

STUDIJNÉ ZVESTI

ARCHEOLOGICKÉHO ÚSTAVU SLOVENSKEJ AKADEMIE VIED

43

NITRA

STUDIJNÉ ZVESTI

ARCHEOLOGICKÉHO ÚSTAVU
SLOVENSKEJ AKADÉMIE VIED

43

Publikácia vznikla v rámci Centra excelentnosti SAV
Výskumné centrum najstarších dejín Podunajska
pri Archeologickom ústave SAV v Nitre
Zmluva III/1/2005

Študijné zvesti Archeologického ústavu SAV
43 - 2008

Recenzovaný časopis / Peer-reviewed journal

Hlavný redaktor / Editor-in-chief
Ivan Kuzma

Redakčná rada / Editorial board
Jozef Bujna, Eva Fottová, Joachim Henning, Ivan Cheben, Alexandra Krenn-Leeb, Ján Rajtár, Jozef Zábojník

Výkonná redaktorka / Executive editor
Daniela Fábiková

Počítačové spracovanie / Computer elaboration
Zuzana Turzová

Grafický návrh a počítačové spracovanie obálky / Graphic layout and computer elaboration of the cover
Ivan Kuzma

Recenzenti / Critics
Prof. PhDr. Alexander Ruttka, DrSc.; doc. PhDr. Pavel Kouřil, CSc.

© Archeologický ústav SAV Nitra 2008
Vychádza dva razy do roka / Issued twice a year

Kontaktná adresa (príspevky, ďalšie informácie) / Contact address (Contributions, Further informations)
Archeologický ústav SAV, Akademická 2, SK-949 21 Nitra, Slovakia
Tel: +421 6410051, Fax: +421 37 7335618, e-mail: ivan.kuzma@savba.sk

Rozširuje, objednávky a predplatné prijíma / Distributing, booking and subscription receives
Archeologický ústav SAV, Akademická 2, SK-949 21 Nitra
e-mail: nrauhalm@savba.sk

Za znenie a obsah príspevkov zodpovedajú autori.
The authors are responsible for their contributions.

Žiadna časť tejto publikácie nesmie byť reprodukovaná alebo rozširovaná v žiadnej forme - elektronicky či mechanicky, vrátane fotokópií, nahrávania alebo iným použitím informačného systému vrátane webových stránok, bez predbežného písomného súhlasu vlastníka vydavateľských práv.

No part of this publication may be reproduced or transmitted in any form - electronic or mechanical, including photocopy, recording, or any information storage and retrieval system, including web pages, without the prior written permission from the copyright owner.

ISSN 0560-2793
ISBN 978-80-89315-08-6

Tlač MICHEL ANGELO Nitra / Printed by MICHEL ANGELO Nitra

OBSAH - INHALT

Vladimír Hašek - Lubomír Maštera - Jiří Šindelář - Zuzana Thomová

Non-destructive research of the church of birth of the virgin in Želiv by Humpolec	5
Nedestruktivní průzkum kostela Narození P. Marie v Želivě u Humpolce	21

Zoja Benkovský-Pivočarová

Zur bronzezeitlichen Siedlung Buhuberg in Waidendorf	23
K súdisku z doby bronzovej na Buhubergu vo Waidendorfe	40

Milan Horňák - Susanne Stegmann-Rajtár

Osídlenie stredného Ponitria v neskorej dobe bronzovej a včasnej dobe železnej: využitie GIS-analýz	43
Besiedlung am Mittellauf der Nitra während der Spätbronze- und Früheisenzeit: Ergebnisse einer GIS-Analyse	52

Branislav Kovář

Neskorá doba laténska v Pohroní a Poiplí so zameraním na etnickú otázku	53
Spätlatènezeit im Grantal und Eipeltal mit dem Schwerpunkt auf die ethnische Problematik	61

Klára Marková - Marián Samuel

Nálezy zo staršej a začiatku strednej doby bronzovej z Ponitrianskej galérie v Nitre	63
Funde aus der älteren und dem Anfang der mittleren Bronzezeit aus der Ponitrianska galéria in Nitra	91

Rostislav Nekuda

Stavební vývoj hospodářských staveb středověké vesnice na Moravě	95
Development of Farm Constructions in the Moravian Medieval Village	120

Matej Ruttkay

Kachlice z hradu v Topoľčiankach	121
Kacheln aus der Burg in Topoľčianky	231

Marián Soják - Ján Obuch - Peter Holec

Osteologický materiál vtákov a cicavcov (Vertebrata - Aves et Mammalia) z archeologického výskumu Lučivnianské jaskyne	233
Osteologisches Material der Vögel und Säugetiere (Vertebrata - Aves et Mammalia) aus der archäologischen Grabung in Lučivnianska jaskyňa	246

Paweł Valde-Nowak - Marián Soják - Vítazoslav Struhář

Prvé doklady epipaleolitickeho osídlenia na území Liptova	249
Erste Belege der epipaläolithischen Ansiedlung auf dem Gebiet der Liptau	255

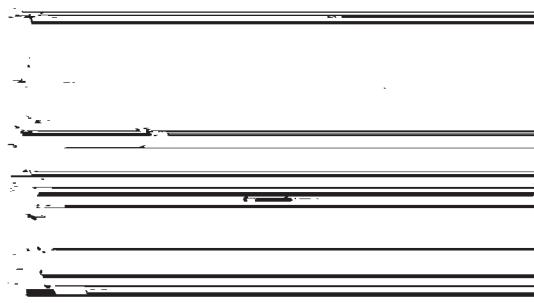
Václav Furmánek

Výročná správa o činnosti Archeologického ústavu SAV v rokoch 2006-2007	257
---	-----

Skratky	281
---------------	-----

NON-DESTRUCTIVE RESEARCH OF THE CHURCH OF BIRTH OF THE VIRGIN IN ŽELIV BY HUMPOLEC

Vladimír Hašek - Lubomír Maštera - Jiří Šindelář - Zuzana Thomová

Kostel Narození Panny Marie, Česká republika, hrobky, nedestruktivní průzkum, GPR, kamerová dokumentace.

The church of Birth of the Virgin, Czech republic; crypts, non-destructive excavation, GPR, camera documentation.

Non-destructive research of the church of Birth of the Virgin in Želiv by Humpolec

Archaeological research of the Premonstratensian monastery in Želiv was realized in 2007 on the basis of the investor's request in the conventional church of Birth of the Virgin as a non-destructive research of underground features. In the concrete, prospection of several funeral areas was made, where a number of experts in socioscientific, scientific and technical fields collaborated. Generally they were functional crypts used in the past; deceased that were in some way connected with the monastery and the conventional church were laid to rest there.

In the crypt of Abbots, built in front of the main altar, prominent baroque abbots were laid to rest.

Another crypt of the Brethren is an extensive crypt with a large number of burials that cannot be defined or timed. It can be assumed that they are burials of baroque monks as well.

In the conventional church other 3 crypts were researched that had belonged to noble families which had been rewarded by confraternity with the Želiv canonia for their outstanding service to the monastery, and were buried in the church of Birth of the Virgin. The crypt of the knights Vraždas of Kunvald, who belonged to gentry in the Čáslav region, by the second northern pillar of the baroque quadrature in the northern aisle, was without burials. They were probably relocated in the past.

The least damaged was the crypt of the lords Leskovecs of Leskovec, built in front of the memorial arch of the conventional church. The name of this old noble family is derived from a stronghold called Leskovec by Počátky.

Burials in the last examined crypt of the counts Věžníks of Věžníky, located by the second southern pillar of the baroque quadrature, were most damaged and no detailed information about them can be given.

Geophysical measuring detected remains of wallings and other burial spaces in the interior of the church under the present floor. However, they have not been verified by a test pit and a minicamera.

This way a new technological procedure developed that is not only suitable for determining and verifying the character of inaccessible hollows, but also enables maximally careful treatment of the examined historical features.

Archaeological department of the South Bohemian Museum in České Budějovice carried out several phases of rescue archaeological excavation within the reconstruction of the area of the Premonstratensian monastery in Želiv from 1994 to 2002 (Photo 1). This monastery is one of the outstanding monuments in the Czech Republic. The oldest stages of its architectural development involve Romanesque architecture up to the rebuilding made by Giovanni Santini in the beginning of the 18th century. The last phase of the archaeological research in 2007 was realized on the basis of the investor's request in the conventional church of Birth of the Virgin as non-destructive research of the underground features. In the concrete, prospection of several funeral areas was made, where a number of experts in socioscientific, scientific and technical fields collaborated. This way a new technological procedure developed that is not only suitable for determining and verifying the character of inaccessible hollows, but also enables maximally careful treatment of the examined historical features.

Photo 1. The Želiv monastery from the east.

GEOMORPHOLOGICAL AND GEOLOGICAL CONDITIONS OF WIDER AREA OF THE MONASTERY

The village of Želiv is located in Želiv Hills (Želivská pahorkatina), which are a part of Křemešnice Upland (Křemešnická vrchovina). It was founded in a deep canyon-shaped valley, formed by the Želivka River. The medieval monastery was built on a spur, which formed on the confluence of Želivka and a meandering creek Trnávka. Also a water reservoir called Želiv was built on Trnávka in the 1960's. Its dam is located 1 km southeast from the area of the monastery. The monastery is situated by the western side of the village, which runs ca 1.3 km eastwards in the Želivka valley. About 1 km from the eastern end another small water reservoir called Vřesník or Trnávka was built in the Želivka valley.

The narrow valley is filled up with Holocene fluvial gravel-sandy and loamy deposits. Both sides of the valley are lined with Holocene - Pleistocene deluvial loams of little importance with fragments of bedrock, which consists of biotite and biotite-sillimanite paragneisses of a motley range, considered as Moldanubic rocks. On the right side of the valley, small-sized lens-shaped bodies of Paleozoic vein biotite and biotite-muscovitic, partly

Photo 2. The conventional church of Birth of the Virgin in Želiv from the west.

Photo 3. Radar measurement in the area of the presbytery of the conventual church of Birth of the Virgin.

Photo 4. Camera research of the crypt of the knights Vraždas of Kunvald.

leucocratic granite appear. At the eastern margin of Želiv passes in the southwest-northeast direction contact of paragneisses with ca 1.5 km wide layer of biotite orthogneisses. Moldanubic orthogneiss body reaches up to Lhotice in the northeast and to southern vicinity of Těchoráz in the southwest. Northeast of Želiv, transverse fault of the northwest-southeast direction intersects it. The fault becomes distinctly evident mainly in eastern, also Moldanubic paragneisses. The fault divides them into northeast block consisting of cordierite gneisses and southwest block consisting of sillimanite-biotite phlebit-nebulitic cordierite migmatites (Fig. 1).

The complex of the monastery buildings built from the rocks from the above-stated provenience lies on deluvial deposits of variable thicknesses, which line the spur.

However, the base consists of the described biotite-sillimanite paragneisses.

The adumbrated geological structure shows that the wide vicinity is built up by Moldanubic rocks, that are time-arranged from Precambrian to Paleozoic.

The orthogneiss body essentially coincide here with interface of two paragneiss units that in other places rather pass into each other in various ways. They can be characterized briefly as biotite orthogneiss of granodiorite to quartzdiorite composition. The structure is mostly granoblastic. Plagioclases (persilicic oligoclases) predominate K-feldspars, which are often intergrown by the plagioclases. In the cross section from Želiv to Sedlice, automorphic plagioclases often appear. Biotites and muscovite are often represented evenly. The kinds richer in biotite and more coarse-grained have linear structure. Texture of leucocratic and fine-grained kinds is rather omnidirectional. Biotite often transforms into penninite. The accessories are muscovite, garnet, tourmaline and sillimanite transforming into sericite.

Biotite to biotite-sillimanite paragneisses range most commonly from medium-grained to coarse-grained. They can have even porphyroblastic character due to grains of oligoclase to oligoclase-andesine, which predominate quartz and biotite, which manifests dimensional fabric. The substantial mineral is sillimanite, accessory minerals are muscovite, K-feldspar and garnet. Sillimanite forms partly at the expense of biotite. One of interesting sites is the quarry of former "Czechoslovak motor roads" in Želiv, established in fine-grained variety with lepidogranoblastic texture, in which stripes and lenses of more coarse-grained quartz with distinctive dominance of biotite over muscovite stand out. The accessories are crystallographic garnets (intergrown with quartz), apatite and zircon.

Pelitic gneisses contain more K-feldspars either in veins or diffused. This variety, also due to its reddish colour, approximates pearl gneisses. Quartz and plagioclases (oligoclase-andesine) are less represented. Biotite has characteristic greenish-brown pleochroism. Cordierites inclose sillimanite and biotite, at whose expense they originated. Accessories in gneisses appear to be sillimanite, muscovite and tourmaline are common as well as grains of magnetite and pyrite. North of Sedlice, behind the transverse fault, cordierite nebulitic migmatites emerge, which originated from granitized coarse-grained pelitic-biotite gneisses through increasing the amount of feldspars. They resemble gneisses by their composition, macroscopically they approximate medium-grained granite with indicated linear structure. However, K-feldspar predominates ambient-oligoclase in them.

HISTORY OF THE SITE

The Premonstratensian monastery of Želiv was founded originally as a Benedictine monastery at the estate of Prague bishop in 1139.

The monastery tradition connects the act of the foundation with Prince Soběslav I and his wife Adléta. Written records then inform of the year 1144, when Vladislav II bestowed the estate of Želiv on Prague bishop Ota and shortly after that a Benedictine monastery came into existence here. In 1148 Benedictines left the monastery. A Premonstratensian convent, subsidized especially by bishop of Olomouc Henry Zdík, was called to their place from the German city of Steinfeld. The new convent came to Želiv in 1149, lead by abbot Gottschalk, who was instrumental already in foundation of the Strahov monastery in 1143 and 1144 (*Heřmanský/Fiala 1957*). From 1149, building of the monastery and conventional church was finished gradually (*Vlček/Sommer/Foltýn 1998*).

In 1420-1424 the monastery suffered extensive damages due to Hussite commotions, one of the battles was fought in close proximity of the monastery in 1424 and the church with the monasterial buildings were burned down by the Hussites. The Premonstratensian monks left the monastery and settled in safer Jihlava. Monastic life in Želiv was not recovered until the 15th century, when the Premonstratensians return. However, the monastery's property was secularized by that time and pawned to Burian Trčka

of Lípa on the condition that he would subsist 3 monks for the needs of spiritual administration. The convent was thus banished again and retired back to Jihlava. In the place of the building of the convent was built Trčka's castle and the convent perished completely with the death of the last abbot Martin Strálický in 1567 (*Bezděka 1856; Charouz 1991*).

The monastic life in Želiv was not recovered before 1568, when Maximilian II bestowed the title of abbot upon Kaspar Schönauer, the abbot of Zábrdovice. In 1623 the Želiv monastery began to be administered by Strahov and in this period also more profound attempts to reconstruct the dilapidated monastery buildings and the church take place (*Kalista 1970; Wirth 1908*). In 1643 the monastery was recovered as an autonomous convent. The first abbot elect after the recovery from the Želiv brethren was Siard Falco. In his time the baroque expansion of the monastery began and culminated with abbot Daniel Schindler, the diplomat in Austrian service, between 1725 and 1752 (*Křivský 1939*). In the 17th and following 18th century, the monastery developed rapidly and extensive building activity was done, despite the fact that the monastery was supposed to be liquidated in 1781 due to the Josephine reforms (*Charouz 1991; Petru 1898*).

In April of 1950 the monastery was occupied by The State Security Service and subsequently liquidated, an interment camp for monks and priests was established in the building, later a mental hospital resided here. In 1991 the Premonstratensians returned to Želiv and monastic life was recovered in the monastery again.

ARCHAEOLOGICAL EXCAVATION

Rescue excavations realised by the Archaeological department of the South Bohemian Museum in České Budějovice within the reconstruction of the area of the Premonstratensian monastery took place in 1994, 1995, 1997, 1999, 2001 and 2002 (*Thoma 1999*). This activity had not been continued until 2007, when funeral areas in the church of Birth of the Virgin were researched (*Thomová 2007*).

On the basis of this archaeological knowledge it is possible to reconstruct (even if in relatively small segments) the appearance of the church and the monastery from its birth up to the present.

We know relatively little about how the church looked originally. During the archaeological excavation in the area of the monastery, so far only a part of the convent basilica, whose building was started already by the Benedictines and finished by the first abbot of the Premonstratensian order - Gottschalk, has been identified. This basilica was located virtually at the same place as the current baroque church but it was wider and taller, we know nothing of its length so far. Discovery of the north apse of the aisle and a part of the southern flank wall makes it possible to opine that the basilica was three-aisled, terminated in the south by three apses. This basilica was built of small ashlar laid regularly into courses. In the west it was probably ended by two-towered front (Photo 2). Also the find of foundations of large stone pillars and a part of another stonework masonry in the present cloister garth north of the Romanesque basilica date back to the 12th century.

After the half of the 13th century, partial Gothic rebuilding of the monastery was done, probably due to extensive blaze that struck the monastery and that manifested itself during the archaeology excavation by a thick burn layer. The eastern apse of the basilica was rebuilt, from which the bottom part of a polygonal termination of the presbytery with engaged pillars rising to the level of the inner window sill survived up to the present. From the same period dates the find of remains of a triangular termination of a sacristy or a chapel north of northern aisle, which today is located under the baroque passage way in the eastern part of the baroque enclosure. Another Gothic masonry was found in the area north of the church - remains of massive masonry, parallel with baroque flank wall of the southern part of the enclosure. In the place of the existing pillars of baroque quadrature, Gothic pillars of the same width were found that even respect the rhythm of the baroque arcades. Remains of Gothic masonry were detected also during research of a semi-basemented western part of the enclosure, so the Gothic building probably occupied approximately the same floor plan as the present baroque building of the convent. Imprint of the foundation of a part of the polygonal termination of the building itself was discovered in the vacant space between the church of Birth of the Virgin and the southern annex of the convent building, and in view of the fact that this part of the monastery is traditionally called "Mariánka" ("Little Mary"), existence of a small chapel consecrated to the Virgin Mary can be assumed. We know very little of the total Gothic appearance of the conventional church. Archaeology excavation detected northern and southern flank wall of the Gothic building, as well as the western front, which was only slightly moved forward in comparison with the existing baroque front.

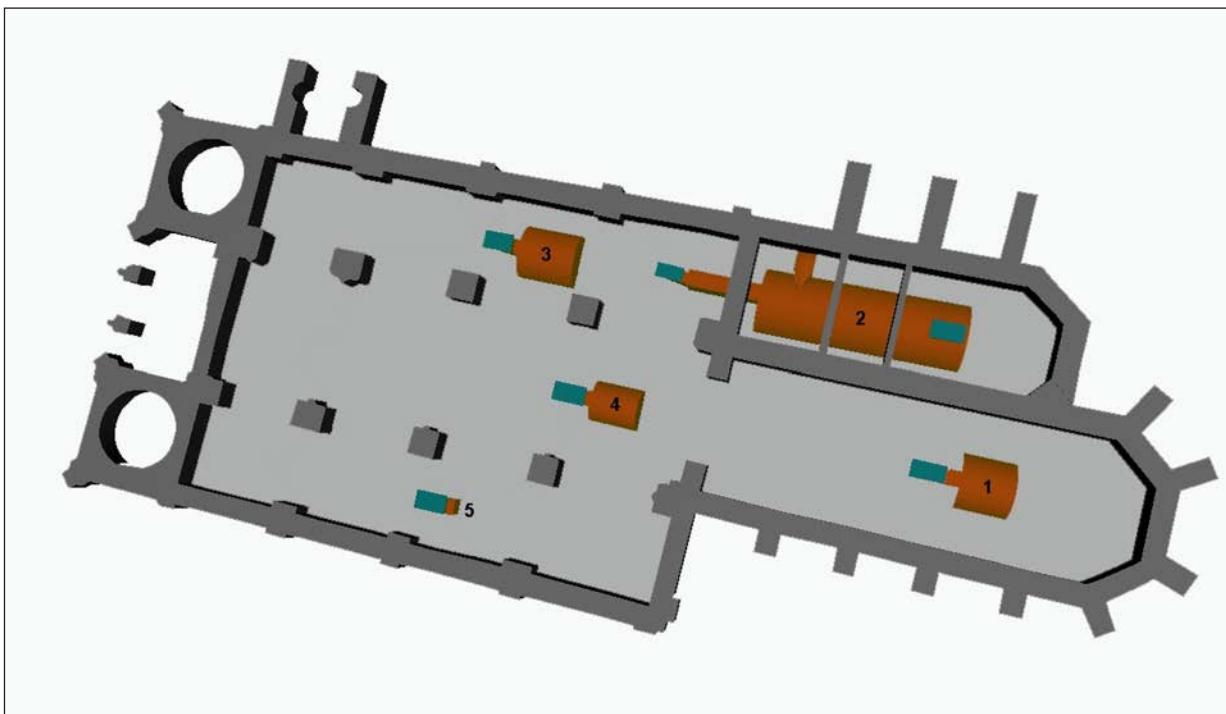

Photo 5. 3D model of the conventional church of Birth of the Virgin with plotted crypts - a plan view.

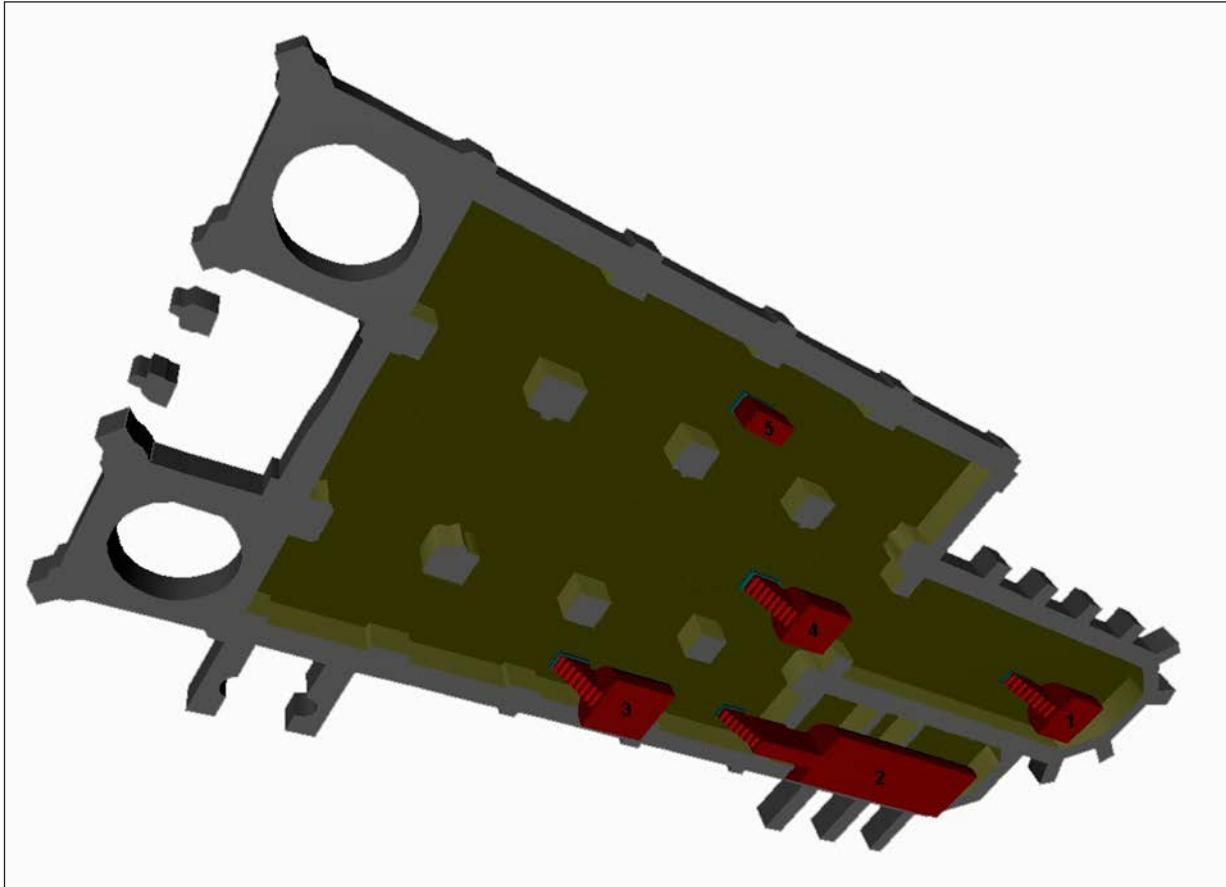

Photo 6. 3D model of the conventional church of Birth of the Virgin with plotted crypts - bottom view.

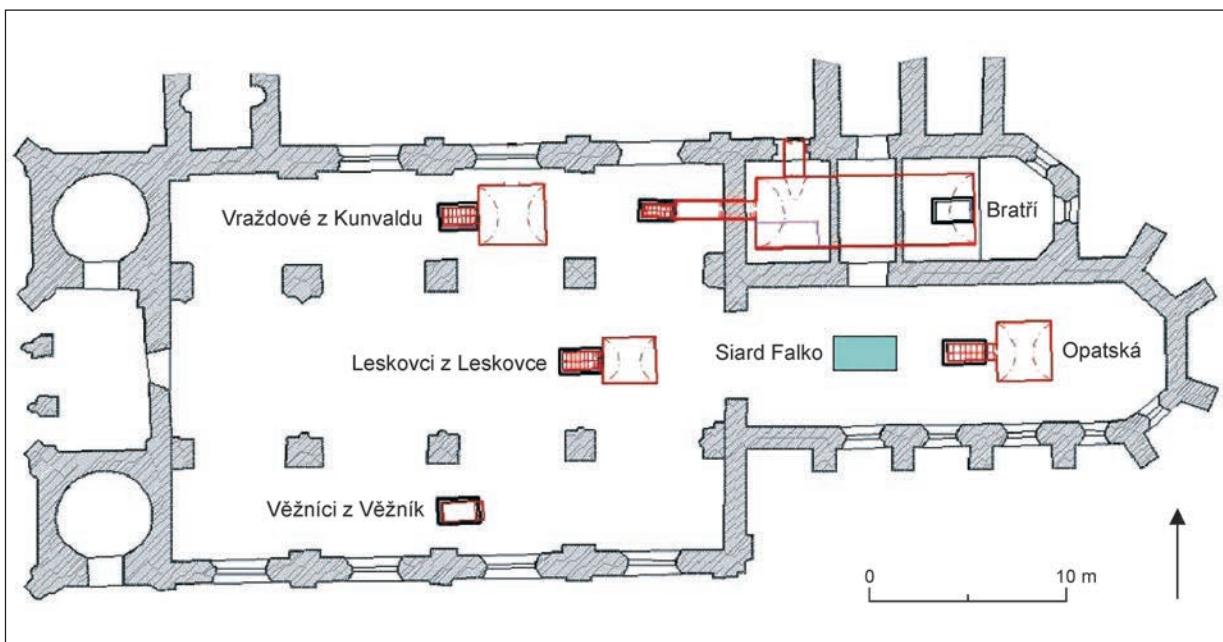

Photo 7. Ground plan of the localized crypts in the studied sacramental building.

In the 2nd half of the 15th century the monastery became the property of the Trčkas of Lípa who built a manor house in late Gothic and Revival style in the area of the monastery, the so-called Trčka's Castle. In view of the walled fragments it can be assumed that they used building material from the disassembled buildings of the monastery for building of the manor house (*Merhautová 1971, 370*).

As late as after 1623 started restauration of the monastery and further rebuilding of the church. The triple nave was shortened from the west side and the southern choir chapel was not re-established any more. Instead of it buttresses were added to the presbytery. A new northern choir chapel was built which became a sacristy. Also building of still existing convent building was finished in the last third of the 17th century and the monastery was structurally restored again (see Photo 1). However, soon afterwards in 1712 it burned down and in 1714 Giovanni Santini charged himself with the task of its rebuilding. He developed plans for restoration of the conventional church in baroque Gothic style and in this form the church survived up to the present (*Kotrba 1976; Zahradník 1995*).

NON-DESTRUCTIVE ARCHAEOLOGICAL EXCAVATION

The research and documentation of funeral areas located under the conventional church of Birth of the Virgin in Želiv can be classified as non-destructive methods used in archaeology. During the spot survey in the site in March of 2007 it was found that 5 lithic gravestones are apparent in the current level of the existing floor and one in the floor of the present sacristy. After geophysical measuring had confirmed existence of cavities under these gravestones, visual survey of the areas was done. It consisted in insertion of an exploratory tube of 8 mm in diameter, furnished with sensitive calibrated camera. In all 6 cases we succeeded in exploring the crypts without external intervention, which means that we entered only through natural passages (breaks around metal cogs or minute chinks that developed after previous breaking off a corner of the tombstone). Also other areas beside these crypts were geophysically detected and subsequently researched, mapped out and documented by the miniprobe - the unknown area under the present sacristy and the unknown funeral area in the middle of the presbytery. The main aim of this research was visual ascertainment whether the humidity in the church is not caused by flooding of the basement under the church. Beside this information, it was possible to make other observations concerning architectural development of the church, and also to learn about funeral customs, see funeral equipage of the deceased, respectively peculiarities and differences of the mortal remains, with keeping reverence for them.

Photo 8. The crypt of the Brethren from the east.

Photo 9. A decomposed painted coffin in the crypt of the Brethren.

Photo 10. A wooden chest containing mortal remains with remnants of leather shoes.

Photo 11. The crypt of Abbots.

Photo 12. The crypt of Abbots from the west.

Photo 13. The eastern wall of the crypt of the Abbots.

ARCHAEOGEOPHYSICAL PROSPECTION

In the area of the conventional church of Birth of the Virgin in Želiv, within the project called "Non-destructive Research of Crypts in Historical Buildings" (*Thomová 2007*), geophysical measuring was done in 2007 (*Hašek/Šindelář/Tomešek 2007*). Its aim was to prove locations and sizes of eventual crypts under the five existing tombstones in the floor of the church, respectively to give information about locations of so far unknown funeral and other features if the area of the building.

On the basis of experience from similar projects in different sites in past years (*Hašek/Glisníková 2005; Hašek/Kovářník 1996; Hašek/Šindelář/Tomešek 2007; Hašek/Tomešek/Unger 2006; Hašek/Unger 2001; 2005; Hašek/Unger/Záhora 1997 etc.*), soil radar (GPR, Georadar) was used to solve the task. The apparatus RAMAC/GPR of Swedish make, 250 MHz and 500 MHz antennas (Photo 3) that were moved compendently on the surface of the church flooring. Stepping interval of 5 cm, distance between profiles from 0.5 to 1.5 cm.

In the sacred building interior accessible to us (the main, northern and southern aisle, sacristy, presbytery), despite certain limitations of the field research due to land coverage (pews, altars, existing masonry etc.), 60 mutually perpendicular profiles in total length of ca 522 m were measured in two successive phases. The direction they were conducted was (in accordance with the existing possibilities) approximately perpendicular to the expected course of the studied structures, i. e. east - west and north - south.

The result of the GPR prospecting in individual gauged profiles are the radarograms in which the time of arrival of individual waves from the time of sending the electromagnetic pulse is displayed.

Successful application of the method is generally based upon existence of diverse permittivities (ϵ_r) and resistances of the individual layers and diverse near-surface inhomogeneities. If ϵ_r is known it is possible, from the time of arrival of the reflected wave from the physical demarcation, to determine also its course and depth. Because at the time of the processing we had no complementary data from exploratory wells and eventual test-pits about thicknesses, event. lithological character of the near-surface layers (anthropogeneous deposits - Quaternary, respectively relief of Moldanubic rocks), we considered for interpretation approximately $V_r = 0.1 \text{ m/ns}$.

Inhomogeneities of more local character, such as crypts, graves, masonry relics, accumulations of stones, power distribution networks etc. near surface manifest themselves by reflections of electromagnetic waves in the shape of curves lying under one another similar to one-sided hyperbolas in varying width and orientation (see Fig. 2 to 6).

From the acquired data it can be assumed (on the basis of the distinctive reflections in shorter times; $t = 36-48 \text{ ns}$) altogether less homogeneous medium down to depths of ca 1.8 to 2.4 m on the gauged profiles. Due to probably more graded lithologic and thus also physical junction of near-surface arenaceous-pelitic soils, it is possible that there is a certain fictive interface between the layer of recent deposits and the surface of Moldanubic eluvium.

From the analyzed radarograms and compiled correlation diagram (see Fig. 7) it is possible to detach a number of indications with depth level of their peak parts of 0.5 to 0.6 m in the studied interior of the sacred building. They may be of geological origin (larger areal accumulation of stone material in anthropogenic layer) but most of them are probably manifests of crypts, graves, respectively also some constructional parts from different stages of building of the church.

Positions of all five expected crypts of varying sizes of plans were geophysically confirmed in the area of all three aisles and the presbytery (Fig. 7). Approximately square-shaped crypt of the knights Vraždas of Kunvald m.k.d. (A) of the size of ca $3.3 \times 3.0 \times 1.7 \text{ m}$ was in the middle of the northern aisle (Fig. 2), relatively extensive crypt of the Brethren m.k.d. (B) is situated east of the crypt of the knights. Its course encroaches also upon the area of the northern sacristy. The crypt of the lords Leskovecs of Leskovec m.k.d. (C) of the size of $2.6 \times 2.3 \times 1.9 \text{ m}$ is located in the nave near the memorial arch (Fig. 3), the square-shaped crypt of Abbots m.k.d. (D) of the size of $2.8 \times 2.8 \times 1.9 \text{ m}$ is in the presbytery (Fig. 4) and finally a smallish crypt of counts Věžníks of Věžníky m.k.d. (E) of the size of ca $2.3 \times 1.3 \times 1.5 \text{ m}$ (Fig. 5) is in the area of the southern low aisle.

Besides these above-mentioned features another so far unknown smallish crypt (Fig. 6) was localized geophysically west of the crypt of Abbots. It was discovered by visual examination that this crypt belongs to abbot Siard Falco m.k.d. (G).

In the area of the nave and the aisles, also existence of graves is assumed besides the discovered crypts. They are probably partly caved, the main axes of the holes are east-west oriented. One of the important indications is that of the grave m.k.d. (H) in the southwest part of the southern low aisle (Fig. 7). In a sector of the grave is the mark + and an incomplete inscription STE: PERNER 1752.

In the area of the present columns, we interpret the strip footings for their bases in the main east-west and north-south direction. We also do not exclude partial indication of relics of the masonry in the presbytery and in the area of the western termination of the church.

Camera Research and Methods Applied

For the actual research of the underground features a special introscope was used that was constructed for camera documentation of the old royal crypt of St. Vitus Cathedral at Prague Castle in 2005. The introscope consists of a sensitive minicamera, laser range finders, incremental receiver and a sampling tool. The whole system is operated by telescopic robotic arm with the radius of 10 m from the inlet (Photo 4). It is therefore enough for comprehensive research of the underground to bore a hole of the radius of 3 cm. The result is a high quality, coloured video recording of the underground feature (visual research) and detailed plans - ground plan, cross-sections and in addition also a 3D model (of the feature; Photo 5 and 6). For the survey of the feature, combination of polar method and photometry by intersection was used. By means of laser range finder and incremental receiver, sufficient number of natural imprint points is surveyed in the interior. They are used for orientation of photograms made by calibrated camera. This way it is possible to survey even the smallest details inside the inaccessible feature on the coordinates X, Y and Z. Through combination of various mensurational methods we confirmed in the case of the royal crypt that the quality of the resulting plans does not exceed the 3rd grade of accuracy (Photo 7).

THE SITUATION AND CHARACTERIZATION OF THE CRYPTS

The Crypt of the Knights Vraždas of Kunvald

Also this crypt is located in the northern aisle of the church. A coat of arms and an inscription on the second northern pillar of the baroque quadrature refer to a place of eternal rest. The crypt entrance is covered by tombstone with metal pegs. This tombstone is intact. The crypt is entered by several steep brick steps. The masonry of the entrance is brick, rough-cast by white plaster. Close under the stairs on the floor consisting of debris and soil, modern age glass is dropped on the floor.

Photo 14. A cross covered with verdigris in the crypt of Abbots (high-quality optics enables to register even the smallest details).

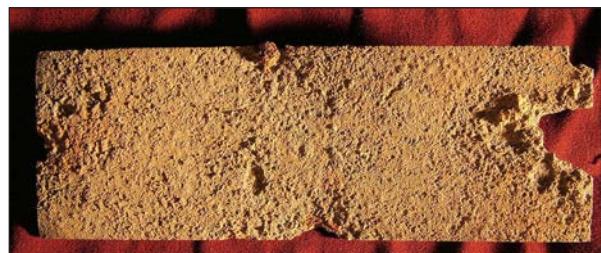

Photo 15. The authentica from the crypt of Siard Falco before the conservation.

Photo 16. The authentica from the crypt of Siard Falco in UV radiation.

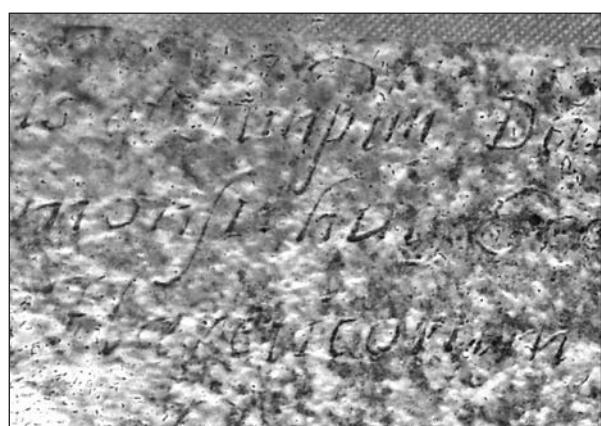

Photo 17. The authentica from the crypt of Siard Falco in UV radiation - a detail.

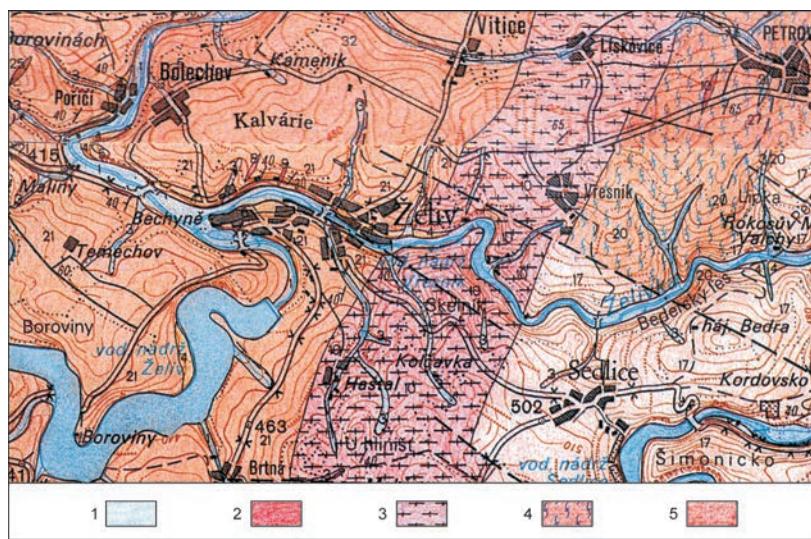

Fig. 1. Situational scheme of wider area of interest in the geological map 1 : 50000, 23-14 page, Pelhřimov 1 - Quaternary, Holocene: deluvial deposits (loams, sandy loams); 2 - Paleozoic: leucocratic vein granite; 3 - Cryptozoic, Moldanubic: biotite orthogneiss; 4 - Cryptozoic, Moldanubic: cordierite-biotite paragneiss; 5 - Cryptozoic, Moldanubic: biotite and sillimanite-biotite and binary paragneiss.

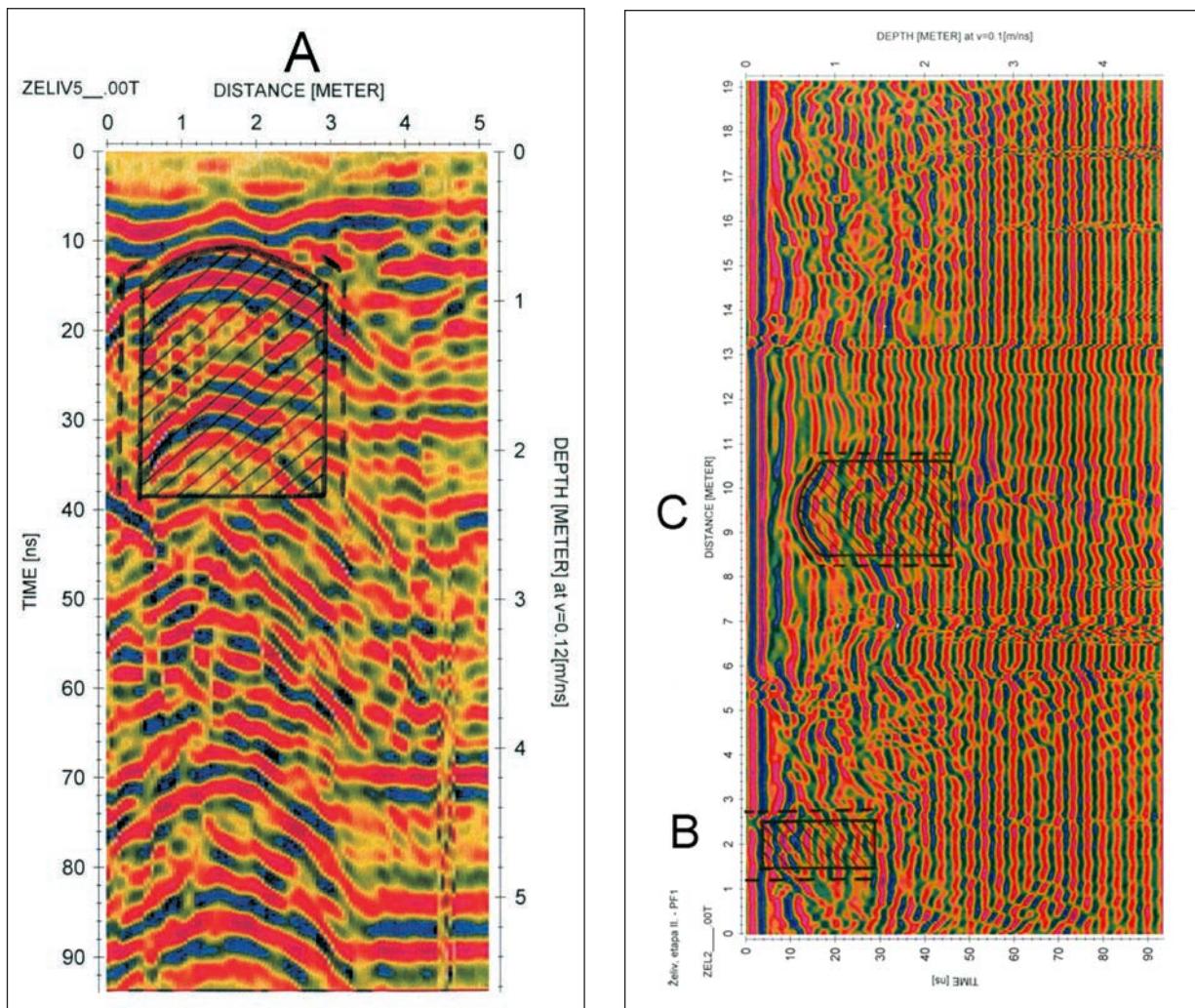

Fig. 2. Manifestation of the crypt of the knights Vraždas of Kunvald in the radarogram made from GPR - profile 5.

Fig. 3. Manifestation of the crypt of the lords Leskovecs of Leskovec in the radarogram made from GPR - profile A1.

When examined more minutely, the tombstone has a recognizable modern inscription ZA SMRT LP 19.. (FOR DEATH A. D. 19.. - the other numbers are illegible). The space of this crypt is simply vaulted, bricked and plastered. The floor is covered with large amount of rubble, which was heaped up here through the air hole from the area of Mariánka. There are no more mortal remains in the crypt today; they were most probably removed or transferred and put somewhere else. There is obviously no humidity and mildew in the crypt. Originally it was aired but today the air hole is filled up with the rubble.

The Crypt of the Brethren

There are two entrances into this crypt - the first one is covered with a tombstone in the sacristy (of the size with the inscription), the second one is covered with a tombstone in the northern aisle. Eight bricked stairs lead to the crypt from this entrance.

The entrance to this crypt is located in the northern aisle of the church, in front of the side altar. It was found out during the research that another tombstone in the present sacristy covers another hole of this extensive crypt. Both tombstones are placed on circular metal pegs, the tombstone in the northern aisle is also damaged in its corners after previous manipulation. Several brick stairs lead from the church to the crypt and this entrance is actually a longer narrow corridor. The walls are plastered with creamy white dinging. The fairly extensive area of the crypt (Photo 8) is possible to divide into two parts according to placement of the burials. In the front part, the deceased and their torsos are put behind a wooden partition to the southern wall of the crypt, and at the northern side, close to the air hole from the so-called "Mariánka", a certain narrow alley is thus formed, so approximately in the one third of the crypt area, wooden painted coffins (Photo 9) with the deceased are displayed along the whole width of the crypt. The whole space is simply vaulted and plastered, brickwork shows through the plaster in patches. It is probably stonework masonry in the southwest part of the crypt. The floor is compact dirt with remains of rubble, coffins and relics (Photo 10). There is no visible dampness or larger amount of mildews in the crypt. The coffins are put crosswise in the crypt, so their orientation is north - south but this orientation resulted from later manipulation with the deceased. The mortal remains behind the wooden partition are out of order, rather randomly placed. Some wooden coffins, or more specifically their lids, are painted, the paintings are mostly white skulls and crossbones. The individual burials are illegible, the individuals are not laid in an anatomical way, remains of tissues appear in places, the burials do not have further equipment.

The tombstone in the sacristy only covers the hole in the simple apex of the crypt vault, and there is no further access, i. e. no stairway. It is located in the eastern part of this crypt of the Brethren.

The Crypt of the Lords Leskovecs of Leskovec

The crypt of Leskovecs is located in front of the memorial arch of the church of Birth of the Virgin. The undamaged tombstone with metal pegs covers the entrance to the crypt. Nine bricked, extensively damaged stairs, covered with rubble, lead down to the crypt. The crypt entrance is bricked, plastered. The area of the crypt itself is a plastered, simply vaulted space, the plaster is creamy white, coarse. Two massive wooden beams are placed crosswise on the floor in the north - south direction. At most three burials are placed on them, and only the middle one was secondarily manipulated with - it was raised from the beams and put to the burial by the northern wall of the crypt. A dark impression with the outline of a cross-section of a wooden coffin remained on the eastern wall of the crypt after the wooden coffin of the burial which was moved. A large light spot is apparent in this uncovered middle part of the crypt. It is most probably of mildew origin. However, there is no visible dampness in the crypt. The individual burials are put into large wooden coffins, the filling consists of shavings and black palls made of cloth. The individual deceased in the coffins are illegible, for the most part they are covered with upper lids of the coffins. Only parts of skulls are visible so it is possible to determine the orientation of the burials - these are oriented westwards by their heads and eastwards by their feet. A painting is recognizable on the wooden lid of the coffin of the burial by the southern wall of the crypt; it is a simple black cross ended by an unreadable picture, perhaps skull and bones.

The Crypt of Abbots

This crypt of an almost square plan is placed in the middle of the presbytery of the conventional church, in front of the altar. The entrance is covered with a tombstone dated 1684. The tombstone is placed on 4 big metal pegs, in the right bottom corner is a split, apparently after previous manipulation with the stone. Nine brick stairs lead to the crypt, most of the bricks are compact, they do not crumble and they are in good condition. The masonry of the entrance is obviously bricked, too, plastered with creamy white dinging. A bricked arch, which is not plastered, is vaulted above the orifice of the entrance. The crypt itself, where the burials are laid, is vaulted simply, mortared in the same way as the entrance (Photo 11). On the back, eastern wall of the crypt (Photo 12 and 13), a simple cross is painted with tulip endings, an inscription ANNO DOMINI and a chronogram 1682. A dark, badly legible skull and crossbones are painted down under the main shaft of the cross. A visible rift passes through nearly whole circuit of the crypt masonry. The floor is most probably constituted of taut, compact dirt with remains of rubble and decomposed burials. There is no visible dampness or larger amount of mildews in the crypt. This space is not ventilated.

There are several burials in the crypt. Only two are clearly legible, namely the burial in the middle of the crypt and on the right southern side of the crypt area. The last burial laid here belongs to abbot Arnošt Morávek, who was the Želiv abbot in 1752-1775. One of the burials is laid into hand-hewn wooden coffin with wooden round turned legs, and most probably is laid on the catafalque without upper covering of the coffin, only the face is covered with a funeral veil. The head is oriented towards the altar, i.e. eastwards. It lies on its back, the arms are folded on the stomach and remains of abbot's gloves are still visible. A metal cross on a necklace, also metal, is around the neck (Photo 14). A metal necklace is apparent also by the right leg, with probably a locket or a "small religious medal" hanged on it. Remains of leather footwear and laces going from soles and feet are legible on the feet. Purple colour of long bones of upper and lower limbs remain so far unexplained. As a whole, these mortal remains are very well-preserved. The funeral by the southern wall of the crypt is in much worse condition. The deceased is laid in a wooden coffin, on his back, with his head towards the altar, i. e. eastwards. Remains of a headgear stay on the head. The coffin is filled up with wood shavings. The arms of the deceased are folded on his stomach. A large wooden cross equipped with a copper sheet is placed on the chest. It is perhaps a remnant of funeral equipment. The whole burial is at a high degree of decomposition and is, in contrast to the previous one, less legible. The burials in the left on the northern side are also illegible, it is rather accumulation of wooden boards, mortal remains and palls made of cloth and fillings of coffins from more funerals. Close to the foot of the entrance vaulting on the northern side, other remains are perhaps secondarily put it small wooden chests. Remnants of maybe leather shoes are freely scattered on these chests.

The Crypt of the Counts Věžníks of Věžníky

This crypt is located in the southern aisle of the church. A coat of arms with an inscription on the second southern pillar of the baroque quadrature denotes the place of eternal rest. The entrance to the crypt is covered by an undamaged tombstone with metal pegs. The crypt is not plastered and is simply vaulted. The masonry is bricked by the entrance, in other places mixed, and purely stone work masonry by the floor, on both northern and southern sides. The western side of the crypt in stratigraphy consists of a tombstone which is seated on mixed, but for the most part stonework masonry. This masonry is one whole with the mixed masonry of the northern and southern part of the crypt, so there are no joints between them but the masonry is interconnected. It continues on the western side of the stratigraphy by an embedded plotting bricked arch, interfering with the mixed masonry of the northern and southern walls of the crypt. There are two layers of brickwork in the form of a certain backing under the plotting arch. Under these two layers ashlar masonry follows. In the upper part of the eastern masonry the stones are smaller, rough, and under them there is larger smooth ashlar masonry. Between this walling and adjoining northern and southern walling, there are visible joints on both sides, in both the southeast and the northeast corner. Individual burials are not recognizable, it is rather a snarl of boards from wooden coffins and mortal remains huddled over one another, nevertheless the orientation of the coffins (east-west) is kept. This crypt is not ventilated, there is no visible dampness or mildew.

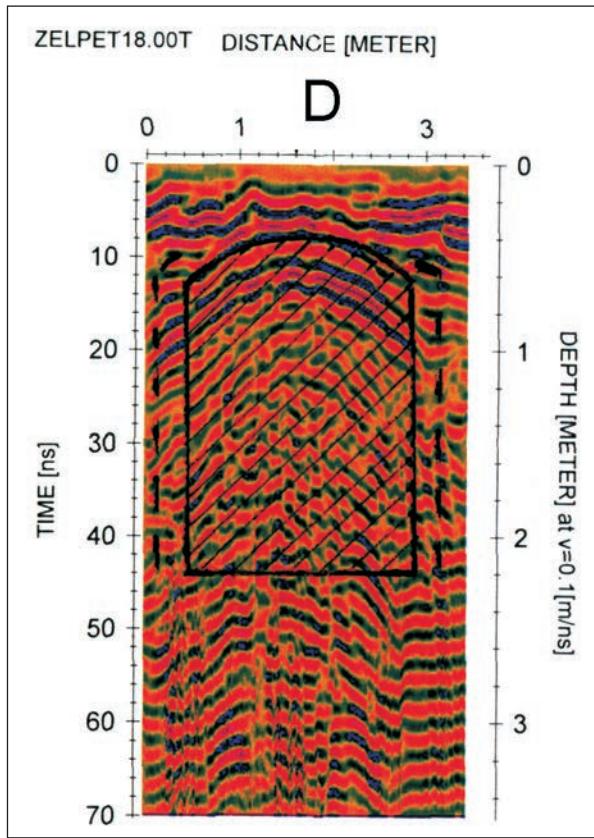

Fig. 4. Manifestation of the crypt of Abbots in the radarogram made from GPR - profile 18A.

The Crypt of Abbot Siard Falco

Radar reconnaissance discovered existence of other anomalies, which, after complementary archaeogeophysical measurement, were evaluated as a hollow. In the place of the most distinct manifestation of this anomaly a test pit of 4 cm in diameter was made. Thus an unknown crypt was rediscovered and documented. This crypt is located in a place of honour in the church in front of the altar. There is only one burial in a wooden coffin, decorated with a painted cross on the lid. It was not possible to examine the mortal remains because all is covered with ruins of the broken coffin. Orientation of the painted cross and location of a so-called authentica (Photo 15) indicate that the head of the deceased was oriented towards the east. Even after using a high-quality teleobjectives there were no traces of letters apparent on the authentica. The view of the plate is largely covered up with wooden boards. After detailed measuring of the size of the plate (5 x 18 cm) we proceeded to lifting the plate by means of the camera-guided robotic arm. After the removal it could be stated that the metal the authentica is made of is so deteriorated after the long time of being in the underground that the text is not readable with the naked eye.

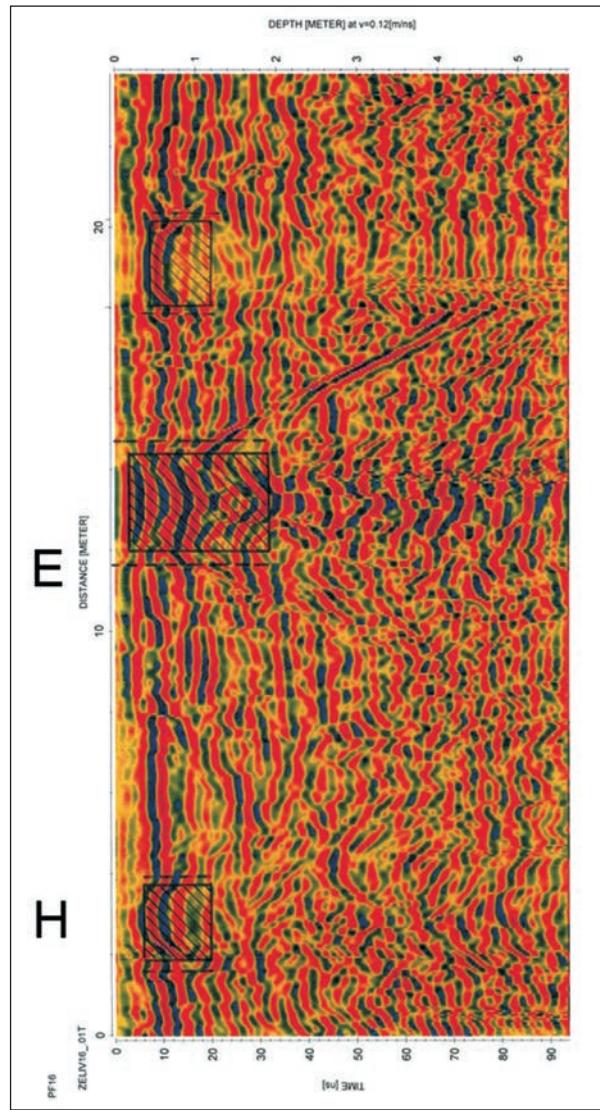

Fig. 5. Manifestation of the crypt of the counts Věžníks of Věžník in the radarogram made from GPR - profile 16.

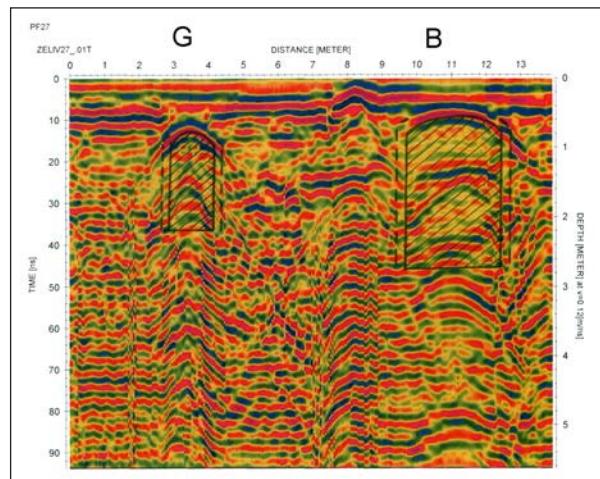

Fig. 6. Manifestation of the crypt of the Brethren and the crypt of abbot Siard Falco in the radarogram made from GPR - profile 27.

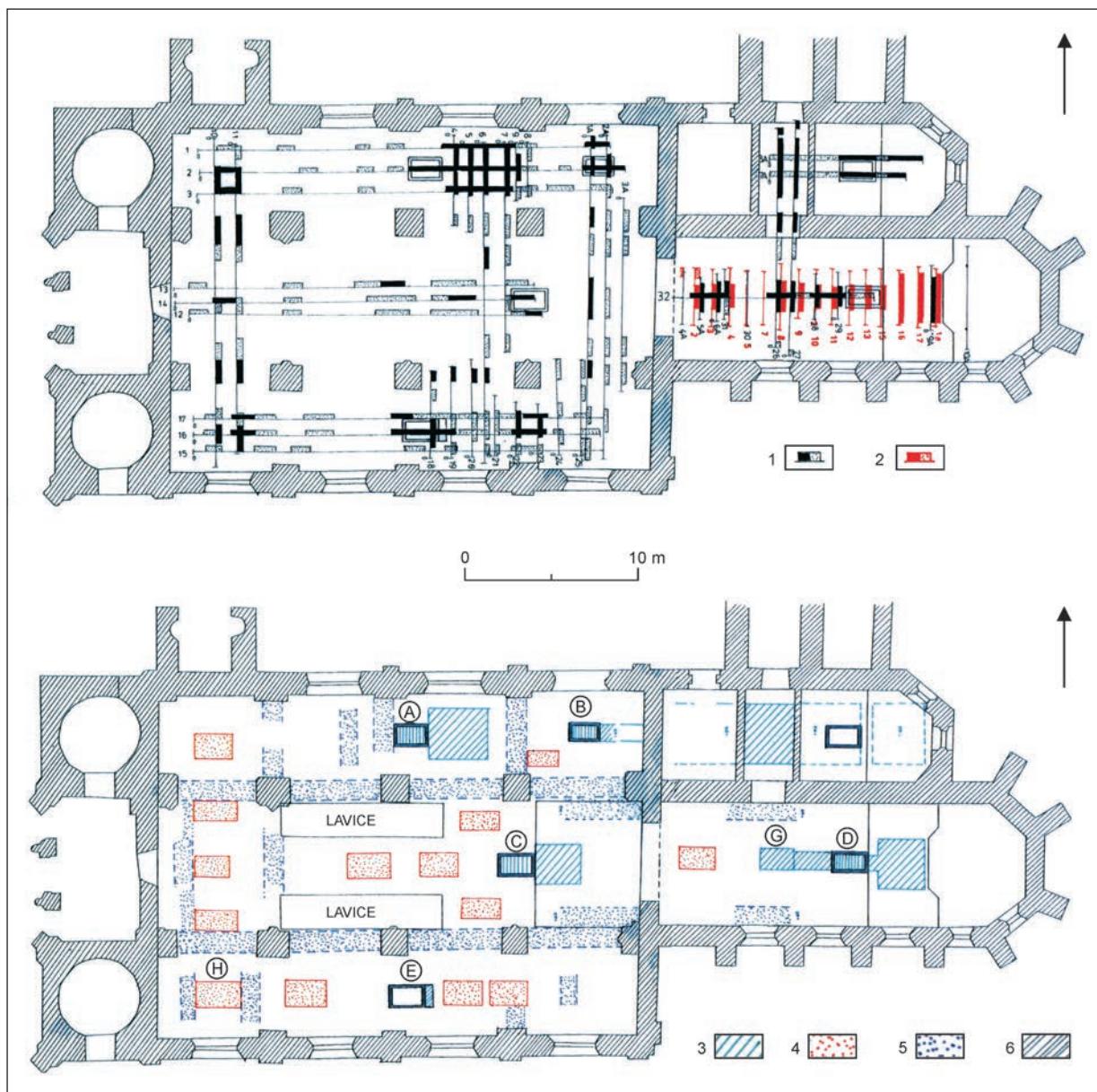

Fig. 7. Correlation scheme of the results of radar measurement and one of the variants of geophysical interpretation. 1 - indication of inhomogeneities from GPR according to their distinctiveness (antenna 250 MHz); 2 - indication of inhomogeneities from GPR according to their distinctiveness (antenna 500 MHz); 3 - crypts and their entrances (A - crypt of the knights Vraždas of Kunvald; B - crypt of the Brethren; C - crypt of the lords Leskovecs of Leskovec; D - crypt of Abbots; E - crypt of the counts Věžníks of Věžníky; G - crypt of abbot Siard Falco); 4 - interpreted crypts (H - ...STE: PERNER 1752, large accumulation of stones?); 5 - reliquies of masonry - strip footings of the column bases; 6 - the present masonry.

In the laboratory the authentica was subject to detailed visual research under the microscope and research in invisible light spectrums (Photo 16 and 17). Only after that preservation and restoration was made (Janda). After these researches, preservation and restoration of the plate, approximately 2/3 of the text could be read safely. The plate is made of tin and there are altogether 7 lines of Latin text engraved in it. We learn that in this newly discovered crypt rests the most dignified and the noblest lord Siard Falco, who became abbot in October of 1661 and died in 1677 (I thank for the translation to Mgr. Smrček). Thus the hypothesis was confirmed that a notable is buried in such a prominent place in the church in the axis of the presbytery, in front of the main altar and in a separate crypt. Abbot Siard Falco is most often mentioned to be the re-founder of the Želiv monastery after the Battle of the White Mountain. Thanks to him Želiv again became the spiritual, economic and cultural centre of the region.

CONCLUSION

In the conventional church of Birth of the Virgin in Želiv, altogether 6 underground rooms that were located in various places of the feature were researched on the basis of geophysical measurement by documentation minisystem. Generally they were functional crypts used in the past; deceased that were in some way connected with the monastery and the conventional church were laid to rest there.

In the crypt of Abbots, built in front of the main altar, prominent baroque abbots were laid to rest.

The probable date of building of this crypt can be determined on the basis of the dating inscription with a cross image on the eastern wall and on the basis of dating of the tombstone that covers the entrance to the crypt as the years 1682-1684.

Another crypt of the Brethren is an extensive crypt with a large number of burials that cannot be defined or timed. It can be assumed that they are burials of baroque monks as well.

In the conventional church other 3 crypts were researched that had belonged to noble families which had been rewarded by confraternity with the Želiv canonica for their outstanding service to the monastery, and were buried in the church of Birth of the Virgin. The crypt of the knights Vraždas of Kunvald, who belonged to gentry in the Čáslav region (Janáček/Louda 1988, 336), by the second northern pillar of the baroque quadrature in the northern aisle, was without burials. They were probably relocated in the past.

The least damaged was the crypt of the lords Leskovecs of Leskovec, built in front of the memorial arch of the conventional church. The name of this old noble family is derived from a stronghold called Leskovec by Počátky.

Burials in the last examined crypt of the counts Věžníks of Věžníky, located by the second southern pillar of the baroque quadrature, were most damaged and no detailed information about them can be given.

Besides the above-mentioned it will be necessary in the future to pay attention to other archaeological finds that were made within this research and their interpreting. In the outer enclosure of the southern aisle of the church, a fairly large joint was found after the restoration work, which, after research by a miniprobe, turned out to be a walled entrance to the southern aisle with preserved coloured red and white painting. Another underground room was discovered by the miniprobe under the present sacristy towards the outer circuit. It can be possibly interpreted as a space where monastery valuables were put in the case of danger (I thank for this information to doc. Krajíč). The space has only one ventilating window and it can be entered through a small orifice from the crypt of the Brethren. Geophysical measuring detected remains of wallings and other burial spaces in the interior of the church under the present floor. However, they have not been verified by a test pit and a minicamera.

Generally this non-destructive archaeological research contributed to further knowledge of history of this outstanding locality represented by the Premonstratensian monastery in Želiv in the Bohemian-Moravian Upland.

Translated by Monika Burkartová

BIBLIOGRAPHY

<i>Bezděka 1856</i>	V. Bezděka: Památky kláštera želivského. Pam. Arch. a Místopis. 2, 1856, 145-152.
<i>Hašek/Glisníková 2005</i>	V. Hašek/V. Glisníková: Anteil der geophysikalischen Methoden an der archäologischen Erforschung der unterirdischen Räume. Slov. Arch. 53, 2005, 337-362.
<i>Hašek/Kovárník 1996</i>	V. Hašek/J. Kovárník: Geofyzika v moravské středověké archeologii. Muz. a Vlastivěd. Práce 34/2, 1996, 65-88.
<i>Hašek/Šindelář/Tomešek 2007</i>	V. Hašek/J. Šindelář/J. Tomešek: Zpráva o archeogeofyzikální prospekci na akci Želiv, klášter premonstrátů - kostel Narození Panny Marie (Geopek, spol. s r. o., Brno). Brno 2007. Manuscript.
<i>Hašek/Tomešek/Unger 2006</i>	V. Hašek/J. Tomešek/J. Unger: Zpráva o archeogeofyzikální prospekci na akci Blansko - kostel sv. Martina (Geopek, spol. s r. o., Brno). Brno 2006. Manuscript.
<i>Hašek/Unger 2001</i>	V. Hašek/J. Unger: Geofyzikální prospekce při archeologickém výzkumu hrobek a krypt. In: Ve službách archeologie II. Brno 2001, 87-111.

<i>Hašek/Unger 2005</i>	V. Hašek/J. Unger: Geophysikalische Prospektion und archäologische Forschung in mährischen Kirchen. Beitr. Mittelalterarch. Österreich 21, 2005, 297-311.
<i>Hašek/Unger/Záhora 1997</i>	V. Hašek/J. Unger/R. Záhora: Archäologische Prospektion mit Georadar in Mähren. Beitr. Mittelalterarch. Österreich 13, 1997, 23-38.
<i>Heřmanský/Fiala 1957</i>	F. Heřmanský/Z. Fiala: Letopis Vincenciů a Jarlochův. Praha 1957.
<i>Charouz 1991</i>	J. Charouz: Premonstrátský klášter Želiv. Želiv 1991.
<i>Charouz 1995</i>	J. Charouz: Oživené dědictví. Premonstrátský Želiv včera a dnes. Želiv 1995.
<i>Janáček/Louda 1988</i>	J. Janáček/J. Louda: České erby. Praha 1988.
<i>Kalista 1970</i>	Z. Kalista: Česká barokní gotika a její žďárské ohnisko. Brno 1970.
<i>Kotrba 1976</i>	V. Kotrba: Česká barokní gotika. Praha 1976.
<i>Křivský 1939</i>	P. Křivský: Klášter premonstrátů v Želivě. Pelhřimov 1939.
<i>Merhautová 1971</i>	A. Merhautová: Raně středověká architektura v Čechách. Praha 1971.
<i>Petrů 1898</i>	V. Petrů: Klášter Želiv. Praha 1898.
<i>Thoma 1999</i>	J. Thoma: Nálezové zprávy k archeologickému výzkumu (Jihočeské muzeum, České Budějovice). České Budějovice 1999. Manuscript.
<i>Thomová 2007</i>	Z. Thomová: Nálezové zprávy k archeologickému výzkumu (Jihočeské muzeum, České Budějovice). České Budějovice 2007. Manuscript.
<i>Vlček/Sommer/Foltýn 1998</i>	P. Vlček/P. Sommer/D. Foltýn: Encyklopédie českých klášterů. Praha 1998.
<i>Wirth 1908</i>	Z. Wirth: Barokní gotika v Čechách v XVIII. a I. polovici XIX. století. Pam. Arch. 23, 1908, 121-156.
<i>Zahradník 1995</i>	P. Zahradník: Santini v Želivě. Průzkumy Pam. 2, 1995, 3-22.

Nedestruktivní průzkum kostela Narození P. Marie v Želivě u Humpolce

Vladimír Hašek - Lubomír Maštera - Jiří Sindelář - Zuzana Thomová

SOUHRN

V letech 1994 až 2002 realizovalo archeologické oddělení Jihočeského muzea v rámci rekonstrukce areálu premonstrátského kláštera v Želivě několik etap záchranného výzkumu. Tento klášter patří mezi významné památky v České republice. Nejstarší etapy jeho architektonického vývoje jsou spojeny s románskou architekturou až po přestavbu provedenou Janem Blažejem Santinim na počátku 18. století.

Poslední fáze archeologického výzkumu v roce 2007 byla na základě požadavku investora realizována v konventním kostele Narození P. Marie. Dokumentačním minisystémem bylo na základě výsledků geofyziky prozkoumáno celkem 6 podzemních prostor, které se nacházely na různých místech objektu. Vesměs se jednalo o funkční, v minulosti užívané hrobky, kam byli ukládáni zesnulí, kteří byli nějakým způsobem spojeni s klášterem a konventním kostelem.

V Opatské hrobce vybudované před hlavním oltářem byly uloženy významní barokní opati.

Vznik a vybudování této hrobky lze i na základě datace s vyobrazením kříže na východním zdivu a na základě datace náhrobního kamene, kterým je zakryt vstup do hrobky, položit do let 1682-1684.

Hrobka bratří je značně rozsáhlá, s velkým množstvím pohřbů, které nelze blíže určit ani časově zařadit. Lze předpokládat, že se jedná rovněž o pohřby řádových bratří doby baroka.

V konventním kostele byly prozkoumány další 3 hrobky, které patřily šlechtickým rodům odměněným konfraternitou s kanonii želivskou za zásluhy o klášter a jejich příslušníci tak mohli být pohřbeni v kostele Narození P. Marie. Hrobka rytířů Vraždů z Kunvaldu, kteří v 16. století patřili k drobné šlechtě v čáslavském kraji, byla umístěna u druhého severního pilíře barokní kvadratury v severní boční lodi a byla bez pohřbů. Zřejmě v minulosti došlo k jejich přemístění.

Nejméně poškozená byla hrobka pánu Leskovců z Leskovce, vybudovaná před Vítězným obloukem konventního kostela. Jméno tohoto starého vladyckého rodu bylo odvozeno od tvrze Leskovce u Počátek.

Pohřby v poslední zkoumané hrobce hrabat Věžníků z Věžník, umístěné u druhého jižního pilíře barokní kvadratury, byly nejvíce poškozené a nelze o nich říci nic bližšího.

Geofyzikální měření zachytilo v interiéru kostela pod stávající podlahou zbytky zdiv a další pohřební prostory, které však již nebyly ověřeny vrtem a minikamerou.

Celkově tento nový nedestruktivní archeologický průzkum přispěl k dalšímu poznání historie této významné lokality, kterou premonstrátský klášter v Želivě na Českomoravské vrchovině představuje.

Obr. 1. Situační schéma širšího zájmového území v geologické mapě 1 : 50 000, 23-14 list, Pelhřimov. 1 - kvartér, holocén: deluviální sedimenty (hlíny, písčité hlíny); 2 - paleozoikum: leukokratní žilný granit; 3 - prekambrium, moldanubikum: biotitická ortrorula; 4 - prekambrium, moldanubikum: cordierit-biotitická pararula; 5 - prekambrium, moldanubikum: biotitická silimanit-biotitická dvojslídň pararula.

- Obr. 2. Projev hrobky rytířů Vraždů z Kunvaldu ve zpracovaném radarogramu z GPR - profil 5.
 Obr. 3. Projev hrobky pánů Leskovců z Leskovce ve zpracovaném radarogramu z GPR - profil A1.
 Obr. 4. Projev Opatské hrobky ve zpracovaném radarogramu z GPR - profil 18A.
 Obr. 5. Projev hrobky hrabat Věžníků z Věžník ve zpracovaném radarogramu z GPR - profil 16.
 Obr. 6. Projev hrobky Bratří a hrobky opata Siarda Falka ve zpracovaném radarogramu z GPR - profil 27.
 Obr. 7. Korelační schéma výsledků radarového měření a jedna z variant geofyzikální interpretace. 1 - indikace nehomogenit z GPR dle výraznosti (anténa 250 MHz); 2 - indikace nehomogenit z GPR dle výraznosti (anténa 500 MHz); 3 - hrobky se vstupy (A - hrobka rytířů Vraždů z Kunvaldu; B - hrobka Bratří; C - hrobka pánů Leskovců z Leskovce; D - Opatská hrobka; E - hrobka hrabat Věžníků z Věžník; G - hrobka opata Siarda Falka); 4 - interpretované hrobky (H - ...STE: PERNER 1752, větší kumulace kamenů?); 5 - relikty zdíva - základové pasy patek sloupů; 6 - stávající zdivo.
- Foto 1. Želivský klášter od východu.
 Foto 2. Klášterní kostel Narození P. Marie v Želivě od západu.
 Foto 3. Radarové měření v prostoru presbytáře klášterního kostela Narození P. Marie.
 Foto 4. Kamerový průzkum hrobky rytířů Vraždů z Kunvaldu.
 Foto 5. 3D model klášterního kostela Narození P. Marie s vynesením hrobek - nadhled.
 Foto 6. 3D model klášterního kostela Narození P. Marie s vynesením hrobek - podhled.
 Foto 7. Půdorysný plán lokalizovaných hrobek ve zkoumané sakrální stavbě.
 Foto 8. Hrobka Bratří od východu.
 Foto 9. Opatská hrobka od západu.
 Foto 10. Opatská hrobka.
 Foto 11. Východní stěna opatské hrobky.
 Foto 12. Rozpadlá malovaná rakev v hrobce Bratří.
 Foto 13. Dřevěná truhla na ostatky se zbytky kožených bot.
 Foto 14. Kříž pokrytý měděnkou v Opatské hrobce (kvalitní optika umožnila zaznamenat i ty nejmenší detaily).
 Foto 15. Autentika z hrobky Siarda Falka před konzervací.
 Foto 16. Autentika z hrobky Siarda Falka v UV záření.
 Foto 17. Autentika z hrobky Siarda Falka v UV záření - detail.

RNDr. Vladimír Hašek, DrSc.
 Geopek, spol. s r. o.
 Ječná 29a
 CZ-621 00 Brno
 hasek@geopek.cz

Jiří Šindelář
 Geo-cz
 Javorová 264
 CZ-391 37 Chotoviny
 geo@geo-cz.com

RNDr. Lubomír Maštera, CSc.
 Geopek, spol. s r. o.
 Ječná 29a
 CZ-621 00 Brno

Mgr. Zuzana Thomová
 Jihočeské muzeum v Českých Budějovicích
 Dukelská 1
 CZ-370 51 České Budějovice
 thomova@muzeumcb.cz

STUDIJNÉ ZVESTI

ARCHEOLOGICKÉHO ÚSTAVU
SLOVENSKEJ AKADÉMIE VIED

43

Publikácia vznikla v rámci Centra excelentnosti SAV
Výskumné centrum najstarších dejín Podunajska
pri Archeologickom ústave SAV v Nitre
Zmluva III/1/2005

Študijné zvesti Archeologického ústavu SAV
43 - 2008

Recenzovaný časopis / Peer-reviewed journal

Hlavný redaktor / Editor-in-chief
Ivan Kuzma

Redakčná rada / Editorial board
Jozef Bujna, Eva Fottová, Joachim Henning, Ivan Cheben, Alexandra Krenn-Leeb, Ján Rajtár, Jozef Zábojník

Výkonná redaktorka / Executive editor
Daniela Fábiková

Počítačové spracovanie / Computer elaboration
Zuzana Turzová

Grafický návrh a počítačové spracovanie obálky / Graphic layout and computer elaboration of the cover
Ivan Kuzma

Recenzenti / Critics
Prof. PhDr. Alexander Ruttka, DrSc.; doc. PhDr. Pavel Kouřil, CSc.

© Archeologický ústav SAV Nitra 2008
Vychádza dva razy do roka / Issued twice a year

Kontaktná adresa (príspevky, ďalšie informácie) / Contact address (Contributions, Further informations)
Archeologický ústav SAV, Akademická 2, SK-949 21 Nitra, Slovakia
Tel: +421 6410051, Fax: +421 37 7335618, e-mail: ivan.kuzma@savba.sk

Rozširuje, objednávky a predplatné prijíma / Distributing, booking and subscription receives
Archeologický ústav SAV, Akademická 2, SK-949 21 Nitra
e-mail: nrauhalm@savba.sk

Za znenie a obsah príspevkov zodpovedajú autori.
The authors are responsible for their contributions.

Žiadna časť tejto publikácie nesmie byť reprodukovaná alebo rozširovaná v žiadnej forme - elektronicky či mechanicky, vrátane fotokópií, nahrávania alebo iným použitím informačného systému vrátane webových stránok, bez predbežného písomného súhlasu vlastníka vydavateľských práv.

No part of this publication may be reproduced or transmitted in any form - electronic or mechanical, including photocopy, recording, or any information storage and retrieval system, including web pages, without the prior written permission from the copyright owner.

ISSN 0560-2793
ISBN 978-80-89315-08-6

Tlač MICHEL ANGELO Nitra / Printed by MICHEL ANGELO Nitra

OBSAH - INHALT

Vladimír Hašek - Lubomír Maštera - Jiří Šindelář - Zuzana Thomová

Non-destructive research of the church of birth of the virgin in Želiv by Humpolec	5
Nedestruktivní průzkum kostela Narození P. Marie v Želivě u Humpolce	21

Zoja Benkovský-Pivočarová

Zur bronzezeitlichen Siedlung Buhuberg in Waidendorf	23
K sídlisku z doby bronzovej na Buhubergu vo Waidendorfe	40

Milan Horňák - Susanne Stegmann-Rajtár

Osídlenie stredného Ponitria v neskorej dobe bronzovej a včasnej dobe železnej: využitie GIS-analýz	43
Besiedlung am Mittellauf der Nitra während der Spätbronze- und Früheisenzeit: Ergebnisse einer GIS-Analyse	52

Branislav Kovář

Neskora doba laténska v Pohroní a Poiplí so zameraním na etnickú otázku	53
Spätlatènezeit im Grantal und Eipeltal mit dem Schwerpunkt auf die ethnische Problematik	61

Klára Marková - Marián Samuel

Nálezy zo staršej a začiatku strednej doby bronzovej z Ponitrianskej galérie v Nitre	63
Funde aus der älteren und dem Anfang der mittleren Bronzezeit aus der Ponitrianska galéria in Nitra	91

Rostislav Nekuda

Stavební vývoj hospodářských staveb středověké vesnice na Moravě	95
Development of Farm Constructions in the Moravian Medieval Village	120

Matej Ruttkay

Kachlice z hradu v Topoľčiankach	121
Kacheln aus der Burg in Topoľčianky	231

Marián Soják - Ján Obuch - Peter Holec

Osteologický materiál vtákov a cicavcov (Vertebrata - Aves et Mammalia) z archeologického výskumu Lučivnianskej jaskyne	233
Osteologisches Material der Vögel und Säugetiere (Vertebrata - Aves et Mammalia) aus der archäologischen Grabung in Lučivnianska jaskyňa	246

Paweł Valde-Nowak - Marián Soják - Vítazoslav Struhář

Prvé doklady epipaleolitickeho osídlenia na území Liptova	249
Erste Belege der epipaläolithischen Ansiedlung auf dem Gebiet der Liptau	255

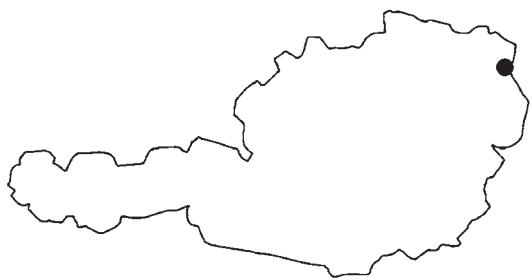
Václav Furmánek

Výročná správa o činnosti Archeologického ústavu SAV v rokoch 2006-2007	257
---	-----

Skratky	281
---------------	-----

ZUR BRONZEZEITLICHEN SIEDLUNG BUHUBERG IN WAIDENDORF

Zoja Benkovský-Pivovarová

Waidendorf-Buhuberg, sídlisko tellového typu, staršia doba bronzová, počiatok strednej doby bronzovej, únětická kultúra, věteřovská kultúra

Waidendorf-Buhuberg, tell-type settlement, Early Bronze Age, beginning of the Middle Bronze Age, Únětice culture, Věteřov culture

On the Bronze-Age settlement at Buhuberg in Waidendorf

In 1988 B. Hahnel published a monograph dealing with a settlement at Buhuberg in Waidendorf. Buhuberg is a cone-shaped protuberance with a 160 x 90 m plateau and a descent on the north. On its western part there is a terrace protruding 3 m over adjacent fields. The plateau eastern side is declining from the 30 m height to the Morava river. The settlement cannot be considered the upland-type one because it was situated on only slightly undulating landscape. Its bloom is dated to the Věteřov culture period, but finds and radiocarbon dating put its 1st phase (phase 1) to the Únětice culture period. Finds dated to the Únětice culture were excavated also in higher layers and several pits belonging to this culture, however. Buhuberg is the only settlement site within the Moravia-Lower Austria group of the Únětice culture, on which horizontal stratigraphy of the Únětice and Věteřov cultures can be expected. B. Hahnel discovered 2 m high group of layers at the southwestern part and a profile at the plateau western part revealed that the terrace were formed by gradual accumulation of settlement layers on approximately 80 cm high knoll. At least this part of the settlement at Buhuberg can be assumed to be of the tell type.

Vor 20 Jahren veröffentlichte B. Hahnel die Monographie der Siedlung Buhuberg in Waidendorf, in der er nicht nur die Resultate der Grabung H. Schwammenhöfers im Jahre 1981 und seiner eigenen Grabungen in den Jahren 1982, 1983 und 1985 veröffentlichte, sondern auch ältere, sich in Museal- und Privatsammlungen befindenden Funde berücksichtigte (Hahnel 1988a). Der Großteil der Funde gehört der Věteřov-Kultur an, es sind aber auch zahlreiche Funde der Aunjetitz-Kultur vorhanden. B. Hahnel gehört mein Dank nicht nur für viele klärende Gespräche über die Fundstelle, sondern auch für die Abbildungen 1-4, u. a. für den Gesamtplan der Fundstelle mit einem gegenüber der Erstpublikation berichtigten Maßstab. Für Gespräche über den Fundbestand der Siedlung und die Abb. 7 bedanke ich mich bei S. Stuchlík.

Der Buhuberg ist eine am rechten Marchufer angelegte Siedlung. Es handelt sich um eine kegelstupfförmige Anhöhe mit einem 160 x 90 m großen Plateau (Abb. 1) und einem Gefälle gegen Norden; seine Ostseite befindet sich etwa 30 m über der March, an seiner Westseite ist eine terassenförmige Stufe zu erkennen (Abb. 2; Hahnel 1988a, 8). In einem von B. Hahnel veröffentlichten, nicht datierten, aus der Hinterlassenschaft von H. P. Schad'n stammenden Plan ist am Westrand des Buhuberges ein Wall eingezeichnet, der aber weder in den siebziger Jahren des vorigen Jahrhunderts (Eibner 1974, 50), noch während der Grabungen in den achtziger Jahren festgestellt wurde.

Der gegenwärtige Zustand der Siedlung ist aus einem anlässlich der Marchüberschwemmung im April 2006 vom Bundesamt für Eich- und Vermessungswesen Wien angefertigten Luftbild zu erkennen. Die Existenz eines sich auf dem Bild abzeichnenden eventuellen Grabens (Abb. 3) könnte nur durch eine Grabung geklärt werden; auf einem älteren Luftbild der Fundstelle (Hahnel 1988c, Taf. I) ist kein Graben zu erkennen.

In den achtziger Jahren legte B. Hahnel eine Fläche von etwa 50 m² im Südwestteil des Plateaus frei und schnitt seine Ränder im NO-, SO- und SW-Teil (Abb. 1); die nicht genau fixierte Grabung H. Schwammenhöfers wurde von B. Hahnel zweimal in den dafür kommenden Teilen des Plateaus eingezeichnet. Bei der Flächengrabung im SW-Teil des Plateaus stellte B. Hahnel ein bis 2 m hohes Schichtenpaket fest (Abb. 4; Hahnel 1988a, Taf. 6). Auf Grund der Profile erarbeitete der Autor ein Diagramm zur Stratigraphie in diesem Teil der Siedlung (Hahnel 1988a, Taf. 8); die Schichten ab der Phase 3A2 bis zu den Schich-

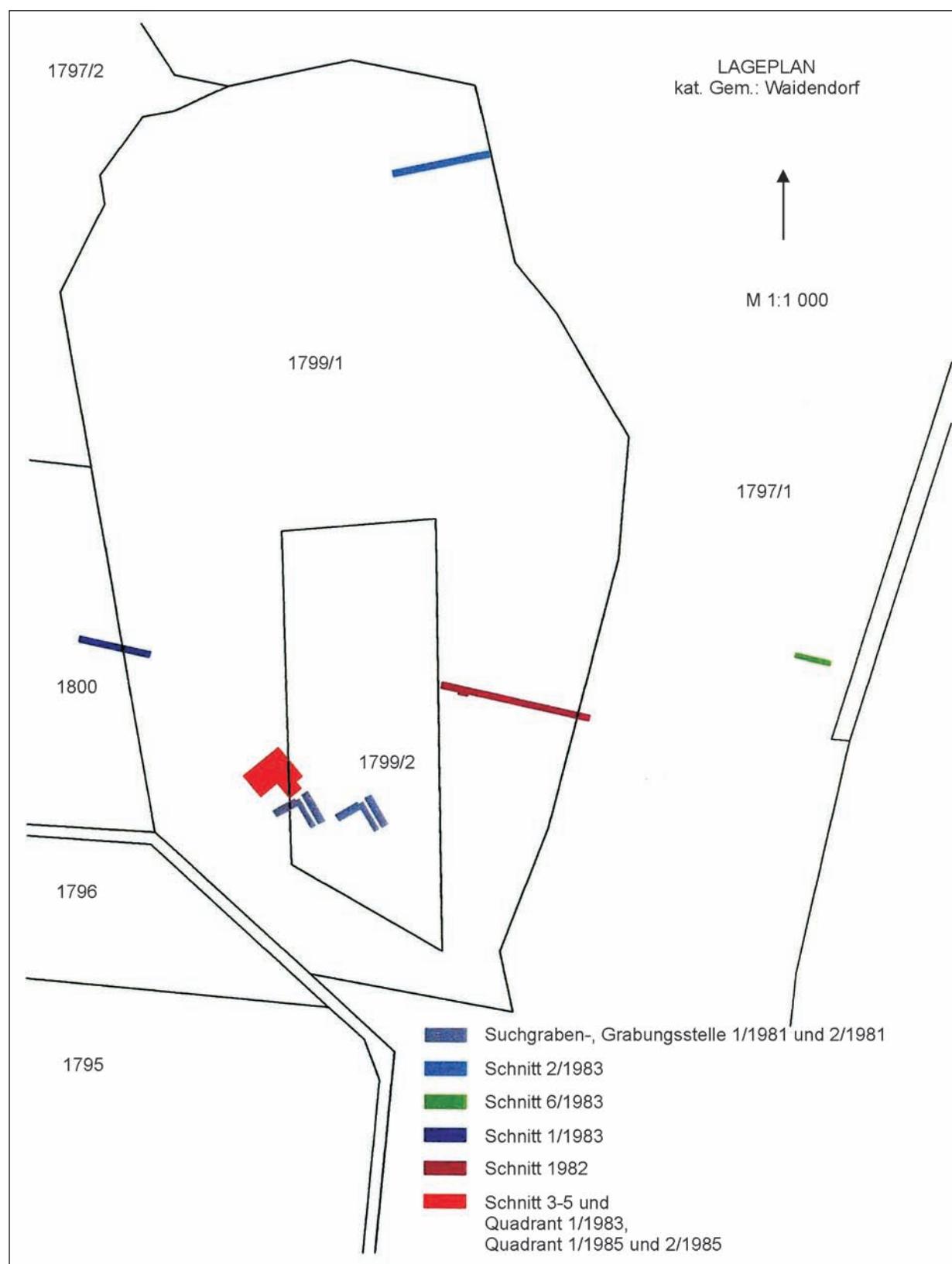

Abb. 1. Waidendorf-Buhuberg. Gesamtplan der Fundstelle. Nach: *Hahnel 1988a*.

Abb. 2. Blick auf den Buhuberg von W im Sommer 1980. Photo: B. Hahnel.

ten und Gruben der Phasen 12, 12A und 12B wurden von ihm der Věteřov-Kultur zugeordnet (*Hahnel 1988a*, 80). Hier fanden sich drei chronologisch aussagekräftige Bronzefunde - eine Lanzen spitze, eine Kugelkopfnadel und ein Dolch (Taf. IV: A); nach B. Hahnel gehört die Lanzen spitze der Phase 3A2, die Nadel der Phase 7 und der Dolch der Phase 10 an (*Hahnel 1988a*, 23 ff., 80).

Dieser Beitrag befasst sich mit der Aunjetitz-Kultur auf dem Buhuberg und mit seiner Siedlungsform. Da die Angaben B. Hahnels zur Größe der Funde in der Materialvorlage nicht immer mit dem im Tafelverzeichnis angeführten Maßstab im Einklang stehen, wurde bei den Tafeln I-VI auf die Angaben zur Größe der Funde verzichtet; so z. B. ist die Lanzen spitze laut Abbildung 14,8 cm, laut Beschreibung 13,1 cm lang (*Hahnel 1988a*, 82, 158, Taf. 14: 1).

Unter „Aunjetitz-Kultur“ wird die mährisch-niederösterreichische Gruppe dieser Kultur verstanden.

Zur Aunjetitz-Kultur

Die Věteřov-Kultur wurde zwar von K. Tihelka bereits im Jahre 1946 aus dem Verband der Aunjetitz-Kultur ausgesondert und als eine neue Kultur in die Literatur eingeführt (*Tihelka 1946*), eine umfangreiche Studie über diese Kultur ist aber erst im Jahre 1960 erschienen (*Tihelka 1960*). Im Katalog zu dieser Studie, der zwei Jahre später erschien, begegnet man allerdings einer teilweisen Vermischung des Keramikgutes dieser beiden Kulturen (*Tihelka 1962*; dazu *Stuchlík 1987*, 76). Die Zuweisung der Keramikfunde zu der einen oder der anderen der genannten Kulturen bereitet bisweilen auch noch heute Probleme; sie werden durch die kontinuierliche Entwicklung der Věteřov-Kultur aus der Aunjetitz-Kultur verursacht.

Das Vorhandensein der Aunjetitz-Kultur auf dem Buhuberg wurde von B. Hahnel erkannt, jedoch sprach er dieser Kultur nur Altfunde - den Inhalt einer Grube und zwei Gefäßteile - zu (*Hahnel 1988a*, 80). Die leider nicht dokumentierte und nicht näher lokalisierbare Grube enthielt zwei hohe Henkeltöpfchen, Fragmente von drei Gefäßen, eine Wirtel, ein Steinbeil, Fragment einer Gussform, zwei Knochenpfrieme, Tierknochen und Fragment eines Bronzearmbandes unbekannter Form (Taf. I; *Hahnel 1988a*, 119 f.). Eines der Töpfchen ist unverziert, das andere mit senkrechten und waagrechten Ritzlinienbündeln sowie mit Knubben verziert (Taf. I: 1, 8): bei drei Gefäßfragmenten ist diese Art der Ritzverzierung, die im folgenden

Liste 1

Waidendorf-Buhuberg - Keramik mit fransenartiger Verzierung aus senkrechten und schiefen Ritzlinienbündeln (OFV - ohne Fundverband).

Nr.	<i>B. Hahnel 1988a</i>			Taf.
	Taf.	Fundumstände / Herkunft	Phase	
1	14/9	Schicht	3A2	II: C: 3
2	14/12	Schicht	3A2	II: C: 2
3	14/19	Schicht	3A2	II: C: 5
4	15/1	Schicht	3A2	II: C: 4
5	18/3	Verfärbung 44 (Grube)	3B	
6	20/2	Verfärbung 43 (Grube)	3B	
7	20/10	Verfärbung 43 (Grube)	3B	
8	21/1	Verfärbung 43 (Grube)	3B	
9	23/10	Schicht	3D2	
10	24/3	Verfärbung 13 (Grube)	4	
11	35/10	Verfärbung 37		
12	41/13	Verfärbung 19 (Grube)	12B	IV: B: 2
13	47/1	Verfärbung 19 (Grube)	12B	IV: B: 4
14	50/11	Quadrant 1/1985 und 2/1985, OFV		
15	50/15	Quadrant 1/1985 und 2/1985, OFV		
16	52/1	Schnitt 1/1983		
17	58/1	Grabungsstelle 2/1981, Schicht 4		
18	69/14	Schnitt 3-5/1983 und Quadrant 1/1983, OFV		
19	69/18	Schnitt 3-5/1983 und Quadrant 1/1983, OFV		
20	71/6	Schnitt 1982, Grube 4-N		
21	72/13	Schnitt 1982, Grube 6		
22	73/9	Schnitt 1982, Grube 6		
23	76/10	Schnitt 1982, OFV		
24	76/23	Schnitt 1982, Verfärbung 5B		
25	81/9	Schnitt 2/1983, OFV		
26	81/15	Schnitt 2/1983, OFV		
27	83/1	Grube		I: 4
28	83/2	Grube		I: 3
29	83/3	Grube		I: 2
30	83/4	Grube		I: 8
31	83/5	aus Sammlung		
32	92/11	aus Sammlung		
33	102/11	Oberflächenfund		
34	105/5	Oberflächenfund		

als fransenartige Verzierung bezeichnet wird, durch Zickzacklinien ergänzt (Taf. I: 2-4). Die beiden Töpfchen repräsentieren eine in der Aunjetitz-Kultur häufig vorkommende Gefäßform, bei der eine Entwicklung von hohen, wenig gegliederten Formen zu breiten Formen mit gedrücktem Unterteil angenommen wird (Lorencová/Beneš/Podborský 1987, 126; Stuchlík 1987, 48; 1993, Abb. 156: 17, 21; 157: 16). Das schließt aber ein zeitweises Nebeneinander der beiden erwähnten Gefäßformen nicht aus; es sei z. B. auf ihr gemeinsames Vorkommen in den Gräbern von Bernhardsthal (Neugebauer 1978, Abb. 6: 34, 35), Hradčany - hliník (Stuchlík/Trčala 1991, Abb. 12: 2, 3), Uherský Brod (Podborský 2004, Abb. 3: 1, 4) und in einem Siedlungsobjekt von Stoitzendorf (Aspöck/Ruf 2003, Abb. 103) hingewiesen. Die Gefäßfragmente mit fransenartiger Verzierung aus der behandelten Grube vom Buhuberg (Taf. I: 2-4) und die beiden weiteren von B. Hahnel der

Liste 2

Waidendorf-Buhuberg - konische Schüsseln mit waagrechter Rillenverzierung unterhalb des Randes.

Nr.	<i>B. Hahnel 1988a</i>			Taf.
	Taf.	Fundumstände / Herkunft	Phase	
1	13/1	Schicht	1	II: A: 1
2	13/2	Schicht	1	II: A: 2
3	13/3	Verfärbung 20		
4	13/11	Schicht	1+3A2+3D2	
5	14/10	Schicht	3A2	II: C: 1
6	23/7	Schicht	3D2	
7	33/2	Schicht	10	
8	35/9	Verfärbung 37		
9	38/10	Verfärbung 36 (Grube)	12	
10	39/12	Verfärbung 18 (Grube)	12A	
11	41/9	Verfärbung 19 (Grube)	12B	IV: B: 1
12	41/11	Verfärbung 19 (Grube)	12B	IV: B: 3
13	71/7	Schnitt 1982, Grube 4-N		
14	73/13	Schnitt 1982, Grube 6		
15	76/19	Schnitt 1982, Grube 5B		
16	76/20	Schnitt 1982, Grube 5B		
17	81/8	Schnitt 2/1983		
18	88/1	aus Sammlung		
19	92/9	aus Sammlung		
20	92/11	aus Sammlung		
21	105/8	Oberflächenfund		

Abb. 3. Buhuberg im April 2006 während der Marchüberschwemmung. Photo: Bundesamt für Eich- und Vermessungswesen Wien.

Abb. 4. Waidendorf-Buhuberg. Profil des Schichtenpakets im SW-Teil der Fundstelle. Photo: B. Hahnel.

Aunjetitz-Kultur zugesprochenen Gefäßfragmente (*Hahnel 1988a*, 80, Taf. 52: 1; 92: 11) dürften von Henkelböpfchen oder Amphoren stammen (*Neugebauer 1975*, Taf. 20: 9; *Kovárník 1999*, Abb. 9: 12).

Zwei Gefäßteile mit fransenartiger Verzierung stammen eindeutig von Schalen; sie zeigen kehligen Hals mit ausladendem Rand und scharf abgesetztem kalottenförmigem Unterteil. Ihre Verzierung besteht aus zickzackförmigen und geraden Linien (*Hahnel 1988a*, Taf. 21: 1) bzw. aus zickzackförmigen Linien und einer Knubbe (Taf. IV: B/4); ihr Innenrand ist mit einer Zickzacklinie oder mit zwei Doppel-linien verziert. Es sind weitere acht Fragmente von solchen Schalen mit derartiger oder ähnlicher Verzierung des Innenrandes vorhanden (*Hahnel 1988a*, Taf. 20: 7; 23: 8; 31: 5; 49: 9; 62: 3; 69: 3; 102: 6; 106: 9). Die beiden eingangs erwähnten Gefäßteile fanden sich in den Gruben 19 und 43 der Věteřov-Kultur, die aber außer der bereits erwähnten auch noch weitere Keramikfragmente der Aunjetitz-Kultur enthielten (Taf. IV: B/1-3; Liste 2, Nr. 6 und 7). An Schalen des behandelten Typs mit vergleichbarer Verzierung seien die Schalen aus den Gräbern von Bernhardsthal (*Neugebauer 1978*, Abb. 6: 35), Čejč (*Ondráček 1967*, Abb. 102: 9), Kleinhadersdorf und Pillersdorf (*Lauermann 2003*, Abb. 74: 3; Abb. 14 auf S. 254), Roggendorf-Steinleiten (*Scheibenreiter 1958*, Abb. 1), Slavkov u Brna (*Horálková-Enderová/Štrop 2000*, Taf. 13: 7), Těšetice-Kyjovice (*Lorencová/Beneš/Podborský 1987*, Abb. 5b: 1; 7b: 4; 10b: 1 u. w.), Troskotovice (*Kovárník 1999*, Abb. 22: 3) und Unterhautenthal (*Lauermann 1995*, Taf. 3: 5; 28: 3) genannt.

Insgesamt ist die Aunjetitzer Keramik mit fransenartiger Verzierung auf der Fundstelle mit einem ganzen Gefäß und 33 Gefäßfragmenten vertreten (Liste 1). Möglicherweise gehören aber dieser Kultur auch neun Scherben mit nur waagrechten, manchmal mit Knubben kombinierten Ritzlinien an (*Hahnel 1988a*, Taf. 13: 4; 17: 3; 26: 5; 38: 11; 39: 4, 13; 50: 19; 79: 3; 80: 4), die genauso gut von Gefäßen mit fransenartiger Verzierung, als auch von Henkelschalen mit ausschließlicher waagrechter Ritzlinienverzierung stammen könnten (z. B. *Wewerka 1982*, Abb. 6: 1; *Lauermann 2003*, Abb. 6 auf S. 100); waagrechte Ritzlinien finden sich aber auch noch auf Věteřover Gefäßen (*Tihelka 1962*, Taf. XI: 10). Acht Fragmente von Schalenrändern mit Innenverzierung wurden bereits erwähnt. Gefäßfragmente, bei denen sich die Breite der senkrechten Ritzlinienbündel nicht feststellen ließ, mussten außer Acht bleiben, da die Amphoren der Věteřov-Kultur relativ häufig mit breiten, aus Ritzlinien gebildeten Streifen verziert sind (z. B. *Neugebauer 1977*, Taf. 17: 9; 23: 2; 32: 3; 45: 5 u. w.).

Ein Überdauern der Keramik mit fransenartiger Verzierung in die Věteřov-Kultur kann nicht gänzlich ausgeschlossen werden, auch wenn Nachweise dafür sehr rar sind; als Beispiel seien Fragmente einer Amphore aus dem Siedlungsobjekt 4 der älteren Věteřov-Kultur in Hodonice genannt (*Stuchlík 1992*,

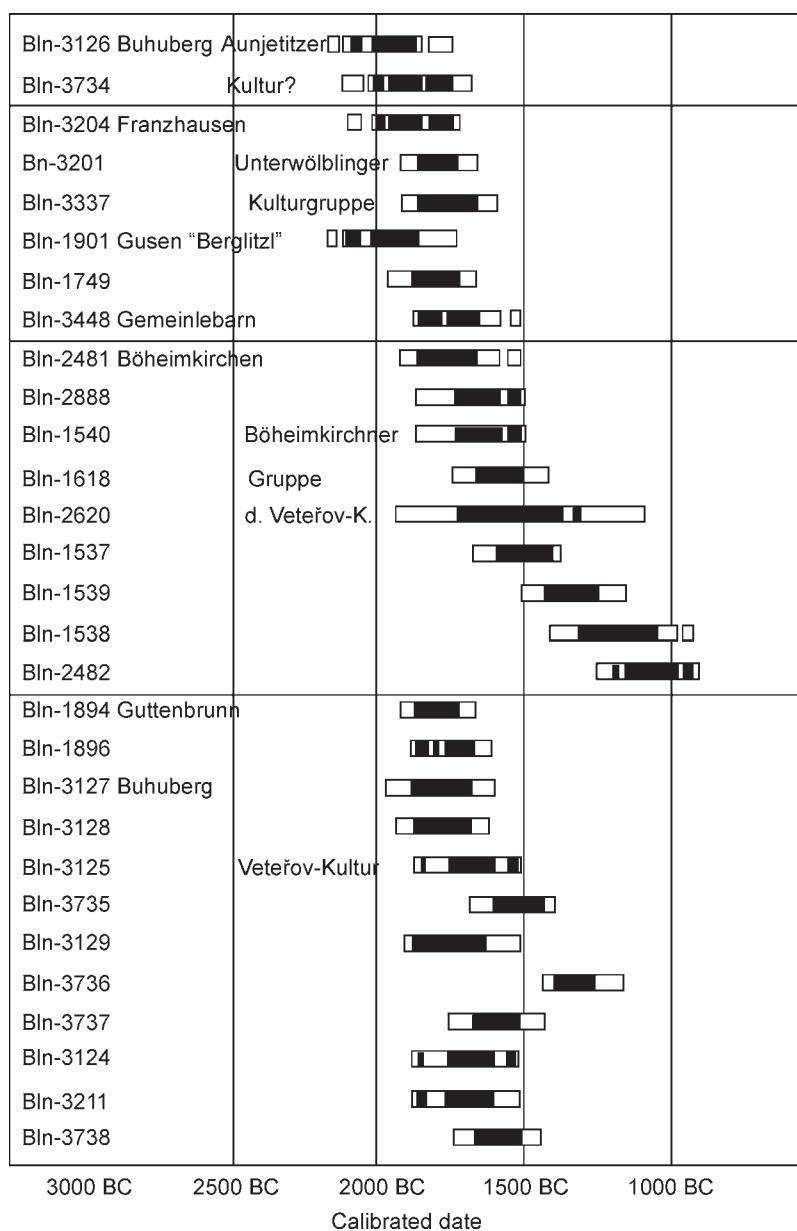

Abb. 5. Radiokarbondaten aus Österreich. Nach: Rassmann 1996.

Abb. 14: 12; Stuchlíková 1987, 12, Abb. 1: 1; Gesamtinhalt der Grube bei Palátová/Salaš 2002, Taf. 2: B). Ein klarer Hinweis auf das hohe Alter der Keramik mit fransenartiger Verzierung ergibt sich aus dem Vorkommen der meisten aus Schichten stammenden Funde dieser Art in den Subphasen der ältesten Kulturschicht, d. h. Schicht 3 (Liste 1, Nr. 1-4, 9; s. dazu Hahnel 1988a, 14), sie gelangten aber auch in mehrere Gruben der Věteřov-Kultur (Taf. IV: B; V; VI).

Einen weiteren charakteristischen Gefäßtyp der Aunjetitz-Kultur stellen die konischen Schüsseln mit einer bis drei waagrechten Rillen und Knubben unter dem Rand dar (Stuchlík 1987, 47 mit Literaturhinweisen; Stuchlík 1993, Abb. 156: 13, 15; 157: 9, 11). An neueren bronzedatierten Grabinventaren mit solchen Schüsseln können die Grabinventare von Leobendorf (Lauermann 1989, Taf. 1), Leitzersdorf (Lauermann 1994, Abb. 399-420), Unterhautzenthal (Lauermann 1995, Taf. 3, 13: 3, 15; 14: 4, 6, 7, 17-20) und Hulín (Peška 2006, Abb. 4) genannt werden. Im Fundgut der Věteřov-Kultur ist dieser Schüsseltyp nur selten anzutreffen und wird als archaische, von der Aunjetitz-Kultur übernommene Gefäßform gewertet (Ondráček/Stuchlíková 1982, Taf. 19: 9, 15, 16; Stuchlík 1992, Abb. 14: 1; Stuchlíková 1999, 308, 314). Im reichen Fundbestand der Siedlung von Böheimkirchen (Neugebauer 1977) sind überhaupt keine Schüsseln der behandelten Art vorhanden.

Vom Buhuberg stammen 21 Schüsselfragmente mit Rillen- und eventuell auch Knubbenverzierung unter dem Rand (Liste 2). Die bei der Flächengrabung im SW-Teil der Fundstelle zum Vorschein gekommenen Stücke fanden sich hauptsächlich in der Schicht 1 und in der ältesten Kulturschicht, d. h. in der Schicht 3 mit ihren Subphasen (Liste 2, Nr. 1-6; s. dazu *Hahnel 1988a*, 13 f.), aber auch sie gelangten in einige Gruben der Věteřov-Kultur.

Die Schüsseln mit kehligem Rand und scharf abgesetztem Unterteil stellen eine für die Aunjetitz-Kultur typische Gefäßform dar (*Stuchlík 1987*, 46); sie wurden zwar von der Věteřov-Kultur übernom-

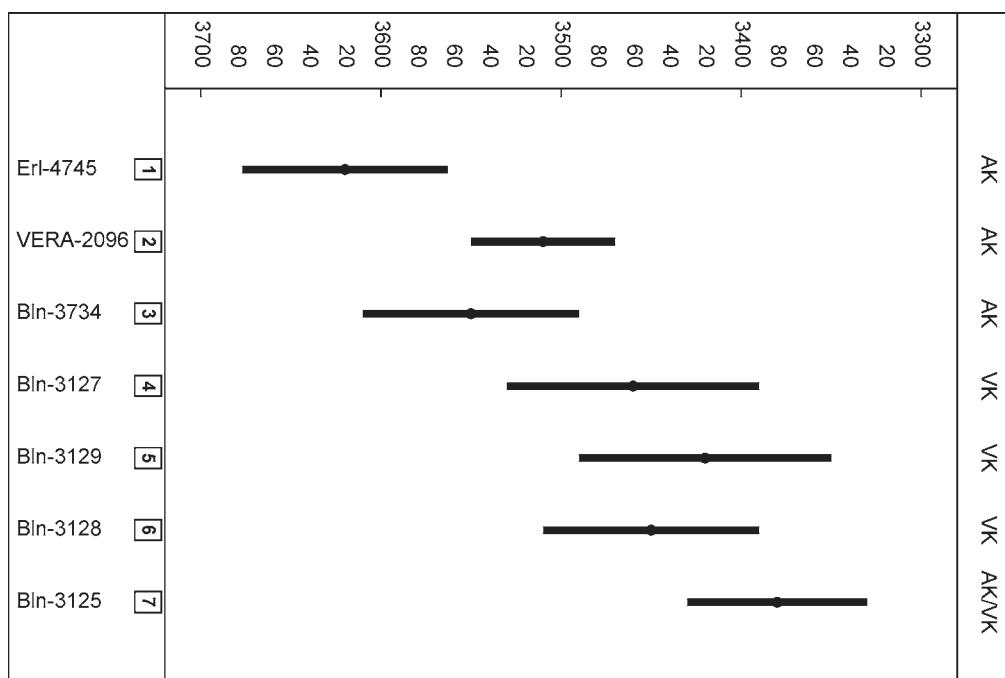

Abb. 6. Älteste Radiokarbondaten von Waidendorf-Buhuberg im Vergleich mit Daten für zwei Gräber der Aunjetitz-Kultur in Mähren. 1 - Pavlov, Grab 55; 2 - Slavonín, Grab 950; 3 - Buhuberg, Phase 1; 4 - Buhuberg 1981, Schicht 2; 5 - Buhuberg 1981, Schicht 4; 6 - Buhuberg 2/1981, Schicht 3; 7 - Buhuberg, Phase 3A2 (AK - Aunjetitz-Kultur, VK - Věteřov-Kultur).

Abb. 7. Blick auf den Buhuberg von SSW im Herbst 2007. Photo: S. Stuchlík.

men, aber allmählich durch Schüsseln mit flachem Rand ersetzt (*Stuchlíková* 1987, 12). Die Exemplare vom Buhuberg wurden von B. Hahnel aufgezählt (*Hahnel* 1988a, 65 unter sonstigen Schüsseln). Der behandelte Schüsseltyp wird in Mähren als Datierungskriterium für die ältere Věteřov-Kultur verwendet; im jüngeren Fundzusammenhang ist er äußerst selten anzutreffen (*Ondráček/Stuchlíková* 1988, 30).

Ein Teil einer Schüssel dieser Art - leider ein Streufund - ist für die Datierung der Aunjetitz-Kultur auf der Fundstelle von besonderer Bedeutung; ihr kehiger Hals war mit „Blindhenkeln“ versehen (Taf. IV: C/1). Schüsseln dieser Art sind hauptsächlich für die Protoaunjetitz-Kultur charakteristisch, sie sind aber auch noch in der älteren Aunjetitz-Kultur vorhanden; an neuesten Funden seien die Schüsseln aus den Gräbern von Mitterretzbach (*Lauermann* 2005, Abb. 1: 6860) und Pavlov-Horní pole (*Peška* 2005, 106, Abb. 6: 11; 7: 11; 8: 3; 9: 6) erwähnt. Als Beispiel für das Vorkommen dieses Schüsseltyps in den Gräbern der Protoaunjetitz- und der Aunjetitz-Kultur innerhalb eines Gräberfeldes ist das Gräberfeld von Velké Pavlovice zu nennen (*Stuchlík/Stuchlíková* 1996, Abb. 13: 1, 5; 16: 4). Da vom Buhuberg sonst keine weiteren Funde der Protoaunjetitz-Kultur vorliegen, kommt für das erwähnte Schüsselfragment eine Datierung in die ältere Aunjetitz-Kultur in Frage.

Mit drei ganzen Exemplaren und einem Fragment sind auf dem Buhuberg kugelige Gefäße, die in der Literatur auch als Näpfe oder Kämpfe geführt werden, nachgewiesen. Eines von den beiden zur Gänze erhaltenen Stücken ist unverziert, das andere mit drei Knubben unterhalb des Mundsaumes und mit drei Zapfenfüßchen versehen; das dritte, fragmentierte Stück zeigt eine ovale Knubbe am Mundsaum (*Hahnel* 1988a, Taf. 17: 2; 23: 5; 41: 16). Sie repräsentieren einen charakteristischen Gefäßtyp der Aunjetitz-Kultur (*Stuchlík* 1987, 51 f.); so fanden sich z. B. im Gräberfeld von Unterhautenthal sieben kugelige Gefäße in 40 Gräbern (*Lauermann* 1995, Gräber 90, 93, 95, 103, 109, 123, 128). In der Věteřov-Kultur kommt dieser Gefäßtyp seltener vor, und zwar meistens in unverzielter Form (*Tihelka* 1962, Taf. XV: 13; XVI: 4; XIX: 1; XX: 15; *Neugebauer* 1977, Taf. 44: 2; *Ondráček/Stuchlíková* 1982, Taf. 36: 6); nur von Mušov stammt ein Stück mit Knubben unterhalb des Mundsaumes (*Palátová/Salaš* 2002, Taf. 8: A1). Die beiden kugeligen Gefäße mit Knubbenverzierung vom Buhuberg wären also eher mit der Aunjetitz-, als mit der Věteřov-Kultur in Verbindung zu bringen. Besondere Beachtung verdient das Gefäß mit Knubbenverzierung und Zapfenfüßchen aus der unteren Kulturschicht (Phase 3a nach *Hahnel* 1988a, 158, Taf. 17: 2). Diese Füßchenart ist nämlich ein verlässliches Kriterium für die Zuordnung der vormals Aunjetitzer Gefäßtypen zur Věteřov-Kultur; ein kugeliges Gefäß mit Zapfenfüßchen, aber ohne Knubbenverzierung, stammt aus der Siedlung der Věteřov-Kultur von Dolní Kounice (*Tihelka* 1960, Abb. 20: 7).

Zum behandelten Gefäßtyp gehört möglicherweise auch ein Gefäß mit Barbotine-Verzierung und Zapfenfüßchen aus der oben erwähnten Kulturschicht (Taf. III: 9), leider aber ist sein Oberteil beschädigt; an seiner Zuordnung zur Věteřov-Kultur ist angesichts der Zapfenfüßchen nicht zu zweifeln.

Die zahlreichen Varianten der scharf profilierten Tassen vom Buhuberg wurden von B. Hahnel unter „kelchförmigen Tassen“ und „S-förmig profilierten Tassen“ zusammengefasst (*Hahnel* 1988a, 42 ff.). In der mährischen Literatur verwendet man aber den Ausdruck „kelchförmige Tassen“ nur für die Věteřov-Variante der klassischen Tassen der Aunjetitz-Kultur, d. h. für Exemplare mit weit geöffnetem Rand (zuletzt: *Stuchlík* 2006, 175); als weitere Merkmale der typischen Věteřov-Tassen dieser Art gelten ein gewölbter Unterteil und ein eingewölbter Boden (*Ondráček/Stuchlíková* 1988, 15), während Zapfenfüßchen sehr selten sind (*Neugebauer* 1977, Taf. 77: 7). Vom Buhuberg stammen aber auch einige Tassen, die mit ihrer Gestaltung eher den klassischen Tassen der Aunjetitz-Kultur entsprechen; in erster Linie ist die Tasse vom „Buhuberg, unten an der March“ zu nennen, die einen schmalen Rand und einen konischen Unterteil mit gerade abgesetztem Boden hat (*Hahnel* 1988a, Taf. 85: 4). Ihr steht eine Tasse aus der Grube 19 vom SW-Teil des Plateau nahe und eine eher der Aunjetitz-, als der Věteřov-Kultur zuordenbare Form hat auch die überdimensionale Tasse aus derselben Grube (*Hahnel* 1988a, Taf. 41: 5; 43: 2). Als Analogien für die zuerst erwähnte Tasse aus der Grube 19 können die gut datierbaren Tassen aus den Gräbern 101 und 111 von Unterhautenthal angeführt werden (*Lauermann* 1995, Taf. 17: 1; 23: 1), trotzdem aber kann sie nicht mit gewünschter Sicherheit den Aunjetitzer Funden aus dieser Grube (Taf. IV: B) zugeordnet werden, da vergleichbare Tassen auch noch in den Věteřover Siedlungen vorhanden sind (*Neugebauer* 1977, Abb. 72: 6; *Ondráček/Stuchlíková* 1982, Taf. 24: 12). Auf das Nebeneinander der aus der Aunjetitz-Kultur übernommenen Form der klassischen Tasse und der für die Věteřov-Kultur typischen Tassenformen wies S. *Stuchlík* (1987, 50) hin.

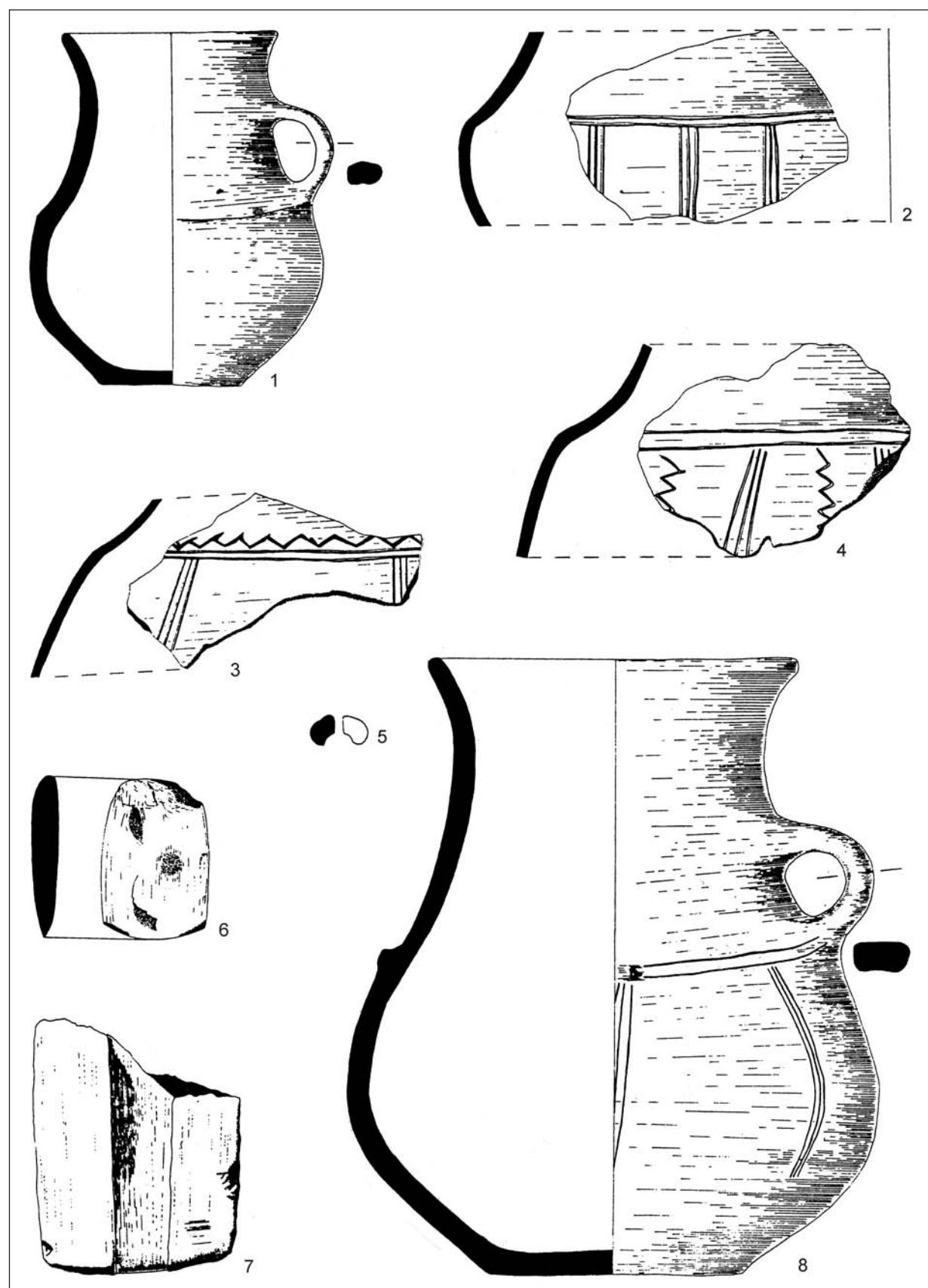
Mit der Aunjetitz-Kultur ist aller Wahrscheinlichkeit nach auch der nur teilweise erhaltene Topf aus der unteren Kulturschicht auf dem Buhuberg zu verknüpfen (Taf. II: C/6). Ähnliche Töpfe sind zwar auch in der Věteřov-Kultur vorhanden, aber solche mit zwei waagrechten Rillen am Halsansatz sind für die Aunjetitz-Kultur charakteristisch und treten nur ausnahmsweise auch noch in der Věteřov-Kultur auf (*Ondráček/Stuchlíková* 1988, 9).

Anlässlich der Auswertung der Radiokarbondaten aus Österreich wies K. Rassmann auf die Möglichkeit der Synchronisierung des Großteils der Daten für Buhuberg mit den Daten für die Frühphase der Böheimkirchner Gruppe der Věteřov-Kultur hin (Abb. 5; *Rassmann 1996*, 206, Abb. 5). Bei den ältesten zwei Daten für Buhuberg wurde von ihm die Zugehörigkeit zur Aunjetitz-Kultur erwogen (*Rassmann 1996*, 205, Abb. 5, Bln-3126, Bln-3734); das Datum Bln-3734 betrifft die Phase 1 auf der Fundstelle (*Hahnel 1988b*, 273), der Fundzusammenhang des anderen Datums ist nicht bekannt. Dank der Veröffentlichung von Radiokarbondaten für zwei Gräber der Aunjetitz-Kultur in Mähren durch J. Peška (2005, Abb. 15; 19; 2006, Abb. 10) kann festgestellt werden, dass das Datum für die Phase 1 vom Buhuberg jünger als das Datum für das Grab 55 der älteren Aunjetitz-Kultur von Pavlov und älter als das Datum für das Grab 950 der jüngeren Aunjetitz-Kultur von Slavonín ist (Abb. 6).

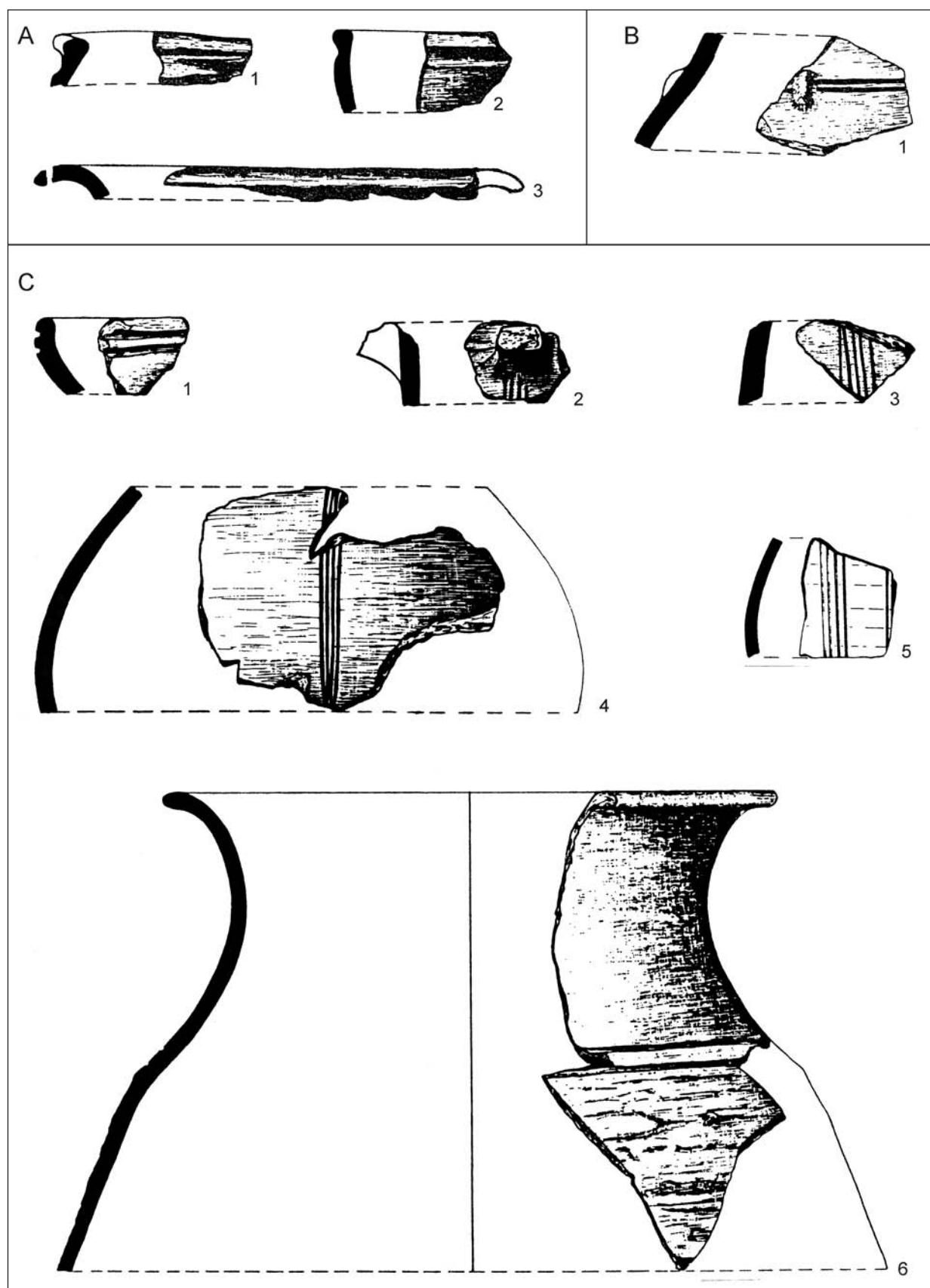
K. Rassmann machte auch darauf aufmerksam, dass die Daten für Buhuberg nur grob die von B. Hahnel erarbeitete stratigraphische Abfolge wiedergeben (*Rassmann 1996*, 206). Es sind aber drei sich auf die Grabung H. Schwammenhöfers beziehende Daten erwähnenswert; es sind die Daten Bln-3124, Bln-3128 und Bln-3129, die sich auf die gut erkennbaren Schichten 2 und 4 im Suchgraben 1981 und die Schicht 2 im Suchgraben 2-1981 beziehen. Nicht nur diese, sondern alle bei der Grabung im Jahre 1981 festgestellten Schichten enthielten an typischen Keramikfunden fast ausschließlich solche der Věteřov-Kultur; eher mit der Aunjetitz-Kultur wären nur ein Randfragment einer Schale mit Innenverzierung und ein Randfragment einer Schüssel mit kehligem Rand in Verbindung zu bringen (*Hahnel 1988a*, Taf. 56: 3; 62: 5). Die Daten für die drei genannten Schichten weisen nur geringe chronologische Unterschiede auf und sind allesamt jünger, als das Datum für die Phase 1, aber älter, als das ältere der beiden weit auseinander liegenden Daten für die Schicht 3A2 (*Hahnel 1988b*, 273; *Rassmann 1996*, Abb. 5, Bln-3125, Bln-3735). Die Phase 3 mit Subphasen wurde, wie bereits erwähnt, von B. Hahnel als älteste Kulturschicht bezeichnet; die Phase 3A1 enthielt keine Funde, die Phase 3A2 wurde der Věteřov-Kultur zugesprochen (*Hahnel 1988a*, 14, 80). Die der Phase 3A2 angehörende Lanzenspitze (Taf. IV: A/1) repräsentiert aber in Bezug auf die Art der Lochung der Tülle einen nicht nur aus Depotfunden der Aunjetitz-Kultur (zuletzt: *Moučka 2005*, 68), sondern neuerdings auch aus einem Grab dieser Kultur von Hulín bekannt gewordenen Lanzentyp (*Peška/Králík/Selucká 2006*, Abb. 4: 1). Die Gussformen aus den in diesem Zusammenhang von B. Hahnel (1988a, 24) zitierten Fundbeständen der Věteřov-Kultur dienten zur Herstellung von Lanzenspitzen mit seitlich angebrachter Lochung der Tülle (*Šráčková 1963*, 507, Abb. 165; *Neugebauer 1979*, Abb. 5: 8). Da zur Phase 3A2 außer Věteřov-Keramik (Taf. III: 2-4, 7, 9) auch zahlreiche Funde der Aunjetitz-Kultur (Taf. II: C) gehören und das Datum für diese Phase im Vergleich mit den Daten für die Věteřov-Schichten aus dem Jahre 1981 jünger ist, kann es nur für die Funde der Věteřov-Kultur in Anspruch genommen werden. Dass die von B. Hahnel erarbeiteten Entwicklungsphasen der Siedlung sich manchmal auf recht komplizierte stratigraphische Gegebenheiten beziehen, ist aus dem Vergleich der Profilzeichnungen und ihrer Deutung erkennbar (*Hahnel 1988a*, Taf. 6; 7).

Zur Art der Siedlung

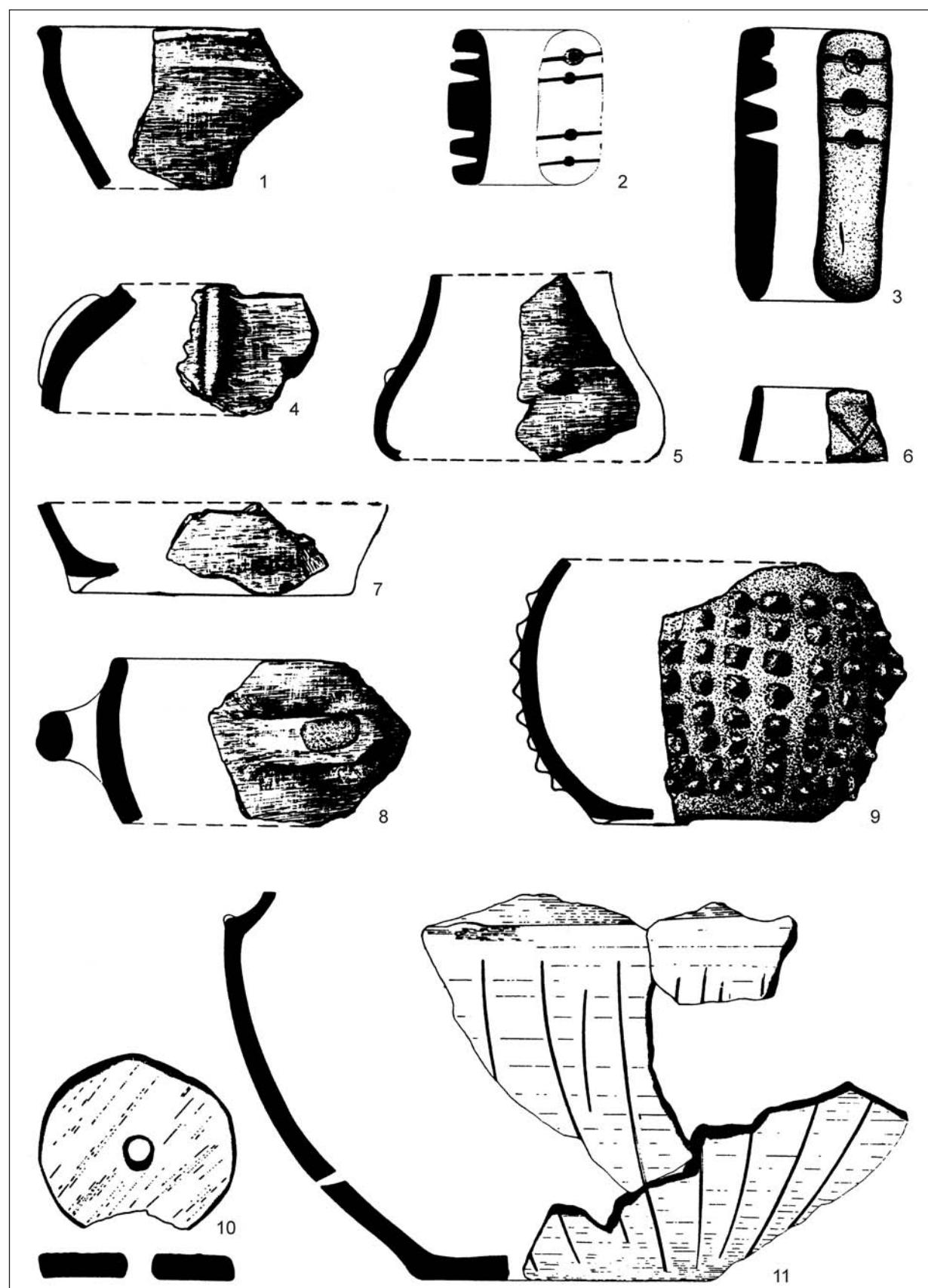
Die Siedlung wurde im Flachland mit nur leicht gewelltem Relief angelegt, d. h. es handelt sich um keine Höhensiedlung; der Eindruck einer Höhensiedlung entsteht nur beim Blick von der March. Die terassenförmige Stufe im SW-Teil des Buhuberges ragt etwa 3 m hoch über die anschließenden Felder (Abb. 7), aber vor dem Jahre 1981 wurde hier eine etwa 0,80-0,90 m starke Schicht abgetragen (*Schwammenhöfer 1981*). Das von B. Hahnel in diesem Teil der Siedlung festgestellte Schichtenpaket war bis 2 m hoch und der im W-Teil der Siedlung angelegte Schnitt 1/1983 zeigte, dass die terassenförmige Stufe durch ein sukzessives Anwachsen von Siedlungsschichten auf einer etwa 0,80 hohen Geländerhöhung entstand (*Hahnel 1988a*, Taf. 12). Das heißt, dass es sich bei diesem „Berg“ zum mindesten in seinem SW-Teil um eine tellartige Siedlung handelt; hinsichtlich der Termini „Tell“ und „tellartige Siedlung“ sei auf eine ausführliche Zusammenstellung der Ansichten bei T. Link (2006, 10 ff.) hingewiesen. Dank den Grabungen B. Hahnels auf der Fundstelle gibt es ausreichende Anhaltspunkte für die Annahme, dass die bronzezeitliche Besiedlung der Fundstelle mit der Aunjetitz-Kultur begann, dass sie aber ihre Blütezeit während der Věteřov-Kultur erlebte. Der Buhuberg ist zwar nicht die einzige Siedlung in Mähren und Niederösterreichs, in der man den beiden genannten Kulturen begegnet, aber m. W. die einzige mit zu erwartender horizontaler Stratigraphie. Das räumliche Verhältnis der Aunjetitz- und der Věteřov-Kultur auf dem Buhuberg könnte nur durch eine umfangreiche Grabung geklärt werden; diese wäre umso wünschenswerter, als sein Plateau landwirtschaftlich genutzt wird.

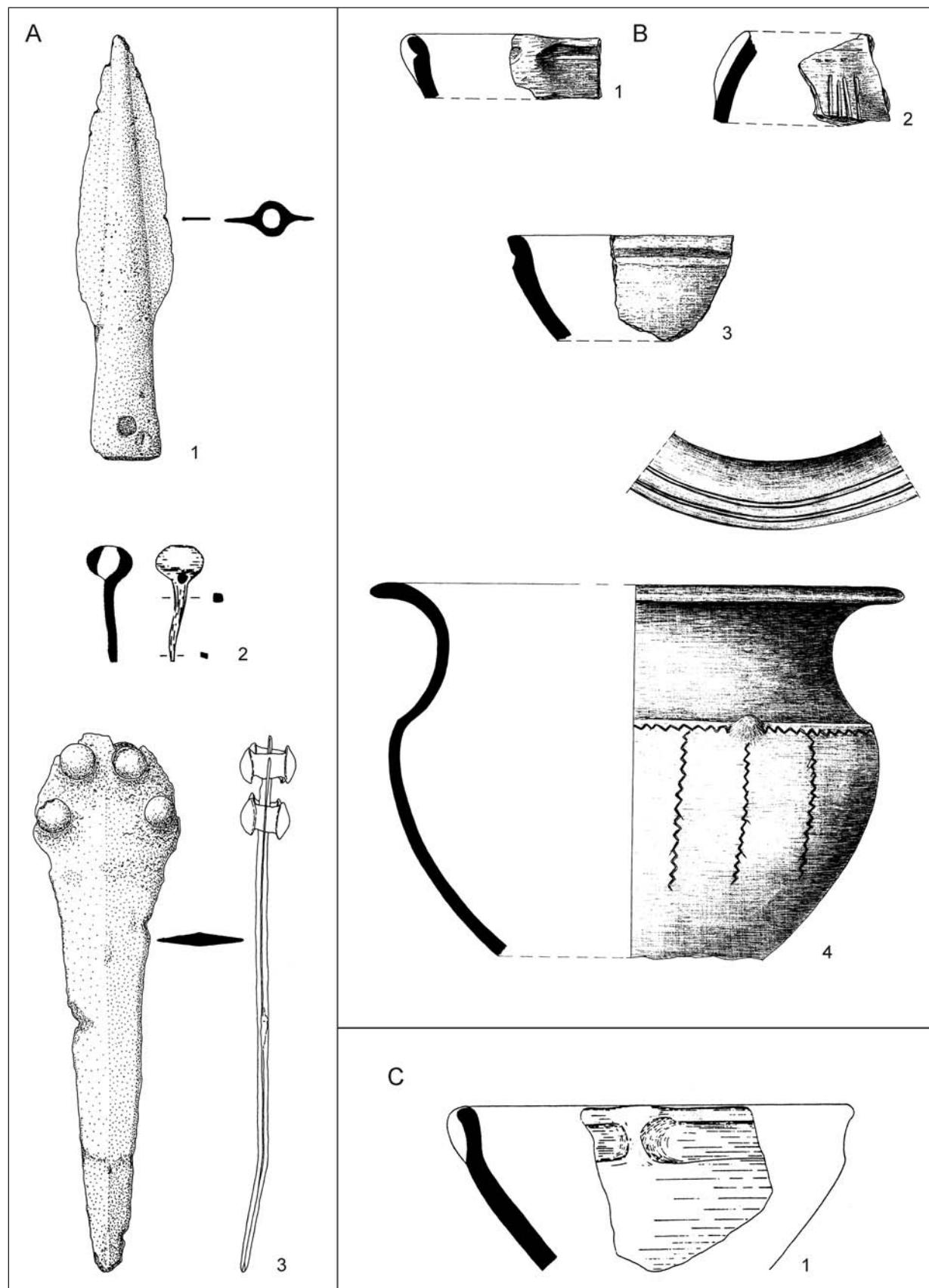
Taf. I. Waidendorf-Buhuberg. Inventar einer Grube der Aunjetitz-Kultur. Nach: Hahnel 1988a.

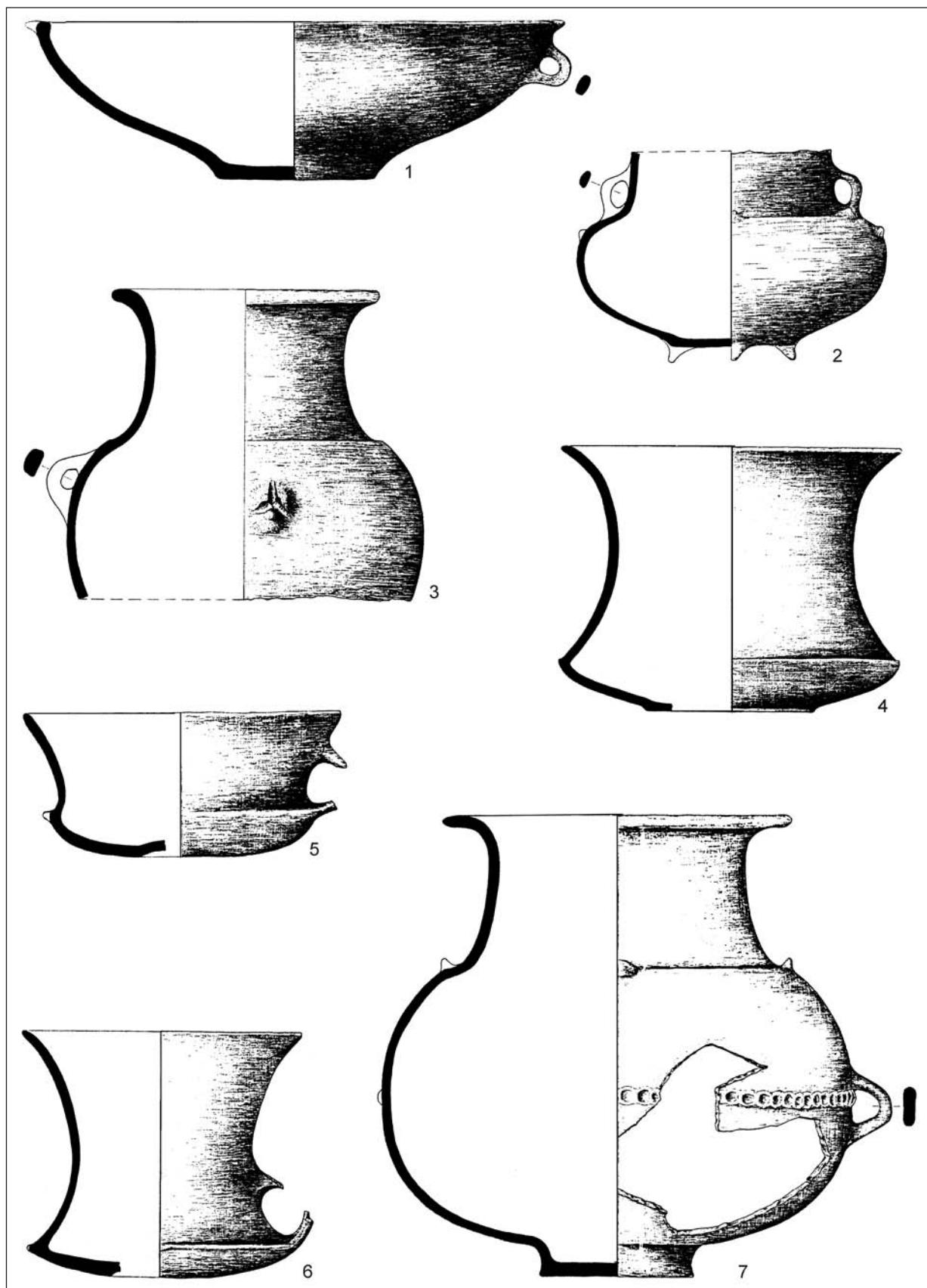
Taf. II. Waidendorf-Buhuberg. Keramik der Aunjetitz-Kultur: A - Phase 1; B - Phase 2; C - Phase 3A2. Nach: *Hahnel 1988a*; siehe dazu Taf. III.

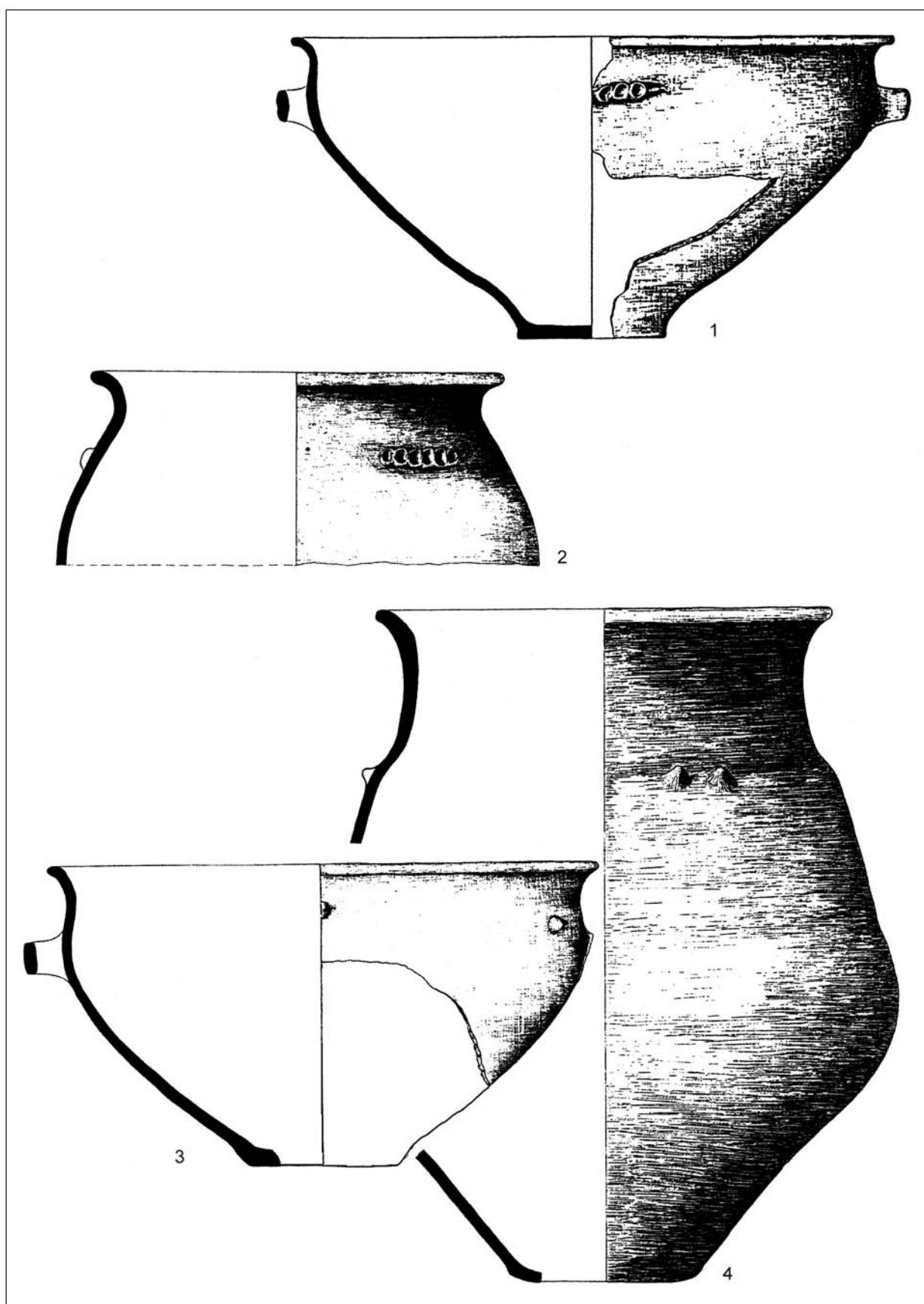
Taf. III. Waidendorf-Buhuberg. Auswahl der Keramikfunde der Phase 3A2. Nach: Hahnel 1988a; siehe dazu Taf. II: C.

Taf. IV. Waidendorf-Buhberg. A - Bronzegegenstände (1 - Phase 3A2; 2 - Phase 7; 3 - Phase 10); B - Keramik der Aunjetitz-Kultur aus der Grube 19 (siehe dazu Taf. V und VI); C - ohne Fundzusammenhang. Phasen nach: Hahnel 1988a.

Taf. V. Waidendorf-Buhuberg. Auswahl der Keramik der Věteřov-Kultur aus der Grube 19. Nach: *Hahnel 1988a*; siehe dazu Taf. IV: B und VI.

Taf. VI. Waidendorf-Buhberg. Auswahl der Keramik der Věteřov-Kultur aus der Grube 19. Nach: Hahnel 1988a; siehe dazu Taf. IV: B und V.

LITERATUR

- Aspöck/Ruß 2003* E. Aspöck/D. Russ: Ausgrabung im Bereich einer frühbronzezeitlichen Siedlung am südlichen Ortsrand von Stoitzendorf. Fundber. Österreich 42, 2003, 494-499.
- Eibner 1974* C. Eibner: Topographie der Fundstellen im Raum Stillfried, NÖ. Forsch. Stillfried 1, 1974, 32-52.
- Hahnel 1988a* B. Hahnel: Waidendorf-Buhuberg. Siedlung der Věteřov-Kultur (mit Beiträgen von F. Stojaspal/F. Kral/E.-M. Winkler). Forsch. Stillfried 8, 1988, 7-160.
- Hahnel 1988b* B. Hahnel: KG Waidendorf, MG Dürnkrut, VB Gänserndorf. Fundber. Österreich 27, 1988, 273.
- Hahnel 1988c* B. Hahnel: Die frühe Bronzezeit im Raum Stillfried. In: F. Felgenhauer/J. Szilvássy/H. Kritscher/G. Hauser (Hrsg.): Stillfried. Archäologie - Anthropologie. Veröff. Mus. Ur- u. Frühgesch. Stillfried. Sonderband 3, 1988, 93-95.
- Horálková-Enderová/Štropf 2000* P. Horálková-Enderová/A. Štropf: Pohřebiště a sídliště kultury únětické ze Slavkova u Brna, okr. Vyškov (Gräberfeld und Siedlung der Aunjetitzer Kultur in Slavkov u Brna [Austerlitz], Bez. Vyškov). Pravěk - Supplementum 6. Brno 2000.
- Kovárník 1999* J. Kovárník: Behářovice, okr. Znojmo. In: V. Podborský a kol.: Pravěká sociokultovní architektura na Moravě (Primeval socio-ritual architecture in Moravia). Brno 1999, 25-40.
- Lauermann 1989* E. Lauermann: Zerstörte frühbronzezeitliche Gräber aus Leobendorf, VB Korneuburg, NÖ. Fundber. Österreich 28, 1989, 49-53.
- Lauermann 1994* E. Lauermann: KG Leitzersdorf, MG Leitzersdorf, VB Korneuburg. Fundber. Österreich 33, 1994, 508-511, 513.
- Lauermann 1995* E. Lauermann: Ein frühbronzezeitliches Gräberfeld aus Unterhautenthal, NÖ. Stockerau 1995.
- Lauermann 2003* E. Lauermann: Studien zur Aunjetitz-Kultur im nördlichen Niederösterreich. Universitätsforsch. Prähist. Arch. 99. Bonn 2003.
- Lauermann 2005* E. Lauermann: Zwei neue protoaunjetitzer Gräber aus Mitterretzbach, NÖ. Pravěk (N. Ř.) 15, 2005, 119-126.
- Link 2006* T. Link: Das Ende der neolithischen Tellensiedlungen. Ein urgeschichtliches Phänomen des 5. Jahrtausend v. Chr. im Karpatenbecken. Universitätsforsch. Prähist. Arch. 134. Bonn 2006.
- Lorencová/Beneš/Podborský 1987* A. Lorencová/J. Beneš/V. Podborský: Únětické pohřebiště v Těšeticích-Vinohradech. Brno 1987.
- Moucha 2005* V. Moucha: Hortfunde der frühen Bronzezeit in Böhmen. Praha 2005.
- Neugebauer 1975* J.-W. Neugebauer: Bronzezeitliche Ansiedlungen in Großweikersdorf, p. B. Tulln, NÖ. Ein Beitrag zur Gliederung der Věteřov-Kultur in Niederösterreich. Arch. Austriaca 58, 1975, 5-73.
- Neugebauer 1977* J.-W. Neugebauer: Böheimkirchen. Monographie des namengebenden Fundortes der Böheimkirchnergruppe der Věteřovkultur. Arch. Austriaca 61/62, 1977, 31-207.
- Neugebauer 1978* J.-W. Neugebauer: Das frühbronzezeitliche Gräberfeld von Bernhardsthau, Flur Unfrieden, Niederösterreich. Fundber. Österreich 17, 1978, 155-183.
- Neugebauer 1979* J.-W. Neugebauer: Die Stellung der Věteřovkultur bzw. ihrer Böheimkirchner Gruppe am Übergang von der frühen zur mittleren Bronzezeit Niederösterreichs. Arch. Korrb. 9, 1979, 35-52.
- Ondráček 1967* J. Ondráček: Únětické pohřebiště v Čejci u Hodonína (Das Aunjetitzer Gräberfeld in Čejč bei Hodonín [Mähren]). Arch. Rozhledy 19, 1967, 302-310, 318-320.
- Ondráček/Stuchlíková 1982* J. Ondráček/J. Stuchlíková: Věteřovské sídliště v Budkovicích. Fontes Arch. Moraviae 16. Brno 1982.
- Ondráček/Stuchlíková 1988* J. Ondráček/J. Stuchlíková: Sídliště v Budkovicích a jeho postavení v rámci věteřovské skupiny (Die Siedlung in Budkovice und ihre Stellung im Rahmen der Věteřov-Gruppe). Pam. Arch. 79, 1988, 5-37.
- Palátová/Salaš 2002* H. Palátová/M. Salaš: Depoty keramických nádob doby bronzové na Moravě a v sousedních zemích (Bronzezeitliche Depotfunde in Mähren und benachbarten Gebieten). Brno 2002.
- Peška 2005* J. Peška: Protoúnětické pohřebiště z Pavlova (Protoaunjetitzer Gräberfeld in Pavlov). Pravěk (N. Ř.) 15, 2005, 81-118.
- Peška 2006* J. Peška: Sídelní areál ze starší a střední doby bronzové v Olomouci-Slavoníně. Předběžná pozorování (The Early and Middle Bronze Age settlement site in Olomouc-Slavonín. Preliminary observations). In: XVIII. symposium o starší době bronzové v českých zemích a na Slovensku. Acta Arch. Opaviensis 2. Opava 2006, 143-163.
- Peška/Králík/Selucká 2006* J. Peška/M. Králík/A. Selucká: Rezidua a otisky organických látek v korozních produktech mědi a jejich slitin. Pilotní studie. Industrie starší doby bronzové (Organics Matter Residuals and Imprints in Products of Copper and Copper Alloy Corosion. A preliminary study. Early Bronze Age Industry). Pam. Arch. 47, 2006, 5-46.

- Podborský 2004* V. Podborský: Nové nálezy kovových nákrčníků v hrobech z doby bronzové na Moravě a jejich význam (Neue Funde von Metallhalsringen in den bronzezeitlichen Gräbern in Mähren und ihre Bedeutung). In: Einflüsse und Kontakte alteuropäischer Kulturen. Festschrift für Jozef Vladár zum 70. Geburtstag. Nitra 2004, 185-198.
- Rassmann 1996* K. Rassmann: Zum Forschungsstand der absoluten Chronologie der frühen Bronzezeit in Mitteleuropa auf der Grundlage von Radiokarbondaten. Acta Arch. (København) 67, 1996, 199-209.
- Scheibenreiter 1958* F. Scheibenreiter: Das Aunjetitzer Gräberfeld Steinleiten in Roggendorf, NÖ. Arch. Austriaca 23, 1958, 51-86.
- Schwammenhöfer 1981* H. Schwammenhöfer: Waidendorf, MG Dürnkrut, VB Gänserndorf. Fundber. Österreich 21, 1981, 242.
- Stuchlík 1987* S. Stuchlík: Únětické pohřebiště v Mušově (Úněticer Gräberfeld in Mušov). Stud. Arch. Ústavu ČSAV Brno XIV/2. Praha 1987.
- Stuchlík 1992* S. Stuchlík: Die Věteřov-Gruppe und die Entstehung der Hügelgräberkultur in Mähren. Prähist. Zeitschr. 67, 1992, 15-42.
- Stuchlík 1993* S. Stuchlík: Únětická kultura. In: V. Podborský s kol.: Pravěké dějiny Moravy 3. Brno 1993, 238-257.
- Stuchlík 2006* S. Stuchlík: Borotice. Mohylové pohřebiště z doby bronzové (Borotice. Ein bronzezeitliches Gräberfeld). Spisy Arch. Ústavu AV ČR Brno 30. Brno 2006.
- Stuchlík/Stuchlíková 1996* S. Stuchlík/J. Stuchlíková: Aunjetitzer Gräberfeld in Velké Pavlovice, Südmähren. Prähist. Zeitschr. 71, 1996, 123-169.
- Stuchlík/Trčala 1991* S. Stuchlík/F. Trčala: Únětická pohřebiště v Hradčanech (Úněticer Gräberfelder in Hradčany). Arch. Rozhledy 43, 1991, 225-246.
- Stuchlíková 1987* J. Stuchlíková: Nové výzkumy sídlišť věteřovské skupiny na jižní Moravě (Neue Ausgrabungen auf den Siedlungen der Věteřov-Gruppe in Südmähren). Arch. Rozhledy 39, 1987, 10-17, 107, 108.
- Stuchlíková 1999* J. Stuchlíková: Věteřovské sídliště v Lovčíkách (okr. Vyškov). Pravěk (N. Ř.) 9, 1999, 301-314.
- Šráčková 1963* E. Šráčková: Věteřovský kadlub z Josefova (Věteřover Gussform aus Josefov). Arch. Rozhledy 15, 1963, 506-509.
- Tihelka 1946* K. Tihelka: Nová kulturní skupina z doby bronzové na Moravě. Obzor Prehist. 3, 1946, 51-57.
- Tihelka 1960* K. Tihelka: Moravský věteřovský typ (Der mährische Věteřov [Wieterschauer] Typus). Pam. Arch. 51, 1960, 27-135.
- Tihelka 1962* K. Tihelka: Moravský věteřovský typ. II. část (Der mährische Věteřov [Wieterschauer] Typus. II. Teil). Stud. Zvesti AÚ SAV 8, 1962.
- Weverka 1982* B. Weverka: Ein frühbronzezeitliches Gräberfeld aus Zwingendorf, Niederösterreich. Arch. Austriaca 66, 1982, 21-47.

K sídlisku z doby bronzovej na Buhubergu vo Waidendorfe

Z o j a B e n k o v s k y - P i v o v a r o v á

SÚHRN

V roku 1988 B. Hahnel publikoval monografiu o sídlisku věteřovskej kultúry Buhuberg v katastri obce Waidendorf, v ktorej zohľadnil výsledky výskumu H. Schwammenhöfera z roku 1981, výsledky svojich vlastných výskumov z rokov 1982, 1983 a 1985, ako aj staršie nálezy, nachádzajúce sa v muzeálnych a súkromných zbierkach (Hahnel 1988a).

V tomto príspevku sa autorka zaobrá nálezmí únětickej kultúry a charakterom sídliska. Pod únětickou kultúrou chápe moravsko-dolnorakúsku skupinu tejto kultúry. Srdečnú vdaku vyjadruje B. Hahnelovi za mnohé rozhovory o sídlisku a za obrázky 1-4 a S. Stuchlíkovi za diskusie o náleزوach a za obrázok 7.

Buhuberg sa rozkladá na pravom brehu rieky Moravy. Ide o kužeľovitú vyvýšeninu s plošinou, ktorá má rozmery 160 x 90 m (obr. 1) a sklon k severu. Východná strana plošiny sa nachádza 30 m nad riekou Moravou, na jej západnej strane je výrazný terasovitý stupeň, ktorý výčnieva približne 3 m nad úroveň príahlých polí (obr. 2). To znamená, že Buhuberg sa nedá považovať za výšinné sídlisko. Týmto dojmom pôsobí iba pri pohľade od rieky Moravy. Letecká fotografia z obdobia povodne na rieke Morave v apríli roku 2006 zachytila súčasný stav sídliska, plošina ktorého sa poľnohospodársky využíva (obr. 3). Na nedatovanom pláne z pozostalosti P. Schad'na je na západnej strane Buhubergu zakreslený val, ktorý sa však počas výskumu v osemdesiatych rokoch minulého storočia nezistil. Existencia eventuálnej priekopy na západnej strane Buhubergu (obr. 3) by sa musela overiť výskumom. Na staršej leteckej snímke lokality sa priekopa nerysuje.

B. Hahnel urobil plošný výskum v JZ úseku plošiny sídliska a prerezal jeho okraje v SV, JV a JZ časti. Výskum H. Schwammenhöfera, ktorý nebol presne zameraný, zakreslil B. Hahnel do celkového plánu sídliska dvakrát na miestach prichádzajúcich do úvahy (obr. 1). V JZ časti sídliska B. Hahnel zistil súvrstvie vysoké až dva metre (obr. 4). Na základe profilov vypracoval diagram stratigrafie, pričom vrstvy priadené k fáze 3A2 až po vrstvy a jamy fáz 12, 12A a 12B zaradil do věteřovskej kultúry. V tejto časti sídliska sa našli chronologicky výrazné bronzové predmety (tab. IV: A) - hrot oštetu (fáza 3A2), ihlica s guľovitou hlavicou (fáza 7) a dýka so štyrmí nitmi (fáza 10).

Do únetickej kultúry B. Hahnel začlenil iba obsah jednej jamy (tab. I) a dve časti nádob zo starých nálezov. Početné črepy nádob tejto kultúry pochádzajú však i z jeho výskumu. V prvom rade treba spomenúť keramiku zdobenú tzv. strapcovitou ryiou výzdobou, ktorá pochádza prevažne z najstaršej kultúrnej vrstvy (vrstva 3), ale dostala sa i do vyšších vrstiev a do niekoľkých jám věteřovskej kultúry (tab. IV: B; V; VI; Liste 1). Ďalším typickým tvarom únetickej keramiky sú kónické misy s vodorovnými ryhami a výčnelkami pod ústím, ktoré poskytujú podobný obraz výskytu na sídlisku ako predchádzajúci tvar keramiky (Liste 2). Črep misy s prehnutým hrdlom a „slepým uškom“ (tab. IV: C/1) je dôležitý pre datovanie počiatkov únetickej kultúry na lokalite. Misy tohto typu sú charakteristické pre protoúnetickej kultúru, vyskytujú sa však ešte aj v náplni staršej únetickej kultúry. Pozoruhodná je i guľovitá nádobka s výčnelkami pri ústí a lalokovitými nôžkami, ktorá dokumentuje prechod typického tvaru únetickej keramiky do věteřovskej kultúry. Z najstaršej kultúrnej vrstvy (vrstva 3) pochádza aj časť hrnca s dvoma ryhami na rozhraní hrdla a tela, typického tvaru únetickej kultúry (tab. II: C/6); vo věteřovskej kultúre sa hrnce tohto typu vyskytujú už iba ojedinele.

Pri príležitosti vyhodnotenia rádiokarbónových dát z Rakúska uvažoval K. Rassmann o príslušnosti najstarších dvoch dát z Buhubergu k únetickej kultúre (obr. 5). Jedno z týchto dát (Bln-3734) sa týka najstaršej fázy osídlenia (fáza 1), nálezový súvis druhého dátu nie je známy. V porovnaní s dátami pre dva hroby únetickej kultúry na Morave je dátum pre fázu 1 mladší než dátum pre hrob 55 staršej únetickej kultúry z Pavlova a starší než dátum pre hrob 950 mladšej únetickej kultúry zo Slavonína (obr. 6). Dátu pre dve vrstvy z výskumu H. Schwammenhöfera, ktoré poskytli takmer výlučne věteřovskú keramiku, sú staršie než dátu pre fázu 3A2 B. Hahnela, ktoré sa dá použiť iba pre nálezy věteřovskej kultúry tejto fázy. To, že vývojové fázy sídliska podľa spracovania B. Hahnela sa často týkajú zložitých stratigrafických daností, je zrejmé z porovnania kresieb profilov a ich interpretácie v jeho monografii o sídlisku (*Hahnel 1988a*).

Ako už bolo spomenuté, terasovitý stupeň v západnej časti sídliska vyčnieva približne 3 m ponad príahlé polia (obr. 2; 7), avšak pred rokom 1981 bola z povrchu plošiny odstránená vrstva v hrúbke asi 0,80-0,90 m. Kedže súvrstvie v JZ časti plošiny bolo až 2 m vysoké a rez v západnej časti okraja plošiny dokázal, že terasovitý stupeň vznikol postupným nárastom sídliskových vrstiev na približne 0,80 m vysokom pahorku, má Buhuberg prinajmenšom vo svojej juhzápadnej časti charakter sídliska tellového typu. Vďaka výskumu B. Hahnela sa ozrejmilo, že najväčší rozkvet sídliska, ktoré vzniklo už v období únetickej kultúry, spadá do obdobia věteřovskej kultúry a podľa autorky príspevku ide pravdepodobne o dosiaľ jediné sídlisko v rámci moravsko-dolnorakúskej skupiny únetickej kultúry, pri ktorom sa dá počítať s horizontálnou stratigrafiou týchto dvoch kultúr.

Obr. 1. Waidendorf-Buhuberg. Celkový plán lokality. Podľa: *Hahnel 1988a*.

Obr. 2. Pohľad na Buhuberg od Z v lete 1980. Foto: B. Hahnel.

Obr. 3. Buhuberg v apríli 2006 počas povodne na rieke Morave. Foto: Spolkový úrad pre kalibrovanie a zememeráčstvo vo Viedni.

Obr. 4. Waidendorf-Buhuberg. Profil súvrstvia v JZ časti lokality. Foto: B. Hahnel.

Obr. 5. Rádiokarbónové dátá z Rakúska. Podľa: *Rassmann 1996*.

Obr. 6. Najstaršie rádiokarbónové dátá pre Waidendorf-Buhuberg v porovnaní s dátami pre dva hroby únetickej kultúry na Morave. 1 - Pavlov, hrob 55; 2 - Slavonín, hrob 950; 3 - Buhuberg, fáza 1; 4 - Buhuberg 1981, vrstva 2; 5 - Buhuberg 1981, vrstva 4; 6 - Buhuberg 2/1981, vrstva 3; 7 - Buhuberg, fáza 3A2 (AK - únetickej kultúry, VK - věteřovská kultúra).

Obr. 7. Pohľad na Buhuberg od JJZ na jeseň 2007. Foto: S. Stuchlík.

Tab. I. Waidendorf-Buhuberg. Inventár jamy únetickej kultúry. Podľa: *Hahnel 1988a*.

Tab. II. Waidendorf-Buhuberg. Keramika únetickej kultúry. A - fáza 1; B - fáza 2; C - fáza 3A2. Podľa: *Hahnel 1988a*; pozri k tomu tab. III.

Tab. III. Waidendorf-Buhuberg. Výber keramických nálezov fázy 3A2. Podľa: *Hahnel 1988a*; pozri k tomu tab. II: C.

Tab. IV. Waidendorf-Buhuberg. A - bronzové predmety (1 - fáza 3A2; 2 - fáza 7; 3 - fáza 10); B - keramika únetickej kultúry z jamy 19 (pozri k tomu tab. V a VI); C - bez nálezovej súvislosti. Fázy podľa: *Hahnel 1988a*.

Tab. V. Waidendorf-Buhuberg. Výber keramiky věteřovskej kultúry z jamy 19. Podľa: *Hahnel 1988a*; pozri k tomu tab. IV: B a VI.

Tab. VI. Waidendorf-Buhuberg. Výber keramiky věteřovskej kultúry z jamy 19. Podľa: *Hahnel 1988a*; pozri k tomu tab. IV: B a V.

SKRATKY

Skratky časopisov, periodík a edícií sú uvádzané podľa pravidiel skracovania v slovenskom jazyku a v zmysle Pokynov na úpravu rukopisov (Archeologický ústav SAV. Nitra 1999), resp. podľa Abkürzungsverzeichnis für Zeitschriften. Ausgabe 1993 (Ber. RGK 73, 1992, 477-540).

- Acta Arch. (København) = Acta Archaeologica. København
 Acta Arch. Acad. Scien. Hungaricae = Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae. Budapest
 Acta Arch. Carpathica = Acta Archaeologica Carpathica. Kraków
 Acta Arch. Opaviensia = Acta Archaeologica Opaviensia, Opava
 Acta Geol. et Geogr. = Acta Geologica et Geographica Universitatis Comenianae. Bratislava
 Acta Mus. Napocensis = Acta Musei Napocensis. Cluj
 Acta Nitriensiae = Acta Nitriensiae. Zborník Filozofickej fakulty UKF v Nitre. Nitra
 Antaeus = Antaeus. Mitteilungen des Archäologischen Instituts der Ungarischen Akademie der Wissenschaften.
 Budapest
 Anthropologie (Brno) = Anthropologie. Brno
 Anthroponoikum = Anthroponoikum. Sborník geologických věd. Praha
 Antiquity = Antiquity. A Quarterly Review of Archaeology. London
 Arch. Austriaca = Archaeologia Austriaca. Wien
 Arch. Ért. = Archaeologiai Értesítő. A Magyar Régészeti és Művészettörténeti Társulat Tudományos Folyóirata.
 Budapest
 Arch. Hist. = Archaeologia Historica. Brno
 Arch. Korrbł. = Archäologisches Korrespondenzblatt. Urgeschichte, Römerzeit, Frühmittelalter. Mainz am Rhein
 Arch. Prospektion = Archaeological Prospection. Chichester, England
 Arch. Rozhledy = Archeologické rozhledy. Praha
 Arch. Střední Čechy = Archeologie ve středních Čechách. Praha
 Arch. Výzkumy Jižní Čechy. Suppl. = Archeologické výzkumy v jižních Čechách. Supplementum. České Budějovice
 AVANS = AVANS. Archeologické výskumy a nálezy na Slovensku v roku. Nitra
 Balneol. Sprav. = Balneologickej spravodajca. Balneological bulletine. Balneohistorica Slovaca. Piešťany
 Baltic-Pontic Stud. = Baltic-Pontic Studies. Poznań
 BAR. Internat. Ser. Oxford = British Archaeological Reports. International Series. Oxford
 Beitr. Mittelalterarch. Österreich = Beiträge zur Mittelalterarchäologie in Österreich. Wien
 Ber. RGK = Bericht der Römisch-Germanischen Kommission. Frankfurt am Main
 Bull. Geoscienc. = Bulletin of Geosciences. Odborný geovědní recenzovaný časopis. Praha
 Čas. Moravského Mus. Brno. Vědy Spol. = Časopis Moravského musea v Brně. Vědy společenské. Brno
 Český Lid = Český lid. Národopisný časopis. Praha
 Čsl. Čas. Hist. = Československý časopis historický. Praha
 Čsl. Kras = Československý kras. Brno
 Dacia = Dacia. Revue d'Archéologie et d'Histoire Ancienne. Bucureşti
 Diss. Pannonicæ. Budapest = Dissertationes Pannonicæ ex Instituto numismatico et archeologico Universitatis de Petro Pázmány nominatae budapestiensis provenientes. Budapest
 Fontes Arch. Moraviae = Fontes Archaeologiae Moraviae. Brno
 Forsch. Stillfried = Forschungen in Stillfried. Wien
 Fundber. Österreich = Fundberichte aus Österreich. Wien
 Geologica = Geologica. Acta Geologica et Geographica Universitatis Comenianae. Bratislava
 Internat. Arch. Espelkamp = Internationale Archäologie. Espelkamp
 Inventaria Praehist. Hungariae = Inventaria Praehistorica Hungariae. Budapest
 Jahrb. Ungar. Karpatenver. Késmárk = Jahrbuch des ungarischen Karpatenvereines. Késmárk
 Jahresh. Österr. Arch. Inst. = Jahreshefte des Österreichischen Archäologischen Institutes in Wien. Wien
 Krásy Slov. = Krásy Slovenska. Obrázkový časopis venovaný prírodným krásam a zaujímavostiam Slovenska, turistike, cestovnému ruchu, horolezectvu, jaskyniarstvu, ochrane prírody a národopisu. Bratislava
 Mediaev. Arch. Bohemica = Mediaevalia Archaeologica Bohemica. Praha
 Mitt. Prähist. Komm. Österr. Akad. = Mitteilungen der Prähistorischen Kommission der Österreichischen Akademie der Wissenschaften in Wien. Wien
 Monogr. RGZM = Monographien des Römisch-Germanischen Zentralmuseums. Mainz
 Muz. a Vlastivéd. Práce = Muzejní a vlastivědná práce. Časopis Společnosti přátel starožitností. Praha
 Nógrád Megyei Múz. Évk. Arch. = A Nógrád megyei múzeumok Évkönyve Archeologie. Salgótarján
 Nové Obzory = Nové obzory. Spoločenskovedný zborník východného Slovenska. Košice

- Obzor Prehist. = Obzor prehistorický. Orgán Společnosti československých prehistoriků. Praha
- Pam. Arch. = Památky archeologické. Praha
- Pam. Arch. a Místopis. = Památky archaeologické a místopisné. Praha
- PBF = Prähistorische Bronzefunde. München - Stuttgart
- Praehist. Varia Arch. = Praehistorica. Varia Archaeologica. Praha
- Praehistorica = Praehistorica. Acta Instituti Praehistorici Universitatis Carolinae Pragensis. Praha
- Pravěk (N. Ř.) = Pravěk. Nová Řada. Sborník příspěvků moravských a slezských archeologů. Brno
- Prähist. Arch. Südosteuropa = Prähistorische Archäologie in Südosteuropa. München - Berlin - Kiel - Rahden/Westf.
- Prähist. Zeitschr. = Prähistorische Zeitschrift. Leipzig - Berlin
- Průzkumy Pam. = Průzkumy památek. Praha
- Przegląd Arch. = Przegląd Archeologiczny. Poznań - Wrocław - Warszawa - Kraków - Gdańsk
- Přehled Výzkumů = Přehled výzkumů Archeologického ústavu ČSAV v Brně. Brno
- Regiom = RegioM. Kulturně-vlastivědná revue okresu Břeclav. Břeclav
- Rozpravy ČSAV = Rozpravy ČSAV. Řada společenských věd. Praha
- Ruralia. Pam. Arch. - Suppl. = Ruralia. Památky archeologické. Supplementum. Praha
- Sbor. Čsl. Spol. Antr. = Sborník Československé společnosti antropologické při ČSAV. Praha - Brno
- Sbor. Čsl. Spol. Zeměpis. = Sborník Československé společnosti zeměpisné. Praha
- Sbor. MSS = Sborník Muzeálnej slovenskej spoločnosti. Martin
- Sbor. Národ. Muz. Praha = Sborník Národního muzea v Praze. Praha
- Sbor. Prací Fil. Fak. Brno = Sborník prací Filosofické fakulty Brněnské university. Brno
- Silesia Ant. = Silesia Antiqua. Wrocław
- Slov. Arch. = Slovenská archeológia. Časopis Archeologického ústavu Slovenskej akadémie vied v Nitre. Nitra
- Slov. Kras = Slovenský kras. Zborník Slovenského múzea ochrany prírody a jaskyniarstva v Liptovskom Mikuláši. Liptovský Mikuláš
- Specimina Nova = Specimina Nova. Dissertationum ex Instituto Historico Universitatis Quinqueecclesiensis de lano Pannonio Nominatae. Pécs
- Spisy Arch. Ústavu AV ČR Brno = Spisy Archeologického ústavu Akademie věd ČR v Brně. Brno
- Spoločník = Spoločník. Regionálny dvojtýždenník. Ružomberok
- Stud. Arch. Ústavu AV ČR Brno = Studie Archeologického ústavu Akademie věd ČR v Brně. Brno
- Stud. Arch. Ústavu ČSAV Brno = Studie Archeologického ústavu Československé akademie věd v Brně. Brno - Praha
- Stud. Hist. Nitriensis. Nitra = Studia Historica Nitriensis. Zborník odborných štúdií z oblasti archeológie, histórie a geografie. Nitra
- Stud. u. Forsch Niederösterr. Inst. Landeskde. Wien = Studien und Forschungen aus dem Niederösterreichischen Institut für Landeskunde. Wien
- Światowit = Światowit. Rocznik Katedry Archeologii Pradziejowej i Wczesnośredniowiecznej Uniwersytetu Warszawskiego. Warszawa
- Századok = Századok. A Magyar történelmi társulat folyóirata. Budapest
- Štud. Zvesti AÚ SAV = Študijné zvesti Archeologického ústavu Slovenskej Akadémie vied. Nitra
- Universitätsforsch. Prähist. Arch. = Universitätsforschungen zur prähistorischen Archäologie. Bonn
- Ve Službách Arch. = Ve službách archeologie. Brno
- Veröff. Mus. Ur- u. Frühgesch. Stillfried = Veröffentlichungen des Museums für Ur- und Frühgeschichte Stillfried.
- Vlastivěd. Věst. Moravský = Vlastivědný věstník moravský. Brno
- Vsl. Pravek = Východoslovenský pravek. Nitra - Košice
- Zbor. SNM. Arch. = Zborník Slovenského národného múzea. Archeológia. Bratislava
- Zbor. SNM. Hist. = Zborník Slovenského národného múzea. História. Bratislava
- Zprávy Čsl. Spol. Arch. = Zprávy Československé společnosti archeologické při ČSAV. Praha
- Zprávy Pam. Péče = Zprávy památkové péče. Časopis Národního památkového ústavu v Praze. Praha

EDÍCIE VYDÁVANÉ ARCHEOLOGICKÝM ÚSTAVOM SAV V NITRE

ARCHAEOLOGICA SLOVACA MONOGRAPHIAE

FONTES

I.	Benadík, B. - Vlček, E. - Ambros, C.: Keltské pohrebiská na juhozápadnom Slovensku. Bratislava 1957.	-----
II.	Budinský-Krička, V.: Slovanské mohyly v Skalici. Bratislava 1959.	-----
III.	Chropovský, B. - Dušek, M. - Polla, B.: Pohrebiská zo staršej doby bronzovej na Slovensku. Bratislava 1960.	-----
IV.	Polla, B.: Stredoveká zaniknutá osada na Spiši (Zalužany). Bratislava 1962.	-----
V.	Točík, A.: Opevnená osada z doby bronzovej vo Veselom. Bratislava 1964.	€ 4.-
VI.	Dušek, M.: Thrakisches Gräberfeld der Hallsattzeit in Chotín. Bratislava 1966.	€ 5.-
VII.	Čilinská, Z.: Slawisch-awarisches Gräberfeld in Nové Zámky. Bratislava 1966.	€ 5.-
VIII.	Bánesz, L.: Barca bei Košice - paläolithische Fundstelle. Bratislava 1968.	-----
IX.	Novotná, M.: Die Bronzehortfunde in der Slowakei (Spätbronzezeit). Bratislava 1970.	-----
X.	Polla, B.: Kežmarok (Ergebnisse der historisch-archäologischen Forschung). Bratislava 1971.	-----
XI.	Svoboda, B.: Neuerworbene römische Metallgefässe aus Stráže bei Piešťany. Bratislava 1972.	-----
XII.	Vladár, J.: Pohrebiská zo staršej doby bronzovej v Branči. Bratislava 1974.	-----
XIII.	Ambros, C. - Müller, H.-H.: Frühgeschichtliche Pferdeskelettfunde aus dem Gebiet der Tschechoslowakei. Bratislava 1980.	€ 3.-
XIV.	Kolník, T.: Römerzeitliche Gräberfelder in der Slowakei. Bratislava 1980.	-----
XV.	Rejholcová, M.: Pohrebisko v Čakajovciach (9.-12. storočie). Nitra 1995. Analyse. ISBN 80-88709-23-7	€ 10.-
	Rejholcová, M.: Pohrebisko v Čakajovciach (9.-12. storočie). Nitra 1995. Analýza. ISBN 80-88709-13-X	€ 8.-
	Rejholcová, M.: Pohrebisko v Čakajovciach (9.-12. storočie). Nitra 1995. Katalóg. ISBN 80-88709-22-9	€ 15.-
XVI.	Kuzmová, K.: Terra sigillata im Vorfeld des nordpannonischen Limes (Südwestslowakei). Nitra 1997. ISBN 80-88709-32-6	€ 23.-
XVII.	Kaminská, Ľ.: Hôrka-Ondrej. Nitra 2000. ISBN 80-88709-47-4	€ 23.-

CATALOGI

I.	Točík, A.: Slawisch-awarisches Gräberfeld in Holiare. Bratislava 1968.	€ 6.-
II.	Točík, A.: Slawisch-awarisches Gräberfeld in Štúrovo. Bratislava 1968.	€ 4.-
III.	Točík, A.: Altmagyarische Gräberfelder in Südwestslowakei. Bratislava 1968.	€ 4.-
IV.	Dušek, M.: Bronzezeitliche Gräberfelder in der Südwestslowakei. Bratislava 1969.	€ 5.-
V.	Čilinská, Z.: Frühmittelalterliches Gräberfeld in Želovce. Bratislava 1973.	-----
VI.	Veliačik, L. - Romsauer, P.: Vývoj a vzťah osídlenia lužických a stredodunajských popolnicových polí na západnom Slovensku I. Katalóg. Nitra 1994. ISBN 80-88709-15-6	€ 18.-
VII.	Bujna, J.: Malé Kosihy. Latènezeitliches Gräberfeld. Katalog. Nitra 1995. ISBN 80-88709-18-0	€ 20.-
VIII.	Březinová, G.: Nitra-Šindolka. Siedlung aus der Latènezeit. Katalog. Bratislava 2000. ISBN 80-224-0649-X	€ 25.-
IX.	Březinová, G. a kol.: Nitra-Chrenová. Archeologické výskumy na plochách staveníš Shell a Baumax. Katalóg. Nitra 2003. ISBN 80-88709-62-2	€ 20.-
X.	Kolník, T. - Varsík, V. - Vladár, J.: Branč Germánska osada z 2. až 4. storočia. ISBN 978-80-88709-98-5	€ 45.-

STUDIA

I.	Pieta, K.: Die Púchov-Kultur. Nitra 1982.	-----
II.	Veliečik, L.: Die Lausitzer Kultur in der Slowakei. Nitra 1983.	-----
III.	Fusek, G.: Slovensko vo včasnoslovenskom období. Nitra 1994. ISBN 80-88709-17-2	-----
IV.	Pavúk, J.: Štúrovo. Ein Siedlungsplatz der Kultur mit Linearkeramik und der Želiezovce-Gruppe. Nitra 1994. ISBN 80-88709-19-9	€ 18.-
V.	Pavúk, J. - Bátorá, J.: Siedlung und Gräberfeld der Ludanice-Gruppe in Jelšovce. Nitra 1995. ISBN 80-88709-24-5	-----
VI.	Šalkovský, P.: Häuser in der frühmittelalterlichen slawischen Welt. Nitra 2001. ISBN 80-88709-52-0	€ 17.-
VII.	Ruttkay, A. - Ruttkay, M. - Šalkovský, P. (Ed.): Slovensko vo včasnom stredoveku. Nitra 2002. ISBN 80-88709-60-1	€ 20.-
VIII.	Hanuliak, M.: Veľkomoravské pohrebiská. Pochovávanie v 9.-10. storočí na území Slovenska. Nitra 2004. ISBN 80-88709-72-5	€ 32.-
IX.	Pieta, K. - Ruttkay, A. - Ruttkay, M. (Ed.): Bojná. Hospodárske a politické centrum Nitrianskeho kniežatstva. Nitra 2006. ISBN 978-80-88709-91	€ 40.-
X.	Soják, M.: Osídlenie spišských jaskýň od praveku po novovek. ISBN 978-80-89315-01-7	€ 28.-
XI.	Pieta, K.: Keltské osídlenie Slovenska. Mladšia doba laténska. Nitra 2008. ISBN 978-80-89315-05-5; ISBN 978-80-224-1027-4	€ 36.-

COMMUNICATIONES

I.	Bátora, J. - Peška, J. (Hrsg.): Aktuelle Probleme der Erforschung der Frühbronzezeit in Böhmen und Mähren und in der Slowakei. Nitra 1999. ISBN 80-88709-40-7	€ 28.-
II.	Kuzma, I. (Ed.): Otázky neolitu a eneolitu našich krajín - 1998. Nitra 1999. ISBN 80-88709-41-5	€ 25.-
III.	Friesinger, H. - Pieta, K. - Rajtár, J. (Hrsg.): Metallgewinnung und- Verarbeitung in der Antike. Nitra 2000. ISBN 80-88709-48-2	€ 28.-
IV.	Cheben, I. - Kuzma, I. (Ed.): Otázky neolitu a eneolitu našich krajín - 2001. Nitra 2002. ISBN 80-88709-57-1	€ 45.-
V.	Kuzmová, K. - Pieta, K. - Rajtár, J. (Hrsg.): Zwischen Rom und dem Barbaricum. Festschrift für Titus Kolník zum 70. Geburtstag. Nitra 2002. ISBN 80-88709-61-X	€ 55.-
VI.	Bátora, J. - Furmánek, V. - Veliačik, L. (Hrsg.): Einflüsse und Kontakte alteuropäischer Kulturen. Festschrift für Jozef Vladár zum 70. Geburtstag. Nitra 2004. ISBN 80-88709-70-9	€ 35.-
VII.	Fusek, G. (Ed.): Zborník na počesť Dariny Bialekovej. Nitra 2004. ISBN 80-88709-71-7	€ 60.-
VIII.	Cheben, I. - Kuzma, I. (Ed.): Otázky neolitu a eneolitu našich krajín - 2004. Nitra 2005. ISBN 80-88709-83-0	€ 60.-

ARCHEOLOGICKÉ PAMÄTNÍKY SLOVENSKA

I.	Furmánek, V.: Radzovce - osada ľudu popolnicových polí. Bratislava 1990. ISBN 80-224-0094-7	€ 3.-
II.	Lamiová, M.: Zemlín - obec s bohatou minulosťou. Košice 1993. ISBN 80-900444-2-5	€ 7.-
III.	Čilinská, Z.: Slovania a avarský kaganát. Bratislava 1993. ISBN 80-7127-059-8	-----
IV.	Šiška, S.: Dokument o spoločnosti mladšej doby kamennnej. Bratislava 1995. ISBN 80-224-0198-6	-----
V.	Pieta, K.: Liptovská Mara. Bratislava 1996. ISBN 80-967366-7-1	€ 13.-
VI.	Hromada, J.: Moravany nad Váhom. Bratislava 2000. ISBN 80-88709-45-8	€ 13.-
VII.	Olexa, L.: Nižná Myšľa. Osada a pohrebisko z doby bronzovej. Košice 2003. ISBN 80-88709-66-0	€ 15.-
VIII.	Kaminská, L.: Hôrka-Ondrej. Osídlenie spišských travertínov v staršej dobe kamennnej. Košice 2005. ISBN 80-88-709-74-1	€ 15.-

ACTA INTERDISCIPLINARIA ARCHAEOLOGICA

Aktuálne otázky výskumu slovanských populácií na území Československa v 6.-13. storočí. Nitra 1979.	-----
Furmánek, V. - Stloukal, M.: Antropologický rozbor žárových hrobů piliňské a kyjatické kultury. Nitra 1982.	-----
Acta Interdisciplinaria Archaeologica. Tom. III. Nitra 1984.	€ 9.-
Acta Interdisciplinaria Archaeologica. Tom. IV. Nitra 1986.	€ 9.-
Archeológia-Geofyzika-Archeometria. Nitra 1987.	€ 7.-
Súčasné poznatky z archeobotaniky na Slovensku. Nitra 1989.	€ 6.-
Palaeoethnobotany and Archaeology, International Work-Group for Paleoethnobotany.	
8 th Symposium Nitra - Nové Vozokany 1989. Nitra 1991.	€ 16.-
Hajnalová, E.: Obilie v archeobotanických nálezoch na Slovensku. Nitra 1993. ISBN 80-88709-02-4	€ 9.-
Vondráková, M.: Malé Kosihy II. Nitra 1994. ISBN 80-88709-14-8	€ 13.-
Hajnalová, E.: Ovocie a ovocinárstvo v archeobotanických nálezoch na Slovensku. Nitra 2001. ISBN 80-88-709-38-5	€ 13.-

MATERIALIA ARCHAEOLOGICA SLOVACA (edícia ukončená)

I.	Točík, A.: Výčapy-Opatovce a ďalšie pohrebiská zo staršej doby bronzovej na juhozápadnom Slovensku. Nitra 1980.	-----
II.	Budinský-Krička, V.: Královský Chlmec. Nitra 1980.	-----
III.	Točík, A.: Nitriansky Hrádok-Zámeček. I., II. Tabuľky. Nitra 1981.	-----
IV.	Točík, A.: Malé Kosihy - osada zo staršej doby bronzovej. Nitra 1981.	-----
V.	Benadik, B.: Maňa. Keltisches Gräberfeld - Fundkatalog. Nitra 1983.	€ 8.-
VI.	Dušek, M. - Dušeková, S.: Smolenice-Molpír I. Befestigter Fürstensitz der Hallstattzeit. Nitra 1985.	-----
VII.	Wiederman, E.: Archeologické pamiatky topoľčianskeho okresu. Nitra 1985.	-----
VIII.	Budinský-Krička, V. - Veliačik, L.: Krásna Ves. Gräberfeld der Lausitzer Kultur. Nitra 1986.	-----
IX.	Kuzmová, K. - Roth, P.: Terra sigillata v Barbariku. Nitra 1988.	-----
X.	Hanuliak, M. - Kuzma, I. - Šalkovský, P.: Mužla-Čenkov I. Osídlenie z 9.-12. storočia. Nitra 1993. ISBN 80-88709-07-5	€ 20.-
XI.	Šalkovský, P.: Hradisko v Detve. Nitra 1994. ISBN 80-88709-10-5	€ 10.-
XII.	Hanuliak, M.: Malé Kosihy I. Nitra 1994. ISBN 80-88709-12-1	€ 13.-
XIII.	Dušek, M. - Dušeková, S.: Smolenice - Molpír II. Nitra 1995. ISBN 80-88709-20-2	€ 15.-

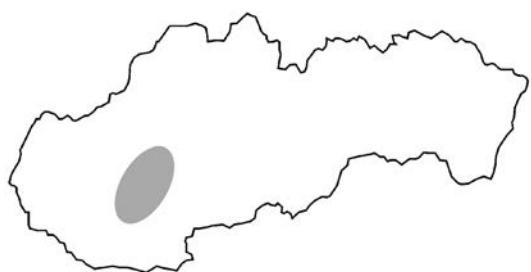
ZOZNAM PUBLIKÁCIÍ ZARADENÝCH VO VÝMENNOM FONDE ARCHEOLOGICKÉHO ÚSTAVU SAV

Actes du XII Congrès U. I. S. P. P. 1. zv.	€ 20.-	Bibliografia slovenskej archeológie za rok 1997 a 1998.	
Actes du XII Congrès U. I. S. P. P. 2. zv.	€ 20.-	Jasečková, M.	€ 4.-
Actes du XII Congrès U. I. S. P. P. 3. zv.	€ 18.-	Colloque International l'Aurignacien et le	
Actes du XII Congrès U. I. S. P. P. 4. zv.	€ 15.-	Gravettien (perigordien) dans leur	
Archaeologia Historica 10/1985.	€ 8.-	Cadre Ecologique.	€ 13.-
Archaeologia Historica 13/1988.	€ 9.-	Complex of upper palaeolithic sites near	
Archaeologia Historica 22/1997.	€ 25.-	Moravany. Vol. II.	€ 13.-
Archaeologia Historica 24/1999.	€ 28.-	Complex of upper palaeolithic sites near	
Archeológia a ropa. Záchranné archeologické		Moravany. Vol. III.	€ 15.-
výskumy na trase výstavby preložky ropovodu.		Der sonderbare Baron. Dvořák, P.	€ 13.-
Archeológia - História - Geografia (Archeológia).	€ 11.-	Die Ergebnisse der arch. Ausgrab. beim Aufbau	
Archeológia - História - Geografia (Geografia).	€ 3.-	des Kraftwerksystems Gabčíkovo-Nagymaros.	€ 7.-
Archeológia - História - Geografia (História).	€ 3.-	Die Slowakei in der jüngeren Steinzeit. Novotný, B.	€ 1.-
Archeologická topografia Bratislavы.	€ 3.-	Európa okolo roku 1000.	€ 25.-
Archeologická topografia Košíc.	€ 13.-	Europas mitte 1000.	€ 67.-
Archeologicke nálezy v zbierkach Mestského múzea		Frühmittelalterlicher Burgenbau in Mittel-	
v Zlatých Moravciach. Ruttkayová, J. - Ruttkay, M.		und Osteuropa.	€ 65.-
Archeologicke pamiatky a súčasnosť.	€ 6.-	Gerulata I.	€ 20.-
Archeologičeskie vesti.	€ 3.-	Graphische Auswertung osteometrischer Werte in der	
AVANS v roku 1975.	€ 6.-	historischen Osteologie. Sep. ŠZ 12/1964. Rajtová, V.	€ 3.-
AVANS v roku 1976.	€ 4.-	Hallstatt a Býčí skála. Průvodce výstavou.	€ 2.-
AVANS roku 1977.	€ 5.-	História skla 2001. Zborník referátov.	€ 10.-
AVANS v roku 1978.	€ 5.-	Importants Sites Slaves en Slovaquie.	€ 3.-
AVANS v roku 1979.	€ 3.-	IX. meždunarodnyj sjezd slavistov. Kijev 7. 9.-13. 9. 1983.	€ 1.-
AVANS v roku 1988.	€ 13.-	Kelemantia Brigetio. (ang.).	€ 10.-
AVANS v roku 1989.	€ 13.-	Kelemantia Brigetio. (nem.).	€ 10.-
AVANS v roku 1990.	€ 6.-	Liptovská Mara. Ein frühgeschichtliches Zentrum	
AVANS v roku 1991.	€ 3.-	der Nordslowakei. Pieta, K.	€ 13.-
AVANS v roku 1992.	€ 6.-	Liptovská Mara. Včasnohistorické centrum severného	
AVANS v roku 1993.	€ 4.-	Slovenska. Pieta, K.	€ 13.-
AVANS v roku 1994.	€ 5.-	Najstaršie roľnícke osady na Slovensku. Novotný, B.	€ 1.-
AVANS v roku 1995.	€ 5.-	Numizmatika v Československu.	€ 3.-
AVANS roku 1996.	€ 3.-	Pohrebisko v Čakajovciach (9.-12. storočie).	
AVANS v roku 1997.	€ 3.-	Vyhodnotenie. Hanuliak, M.-Rejholtová, M.	
AVANS v roku 1998.	€ 10.-	Pramene k dejinám osídlenia Slovenska z konca	
AVANS v roku 1999.	€ 10.-	5. až 13. stor. II. časť. Stredoslovenský kraj.	€ 23.-
AVANS v roku 2000.	€ 10.-	Rapports du III ^e Congrès International	
AVANS v roku 2001.	€ 13.-	d'Archeologie Slave 1. sept. 1975.	€ 8.-
AVANS v roku 2002.	€ 12.-	Rapports du III ^e Congrès International	
AVANS v roku 2003.	€ 13.-	d'Archeologie Slave 2. sept. 1975.	€ 3.-
AVANS - register za roky 1984-1993.	€ 15.-	Referaty o pracovných výsledkoch čs. archeologie	
AVANS v roku 2004.	€ 15.-	za rok 1958, časť II.	€ 1.-
AVANS v roku 2005.	€ 20.-	Slovacchia. Crocevia delle civilta' Europee 2005.	€ 25.-
Bajč-Vlkano. Sep. ŠZ 12/1964. Točík, A.	€ 1.-	Slovacchia. Katalóg výstavy.	€ 25.-
Bibliografia slovenskej archeológie za rok 1980.	€ 2.-	Slovenská archeológia 1962/1.	€ 7.-
Melicher, J.	€ 2.-	Slovenská archeológia 1962/2.	€ 7.-
Bibliografia slovenskej archeológie za rok 1981.	€ 2.-	Slovenská archeológia 1968/2.	€ 7.-
Melicher, J.	€ 2.-	Slovenská archeológia 1972/1.	€ 9.-
Bibliografia slovenskej archeológie za rok 1986.	€ 2.-	Slovenská archeológia 1984/1.	€ 9.-
Melicher, J.	€ 2.-	Slovenská archeológia 1984/2.	€ 9.-
Bibliografia slovenskej archeológie za rok 1987.	€ 1.-	Slovenská archeológia 1985/2.	€ 9.-
Melicher, J.	€ 1.-	Slovenská archeológia 1986/1.	€ 9.-
Bibliografia slovenskej archeológie za rok 1988.	€ 2.-	Slovenská archeológia 1986/2.	€ 9.-
Melicher, J. - Mačalová, H.	€ 2.-	Slovenská archeológia 1987/1.	€ 9.-
Bibliografia slovenskej archeológie za rok 1989 a 1990.	€ 3.-	Slovenská archeológia 1987/2.	€ 9.-
Mačalová, H.	€ 3.-	Slovenská archeológia 1988/1.	€ 10.-
Bibliografia slovenskej archeológie za rok 1991 a 1992.	€ 4.-	Slovenská archeológia 1988/2.	€ 10.-
Jasečková, M.	€ 4.-	Slovenská archeológia 1989/1.	€ 10.-
Bibliografia slovenskej archeológie za rok 1993 a 1994.	€ 4.-	Slovenská archeológia 1989/2.	€ 10.-
Jasečková, M.	€ 4.-	Slovenská archeológia 1990/1.	€ 10.-
Bibliografia slovenskej archeológie za rok 1995 a 1996	€ 4.-	Slovenská archeológia 1990/2.	€ 10.-
Jasečková, M.	€ 4.-	Slovenská archeológia 1992/1.	€ 15.-

Slovenská archeológia 1992/2.	€ 15.-	Študijné zvesti 10/1962.	€ 3.-
Slovenská archeológia 1993/1.	€ 15.-	Študijné zvesti 12/1964.	€ 3.-
Slovenská archeológia 1993/2.	€ 15.-	Študijné zvesti 13/1964.	€ 2.-
Slovenská archeológia 1994/1.	€ 15.-	Študijné zvesti 14/1964.	€ 2.-
Slovenská archeológia 1994/2.	€ 15.-	Študijné zvesti 15/1965.	€ 3.-
Slovenská archeológia 1995/1.	€ 16.-	Študijné zvesti 16/1968.	€ 5.-
Slovenská archeológia 1995/2.	€ 16.-	Študijné zvesti 17/1969.	€ 5.-
Slovenská archeológia 1996/1.	€ 17.-	Študijné zvesti 18/1970.	€ 9.-
Slovenská archeológia 1996/2.	€ 17.-	Študijné zvesti 19/1981.	€ 7.-
Slovenská archeológia 1996/2 (nezviazaná).	€ 12.-	Študijné zvesti 21/1985.	€ 8.-
Slovenská archeológia 1997/1.	€ 18.-	Študijné zvesti 23/1987.	€ 9.-
Slovenská archeológia 1997/2.	€ 18.-	Študijné zvesti 24/1988.	€ 6.-
Slovenská archeológia 1998/1.	€ 20.-	Študijné zvesti 25/1988.	€ 5.-
Slovenská archeológia 1998/2.	€ 20.-	Študijné zvesti 26/1990.	€ 18.-
Slovenská archeológia 1999/1.	€ 20.-	Študijné zvesti 27/1991.	€ 15.-
Slovenská archeológia 1999/2.	€ 20.-	Študijné zvesti 28/1992.	€ 20.-
Slovenská archeológia 2000/1.	€ 22.-	Študijné zvesti 29/1993.	€ 18.-
Slovenská archeológia 2000/2.	€ 22.-	Študijné zvesti 30/1994.	€ 15.-
Slovenská archeológia 2001/1-2.	€ 44.-	Študijné zvesti 31/1995.	€ 20.-
Slovenská archeológia 2002/1.	€ 22.-	Študijné zvesti 32/1996.	€ 21.-
Slovenská archeológia 2002/2.	€ 22.-	Študijné zvesti 33/1999.	€ 20.-
Slovenská archeológia 2003/1.	€ 22.-	Študijné zvesti 34/2002.	€ 23.-
Slovenská archeológia 2003/2.	€ 22.-	Študijné zvesti 35/2002.	€ 25.-
Slovenská archeológia 2004/1.	€ 22.-	Študijné zvesti 36/2004.	€ 30.-
Slovenská archeológia 2004/2.	€ 22.-	Študijné zvesti 37/2005.	€ 20.-
Slovenská archeológia 2005/1.	€ 22.-	Študijné zvesti 38/2005.	€ 20.-
Slovenská archeológia 2005/2.	€ 22.-	Študijné zvesti 39/2006.	€ 20.-
Slovenská archeológia 2006/1.	€ 22.-	Študijné zvesti 40/2006.	€ 35.-
Slovenská archeológia 2006/2.	€ 22.-	Študijné zvesti 41/2007.	€ 40.-
Slovenská archeológia 2007/1.	€ 22.-	Študijné zvesti 42/2007.	€ 35.-
Slovenská archeológia 2007/2.	€ 22.-	Terra sigillata in Mähren. Droberjar, E.	€ 13.-
Slovenská numizmatika VII.	€ 3.-	Točík Anton 1918-1994. Biografia, bibliografia.	€ 5.-
Slovenská numizmatika VIII.	€ 3.-	Urzeitliche und frühhistorische Besiedlung der Ost-	
Slovenská numizmatika X.	€ 3.-	slowakei in Bezug zu den Nachbargebieten.	€ 10.-
Slovenská numizmatika XI.	€ 5.-	Ve službách archeologie IV.	€ 25.-
Slovenská numizmatika XV.	€ 8.-	Ve službách archeologie V.	€ 25.-
Slovenská numizmatika XVI.	€ 8.-	Velikaja Moravia. Sokrovišča prošloga	
Slovenská numizmatika XVII.	€ 8.-	Čechov i Slovakov. Katalog - Kiev.	€ 1.-
Slovenská numizmatika XVIII.	€ 8.-	Východoslovenský pravek - Special Issue.	€ 28.-
Stredné Slovensko 2. Šoka, M.	€ 2.-	Východoslovenský pravek I.	€ 7.-
Studia Archaeologica Slovaca Mediaevalia III-IV.	€ 2.-	Východoslovenský pravek II.	€ 7.-
Studia Historica Slovaca XVI.	€ 18.-	Východoslovenský pravek IV.	€ 12.-
Studia Historica Slovaca XVII.	€ 3.-	Východoslovenský pravek V.	€ 13.-
Studie muzea Kromeřížka 88.	€ 4.-	Východoslovenský pravek VI.	€ 20.-
Šebastovce I. Gräberfeld aus der Zeit des awarischen	€ 5.-	Východoslovenský pravek VII.	€ 20.-
Reiches. Katalog. Budinský-Krička, V. - Točík, A.	€ 13.-	Východoslovenský pravek VIII.	€ 20.-
Študijné zvesti 7/1961.	€ 3.-	Zlatý vek v Karpatoch. Keramika a kov doby bronzovej	
Študijné zvesti 8/1962.	€ 3.-	na Slovensku (2300-800). Furmanek, V.	€ 19.-

OSÍDLENIE STREDNÉHO PONITRIA V NESKOREJ DOBE BRONZOVEJ A VČASNEJ DOBE ŽELEZNEJ: VYUŽITIE GIS-ANALÝZ

Milan Horňák - Susanne Stegmann-Rajtár

Priestorová archeológia, GIS, neskora doba bronzová, včasná doba železná, sídliskové modely

Spatial archaeology, GIS, Late Bronze age, Early Iron age, settlement patterns

Late Bronze age and Early Iron age settlement in the Middle Nitra region: Applicability of GIS analyses

In almost thousand-year lasting development of the Lusatian culture there may be defined two cultural landscapes: the older one without fortified hillforts and the younger one for which the fortified hillforts are typical. In the analysed mesoregion there comes on the transition stage from the older to the younger one in the period HA2-HB1. On the one side the Lusatian culture folk fluently continue with its organisation and distribution of lowland settlements the previous development of the Early Bronze Age (Northern part of the Middle Ponitrie), whereas on the other side it expands southwards and occupies the space, which was just until HA2 populated by the Čaka culture folk (Southern part of the Middle Ponitrie), and became the dominant element influencing the cultural landscape formation. In the analysed mesoregion in HB-HC1 there are registered 85 lowland settlements, 4 upland settlements, 8 hillforts and 15 burial sites (fig. 1).

By the digitalization of the registered localities and their display on a thematic topographic map in the scale 1:10 000 it was possible to define two distinctive agglomerations or models of settlement complexes: the first model related to the concentration of the hillforts Krnča-Tábor, Klátova Nová Ves-Šíancie, Kovarce-Veľký Tribeč and the second one concentrated around the line of the hillforts Štitáre-Žibríca, Nitra-Zobor and hillfort Dražovce-Kostolík. On the example of two models of the settlement complexes it has tried, with the help of the basic GIS-analyses ("viewshed" and "pathway") on one hand to point out the possible process of hierarchy of the fortified hillforts and on the other to define from the spatial aspect the zones of their direct influence. The analyses have been based on the hypothetic model situation, that all of the fortified settlements existed in simultaneously in the same time period. Considering the research state, we aware of the fact that the presented results are mostly in a hypothetic level and it will be necessary to execute the intensive terrain survey in order to either prove or disprove them.

ÚVOD

Povodie stredného toku Nitry patrí z hľadiska poznania vývoja lužickej kultúry v neskorej dobe bronzovej a včasnej dobe železnej (10. stor. až prelom 8./7. stor. pred Kr.) na území západného Slovenska medzi najlepšie preskúmané oblasti. Veľkú zásluhu na tom má celková povojsnová reorganizácia a reštrukturalizácia slovenskej archeológie a s tým súvisiace vybudovanie siedte regionálnych archeologickejých inštitúcií, najmä múzeí a krajských pamiatkových úradov, ale predovšetkým starostlivá koordinácia ich činnosti s Archeologickým ústavom SAV v Nitre. Fungujúca infraštruktúra vzniknutých inštitúcií viedla k zintenzívneniu terénnych prieskumov a výskumov, ktorých výsledkom bolo čoraz rozsiahlejšie odkrývanie archeologickej nálezísk. Okrem lokalít z rôznych období praveku a včasnej historickej doby sa podarilo odkryť aj veľký počet lokalít patriacich práve lužickej kultúre. Rozvoj a napredovanie regionálnej archeológie sa odrazili tiež v publikáciách bádateľov hodnotiacich celkový kultúrnohistorický vývoj jednotlivých oblastí Slovenska. Je samozrejmé, že obsah a forma takýchto štúdií bola ovplyvnená metodickým a teoretickým vedomostným zázemím, ako aj technologickými možnosťami daného obdobia, v ktorom vznikli. V šesťdesiatych a sedemdesiatych rokoch 20. storočia sa dôraz kládol predovšetkým

na schematizovanú archeologickú topografiu a typologicko-chronologické vyhodnotenie materiálu. Priestorové vzťahy boli opísané skôr ako distribúcia jednotlivých predmetov, definovaná rozšírením ich analógií. Mnohokrát bolo dosť problematické aj vlastné definovanie regiónu, ktorý neboli skúmaný ako geografická, ale skôr ako sociálno-ekonomická jednotka. Súvisí to s tým, že pri vytýčení regiónu ako pracovnej oblasti sa vychádzalo z územno-politickej členenia, nie z prirodzených geografických hraníc už existujúcich regiónov. Význam prírodného prostredia a jeho vplyv na proces osídľovania sa zväčša spomenu len vo všeobecnej rovine a prevažne iba v úvode jednotlivých prác, a to bez nejakého priameho dosahu na výsledok vypracovaných analýz.

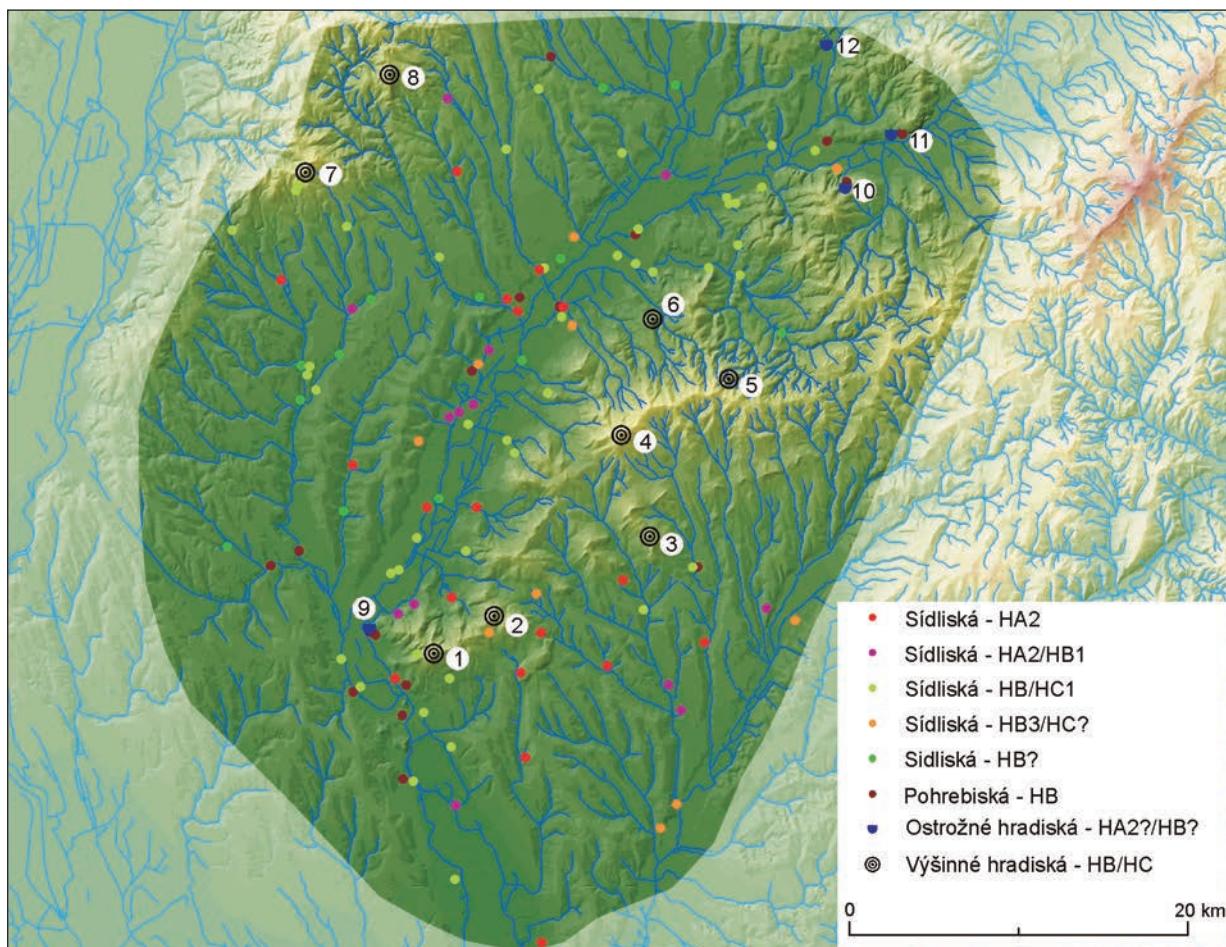
Situácia sa výrazne začala meniť v osemdesiatych a deväťdesiatych rokoch minulého storočia, kedy sa do popredia dostávali štúdie venované problematike sídliskovej a priestorovej archeológie. Z hľadiska spracúvanej témy nášho príspievku sú významné najmä štúdie L. Veliačika a P. Romsauera (*Romsauer/Veliačik 1987; 1998; Veliačik 2000, 400-405; Veliačik/Romsauer 1994*), v ktorých sa autori venovali analýzam a vzájomným interakciám kultúr stredodunajských a lužických populácií polí na území západného Slovenska. S dôrazom na priestorové rozmiestnenie jednotlivých lokalít a vo vzťahu k prírodným podmienkam sa pokúsili presnejšie definovať nielen intenzitu procesov osídľovania v rámci jednotlivých kultúrnych komplexov (od mladšej doby bronzovej až po staršiu dobu železnú), ale aj organizáciu kultúrnej krajiny predovšetkým v priestore ich priameho kontaktu. V oblasti mezoregiónu stredného Ponitria autori jasne definovali zmeny v kultúrnom zložení, prebiehajúce už na konci mladšej doby bronzovej (HA), ktoré sa výrazne prejavili predovšetkým v neskorej dobe bronzovej (HB). Ako typický fenomén pre toto územie v uvedenom období uvádzajú budovanie výsinných hradísk, ktorých vznik súvisel nie len s celkovými zmenami kultúrno-hospodárskej situácie, ale aj s prenikajúcimi jazdecko-nomádskymi spoločenstvami kultúry Mezőcsát z východokarpatskej oblasti (*Romsauer 1998, 89, 90; 1999; Romsauer/Veliačik 1998; Stegmann-Rajtár 1994, 328*).

Na výsledky analýz L. Veliačika a P. Romsauera čiastočne nadviazal E. Wiedermann, ktorý sa pria-mo v mezoregióne stredného Ponitria zameral na hodnotenie vývoja osídlenia od mladšej doby kamenej do doby rímskej (*Wiedermann 1995; 1996; 2000; 2001a; 2001b; 2003, 51-77; 2004*). Zmeny v kultúrnej krajine opísal ako priamu reakciu na environmentálne danosti a kultúrno-historicko-hospodársky rozvoj mezoregiónu. Vychádzajúc z klasifikácie sídlisk 14 ekoparametrami (geografické, geomorfologické, hydrologické, geologicko-pedologické a klimatické) hľadal opakujúce sa vzorce v sídliskovej infraštruktúre, ktoré viedli k jej rozvoju alebo k jej regresii. V súvislosti s téhou nášho príspievku je zaujímavé jeho zistenie, že klimatické zmeny vyvíjajúce sa od mierneho podnebia v mladšej dobe bronzovej k viac suchému podnebiu v neskorej dobe bronzovej, viedli k tomu, že ľud lužickej kultúry začal osídľovať miesta s vyššou nadmorskou výškou, čo pravdepodobne tiež vplývalo na vznik a fungovanie výsinných opevnených sídlisk alebo hradísk v analyzovanom mezoregióne (*Wiedermann 1996, 75-79*).

Trend skúmania charakteru a procesov organizácie kultúrnej krajiny stredného Ponitria sa v posledných rokoch zameriava na výskum hradísk v Tribečskom pohorí. Koncentrácia viacerých hradísk na tomto pomerne malom území je významná najmä preto, že vznikli v kontaktnej zóne lužického, stredodunajského a jazdecko-nomádskeho kultúrneho spoločenstva. V rokoch 2001-2006 sa realizoval medzinárodný projekt (Archeologický ústav SAV Nitra, Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre a Friedrich-Schiller-Universität Jena) zameraný na prieskum a sondážny výskum šiestich hradísk na tomto území. Najkomplexnejšie bolo preskúmané hradisko Štitáre-Žibrica (okr. Nitra), na ktorom sa pomocou geofyzikálnych meraní a sondážnym výskumom presnejšie zistili a ohraňčili miesta s predpokladaným intenzívnym osídlením. Výsledky projektu v istej miere poskytli nový pohľad na hustotu osídlenia v Tribečskom pohorí a v niektorých prípadoch presnejšie poukázali na obdobie využívania hradísk (*Mitáš/Stegmann-Rajtár 2007; Stegmann-Rajtár 2002a; 2002b; 2003; 2004; Stegmann-Rajtár/Tírpák 2000*).

OPIS ANALYZOVANÉHO MEZOREGIÓNU

Analyzovaný mezoregión stredného Ponitria, s rozlohou približne 45 x 20 km, sa územne prekrýva s geomorfologickými hranicami Nitrianskej pahorkatiny, ktorá je na východe ohraničená pohorím Tribeč (Veľký Tribeč 830 m n. m.), na severe Drieňovským podhorím (Drieňový vrch 616 m n. m.) a na západe Považským Inovcom (Inovec 1041 m n. m.). Na juhu plynule prechádza do Podunajskej nížiny, čím sa v týchto miestach výrazne odlišuje od charakteru celej krajiny. Nadmorská výška postupne narastá východným aj západným smerom od najnižších polôh výškovo zhodných s korytom rieky Nitry, ktorej tok v oblasti stredného Ponitria klesá od severu smerom k juhu z kóty cca 202 m n. m. na cca 140 m n. m. Rieka Nitra predstavuje tiež hlavný tok v mezoregióne, na ktorý je viazaná husto rozvetvená fluviálna sieť

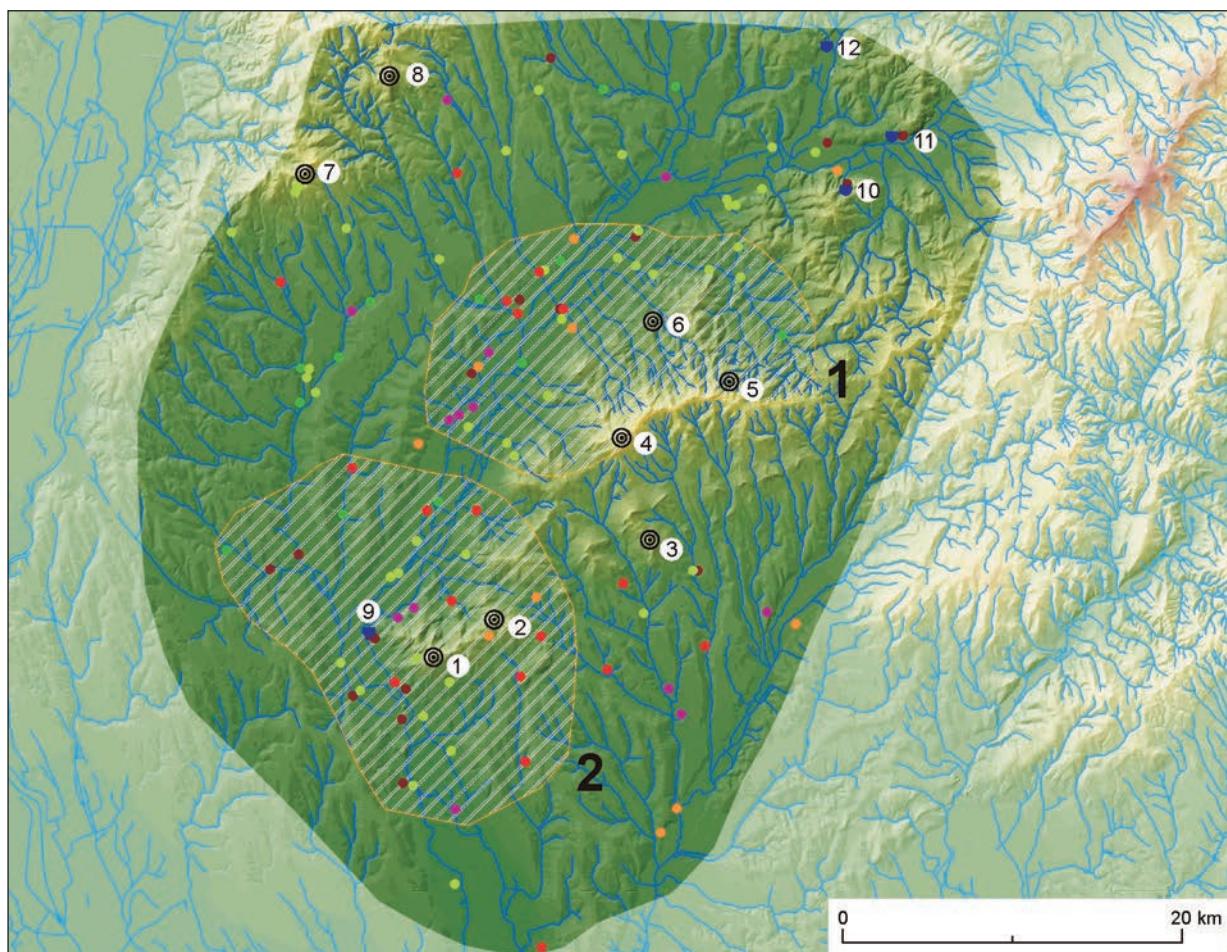

Obr. 1. Analyzovaný mezoregión s evidovanými archeologickými lokalitami. 1-8 - hradiská (1 - Nitra-Zobor; 2 - Štitáre-Žibrica; 3 - Kostoľany pod Tribečom-Velký Lysec; 4 - Kovarce-Velký Tribeč; 5 - Klátova Nová Ves-Šiance; 6 - Krnča-Tábor; 7 - Nitrianska Blatnica-Marhát; 8 - Topoľčianske Podhradie-Úhrad); 9-12 - ostrožné hradiská (9 - Dražovce-Kostolík; 10 - Malé Uherce-Šípok; 11 - Malé Kršteňany-Hradisko; 12 - Hradište-Hradište).

potokov prameniacich predovšetkým v pohorí Tribeč alebo Považský Inovec. Dominantným pedologickým typom sú hnedozemé a ich deriváty. V inundácii rieky Nitry sa vyskytujú fluviálne pôdy. Z hľadiska bonity najúrodnejšia černozem sa nachádza iba v najjužnejšej časti mezoregiónu (*Atlas krajiny 2006*). Klimatickým subtypom v oblastiach s výškou pod 300 m n. m. je nízinná, prevažne teplá klíma, v oblastiach s výškou nad 300 m n. m. sa postupne mení k teplej horskej klíme. S narastajúcou nadmorskou výškou sa mení aj množstvo a intenzita zrážok v mezoregióne. Hranica stálej snežnej zimnej pokrývky sa pohybuje vo výške okolo 800 m n. m. Vo všeobecnosti sa pre neskorú dobu bronzovú uvažuje o suchšej klíme, ktorá sa v halštatskom období postupne menila na vlhkejšiu a chladnejšiu (napr. *Wiedermann 2001b*, 36). Ako reakciu na všetky uvedené ekoparametre môžeme vtedajšiu vegetáciu na základe paleobotanických analýz porovnať so súčasným stavom. V mezoregióne prevládajú zmiešané dubovo-bukové lesy (*Wiedermann 2003*, 67). Na miestach s výskytom černozemí a fluviozemí musíme počítať s trávnato-krovinatým porastom.

CHARAKTER OSÍDLENIA

V približne tisícročnom vývoji lužickej kultúry môžeme definovať dve kultúrne krajiny. Staršiu, ktorá je ešte bez hradísk, a mladšiu, pre ktorú sú typické práve hradiská. V analyzovanom mezoregióne nastáva prechod od staršej k mladšej kultúrnej krajine v období HA2-HB1. Na jednej strane ľud lužickej kultúry organizáciou a rozšírením nízinných sídlisk plynulo naviazal na predchádzajúci vývoj mladšej

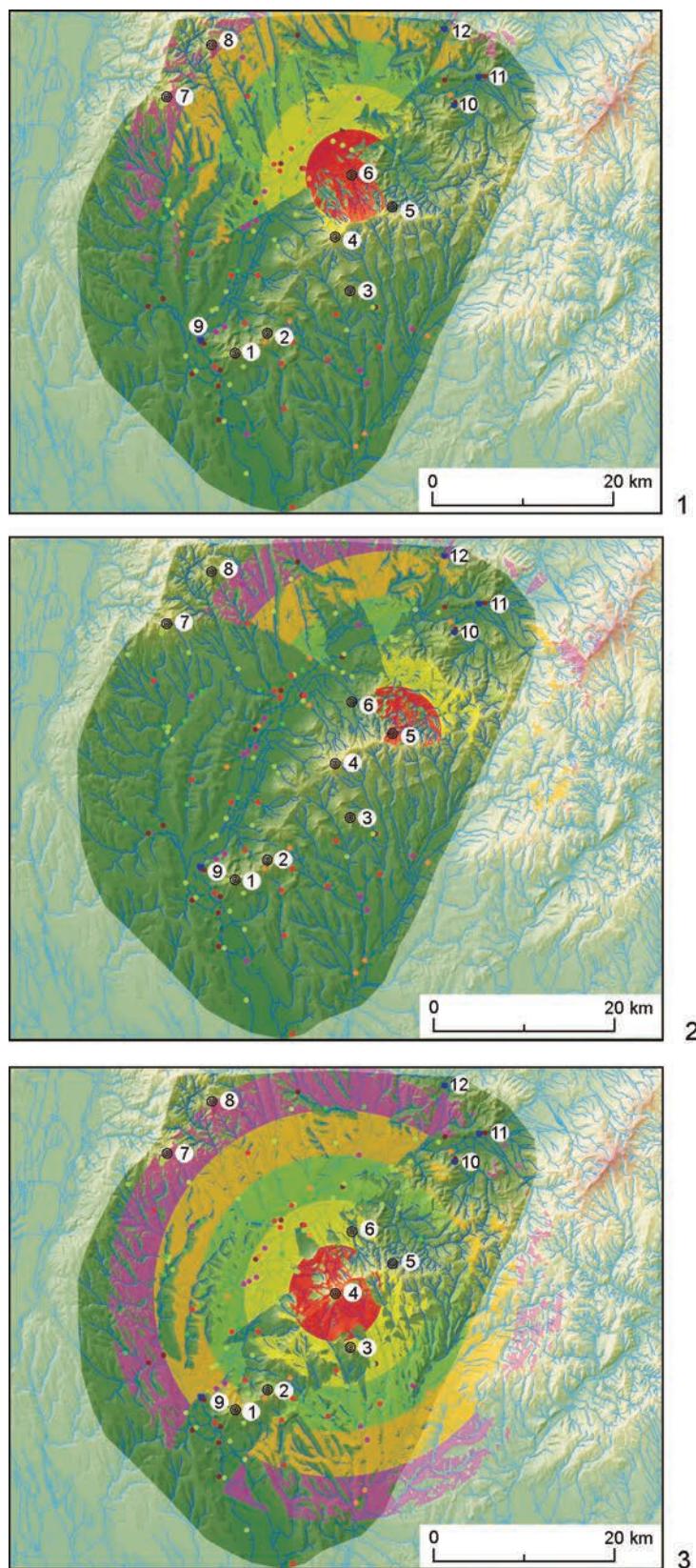

Obr. 2. Hypotetické sídliskové modely. 1 - model 1 (6 - Krnča-Tábor; 5 - Klátova Nová Ves-Šiance; 4 - Kovarce-Velký Tribeč); 2 - model 2 (1 - Nitra-Zobor; 2 - Štitáre-Žibrica; 9 - Dražovce-Kostolík).

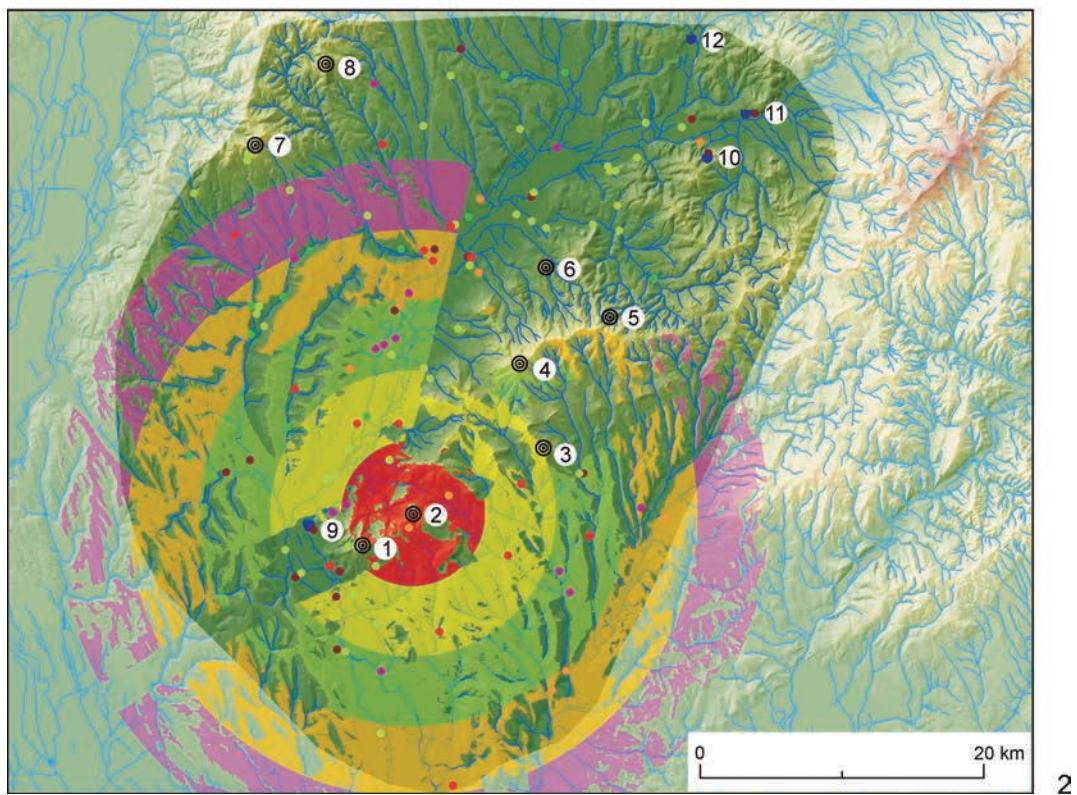
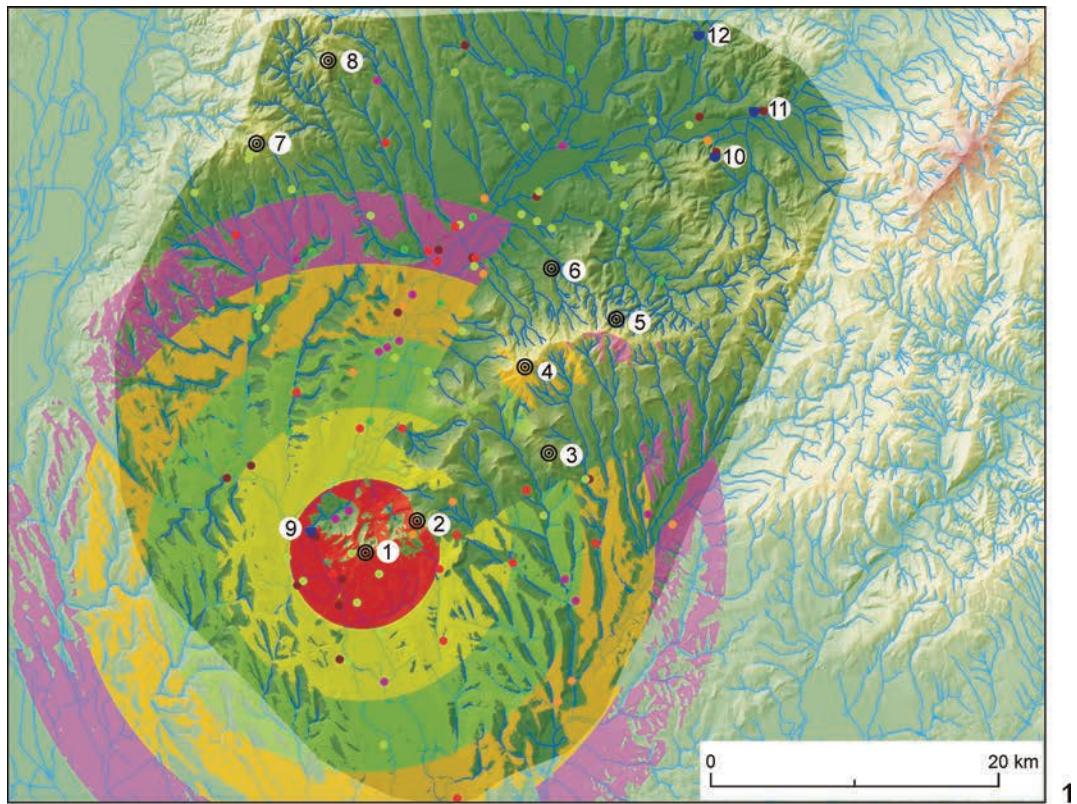
doby bronzovej (severná časť stredného Ponitria) a na strane druhej sa rozšíril južným smerom a zbral priestor, ktorý bol práve až do stupňa HA2 osídlený ľudom čakanskej kultúry (južná časť stredného Ponitria), čím sa stal dominantným prvkom vplývajúcim na utváranie kultúrnej krajiny (napr. Furmanek/Veliačik/Vladár 1991, 20; Romsauer 1993, 45). V skúmanom mezoregióne z obdobia HB-HC1 v súčastnosti evidujeme cca 85 nízinných sídlisk, 4 ostrožné hradiská, 8 hradísk a 15 pohrebísk. Najväčšia koncentrácia registrovaných lokalít sa nachádza v inundačnom pásme rieky Nitry a na úbočiach pohoria Tribeč.¹ Osídľované boli prevažne hnedozemie na takých polohách, kde prevýšenie medzi vlastnou osídlenou plochou a najbližším vodným tokom ako najnižším bodom bolo v priemernom rozpätí od jedného metra do približne tridsať metrov. Sídliská na polohách s väčšou nadmorskou výškou a relatívnym prevýšením sa nachádzajú na svahoch pohoria Tribeč a Považský Inovec. Hradiská sú situované na dominantných vrcholových polohách v nadmorskej výške od cca 350 m do cca 830 m (obr. 1).

Digitalizáciou registrovaných lokalít a ich zobrazením na tematickej topografickej mape v mierke 1:10 000 bolo možné definovať dve výrazné zoskupenia sídliskových komplexov (obr. 2). Prvý (model 1), viazaný na koncentráciu hradísk Krnča-Tábor, Klátova Nová Ves-Šiance a Kovarce-Velký Tribeč a druhý (model 2), koncentrujúci sa okolo línie hradísk Štitáre-Žibrica, Nitra-Zobor a ostrožného hradiska Dražovce-Kostolík. Pre oba komplexy nie je charakteristická iba výrazná kumulácia nízinných sídlisk či

¹ Avšak tento fakt musíme pripísť intenzívnej ľudskej činnosti za posledných 150 rokov, pri ktorej práve v týchto častiach stredného Ponitria boli odkryté alebo nájdené a sčasti aj terénnym výskumom preskúmané najvýznamnejšie lokality lužickej kultúry.

Obr. 3. Modely viditeľnosti, klasifikované do radiálnych vzdialenosťných zón s polomerom 5 km. 1 - model viditeľnosti z hradiska Krnča-Tábor; 2 - model viditeľnosti z hradiska Klátova Nová Ves-Šiance; 3 - model vi-

Obr. 4. Modely viditeľnosti, klasifikované do radiálnych vzdialenosťných zón s polomerom 5 km. 1 - model viditeľnosti z hradiska Nitra-Zobor; 2 - model viditeľnosti z hradiska Štitáre-Žibrica.

zoskupenie trojice hradísk, ktorých vzájomná vzdialenosť nepresahuje 7 km, ale aj lokalizácia pohrebísk vykazujúcich priestorový vzťah k obidvom spomínaným komponentom. Na tomto mieste je treba upozorniť na hradisko Kostočany pod Tribečom-Velký Lysec (obr. 2: 3), ktorého vzťah k obom uvedeným modelom nie je zatiaľ presne špecifikovaný. Hradisko sa nachádza v juhovýchodnej časti pohoria Tribeč. Od sídliskového modelu 1 je vzdialené asi 6 km a od sídliskového modelu 2 je to okolo 10 km vzdúšnej vzdialenosťi. Rozlohou, chronologickým určením a charakterom nálezov je toto hradisko porovnatelné s ostatnými hradiskami v tejto oblasti (*Mitáš/Stegmann-Rajtár 2007*). Vzhľadom na jeho polohu predpokladáme, že bolo v aktívnom kontakte s hradiskami oboch hypotetických modelov, avšak jeho hlavný vplyv bol pravdepodobne orientovaný na juh do Požitavia. Tento predpoklad by mohlo potvrdzovať aj nedaleko ležiace pohrebisko vo Velčiciach v Požitaví.

Intenzitu vzájomných väzieb a vzťahov medzi jednotlivým nížinnými sídliskami nie je zatiaľ možné zodpovedne analyzovať vzhľadom na fragmentárnosť materiálu, nedostatočný stav bádania a publikovania. Pomocou GIS-analýz sa však môžeme o to aspoň čiastočne pokúsiť a určiť hypotetické vzájomné pôsobenie medzi spomenutými nížinnými sídliskami a sídliskami vyšej kategórie (hradiská a ostrožné hradiská), ktoré by mohlo viesť k pokusu o ich hierarchickú diferenciáciu. Pri analýzach sme vychádzali z hypotetickej modelovej situácie, že všetky hradiská existovali súčasne aspoň počas jedného časového obdobia.

Ako prvú sme využili operáciu „viewshed“ v programe IDRISI-Kilimanjaro, ktorej základný výsledok - celkový model vizuálne kontrolovaného územia - sme klasifikovali do vzdialenosťných kategórií po 5 km. Takou klasifikáciou sme dosiahli rôznu vypovedaciu hodnotu priamo kontrolovaného územia. Za najdôležitejšie považujeme prvé dve kategórie, teda vzdialenosť do 10 km od východiskového bodu. Táto vzdialenosť predstavuje tzv. zónu aktívneho vzájomného vizuálneho kontrolovania, na ktorú nevplyvajú rôzne faktory (napr. klimatické - hmla, oblačnosť a ī.) v takej miere, ako pri väčších vzdialostiach. S narastajúcou vzdialenosťou sa postupne zhoršuje viditeľnosť a paralelne s tým aj hodnota priameho kontaktu s východiskovým bodom. Treba zdôrazniť, že taká forma vizuálnej komunikácie bola aplikovateľná predovšetkým za denného svetla. Pre interpretáciu získaného modelu viditeľnosti sme potrebovali zistieť:

- čo je možné v pracovnej oblasti opticky zaevidovať;
- aký je hospodársky potenciál, resp. charakter, kontrolovaného priestoru;
- koľko sídliskových štruktúr sa nachádza v zóne aktívnej vizuálnej kontroly.

Druhá analýza dostupnosti bola zameraná na zistenie reálnej vzdialenosťi medzi jednotlivými hradiskami. Prevorením digitálneho modelu terénu na mapu sklonov a metódou „friction“ a následnou analýzou „pathway“ sme získali optimálne komunikácie medzi jednotlivými hradiskami z hľadiska najmenšej vynaloženej námahy potrebnej na prekonanie charakteru reliéfu.

Model 1 Krnča-Tábor, Klátova Nová Ves-Šiance, Kovarce-Velký Tribeč

Sídliskový model 1 tvorí zoskupenie troch hradísk, okolo ktorých sa v maximálnej vzdialosti 10 km koncentruje výrazná kumulácia 28 nížinných sídlisk a 4 pohrebísk. Priestorové rozmiestenie hradísk vytvára približne rovnostranný trojuholník. Vzájomná vzdialenosť medzi hradiskami sa pohybuje cca od 7,2 do 7,9 km. Nachádzajú sa v nadmorskej výške od 350 do 830 m, pričom najvyššie položené je hradisko Veľký Tribeč. To znamená, že toto hradisko sa nachádza v zóne stálej zimnej snehovej prikrývky, čo by indikovalo jeho sezónne využitie. Archeozoologické analýzy zvyškov kosteného materiálu z blízkeho sídliska v Hajnej Novej Vsi poukazujú na zvýšený až dominantný podiel oviec a kôz v neskorej dobe bronzovej, pre ktoré je typický pastiersky spôsob chovu. Z hľadiska intenzity chovu sú ako ďalšie v poradí zastúpené psy a kone (*Wiedermann 1996, 73*). V prípade väčšieho výskytu chovu koní uvažuje E. Wiedermann o zefektívnení prepojenia medzi sídliskami a hradiskami (*Wiedermann 1996, 73*). Vychádzajúc z uvedených skutočností môžeme v hypotetickej rovine uvažovať o sezónnej transhumancii a pasení priamo na hradisku alebo v jeho blízkosti. Teóriu o krátkodobom, možno práve sezónnom osídlení by potvrdzoval aj doteraz málopočetný keramický materiál z intravilánu hradiska (*Veliačik/Romsauer 1994, 87*).

V rámci hierarchického postavenia svojím významom vystupuje do popredia hradisko Krnča-Tábor. Je situované na prechode hornatého reliéfu pohoria Tribeč a otvorených pahorkatín v blízkosti inundácie rieky Nitry. V jeho blízkosti sa nachádzajú rozlohou najväčšie územia s úrodnou pôdou a tiež územia, na ktorých môžeme predpokladať pasienky. Toto hradisko je umiestnené najbližšie k väčšine nížinných

sídlisk v okolí a je najľahšie dostupné. O intenzívnejšom vzťahu hradiska k týmto sídliskám presvedča skutočnosť, že sa spoločne so všetkými pohrebiskami nachádzajú v jeho aktívnej vizuálnej zóne (obr. 3).

Model 2 Nitra-Zobor, Štitáre-Žibrlica, Dražovce-Kostolík

Sídliskový model 2 predstavuje sústava troch hradísk, a to ostrožného hradiska Dražovce-Kostolík (200 m n. m.), hradiska Nitra-Zobor (580 m n. m.) a hradiska Štitáre-Žibrlica (617 m n. m.), okolo ktorých v sa v maximálnej vzdialosti koncentruje 28 nížinných sídlisk a 7 pohrebísk. Ako dominantné prvky v kultúrnej krajine južnej časti skúmaného mezoregiónu vystupujú hradiská Zobor a Žibrica (obr. 4). Hradisko Zobor je rozľahlejšie a má členitý systém fortifikácie, ktorý ho rozdeľuje na dve časti. Hradisko Žibrica má jeden obvodový val. Trvalejší charakter osídlenia Zobora možno indikujú zvyšky obytných objektov odkrytých počas výskumu a nájdený keramický materiál (Janšák 1929, 12; Veliačik/Romsauer 1994, 87).

Hradisko Zobor sa nachádza na najjužnejšom bode pohoria Tribeč a v priestorovom vzťahu vystupuje ako centrálny bod k nížinným sídliskám a dvom ďalším hradiskám, ktoré sú od Zobora vzdialené 5,7 km (Štitáre-Žibrica) a 4,2 km (Dražovce-Kostolík) skutočnej vzdialosti. V jeho aktívnej vizuálnej zóne sa koncentruje najviac nížinných sídlisk a pohrebísk, predovšetkým však predstavuje dôležitý strategicko-komunikačný priestor, v ktorom Nitrianska pahorkatina prechádza do úrodnnej Podunajskej nížiny. Reálna vzdialenosť k najbližšiemu sídlisku je približne 850 m a k najbližšiemu pohrebisku je to okolo 2700 m.

Hradisko Žibrica je trikrát menšie a jeho dostupnosť je podstatne ľažšia. Z hľadiska komunikačných možností je dôležité, že v jeho bezprostrednej blízkosti sa nachádza najjednoduchší a zároveň najkratší južný prechod zo stredného Ponitria do Požitavia. V jeho aktívnej vizuálnej zóne sa nachádza 16 sídlisk, ale ani jedno pohrebisko. Vzdialenosť k najbližšiemu sídlisku je 1500 m reálnej vzdialosti alebo 850 m vzdušnou čiarou. Treba však uviesť, že dve tretiny z uvedeného počtu sídlisk sa vlastne nachádzajú v bezprostrednej blízkosti hradiska Zobor. Archeologickým a geofyzikálnym výskumom bolo potvrdené intenzívne a dlhotrvajúce osídlenie hradiska Žibrica, ktoré pretrvávalo až do konca stupňa HC (Stegmann-Rajtár 2004, 508).

Na základe uvedených skutočností nemôžeme vylúčiť možno dominantnejšie postavenie hradiska Zobor vo vzťahu k hradisku Žibrica v neskorej dobe popolnicových polí a na počiatku doby halštatskej (HB/HC). Vzhľadom na chronologickú príslušnosť súčasného známeho materiálu z oboch hradísk možno uvažovať o zmene ich vzájomného vzťahu v období staršej doby halštatskej (HC), kedy prichádza k oslabeniu osídlenia lužickej kultúry v priestore celého stredného Ponitria (Romsauer 1993, 50; Wiedermann 1996, 79-82). Z hradiska Zobor dosiaľ nie sú známe také nálezy, ktoré by potvrdzovali jeho intenzívne osídlenie aj v staršej dobe halštatskej (HC). Naproti tomu hradisko Žibrica kontinuálne do uvedenej doby prežívalo. Charakteristické typy keramiky nájdenej počas výskumu dokladajú jeho rozsiahle využitie práve v uvedenom období. Nálezy bronzových hrotov šípov tzv. skýtskeho typu z obvodového valu hradiska navodzujú hypotézu o útoku jazdecko-nomádskych spoločenstiev prenikajúcich z východokarpatskej oblasti na toto, v danom priestore významné hradisko. Môžeme tiež predpokladať ich súvis aj so zánikom osídlenia Žibrice v závere uvedeného (HC) obdobia (Stegmann-Rajtár 2002a).

ZHRNUTIE

V príspevku sme predstavili hypotetický model organizácie kultúrnej krajiny stredného Ponitria v neskorej dobe bronzovej a v staršej dobe železnej. Na príklade dvoch modelov sídliskových komplexov sme sa pomocou základných GIS-analýz pokúsili poukázať na možnú hierarchizáciu hradísk a nížinných sídlisk a priestorovo definovať zóny ich priameho pôsobenia. Vzhľadom na aktuálny stav bádania si však uvedomujeme, že prezentované výsledky sú zatiaľ hypotetické a na ich overenie bude v budúcnosti nevyhnutný systematický terénny výskum.

LITERATÚRA A PRAMENE

- Atlas krajiny 2006*
- Furmánek/Veliačik/Vladár 1991*
- Janšák 1929*
- Mitáš/Stegmann-Rajtár 2007*
- Romsauer 1993*
- Romsauer 1998*
- Romsauer 1999*
- Romsauer/Veliačik 1987*
- Romsauer/Veliačik 1998*
- Stegmann-Rajtár 1994*
- Stegmann-Rajtár 2002a*
- Stegmann-Rajtár 2002b*
- Stegmann-Rajtár 2003*
- Stegmann-Rajtár 2004*
- Stegmann-Rajtár/Tirpák 2000*
- Veliačik 2000*
- Veliačik/Romsauer 1994*
- Wiedermann 1995*
- Wiedermann 1996*
- Wiedermann 2000*
- Wiedermann 2001a*
- Wiedermann 2001b*
- Wiedermann 2003*
- Wiedermann 2004*
- Atlas krajiny SR 2006. Ministerstvo životného prostredia SR a Slovenská agentúra životného prostredia Banská Bystrica. Digitálna podoba.
- V. Furmánek/L. Veliačik/J. Vladár: Slovensko v dobe bronzovej. Bratislava 1991.
- Š. Janšák: Slovenské hradiská z doby hallštatskej. Sbor. MSS 23, 1929, 1-23.
- V. Mitáš/S. Stegmann-Rajtár: Nové nálezy z prieskumov hradiska Veľký Lysec. AVANS 2005, 2007, 146, 147.
- P. Romsauer: K osídleniu Nitry v období popolnicových polí a v dobe halštatskej. In: Nitra. Príspevky k najstarším dejinám mesta. Nitra 1993, 43-63.
- P. Romsauer: Interakcie usadlých chajazdecko-nomádskych spoločenstiev. Acta Nitriensiae 1. Nitra 1998, 83-104.
- P. Romsauer: Zur Frage der Westgrenze der Mezőcsát-Gruppe. In: E. Jerem/I. Pöroszlai (Hrsg.): Archaeology of the Bronze and Iron Age. Proceedings of the International Archaeological Conference Százhalombatta, 3-7 October 1996. Archaeolingua 9. Budapest 1999, 167-176.
- P. Romsauer/L. Veliačik: Entwicklung und Beziehung der Lausitzer und mitteldonauländischen Urnenfelder in der Westslowakei. In: Urnenfelderkulturen Mitteleuropas. Symposium Liblice, 21.-25. 10. 1985. Praha 1987, 295-304.
- P. Romsauer/L. Veliačik: Die Umweltanteil an der Siedlungsstrukturgestaltung während der Urnenfelder- und Hallstattzeit in der Westslowakei. Przegląd Arch. 46, 1998, 59-78.
- S. Stegmann-Rajtár: Vývoj stredodunajských popolnicových polí v neskorej dobe bronzovej (HaB) a vznik halštatskej kultúry. Slov. Arch. 42, 1994, 319-333.
- S. Stegmann-Rajtár: Bronzové hroty šípov z doby halštatskej z hradiska Žibrica. Štud. Zvesti AÚ SAV 35, 2002, 45-52.
- S. Stegmann-Rajtár: Nové nálezy z prieskumov na hradisku Žibrica. AVANS 2001, 2002, 201, 202.
- S. Stegmann-Rajtár: Sondážny výskum na hradisku Žibrica. AVANS 2002, 2003, 145, 146.
- S. Stegmann-Rajtár: Die slowakisch-deutschen Ausgrabungen auf der befestigten Höhensiedlung Štitáre-Žibrica (Kr. Nitra). Arch. Výzkumy Jižní Čechy. Suppl. 1. České Budějovice 2004, 503-522.
- S. Stegmann-Rajtár/K. Tirpák: Prieskum hradiska na Žibrici. AVANS 1999, 2000, 132, 133.
- L. Veliačik: Osídlenie kultúr stredodunajských a lužických popolnicových polí na západnom Slovensku. Dizertačná práca (Archeologický ústav SAV Nitra). Nitra 2000. Nepublikované.
- L. Veliačik/P. Romsauer: Vývoj a vzťah osídlenia lužických a stredodunajských popolnicových polí na západnom Slovensku. I. Katalóg. Nitra 1994.
- E. Wiedermann: Höhlenfundorte und Anpassung urzeitlicher Besiedlung an die klimatischen Änderungen am mittleren und oberen Flusslauf der Nitra. Stud. Hist. Nitriensis 4. Nitra 1995, 55-63.
- E. Wiedermann: Osídlenie strednej a hornej Nitry od neolitu po dobu rímsku vo vzťahu k prírodným podmienkam. Dizertačná práca (Archeologický ústav SAV Nitra). Nitra 1996. Nepublikované.
- E. Wiedermann: Archeológia a synergické polia krajiny. Acta Nitriensiae 3. Nitra 2000, 51-69.
- E. Wiedermann: Modellierung des prähistorischen Landschaftsraumes. Acta Nitriensiae 4. Nitra 2001, 315-332.
- E. Wiedermann: Paleogeokológia Ponitria v archeologických prameňoch. Stud. Hist. Nitriensis 9. Nitra 2001, 11-53.
- E. Wiedermann: Archeoenvironmentálne štúdie prehistorickej krajiny. Nitra 2003.
- E. Wiedermann: Spoločenstvo juhozápadného Slovenska na konci starého praveku. In: J. Bátorová/V. Furmanek/L. Veliačik (Hrsg.): Einflüsse und Kontakte alteuropäischer Kulturen (Festschrift für Jozef Vladár zum 70. Geburtstag). Nitra 2004, 83-90.

Besiedlung am Mittellauf der Nitra während der Spätbronze- und Früheisenzeit: Ergebnisse einer GIS-Analyse

Milan Horňák - Susanne Stegmann-Rajtár

ZUSAMMENFASSUNG

Mit der Digitalisierung aufgenommener Fundstellen auf der topographischen Karte im M. 1:10 000 wurden am Mittellauf der Nitra für die Spätbronze- und Früheisenzeit (Abb. 1) zwei deutliche Gruppen von Siedlungskomplexen unterschieden: Im Zentrum der Ersten (Modell 1) liegen die befestigten Höhensiedlungen Krnča-Tábor, Klátova Nová Ves-Šiance und Kovarce-Velký Tribeč, im Zentrum der Zweiten (Modell 2) die befestigten Höhensiedlungen Štitáre-Žíbrica, Nitra-Zobor und die Höhensiedlung in Spornlage Dražovce-Kostolík (Abb. 2). Für den im Arbeitsgebiet kartierten Bereich mit befestigten Höhensiedlungen des Tribeč-Gebirges, die voneinander jeweils in etwa 7 km Luftlinie entfernt liegen, ist ferner ein dichtes Netz von offenen Flachsiedlungen sowie Gräberfeldern charakteristisch. Darüber hinaus ist an dieser Stelle auch auf die befestigte Höhensiedlung Kostoľany pod Tribečom-Velký Lysec hinzuweisen, dessen Lage in Bezug zu den anderen eine Zwischenstellung einnimmt (Abb. 2; 3). In welcher Beziehung es zu den zwei festgelegten Gruppen steht, muss zukünftig noch geklärt werden.

In einem ersten Schritt wurde die Rechenoperation „viewshed“ mit dem Programm IDRISI-Kilimanjaro gewählt. Das Grundergebnis - das Modell eines visuell kontrollierten Gebietes - haben wir in mehrere Kategorien von Entfernung von jeweils 5 km aufgeteilt. Mit dieser Einteilung haben wir verschiedene Aussagemöglichkeiten für die in direkter Weise kontrollierten Gebiete erarbeitet. Zu den wichtigsten zählen die ersten zwei Kategorien mit jeweils 10 km Entfernung vom Ausgangspunkt. Die Entfernung stellt die sog. Zone der aktiven gegenseitigen visuellen Kontrolle dar, welche von bestimmten Faktoren (z. B. von den klimatischen Bedingungen wie Nebel oder Bewölkungsgrad) nicht in dem Maße beeinflusst werden, wie dies auf größere Entfernung zutrifft. Je größer die Entfernung von einer Fundstelle zu anderen, umso mehr verschlechtert sich die Sichtbarkeit zwischen ihnen und parallel damit wird auch der Wert des direkten Kontaktes mit dem Ausgangspunkt niedriger. Es soll betont werden, dass diese Form der visuellen Kommunikation den Tagesbedingungen entspricht.

Als Ausgangsbasis für unsere Untersuchungen wollten wir für die Interpretation des „Modells der Sichtbarkeit“ Folgendes feststellen:

- wo liegen die Grenzen der Sichtbarkeit, bzw. was können wir visuell noch sehen und was nicht mehr;
- über welches wirtschaftliches Potential verfügen die Fundstellen der zwei Gruppen, bzw. wie stellt sich der Charakter des kontrollierbaren Gebietes dar;
- wie groß ist die Zahl der Siedlungsstrukturen in der Zone der aktiven visuellen Kontrolle.

In einem zweiten Schritt wurde die „Analyse der Erreichbarkeit“ durchgeführt, die sich auf die Errechnung der tatsächlichen Entfernung zwischen den einzelnen befestigten Höhensiedlungen bezieht. Die Übertragung der DEM Werte auf eine Karte mit Neigungen und ihrer „friction“ und der darauffolgenden Analyse „pathway“ haben wir die bestmöglichen Kommunikationswege zwischen den einzelnen Höhenlagen errechnen können.

Abb. 1. Analysierte Mesoregion mit den kartierten Fundstellen. 1-8 - Befestigte Höhensiedlungen (1 - Nitra-Zobor; 2 - Štitáre-Žíbrica; 3 - Kostoľany pod Tribečom-Velký Lysec; 4 - Kovarce-Velký Tribeč; 5 - Klátova Nová Ves-Šiance; 6 - Krnča-Tábor; 7 - Nitrianska Blatnica-Marhát; 8 - Topoľčianske Podhradie-Úhrad); 9-12 - Befestigte Höhensiedlungen in Spornlage (9 - Dražovce-Kostolík; 10 - Malé Uherce-Šípok; 11 - Malé Kršteňany-Hradisko; 12 - Hradište-Hradište).

Abb. 2. Vorausgesetzte Siedlungsmodelle. 1 - Modell 1 (6 - Krnča-Tábor; 5 - Klátova Nová Ves-Šiance; 4 - Kovarce-Velký Tribeč); 2 - Modell 2 (1 - Nitra-Zobor; 2 - Štitáre-Žíbrica; 9 - Dražovce-Kostolík).

Abb. 3. Modelle der Sichtweite klassifiziert in radiale Zonen der Entfernung mit Radius von 5 km. 1 - Modell der Sichtweite von der befestigten Höhensiedlung Krnča-Tábor; 2 - Modell der Sichtweite von der befestigten Höhensiedlung Klátova Nová Ves-Šiance; 3 - Modell der Sichtweite von der befestigten Höhensiedlung Kovarce-Velký Tribeč.

Abb. 4. Modelle der Sichtweite klassifiziert in radiale Zonen der Entfernung mit Radius von 5 km. 1 - Modell der Sichtweite von der befestigten Höhensiedlung Nitra-Zobor; 2 - Modell der Sichtweite von der befestigten Höhensiedlung Štitáre-Žíbrica.

*Übersetzt von Susanne Stegmann-Rajtár
Translated by Silvia Horňáková*

Mgr. Milan Horňák
University in Ljubljana
Faculty of Arts, Department of archaeology
Zavetiška 5
SLO-1000 Ljubljana
Slovenija
hornak.milan@gmail.com

PhDr. Susanne Stegmann-Rajtár, CSc.
Archeologický ústav SAV
Akademická 2
SK-949 21 Nitra
zuzana.rajtarová@savba.sk

NESKORÁ DOBA LATÉNSKA V POHRONÍ A POIPLIÍ SO ZAMERANÍM NA ETNICKÚ OTÁZKU

Branislav Kovár

Neskorá doba laténska, Pohronie, Poiplie, etnická otázka, Bójovia, Kotíni, Osi, púchovská kultúra

Late La Tène period, Hron river basin, Ipeľ river basin, ethnicity, Boii, Cotini, Osi, Púchov culture

Late La Tène Period with Focus on Ethnicity in the Hron and Ipeľ River Basins

The area of South Slovakia is one of the less researched areas. The density of its settlement in the La Tène period was highest during the middle La Tène, while later, in the late La Tène, the settlement stagnated. Late La Tène sites occur only in the northern part of the territory, which is the area of Púchov culture. Only six of the sites are in the Hron and Ipeľ river basins. Our research does not take into account the finds that date to this period too generally. The following are the hill forts that probably existed in the late La Tène period: Detva, Horné Pršany, Krivín - Rybník, Selce, Sášovské Podhradie and Žiar nad Hronom.

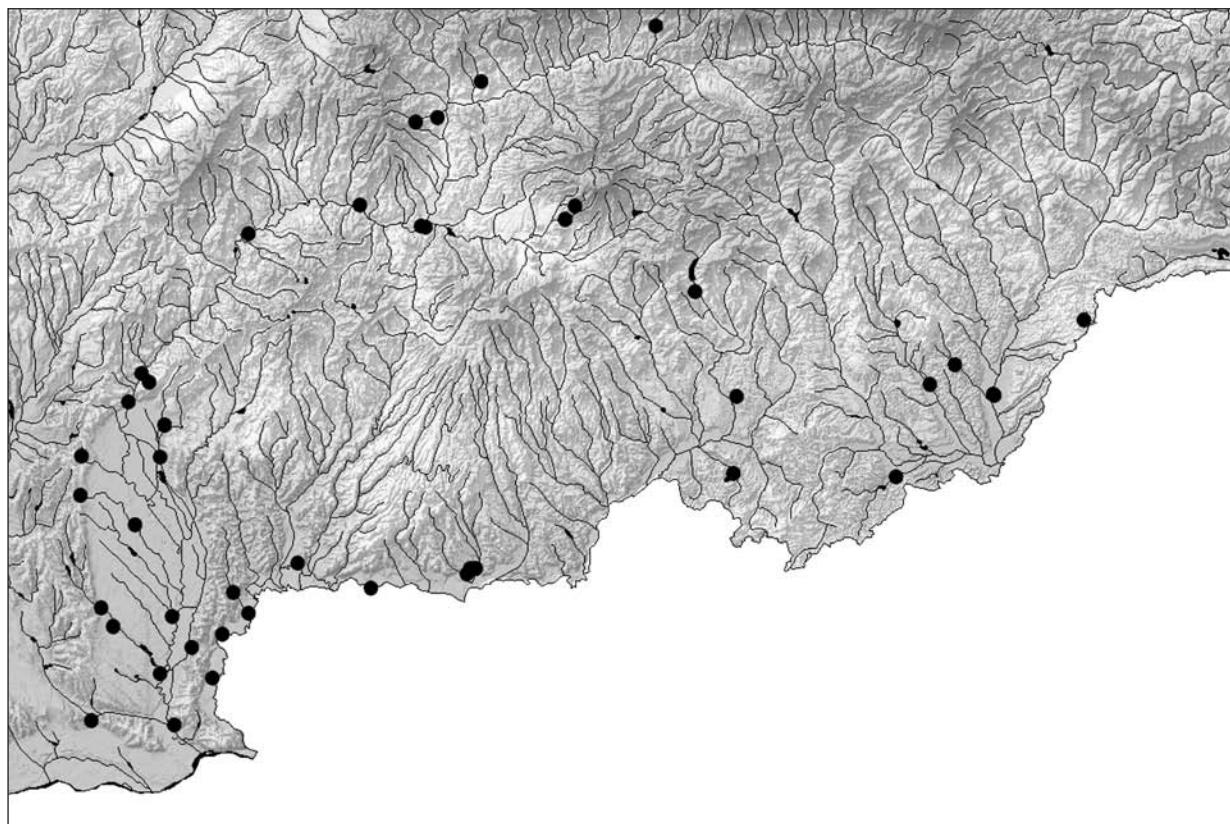
The population of the late La Tène sites in Slovakia (including that between rivers Hron and Slaná) is normally identified with Celtic tribes. As is generally known, two Celtic tribes are attested in written records in the territory of Slovakia - the Boii and the Cotini. In the middle of the first century BC, the Dacian king Burebista attacked the Celtic tribes of Boii and Tauriscos in Pannonia and Slovakia. The Boii were defeated by Burebista, and a part of them probably left or moved to the hilly areas of northern and central Slovakia. Conquests of the Roman Empire were fatal for the Dacians. The Roman conquests are related to the so called Tuscanian elogium, which mentions the tribes of Cotini and Osi settled in the mountainous areas of Slovakia. A fragment of the Tuscanian elogium tells us that around 10 BC the consul M. Vinicius had contact with the Cotini, Osi and Anarti. These dates are confirmed by the ancient Roman historian Tacitus (*Germania* 43). The Cotini are considered the bearers of Púchov culture. In the Hron river basin they are placed mostly in the northern areas (Detva, Horná Lehota, Horné Pršany, etc.). Sometimes they are localised in the wider area of central Slovakia or even as south as the Danube. This, however, is opposed by the fact that the area was not settled, or was only settled in the upper Hron river basin. That the Cotini would settle by the Danube seems to be impossible. The region of the upper Tisa, which borders our area, was also settled only sporadically in the stage LTD. The same is true of the Roman period. Dacians are another group which can be excluded from the settlement in the Hron and Ipeľ river basins, since we do not have any evidence of them in this area, as opposed to the areas which border present day Hungary. We have just sporadic or unpublished finds from this area (Chrastince, Ipeľské Predmostie, Kamenín, Maďarovce, Slovenské Ďarmoty, Šarovce).

The Osi might have been settled in the northern parts of Pannonia but written records of them are even scarcer than in the case of other ethnicities. According to some hypotheses they lived to the north of the Danube bend. As with the other ethnic groups, their settlement in the researched area is not attested in the late La Tène period, including the Ipeľ river basin, which is a likely settlement area.

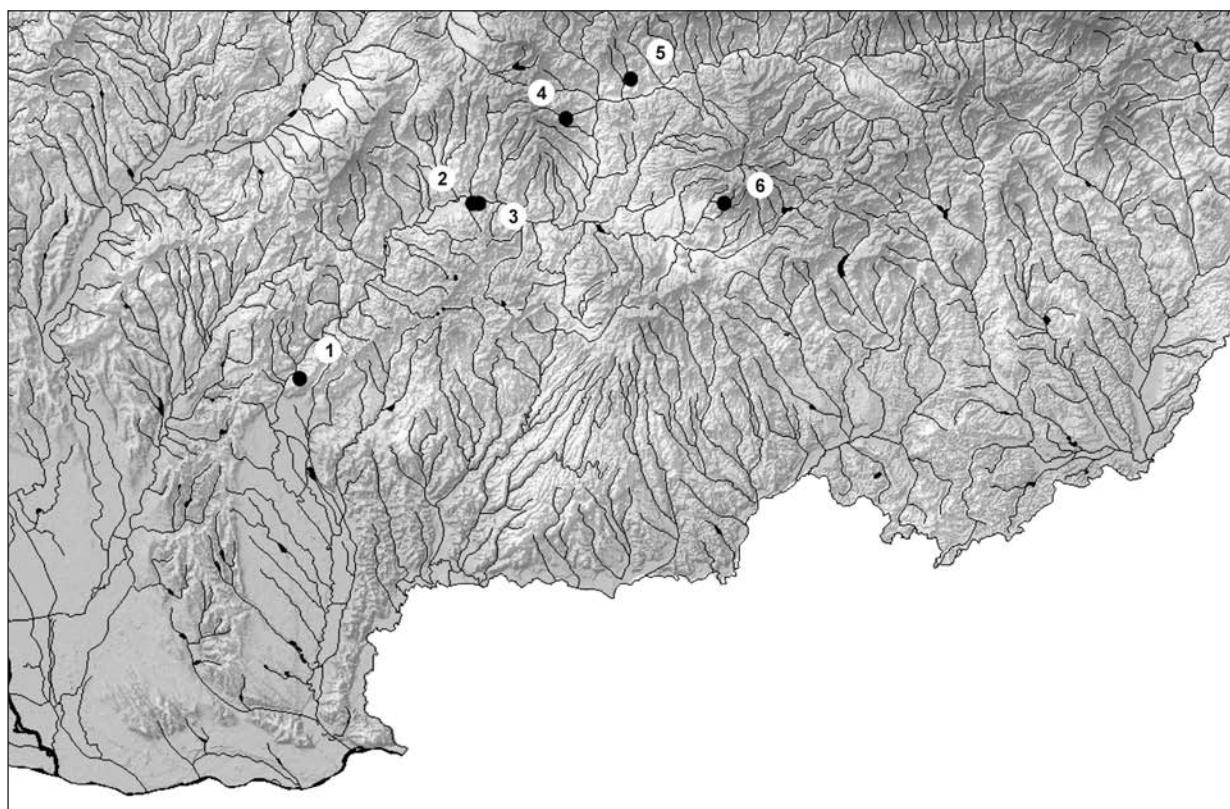
The bearers of Púchov culture - the Cotini - seem to be the only population that certainly lived in the upper Hron river basin. Some La Tène relics may have relation to other Celtic tribes, especially the Boii or another, unnamed, tribe. Other ethnic groups mentioned in literature as dwellers in the territory - the Azali, the Eravisci, the Osi or the Anarti - are improbable in the researched area. Based on excavations, the only ethnic group in the Hron and Slaná areas are the Celtic Cotini. The arrival of Germanic tribes to the area in the Roman period modified the ethnic map. The region with the adjacent areas may have become a 'no man's land' because it got beyond the confines of interests of several powers. It may also have lost its economic appeal temporarily.

Oblast Pohronia a Poiplia patrí medzi menej archeologicky skúmané územia Slovenska. Práve výskum osídlenia v neskorej dobe laténskej môže vyriešiť niektoré otázky širšieho charakteru. V nasledujúcim krátkom príspevku¹ sa zameriame hlavne na laténske stupne LTC2, LTD1 a LTD2.

¹ Do redakcie časopisu bol prijatý v máji 2007.

Mapa 1. Hustota osídlenia oblasti Pohronia a Poiplia v strednej dobe laténskej.

Mapa 2. Lokality s doloženým osídlením v mladej a neskorej dobe laténskej v oblasti Pohronia a Poiplia. 1 - Rybník; 2 - Žiar nad Hronom; 3 - Šášovské Podhradie; 4 - Horné Pršany; 5 - Selce; 6 - Detva.

V predchádzajúcom období, teda v strednej dobe laténskej, bolo územie Pohronia a Poiplia husto osídlené (mapa 1; Kovár 2007). Väčšiu koncentráciu sídlisk môžeme sledovať na dolnom toku riek Hron a Ipeľ a potom na ich hornom prúde - na území, kde sa konštituovala púchovská kultúra, resp. jej predpúchovský stupeň. V rámci daného obdobia možno pozorovať zvýšenú hustotu osídlenia aj na východe (napr. povodie Slanej).

V neskôrších fázach doby laténskej (mladá a neskora doba laténska) osídlenie Pohronia a Poiplia stagnovalo. Lokality, o ktorých sa dá tvrdiť, že sú zo spomínaného obdobia, sa nachádzajú len na severu skúmaného územia, teda v oblasti púchovskej kultúry (mapa 2; Kovár 2007). Príčiny tohto javu môžu byť rôzne, ale pravdepodobne nebudem ďaleko od pravdy, ak ich zosúladíme s historickými udalosťami. Táto skutočnosť platí aj pre oblast severného Maďarska, kde z obdobia stupňov LTD nebolo doložené súvislé osídlenie (Hellebrandt 1999; Vaday 1990-1991, 77).

Do mladej a neskorej doby laténskej v oblasti riek Hron a Ipeľ možno celkovo datovať len 6 lokalít (Kovár 2007), a to napríklad na základe výskytu niektorých znakov na keramike, ako sú výzdoba hrebeňovaním, prímes grafitu, situlové tvary. Sú to lokality: Hronský Beňadik (Holčík 1977; Konečná/Trgiňa 1990), Lontov (Lichardus/Liptáková 1962, 782; Liptáková 1962), Nižná Kaloša (Lichardus/Liptáková 1962, 783, 784), Rakytník (Cheben/Ruttkay 1999, 69), Slovenské Ďarmoty (Bánesz/Nevizanský 1984, 26) a Šarovce (Novotný 1955, 781-784, 788, 789, 793, 794). Sídliskové nálezy z tohto obdobia sú v literatúre uvádzané tiež z lokality Kalná nad Hronom (Kuzmová 1980). V tejto práci však neuvažujeme o lokalitách, ktoré sú do sledovaného obdobia zaraďované len príliš všeobecne.

Medzi lokality s pravdepodobným zaradením do mladšej a neskorej doby laténskej patrí hradisko Detva (Šalkovský 1987, 99; 1988, 129, 130; 1990, 156, 157; 1994; 2001, 39-58; 2002, 99-126; Tirpák 1988, 133, 134). Mladšie nálezy z hradiska z doby laténskej tvoria džbány a vázy, ktoré boli vyrobené na kruhu z veľmi jemnej hliny (tab. I; Šalkovský 2002, obr. 6). Známe sú z plochých pohrebísk juhozápadného Slovenska, ako sú napríklad Trnovec nad Váhom, Dvory nad Žitavou, Holiare, Kamenín (Benadik/Vlček/Ambros 1957, tab. XIV: 10; XXX: 6; XXXIV: 19; XL: 30; XLI: 17), Malé Kosihy (Bujna 1995, Taf. 44: 7; 51: 8). Ide o nálezy, ktoré reprezentujú stupne LTC2 až LTC1. Ich výskyt v rovnakom časovom úseku je doložený aj z územia Maďarska na lokalitách Csővár, Farmos, Kosd, Vác a Besenyőtelek (Hellebrandt 1999, 21-31, 55-102, 161-165, Pl. III: 7; VI: 1, 10; XI: 1-4; XXXVIII: 4; LI: 10).

V púchovskej kultúre tento druh keramiky reprezentujú stupne LTC2-LTD1 (Šalkovský 2002, 107). Niektoré keramické fragmenty obsahujú výzdobné motívy, ako sú jemne ryté šikmé striedavo kladené ryhy, horizontálna lišta presekávaná širokými šikmými ryhami, vetvičkový ornament po oboch stranach plastickej lišty, rytý mriežkovaný ornament pod obežnou plastickou lištou, priečne proti sebe stojace trojice širších rýh (tab. I: 2-6; Šalkovský 2002, obr. 6: 2-6). Podobná výzdoba je známa z prostredia púchovskej kultúry (Pieta 1982, Taf. XLII: 1-3; XLIII: 5, 6; XLIX: 1; LIII: 7). Do neskôrších laténskych stupňov (LTD) datujeme aj kónické hnedočierne misy s vtiahnutým okrajom, nerovné a zvonka vyhľadené (tab. II: 1-4; Šalkovský 2002, 109, obr. 9: 1-4)². Do mladej a neskorej doby laténskej patrí aj zlomok modrého skleného náramku (š. 0,9 cm, hr. 0,6 cm), ktorý má jednoduchý segmentový profil s vysokými strednými a menšími postrannými rebrami (Šalkovský 2002, 119, obr. 18: 7). Podľa triedenia N. Venclovej (1990, 120, 121) môžeme tento náramok priradiť k jej typu 6, ktorý sa vyskytuje v rozpáti stupňov LTC2-LTD. Z územia Slovenska poznáme 41 kusov náramkov s podobným datovaním (Březinová 2004, 143, obr. 3). V Rakúsku sa vyskytujú niektoré podtypy už v LTC1 (Karwowski 2004, 77).

Ďalšie hradisko z tohto obdobia sa nachádzalo v Horných Pršanoch (doložené je tam aj skoršie osídlenie). Pochádzajú z neho fragmenty neskorolaténských spínadiel s oblúkovitým lučíkom (Pieta 1993, 106, 107).

Do mladej a neskorej doby laténskej by mohli byť začlenené aj črepy hrubostenných nádob, spravidla s plastickou výzdobou a so stopami obtáčania na kruhu, z hradiska Krivín pri obci Rybník (tab. II: 5-8; Veliačík/Srnka/Valo 2002, obr. 3: 5; 4: 11, 14, 15). Z prieskumov K. Pietu na tejto lokalite sú známe dva fragmenty železných spôn a záušnica (tab. III: 1-3)³. Záušnica má analógie v oblasti púchovskej kultúry hlavne na náleziskách z neskorého laténu (stupeň LTD2) a začiatku doby rímskej (Pieta 1982, 61, Taf. XIII: 11, 12). Nálezy spôn sú fragmentárne, ale pravdepodobne tiež patria k inventáru púchovskej kultúry (napr. Pieta 1982, Taf. VI). Neskorolaténska spona typu Almgren 65 sa našla aj na hradisku v Selciach (tab. II: 9; Pieta 1990, 138, obr. 61: 8). Zo Šášovského Podhradia pochádza zo zberov K. Pietu železné držadlo a hrot kopije šošovkovitého tvaru (tvar vavrínového listu). Kopija má čepel hrotu bikonvexného tvaru, ktorá je mierne dlhšia ako tulajka (tab. III: 4)⁴. Hoci je presnejšie datovanie hrotov kopij obtiažne, podobný typ sa vyskytoval v neskorolaténskom prostredí s možným presahom do doby rímskej (Pieta 2005, 41, Taf. II: 1, 2).

² Mohli pretrvať až do začiatku doby rímskej.

³ Za poskytnutie informácie a kresby predmetu ďakujem K. Pietovi.

⁴ Za poskytnutie informácie a kresby predmetu ďakujem K. Pietovi.

Na sídlisku v Žiari nad Hronom sa našiel článok z bronzového opaska (tab. III: 5)⁵. Je to typ so streďovým vývalkom a obdlížnikovými postrannými doštičkami, na jednej strane s dvomi a na druhej strane s troma otvormi. S takýmto typom opaskov sa na laténskych pohrebiskách nestretávame, preto môžeme usudzovať, že patrí až k stupňu LTC2. Na typ opaska s troma otvormi upozornil už J. Werner (1979, 39, 40) a jeho rozšírenie v stredodunajskom priestore sledoval K. Pieta (2000, 142), podľa ktorého možno patrí až do stupňa LTD. Ako ukazujú nové nálezy z moravského sídliska Němcice, podobné opasky sa vyskytujú hlavne v Pomoraví, kde sa mohli vyrábať v stupni LTC2 (Čižmár/Kolníková 2006, 264, obr. 5: 1-3).

Obyvateľstvo mladej a neskorej doby laténskej z územia Slovenska (teda aj z oblasti medzi riekami Hron a Slaná) stotožňujeme vo väčšine prípadov s keltskými kmeňmi. Na území Slovenska, ako je všeobecne známe, sú z písomných prameňov doložené dva keltské kmene - Bójovia a Kotíni. Bójovia prišli na stredný Dunaj pravdepodobne vo viacerých vlnách. Jedna z nich sa tu mohla objaviť už niekedy začiatkom 2. storočia pred Kristom⁶. „... Bójov aspoň vyhnali (Rimania - poznámka autora) z ich miesta. Bójovia sa presťahovali do oblastí pri rieke Istros...“ (Strabón, Zemepis V, 1, 6)⁷. Ďalšia vlna Bójov mohla prísť z Čiech, kde bol súčasťou odrazený prvý nápor Kimbrov (okolo r. 113 pred Kr.), ale pred ich predpokladaným pokračujúcim tlakom (pravdepodobne aj tlakom iných kmeňov) museli nakoniec Kelti územie Čiech opustiť.

Pre rýchlo sa rozvíjajúce panstvo podunajských Bójov sa stala severnejšie ležiaca karpatská rudná oblasť vitanou sférou záujmu a cieľom hospodárskej a kolonizačnej expanzie. Môžeme predpokladať, že na okraji horského pásma sa Kelti začali usadzovať už skôr, začiatkom 2. storočia pred Kristom. Boli to časti staršieho keltského obyvateľstva z doby pred bôjskou migráciou, ktoré posunulo svoje sídla ďalej na sever. K nim azda patrili aj Kotíni - ďalší keltský kmeň niekde z horskej oblasti Karpát, ktorý je doložený aj písomnými správami (Pieta 1982; 1996).

V polovici 1. storočia pred Kristom dácky panovník Burebista začal útok na keltské kmene Bójov a Tauriskov v Panónii a na území Slovenska⁸. „Bójov, ktorým vládol Kritasiros, ako aj Tauriskov vykynožil do posledného človeka“ (Strabón, Zemepis VII, 3, 1-3)⁹. Po porážke od Burebistu odišlo asi 32 000 Bójov do Norika, kde bezúspešne obliehali mesto Noreiu. Potom sa presunuli na územie Švajčiarska a pripojili sa ku keltským Helvétiom pri ich sfahovaní na západ (Ellis 1990, 84). Je pravdepodobné, že časť Bójov odišla aj do hornatých oblastí severného a stredného Slovenska. Neskôr sa k nim mohla pripojiť aj časť Dákov. Pre Dákov sa stali osudné výboje Rímskej ríše. Práve s rímskymi výbojmi súvisí nápis - tzv. Tuskulské elódium¹⁰, v ktorom sú spomínané kmene Kotínov a Osov, obývajúce pravdepodobne hornaté kraje Slovenska (Pieta 1996, 28). Zlomok Tuskulského elódia hovorí o tom, že vojvodca M. Vinicius sa asi v roku 10 pred Kristom dostal do kontaktu s Kotínmi, Osmi a Anartmi (Premerstein 1904). Spomínané údaje, aj keď už pre neskoršie obdobie, potvrzuje antický historik Tacitus: „Vzadu od chrbta obkľúčujú Markomanov a Kvádov Marsingovia, Kotíni, Osi a Búri. Z nich Marsingovia a Búri pripomínajú rečou a spôsobom život Svébov, keltský jazyk Kotínov a panónsky jazyk Osov, čo dokazuje, že nie sú Germáni, takisto i to, komu platia dane“ (Tacitus, Germánia 43).

Kotíni sú považovaní za nositeľov púchovskej kultúry (Pieta 1982; 1996). V oblasti južného Slovenska môžeme o nich uvažovať na lokalitách prisúdených púchovskej kultúre. V Pohroní pripadajú do úvahy hlavne severné oblasti - Detva, Horná Lehota, Horné Pršany atď. V niektorých prácach sú Kotíni umiestňovaní do širšej oblasti stredného Slovenska (napr. Gindl 1974, 83, 85). Niektorí bádatelia ich kladú až k Dunaju (Visy 1995, 102). Tomuto faktu odporuje neexistencia osídlenia na skúmanom území, ako sme uviedli vyššie, resp. len na hornom Pohroní. Lokality z mladej a neskorej doby laténskej sú dislokované iba v oblasti púchovskej kultúry, ktorú stotožňujeme s Kotínmi. Vďaka týmto argumentom sa umiestnenie sídiel Kotínov pri Dunaji zdá nemožné. Región hornej Tisy, ktorý geograficky susedí s našou oblasťou, bol v stupni LTD takisto osídlený sporadicky (Vaday 1990-1991, 77). Podobná situácia platí aj pre dobu rímsku (Beljak 2005, obr. 1), a to aj napriek faktu, že v Tuskulskom elódigu a v diele P. C. Tacita (Germánia 43) sú Kotíni uvedení hned vedľa Osov, ktorí sú umiestňovaní do povodia Ipľa (Dobiáš 1964, 173).

Z ďalších kandidátov na osídlenie sa v Pohroní a Poiplí môžeme zatiaľ čiastočne vylúčiť Dákov, aj keď ich prvá vlna mohla susedné oblasti zasiahnuť už na prelome 2. a 1. storočia pred Kristom (Pieta 1982). Keramický materiál dáckeho charakteru sa v tejto oblasti vyskytuje (Chrastince, Ipeľské Predmostie,

⁵ Za poskytnutie informácie a kresby predmetu d'akujem K. Pietovi.

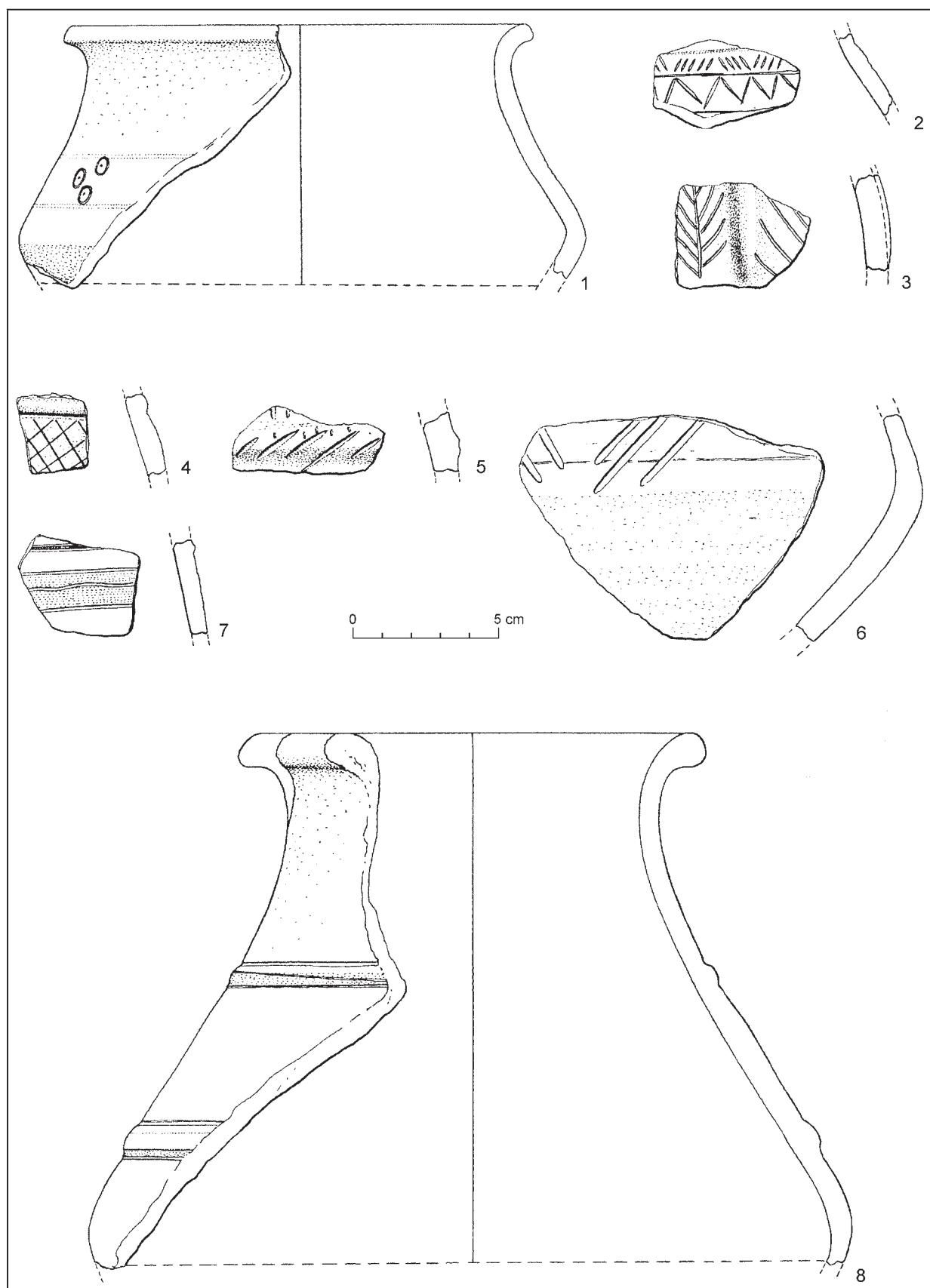
⁶ V roku 197 pred Kristom Bójovia v severnom Taliansku požiadali o mier s Rimanmi. Náčelník Bójov spolu s rodinou prišiel do tábora prokonzula T. Quinticia Flamina a vzdal sa.

⁷ Citované podľa: *Marsina a kol.* 1988, 126.

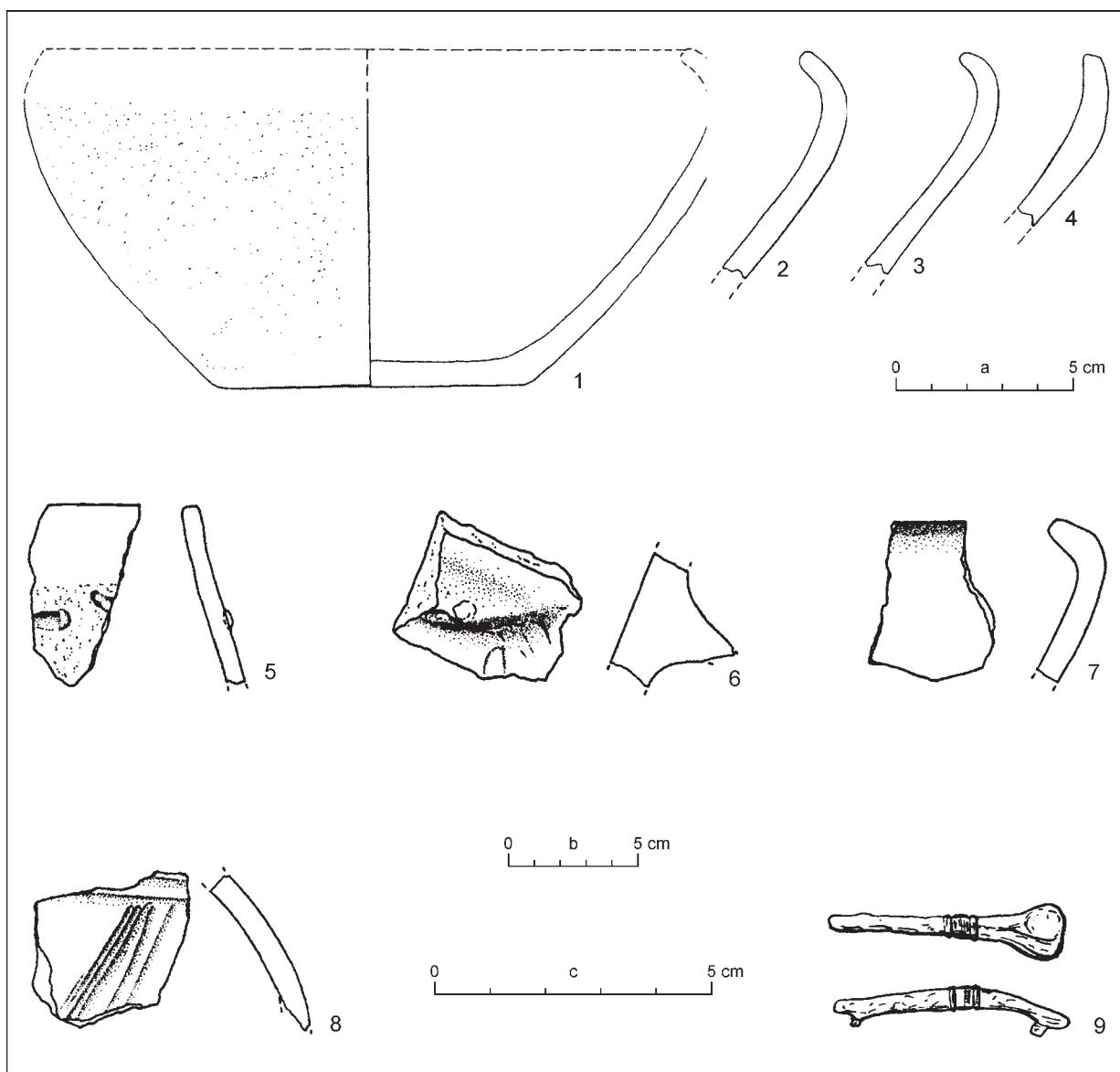
⁸ K datovaniu bitky medzi Dákmi a Keltmi pozri: Dobesch 1995.

⁹ Citované podľa: *Marsina a kol.* 1988, 142.

¹⁰ Nápis, dnes stratený, sa našiel v Tuskule (dnešné Frascati) juhovýchodne od Ríma. Prináša najstaršiu správu o situácii na strednom Dunaji okolo roku 10 pred Kristom.

Tab. I. Fragmenty keramiky z výšinného hradiska v Detve. Podľa: Šalkovský 2002.

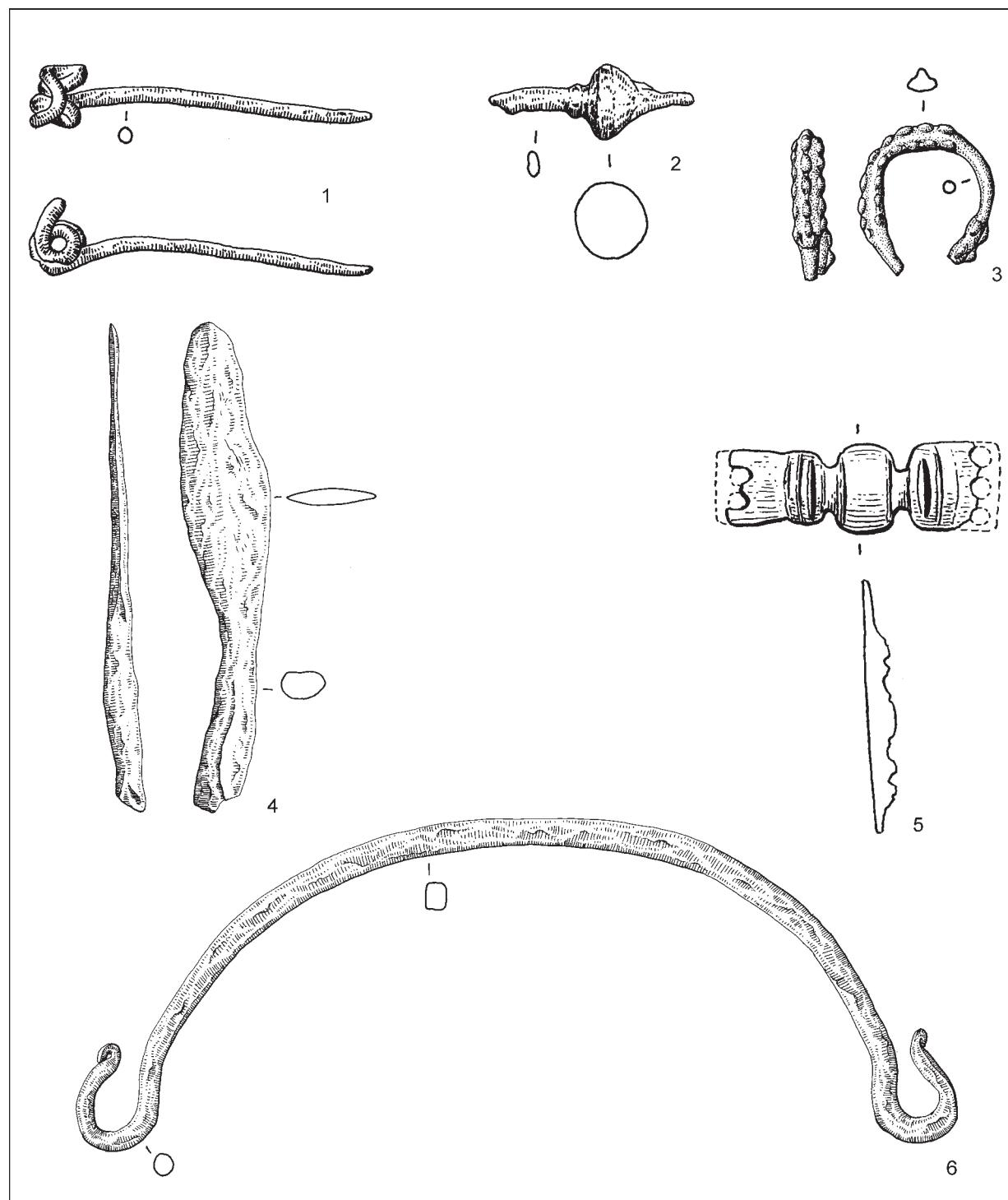

Tab. II. Nálezy z doby laténskej. 1-4 - fragmenty keramiky z výšinného hradiska v Detve; 5-8 - fragmenty keramiky z výšinného hradiska Krivín pri Rybníku; 9 - spona typu Almgren 65 z hradiska v Selciach. Mierka a: 1-4; b: 5-8; c: 9. Podľa: Šalkovský 2002 (1-4); Veliačík/Srnka/Valo 2002 (5-8); Pieta 1990 (9).

Kamenín, Maďarovce, Slovenské Ďarmoty, Šarovce), no väčšinou ide o ojedinelé nálezy, prípadne o ešte nepublikované lokality (Luštíková 2007, 84-86; Točík 1959, 841-874). Každopádne v susedných oblastiach Maďarska je dácke osídlenie z 1. storočia pred Kristom doložené (Visy 1995, Fig. 1). Dácke osídlenie území však mohlo mať len charakter malých posádok (Visy 1995, 100, 101).

O Osoch s možnými sídlami v horných častiach Panónie máme ešte menej písomných prameňov ako v prípade iných etník (*Tacitus*; *Tuskulské elógium*). Podľa niektorých úvah žili na severu dunajského ohybu (*Alfoldi* 1936, 148; *Graf* 1936, 30), prípadne vo východnej časti územia (Móczy 1959, Abb. 2). Niekedy sa uvažuje aj o ich keltskom pôvode, ale ich príslušnosť k ilýrskym kmeňom je pravdepodobnejšia (Visy 1993, 7). V tomto prípade rovnako platí to, čo pre ostatné etniká - v neskorom laténe nie je doložené osídlenie na skúmanom území, čiže ani v Poiplí, ktoré by mohlo pripadať do úvahy ako ich sídelná oblasť.

Zrejmými obyvateľmi horného Pohronia sa zdajú iba nositelia púchovskej kultúry - Kotíni. Niektoré laténske pamiatky však môžu súvisieť s inými keltskými kmeňmi. Do úvahy pripadajú Bójovia alebo nejaký iný bezmenný keltský kmeň. Ďalšie v literatúre uvádzané etniká vyskytujúce sa v okolitom priestore - Azali, Eraviskovia, Osovia (napr. Visy 1993), prípadne Anarti (napr. Olędzki 2005) - sú v skúmanej oblasti nepravdepodobné. Všetky ďalšie úvahy musia byť podriadené faktu, že v období stupňov LTC2 a LTD

Tab. III. Nálezy z doby laténskej. 1-3 - hradisko Krivín pri Rybníku; 4, 6 - Šášovské Podhradie; 5 - sídlisko v Žiari nad Hronom (1, 2 - fragmenty železných spôn; 3 - železná záušnica; 4 - železny hrot kopije; 5 - fragment z bronzového opaska; 6 - železne držadlo). Mierka: 1 : 1 (1-3, 5); 1 : 2 (4, 6). Podľa: K. Pieta - prieskum.

nemáme ani v oblasti medzi riekami Hron a Slaná, ani v susedných regiónoch Maďarska doložené osídlenie (Hellebrandt 1999; Vaday 1990-1991, 77). Preto podľa daného stavu výskumu jediným etnikom v oblasti riek Hron a Slaná sa java keltskí Kotíni. V dobe rímskej prichádzajú do oblasti germánske kmene a etnická mapa sa modifikuje (Beljak 2005). Skúmaný región riek Hron a Slaná sa mohol stať spolu s ďalšími susednými oblasťami akýmsi územím „nikoho“ a očitol sa na hraniciach záujmových sfér viacerých močenských elementov. Spomínané územie mohlo tiež dočasne stratíť svoju ekonomickú „atraktívnosť“.

LITERATÚRA

- Alföldi* 1936
Bánesz/Nevizánsky 1984
Beljak 2005
Benadik/Vlček/Ambros 1957
Březinová 2004
Bujna 1995
Čížmár/Kolníková 2006
Dobesch 1995
Dobiáš 1964
Ellis 1990
Gindl 1974
Graf 1936
Hellebrandt 1999
Holčík 1977
Cheben/Ruttkay 1999
Karwowski 2004
Konečná/Trgiňa 1990
Kovár 2007
Kuzmová 1980
Lichardus/Liptáková 1962
Liptáková 1962
Luštíková 2007
Marsina a kol. 1988
Móczy 1959
Novotný 1955
Olędzki 2005
Pieta 1982
Pieta 1990
Pieta 1993
Pieta 1996
Pieta 2000
Pieta 2005
Premerstein 1904
Šalkovský 1987
Šalkovský 1988
Šalkovský 1990
Šalkovský 1994
- A. Alföldi: Pannónia római-ságának kialakulása és történeti kerete. In: Századok 70. Budapest 1936.
 L. Bánesz/G. Nevizánský: Prieskum Ipeľskej kotliny. AVANS 1983, 1984, 26, 27.
 J. Beljak: Púchovská kultúra a Germáni na Pohroní v staršej dobe rímskej. In: E. Drobjar/M. Lutovský (Ed.): Archeologie barbarů 2005. Praha 2005, 257-272.
 B. Benadik/E. Vlček/C. Ambros: Keltské pohrebiská na juhozápadnom Slovensku. Bratislava 1957.
 G. Březinová: Keltské sklo v severnej časti Karpatskej kotliny. Územie Slovenska. In: Okres lateński i rzymski w Karpatach polskich. Krosno 2004, 137-151.
 J. Bujna: Malé Kosihy. Latènezeitliches Gräberfeld. Katalog. Nitra 1995.
 M. Čížmár/E. Kolníková: Němčice - obchodní a industriální centrum doby laténské na Moravě. Arch. Rozhledy 58, 2006, 261-283.
 G. Dobesch: Die Boier und Burebista. In: J. Tejral/K. Pieta/J. Rajtár (Hrsg.): Kelten, Germanen, Römer. Vom Ausklang der Latène-Zivilisation bis zum 2. Jahrhundert im Mitteldonaugebiet. Brno - Nitra 1995, 15-19.
 J. Dobiáš: Dějiny československého území před vystoupením Slovanů. Praha 1964.
 P. B. Ellis: První tisíciletí keltských dějin. 1000 př. Kr. - 51 po Kr. Praha 1990.
 J. Gindl: Na margo lokalizácie sídel galských Kotínov. Slov. Arch. 22, 1974, 83-88.
 A. Graf: Übersicht der antiken Geographie von Pannonien. Diss. Pannonicæ I/5. Budapest 1936.
 M. Hellebrandt: Celtic finds from northern Hungary. Budapest 1999.
 Š. Holčík: Halštatsko-laténska kultúrna vrstva v Hronskom Beňadiku - Psiaroch. AVANS 1976, 1977, 125, 126.
 I. Cheben/M. Ruttkay: Archeologický prieskum trasy plynovodu v úseku Kaloša - Ožďany. AVANS 1997, 1999, 68, 69.
 M. Karwowski: Latènezeitlicher Glasringschmuck aus Ostösterreich. Mitt. Prähist. Komm. Österr. Akad. 55. Wien 2004.
 K. Konečná/G. Trgiňa: Prieskum v okrese Žiar nad Hronom. AVANS 1988, 1990, 99, 100.
 B. Kovár: Osídlenie južného Slovenska v dobe železnej. Vývoj osídlenia medzi riekanmi Hron a Slaná. Dizertačná práca (AÚ SAV, Nitra). Nitra 2007. Nepublikované.
 K. Kuzmová: Nižinné sídliská z neskorej doby laténskej v strednom Podunajsku. Slov. Arch. 28, 1980, 313-340.
 J. Lichardus/Z. Liptáková: Archeologický prieskum trasy ropovodu Družby na úseku Rimavská Sobota - Šaľa v roku 1961. Arch. Rozhledy 14, 1962, 776-793, 803.
 Z. Liptáková: Nález. správa 691/62, inv. č. 231/61 (Archív AÚ SAV v Nitre). Nepublikované.
 L. Luštíková: Dácka keramika na území Slovenska. Vsl. Pravek 8, 2007, 77-95.
 R. Marsina a kol.: Pramene k dejinám Slovenska a Slovákov. Bratislava 1988.
 A. Móczy: Die Bevölkerung von Pannonien bis zu den Markomannenkriegen. Budapest 1959.
 B. Novotný: Nové laténske nálezy na dolnom Pohroní. Arch. Rozhledy 7, 1955, 781-784, 788-789, 793-794.
 M. Olędzki: „Anarti“ and „Anartophracti“: Transcarpathian cultural and settlement relations of the Celts. In: Celts on the margin. Studies in European Cultural Interaction 7th Century BC-1st Century AD. Kraków 2005, 145-152.
 K. Pieta: Die Púchov-kultur. Nitra 1982.
 K. Pieta: Nové nálezy na hrádku v Selciach pri Banskej Bystrici. AVANS 1988, 1990, 138, 139.
 K. Pieta: Hradisko a výšinne sídlisko z doby laténskej a rímskej v Horných Pršanoch. AVANS 1992, 1993, 106, 107.
 K. Pieta: Liptovská Mara. Včasnohistorické centrum severného Slovenska. Bratislava 1996.
 K. Pieta: Latènezeitlicher Burgwall und Opferplatz(?) in Trenčianske Teplice. In: Gentes, Reges und Rom. Brno 2000, 129-153.
 K. Pieta: Spätlatènezeitliche Waffen und Ausrüstung im nördlichen Teil des Karpatenbeckens. Slov. Arch. 53, 2005, 35-84.
 A. Premerstein: Ein Elogium des M. Vicinus Cos. 19 v. Chr. Jahresh. Österr. Arch. Inst. 7, 1904, 215-239.
 P. Šalkovský: Zisťovací výskum v Detve. AVANS 1986, 1987, 99.
 P. Šalkovský: Druhá etapa zisťovacieho výskumu v Detve. AVANS 1987, 1988, 129, 130.
 P. Šalkovský: Tretia etapa výskumu v Detve. AVANS 1988, 1990, 156, 157.
 P. Šalkovský: Hradisko v Detve. Nitra 1994.

- Šalkovský 2001 P. Šalkovský: Výšinné hradisko v Detve - osídlenie v mladšej a neskorej dobe bronzovej. Slov. Arch. 49, 2001, 39-58.
- Šalkovský 2002 P. Šalkovský: Výšinné hradisko v Detve - protohistorické osídlenie. Slov. Arch. 50, 2002, 99-126.
- Tacitus C. P. Tacitus: Agricola, Anály, Germánia, Histórie. Preklad: J. Žigo/M. Paulinyová/J. Rovenská. Bratislava 1988.
- Tirpák 1988 J. Tirpák: Geofyzikálne merania. AVANS 1987, 1988, 133, 134.
- Točík 1959 A. Točík: K otázke osídlenia juhozápadného Slovenska na zlome letopočtu. Arch. Rozhledy 11, 1959, 841-874.
- Vaday 1990-1991 A. Vaday: The Dacian question in the Sarmatian barbaricum. Antaeus 19-20, 1990-1991, 75-82.
- Veliačik/Srnka/Valo 2002 L. Veliačik/F. Srnka/J. Valo: Hradisko Krivín v Rybníku. Štud. Zvesti AÚ SAV 35, 2002, 27-42.
- Venclová 1990 N. Venclová: Prehistoric glass in Bohemia. Praha 1990.
- Visy 1993 Z. Visy: Cotini in Pannonia. Specimina Nova 9, 1993 (1994), 5-12.
- Visy 1995 Z. Visy: The problems of the Dacian ethnic group in Hungary. In: Din Istoria Europei Romane. Universitatea Din Oradea. Ser. Istorie IV. Oradea 1995, 93-104.
- Werner 1979 J. Werner: Die Bronzegürtel von Sonder Skjoldborg. Amt Thisted. In: Spätes Kelten-
tum zwischen Rom und Germanien. München 1979, 32-41.

Spätlatènezeit im Granatal und Eipelta mit dem Schwerpunkt auf die ethnische Problematik

B r a n i s l a v K o v á r

ZUSAMMENFASSUNG

Die Südslowakei gehört zu den weniger untersuchten Gebieten. In der Latènezeit war die Siedlungsdichte und Konzentration in ihrer mittleren Phase am größten (Karte 1). In späteren Phasen (junge und späte Latènezeit) stagniert die Besiedlung. Fundstellen aus dieser Zeit befinden sich nur im Norden des untersuchten Gebietes, das heißt im Bereich der Púchov-Kultur (Karte 2). Insgesamt können in die Zeit der jungen und späten Latènezeit im Flussgebiet vom Gran und Eipel nur 6 Fundstellen datieren datiert werden. Unser Beitrag befasst sich nicht mit den Funden, die in diese Zeit nur allgemein eingegliedert werden können. Zu den Fundstellen, die wahrscheinlich in der jungen und späten Latènezeit existierten, gehören die Burgwälle Detva, Horné Pršany, Krivín - Rybník, Selce, Šášovské Podhradie und Žiar nad Hronom.

Die Bevölkerung der jungen und späten Latènezeit aus dem Gebiet der Slowakei (auch zwischen den Flüssen Gran und Slaná) kann in meisten Fällen mit den keltischen Stämmen identifiziert werden. Auf dem Gebiet der Slowakei, wie allgemein bekannt, sind in den Schriftquellen zwei keltische Stämme - die Boier und Kotiner - belegt. Wegen der schnell entwickelnden Herrschaft der donauländischen Boier ist das nördlich liegende erzreiche Karpatengebiet zur willkommenen Sphäre der Begierde und zum Ziel der ökonomischen und kolonialen Expansion geworden. Wir können voraussetzen, dass sich die Kelten im Randgebiet des Berglandes schon früher, Anfangs des 2. Jh. vor Chr., niederließen. Es waren Teile älterer keltischer Bevölkerung aus der Zeit vor der Boier-Migration, die ihre Siedlungen weiter nach Norden verschoben. Zu ihnen gehörten wahrscheinlich auch die Kotiner - ein anderer Keltenstamm, der auch durch die Schriftquellen irgendwo in den Gebirgsgegenden von Karpaten belegt ist.

In dem 1. Jh. vor Chr. hat der dakische Herrscher Burebista die keltische Stämme der Boier und Taurisker in Pannionien und in der Slowakei bedroht. Nach ihrer Niederlage ist wahrscheinlich ein Teil der Boier weggegangen, oder in die Gebirgsgegenden der Nord- und Mittelslowakei gezogen. Für die Daker wurde die Expansion des Römischen Reiches schicksalhaft. Gerade mit der römischen Expansion hängt auch die Inschrift - sog. Tusculus Elogium - zusammen. Sie erwähnt die Stämme der Kotiner und Oser, die wahrscheinlich die Gebirgsteile der Slowakei besiedelten. Ein Bruchteil des Tusculus Elogium spricht davon, dass der Heeresführer M. Vinicius ungefähr im J. 10 vor Ch. mit den Kotinern, Osern und Anartern in den Kontakt gekommen ist. Die erwähnten Angaben, auch wenn schon für spätere Zeit, bestätigt der antike Historiker Tacitus (*Germania* 43). Die Kotiner werden für die Träger der Púchov-Kultur gehalten. Im Granatal kommen vor allem die nördlichen Fundstellen (Detva, Horná Lehota, Horné Pršany u. ä.) in Frage. In manchen Werken werden die Kotiner in weiteren Bereich der Mittelslowakei oder bis zur Donau lokalisiert. Dieser Behauptung widerspricht die Absenz der Ansiedlung auf dem untersuchten Gebiet, bzw. nur im oberen Granatal. Dank dieses Arguments scheint die Lokalisierung der Kotiner an der Donau als unmöglich. Region des oberen Theiß, die geographisch mit unserem Bereich grenzt, war in der Stufe LTD auch nur spärlich besiedelt. Ähnliche Situation gilt auch für die Römerzeit. Von weiteren Kandidaten für die Ansiedlung des Gran- und Eipeltals können die Daker ausgeschlossen werden, weil es nur sporadische und unpubliziert Belege (Chrastince, Ipeľské Predmostie, Kamenín, Maďarovce, Slovenské Ďarmoty, Šarovce) über ihre Anwesenheit gibt, auch wenn das nicht für die Grenzbereiche heutigen Ungarns gilt.

Über die Oser mit möglichen Siedlungen in oberen Teilen von Pannonien haben wir noch weniger Schriftquellen als im Falle anderer Ethniken (Tacitus; Tusculus Elogium). Nach manchen Betrachtungen lebten sie im Norden des Donauknies. Aber auch hier gilt dasselbe, was für andere Ethniken - in später Latènezeit ist die Besiedlung des untersuchten Gebiets nicht belegt, also auch nicht im Eipeltal, das als ihr Siedlungsbereich in Frage kommen könnte.

Eindeutige Bewohner des oberen Grantals scheinen also nur die Träger der Púchov-Kultur - die Kotiner - zu sein. Manche latènezeitliche Denkmäler können auch mit anderen keltischen Stämmen zusammenhängen. In Frage kommen die Boier oder irgendein anderer namenloser keltischer Stamm. Die Anwesenheit anderer in der Literatur erwähnten Ethniken, die in dem umgebenden Gebiet vorgekommen sind - Azaler, Eravisker, Oser, bzw. Anarter - ist im untersuchten Bereich unwahrscheinlich. Deswegen scheinen aufgrund des gegebenen Untersuchungsstandes das einzige Ethnikum im Flussbereich von Gran und Slaná die keltische Kotiner zu sein. In der Römerzeit kommen auf das Gebiet germanische Stämme und die ethnische Karte wird modifiziert. Die untersuchte Region der Flüsse Gran a Slaná könnte zusammen mit den Nachbarbereichen zum „Niemandland“ geworden und es geriet an Grenzen der Sphären der Begierde von mehreren Machtelelementen. Das Gebiet konnte ebenfalls zeitweise seine ökonomische „Attraktivität“ verloren haben.

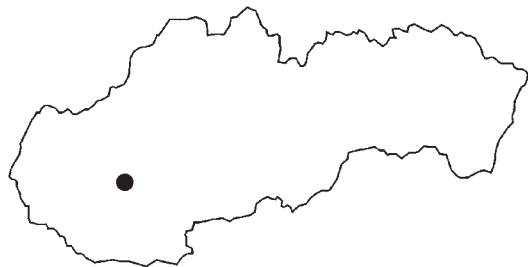
- Karte 1. Besiedlungsdichte in dem Gran- und Eipeltal in der mittleren Latènezeit.
 Karte 2. Fundstellen mit belegter Ansiedlung in der jüngeren und späten Latènezeit in der Region des Gran- und Eipeltals.
 1 - Rybník; 2 - Žiar nad Hronom; 3 - Šášovské Podhradie; 4 - Horné Pršany; 5 - Selce; 6 - Detva.
 Taf. I. Keramikfragmente von dem Höhenburgwall in Detva. Nach: Šalkovský 2002.
 Taf. II. Funde aus der Latènezeit. 1-4 - Keramikfragmente von dem Höhenburgwall in Detva; 5-8 - Keramikfragmente von dem Höhenburgwall in Krivín pri Rybníku; 9 - Fibel des Almgren-Typs 65 aus dem Burgwall in Selce. Maßstab a: 1-4; b: 5-8; c: 9. Nach: Šalkovský 2002 (1-4); Veliačík/Srnka/Valo 2002 (5-8); Pieta 1990 (9).
 Taf. III. Funde aus der Latènezeit. 1-3 - Burgwall Krivín pri Rybníku; 4, 6 - Šášovské Podhradie; 5 - Burgwall in Žiar nad Hronom (1, 2 - Eisenfibelfragmente; 3 - Eiserner Schlafenring; 4 - eiserne Speerspitze; 5 - bronzenes Gürtelfragment; 6 - Eisengriff). Maßstab: 1 : 1 (1-3, 5); 1 : 2 (4, 6). Nach: K. Pieta - Begehung.

Übersetzt von Eva Pietová

Mgr. Branislav Kovár
 Slovenský archeologický a historický inštitút
 Vajnorská 8/A
 SK-831 04 Bratislava
 kovar@sahi.sk
 brano.kovar@gmail.com

NÁLEZY ZO STARŠEJ A ZAČIATKU STREDNEJ DOBY BRONZOVEJ Z PONITRIANSKEJ GALÉRIE V NITRE

Klára Marková - Marián Samuel

Juhozápadné Slovensko, staršia doba bronzová, maďarovská kultúra, opevnené sídlisko, hrob na sídlisku

South-West Slovakia, Early Bronze Age, Maďarovce culture, fortified settlements, grave on the settlement

Finds from the Early Bronze Age and the Beginning of the Middle Bronze Age from Nitra - Ponitrianska galéria

The article treats finds from the early Bronze Age and the beginning of the middle Bronze Age which were obtained in the rescue archaeological excavation at the foot of the Nitra castle hill, in the area of Nitra Gallery (Ponitrianska galéria). The castle hill was an island of the river Nitra until the beginning of the 20th century. It was encircled by the main course of the river on three sides, and by its branch on the fourth side, in the south. The top of the castle hill rises more than 50 m above an originally wide river inundation. The only access to the platform of the castle hill was until the end of the 18th century through a lowered area on the western side of the hill. The castle hill was settled with varied intensity in several prehistoric and early historical periods. In prehistoric times, the settlement was most intensive in the early Bronze Age, when a fortified settlement of the Maďarovce culture was raised on the whole area of 8 ha. The settlement was fortified with three lines of ditches. The extraordinary intensity of the settlement led to the formation of a thick cultural layer, which has repeatedly been identified in excavations on the castle hill.

The analysed material comes from rescue excavations in years 1996 and 1997. There were totally nine features (seven settlement pits, one grave, a part of a ditch and cultural layer). The dating of finds and situations is done on the basis of pottery fragments, which come from the standard pottery of the Maďarovce culture. A large part of the pottery can only generally be dated to the early Bronze Age or to the period of the Maďarovce culture. The identifiable part of the pottery dates the settlement on the castle hill as early as the Únětice-Maďarovce horizon. A considerable part of the material, however, dates to the classical phase of the culture. Evolutionary elements of the Tumulus culture were recorded only occasionally. Imports of foreign cultures are not represented. The strongest is the influence of the North-Pannonian culture.

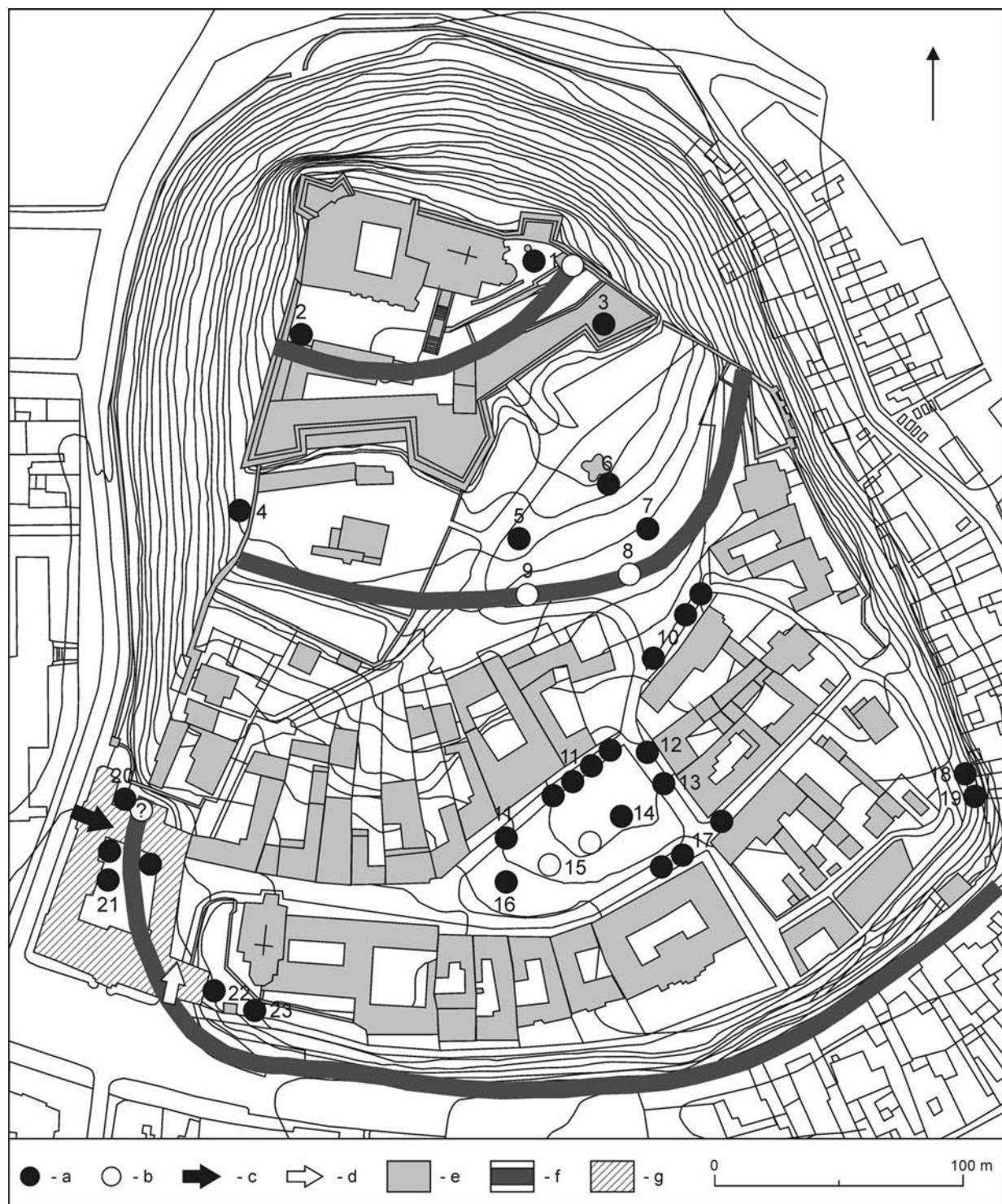
The settlement had an excellent defensive position with the possibility of controlling the main communications. That potential was exploited is proved by finds like amber and a stone ball-shaped mace with an opening in the middle. The mace was made of material from the central Slovak new volcanoes (the closest source was around 40 km east of Nitra). Although its dating is not completely reliable with regard to its occurrence in the settlement layer, the mace is most probably another manifestation of contact with the area of the eastern branch of the Maďarovce culture.

To the most remarkable finds of this excavation of the settlement of Maďarovce culture belongs to the double grave situated on the bottom of the settlement pit. The unit is assigned to the so called "special" burials (Sondernbestattungen). Such classification is allowed by the location of the human skeletons within the settlement, as well as by the extraordinary orientation of the ritually laid skeletons, by the supplement (a foal skull), and by the cover over the skeletons, which consisted of a layer of variously sized stones of local origin.

A comprehensive view of horse finds in the milieu of the Maďarovce culture or the Maďarovce-Věteřov-Böheimkirchen cultural circle does not exist yet. Horse presence is attested on fortified settlements in both Slovakia and Hungary, as well as on hill forts of the late phase of the Únětice and Věteřov cultures in Austria. The research of the horse presence in Hungary shows that its occurrence in graves on the contemporary is rare, and this seems to be confirmed also in Slovakia. In our case the object could be interpreted as a human sacrifice.

The ditch, which was partly unearthed in the rescue excavation on the area of the gallery, is probably related to the fortified entrance to the settlement area on the castle hill. That the space of hill forts was split up in the Carpathian Basin in the early Bronze Age is known from earlier research. Exceptional cases allowing such study indicate that the acropolis was divided, or that the acropolis was separated from other parts of the fortified settlement.

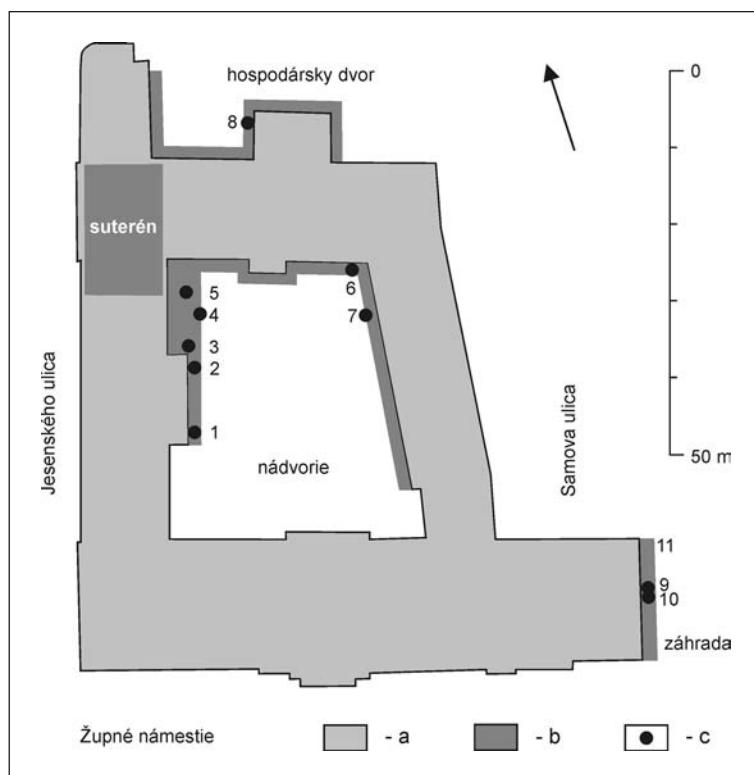
The division of the castle area is clearest in case of the settlement and grave finds from the early Bronze Age and the beginning of the middle Bronze Age, found during rescue excavations under the castle hill (streets: Kmetkova ulica, Štefánikova ulica, Kupecká ulica, Farská ulica and square Svätoplukovo námestie). Several of the newly published objects from this area are related to handicrafts. A part of the characteristic finds indicates activities in the post-classical phase of the Maďarovce and subsequent Tumulus culture. We assume that this area was divided from the area of the castle hill by the natural water course of Nitrička, and not by an artificial water ditch. First a more detailed publication of material will be able to throw light on the development and on both the inner and functional structure of this more than 40 ha settlement area.

Obr. 1. Nitra. Hradný kopec. 1 - východné nádvorie; 2 - západné a južné opevnenie; 3 - kazematy v juhovýchodnom bastíone; 4 - západná stena juhozápadného bastiónu; 5 - v záhybe cesty; 6 - oporný mûr morového stípa; 7 - južný svah od morového stípa; 8, 9 - južný svah; 10 - Hradná ul.; 11, 14, 16 - Pribinovo nám.; 12, 13 - Východná ul.; 15 - Veľký seminár a pokladňa; 17 - Samova ul.; 18 - východný svah nad Podzámskou ul.; 19 - severovýchodný svah nad Podzámskou ul.; 20-22 - Župné nám.; 23 - Horný Palánok. Legenda: a - polohy s nálezmi zo staršej doby bronzovej, b - miesta kde sa zistila priekopa; c - pôvodný vstup na hradný kopec; d - súčasný vstup na hradný kopec; e - súčasná zástavba; f - predpokladaný priebeh priekop; g - budova Ponitrianskej galérie. Poznámka: Autori jednotlivých výskumov a zberov sú uvedení v texte príspevku.

Príspevok sa venuje nálejom zo staršej a z počiatku strednej doby bronzovej, ktoré boli získané počas záchranného archeologického výskumu v areáli Ponitrianskej galérie (bývalý Župný dom). Impulzom pre zahájenie záchranného výskumu bol objav stredovekých architektúr v suterénoch budovy počas stavebných úprav bývalej kotelne a skládky uhlia (Bednár/Březinová/Fusek 1992). Súčasná podoba štvorkrídlovej budovy galérie je výsledkom secesnej prestavby staršej klasicistickej stavby z 19. storočia, postavenej na juhozápadnom úpäti nitrianskeho hradného kopca (obr. 1).

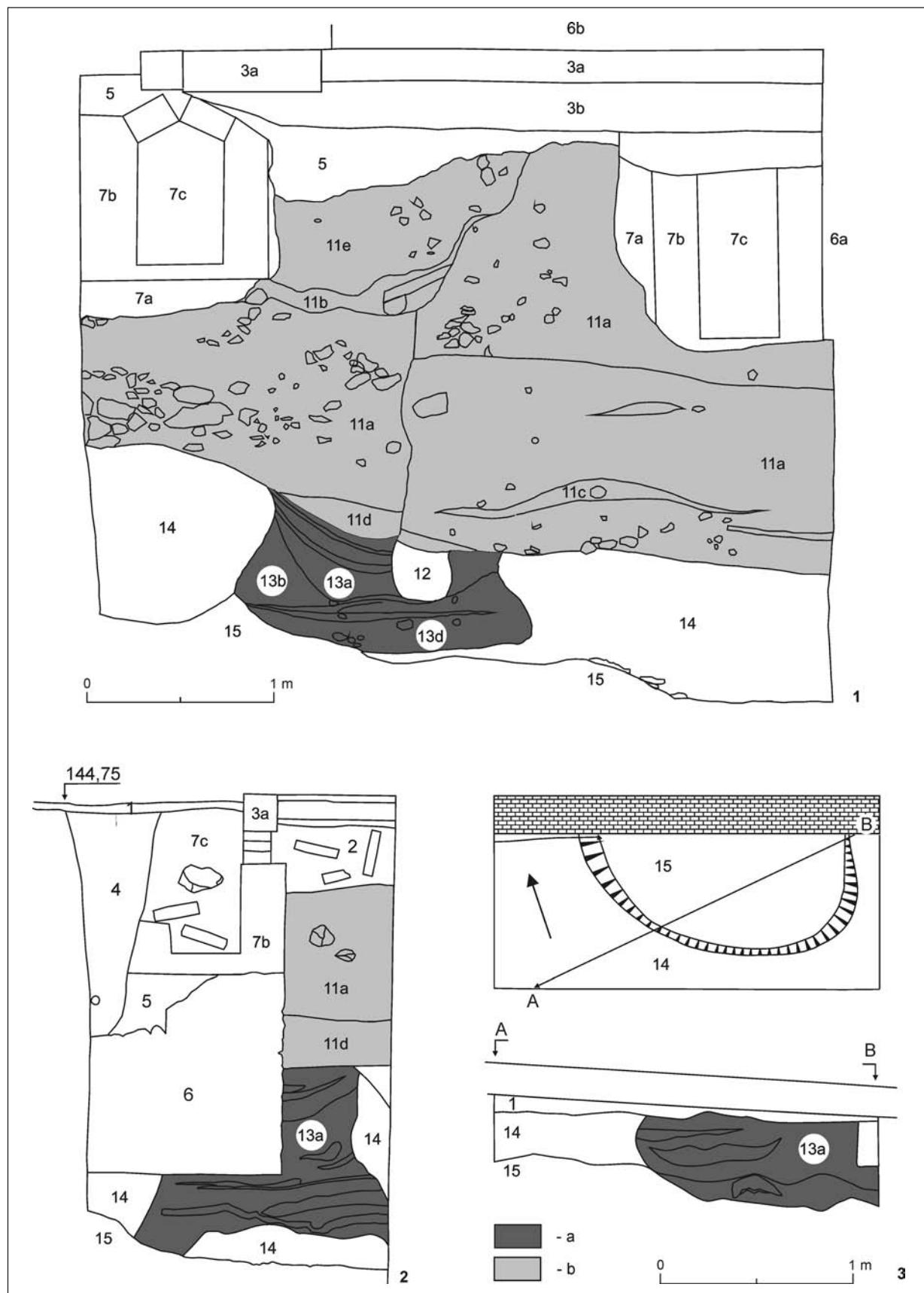
Výskum, prebiehajúci v troch sezónach (na prelome rokov 1991-1992 a v rokoch 1996-1997), sa uskutočnil na štyroch polohách (obr. 2), a to v suteréne pod stykom severného a západného krídla budovy, na ústrednom nádvorí, na severnom nádvorí (tzv. „hospodársky dvor“) a pri východnej stene staršej, pôvodne samostatnej dvojpodlažnej budovy susediacej s budovou bývalého Župného domu (obr. 3). Situovanie a rozmery jednotlivých sond boli zväčša limitované rozsahom sanačných stavebných prác, ktorých cieľom bolo odvlnenie základových murív.

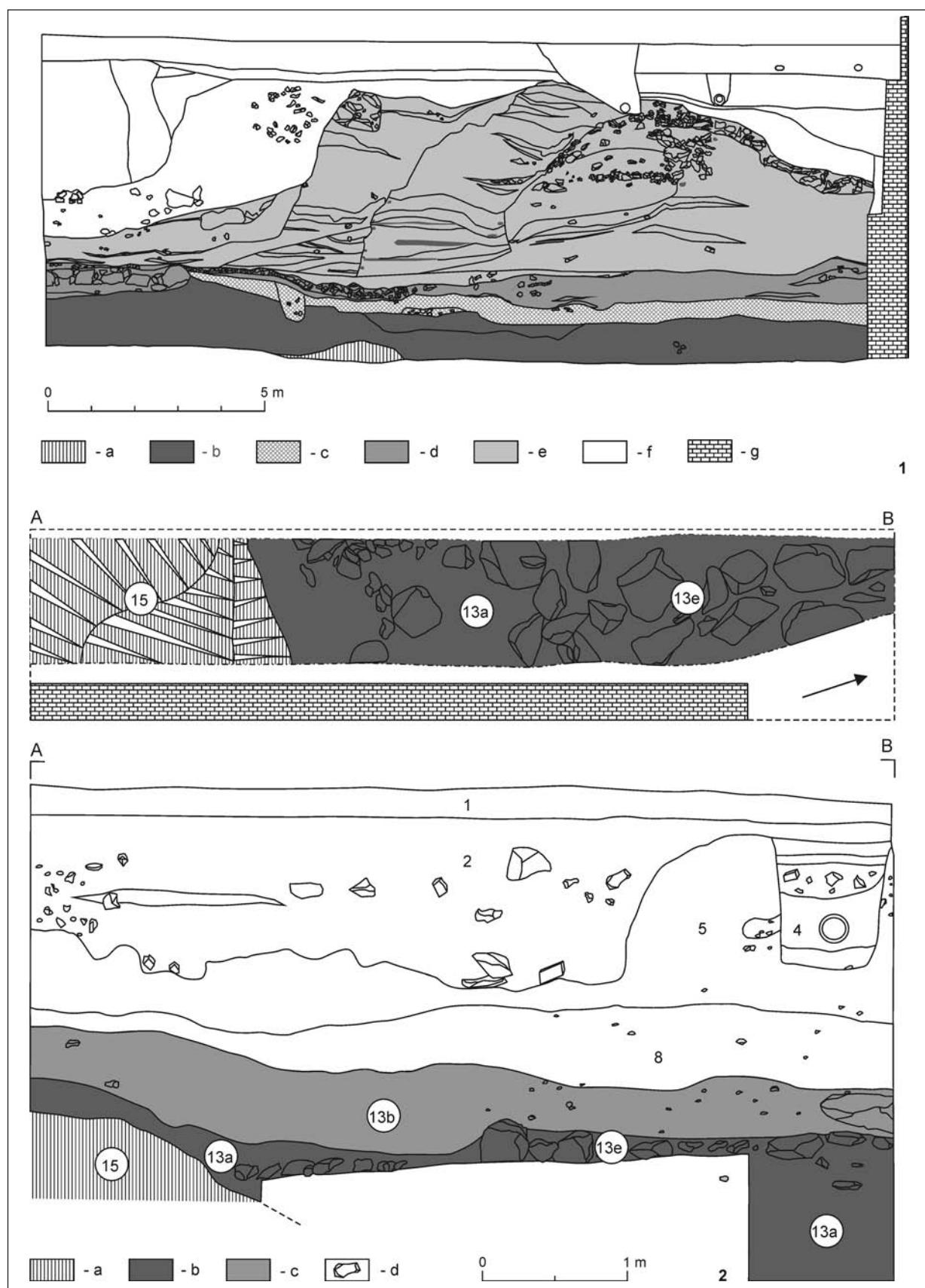
Obr. 2. Nitra. Ponitrianska galéria. Legenda: a - pôdorys budovy; b - situovanie sond; c - situovanie objektov.

ZEMEPISNÉ PROSTREDIE A OSÍDLENIE HRADNÉHO KOPCA

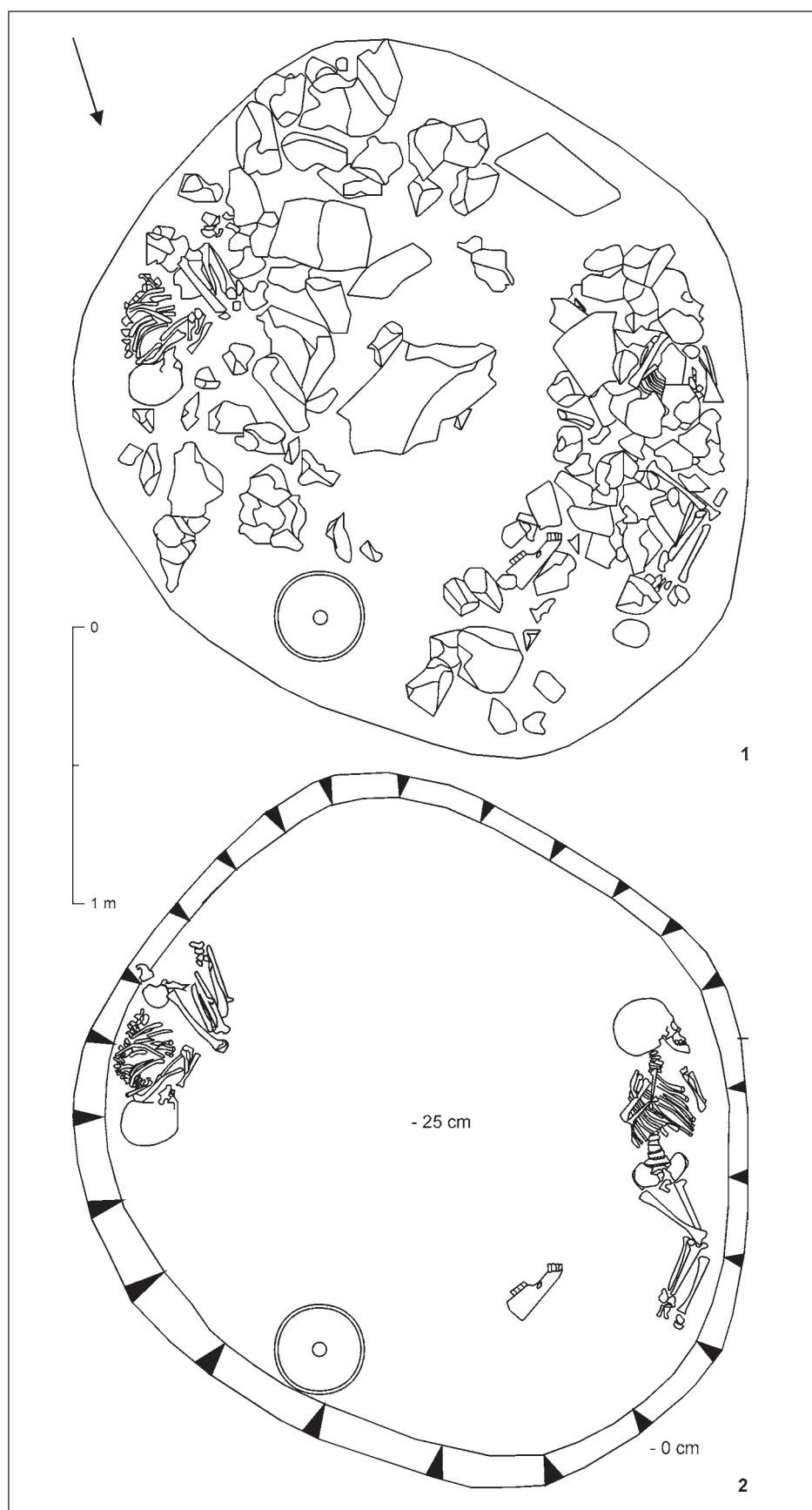
Nitriansky hradný kopec je jedným z pahorkov tvoriacich najjužnejšie výbežky pohoria Tribeč. Morfolicky je z nich najvýraznejší. Jeho pôvodne strmé skalné steny vymedzovali na juh sklonenú plošinu kopca s rozlohou približne 8 ha. Dnešná podoba terénu odráža intenzitu ľudskej činnosti od praveku až do novoveku, ktorá sa odrazila vo vytvorení hrubých antropogénnych vrstiev výrazne meniacich pôvodnú morfológiu kopca. Hradný kopec bol až do začiatku 20. storočia ostrovom rieky Nitry. Hlavný tok rieky tesne obtekal hradnú skalu z troch strán. Zo štvrtej, južnej strany obtekalo kopec rameno rieky Nitry, nazývané Nitrička. Vrchol hradného kopca sa týci viac ako 50 m nad okolitým terénom. Táto vynikajúca strategická poloha, umožňujúca optickú kontrolu širokého priestoru stredného Ponitria, bola dôvodom osídlenia kopca od obdobia mladého paleolitu. Osídlenie bolo obzvlášť výrazné v staršej dobe bronzovej a v závere doby laténskej. V dobe rímskej zostal hradný kopec prakticky neosídlený.

Obr. 3. Nitra. Ponitrianska galéria. 1 - objekt 3; 2 - objekt 2; 3 - objekt 6. Legenda: a - objekty zo staršej doby bronzovej; b - včasnouhorský val (11. stor.).

Obr. 4. Nitra. Ponitrianska galéria. 1 - východný profil sondy v polohe „záhrada“. Legenda: a - podložie (spráš); b - staršia doba bronzová; c - doba laténska; d - včasné stredovek; e - včasnouhorský val (11. stor.); f - novovek; g - oporný mór (20. stor.). 2 - pôdorys a profil objektu 8. Legenda: a - podložie; b, c - staršia doba bronzová; d - veľké kamene.

Obr. 5. Nitra. Ponitrianska galéria. Objekt 1. 1 - pôdorys hrobu s kamenným príkrovom; 2 - pôdorys hrobu po odstránení kamenného príkrovu.

Do centra záujmu sa hradný kopec opäť dostal na začiatku 9. storočia. V priebehu necelého storočia bol kopec niekoľkokrát opevnený rôznymi technikami od jednoduchej palisády až po dvojplášťový val s roštovou konštrukciou. Po vzniku uhorského štátu sa stal hrad sídlom údelných kniežat z rodu Árpádovcov. Títo v polovici 11. storočia hrad opevnili mohutným drevo-zemným valom, ktorý už v závere storočia nahradila kamenná románska hradba. Včasnéuhorský val sa práve v areáli Ponitrianskej galérie miestami zachoval až do výšky troch metrov (Bednár/Samuel 2001). Výskumom sa zistilo, že výstavbe valu predchádzala úprava terénu, pri ktorej boli často odstránené staršie kultúrne vrstvy a objekty, takže val mnohokrát priamo prekrýval zvyšky objektov zo staršej doby bronzovej (obr. 3: 1, 2; 4: 1).

Do hradu sa až do konca 18. storočia vstupovalo cez bránu na západnej strane kopca (obr. 1). Toto miesto bolo dlho jediné, kde mohli záprahy či vozy prekonať výškový rozdiel medzi plošinou hradného kopca a jeho úpätím. Ako sa zistilo archeologickým výskumom, trasa využívala prírodnú predispozíciu v skalnom masíve, ktorá po miernej úprave umožňovala pohodlný prístup na hradný kopec.

Nami skúmané objekty zo staršej doby bronzovej sa nachádzali na juhozápadnom okraji kopca, na mierne klesajúcej plošine vyvýšenej o niekoľko metrov nad inundáciou.

OPIS NÁLEZOVEJ SITUÁCIE, OBJEKTOV A NÁLEZOV

Nádvorie

Objekt 1 - hrob (obr. 5)

Hrobová jama s približne kruhovým pôdorysom s priemerom okolo 230 cm sa vyrysovala v hĺbke 220 cm od povrchu terénu. Vrchné časti jamy zničila výstavba včasnéuhorského valu z 11. storočia. Pri západnom a východnom okraji jamy sa nachádzali akumulácie rôzne veľkých kameňov. Najväčší kamenný blok (70 x 50 x 30 cm) bol situovaný v strede hrobovej jamy. Rovné dno hrobovej jamy v hĺbke 250 cm od povrchu terénu bolo čiastočne vyhlbené do zvetraného skalného podložia. Pod vrstvou kameňov tesne pri východnej a západnej stene jamy ležali kostry dvoch nedospelých jedincov. Jedno dieťa (vo veku 6-7 rokov) bolo uložené v skrčenej polohe na pravom boku hlavou na sever, druhé dieťa (vo veku 5-6 rokov) ležalo s mierne skrčenými dolnými končatinami na ľavom boku hlavou na juh. Pri severnom okraji jamy medzi oboma kostrami ležala plochá dvojuchá misa a neďaleko, bližšie ku kostre s hlavou uloženou na juh, bola lebka žriebäfa (antropologické určenie: M. Vondráková 1999; paleozoológická analýza: Z. Miklíková, nepublikované).

Nálezy:

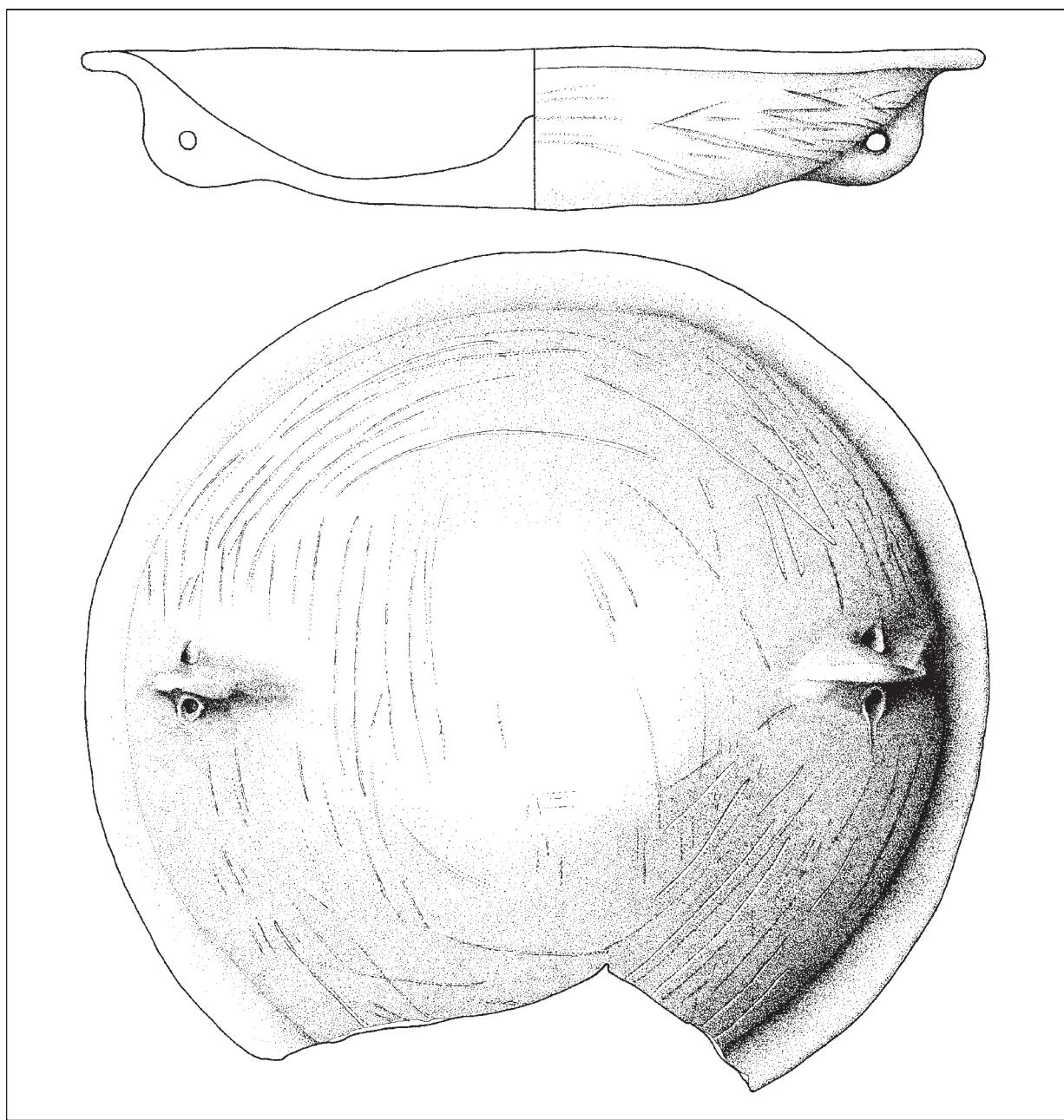
- plochá dvojuchá misa s esovitou profiláciou, zvnútra uprostred s hrotitým výčnelkom; vonkajší povrch zdobený jemným hustým slamovaním, vnútorný hladený; materiál jemný; farba sivá (obr. 6);
- lebka žriebäfa.

Objekt 2 (obr. 3: 2)

Zvyšok jamy vakovitého tvaru s kruhovitým pôdorysom. Jama siahala až po skalné podložie. Vrchné časti jamy zničila výstavba včasnéuhorského valu, ďalšiu časť jamy zničilo novoveké základové murivo. Výplň tvorili vrstvičky humusovej hliny, piesku a prepälenej hliny.

Nálezy:

- hlinené závažie v tvare zrezaného ihlana; v hornej časti je z jednej strany otvor okrúhleho prierezu, na opačnej strane je otvor zúžený do tvaru úzkej štrbiny; na vrchnej ploche ihlana je okrúhla jamka; materiál mierne zrnitý, silne piesčitý; farba svetlohnedá až okrová (obr. 7: 1);
- okrajový črep asi z amfory; povrch zvonka porézny, dnu leštený; materiál jemne zrnitý; farba zvonka hnedá, dnu čierna (obr. 7: 2);
- masívne ucho; povrch hladený; materiál zrnitý; farba tmavohnedá, dnu až čierohnedá (obr. 7: 3);
- okrajový črep hrnca, zvonka s kužeľovitým výčnelkom; povrch zvonka nerovný a porézny, dnu hladený; materiál zrnitý; farba tmavohnedá, škvŕnitá (obr. 7: 4);
- fragment hrnca azda typu E1c, na rozhraní hrdla a tela s vodorovným krátkym pretláčaným výčnelkom; na tele je jednoduché zvislé slamovanie; povrch porézny; materiál zrnitý; farba zvonka hnedá, dnu čierna (obr. 7: 5);
- zvieracie kosti;
- ulity sladkovodných mäkkýšov;
- mazanica;
- jantárový korálik (pri vyberaní sa rozpadol).

Obr. 6. Nitra. Ponitrianska galéria. Nádoba z hrobu (objekt 1).

Objekt 3 (obr. 3: 1)

Časť jamy vakovitého tvaru s kruhovitým pôdorysom. Preskúmaná bola severná polovica, zvyšok sa nachádzal pod profilom sondy. Vrchné časti objektu boli zničené pri výstavbe včasnouhorského valu. Jama bola zahľbená do spraše až po skalné podložie. Výplň jamy tvorila tmavá až čierna hlina, vrstvičky piesku a svetlej hliny.

Nálezy:

- fragment ucha vychádzajúceho z okraja najskôr tenkostenného džbánka; povrch obojstranne leštený; materiál jemný; farba tmavosivo-hnedá, škvŕnitá (obr. 8: 1);
- fragment ucha vychádzajúceho z okraja šálky; povrch obojstranne leštený; materiál zrnitý, s jemným kremenným pieskom; farba tmavosivo-hnedá, škvŕnitá (obr. 8: 2);
- fragment okraja džbánka; povrch obojstranne hladený, zvonka leštený; materiál jemný; farba čierno-sivá, škvŕnitá (obr. 8: 11);
- ulity sladkovodných mäkkýšov;
- mazanica.

Objekt 4

Časť jamy lievikovitého tvaru s kruhovým(?) pôdorysom. Preskúmaná bola západná polovica, zvyšok sa náchádzal pod profilom sondy; zachovaná hĺbka 40 cm. Výplň tvorila čierna hlina.

Nálezy:

- črep asi z amfory, s malým vodorovným výčnelkom na rozhraní hrdla a tela; povrch hladený; materiál jemne zrnitý; farba zvonka na tele sivá;
- fragment okraja šálky B1b; povrch zvonka hladený, dnu nerovnomerne hladený; materiál jemný; farba zvonka čierohnedá-hnedá, škvŕnitá, dnu sivohnedá (obr. 8: 3);
- fragment okraja misy D1, resp. D8a, so zvyškom laloka na okraji; povrch obojstranne hladený a leštený; materiál jemný, s jemným kremenným pieskom; farba zvonka sivohnedá a škvŕnitá, dnu čierna (obr. 8: 4);
- fragment okraja misy D1a; povrch zvonka porézny, dnu hladený a leštený; materiál jemný; farba hnedočierna (obr. 8: 5);
- pásikové ucho a príahlá časť amfory; povrch hladený; materiál jemný; farba čierna (obr. 8: 6);
- fragment okraja misy (obr. 8: 9);
- zvieracie kosti.

Objekt 5

Zvyšok jamy lievikovitého tvaru s kruhovým pôdorysom s priemerom 60 cm; zachovaná hĺbka 40 cm. Výplň tvorila čierna hlina.

Nálezy:

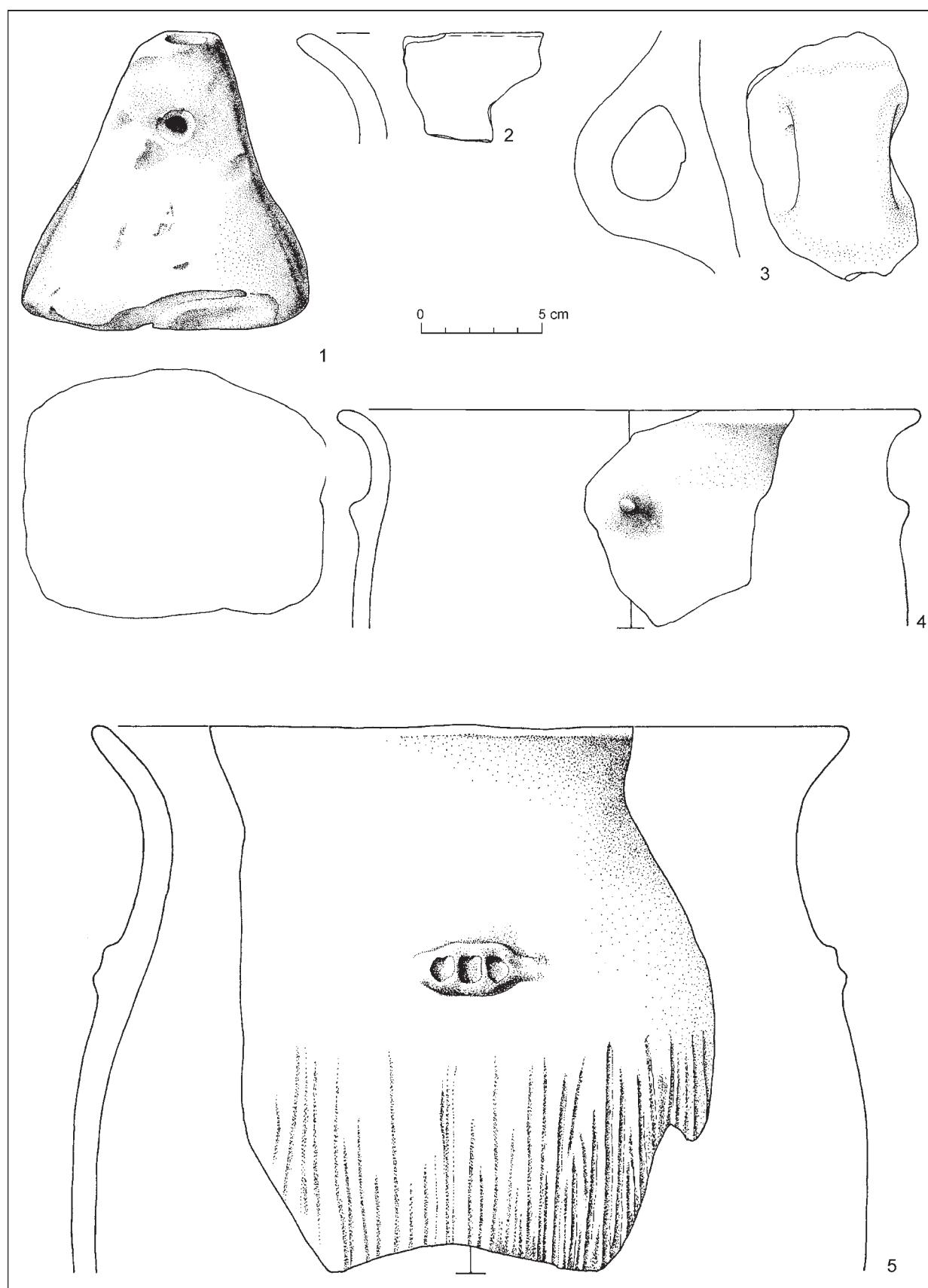
- fragment s výčnelkom z rozhrania hrdla a tela amfory (obr. 8: 7);
- fragment okraja misy D1a s malým lalokom; povrch je zvonka porézny, dnu leštený; materiál jemný; farba zvonku hnedá, dnu hnedá a sivá, škvŕnitá (obr. 8: 8);
- fragment okraja hlavného otvoru pyrauna; povrch je obojstranne hladený; materiál zrnitý; farba sýta, červenohnedá (obr. 8: 10);
- fragment okraja tenkostenného hrnca E1 s jednoduchým výčnelkom; povrch je zvonka drsný, dnu hladený a leštený; materiál jemne zrnitý, ostrý, so slúdou; farba tmavohnedá (obr. 8: 12).

Objekt 6 (obr. 3: 3)

Časť jamy oválneho pôdorysu (3,5 x 1,5 m). Preskúmaná bola južná časť, zvyšok bol zničený výstavbou budovy. Rovné dno jamy tvorí skalné podložie; zachovaná hĺbka 50 cm. Výplň tvorí čierna hlina s vrstvami hnedej hliny a piesku.

Nálezy:

- črep tela misy, zvonka s malým uškom; povrch zvonka nerovný, hrubo modelovaný, dnu hladený; materiál jemný; farba tmavosivá (obr. 9: 1);
- fragment okraj amfory, s výčnelkom na rozhraní hrdla a tela; povrch hladený, zvonka mierne popraskaný (azda aj sekundárnym žiarom); materiál jemne zrnitý; farba hnedá (obr. 9: 2);
- fragment z max. vydutiny amfory C7, resp. C8, s pásikovým uškom, resp. tvaru G3; povrch nerovnomerne hladený; materiál jemný; farba zvonka tmavohnedá, zvnútra svetlohnedá (obr. 9: 3);
- fragment z rozhrania hrdla a tela najskôr amfory C7, s tromi zvislými rebierkami; povrch hladený; materiál jemne zrnitý; farba svetlohnedá (obr. 9: 4);
- črep okraja šálky typu B1a; povrch obojstranne hladený, zvnútra aj leštený; materiál jemne plavený; farba svetlohnedá (obr. 9: 5);
- fragment z rozhrania hrdla a tela džbánka; povrch obojstranne hladený, zvonka leštený; materiál jemný; farba svetlohnedá (obr. 9: 6);
- okrajový črep misy D1b, s mierne hore vytiahnutým lalokom; povrch obojstranne hladený a leštený; materiál jemný; farba čierna (obr. 9: 7);
- fragment ucha hrnca, resp. amfory, prípadne tvaru G3; povrch hladený; materiál jemný; farba tmavohnedá (obr. 9: 8);
- fragment okraja misy typu D1a, s lalokovitým výčnelkom; povrch obojstranne hladený a leštený; materiál jemný; farba hnedočierna (obr. 9: 9);
- fragment okraja najskôr tenkostennej amfory C2; povrch obojstranne hladený, zvonka leštený; materiál jemný; farba svetlohnedá (obr. 9: 10);
- črep z rozhrania hrdla a tela amforky, zvonka s krátkym preťačeným výčnelkom; povrch porézny; materiál jemne zrnitý; farba zvonka červenohnedá, dnu sivohnedá (obr. 9: 11);
- ulity sladkovodných mäkkýšov;
- mazanica.

Obr. 7. Nitra. Ponitrianska galéria. Výber nálezov z objektu 2.

Objekt 7

Z objektu bol zdokumentovaný len profil vyrysovany v sanačnej ryhe. Objekt bol hlboký 50 cm, široký max. 80 cm, jeho výplň tvorila tmavohnedá a čierna hlina, s črepmi hrubostenných nádob.

Nález:

- fragment dna a tela azda hrncovitej nádoby; materiál jemne zrnitý; farba hnedá (obr. 8: 13).

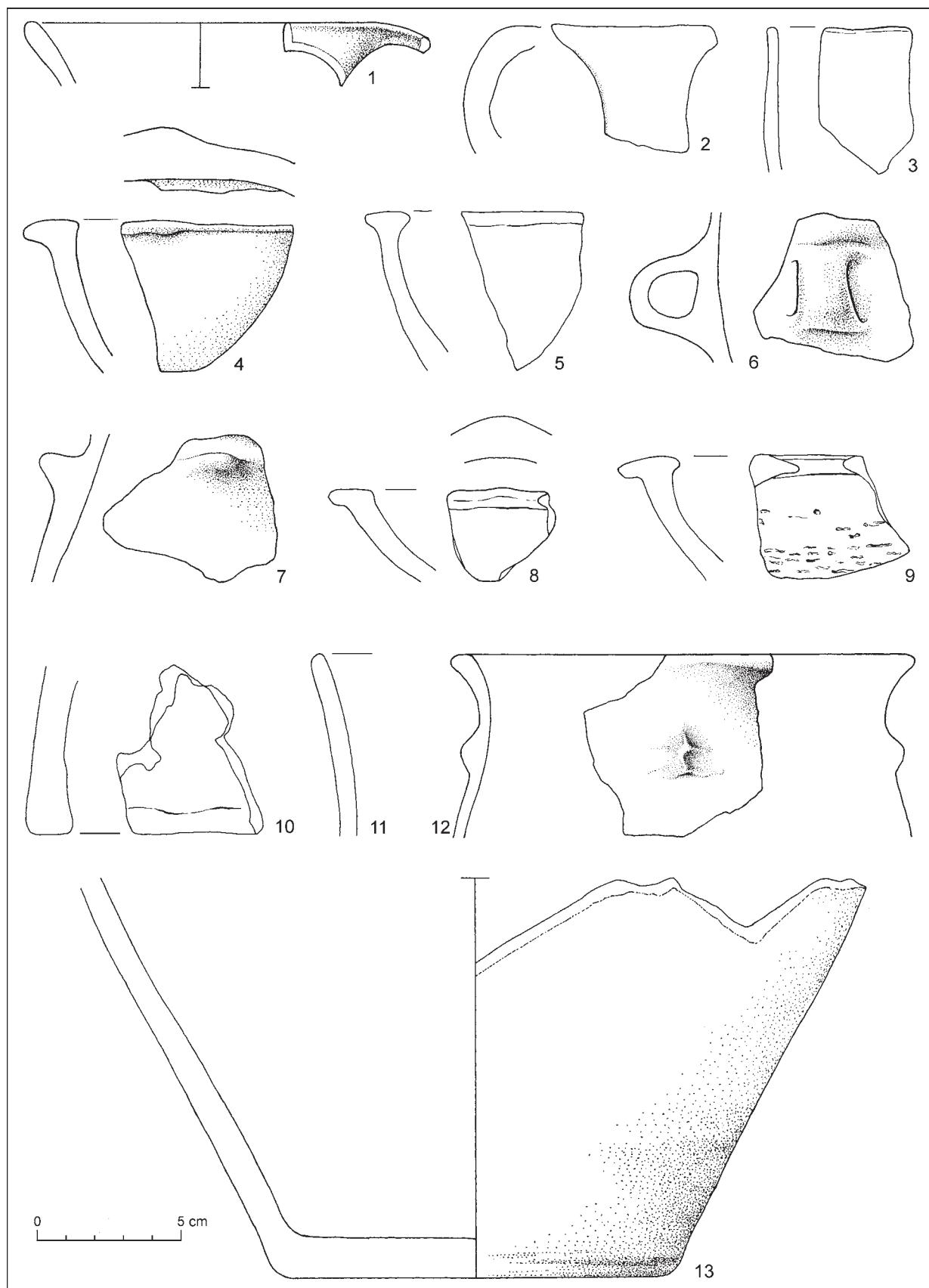
Hospodársky dvor

Objekt 8 - priekopa (obr. 4: 2)

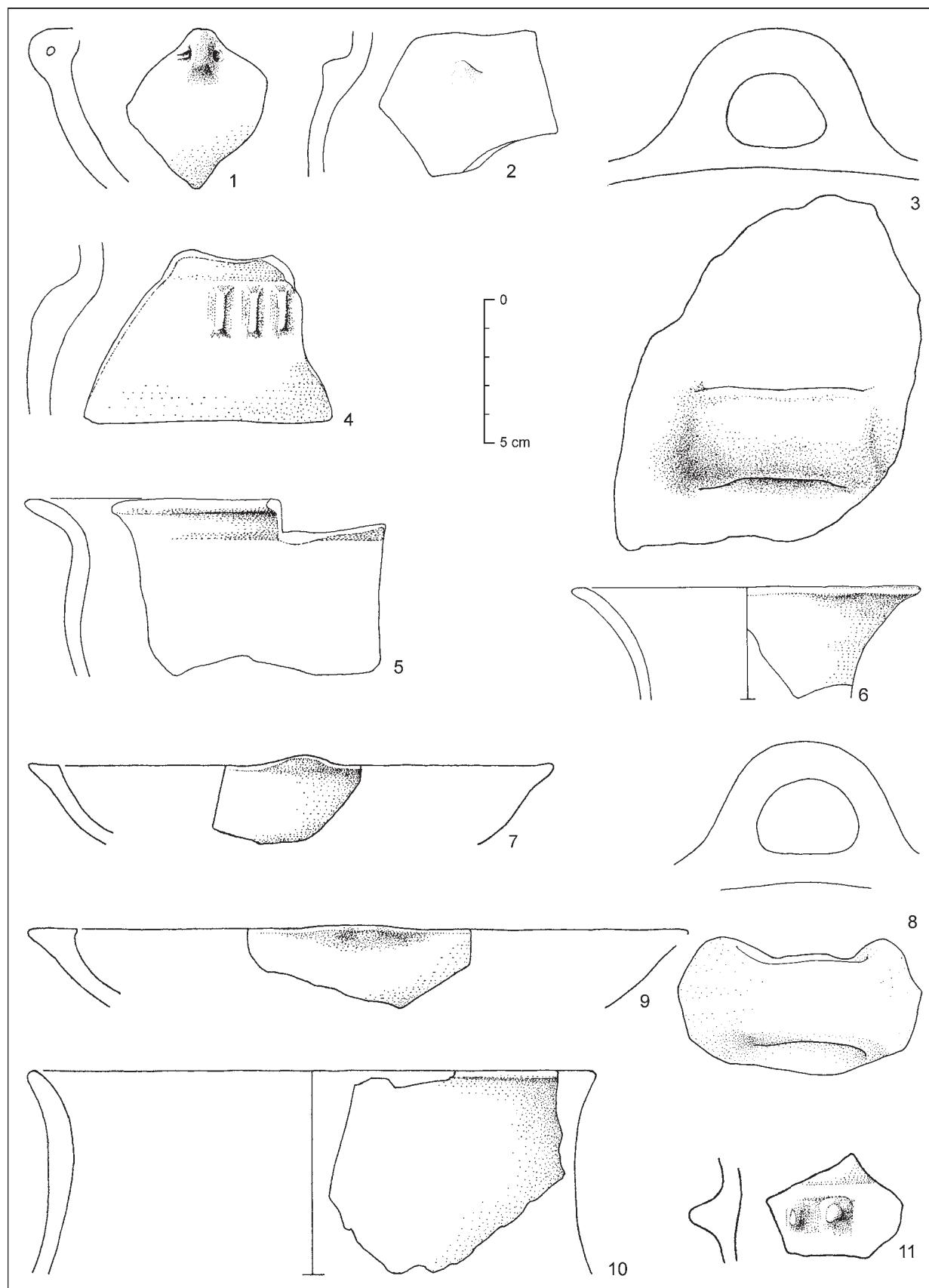
Sondy široké 1 m boli vyhľbené v smere S-J pozdĺž steny budovy. V hĺbkach od 160-200 cm vystupovali vrstvy hnedej až čiernej hliny, obsahujúce početný materiál z mladšej(?) doby bronzovej. V hĺbke okolo 220 cm sa nachádzala vodorovná vrstva rôzne veľkých kameňov (max. 0,8 x 0,5 x 0,4 m). Materiál zo staršej doby bronzovej sa nachádzal nad touto vrstvou kameňov, ale aj pod ňou. Vrstvy s archeologickým materiálom ležali na upravenom(?) zvetranom skalnom podloží strmo klesajúcim smerom na sever. Pri severnom profile sa podložie nezachytilo ani v hĺbke 3,5 m.

Nálezy:

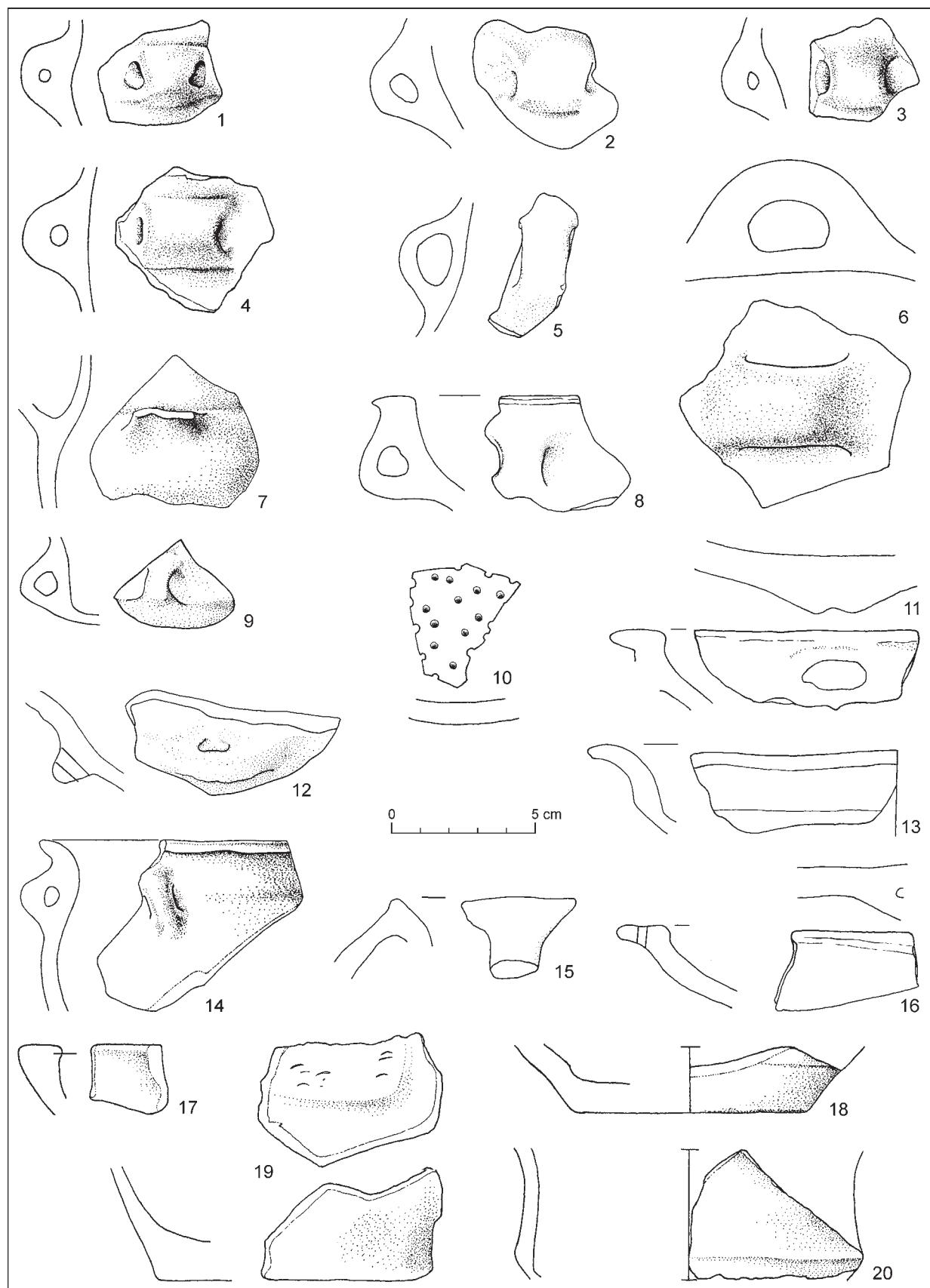
- fragment amfory s uškom na rozhraní hrdla a tela; povrch hladený; materiál jemný; farba sivá (obr. 10: 1);
- uško malé, masívne, azda z amfory; povrch hladený; materiál jemný; farba hnedá (obr. 10: 2);
- uško malé, masívne, z rozhrania hrdla a tela amfory; povrch hladený; materiál jemný; farba sivočierna (obr. 10: 3);
- fragment amfory s uškom na rozhraní hrdla a tela; povrch hladený; materiál jemne zrnitý; farba sivá (obr. 10: 4);
- fragment pásikového uška pravdepodobne z amforky; povrch hladený, zvonka aj leštený; materiál jemný; farba čierna (obr. 10: 5);
- masívne ucho; povrch obojstranne hladený, porézny; materiál jemne zrnitý; farba zvonka hnedá, dnu sivá (obr. 10: 6);
- fragment tela džbánka s koreňom pásikového ucha; povrch obojstranne hladený, zvonka leštený; materiál jemný; farba zvonka čierna, dnu hnedičierna (obr. 10: 7);
- fragment okraja misy D1 až D3, s uškom; povrch obojstranne hladený; materiál jemný; farba tmavohnedá (obr. 10: 8);
- fragment s malým uškom z rozhrania dna a tela šálky; povrch zvonka hladený, dnu porézny; materiál jemný; farba tmavohnedá (obr. 10: 9);
- fragment tela cedidla; povrch zvonka hladený; materiál jemný; farba sivočierna (obr. 10: 10);
- fragment okraja s výrezom, z misy s malým uškom; povrch hladený; farba tmavohnedá (obr. 10: 11);
- črep tela nádoby s vodorovným uškom; povrch hladený, zvnútra leštený; materiál jemný; farba tmavohnedá (obr. 10: 12);
- fragment okraja misy (obr. 10: 13);
- fragment okraja hrnca s uškom vychádzajúcim pod okrajom (obr. 10: 14);
- fragment pásikového uška vychádzajúceho pod zvýšeným okrajom azda z džbánka; povrch hladený; materiál jemne plavený; farba sivá (obr. 11: 15);
- fragment okraja misy D1-D3, so zvyškom kruhového otvoru na vodorovnom laloku; povrch dobre hladený, dnu na tele leštený; materiál jemne plavený; farba zvonka svetlá hnedosivá, dnu čiernochnedá (obr. 10: 16);
- malý črep misy D1, resp. D3-D4; povrch zvonka hladený, dnu leštený; materiál jemný; farba sivočierna (obr. 10: 17);
- fragment z rozhrania dna a tela nádoby; povrch obojstranne hladený; materiál jemný; farba sivočiernasivochnedá, škvŕnitá (obr. 10: 18);
- rovné dno askoidnej nádoby; povrch hladený, nerovný; materiál jemne plavený; farba zvonka tmavohnedá-svetlohnedá, škvŕnitá, dnu svetlohnedá (obr. 10: 19);
- fragment šálky B9; povrch obojstranne hladený a leštený; materiál jemný; farba hnedičierna (obr. 10: 20);
- fragment okraja hlbokej misy; povrch hladený, zvonka aj vysoko leštený; materiál jemný; farba sivá, dnu čierna (obr. 11: 1);
- fragment plytkej misy s hrotitým výčnelkom zvnútra uprostred; povrch hladený; farba čierna (obr. 11: 2);
- fragment okraja misy; povrch hladený, zvnútra aj vysoko leštený; materiál jemný; farba sivá, dnu čierna (obr. 11: 3);
- črep okraja misy s lalokom a uškom; povrch hladený, zvnútra leštený; materiál jemný; farba zvonka hnedá, dnu čiernochnedá (obr. 11: 4);
- črep okraja hrnca na okraji s lalokom, na rozhraní hrdla a tela je pretláčaný vodorovný výčnelok; povrch hladený; materiál zrnitý; farba svetlá červenohnedá (obr. 11: 5);

Obr. 8. Nitra. Ponitrianska galéria. Výber nálezov z objektov. 1, 2, 11 - objekt 3; 3-6, 9 - objekt 4; 7, 8, 10, 12 - objekt 5; 13 - objekt 7.

Obr. 9. Nitra. Ponitrianska galéria. Výber nálezov z objektu 6.

Obr. 10. Nitra. Ponitrianska galéria. Výber nálezov z objektu 8 (priekopa).

- fragment hlbokej šálky typu B2a, s koreňom vodorovného pásikového ucha; povrch zvonka hladený a leštený, zvnútra porézny; materiál s jemným kremenným pieskom; farba zvonka tmavosivá, dnu čierna (obr. 11: 6);
- fragment z rozhrania hrdla a tela hrncovitej či zásobnicovej nádoby; povrch zvonka na tele porézny prstovaný, na hrdle hladený, zvnútra porézny; materiál jemne zrnitý; farba čierna (obr. 11: 7);
- fragment hrnca alebo hlbokej misy so širokým uchom vychádzajúcim z okraja, na tele zvonka je zvislé prstovanie, rozhranie hrdla a tela ohraničuje obvodový rad plýtkych pšeničných vpichov; povrch vnútri dobre hladený; materiál zrnitý; farba svetlohnedá, so sivými škvŕnami (obr. 11: 8);
- črep tela hrubostennej nádoby s pretláčanou plastickou lištou a zvislým prstovaním pod lištu; povrch zvonka nad lištu hrubo hladený, dnu hladený; materiál hrubozrnný; farba červenohnedá (obr. 11: 9);
- črep tela hrubostennej nádoby s pretláčanou plastickou lištou; povrch zvonka nad lištu hrubo hladený, pod lištu drsný, dnu hladený porézny; materiál hrubozrnný; farba červenohnedá (obr. 11: 10);
- zvieracie kosti;
- ulity sladkovodných mäkkýšov;
- uhlíky;
- mazanica.

Záhrada

Objekt 9

Jama s oválnym pôdorysom (60 x 100 cm, hĺbka 20 cm), vyplnená hlinou premiešanou s uhlíkmi, porušovala starší objekt 10.

Nálezy:

- fragment okraja misy D8b, s pásikovým uškom; povrch nerovnomerne obojstranne hladený; materiál jemný; farba čierna (obr. 12: 1);
- fragment s malým uškom z rozhrania hrdla a tela amfory; povrch nerovnomerne zahladený; materiál jemný; farba sivá (obr. 12: 2);
- drobné atypické nezdobené črepy.

Objekt 10

Plytká jama s oválnym pôdorysom (80 x 120 cm, hĺbka 15 cm), vyplnená čierrou hlinou.

Nálezy:

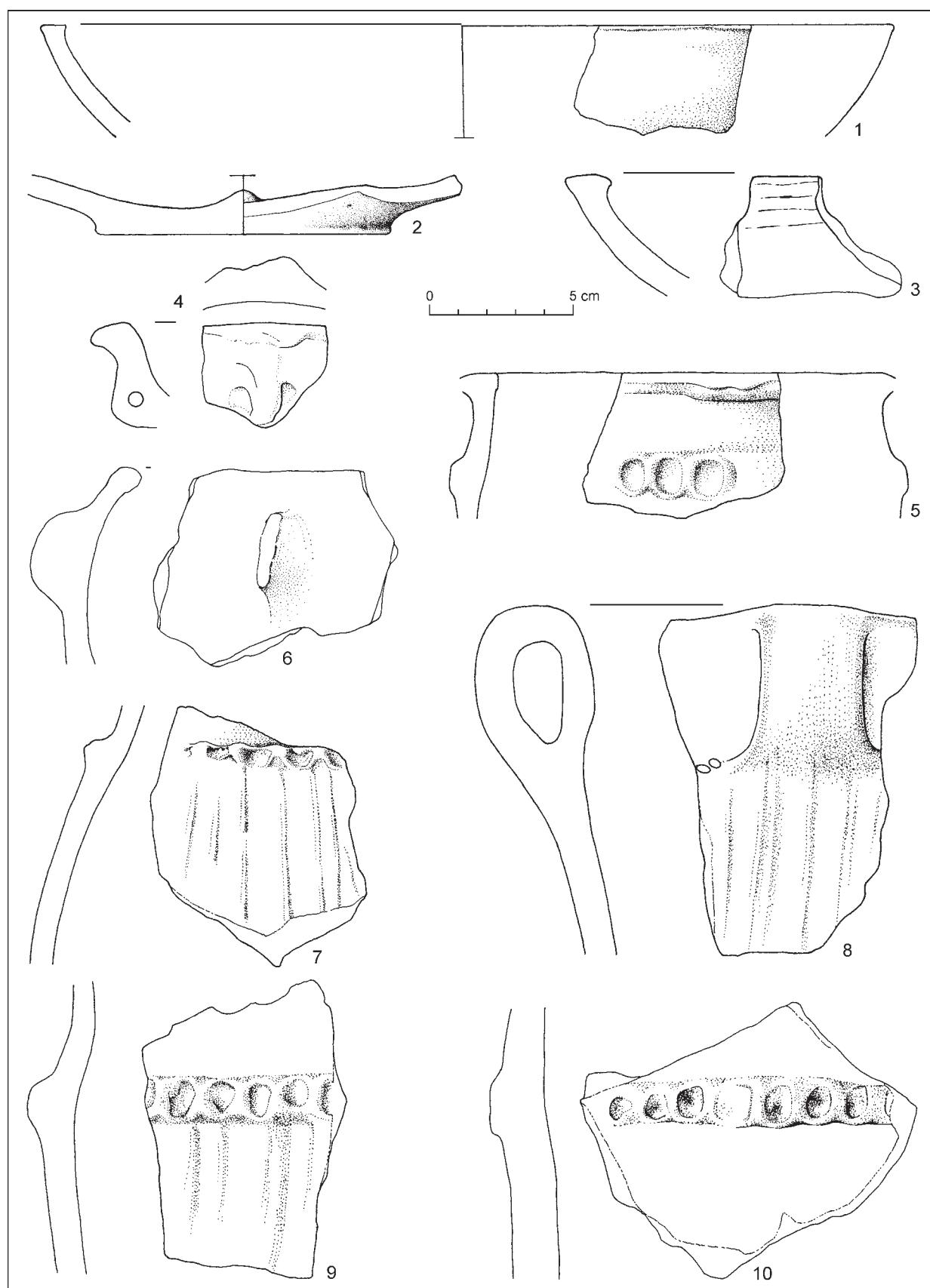
- fragment okraja misy D11; povrch zvonka na tele zdrsnený, na hrdle hladený, zvnútra leštený; materiál jemný; farba sivočierna (obr. 12: 3).

Objekt 11 - kultúrna vrstva (obr. 4: 1)

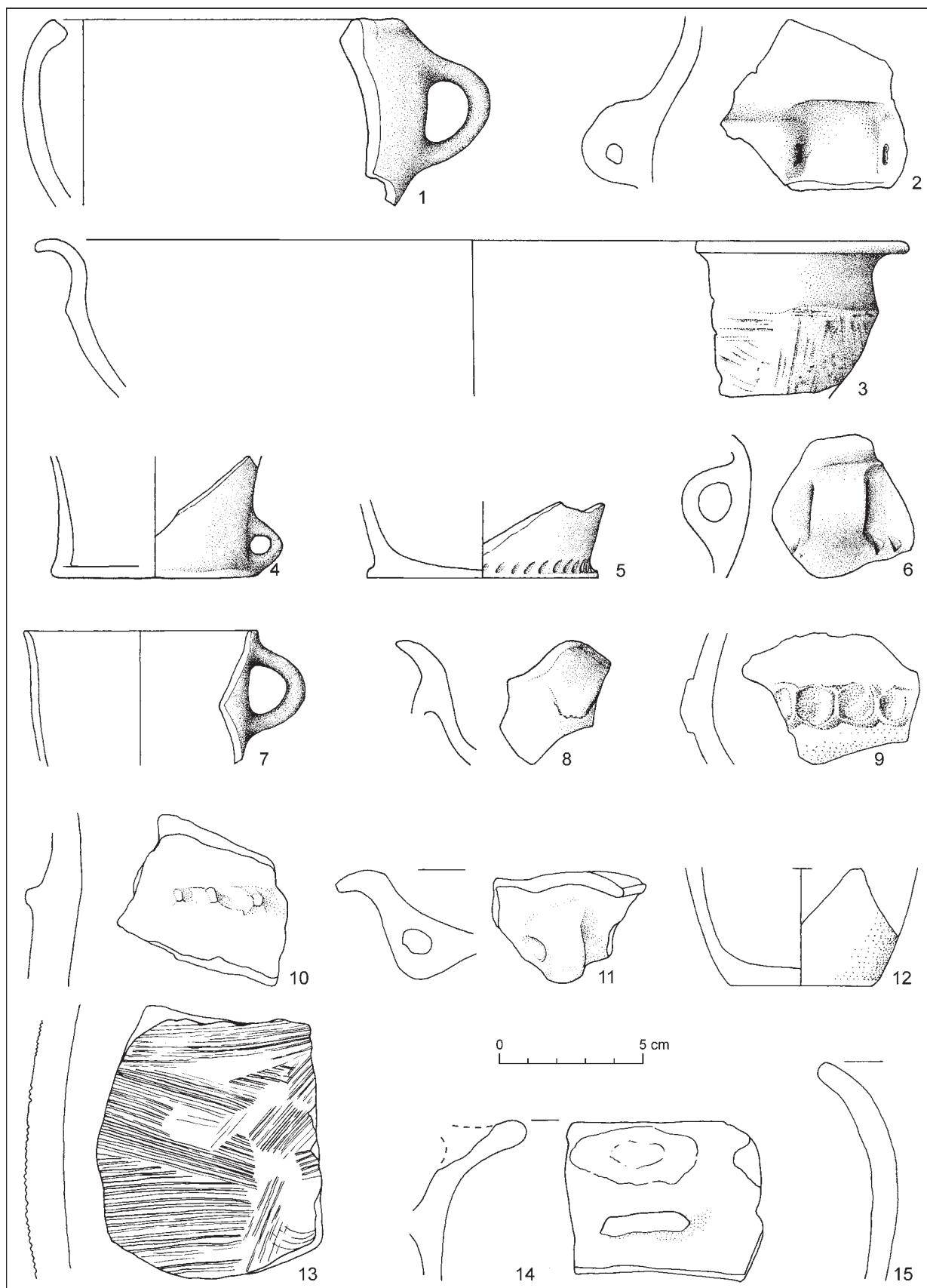
Táto vrstva vystupovala na celej ploche sondy (14 x 3 m). Dosahovala mocnosť 50-150 cm. Kultúrnu vrstvu tvorila tmavohnedá až čierna hлина obsahujúca črepy, mazanicu, kosti, uhlíky a ďalší materiál. Vrstva ležiaca v hľbkach 420 až 560 cm miestami nasadala na sprášové podložie. Vrstva mala na celej ploche kompaktný charakter. Vo vrstve sa rozlíšili len zvyšky dvoch menších jám v superpozícii (objekty 9 a 10).

Nálezy:

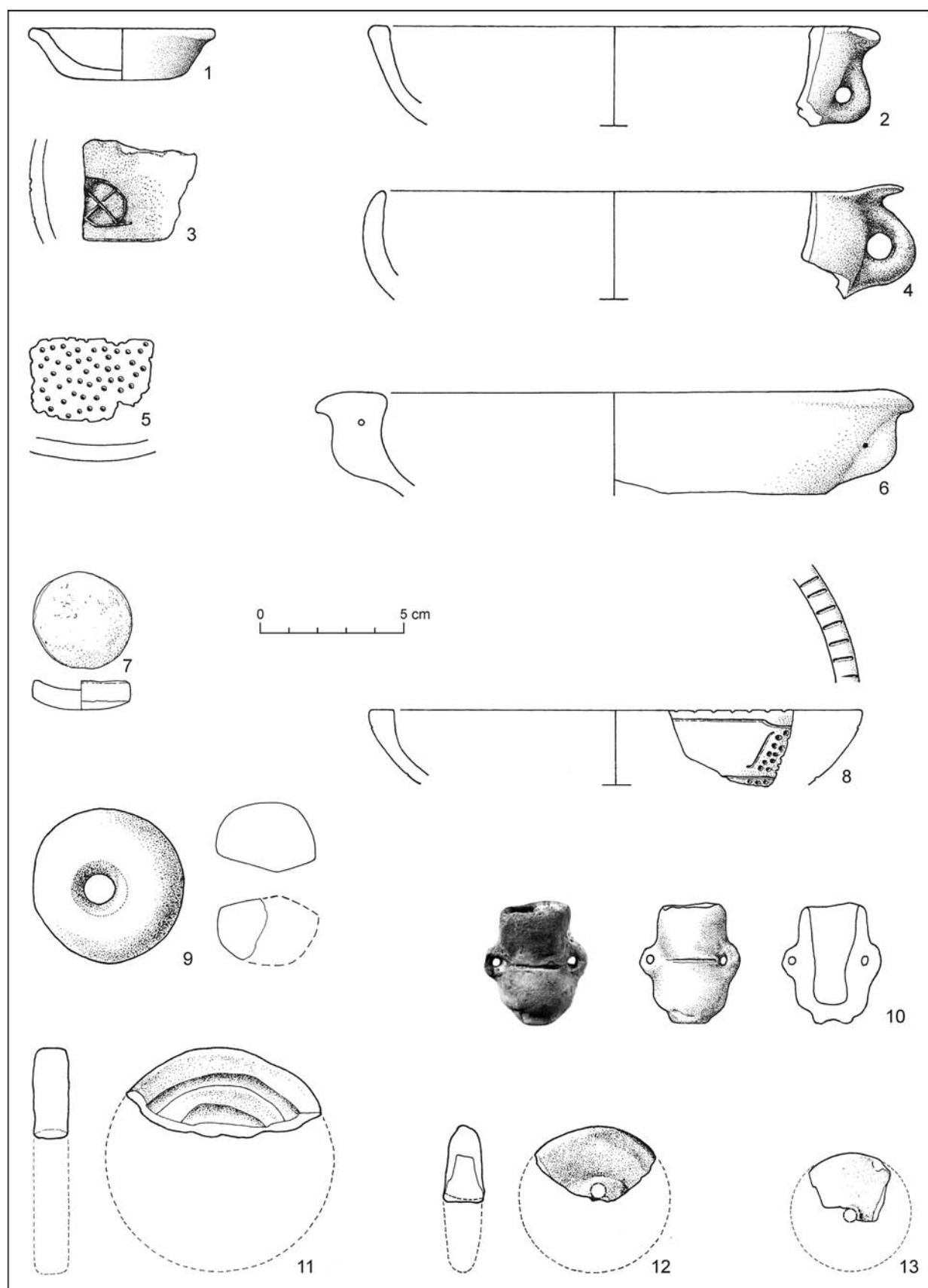
- fragment s malým uškom z rozhrania dna a tela šálky; povrch zvonka leštený, dnu hladený; materiál jemný; farba tmavohnedá (obr. 12: 4);
- fragment dna a tela valcovitej šálky B9, resp. B3-B4, na rozhraní s krátkymi šikmými vrypmi napodobujúcimi štie; povrch obojstranne vysoko leštený; materiál jemný; farba čierna (obr. 12: 5);
- fragment s malým uškom z rozhrania hrdla a tela azda amfory; povrch nerovnomerne zahladený; materiál zrnitý; farba zvonka hnedá, dnu sivá (obr. 12: 6);
- okrajový črep džbánka s pásikovým uškom vychádzajúcim z okraja; povrch obojstranne dobre hladený; materiál jemný; farba svetlohnedá (obr. 12: 7);
- fragment misy D12, s koreňom uška pod vysokým lalokovitým výčnelkom; povrch obojstranne vysoko leštený; materiál jemný; farba černohnedá (obr. 12: 8);
- črep tela nádoby, s pretláčanou páskou zvonka (obr. 12: 9);
- črep tela hrncovitej nádoby, s pretláčaným výčnelkom zvonka; povrch zvonka drsný, dnu hladený; materiál zrnitý; farba hnedá (obr. 12: 10);
- črep okraja misy D1a, s uchom; povrch zvonka drsný, dnu hladený; farba zvonka hnedá, dnu černohnedá (obr. 12: 11);
- fragment rovného dna a príľahlej časti tela džbánka; povrch hladený, zvonka aj leštený; materiál jemný; farba černohnedá (obr. 12: 12);

Obr. 11. Nitra. Ponitrianska galéria. Výber nálezov z objektu 8 (priekopa).

Obr. 12. Nitra. Ponitrianska galéria. Výber nálezov z objektov. 1, 2 - objekt 9; 3 - objekt 10; 4-14 - objekt 11.

Obr. 13. Nitra. Ponitrianska galéria. Výber nálezov z objektu 11 (kultúrna vrstva).

- črep tela hrubostennej nádoby, zvonka jemne slamovaný; povrch obojstranne porézny; farba svetlá, sivohnedá (obr. 12: 13);
- fragment okraja misy D8c, resp. šálky B2a, s pásikovým uškom; povrch zvonka nerovnomerne a dnu lepšie hladený; materiál jemný; farba čierna (obr. 12: 14);
- fragment okraja tenkostennej amfory (obr. 12: 15);
- fragment miniatúrnej misy; materiál jemný; farba sivohnedá (obr. 13: 1);
- fragment misy D1a, s lalokovite rozšíreným okrajom; povrch obojstranne hladený; materiál jemný; farba sivá (obr. 13: 2);
- črep tela tenkostennej nádobky, zdobený zvonka rytou výzdobou znázorňujúcou koleso so štyrmi spicami; povrch zvonka hladený, dnu leštený; materiál jemný; farba sivo-čierna, škvŕnitá (obr. 13: 3);
- fragment okraja misy D8c, s uškom pod vysokým lalokom; povrch obojstranne leštený; materiál jemný; farba hnedá (obr. 13: 4);
- fragment tela cedidla (obr. 13: 5);
- fragment misky s lalokovite rozšíreným okrajom; povrch obojstranne hladený; farba svetlohnedá (obr. 13: 6);
- miniatúrna plochá miska; povrch mierne drsný; materiál jemný, so sľudou; farba sivohnedá (obr. 13: 7);
- fragment azda misy D2, zvonka na tele a na vodorovnom okraji zdobený rytím; povrch obojstranne leštený; materiál jemný; farba tmavohnedá (obr. 13: 8);
- fragment guľového mlatu vyhotoveného z ružového ryolitu (obr. 13: 9);
- dvojuchá amfora na prstencovej nôžke, miniatúra; povrch mierne drsný; farba tmavosivá (obr. 13: 10);
- fragment kolieska s dvomi výraznými koncentrickými žliabkami okolo stredu; materiál jemný; farba svetlohnedá (obr. 13: 11);
- fragment kolieska s nábojom a malým kruhovým otvorom uprostred; materiál jemný; farba tmavosivá (obr. 13: 12);
- fragment kolieska s malým nábojom a kruhovým otvorom uprostred; materiál jemný; farba tmavosivá až čierna (obr. 13: 13).

Nálezy zo sekundárnych polôh

Okrem uvedených nálezov z objektov (1-11) tvoria menejpočetnú skupinu nálezy pochádzajúce zo sekundárnych polôh (nie sú zobrazené):

- fragment okraja misy D1-D3, s uškom; povrch zvonka porézny až drsný, dnu hladený; materiál jemne zrnitý; farba tmavohnedá;
- fragment malej misky D10; povrch nerovný, porézny; materiál jemný; farba hnedá;
- fragment únieticej šálky B9/2; povrch obojstranne hladený a leštený; materiál jemný; farba tmavá, hnedočierna;
- fragment okraja hlbokej misy s malým uškom; povrch zvonka hladený porézny, dnu leštený; materiál jemný; farba zvonka hnedočierna, dnu čierna;
- fragment okraja misy D1-D3; povrch zvonka nerovný, dnu leštený; materiál jemný; farba zvonka svetlosivá, dnu hnedočierna, škvŕnitá;
- malý fragment s uškom, z amforky; povrch hladený; materiál jemný; farba hnedočierna;
- fragment misy D10-D11; povrch obojstranne hladený, dnu leštený; materiál jemný; farba tmavosivá;
- fragment okraja misy D1, resp. D3; povrch obojstranne hladený; materiál jemný; farba sivo-hnedá, škvŕnitá;
- fragment s malým uškom na rozhraní hrdla a tela hrubo modelovanej amfory; povrch zvonka nerovný, dnu lepšie hladený; materiál zrnitý; farba tmavosivá;
- fragment tela džbánka s koreňom pásikového uška; povrch obojstranne hladený, zvonka aj leštený; materiál jemný; farba zvonka čierna, dnu hnedočierna;
- črep z rozhrania hrdla a tela amfory; povrch zvonka dobre a zvnútra hrubo hladený; materiál jemný; farba zvonka tmavohnedá, dnu svetlohnedá;
- malý črep azda z amfory, s vodorovnou lištou na max. vydutine a sčasti zachovanej zvislej pretláčanej lišty; povrch zvonka hrubo a zvnútra dobre hladený; materiál jemný, s kremennými zrnamí; farba svetlohnedá;
- fragment najskôr z okraja šálky, amforky alebo džbánka; povrch obojstranne hladený, zvonka leštený; materiál zrnitý, s jemným kremenným pieskom; farba zvonka čierna, dnu hnedá, škvŕnitá;
- fragment z rozhrania hrdla a tela najskôr amfory; povrch hladený; materiál jemne plavený; farba svetlá, sivohnedá.

ANALÝZA

Vo všetkých sondách prezentovaného záchranného výskumu sa zistili nálezy z mladšieho úseku staršej doby bronzovej. Kultúrna vrstva a objekty boli narušené mladšími zásahmi v mladšej dobe bron-

zovej, v dobe laténskej, dáckymi zásahmi, ale predovšetkým včasnostredovekou a novovekou činnosťou. Napriek týmto nepriaznivým okolnostiam i napriek obmedzenému rozsahu výskumu sa podarilo rozlísiť zvyšky deviatich uzavretých celkov pochádzajúcich zo staršej doby bronzovej (jeden dvojhrob - objekt 1; osem sídliskových, najskôr odpadových jám - objekty 2-7, 9, 10), časť priekopy (objekt 8) a výraznú kultúrnu vrstvu (označená v texte aj v obrazovej prílohe ako objekt 11).

Objekty kruhovitých pôdorysov mali prierez bežného vakovitého (objekty 2 a 3), zriedkavejšieho lievikovitého (objekty 4 a 5) tvaru. V niekoľkých prípadoch sa v dôsledku mladších zásahov a narušení zachovali len dná objektov (objekty 6, 7, 9, 10) s malou hĺbkou (50-15 cm), bez možnosti určenia ich čo len približného tvaru.

Uzavreté celky poskytli menší počet charakteristických nálezov mladšieho úseku staršej doby bronzovej. V opisoch keramických tvarov používame typologické usporiadanie A. Točíka (1981a, prílohy). Z keramického repertoáru maďarovskej kultúry sú džbánky ako kultúrne oblúbený a chronologicky citlivejší keramický tvar zastúpený len v malom počte. Ich sporadický výskyt v areáli galérie sa podľa doposiaľ publikovaných výskumov zhoduje so situáciou aj na iných miestach hradného návršia a potvrdzuje interpretáciu ako miestneho prejavu maďarovskej kultúry. Ani raz sa nezachoval celý profil džbánka, ani sa nedal kresbovo rekonštruovať. Spravidla je na lokalite zastúpený okrajovými črepmi, resp. uchom, a to tak z objektov (napr. objekt 3 - obr. 8: 1; objekt 6 - obr. 9: 6), ako aj z výplne priekopy (obr. 10: 7; 10: 15) či zo sídliskovej vrstvy (obr. 12: 12). Zo širšie roztvoreného ústia džbánkov typu A2-A4 možno len všeobecne uvažovať skôr o tvaroch klasickej (obr. 8: 1 - objekt 3; obr. 9: 6 - objekt 6) až poklasickej (obr. 10: 15) fázy. Fragment tela a rozhrania hrdla (obr. 12: 12), pochádzajúci zo sídliskovej vrstvy, by azda mohol patriť aj archaickejšemu tvaru džbánka úněticke-maďarovského horizontu. Významné sú z tohto hľadiska šálky únětickej kultúry typu B9b, ktoré však nepochádzajú z uzavretých celkov, ale z výplne priekopy (obr. 10: 9, 20) či zo sekundárnych polôh. Na Morave sa bežne považujú za typické tvary mladšieho vývoja únětickej kultúry (Stuchlík 1987, 50). Zo sídliskovej vrstvy v záhrade pochádzajú valcovité šálky, ktoré tvarom a zdobením napodobujú štieňa na nádobách zhotovených z organického materiálu - typ B9d (obr. 12: 4, 5). Takýto typ je zastúpený aj v únětickej kultúre na Morave a v Čechách. Vyskytuje sa aj v náplni kultúr staršej doby bronzovej v Karpatskej kotlinе (nagyrévska kultúra, kultúra Vaty, severopanónska kultúra, otomanská kultúra - Bóna 1975, Taf. 7: 7; 29: 3; 193: 4; 216: 9; 233: 25; 242: 8; 245: 17; Kalicz-Schreiber 1984, Taf. XLIII: 9; Podborský 1963-1964; Stuchlík 1987, 51; Vlček/Hájek 1963). Na tento tvar sa upozorňuje aj v súvislosti s prvými kompozitami a s počiatkami kovových nádob (Gedl 2001, č. 32; Moucha 1987). Ako už poukázali A. Točík a E. Rejholec (1993, 22), úněticke šálky sa našli aj v kontextoch klasickej fázy maďarovskej kultúry, čo vyvoláva nielen otázku uzavretosti nálezových situácií, ale aj otázku možnej súčasnosti s pretrvávajúcou únětickej kultúrou v západnejších územiac a objasnenia ich vzájomného kontaktu (Bartelheim 1998, 145, 148, 150, pozn. 69; Stuchlík 1987). Posúdenie tejto otázky však nálezové okolnosti šálok na sídlisku nedovoľujú. Za súčasného stavu výskumu ich možno považovať za indíciu osídlenia lokality už v úněticke-maďarovskom horizonte.

Zastúpenie šálok maďarovskej kultúry je vyjadrené nálezmi okrajových črepov z objektu 4, kde ide o typ B1b (obr. 8: 3), a z objektu 6, ktorého výraznejšia profilácia okraja by naznačovala tvar šálky typu B1a (obr. 9: 5), považovaný za charakteristický nielen pre klasickú fazu maďarovskej kultúry, ale zároveň za tvar zjednocujúci okruh Maďarovce-Veteřov-Böheimkirchen (Točík/Rejholec 1993, 22). Zastúpené sú pravdepodobne aj baňaté šálky s uškom typu B2a (obr. 11: 6), pričom vodorovné uško je možné považovať aj za prejav vplyvu západnej sféry tohto kultúrneho okruhu (napr. obr. 10: 12; 11: 6).

Z jemnejšej keramiky sú z výskumu areálu Ponitrianskej galérie výraznejšie zastúpené najmä misy, ktoré absentovali len v objektoch 2 a 3. Typologicky sú zastúpené rôzne tvary. Najfrekventovanejšie sú fragmenty mis typu D1, resp. pokial to stav zachovalosti dovoľuje posúdiť, ich variant D1a (obr. 8: 5 - objekt 4; obr. 8: 8 - objekt 5; obr. 9: 9 - objekt 6; 13: 2 - kultúrna vrstva) a variant D1b (obr. 9: 7 - objekt 6). Vzhľadom na fragmentárnosť materiálu je otázne priradenie črepov k misám typu D3. Typ misy D8 s dnu vtiahnutým ústím zastupujú fragmenty variantu D8c (obr. 12: 14; 13: 4). Zlomok s nízkym lalokom z objektu 9 by eventuálne mohol pochádzať rovnako z misy variantu D8b, ako aj zo šálky B2a (obr. 12: 1). Ide o typologicky mladý prejav keramického tvaru, čo zdôrazňujú aj zlomky profilovanej misy typu D11 z obdobia BB1 (obr. 12: 3 - objekt 10; obr. 10: 13 - priekopa a zber), ako aj zlomok misy s vysoko vyzdvihnutými lalokmi - typ D12, resp. D1b-D3 (obr. 12: 8). Len jediný fragment polguľovitej misy bez laloka (tvarovo typ D1), pochádzajúci zo sídliskovej vrstvy, má rytú výzdobu vo vodorovných pásoch (obr. 13: 8). Takéto zdobenie je odrazom dekorácie severopanónskej keramiky, ktorá výzdobou pripomína misy typu D7a. Aj tvarovanie laloka výrezom na mise (obr. 10: 11) je najskôr výsledkom tohto istého kultúrneho pôsobenia. V súbore nálezov sú zaujímavé zlomky mis najskôr variantu D10c s výčnelkom na vnútornnej strane dna, zastúpené najmä rekonštruovaným exemplárom

z objektu 1 (obr. 6; 11: 2). V kolekcii fragmentov nádob získaných z výskumu sa našla dolná časť askoidnej nádoby (obr. 10: 19). Rôzne askoidné tvary sú v Potisí udomácnené už v eneolite (Marková 2001, 359). Fragment z Ponitrianskej galérie je pravdepodobne časťou tzv. misky na ryby, oblúbenej najmä v prostredí otomanskej kultúry, alebo misky obličkovitého tvaru, používanej najmä v prostredí severopanónskej kultúry. Oba tvary sa nachádzajú aj na sídliskách maďarovskej kultúry v klasickej a poklasickej fáze.

Na lokalite sú pomerne často zastúpené aj fragmenty amfor. Na tento tvar možno usudzovať najmä v prípade črepov z rozhrania odsadeného hrdla a tela. Presnejšie určenie typu či variantu je však spravidla nejednoznačné vzhľadom na ich prílišnú zlomkovitosť. Rámcovo je možné zlomky zaradiť k jemnejšie vypracovaným amforám typu C1 (obr. 12: 2 - objekt 9; obr. 10: 1-5 - priekopa) a typu C2 (obr. 8: 6 - objekt 4; obr. 8: 7 - objekt 5; obr. 9: 10 - objekt 6). Ohlasom takýchto tvarov je aj miniatúrna, hrubo modelovaná amforka z kultúrnej vrstvy (obr. 13: 10). Vychádza z tvaru C1, avšak na prstencovitom dne ako prvku najmladšieho vývoja, ktorý sa obvykle nachádza na džbánkoch otomanskej kultúry a ich typologicky degradovaných tvaroch, naznačujúc už nastupujúce kultúrne atribúty.

Hrubostenná keramika nie je v získanom súbore početne zastúpená. V črepovom materiáli ju vyjadrujú čiastočne črepy z väčších, resp. hrubšie zhotovených amfor pravdepodobne typu C7 (obr. 9: 4 - objekt 6). Vzhľadom na absenciu jednoznačných fragmentov kategórie zásobníc predstavujú hrubostennú keramiku najmä hrnce. Okrem fragmentov, ktoré len pravdepodobne pochádzajú z hrncov (obr. 11: 7 - priekopa; obr. 12: 13 - kultúrna vrstva; obr. 8: 13 - objekt 7), sú to najmä zlomky tvarov E1, resp. E1a (obr. 7: 4 - objekt 2; obr. 12: 10 - kultúrna vrstva) alebo tvaru E1c - s lalokom na okraji (obr. 8: 12 - objekt 5; obr. 7: 5 - objekt 2). Zlomky s prstovanou výzdobou môžu byť aj z hrncovitých tvarov už mohylovej kultúry, ako to dokladá fragment s výzdobou vpichov tzv. pšeničného zrnka (obr. 11: 8 - priekopa).

Medzi keramickými nálezmi bola identifikovaná aj dolná časť pyrauna (obr. 8: 10). Fragmentárnosť plášťa tejto piecky, pochádzajúcej zo sídliskovej vrstvy, však nedovoľuje jej presnejšie typologické určenie. Podľa novších štúdií je tento keramický tvar v prvom rade spojený s tepelnou úpravou jedla či iných substancií a na ohrev tekutín, pričom niektoré druhy pyraunov mohli byť súčasťou viacdielnych destilačných prístrojov (Romsauer 2003, 74, 79). Fragment z výskumu nemá jemnejšiu chronologickú väzbu. Tiež malý črep zo sitka (obr. 10: 10) neumožňuje určiť ani jeho tvar, teda ani jeho chronologické postavenie.

Technickú keramiku v získanom súbore zastupuje tkáčske závažie hranolovitého tvaru, hore s jamkou (obr. 7: 3). Typologicky v maďarovskej kultúre tento tvar nie je výnimočný (napr. Malé Kosihy; Točík 1981a, obr. 38: 5; tab. XXXIV: 28). Ako technický predmet je pre chronologické určenie nevhodný.

Hlinené kolieska pochádzajúce zo sídliskovej vrstvy sú najskôr kolesami z modelu voza, čo naznačuje prítomnosť stredových nábojov (obr. 13: 12, 13). Podobné nálezy v prostredí maďarovskej kultúry neprekvapujú (napr. Nitriansky Hrádok, Veselé, Vráble). Možno ten istý motív, len v inej podobe, je vyzadrený aj rytou výzdobou tenkostenného črepu (obr. 13: 3).

Kamenná industria - brúsená aj štiepaná - sa naďalej uplatňovala aj v staršej dobe bronzovej. V študovanom nálezovom súbore poukazuje na to nález guľovitého mlatu so stredovým otvorom, zhotovený z ružového ryolitu (obr. 13: 9), pochádzajúci z vrstvy s nálezmi zo staršej doby bronzovej. Dvojkónický tvar otvoru dokladá, že bol vyrobený vŕtaním z protíahlých strán. Na mlat sa použila surovina vyskytujúca sa v oblasti stredoslovenských neovulkanitov (najbližší zdroj cca 40 km východne od Nitry). Hoci datovanie vzhľadom na miesto nálezu v sídliskovej vrstve nie je celkom spoľahlivé, najskôr ide o ďalší prejav kontaktu s územím východnej vetvy maďarovskej kultúry.

Výskytu, typológiu a významu kamennej, najmä hladenej, ale aj štiepanej industrie v dobe bronzovej na Slovensku sa venovala pozornosť doposiaľ len sporadicky. Vhodná analógia ku guľovitému mlatu získanému v areáli galérie z prostredia kultúr staršej doby bronzovej na juhozápadnom Slovensku sa podľa publikovaných nálezov (napr. Illášová/Hovorka 1999) nezistila.

Guľovité mlaty so stredovým otvorom sa v strednej Európe vrátane Karpatskej kotliny zhotovovali už v neolite (Berounská 1987, 36, 53; Smejtek 1999, 72). Zastúpené sú aj na Slovensku (bukovohorská kultúra - Lichardus 1960, 859; lengyelská kultúra - Illášová/Hovorka 1999, 61). Je zjavné, že túto kategóriu predmetov predstavujú viaceré typy. Ich vyčlenenie a prípadnú typologicko-chronologickú spätosť treba v tejto oblasti upresniť. Podľa literatúry vyvrcholenie ich výskytu nastalo v neskorom eneolite (kultúra lievikovitých pohárov, šnúrová kultúra, kultúra guľovitých amfor, badenská kultúra - Koško 2001; Lichardus 1960, 856). V dobe bronzovej ich výskyt pokračuje u nás, zdá sa, v menšom rozsahu. V staršej dobe bronzovej sa uvádzajú pre kultúru Iwno (Czebreszuk 1996, 59; Kłosińska 1997, 93; Koško 1979, 30, 201, kat. V), ale pokračujú aj v nasledujúcich kultúrach doby bronzovej (napr. Čujanová-Jílková/Soukupová 1977, 248; Gedl 1975; 1991; Kłosińska 1997, 93; Pleinerová/Hrala 1988). Výskyt guľovitých mlatov s otvorom v strede je výraznejší vo východnej časti Karpatskej kotliny (kultúra Tei, Wietenberg). N. Boroffka (1994, 216)

napríklad v prostredí wietenberskej kultúry konštatoval dva typy, resp. 3 varianty, bez ich chronologickej špecifikácie. Guľovité mlaty s otvorom sú najvýraznejšie zastúpené vo východnej Európe. Prvé nálezy, pochádzajúce zo severopontických stepných nálezísk, boli už v dnepersko-doneckej a v mariopolskej kultúre, ale aj v kultúre Strednyj Stog (*Klochko 2001, 31, 6: 16; 7: 2-4*). Oblúbené boli najmä v prostredí stredodneperskej (šnúrovej), jamovej a katakombovej kultúry (*Klochko 2001, 90, 104, 116-119, fig. 40; 48: 1-6*), pričom sú zastúpené aj v prostredí mnogovalikovej kultúry (*Klochko 2001, 170, Fig. 68: 4-7*) či pokrovskej kultúry strednej doby bronzovej (*Klochko 2001, 168, 183, fig. 68: 4-7; 76; 78*) a v pozmenených typoch ešte aj v mladšej dobe bronzovej (*Klochko 2001, 238, fig. 95: 2-4*).

Na zhotovenie týchto predmetov sa používali kamenné suroviny s rôznorodými vlastnosťami (*Berounská 1987, 49*). K ich funkcií ako zbrane sa neskôr pridala aj funkcia symbolu spoločenského statusu, nepriamo poukazujúca na diaľkové kontakty (*Koško 2001; Vencl 1970*). Prítomnosť guľovitých mlatov s otvorom v oblasti Karpatskej kotliny a ich možný súvis s kontaktmi s východnými oblasťami v paralelných časových úsekokoch bude predmetom pozornosti na inom mieste.

Do okruhu amorfín organických nekryštalických minerálov sa radí jantár použitý na zhotovenie korálka z objektu 2. K pravidelnému prísunu jantáru do Karpatskej kotliny došlo práve v mladšej fáze staršej doby bronzovej, keď výmena dospela do nového rozsahu a zapojila do neho aj túto oblasť. Jeho nálezy sú početné z klasickej fázy maďarovskej kultúry a najmä z obdobia kosziderského horizontu. Základnými smermi šírenia jantáru boli hlavné karpatské vodné toky Dunaj a Tisa (*Marková 1993; 2003; 2007*). Uvedenú situáciu potvrdzuje aj nález korálka v objekte 2. Na základe doterajších analýz tohto obdobia možno aj v tomto prípade opodstatnenie predpokladať baltický pôvod jeho suroviny. Nález rozširuje doposiaľ známy počet jantárových výrobkov z územia starého nitrianskeho mesta (*Točík 1979, 102*) a je ďalším dokladom šírenia reťazovitého charakteru v staršej dobe bronzovej na trase z oblasti ložísk succinitu na severe cez malokarpatské priesmyky. Výskyt jantáru je javom súvisiacim nielen s regionálnym vyjadrením veľkých kultúrnych okruhov v Karpatskej kotline, ale má hlbšie príčiny, podmienené vtedajšou hospodárskou organizáciou a spoločenskou štruktúrou. Rozvoj výmeny bol podporený nerovnomerným rozložením surovinových zdrojov a metalurgiou bronzu, vo väzbe na prospektorstvo, technológiu a štruktúru organizácie výroby.

Pripomienuť treba, že na keramike z výskumu v areáli Ponitrianskej galérie sa vyskytlo aj niekoľko keramických zlomkov s jednoznačnými prvkami mohylovej kultúry (obr. 11: 8). Ich analýza nie je však predmetom tohto príspevku.

K pozoruhodným uzavretým celkom nielen na hradnom návrší, ale aj medzi doposiaľ publikovanými nálezmi z Nitry, patrí dvojhrob na dne sídliskovej jamy (objekt 1). Súbor možno priradiť k tzv. „zvláštnym“ pohrebom (*Sonderbestattungen*). K takémuto zaradeniu opodstatňuje jednak situovanie objektu s ľudskými kostrami na sídlisku, jednak orientácia uložených kostier, ako aj časť výbavy.

Ľudské kostrové zvyšky na sídliskách mladšej fázy staršej doby bronzovej nie sú už výnimcočné ani v únestickej kultúre na Morave (*Mikulková/Stuchlík/Vitula 1996; Salaš 1990*) či na Slovensku (*Bátora 2000, 471*), ani v celom nasledujúcom maďarovsko-veteřovsko-böheimkirchenkom kultúrnom okruhu (*Lauermann 1992; Neugebauer 1992; Stuchlíková 1991, 148; Stuchlíková/Stuchlík/Stloukal 1985, 52*). Na Slovensku sa zistili na viacerých opevnených sídliskách maďarovskej kultúry, napríklad v Nitrianskom Hrádku (celé kostrové zvyšky v šiestich prípadoch, ojedinelé či viaceré ľudské kosti v 22 objektoch a vo vrstvách - *Marková 1999; Točík 1978; 1981b, 46, Plan 72-74*), v Malých Kosihách (jama 3 - *Točík 1981a*), vo Veselom (aj jednotlivé časti kostrov - *Točík 1964, 16*), v Ivanovciach, vo Vrábleoch (*Točík/Vladár 1971, 390*), v Hostiach (*Bátora 1983; Marková 1985*). V potiskej oblasti na území otomanskej kultúry sa ľudské kosti našli vo vrstve aj v jamách (*Bader 1990, 183; Jakab 1999; Jakab/Olexa/Vladár 1999; Nicolaescu-Plopsor/Wolski 1975, 118-131; Ordentlich 1972, 84*) a zastúpenie mali aj na sídliskách pilinskej kultúry (*Jakab 1988, 109*). Ich výskyt je zaznamenaný tiež v ďalších kultúrach Potisia (*Boroffka 1994, 106-109; Motzoi-Chicideanu/Sandor-Chicideanu 1995; Rotea/Wittenberger 1998, 17*). Na Morave a v Poľsku sa dávajú ich nálezy do spojitosti s pôsobením kultúr Karpatskej kotliny (*Jelínek 1988, 43; Kunawicz-Kosinska 1981, 72*). Rozsiahla problematika ľudských kostrových zvyškov na sídliskách súdobých kultúr v priestore Karpatskej kotliny nateraz nie je súborne spracovaná.

Tento fenomén bol známy už z neolitu, no mnohostranné aspekty jeho existencie v dobe bronzovej komplikujú jeho objasnenie (*Egyházi-Jurovská/Farkaš 1993; Furmánek/Jakab 1997*).

Spôsob uloženia ľudských ostatkov v dvojhrobe z areálu Ponitrianskej galérie rešpektuje rituálnu polohu, t. j. viac (mladšie dieťa) či menej (staršie dieťa) skrčené telo uložené na boku. Orientácia tel na pohrebiskách maďarovskej kultúry je súčasťou bipolárnej, avšak so základným smerom uloženia v smere Z-V/V-Z (*Bátora 2000, 473*). Inak je to v prípade kostier v sídliskovej jame v areáli galérie. Aj keď sa zachovala vzájomne odlišná orientácia, azda odrážajúca rozdielne pohlavie detí, výnimcočná je orientácia v smere

S-J, resp. J-S. V maďarovskej kultúre sa konštatovala takáto orientácia uloženia len ojedinele (S-J: 1,17% a odvodená orientácia: 1,76%). Pozoruhodný je príklad zomrelej ženy, pochovanej dodatočne (aspoň po 7 rokoch) v hornej časti hrobovej jamy k nižšie uloženým kostiam muža (Bátora 2000, 478, 479, Abb. 16). Podobne tomu bolo v Hollabrunne (Lauermann 1992, 194). Bipolárna rituálna orientácia S-J, s mužmi na ľavom a ženami na pravom boku, je charakteristická v böheimkirchenskej kultúre maďarovsko-veteřovsko-böheimkirchenského kultúrneho okruhu (napr Franzhausen - Neugebauer/Neugebauer 1997). Zastúpená je tiež v prostredí súčasnej otomanskej kultúry, v jej klasickej fáze otomansko-füzesabonyškého kultúrneho okruhu, ale s mužmi na pravom a ženami na ľavom boku (Bóna 1975, 148-151; Olexa 1992). Pre túto, v maďarovskej kultúre výnimočnú orientáciu nie sú jednoznačné opory interpretácie či už v rámci pôsobenia niektoréj z vyššie spomenutých kultúr s obdobnou orientáciou zosnulých, alebo v rámci samotnej kultúry. Môže byť rovnako i špecifickým prejavom sociálneho postavenia a môže mať svoje korene v kulte maďarovskej kultúry, pričom oba aspekty sa môžu podieľať na tomto jave aj súčasne.

Obe kostry detí boli prekryté vrstvou rôzne veľkých lomových kameňov lokálneho pôvodu. V hroboch na pohrebiskách staršej doby bronzovej výskyt kameňov nie je výnimočný. Na ich časté použitie upozornil už v päťdesiatych rokoch K. Tihelka (1953, 236-238). Jeho triedenie vychádza zo situovania kameňa/kameňov v hrobe. Niektoré ním vytvorené, hoci v náleزوach vzájomne sa prelínajúce skupiny mali skôr konštrukčný význam (napr. obloženie stien, vydláždenie dna) a časť pravdepodobne skôr význam kultovo-rituálny (stély, jednotlivé kamene na kostre, kameň ako podstavec pre milodar či lebku). V hrobovej jame vytvárajú kamene častejšie obloženie stien alebo príkrovov. Na pohrebisku böheimkirchenskej kultúry Franzhausen I (Neugebauer/Neugebauer 1997) a maďarovskej kultúry v Jelšovciach (Bátora 2000) - v rámci maďarovsko-veteřovsko-böheimkirchenského kultúrneho okruhu - sa tiež konštatovalo použitie buď jednotlivých lomových kameňov, alebo aj kamenného zásypu zakrývajúceho celú kostru/kostry, prípadne aj celú výplň hrobovej jamy. Osobitnú, azda aj významovú skupinu, tvoria opracované kamene, najmä stély a veľké kamenné podložky (Marková 1999; Neugebauer/Neugebauer 1997; Salaš 1990; Točík/Vlček 1991, hrob 14/56).

Ako milodary možno označiť v objekte 1 (hrob) keramiku a lebku žriebäťa. Dospelal neexistuje ucelený pohľad na nálezy kostí koní v hroboch z prostredia maďarovskej kultúry, resp. maďarovsko-böheimkirchensko-veteřovského kultúrneho okruhu. Výskyt koňa sa zistil na opevnených sídliskách na Slovensku (napr. v Nitrianskom Hrádku - Točík 1981b; vo Veselom - Stašíková-Štukovská/Marková 2004, 147), ako aj na opevnených sídliskách neskorej fázy únestickej kultúry a veteřovskej kultúry v Rakúsku (Lauermann/Pucher/Schmitzberger 2001, 66, 155). Doterajší stav publikovaných výskumov v Maďarsku ukazuje na jeho výskyt na súvekých sídliskách (Tószeg, Jászdóza, Bölcse), v hroboch na pohrebiskách je však výnimočný (Bartosiewicz/Takács 1999, 167; Bökony 1992, 70, 71). Pozoruhodné je, že na systematicky skúmanom rozsiahлом pohrebisku v Jelšovciach je zastúpený kôň pravdepodobne len raz (hrob 134 - Bátora 2000, 493) a výnimočný je aj pri pohreboch na území Rakúska. Na sídlisku v Unterhautzenthale sa zistila do istej miery obdobná situácia ako v Ponitrianskej galérii - na dne sídliskovej jamy na okraji sídliska bola kostra silného muža (vo veku 30-50 rokov) uložená na pravom boku, s lebkou poškodenou tupým predmetom. Na hlave a pleciach pochovaného boli kosti koňa a ošípanej, ako aj neopracované kamene (Lauermann 1992, 188, 192; 1994, 33; Lauermann/Pucher/Schmitzberger 2001, 10). Význam lebky žriebäťa pri pochovaní v objekte 1 nateraz nie je jasný. V súvislosti s jeho predpokladanou úlohou v symbolike kultu v nasledujúcich obdobiaciach (Paulík 2003; Puhvel 1997) sa nedá vylúčiť jeho symbolická rola aj v kontexte nami analyzovaného objektu.

Okrem lebky žriebäťa, uloženej bližšie ku kostre orientovanej hlavou na juh, bola v tomto dvojhrobe medzi oboma kostrami intencionálne situovaná plytká misa typu D10 (obr. 6: 1). Na lokalite je tento typ zastúpený aj nálezom fragmentu z výplne priekopy (obr. 11: 3). Uvedený typ pomerne plytkej misy zahŕňa viacero rozdielnych profílov (Točík 1981a, príloha 3). V Nitrianskom Hrádku sa takýto typ nachádza vo výplni všetkých častí súvrstvia maďarovskej kultúry a tiež vo výplni viacerých objektov (napr. jamy 151 a 218 - Točík 1981b, 63, 69). Mimo odlišnosťí v profile sa na takýchto misách (s výnimkou nezdobených exemplárov) vyskytuje aj rôzna výzdoba dna. Okrem spravidla hrotitého malého výčnelku sú na dne (mimo iných výzdobných prvkov) časté aj plastické koncentrické žlialinky či rebrá, viackrát aj v kombinácii s výčnelkom (Točík 1981b, 74, 76, 271 - napr. jamy 53 a 271). Výskyt hrotitého výčnelku sa neviaže výlučne na misy typu D10, keďže sa ojedinele objavuje aj na dne misy typu D3 (dolná časť maďarovskej vrstvy; Točík 1981b, 54). Výčnelky na vnútornnej strane mis na juhozápadnom Slovensku azda možno považovať nateraz za cudzí prvok navodzujúci úvahy aj o možnom vplyve hrnčiarstva hatvanskej kultúry, kde sa výčnelky, najskôr ako ďalší mestny vývoj, nachádzajú na dne veľkých amfor (Kalicz 1968, 77). Za terajšieho stavu výskumu misy typu D10 ani výzdobu výčnelkami nemožno považovať za chronologicky citlivý prvok, čo môže súvisieť s definovaním samotného typu a môže byť spolu s výzdobou

predmetom osobitnej pozornosti. Rôznorodosť uloženia ľudských ostatkov na sídliskách dovoľuje rôzne interpretácie.

1. Uloženie úplných kostier v pravidelnej - rituálnej polohe a orientácii. Takéto prípady tvoria v únětickej kultúre v Čechách a na Morave viac ako 65% nálezov kostier na sídliskách (*Podborský 1988, 76; Salaš 1990, 288*).
2. Úplné skelety s odlišnou orientáciou, vysvetľované ako obete rituálnych popráv.
3. Uloženie kostier v rôznej nerituálnej polohe, resp. so znakmi násilného zásahu.

V našom prípade nemožno vylúčiť možnosť ich interpretácie ako ľudskej obete - ako opačného stránku názorových predstáv prísneho pohrebného poriadku (*Podborský 1988, 77*). Napriek nutnej opatrnosti (*Primas 1977*) pri zohľadnení ďalších zložiek nálezovej situácie (lebka žriebaťa) je možné takéto vysvetlenie.

Rôznorodosť zhmotnených symbolov kultu a rituálu staršej doby bronzovej (stéla, resp. motívy voza, vtáka či slnka a ďalších astrálnych symbolov, prípadne kultových pomôcok - napr. hrkálok) svedčí o pestrosti predstáv, ktoré vyjadrujú zložitosť pri ich konkretizácii a interpretácii. V niektorých prípadoch prichádza do úvahy v súvise s kostrami na sídliskách napríklad aj kult vegetatívnych a plodivých sín, najmä v spojitosti s nálezmi podložiek na drvenie obilia, čepelí kosákov, obilia a pod. (*Makkay 1978, 24, 31; Salaš 1990, 290-292*). Tento kult aj rituál mohli zároveň vyjadrovať ďalšie aspekty (*Marková 1999; Marková, v tlači*). Uvedené okolnosti ešte viac sťažujú interpretáciu nálezov ľudských kostier a kostí na sídliskách tohto obdobia a jeho mnohostranné aspekty v dobe bronzovej.

K PROBLEMATIKE ŠTRUKTÚRY AREÁLU SÍDLISKA

V priestore hradného kopca v Nitre sa v priebehu viac ako 70 rokov realizovalo na rôznych miestach viaceré archeologických výskumov. A. Točík, opierajúc sa o znalosť vtedy ešte nepublikovaného materiálu z výskumov J. Böhma a B. Pollu, o vlastný, ešte nepublikovaný výskum, ako aj o informácie v krátkych informačných článkoch (*Cheben/Kuzma 1982; Kujovský 1978; Wiedermann 1983*) zaradil toto sídlisko už takmer pred štvrtstoročím medzi kmeňové strediská plniace funkciu výrobného strediska. Predpokladal existenciu „akropoly“ oddelenej dvoma priekopami od „suburbia“. Suburbium podľa jeho názoru malo rozlohu asi 1 ha a bolo terasovite upravené. Ochrana celého komplexu na kopci sa podľa neho zvýšila vodnou priekopou. S hradným kopcom dal do súvisu aj niekoľkohektárové, viacvrstvové sídlisko založené únětickou kultúrou vo fáze BA2 a končiace vo fáze BB1 (*Točík 1982, 413*).

I keď jednotlivé realizované výskumy a prieskumy neboli veľkoplošné, v súhrne (za predpokladu súčasného osídlenia jeho častí) sú už určitým dokladom potvrdzujúcim a spresňujúcim členenie areálu hradného kopca. O väčšine výskumov sú iba stručné informácie, v niektorých sa konštatuje prítomnosť opevnenia spojeného s maďarovskou kultúrou. Priekopa, ktorej časť sa odkryla pri záchrannom výskume galéria, v tomto systéme súvisí najskôr s ochranou vstupu do areálu (obr. 1).

Na skúmaní tejto časti Starého mesta sa podielali viacerí bádatelia. Výsledky týchto výskumov boli následne publikované:

- Východné nádvorie (obr. 1: 1) - *Chropovský/Fusek 1990; Chropovský/Fusek/Bednár 1991; Bednár/Březinová/Fusek 1992; Bednár/Staník 1993*;
- Západné a južné opevnenie (obr. 1: 2) - *Bednár 1995*;
- Kazematy v juhovýchodnom bastióne (obr. 1: 3) - *Bednár/Staník 1992*;
- Západná stena juhozápadného bastiónu (obr. 1: 4) - *Bednár 1996*;
- V záhybe cesty (obr. 1: 5) - *Böhm/Mencl 1931; Točík 1983*;
- Oporný mûr Morového stípa (obr. 1: 6) - *Bednár 1996, 30*;
- Južný svah od Morového stípa (obr. 1: 7) - *Bednár/Březinová/Fusek 1992*;
- Južný svah (obr. 1: 8, 9) - *Točík/Rejholec 1993*;
- Hradná ul. (obr. 1: 10) - *Habovštíak 1962*;
- Pribinovo nám. (obr. 1: 11, 14, 16) - *Habovštíak 1962; Chropovský/Fusek/Bednár 1991; Ožďáni 1990*;
- Východná ul. (obr. 1: 12, 13) - *Habovštíak 1962; Fottová 2004*;
- Veľký seminár a pokladňa (obr. 1: 15) - *Kujovský 1978*;
- Samova ul. (obr. 1: 17) - *Habovštíak 1962*;
- Východný svah nad Podzámskou ul. (obr. 1: 18) - *Habovštíak 1962*;
- Severovýchodný svah nad Podzámskou ul. (obr. 1: 19) - *Cheben/Kuzma 1982*;
- Župné nám. (obr. 1: 20-22) - *Császta 1986; Samuel 1998; 1999*;
- Horný Palánok (obr. 1: 23) - *Bátora 1984*.

Členenie priestoru opevnených sídlisk v staršej dobe bronzovej v Karpatskej kotline sa zistilo už dávnejšie. V oblasti kultúry Vatya konštatoval *T. Kovács* (1982, 282, 283) okrem jednoduchých opevnených sídlisk aj sídliská s dvomi (Vál-Pogányvár, Lovasberény-Mihályvár), ale aj s viacerými opevnenými priestormi (Pákozd-Várhegy). Stav výskumu najmä neopevnených, ale aj opevnených sídlisk je z hľadiska zistenia ich vnútornnej štruktúry - členenia vnútorného priestoru nedostatočný. Na väčšine sa uslutočnili zisťovacie rezy, záchranné výskumy alebo povrchové prieskumy. Ich výsledky spravidla poukazujú na kultúrnochronologické vzťahy a na zaradenie sídlisk, ale len v obmedzenom rozsahu zachytávajú ich vnútornú štruktúru (rozčlenenie výrobných, obytných, kultových a ďalších objektov), resp. sociálne vzťahy. Výnimočné prípady, poskytujúce možnosť takéhoto štúdia, naznačujú rozčlenenie akropoly, resp. oddeľenie akropoly od ďalšej časti opevneného sídliska (*Furmánek/Vladár/Veliačik* 1992, 278; *Marková, v tlači; Petres/Bándi* 1969; *Točík* 1978; 1981b; *Vladár* 1973, 291, 289; 1975).

V kontexte členenia hradného areálu vystupujú do popredia sídliskové a hrobové nálezy zo staršej a z počiatku strednej doby bronzovej zo záchranných výskumov južne pod hradným kopcom (Kmeťkova ul., Svätoplukovo nám., Štefánikova ul., Kupeckého ul., Farská ul. - Bátoru et al. 1995; Březinová 2006; Chorvátová 1999; Chropovská 1982; Katkin/Katkinová 1997; Ruttka 2002; 2006; Ruttka 1996; Samuel 2004; Samuel, v tlači; Staššíková-Štukovská 2001; Točík/Budinský-Krička 1987, 77; Vlašičová 1998; Wiedermann 1983). Viaceré novšie publikované predmety z tohto priestoru sú spájané s remeselníckou činnosťou. Časť charakteristických nálezov naznačuje aktivity v poklasickej fáze maďarovskej kultúry a v nasupujúcej mohylovej kultúre. Domnievame sa, že od hradného kopca bol areál južne pod týmto kopcom oddelený predovšetkým prírodným vodným tokom Nitričky. Až podrobnejšie publikovanie materiálu, ktorý sa zistil výskumami na hradnom kopci, ako aj na územiach pod ním, umožní napriek porušeniu najmä stredovekou a novovekou zástavbou aspoň parciálne ďalšie sledovanie problematiky ich vzájomnej korelácie z aspektu kultúrno-chronologického spresnenia, ale aj bližšie objasnenia problému vývoja a vnútornej, aj funkčnej štruktúry tohto viac ako 40 hektárového sídliskového areálu.

ZÁVER

Záchranný výskum v areáli galérie mal obmedzený rozsah vychádzajúci z požiadaviek objednávateľa. Bol to prvý terénny výskum na hradnom kopci v priestore situovania vchodu do pravekého až stredovekého sídliska. Poznatky z terénnego pozorovania, ako aj získaný materiál sú sice značne fragmentárne, napriek tomu však nielen potvrdili či upresnili niektoré staršie názory, ale priniesli aj niekoľko nových faktov, ktoré prispievajú k poznaniu charakteru a postavenia hradného kopca v období maďarovskej kultúry.

Základom datovania sú keramické fragmenty. Pochádzajú v zásade zo štandardnej keramiky maďarovskej kultúry. Veľká časť získanej keramiky sa dá iba rámcovo datovať do staršej doby bronzovej, resp. do obdobia trvania maďarovskej kultúry. Bližšie charakterizovateľná časť dokladá osídlenie na hradnom kopci už počas úněticke-maďarovského horizontu, predovšetkým však počas klasickej fázy kultúry. Len výnimočne sa zistili vývojové prvky nasupujúcej mohylovej kultúry. Importy cudzích kultúr v súbore nie sú zastúpené. Aj pôsobenie iných kultúr sa na získanom materiáli odráža menej zreteľne. Najvýraznejšie sa prejavilo pôsobenie severopanónskej kultúry.

K pozoruhodným uzavretým celkom medzi doposiaľ publikovanými nálezmi maďarovskej kultúry patrí dvojhrob na dne sídliskovej jamy. Súbor treba priradiť k tzv. „zvláštnym“ pohrebom (Sondernbestattungen). Opodstatňuje nás k tomu jednak situovanie objektu s ľudskými kostrami na sídlisku, jednak výnimočná orientácia rituálne uložených kostier a v neposlednom rade tiež príloha, akou je lebka žriebäfa. Interpretácia hrobov na sídliskách vyžaduje zohľadniť mnogostranné aspekty ich výskytu, komplikované aj rôznorodosťou hmotných prejavov kultu.

Sídlisko malo výbornú obrannú pozíciu s možnosťou kontroly hlavných komunikačných smerov. Využívanie tohto potenciálu naznačujú také nálezy, ako sú jantárový korálik a mlat z ryolitu. V získanom keramickom súbore sa cudzorodé kultúrne vplyvy prejavili len okrajovo. Ďalšie stránky, ako sú určenie funkcie a vnútorného vývoja jednotlivých častí rozsiahleho sídlného areálu, bude možné azda objasniť až po publikovaní ďalších výskumov.

LITERATÚRA

- Bader 1990* T. Bader: Bemerkungen über die ägäischen Einflüsse auf die alt- und mittelbronzezeitliche Entwicklung im Donau-Karpatenraum. In: Orientalisch-ägäische Einflüsse in der europäischen Bronzezeit. Monogr. RGZM 15. Mainz 1990, 181-205.
- Bartelheim 1998* M. Bartelheim: Studien zur böhmischen Aunjetitzer Kultur - Chronologische und chorologische Untersuchungen 1. Bonn 1998.
- Bartosiewicz/Takács 1999* L. Bartosiewicz/I. Takács: Tierknochenfunde aus den früh- und mittelbronzezeitlichen Gräberfeldern in Battonya. In: J. J. Szabó: Früh- und Mittelbronzezeitliche Gräberfelder von Battonya. Inventaria Praehist. Hungariae 8. Budapest 1999, 165-171.
- Bátora 1983* J. Bátora: Opevnená osada zo staršej doby bronzovej v Hostiach. Arch. Rozhledy 35, 1983, 72-79.
- Bátora 1984* J. Bátora: Nové lokality a nálezy z juhozápadného a stredného Slovenska. AVANS 1983, 1984, 31-34.
- Bátora 2000* J. Bátora: Das Gräberfeld von Jelšovce/Slowakei. Ein Beitrag zur Frühbronzezeit im nordwestlichen Karpatenbecken. Prähist. Arch. Südosteuropa 16/2. Kiel 2000.
- Bátora et al. 1995* J. Bátora/P. Bednár/G. Březinová/G. Fusek: Záchranné akcie v Nitre na Mostnej ulici. AVANS 1993, 1995, 29, 30.
- Bednár/Březinová/Fusek 1992* P. Bednár/G. Březinová/G. Fusek: Výskumy a prieskumy v Nitre v časti Staré mesto. AVANS 1990, 1992, 23-26.
- Bednár 1995* P. Bednár: Zisťovací výskum na južnom nádvorí Nitrianskeho hradu. AVANS 1993, 1995, 31-33.
- Bednár 1996* P. Bednár: Siedma sezóna výskumu Nitrianskeho hradu. AVANS 1994, 1996, 29-31.
- Bednár/Samuel 2001* P. Bednár/M. Samuel 2001: Entwicklung der Befestigung der Nitraer Burg im 11. Jahrhundert. Slov. Arch. 49, 2001, 300-345.
- Bednár/Staník 1992* P. Bednár/I. Staník: Archeologický a stavebno-historický výskum národnnej kultúrnej pamiatky Nitra-Hrad. AVANS 1991, 1992, 21-23.
- Bednár/Staník 1993* P. Bednár/I. Staník: Výskum Nitrianskeho hradu a Horného mesta v roku 1992. AVANS 1992, 1993, 25-27.
- Berounská 1987* M. Berounská: Bulavy ve střední Evropě. Praehist. XIII. Varia Arch. 4. Praha 1987, 27-61.
- Bóna 1975* I. Bóna: Die mittlere Bronzezeit Ungarns und ihre südöstlichen Beziehungen. Budapest 1975.
- Boroffka 1994* G. O. Boroffka: Die Wietenberg-Kultur. Ein Beitrag zur Erforschung der Bronzezeit in Südosteuropa 1. Bonn 1994.
- Böhm/Mencl 1931* J. Böhm/V. Mencl: Výzkum na hradě Nitranském. Pam. Arch. 37, 1931, 64-79.
- Bököny 1992* S. Bököny: Jagd und Tierzucht. In: W. Meier-Arendt (Hrsg.): Bronzezeit in Ungarn. Forschungen in Tell-Siedlungen an Donau und Theiss. Frankfurt am Main 1992, 69-75.
- Březinová 2006* G. Březinová: Predstihový záchranný výskum v Nitre na Mostnej ulici. AVANS 2004, 2006, 53-55.
- Császta 1986* J. Császta: Nález. správa 11 678/86 (AÚ SAV, Nitra). Nitra 1986. Nepublikované.
- Czebreszuk 1996* J. Czebreszuk: Spoleczności Kujaw w początkach epoki brązu. In: J. Czebreszuk/M. Kryvalkevič/P. Makarowicz (Red.): Od neolitizacji do początków epoki brązu. Poznań 1996.
- Čujanová-Jílková/Soukupová 1977* E. Čujanová-Jílková/D. Soukupová: Mohyla se středobronzovým a časně laténským hrobem ze Štichova, okr. Domažlice. Arch. Rozhledy 29, 1977, 241-252.
- Egyházi-Jurovská/Farkaš 1993* B. Egyházi-Jurovská/Z. Farkaš: Hrobové celky zo sídliska LnK v Bratislave-Mlynskej doline. In: Kultové a sociálne aspekty pohrebného rítu od najstarších čias po súčasnosť. Bratislava 1993, 19-23.
- Fottová 2004* E. Fottová: Rekonštrukcia plynofikácie v Nitre-Hornom meste. AVANS 2003, 2004, 51-53.
- Furmánek/Jakab 1997* V. Furmanek/J. Jakab: Menschliche Skeletreste aus bronzezeitlichen Siedlungen in der Slowakei. In: K.-F. Rittershofer (Hrsg.): Sonderbestattungen in der Bronzezeit in östlichem Mitteleuropa. Internat. Arch. 37. Espelkamp 1997, 14-23.
- Furmánek/Vladár/Veliačik 1992* V. Furmanek/J. Vladár/L. Veliačik: Slovensko v dobe bronzovej. Bratislava 1992.
- Gedl 1975* M. Gedl: Kultura predlužicka. Wrocław - Warszawa - Kraków - Gdańsk 1975.
- Gedl 1991* M. Gedl: Wczesnofużyckie cmentarzysko w Kietrzu. I. Kraków 1991.
- Gedl 2001* M. Gedl: Die Bronzegefässe in Polen. PBF II/15. Stuttgart 2001.
- Habovštiak 1962* A. Habovštiak: Nález. správa 653/62 (AÚ SAV, Nitra). Nitra 1962. Nepublikované.
- Cheben/Kuzma 1982* I. Cheben/I. Kuzma: Nálezy maďarskej kultúry z hradného kopca v Nitre. AVANS 1981, 1982, 96, 97.
- Chorvátová 1999* H. Chorvátová: Druhá sezóna predstihového záchranného výskumu na Mostnej ulici v Nitre. AVANS 1997, 1999, 71-73.

- Chropovská 1982*
Chropovský/Fusek 1990
- Chropovský/Fusek/Bednár 1991*
- Illášová/Hovorka 1999*
- Jakab 1988*
- Jakab 1999*
- Jakab/Olexa/Vladár 1999*
- Jelínek 1988*
- Kalicz 1968*
Kalicz-Schreiber 1984
- Katkin/Katkinová 1997*
- Klochko 2001*
- Kłosińska 1997*
Koško 1979
- Koško 2001*
- Kovács 1982*
- Kujovský 1978*
- Kunawicz-Kosinska 1981*
- Lauermann 1992*
- Lauermann 1994*
Lauermann/Pucher/Schmitzberger 2001
- Lichardus 1960*
- Makkay 1978*
- Marková 1985*
Marková 1993
- Marková 1999*
- Marková 2001*
- Marková 2003*
- Marková 2007*
- E. Chropovská: Nález. správa 10 055/82 (AÚ SAV, Nitra). Nitra 1982. Nepublikované.
 B. Chropovský/G. Fusek: Obnovený výskum Nitrianskeho hradu. AVANS 1988, 1990, 66, 67.
- B. Chropovský/G. Fusek/P. Bednár: Nálezy v Nitre na hradnom kopci. AVANS 1989, 1991, 43, 44.
- L. Illášová/D. Hovorka: Kamenné artefakty z polykultúrneho sídliska Nitriansky Hrádok-Zámeček. Štud. Zvesti AÚ SAV 33, 1999, 53-144.
- J. Jakab: Doklady antropofágie z doby bronzovej vo Včeliniciach. In: M. Dočkalová (Hrsg.): Antropofagie a pohrebni ritus doby bronzové. Sbor. Čsl. Spol. Antr. Příloha. Brno 1988, 109-119.
- J. Jakab: Zeugnisse von Antropofagie in der Siedlung der Otomani-Kultur in Nižná Myšľa. J. Gancarski (Ed.): Kultura Otomani-Füzesabony, rozwój, chronologia, gospodarka. Krośno 1999, 201-224.
- J. Jakab/L. Olexa/J. Vladár: Ein Kultobjekt der Otomani-Kultur in Nižná Myšľa. Slov. Arch. 47, 1999, 91-127.
- J. Jelínek: Pozdné únětická jáma s lidskými pozůstatky na Cezavách u Blažiny. In: Antropofagie a pohrebni ritus doby bronzové. Sbor. Čsl. Spol. Antr. Příloha. Brno 1998, 43-50.
- N. Kalicz: Die Frühbronzezeit in Nordostungarn. Budapest 1968.
- R. Kalicz-Schreiber: Komplex der Nagyrév-Kultur. In: N. Tasić (Red.): Kulturen der Frühbronzezeit des Karpatenbeckens und Nordbalkans. Beograd 1984.
- S. Katkin/J. Katkinová: Nálezy zo staršej doby bronzovej na Štefánikovej triede. AVANS 1995, 1996, 110, 111.
- V. I. Klochko: Weaponry of Societies of the Northern Pontic Culture Circle: 5000-700 BC. Baltic-Pontic Stud. 10. Poznań 2001.
- A. Kłosińska: Starszy okres epoki brązu w dorzeczu Warty. Wrocław.
- A. Koško: Rozwój kulturowy społeczeństw Kujaw w okresach schyłkowego neolitu i wczesnej epoki brązu. Poznań.
- A. Koško: Zagadnenie wczesnobrązowej cezury w rozwoju „szlaku” Krym-Jutlandia. In: J. Czebreszuk/M. Kryvalcevič/P. Makarewicz: Od neolityzacji do początków epoki brązu. Poznań 2001, 283-289.
- T. Kovács: Befestigungsanlagen um die Mitte des 2. Jahrtausends v. u. Z. in Mitteleuropa. In: Beiträge zum bronzezeitlichen Burgenbau in Mitteleuropa. Berlin - Nitra 1982, 279-291.
- R. Kujovský: Zisťovací výskum na Dobšinského námestí v Nitre. AVANS 1977, 1978, 156-158.
- E. Kunawicz-Kosinska: Osada wczesnobrązowa w Nowej Cerekwi, woj. Opole. Silesia Ant. 23, 1981, 47-78.
- E. Lauermann: Sonderbestellungen in Weinviertel Niederösterreichs. Prähist. Zeitschr. 67, 183-200.
- E. Lauermann: Gräber sprechen, wo die Geschichte schweigt. Treismauer 1994.
- E. Lauermann/E. Pucher/M. Schmitzberger: Unterhautenthal und Michelberg. Beiträge zum Siedlungswesen der frühbronzezeitlichen Aunjetitz-Kultur im nördlichen Niederösterreich. St. Pölten 2001.
- J. Lichardus: Kamenné nástroje na Slovensku a ich hlavné typy. Arch. Rozhledy 12, 1960, 842-859.
- J. Makkay: Mahlstein und das rituale Mahlen in den prähistorischen Opferzeremonien. Acta Arch. Acad. Scien. Hungaricae 30, 1978, 13-36.
- K. Marková: Ďalší terénny výskum v Hostiach. AVANS 1984, 1985, 155, 156.
- K. Marková: Bernsteinfunde in der Slowakei während der Bronzezeit. In: C. W. Beck/J. Bouzek (Ed.): Amber in Archaeology. Proceedings of the Second International Conference on Amber in Archaeology. Liblice 1990. Praha 1993, 171-178.
- K. Marková: Zum Bernsteinfunde in Nitriansky Hrádok. In: J. Bátorá/J. Peška (Ed.): Aktuelle Problemen der Erforschung der Frühbronzezeit in Bohmen und Mähren und in der Slowakei. Nitra 1999, 211-229.
- K. Marková: Die Plastik in der älteren Bronzezeit in der Slowakei. In: B. Gediga/A. Mierwiński/W. Piotrowski (Red.): Sztuka epoki brązu i wczesnej epoki żelaza w Europie środkowej. Wrocław - Biskupin 2001, 353-364.
- K. Marková: Austauschentwicklung in Karpatenbecken im Lichte der Bernsteinfunde. (vorläufige Anmerkungen). In: C. Kacsó (Hrsg.): Bronzezeitliche Kulturscheinungen im karpatischen Raum. Die Beziehungen zu den benachbarten Gebieten. Ehrensymposium für Alexandru Vulpe. Baia Mare 10.-13. Oktober 2001. Baia Mare 2003, 353-364.
- K. Marková: On some aspects of Distance Exchange and Inner Carpathian Contacts. In: J. Baron/I. Lasák (eds.): Long Distance Trade in the Bronze Age and Early Iron Age. Wrocław 2007, 45-56.

- Marková, v tlači*
- Mikulková/Stuchlík/Vitula 1996*
- Moucha 1987*
- Motzoi-Chicideanu/Sandor-Chicideanu 1995*
- Neugebauer 1992*
- Neugebauer/Neugebauer 1997*
- Nicolaeșcu-Plopsor/Wolski 1975*
- Olexa 1992*
- Ordentlich 1972*
- Paulík 2003*
- Petres/Bándi 1969*
- Pleinerová/Hrala 1988*
- Podborský 1963-1964*
- Podborský 1988*
- Primas 1977*
- Ožďáni 1990*
- Puhvel 1997*
- Romsauer 2003*
- Rotea/Wittenberger 1998*
- Ruttkay 2002*
- Ruttkay 2006*
- Ruttkayová 1996*
- Salaš 1990*
- Samuel 1998*
- Samuel 1999*
- Samuel 2004*
- Samuel 2007*
- Smejtek 1999*
- Stašíková-Štukovská 2001*
- Stašíková-Štukovská/Marková 2004*
- Stuchlík 1987*
- Stuchlíková/Stuchlík/Stloukal 1985*
- K. Marková: Handwerker in Siedlungen am Ende der älteren und dem Beginn der mittleren Bronzezeit in der Slowakei. Tagung 3.-6. XII. Berlin 1999 Instrumentum. European working-group on ancient crafts and manufactured products of antiquity. V tlači.
- B. Mikulková/S. Stuchlík/P. Vitula: Pohřby na únětických sídlištích v Podolí a v Tvarožné. Pravěk (N. Ř.) 6, 1996 (1997), 139-156.
- V. Moucha: Zajímavý nález z únětického pohřebiště v Polepech u Kolína. Arch. Rozhledy 39, 1987, 121-127.
- I. Motzoi-Chicideanu/M. Sandor-Chicideanu: Ein bronzezeitliches Grab aus Naeni-Zanoga. Dacia 38-39, 1995, 19-40.
- J. W. Neugebauer: Früh- und mittelbronzezeitliche Sonderbestattungen in Österreich. In: Festschrift zum 50-jährigen Bestehen des Institutes für Ur- und Frühgeschichte der Leopold-Franzes-Universität Innsbruck. Bonn 1992, 433-443.
- Ch. Neugebauer/J.-W. Neugebauer: Franzhausen. Das frühbronzezeitliche Gräberfeld I. Fundber. Österreich. Materialheft A5/1, 2. Wien 1997.
- D. Nicolaescu-Plopsor/W. Wolski: Elemente de demografie si ritual funerar la populațiile vechi din Romania. Bucuresti 1975.
- L. Olexa: Náleziská z doby bronzovej v Nižnej Myšli. Slov. Arch. 40, 1992, 189-204.
- I. Ordentlich: Contribuția săpăturilor arheologice de „Delalul Vida“ (comuna Sălacea, județul Bihor) la comoastrarea culturii Otomani (1). Studii și comunicări. Satu Mare 1972, 63-84.
- J. Paulík: Príspevok ku kultu doby bronzovej. II. Zbor. SNM 97. Arch. 13, 2003, 35-92.
- E. F. Petres/G. Bándi: Ásatás Lovasberény - Mihályváron. Arch. Ért. 96, 1969, 170-177.
- I. Pleinerová/J. Hrala: Břzno. Odsada knovízké kultury v severozápadních Čechách. Ústí nad Labem 1988.
- V. Podborský: Únětický objekt č. 3 z Ťešetic (o. Znojmo) a otázka válcovitých koflíků doby bronzové. Sborník III. Karlu Tihelkovi k pětašedesátinám. Brno 1963-1964, 70-74.
- V. Podborský: K problémům pohřebního ritu a druhotního otevírání hrobů lidu s unětickou kulturou. In: M. Dockalová (Hrsg.): Antropofagie a pohřební ritus doby bronzové. Sbor. Čsl. Spol. Antr. Příloha. Brno 1988, 61-82.
- M. Primas: Untersuchungen zu den Bestattungssitten der ausgehenden Kupfer- und frühen Bronzezeit. Ber. RGK 58, 1977, 1-95.
- O. Ožďáni: Praveké a stredoveké osídlenie Pribinovho námestia v Nitre. AVANS 1988, 1990, 131-133.
- J. Puhvel: Srovnávací mytologie. Praha 1997.
- P. Romsauer: Pyraunoi. Prenosné piecky a podstavce z doby bronzovej a železnej. Nitra 2003.
- M. Rotea/M. Wittenberger: The Ritual Complex of Inhumation Belonging to the Early Bronze Age from Copaceni-la Moara (Cluj County). Acta Mus. Napocensis 35/1, 1998, 17-23.
- M. Ruttkay: Zisťovací výskum na Svätoplukovom námestí v Nitre. AVANS 2001, 2002, 164-166.
- M. Ruttkay: Polykultúrna lokalita v Nitre na Svätoplukovom námestí. AVANS 2004, 2006, 167-170.
- J. Ruttkayová: Záchranný výskum v Nitre na Kupeckej ulici. AVANS 1994, 1996, 153, 154.
- M. Salaš: Únětická sídliště jáma s lidskými kosterními pozůstatky na Cezavách u Blučiny. Pam. Arch. 81, 1990, 278-307.
- M. Samuel: Pokračovanie výskumu v areáli Ponitrianskej galérie. AVANS 1996, 1998, 145-147.
- M. Samuel: Pokračovanie výskumu v areáli Ponitrianskej galérie. AVANS 1997, 1999, 147-148.
- M. Samuel: Zisťovací výskum na Mostnej ulici v Nitre. AVANS 2003, 2004, 163, 164.
- M. Samuel: Záchranný výskum na stavbe „Bussiness Centra“ na Mostnej ulici v Nitre. AVANS 2005, 174-176.
- L. Smejtek: Nové eneolitické a starobronzové nálezy z Prahy 8 - Kobylis. Arch. Střední Čechy 3, 1999, 65-86.
- D. Stašíková-Štukovská: Záchranný výskum v Nitre na Kmefkovej ulici. AVANS 2000, 2001, 193, 194.
- D. Stašíková-Štukovská/K. Marková: Záchranný výskum na opevnenom sídlisku vo Veselom. Balneol. Sprav. 38, 2004, 145-149.
- S. Stuchlík: Únětické pohřebiště v Mušově. Stud. Arch. Ústavu ČSAV Brno XIV/2. Praha 1987.
- J. Stuchlíková/S. Stuchlík/M. Stloukal: Ein Věteřov- Massenbegräbnis aus Velké Pavlovce. Anthropologie (Brno) 23, 1985, 51-68.

- Stuchlíková 1991* J. Stuchlíková: Otázky pohrebního ritu moravské věteřovské skupiny. In: Pravěké a slovanské osídlení Moravy. Sborník k 80. narozeninám J. Poulika. Brno 1991, 146-156.
- Tihelka 1953* K. Tihelka: Moravská únětická pohřebiště. Pam. Arch. 44, 1953, 229-328.
- Točík 1964* A. Točík: Opevnená osada vo Veselom. Bratislava 1964.
- Točík 1978* A. Točík: Nitriansky Hrádok-Zámeček. Bez. Nové Zámky. Bronzezeitliche befestigte Ansiedlung der Maďarovce Kultur. II. Nitra 1978.
- Točík 1979* A. Točík: Výčapy-Opatovce a ďalšie pohrebiská zo staršej doby bronzovej na juhozápadnom Slovensku. Nitra 1979.
- Točík 1981a* A. Točík: Malé Kosihy. Osada zo staršej doby bronzovej. Nitra 1981.
- Točík 1981b* A. Točík: Nitriansky Hrádok-Zámeček. Bez. Nové Zámky. Bronzezeitliche befestigte Ansiedlung der Maďarovce Kultur. I. Nitra 1981.
- Točík 1982* A. Točík: Beitrag zur Problematik befestigter Siedlungen in der Südwästslowakei während der älteren und zu Beginn der mittleren Bronzezeit. In: Beiträge zum bronzezeitlichen Burgenbau in Mitteleuropa. Berlin - Nitra 1982, 405-415.
- Točík 1983* A. Točík: Predbežná správa o výskume hradného kopca v Nitre v rokoch 1930-1931. AVANS 1982, 1983, 244-247.
- Točík/Budinský-Krička 1987* A. Točík/V. Budinský-Krička: Z archeologických zbierok na Slovensku. Zbor. SNM 81. Hist. 27, 1987, 63-93.
- Točík/Rejholec 1993* A. Točík/E. Rejholec: Zisťovací výskum na hradnom kopci v Nitre v rokoch 1958-1959. Štud. Zvesti AÚ SAV 29, 1993, 5-46.
- Točík/Vladár 1971* A. Točík/J. Vladár: Prehľad bádania v problematike vývoja Slovenska v dobe bronzovej. Slov. Arch. 19, 1971, 365-422.
- Točík/Vlček 1991* A. Točík/E. Vlček: Pohrebisko zo staršej doby bronzovej vo Švábovciach, okr. Poprad. Nové Obzory 32, 1991, 41-68.
- Vladár 1973* J. Vladár: Osteuropäische und mediterrane Einflüsse im Gebiet der Slowakei während der Bronzezeit. Slov. Arch. 21, 1973, 253-357.
- Vladár 1975* J. Vladár: Spišský Štvrtok - befestigte Siedlung der Otomani-Kultur. Nitra 1975.
- Vlašičová 1998* H. Vlašičová: Výskum na Mostnej ulici v Nitre. AVANS 1996, 1998, 168, 169.
- Vlček/Hájek 1963* E. Vlček/L. Hájek: A ritual well and the find of an early bronze age iron dagger at Gánovce near Poprad (Czechoslovakia). In: Pedro-Bosch-Gimpera en el septuagésimo aniversario de su nacimiento. Mexico 1963, 427-438.
- Venclová 1970* S. Venclová: Zur Funktion des geschliffenen Steingeräts. In: M. Buchvaldek/D. Koutecký: Vikletice. Ein schnurkeramisches Gräberfeld. Praehistorica 3. Praha 1970, 230-235.
- Vondráková 1999* M. Vondráková: Dve detské kostry z doby bronzovej z Ponitrianskej galérie. AVANS 1997, 1999, 165, 166.
- Wiedermann 1983* E. Wiedermann: Výskum na stavenisku Divadla Andreja Bagara v Nitre. AVANS 1982, 1983, 259, 260.

Funde aus der älteren und dem Anfang der mittleren Bronzezeit aus der Ponitrianska galéria in Nitra

Klára Marková - Marián Samuel

ZUSAMMENFASSUNG

Der Beitrag beschäftigt sich mit den Funden aus der älteren und dem Anfang der mittleren Bronzezeit, die während der Rettungsausgrabungen in der Anlage von Ponitrianska galéria (Galerie, ehemaliges Komitatshaus) gewonnen werden konnten. Der Burgberg war bis Anfang des 20. Jhs eine Insel des Nitra-Flusses. Sein Hauptstrom umfloss den Burgfelsen von drei Seiten. Von der vierten, südlichen Seite war der Burgberg von Nitrička - einem Arm des Nitra-Flusses umflossen. Der Gipfel des Burgberges ragt in die Höhe von mehr als 50 m über der ursprünglich breiten Flussinundation. Der Zugang zur Burg führte bis das Ende des 18. Jhs durch das Tor auf der Westseite des Berges (Abb. 1). Diese Stelle war lange die einzige, wo die Gespanne oder Wagen den Höhenunterschied zwischen der Burgbergebene und seinem Fuß überwinden konnten. In Nitra wurden seit über 70 Jahren mehrere archäologische Grabungen auf verschiedenen Stellen des Burgberges durchgeführt. Auch wenn die einzelnen Grabungen und Prospektionen nicht großflächig gewesen sind, zusammen sind sie schon ein Beleg, der die Gliederung der Burgbergalage bestätigt und richtig stellt. Von den meisten Grabungen gibt es nur bündige Informationen, in manchen wird die Anwesenheit einer Befestigung der Maďarovce-Kultur festgestellt. Die Grabungen der Anlage von Ponitrianska galéria hat man in Wende der Jahren 1991-1992 und in den Jahren 1996-1997 durchgeführt. Es handelte sich um vier Flächen (Innenhof, Wirtschaftshof, Garten, Kulturschicht - Abb. 1). Es war die erste Grabung auf dem Burgberg im Bereich des Eingangs in die vorgeschichtliche und mittelalterliche Siedlung.

Die Grundlage für die Datierung sind die Keramikfragmente. Sie stammen grundsätzlich aus der Standardkeramik der Maďarovce-Kultur. Ein großer Teil der gewonnenen Keramik kann nur ungefähr in die ältere Bronzezeit, bzw. in die Maďarovce-Kultur datiert werden. Näher bestimmbarer Teil belegt die Ansiedlung auf dem Burgberg schon während der Aunjetitzer-Maďarovce Stufe (Schalen - Abb. 10: 10; 12: 5). Ein bedeutender Teil des gewonnenen Materials (z. B. Abb. 8: 1; 9: 9; 12: 6, 9) gehört jedoch in die klassische Phase der Kultur. Grob modellierte Miniatur einer Amphora aus der Kulturschicht (Abb. 13: 10) geht von den Formen C1a aus, jedoch auf dem Ringboden als Element der jüngsten Entwicklung, der sich gewöhnlich auf den Krügen der Ottomani-Kultur und ihren typologisch degradierten Formen befindet, weist schon auf die aufsteigende Kulturattribute hin. Nur ausnahmsweise wurden Entwicklungselemente der Hügelgräber-Kultur festgestellt (Abb. 11: 8). Importe von fremden Kulturen sind in dem gewonnenen Komplex nicht vertreten. Ihr Einfluss spiegelt sich im Material wenig deutlich wider. Am stärksten äußert sich die Wirkung der Nordpannonischen Kultur (z. B. Abb. 13: 8).

Die Siedlung hatte eine sehr gute Verteidigungsposition mit der Möglichkeit der Kontrolle von Hauptkommunikationsrichtungen. Die Ausnutzung dieses Potentials deuten solche Funde, wie die Bernsteinperle aus dem Objekt 2 und die rundförmige Rhyolith-Keule mit mittlerem Schäftungsloch (Abb. 13: 10) aus der Kulturschicht, an. Für die Keule hat man Rohstoff aus dem Bereich der mittelslowakischen Neovulkaniten verwendet (die nächste Quelle liegt ca. 40 km östlich von Nitra). Obwohl seine Datierung aufgrund seines Vorkommens in der Siedlungsschicht nicht ganz zuverlässig ist, geht es wahrscheinlich um einen weiteren Beweis der Kontakte mit dem Gebiet des östlichen Zweiges der Maďarovce-Kultur.

Zu beachtenswerten Fundkomplexen von den bis jetzt veröffentlichten Komplexen der Maďarovce-Kultur in Nitra-Galerie gehört auch ein Doppelgrab aus dem Grubenboden. Der Fund wird zu sog. Sonderbestattungen zugegliedert. Die Gründe sind: 1 - die Situierung des Objekts mit Menschen skeletten in der Siedlung; 2 - in der Maďarovce-Kultur außergewöhnliche Orientierung der rituell gelegten Skelette in der Richtung Nord-Süd, bez. Süd-Nord (Nord-Süd: 1,17%, von ihr abgeleitet: 1,76%); 3 - Beilage eines Fohlenschädels. Beide Kinderskelette waren mit einer Schicht von unterschiedlich großen Steinen örtlicher Herkunft bedeckt. Als Begleitfunde können im Objekt 1 Keramik (Abb. 6) und der Fohlenschädel bezeichnet werden. Bis heute gibt es keine gänzliche Ansicht an die Pferdeskelettfunde im Bereich der Maďarovce-Kultur, bzw. des Maďarovce-Böhme Kirchen-Věteřov Kulturreiches. Das Vorkommen vom Pferd ist innerhalb der gegebenen Zeit in befestigten Siedlungen in der Slowakei wie auch Ungarn und in befestigten Siedlungen der späten Phase der Aunjetitzer-Kultur und Věteřov-Kultur in Österreich belegt worden. Die Untersuchung des Pferdevorkommens in Ungarn zeigt seine Vertretung in den Gräbern der gleichzeitlichen Gräberfelder als einzigartig. Das scheint auch die Situation in der Slowakei zu bestätigen. In unserem Fall kann die Interpretationsmöglichkeit des Objekts als Menschenopfers nicht ausgeschlossen werden.

Ein Graben, dessen Teil bei der Rettungsgrabung der Galerie freigelegt wurde, hängt in diesem System wahrscheinlich mit dem befestigten Eingang in die Siedlungsanlage auf dem Burgbergteil zusammen. Die Bereichsgliederung der befestigten Siedlungen aus der älteren Bronzezeit wurde im Karpatenbecken schon früher festgestellt. Einzelfälle, die solche Studie ermöglichen, weisen auf die Gliederung der Akropolis, bzw. die Abtrennung der Akropolis vom weiteren Teil der befestigten Siedlung hin (Furmánek/Vladár/Veliačík 1992, 278; Kovács 1982; Marková, v tlači (im Druck); Petres/Bándi 1969; Točík 1978, 1981b; Vladár 1973, 291, 289; 1975).

Im Kontext der Gliederung der Burgenanlage stellen sich die Funde aus der älteren und dem Anfang der mittleren Bronzezeit aus den Rettungsausgrabungen unter dem Burgberg in den Vordergrund (Straßen: Kmefkova ulica, Štefánikova ulica, Kupecká ulica, Farská ulica und Platz Svätoplukovo námestie - Bátor et al. 1995; Březinová 2006; Chorvátová 1999; Chropovská 1982; Katin/Katkinová 1997; Ruttkay 2002; 2006; Ruttkayová 1996; Samuel 2004; Staššíková-Štukovská 2001; Točík/Budinský-Krička 1987, 77; Vlašičová 1998; Wiedermann 1983). Mehrere letztlich veröffentlichte Gegenstände aus diesem Bereich werden mit der Handwerkstätigkeit in Zusammenhang gebracht. Ein Teil der charakteristischen Funde deutet Aktivitäten in der nachklassischen Phase der Maďarovce-Kultur und der aufsteigenden Gräberfelderkultur an. Vier nehmen an, dass dieser Bereich von der Burgenanlage vor allem durch den natürlichen Wasserstrom von Nitrička und nicht einem künstlichen Wasserraben abgetrennt worden war. Erst die ausführlichere Veröffentlichung des Materials, der durch die Grabungen am Burgberg und in den herumliegenden Bereichen gewonnen wurde, wird wenigstens teilweise eine Lösung der Problematik ihrer gegenseitigen Korrelation aus dem Aspekt der kulturchronologischen Richtigstellung, aber auch die nähere Aufklärung des Entwicklungsproblems wie auch der innerlichen und funktionellen Struktur von diesem mehr als 40 Hektar großen Siedlungsareal, ermöglichen.

Abb. 1. Nitra. Burgberg. 1 - östlicher Innenhof; 2 - westliche und südliche Befestigung; 3 - Kasematten im südöstlichem Basktion; 4 - Westwall des südwestlichen Bastions; 5 - in der Wegebiegung; 6 - Stützmauer einer Pestäule; 7 - Südabhang von der Pestäule; 8, 9 - Südabhang; 10 - Hradná ulica (Straße); 11, 14, 16 - Pribinovo námestie (Platz); 12, 13 - Východná ulica (Straße); 15 - Großes Seminar und Kasse; 17 - Samova ulica (Straße); 18 - Ostabhang über Podzámska ulica (Straße); 19 - Nordöstlicher Abhang über Podzámska ulica (Straße); 20-22 - Župné námestie (Platz); 23 - Horný Palánok. Legende: a - Lagen mit Funden aus der älteren Bronzezeit, b - Stellen, wo der Graben festgestellt wurde; c - ursprünglicher Zutritt zum Burgberg; d - gegenwärtiger Zutritt zum Burgberg; e - gegenwärtige Bebauung; f - vorausgesetzter Grabenverlauf. Anmerkung: Die Autoren einzelner Grabungen und Begehungen sind im Text des Beitrags eingeführt.

Abb. 2. Nitra. Ponitrianska galéria (Galerie). Legende: a - Grundriss des Gebäudes; b - Lage der Grabungsflächen; c - Lage der Objekte.

Abb. 3. Nitra. Ponitrianska galéria (Galerie). 1 - Objekt 3; 2 - Objekt 2; 3 - Objekt 6. Legende: a - Objekte aus der älteren Bronzezeit; b - frühungarischer Wall (11. Jh.).

Abb. 4. Nitra. Ponitrianska galéria (Galerie). 1 - Ostprofil der Grabungsfläche in der Lage „záhrada“. Legende: a - Liegende (Löß); b - ältere Bronzezeit; c - Latènezeit; d - Frühmittelalter; e - frühungarischer Wall (11. Jh.); f - Neuzeit; g - Stützmauer (20. Jh.). 2 - Grundriss und Profil des Objekts 8. Legende: a - Liegende; b, c - ältere Bronzezeit; d - große Steine.

- Abb. 5. Nitra. Ponitrianska galéria (Galerie). Objekt 1. 1 - Grabgrundriss mit einer Steindeckung; 2 - Grabgrundriss nach der Beseitigung der Steindeckung.
- Abb. 6. Nitra. Ponitrianska galéria (Galerie). Gefäß aus dem Grab (Objekt 1).
- Abb. 7. Nitra. Ponitrianska galéria (Galerie). Auswahl der Funde aus dem Objekt 2.
- Abb. 8. Nitra. Ponitrianska galéria (Galerie). Auswahl der Funde aus den Objekten. 1, 2, 11 - Objekt 3; 3-6, 9 - Objekt 4; 7, 8, 10, 12 - Objekt 5; 13 - Objekt 7.
- Abb. 9. Nitra. Ponitrianska galéria (Galerie). Auswahl der Funde aus dem Objekt 6.
- Abb. 10. Nitra. Ponitrianska galéria (Galerie). Auswahl der Funde aus dem Objekt 8 (Graben).
- Abb. 11. Nitra. Ponitrianska galéria (Galerie). Auswahl der Funde aus dem Objekt 8 (Graben).
- Abb. 12. Nitra. Ponitrianska galéria (Galerie). Auswahl der Funde aus den Objekten. 1, 2 - Objekt 9; 3 - Objekt 10; 4-14 - Objekt 11.
- Abb. 13. Nitra. Ponitrianska galéria (Galerie). Auswahl der Funde aus dem Objekt 11 (Kulturschicht).

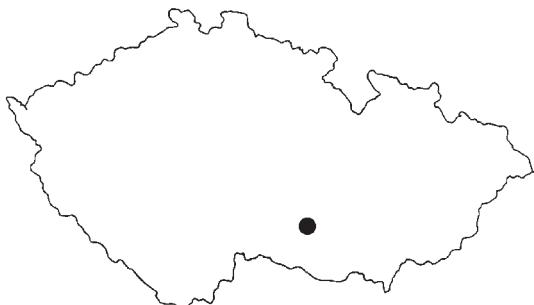
Übersetzt von Eva Pietová

PhDr. Klára Marková, CSc.
Archeologický ústav SAV
Akademická 2
SK-949 21 Nitra
klara.markova@savba.sk

RNDr. Mgr. Marián Samuel
Archeologický ústav SAV
Akademická 2
SK-949 21 Nitra
mariansamuel@post.sk

STAVEBNÍ VÝVOJ HOSPODÁŘSKÝCH STAVEB STŘEDOVĚKÉ VESNICE NA MORAVĚ

Rostislav Nekuda

Hospodářské stavby, sklep, chlév, stodola, špýchar, seník, kolna, mlýn, panský dvůr

Auxiliary buildings, cellar, cowshed, barn, granary, hayloft, shed, mill, homestead

Development of Farm Constructions in the Moravian Medieval Village

This work focuses on the medieval homestead by analysing finds acquired by systematic archaeological surveys on sites of deserted medieval villages. These surveys have proved that the most significant change both in the structure of settlements and in the development of particular villages occurred in the course of the 13th century.

The size of the village, number and layout of the individual homesteads including findings of material nature - most notably of farm equipment - can be counted among basic archaeological sources contributing to the history of the mediaeval village.

This work focuses on resolving the question of the origin and development of the homestead and its internal integration of residential as well as auxiliary buildings.

Archaeological research has shown that the basic layout of the three-part house does in fact vary to some extent, as was determined by excavations in the deserted villages of Konůvky and Bystřec.

Excavations in Bystřec have delimited several alterations of the layout including single-chamber houses and two-part houses. Research to date has shown that it is not possible to generalize the house types according to findings in one locality. On the contrary, research has shown that regional peculiarities did indeed exist. Within Moravia there is a difference between the south-western and central parts of the region. Changes in the agricultural system also played an important role.

The change in the layout of the house took place simultaneously with the development of the yard, where all the auxiliary buildings were located. New auxiliary buildings were needed for keeping livestock and also for activities associated with growing grain. The yard was eventually filled with stables, granaries, barns, haylofts and sheds. The village of Mstěnice was best equipped with the above-mentioned types of structures. Most homesteads featured both stables for horses and cowsheds. Smaller sties housed sheep. A rising production of grain meant that more buildings were necessary for storage: barns could serve as storage rooms for some time, as the threshing only took place during the winter months.

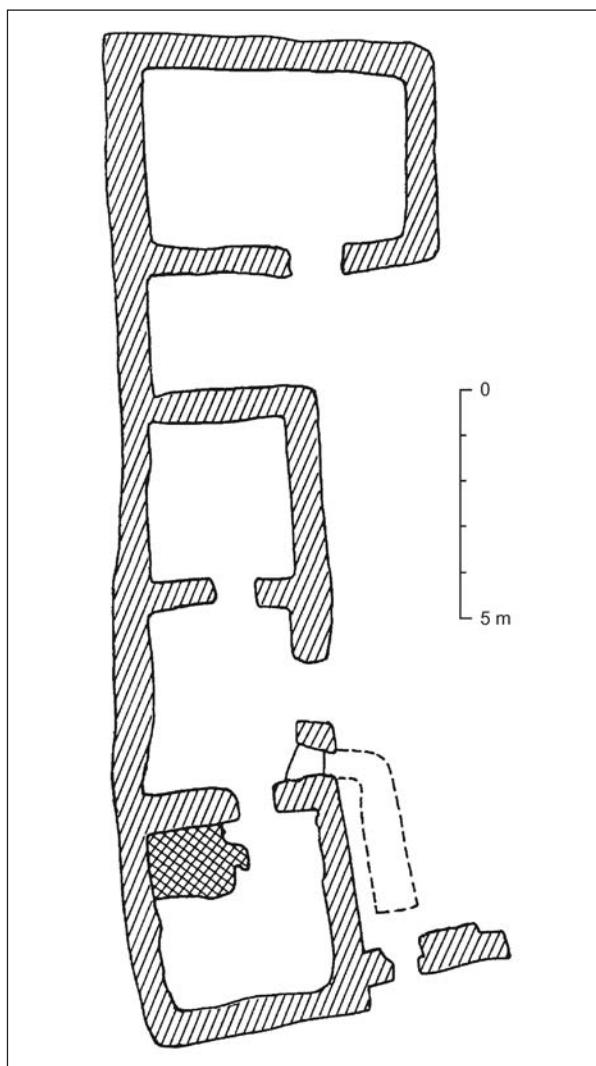
ÚVOD

Rozvoj zemědělské výroby ve 13. století měl za následek hospodářskou a sociální přestavbu středověké vesnice. Tato přestavba se projevila především v nové organizaci zemědělské usedlosti, příslušné plužiny a v celkovém půdorysném uspořádání. Nový způsob hospodaření si vynutil rozšíření jednoprostorového domu o síň a komoru v rámci nově vyměřených dvorových parcel výstavbu sklepů, chlévů, stodol, špýcharů, seníků a kolen. Archeologickým výzkumem byly tyto hospodářské stavby potvrzeny ve Mstěnicích, Pfaffenschlagu, Bystřici a Konůvkách.

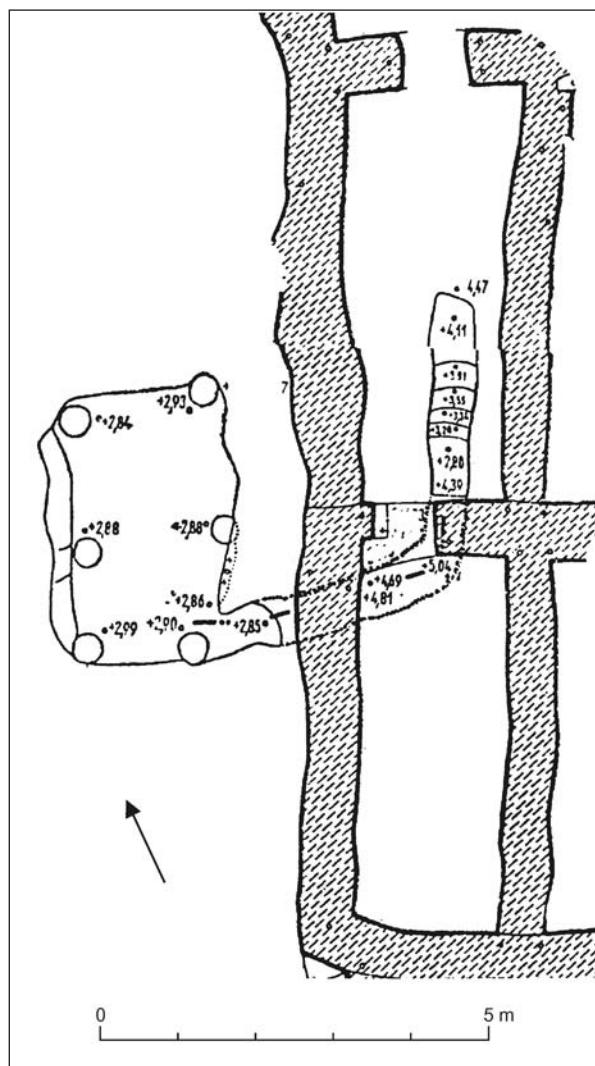
SKLEPY

V zaniklých vesnicích Pfaffenschlagu a Mstěnicích byly součástí některých usedlostí sklepy. Jejich podzemní prostory se nacházely většinou mimo půdorysů domů, ale přístupné byly chodbami vedoucími z prostoru síně nebo komory. Vlastní prostor sklepa a chodba do něho vedoucí byly vyzděny z kamene (Nekuda, R. 2002, 70-76).

V usedlostech II, IV, V a XII byly objeveny sklepní prostory. V usedlosti II byl sklep přístupný ze zahloubené části špýcharu, ze které vedl ještě jeden poměrně úzký průchod (0,5 m široký) v severový-

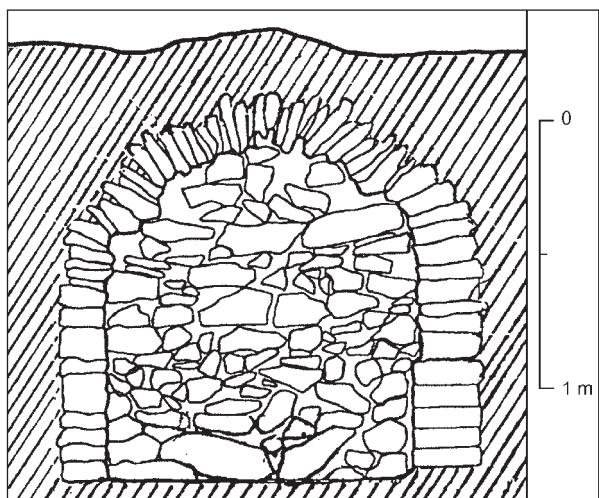

Obr. 1. Mstěnice. Usedlost V. Půdorys trojdílného domu s hospodářským objektem (sklep). Kresba: Z. Špičák.

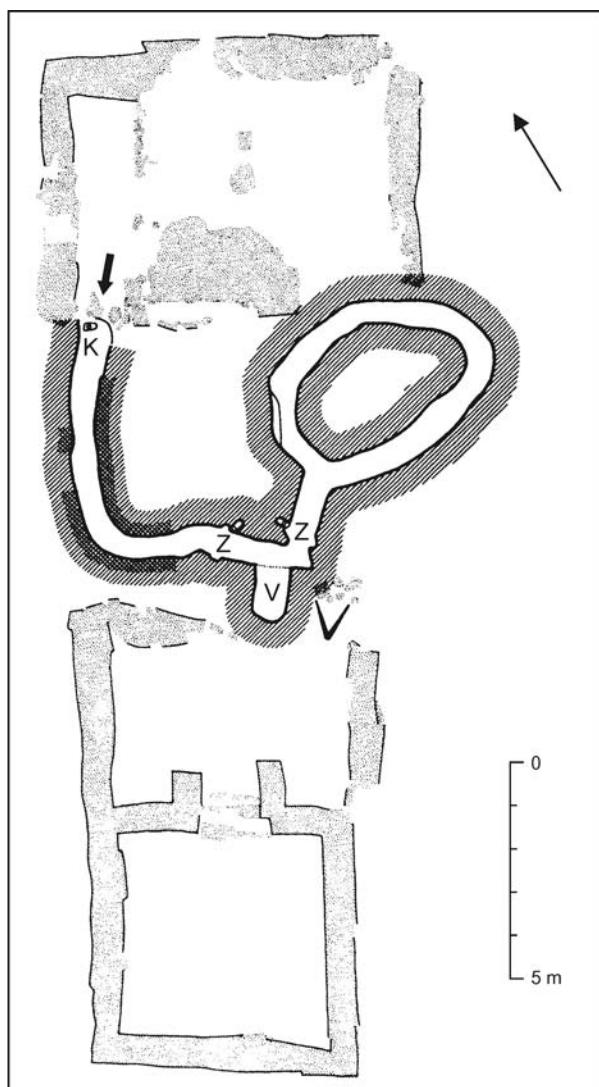

Obr. 2. Pfaffenschlag. Půdorys sklepa podél domu usedlosti II. Kresba: Z. Špicák.

chodním rohu do menšího sklepního prostoru. Vlastní prostor sklepa byl vyhlouben v rostlém terénu bez jakéhokoliv zpevnění pomocí zídek. Na průchod navazovala chodba, která se za kamennou zídkou rozširovala až na 1 m a pak pokračovala v délce 1,25 m a šířce 0,6 m do sklepního prostoru o rozměrech cca 2 x 2 m (Nekuda/Nekuda 1997, 14). V usedlosti IV v prostoru za domem byly dva rampovité upravené vstupy, jejichž boční stěny měly kamennou plentu. Sklepní prostor se nacházel mimo půdorysu domu a přes značné narušení terénu se podařilo zdokumentovat jeho tvar. Podzemní chodba byla 0,6 m široká a její výška se pohybovala v rozmezí 1,65-1,7 m. Je to jediný případ, kdy sklep měl tvar podzemní chodby. Byl využit tzv. loch, který měl tvar podzemní chodby. Sklep v usedlosti V byl mimo půdorysu domu (Nekuda, V. 1997, 27). Z jihovýchodního rohu síně vedl strmý rampovitý vstup do sklepku, jehož boční stěny byly zpevněny kamennou plentou. Sklep byl 3,6 m dlouhý, na jižní straně 0,95 m a na severní straně 0,6 m široký, hloubka dosahovala 1,85 m. Zhruba uprostřed stěny přiléhající k domu byl výklenek 0,4 m široký, 0,35 m vysoký a 0,35 m hluboký. Zaklenutí sklepa se nedochovalo (obr. 1). Stejného typu byly sklepy v Pfaffenschlagu v domech III a V. Sklep v domě V byl přístupný po schodech z komory. Svými rozměry se shoduje se sklepem v domě V ve Mstěnicích. Několik sklepů bylo vyhloubeno v rostlém terénu bez jakékoliv vnitřní úpravy. Takové sklepy měly domy II a VII v Pfaffenschlagu a dům II ve Mstěnicích (Nekuda/Nekuda 1997, 14). V případě sklepa u domu II v Pfaffenschlagu byl sklepní prostor vyhlouben ve zvětralé hornině, takže stěny vytesané ve skále nebylo nutné zpevnovat. Chodba do sklepa vedla zevnitř domu po schodech. Boční stěny chodby byly vyzděny velkými plochými kameny (obr. 2). Nejdokonaleji vybudovaný sklepní prostor měl dům v usedlosti XII, jehož jizba a komora byly celé podsklepené. Jeho

Obr. 3. Mstěnice. Dům v usedlosti XII. Řez sklepním prostorem. Terénní dokumentace: Z. Špičák. Kresba: V. Nekuda.

Obr. 4. Pfaffenschlag. Půdorys sklepního prostoru (chodby) usedlosti IX. Kresba: Z. Špičák.

rampovitě upravený vstup s bočními kamennými zídkami ústil do vyzděné chodby zaklenuté valenou klenbou (obr. 3; Nekuda, R. 2002, 72). Použití valené klenby, která měla v profilu tvar polokruhu, svědčí o zkušeném stavebníkovi. Tato chodba ve směru podélné osy domu nebyla přímočará, ale lomila se v pravém úhlu do prostoru o něco širšího, z něhož pak vedla chodba v příčném směru pod celou šíři jizby a ústila opět do širšího prostoru, který byl zaklenut valenou klenbou a nacházel se pod celou jizbou podél vnějšího obvodového zdiva až ke štírové stěně. Příčnou zídkou s průchodem byl tento zaklenutý prostor rozdělen na dvě místnosti. Výstavba takového sklepa musela mít praktický účel. Lze se domnívat, že se mohlo jednat o usedlost, která plnila současně funkci krčmy. Sklepní prostory pak sloužily ke skladování vína, které se tehdy v okolí Mstěnic pěstovalo. Sklepy měly nepochybně praktický účel a sloužily ke skladování potravin, které vyžadovaly chlad, což platilo zejména pro mléko, sýr a maso.

Jako sklep interpretovala D. Šaurová (1977, 264, 265) zahloubený objekt, který byl v prostoru komory objektu 1 v zaniklé středověké vsi Vilémově. Měl rozměry $3 \times 2,4$ m s průkopem 2 m dlouhým, který se postupně svažoval do hloubky 2 m. Celý zahloubený objekt byl zpevněn kamennou plentou.

Také trojdílný dům 19 ve Vilémově měl v prostoru komory zahloubený objekt obdélníkovitého půdorysu. Jeho hloubka není uvedena. Boční stěny nebyly zpevněny kamennou plentou, ale na základě zbytků spáleného dřeva lze usuzovat, že stěny byly zabezpečeny proti zborcení vydřením.

V zaniklých Konůvkách se uvádí kameny vyzděný sklípek u domu 1. Lícované zdivo vymezovalo prostor 5 m dlouhý a více než 0,5 m široký (Měchurová 1997, 19).

Ve dvou případech v Pfaffenschlagu (domy IX a XI) plnily funkci sklepů podzemní chodby. Vstup do nich vedl rampovitě se svažující chodbou s vyzděnými bočními stěnami. V půdoryse tvořily tyto chodby ovál o celkové délce 21 a 24 m. Jejich světlá výška činila 1,5-1,8 m a šířka 0,45-0,95 m. Dno chodeb se pohybovalo v hloubce 2,35-2,43 m pod dnešním povrchem. V bočních stěnách chodeb bylo několik výklenků. V chodbě domu IX byly zjištěny ve stropě tři okrouhlé průduchy vedoucí na povrch. Vlastní podzemní prostor byl od vstupní chodby oddělen dveřmi, jež bylo možno zevnitř zabezpečit závorou, po níž zůstaly stopy v bočních stěnách (obr. 4; Nekuda, R. 2002, 74; Nekuda, V. 1975, 67-69, 74, 90, 91).

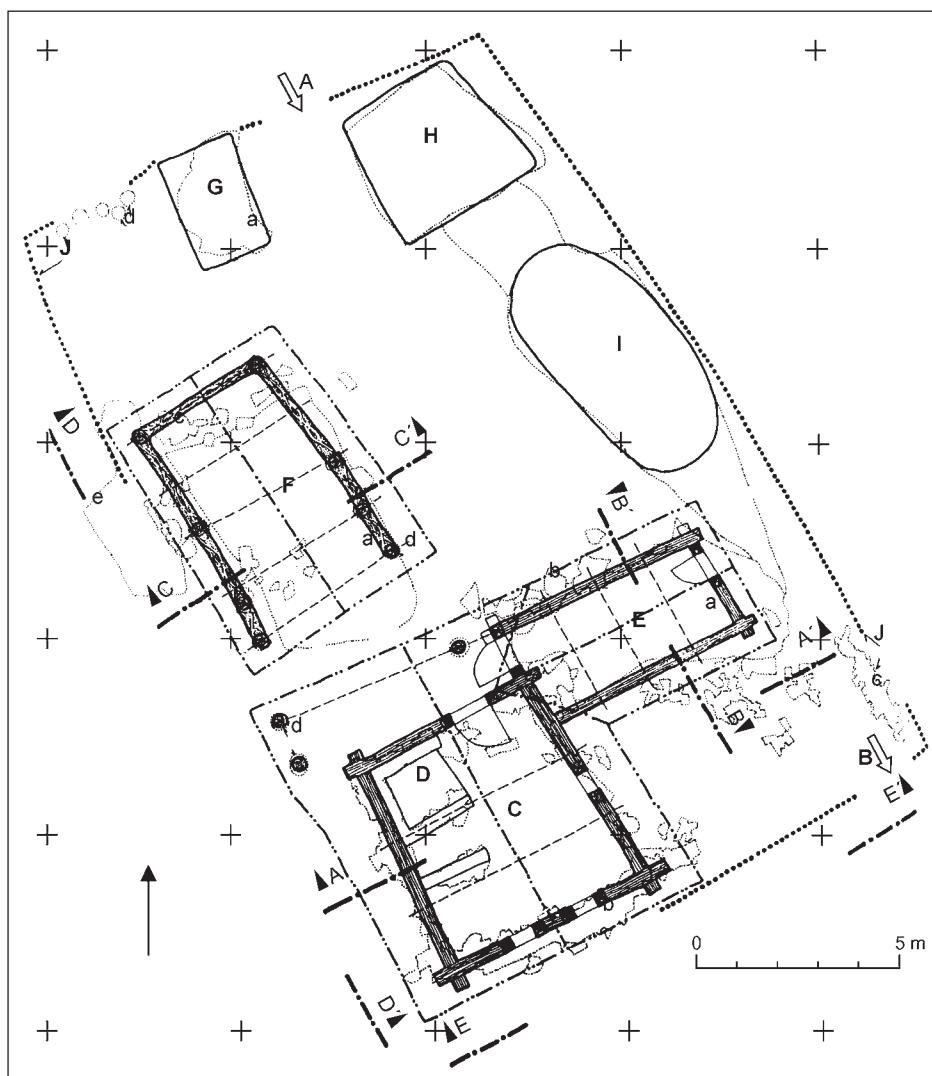
Sklepy měly nepochybně praktický účel a sloužily ke skladování potravin vyžadujících chlad (např. mléko, sýr, maso).

Chlévy

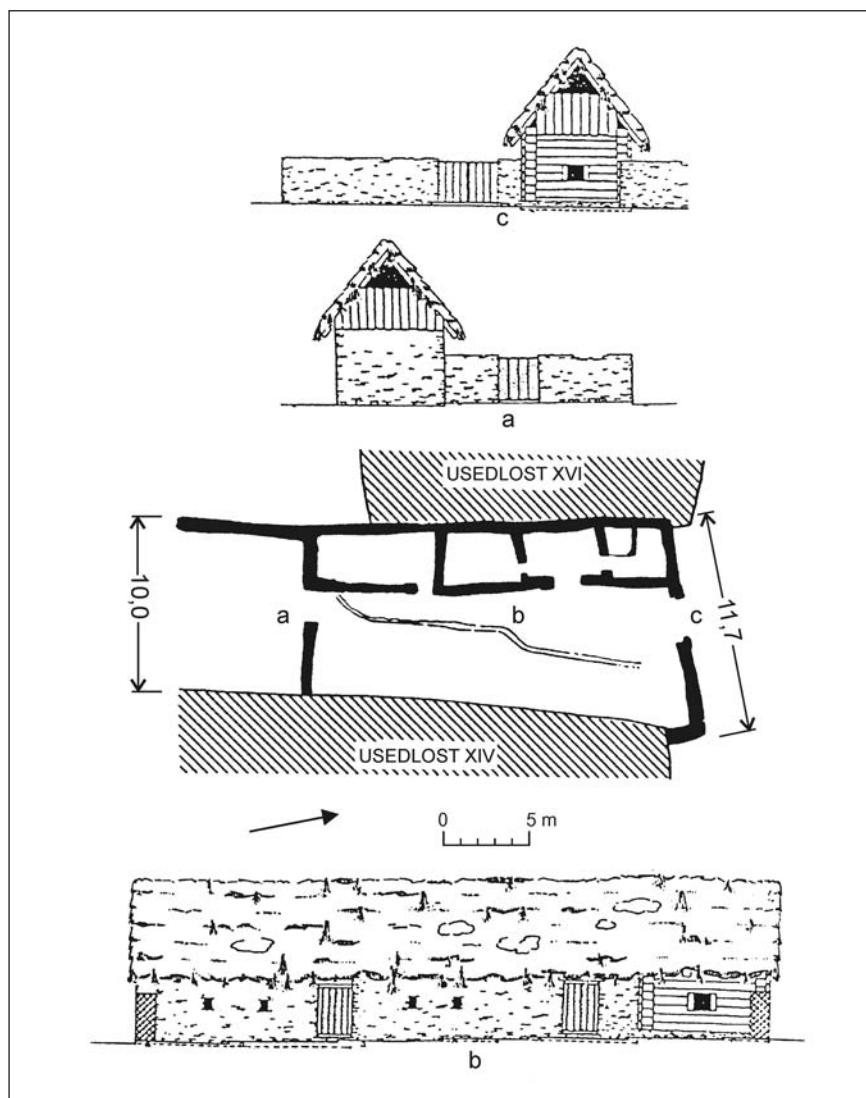
Chlévy zaujímaly důležité místo v zemědělské usedlosti. S rozvojem zemědělské výroby byl tažnou silou kůň a pro jeho ustájení byl nutný chlév. Hovězí dobytek, ovce a prasata mohly sice pobývat po většině roku pod širým nebem, ale přes zimu musely mít přístřešek k ustájení. Doklad chlívku pro prasata má například osecké kalendárium z počátku 14. století. Proto velké usedlosti ve Mstěnicích měly několik chlévů pro jednotlivé druhy dobytka. V jednotraktových usedlostech navazoval chlév přímo na obydlí, ale ve všech případech měly chlévy samostatné vstupy ze dvora. U ostatních typů dvora byly zpravidla chlévy na opačné straně než stál dům.

Kromě chlévů mohla existovat v rámci dvora i různě upravená stání pro dobytek. Čtvercový prostor o straně 3 m na dvoře usedlosti III v Bystřici interpretoval L. Belcredi (1986, 427, 428) jako stání pro dobytek. Půda stání byla zbarvena tmavě fialovou barvou, která infiltrovala hluboko do podloží. O ustájení dobytka v Bystřici L. Belcredi soudí, že pokud měla usedlost jen jednu komoru, mohla sloužit i k ustájení dobytka. Jinak stálý chlévy v Bystřici samostatně v prostoru dvora (obr. 5). Vzhledem k tomu, že kůň byl doložen ve všech usedlostech, musely mít i prostory pro jejich ustájení.

Kritériem pro interpretaci objektů jako chlévy bylo zbarvení půdy, tzv. mastná hlína a proniknutí tmavého zabarvení půdy hluboko do podloží. Dalším kritériem byly kameny vyložené kanálky pro odvod moče.

Obr. 5. Bystřec. Usedlost III. Uspořádání obytných a hospodářských staveb v rámci dvora.
A - vjezdová brána; B - východ k potoku; C - obydlí; D - otopné zařízení; E - hospodářský objekt; F - stodola; G - kolna; H - stání pro dobytek; I - hnojiště; J - ohrazení prostoru usedlosti.
Podle: Belcredi 2006. Kresba: Z. Špičák.

Obr. 6. Mstěnice. Půdorys a rekonstrukce usedlosti XV. Napojení trojdílného domu a chléva pod jednou střechou. Kresba: Z. Špičák.

Z hospodářských budov, které byly součástí zemědělských usedlostí ve Mstěnicích, zaujímaly pravořadé místo chlévy. Z nálezové situace nebylo vždy snadné určit, které objekty jako chlévy sloužily. Kritériem byly například odvodňovací kanálky, které vycházely buď přímo z prostoru chléva, jak tomu bylo v usedlosti XIV, nebo z jeho bezprostřední blízkosti v případě chléva v usedlosti XV. Dalším kritériem bylo zbarvení půdy, která vykazovala tzv. mastnou hlínou a kameny vydlážděné plochy chlévů v usedlostech IV, XI, XII a XV.

V několika usedlostech navazovaly chlévy přímo na dům, ale nebyly s ním prostorově spojeny, jako například usedlost X a XV. Chlévy měly vždy samostatné vchody přímo ze dvora. V usedlostech IV, VIII, IX a XV se nacházely chlévy na opačné straně dvora, než stál dům (obr. 6; Nekuda/Nekuda, 1997, 48). Největší rozlohu, 35 m^2 , měl chlév v usedlosti XIV. V tomto případě lze předpokládat, že chlév byl vnitřně rozdělen na dva prostory. Nejčastější rozsah plochy chléva byl 20 m^2 .

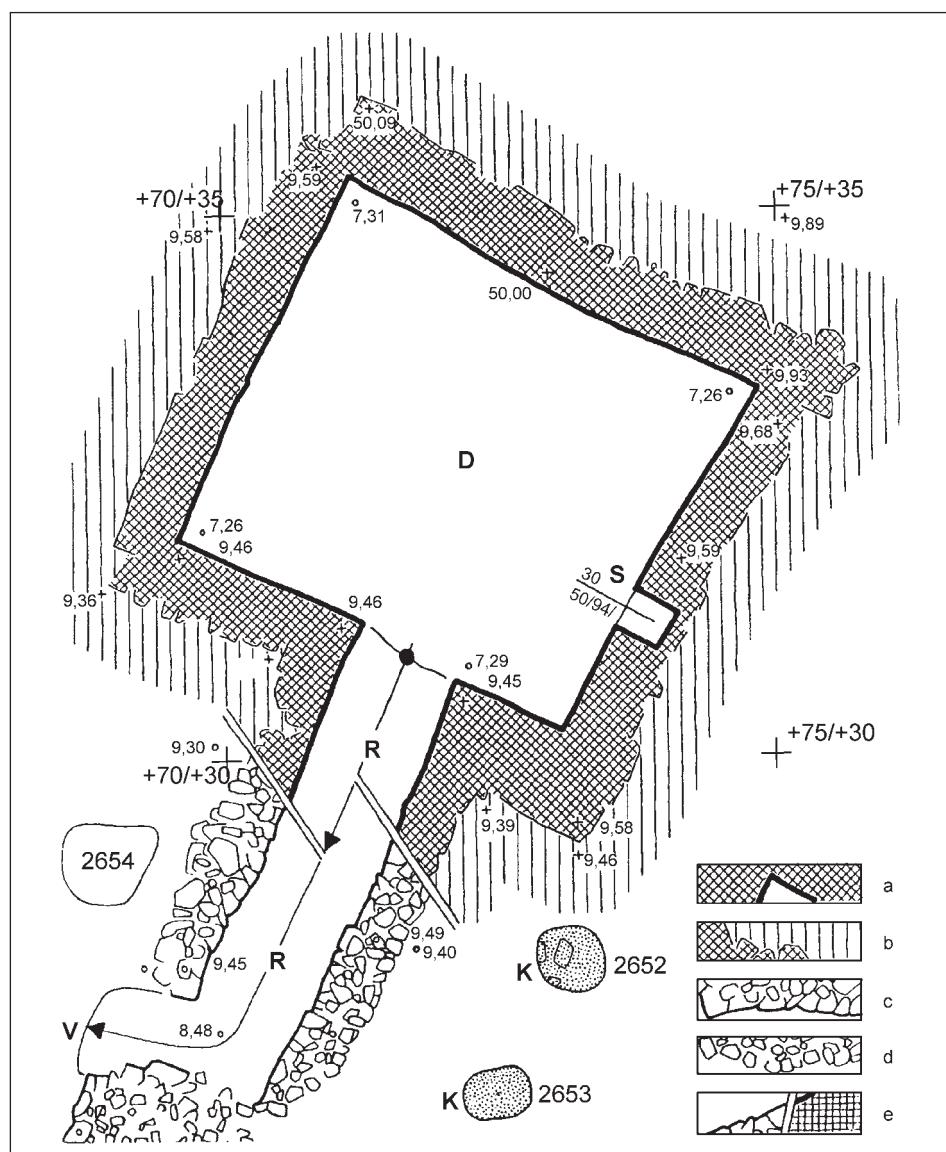
Důvodů pro zavedení chlévů ve středověké usedlosti bylo několik. Dobytka představovala bohatství a proto ho bylo třeba chránit před zloději a divokou zvěří. Neméně důležitá byla i produkce hnoje, u hovězího dobytka a ovcí pak i produkce mléka. Zavedením jak koňského, tak i hovězího záprahu musel být tažný dobytek ve dvoře po ruce.

Chlévy zjištěné dosavadními archeologickými výzkumy svědčí o tom, že byly samostatnými stavbami, do nichž vedly jeden nebo i dva vchody přímo ze dvora. Ani v jednom případě nebyl zjištěn chlév přístupný ze síně domu.

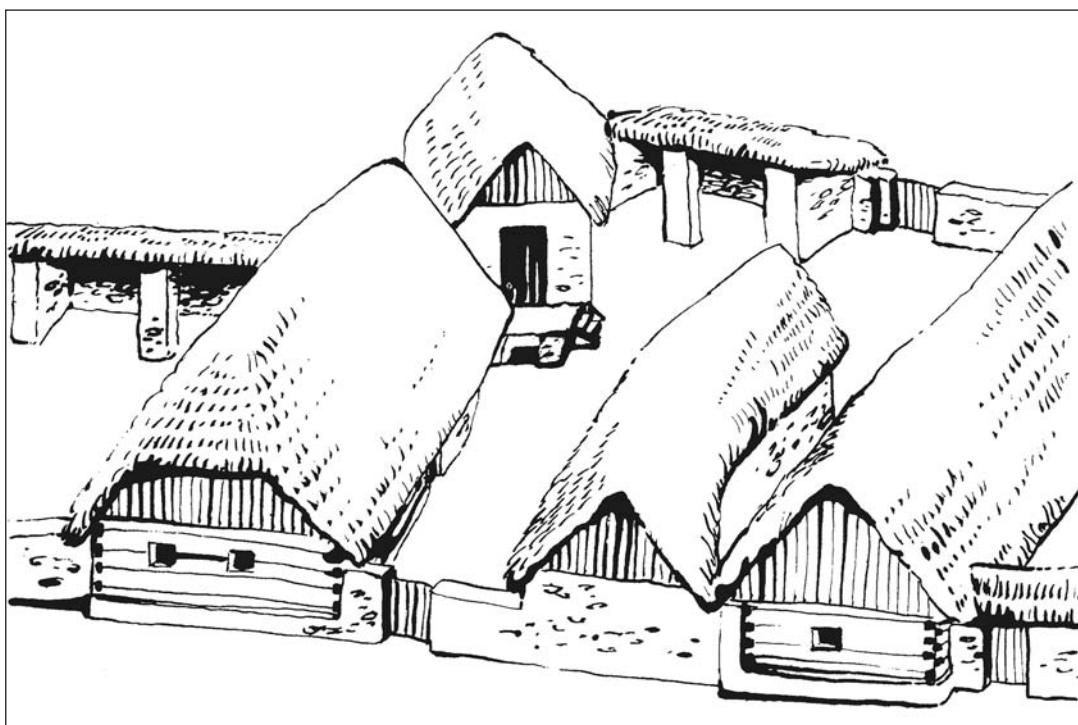
Špýchary - sýpky

Dosavadní výzkumy zaniklých středověkých vesnic na Moravě, zejména ve Mstěnicích, Pfaffenschlagu a Bystřeci, přinesly k této významné stavbě autentické doklady. Patrové špýchary v Pfaffenschlagu byly zjištěny již jako součást domových půdorysů. Z nálezové situace však vyplývá, že tyto stavby stály původně samostatně. Jejich charakteristickým rysem jsou krátké zídky při vstupu. Ve dvou případech (domy I a IX) byly podlahy komor zahloubeny. Takto upravené vstupy měly smysl jen tehdy, stál-li patrový špýchar samostatně. Názorným příkladem o původně samostatném postavení špýcharu a jeho dodatečné zapojení do trojdílného domového půdorysu jsou domy I, III, IX a XI v Pfaffenschlagu (Nekuda, V. 1975). Jednoduché ohniště ve špýcharu v domě III, ohraničené dvěma plochými kameny a umístěné nedaleko dveří, by připouštělo interpretaci dočasného obydlí. J. Škabarda vyslovil názor, že špýchary mohly sloužit při postupné výstavbě domu a usedlosti jako obytná provizoria.

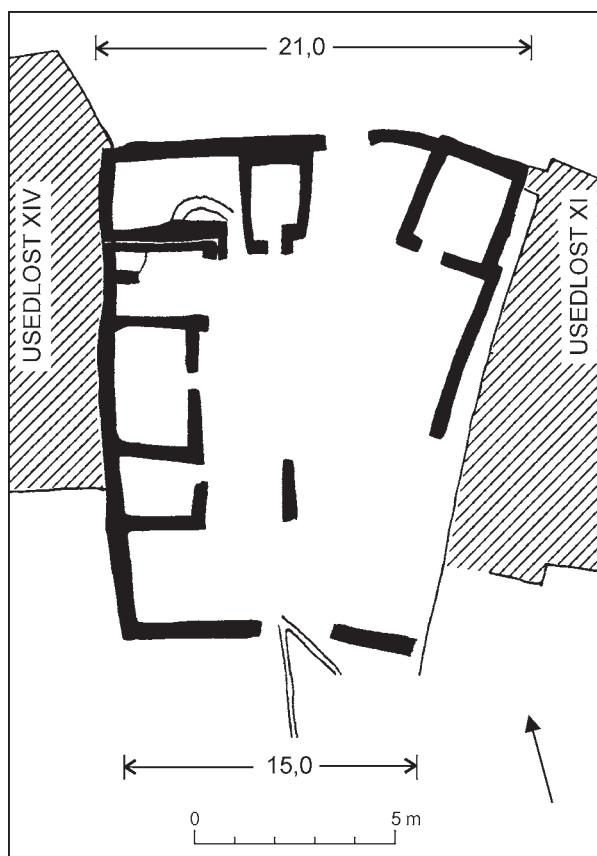
Stavba špýcharu byla rovněž zjištěna v zaniklém Bystřeci v usedlosti V. Měla všechny znaky jako špýchary ve Mstěnicích: rampovitý vstup s bočními zídkami, vyzděnou zahloubenou část, velikost plochy 9 m². Horní část špýcharu byla roubená (Belcredi 1997b).

Obr. 7. Mstěnice. Půdorys špýcharu v usedlosti I. D - dno špýcharu; K - kúlové jámy; R - rampovitě se svážující chodba; S - výklenek; V - vstup. Legenda: a - lícované zdivo; b - zdivo u rostlého terénu; c - vstupní zídka; d - rozpad zdiva; e - změna výškové úrovně vodorovného řezu. Kresba: Z. Špičák.

Obr. 8. Mstěnice. Usedlost IV. Samostatně stojící špýchar na ploše dvora. Kresba: M. Říčný.

Obr. 9. Mstěnice. Půdorys usedlosti XII. Celkový plán zá stavby dvora. Kresba: M. Říčný.

Archeologický výzkum ve Mstěnicích přinesl důležité doklady patrových staveb - špýcharů, jež byly příslušenstvím jednotlivých usedlostí a vodního mlýna. Patřily k důležitým stavbám zemědělské usedlosti. Bylo v nich uskladněno především vymlácené obilí, které bylo výsledkem celoroční práce. Tomu odpovídalo i použitý stavební materiál, jakým byl kámen. Tím se také špýchary lišily od ostatních staveb, které byly většinou roubené na kamenných podezdívkách. Vzhledem k tomu, že jejich popis byl publikován (Nekuda/Nekuda 1997; Nekuda, R. 2001, 142-144; 2002, 78-85; 2003, 147-150; 2006a; 2006b), zaměřím se na jejich srovnání z hlediska stavební techniky.

Největší špýchar byl v usedlosti I. Měl největší plošný rozdíl, nejdélší průkop, který byl jako jediný v horní části zalomený, a měl také největší zahloubení. Zahloubení do rostlého terénu činilo 2,4 m. Zahloubený prostor špýcharu měl vnitřní rozdíly $4 \times 3,6$ m, tj. $14,4 \text{ m}^2$. Vyzdění bylo nejlépe doloženo v rozích, zatímco boční části zdiva byly tlakem zborcené. Ve výši 2,2 m byly na dvou místech patrný tzv. kapsy pro trámy nesoucí zastropení (obr. 7). U špýcharu v usedlosti I je možno podle J. Škabradly uvažovat o vybudování předsíně, která jednak chránila vstup do zahloubené části (sklepa), jednak z ní vedl vstup do přízemí nad zahloubeným prostorem. Při rekonstrukci tohoto objektu uvažoval J. Škabradla o dvou variantách. Podle první varianty by se mohlo jednat o stavbu

hospodářskou, podle druhé jako o podsklepeném dvouprostorovém obydlí. Velikostně se mu blížil špýchar v usedlosti VI, o rozměrech $4 \times 3,5$ m, tj. 14 m^2 , ale ten se lišil svým přímým napojením na dům. Jinak podle plošné výměry kolem 7 m^2 byly čtyři špýchary, tři s výměrou kolem 9 m^2 a tři menší, shodou okolností u usedlostí majících ve vsi privilegované postavení (v usedlosti XIV), jejíž držitelem s velkou pravděpodobností byl rychtář a ve mlýně mlynář.

Také délka vstupů nebyla jednotná. Nejdelší byla u špýcharů stojících samostatně na ploše dvora v usedlostech I, III, IV (obr. 8). U těch špýcharů, které byly stavebně spojeny s obydlím nebo hospodářskou budovou, šíje zcela chyběly (v usedlostech VI, IX, XI, XII - obr. 9). Protože měly podlahu vůči ploše dvora zahloubenou, vstupovalo se do nich po schodech (jedná se o špýchary usedlostí III, IV, patrně i VII a XII).

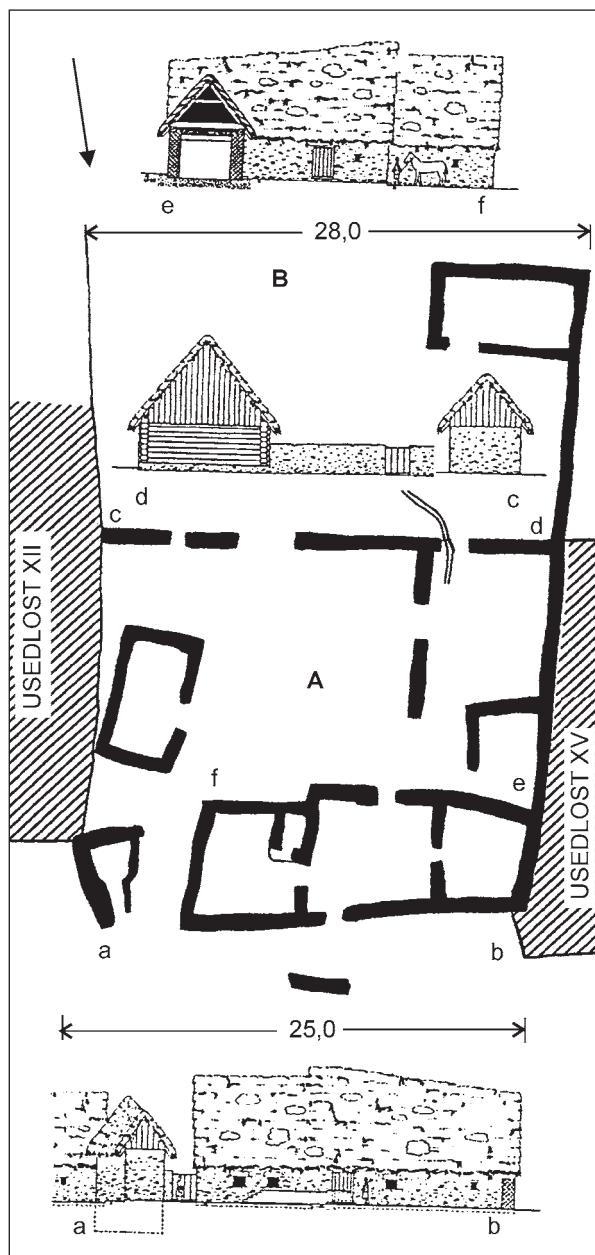
Zahloubené části špýcharu mají převážně obdélníkový půdorys. Nejdříve bylo nutno tento prostor vykopat. Například u špýcharu v usedlosti I to znamenalo vytěžení $34,56 \text{ m}^3$ zeminy. K tomu ještě následoval průkop vstupní, což představovalo dalších 6 m^3 . Při práci dvou osob lze odhadnout, že příprava pro stavbu včetně odvozu vytěžené zeminy mohla trvat asi 15 až 20 dní. Vnitřnímu zajištění stěn sloužilo obezdění kamennou plentou. K vyzdění byl použit lomový kámen kladený na sucho, případně na hlínou. Způsob vyzdění ukazuje pečlivou práci i výběr kamenů. Dvojitě vyzdění měl špýchar v usedlosti IV. První kamenná plenta, obezdívající zadní stěnu, měla oválný tvar a teprve druhé přizdění vytvořilo pravoúhlý půdorys (Nekuda/Nekuda 1997, 21).

Pokusíme-li se odhadnout, jak dlouho stavba špýcharu trvala, je třeba vypočítat kubaturu zdíva. Ta při rozměrech špýcharu v usedlosti I představuje 72 m^3 . J. Unger s odvoláním na práci Nöthigera uvádí, že zdívo o kubatuře 1160 m^3 stavělo 30 osob asi půl roku. Při stejném počtu lidí by tedy stavba špýcharu trvala 12 dní. S toliku lidmi nelze ovšem počítat, takže za předpokladu, že se na stavbě podílelo 10 osob, trvala by stavba špýcharu 36 dní.

Vzhledem k tomu, že kámen byl kladen na sucho, odpadla práce s přípravou malty, takže vyzdění mohlo být o něco kratší. Rozhodující byl i počet osob, který mohl být i menší, takže se jedná jen o hypotetický odhad. Ale i tak je velmi pravděpodobné, že stavba špýcharu včetně zemních prací trvala nejméně dva měsíce. Další čas si vyžádaly práce spojené se zastřešením, příprava krovů a svázání došků.

Ze stavebního hlediska zaslouží pozornost dva špýchary, a to v usedlosti II a ve mlýně. U obou došlo ke změnám původního vstupu. K špýcharu v usedlosti II byla tato změna spojena s připojením špýcharu prostřednictvím síně k jednoprostorovému domu. Původní vstup v rohu byl zazděn a nový vstup s průkopem byl vybudován ve středu stěny směrem do dvora.

Špýchar byl jednou ze staveb středověkého vodního mlýna. Zachovala se jeho suterénní část s kamenným zdívem do výše 2 m. Obdélníkový půdorys měl vnější rozměry $3,7 \times 3,1$ m a vnitřní $2,5 \times 2$ m. Do zahloubené části špýcharu vedl ze severozápadní strany schodišťový sestup dlouhý 2,6 m. Při vstupu do zahloubeného prostoru byl na pravé straně vstupní šíje zazděn mlýnský kámen. Na sklonku výzkumné

Obr. 10. Mstěnice. Půdorys a rekonstrukce usedlosti XIV. A - vnitřní dvůr; B - zahradní část; a, b - pohled z návsi; c, d - pohled na zadní stranu dvora; e, f - pohled do dvora. Kresba: Z. Špičák.

sezóny v roce 2001 byl předán A. Přichystalovi ke zpracování. (*Nekuda/Přichystal 2003, 150, 151*). Tento mlýnský kámen byl druhotně osekán a zazděn do boční zídky vstupní šíje. Při archeologickém výzkumu špýcharu ve mlýně bylo nápadné, že jeho východní stěna vykazovala dvě výrazné svislé spáry ve zdivu. Byla vyslovena domněnka, že by se mohlo jednat o zazděný vstup (*Nekuda, R. 2001, 144*). Další archeologický výzkum tuto domněnku plně potvrdil. Po rozebrání stěny bylo prokázáno, že se skutečně jednalo o zazděný vstup. Vstup byl 1,7 m vysoký a 1,1 m široký. Opatřen byl třemi kamennými schody, z nichž jen jediný byl zachován a dva zbývající byly již zborcené. Zatím není jasné, proč byl tento vstup zazděn. O existenci druhého vstupu v severozápadním rohu nelze z nálezové situace rozumnat, zda existoval již od samého počátku, nebo byl vybudován až po zazdění vstupu v rohu východní stěny. Plocha odkrytá před tímto vstupem byla velmi malá, takže není jasné, jaký byl důvod vstupu z této strany. Z provozního hlediska musely být šíje vedoucí do špýcharu chráněny před deštěm a sněhem, jinak by voda zatékala dovnitř špýcharu. Konstrukcí přístřešku tak vznikla před vstupem předsíň (*Nekuda, R. 2003, 147-149*).

Projektí hákovnice je dalším zajímavým nálezem, který byl získán v zásypu vstupu do zahľoubeného prostoru špýcharu. Je to železný váleček s průměrem 20,8 mm, dlouhý 27,8 mm. Válečkové projektily byly nalezeny ve Mstěnicích a na předsunutém opevnění I. Svými rozměry se od nálezů na tvrzi příliš neliší. Materiálovou analýzu zpracoval V. Ustohal (*Nekuda/Ustohal 2003, 223-228*).

Shrneme-li všechny poznatky získané výzkumem špýcharů ve Mstěnicích, pak vidíme značnou různost v jejich postavení v rámci usedlosti. Patrně původní stadium bylo samostatné umístění špýcharu na ploše dvora, jak tomu bylo v případě usedlostí I a III, případně i usedlostí IV a VIII. Podobu usedlostí IV a VIII vytvořili M. Říčná a M. Říčný.

V dalším vývoji došlo ke vzniku špýcharového domu, když špýchar byl spojen s jizbou prostřednictvím síně, například v usedlosti II. V usedlostech VIII a XI byly špýchary za domovým půdorysem, kdežto v usedlosti VI stál špýchar před trojdílným domem. Na opačné straně než dům byly špýchary v usedlostech V a IX. V tomto různém umístění možno spatřovat i chronologický vývoj a špýchary bez zahľoubené části lze považovat za mladší. Špýchary bez zahľoubené části a tím i bez šíje v usedlostech V a VI, případně i XI, dokumentují další vývoj tohoto hospodářského objektu, který přežíval v lidové architektuře v dalších stoletích. Zachovaný špýchar v Písečné nad Dyjí v usedlosti 32, datovaný do 16. století, je přímou analogií špýcharu v usedlosti VI ve Mstěnicích. Další posun špýcharu dokládá výzkum ve Mstěnicích v usedlostech XII a XIV, kde se špýchary objevily při vjezdové bráně.

První kroky pro realizaci muzea v přírodě byly učiněny vypracováním projektu a vyhotovením modelů jednotlivých usedlostí. Tak vznikla rekonstrukce usedlosti XIV, která svojí velikostí a orientací zaujmala zvláštní postavení ve vsi. Čelní stranu dvora zaujímal trojdílný dům orientovaný delší stranou k návsi, vjezdová brána a špýchar. Mezi trojdílným domem a špýcharem byla vjezdová brána 2,5 m široká. Na tuto bránu navazovala zahľoubená část špýcharu. Šíje špýcharu byla 1,7 m dlouhá a 0,5 m široká. Její dno bylo rampovitě upraveno a prudce klesalo do hloubky 1,5 m. Podlaha špýcharu byla hliněná. Vnitřní prostor, cca 4 m², měl kapkovitý tvar. Vstup do zahľoubené části byl orientován do návsi. Při podlaze byly ve stěnách špýcharu dva výklenky. Jeden byl v zaobleném rohu 0,8 m vysoký a 0,3-0,4 m široký, druhý výklenek byl v západním rohu 0,85 m vysoký a 0,5-0,6 m široký (obr. 10; *Nekuda, R. 2002, 106*).

Srovnáme-li situaci ve Mstěnicích do 13. století se stavem vrcholně středověké vesnice, pak musíme konstatovat zásadní změnu ve skladování obilí. Obilní jámy byly nahrazeny špýchary. Z prostředí středověké vesnice však obilní jámy zcela nevymizely, jak o tom svědčí zpráva z roku 1407 ve Druhé knize půhonné (dále jen P II)¹, která informuje, že Ondřej z Bítova vybral z Černína jámu pšenice (P II, 117, č. 502). Špýchary jsou tak nepřímým svědectvím o intenzitě obilnářské produkce.

Rozsáhlou dokumentaci špýcharů na bývalém území Československa provedl V. Mencl (1980). Při hledání původu špýcharu dospěl k názoru, že zemědělský špýcharový dům v Podunají se datuje do doby Velkomoravské říše. Byl si však vědom toho, že jeho kontinuitu přes 10. a 11. století nelze doložit (*Mencl 1980, 169, 170*). To potvrdil výzkum ve Mstěnicích, kde nejstarší doklad předchůdkyně špýcharu „kleti“ je datován na konec 12. století.

Je třeba si připomenout, že špýchary se ve středověku objevují i mimo Podunají, jak dokládají výzkumy v zaniklé vsi Svídná v Čechách (*Smetánka 1988*). Špýchary jsou doloženy též na území Německa, například v zaniklém Hohenrode, nebo v Holzheimu u Fritzlaru.

Špýchary dokumentované archeologickým výzkumem ve Mstěnicích patří k nejstarším dokladům na našem území. Vzhledem k tomu, že v lidové architektuře přetrvaly až do novověku, jsou špýchary ve Mstěnicích prvořadým pramenem dalšího studia.

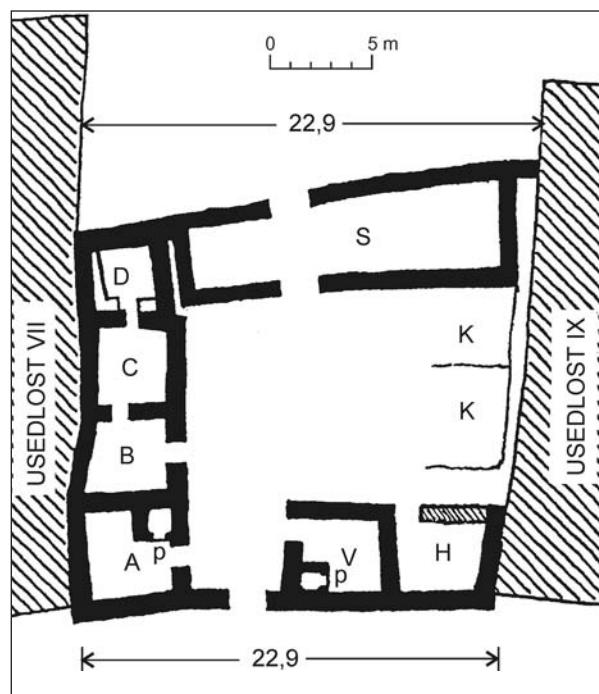
¹ P II - Druhá kniha půhonná z let 1407-1530 (Ed.: G. Fridrich). Praha 1944.

Stodoly

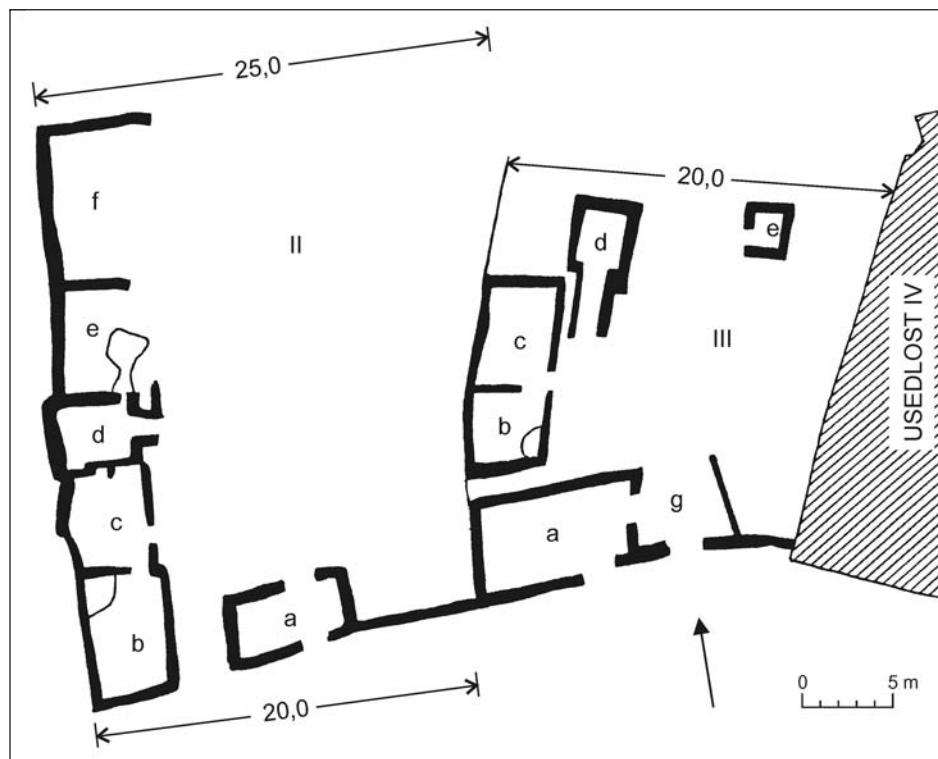
Nejstarší historická zpráva o stodolách na našem území je z 12. století. Kanovník vyšehradský uvádí, že roku 1134 bouře rozházela obilí ve stodolách. Podle L. Niederleho (1913, 807) se nejednalo o stodoly kryté, ale po stranách otevřené (taková stodola je zobrazena ve Velislavově bibli z roku 1341 na obr. 110).

V řadě hospodářských budov středověké zemědělské usedlosti měla své nezastupitelné místo stodola. Ta plnila dvě hlavní funkce spojené s pěstováním obilí - v suchém prostředí skladovat obilí ještě nevymlácené a na krytém mlatě skladované obilí vymlátit. Obě funkce stodoly dokládají moravské knihy půhonné z počátku 15. století. O vzhledu stodol na českém venkově na začátku 15. století se zmiňuje Aeneas Piccolomini v díle „Historia Bohemica“, kde píše, že stodoly byly dřevěné, kryté slámou.

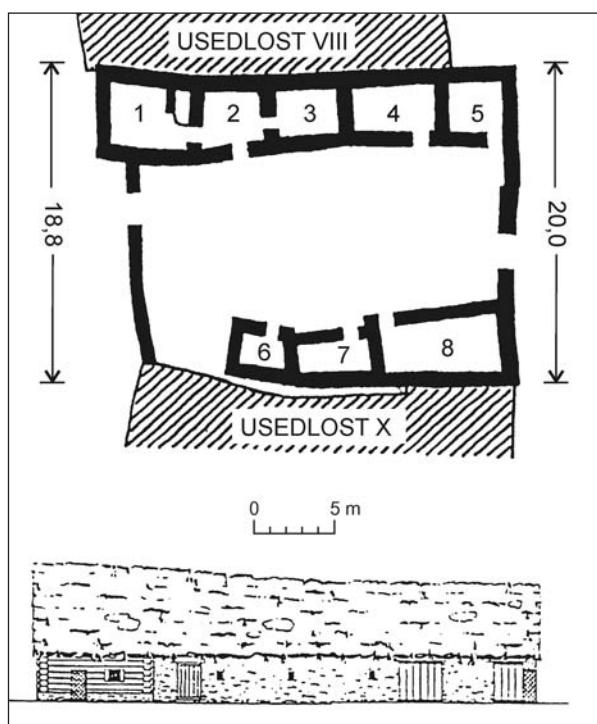
Představu o stodolách vrcholného středověku přinesl archeologický výzkum ve Mstěnicích, kde bylo objeveno osm půdorysů objektů, které lze interpretovat jako stodoly. Základním kritériem byl průjezdny mlat. Tuto podmínku splňovala nejlépe stodola v usedlosti VIII, která svým půdorysem zaujmala celou šíři dvora na jeho straně do zahrady a polí, o rozloze 16,3 x 4,4 m. Kamenné

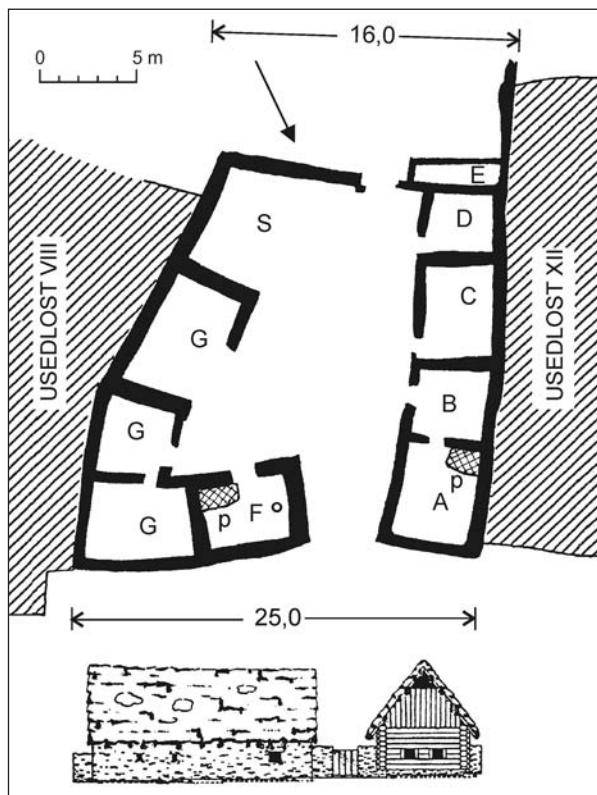
Obr. 11. Mstěnice. Obytné a hospodářské stavby usedlosti VIII. A - jizba; B - sín; C - komora; D - špýchar; H - chlév; K - kolny; S - průjezdna stodola; V - výměnek. Kresba: Z. Špičák.

Obr. 12. Mstěnice. Půdorysy usedlostí II a III. a - stodola; b - jizba; c - sín; d - špýchar; e, f - hospodářské stavby; g - krytý průjezd do dvora. Kresba: M. Říčný.

Obr. 13. Mstěnice. Usedlost IX. Půdorys. 1 - jizba; 2 - sín; 3 - komora; 4, 5 - chlévy; 6 - špýchar; 7 - hospodářská budova; 8 - stodola. Kresba: Z. Špičák.

Obr. 14. Mstěnice. Půdorys a rekonstrukce usedlosti XI. A - jizba; B - sín; C - komora; D - špýchar; E - seník; F - výměnek; G - hospodářské prostory; chlévy; S - stodola. Kresba: Z. Špičák.

zdivo bylo 0,6-0,7 m široké a zachované do výšky 0,4-0,6 m. Zhruba v polovině bylo kamenné zdivo na obou podlouhlých stranách přerušeno v šíři 3 m na straně do dvora a 2,5 m na opačné straně. Zde byla půda tvrdší. V těchto místech byl nepochyběně mlat a průjezd situovaný do levé poloviny stavby. Z množství spáleného dřeva po obou stranách lze usuzovat, že stěny stodoly byly roubené (obr. 11). Další příčně průjezdná stodola byla ve Mstěnicích zjištěna v těsné blízkosti panského dvora, ke kterému nepochyběně patřila. Svými vnitřními rozměry 13,5 x 5 m a excentrickým umístěním vrat se od stodoly v usedlosti VIII příliš nelišila (Nekuda, R. 2002, 86, 124).

Další půdorysy dvou příčně průjezdných stodol byly zjištěny v usedlostech II a III. Obě stodoly měly podélnou orientaci a umístění v čele dvora na straně k návsi.

Stodola v usedlosti II měla ne zcela zachovaný půdorys 9 x 4,8 m, vymezený destrukcí kamenného zdiva u vjezdové brány usedlosti. Nadzemní část stodoly byla nepochyběně roubená, neboť kamenné zdivo jen vyrovnávalo terén.

Obdobná nálezová situace byla i v sousední usedlosti III, kde před dvojdílným domem bylo silně rozrušené kamenné zdivo hospodářské stavby o rozměrech 10 x 5 m. Okapovou stranou byla tato stavba orientovaná vůči návsi. Vstup do ní byl z průjezdu na štítové straně (obr. 12).

Stodola byla pravděpodobně i v usedlosti IX. V severovýchodním rohu dvorové parcely byla obdélníková stavba o rozměrech 10 x 5 m s jedním užším, 1 m širokým, a druhým téměř 2 m širokým vchodem ze dvora.

Situování dalších stodol v rámci usedlosti postrádalo sice znak průjezdu, ale svým umístěním a rozměry podmínky pro stodolu splňovalo. Půdorys velké stodoly v usedlosti XIV, o ploše výměře 50 m², byl až za vnitřním dvorem, kde bylo dostatek prostoru k tomu, aby vůz s obilím mohl vjet do stodoly.

Stejně velký půdorys jako v usedlosti XIV měla stodola v usedlosti XI, situovaná na konci dvora při vjezdové bráně.

Plošný výměr 28 m², který měla stodola v usedlosti II, se opakoval v usedlosti V a IX. V obou případech šlo o umístění na konci dvora u vjezdových bran (obr. 13).

Není bez zajímavosti, že z půdorysné situace jednotlivých usedlostí v Pfaffenschlagu nebylo možno interpretovat stodoly. Je pravděpodobné, že se nacházely mimo dvorní parcely na ploše za usedlostmi, která nebyla zkoumána. Existenci stodol jednoznačně dokládá nález kování cepu. Lze proto předpokládat, že to byly roubené stavby, po nichž nemusely zůstat žádné stopy, nebo konstrukce oborohů, zobrazené ve Velislavově bibli.

Podobná situace byla i v Bystřeci, kde je možno rovněž počítat s oborohy. Za příčně průjezdnou stodolu by bylo možno považovat hospodářskou stavbu na konci dvora usedlosti V. Stodola měla obdélníkovitý půdorys o rozměrech 10×5 m. Zbytky kamenné podezdívky nasvědčují tomu, že stěny byly srubové. Jako stodolu interpretoval L. Belcredi obdélníkový půdorys 7×4 m v usedlosti III. Stodola stála samostatně zhruba uprostřed podélne strany dvora. Od dosavadních stodol se lišila kúlovou konstrukcí a výpletem stěn. S největší pravděpodobností byla podélne průjezdná (obr. 5; Belcredi 1986, 428).

Kolny a seníky

Důležité přístřeší pro vozy a ostatní hospodářské náradí představovaly kolny. Byly to nepochybně stavby dřevěné, směrem do dvora otevřené, proto po nich zůstaly na ploše dvorů jen kúlové jámy. Vzhledem ke své funkci musela být na dvoře středověké usedlosti nejméně jedna kolna. V usedlosti VIII byly interpretovány dvě kolny umístěné v prostoru mezi chlévem a stodolou.

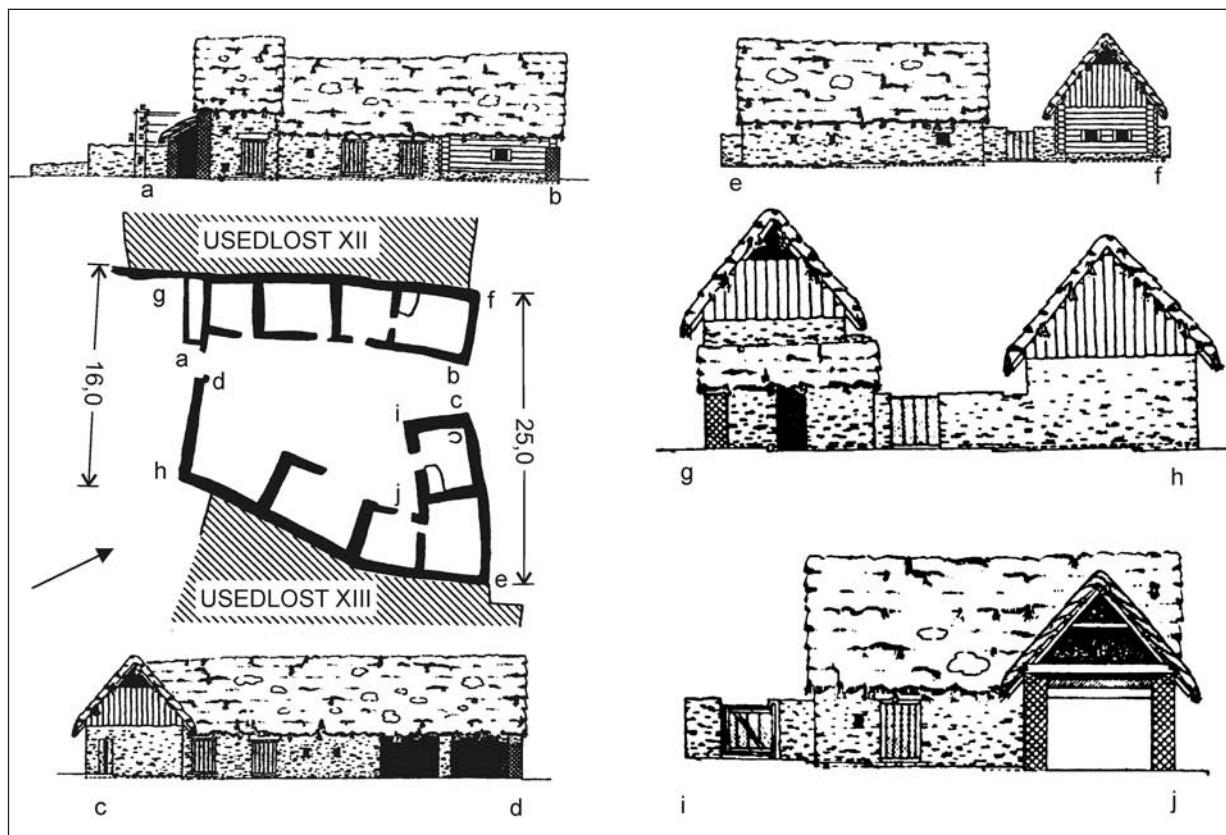
Stejně jako kolny i přístřešky ke skladování sena patřily k výbavě dvora nebo ke stavbám, které mohly stát i mimo dvorovou zástavbu.

U mstěnických stodol v usedlostech VI, XIV a za špýcharom v usedlosti XI byly odkryty úzké stavby, které lze interpretovat jako seníky. V půdoryse představovaly úzký obdélník 5×2 m. Z nálezové situace vyplývá, že tento seník byl překryt pultovou střechou (obr. 14; Nekuda, R. 2002, 104).

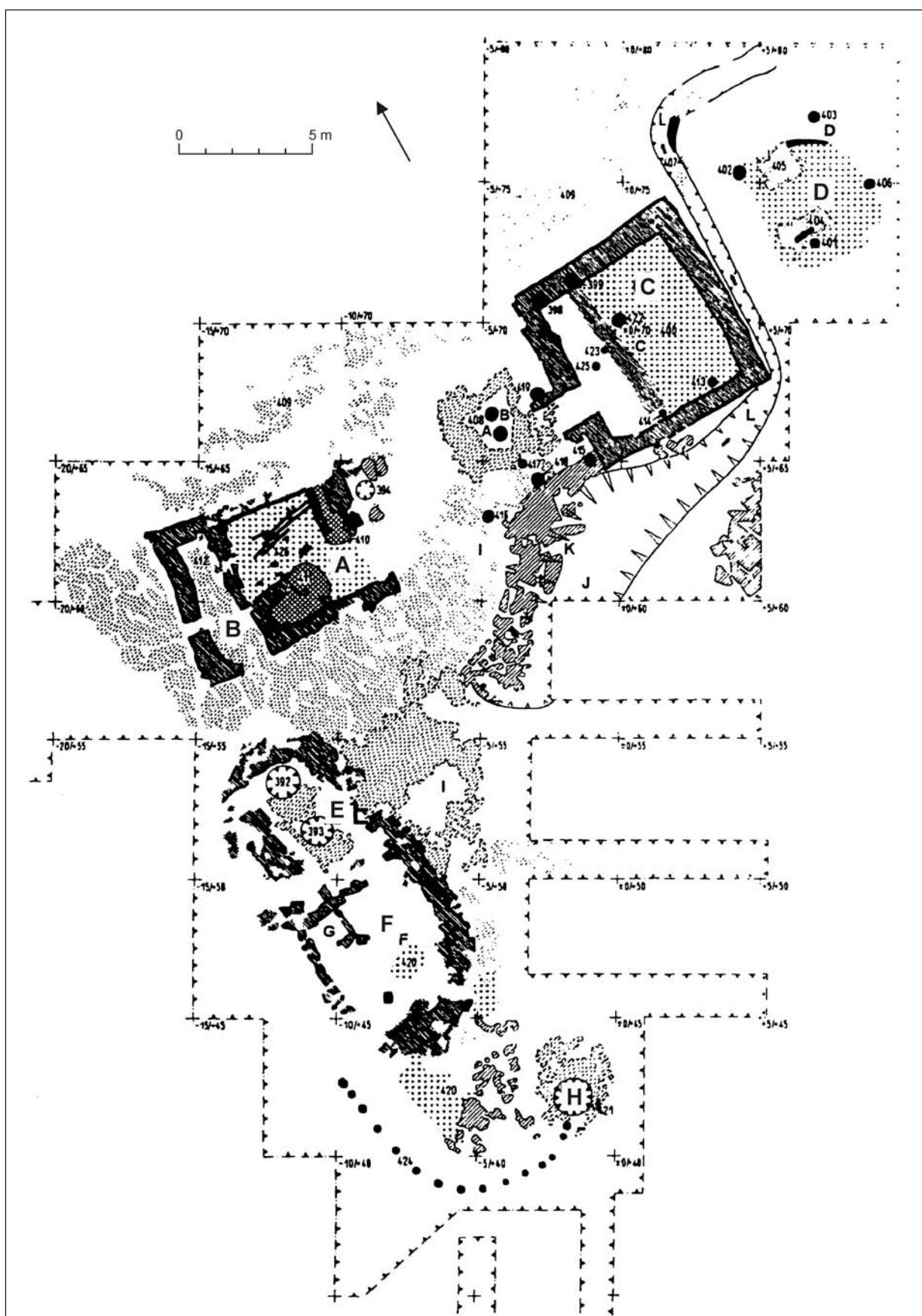
Druhá úzká stavba byla objevena v usedlosti XII, rovněž až v prostoru za výjezdem ze dvora, kde byla přistavěna k patrové sýpce. Stavba měla rozměry $5 \times 1,8$ m. Síře staveb naznačuje, že se jednalo o přístřešky, v nichž bylo uskladněno seno (obr. 15; Nekuda, R. 2002, 102).

V etnografické literatuře jsou tyto přístavky ke stodolám označovány jako menší kolny, které sloužily k uskladnění plev (Frolic 1974, 184).

Ze zastoupení jednotlivých hospodářských objektů ve středověké vesnici na Moravě vyplývá, že byly vybaveny všemi základními hospodářskými budovami nutnými jak k pěstování obilí, tak i k chovu dobytka.

Obr. 15. Mstěnice. Půdorys a rekonstrukce usedlosti XI. Patrový špýchar na konci dvora s přístavbou seníku. Pohled ze dvora. Kresba: Z. Špičák.

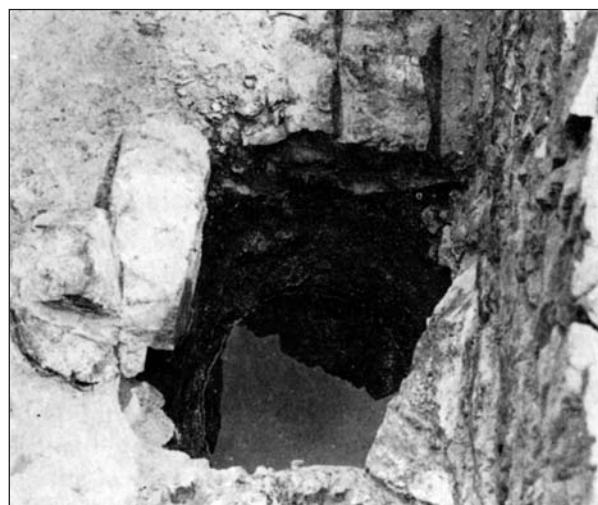
Obr. 16. Bystřec. Usedlost X. A, B - jizba s přístavkem; C - špýchar; D, E, F - hospodářské objekty; H - studna. Kresba: Z. Špičák.

Studny

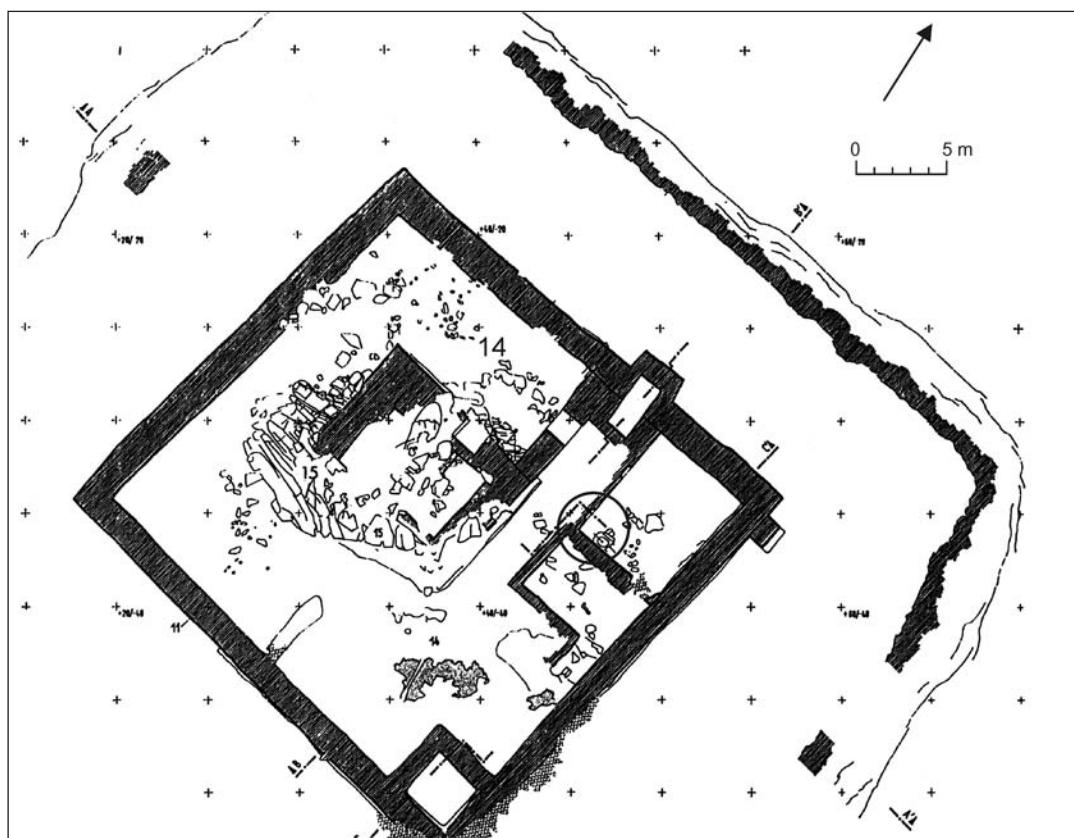
Voda byla důležitým faktorem pro zakládání středověkých sídlišť. Většina středověkých vesnic na Moravě vznikala při vodních tocích sloužících jak středověkému člověku, tak i pro zvířata. Zdrojem pitné vody byly studánky bez zvláštní stavební úpravy. Taková studánka se nacházela v zaniklém Pfaffenchlagu. Při archeologickém výzkumu Bystřece, Vilémova a Hoštínku u Tlumačova byly objeveny studny, jejichž vnitřní konstrukce byla vyzděná z kamene.

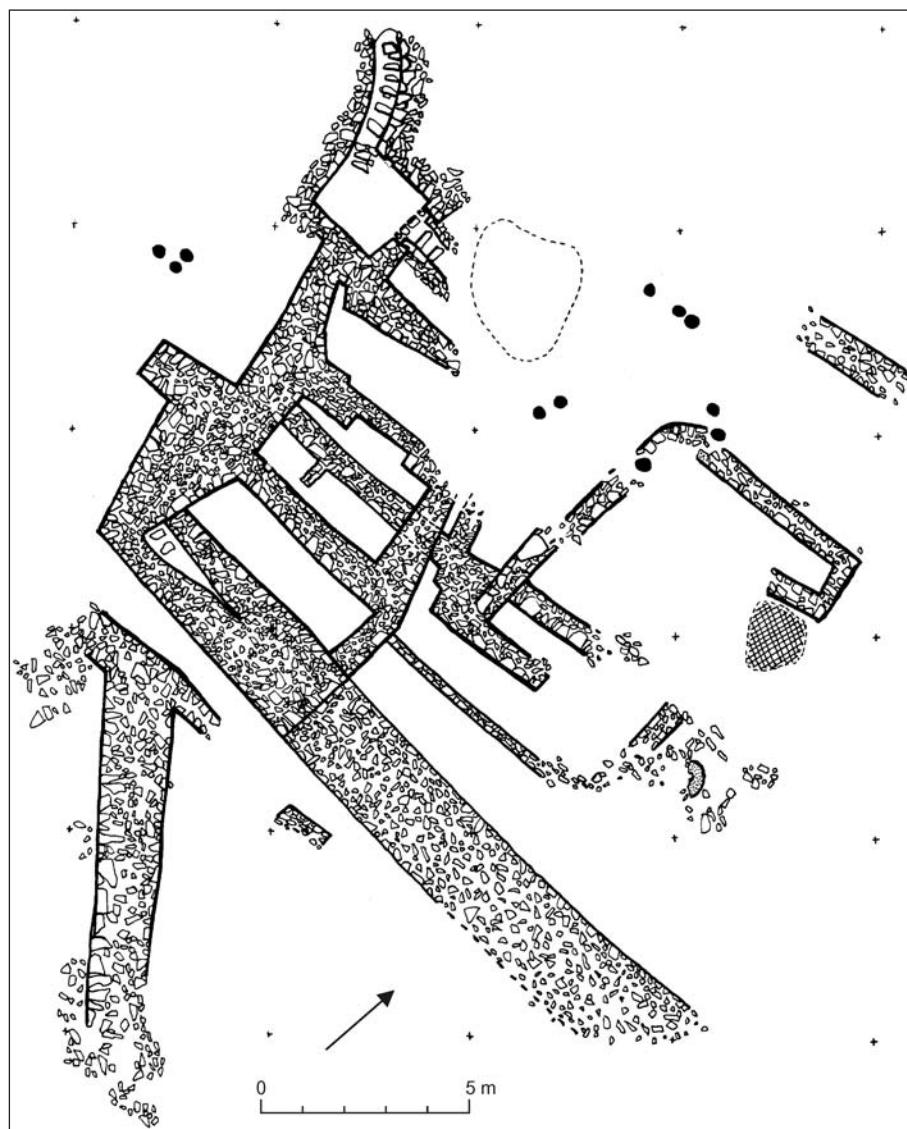
Obr. 17. Bystřec. Studna ve dvoře usedlosti X. Foto: L. Belcredi.

Obr. 18. Mstěnice. Tvrz. Studna v prostoru A. Foto: V. Nekuda.

Obr. 19. Mstěnice. Půdorys tvrze se studnou (vyznačena kroužkem).

Obr. 20. Mstěnice. Plán středověkého vodního mlýna. Kresba: P. Dočkal.

Studna v Bystřeci byla na dvoře usedlosti X. Měla kruhové vyzdění do hloubky 2,5 m. Uvnitř studny byla nalezena část rumpálu, železné předměty a keramika (obr. 16 a 17; Belcredi 1997a, 113; 2006).

Ve Mstěnicích nebyla při archeologickém výzkumu zjištěna žádná studna. Vzhledem k tomu, že středověká vesnice se nacházela v těsné blízkosti Mlýnského potoka, je velmi pravděpodobné, že voda z tohoto potoka soužila jak pro mstěnické obyvatele, tak i pro dobytek. Jiná situace byla zjištěna při archeologickém výzkumu středověké tvrze ve Mstěnicích.

Tvrz ve Mstěnicích stála na levém břehu Mlýnského potoka. Archeologický výzkum středověké tvrze ve Mstěnicích probíhal v letech 1963, 1966-1969. Z celého stavebního komplexu tvrze ve Mstěnicích byly zjištěny zbytky ohradní zdi a hranolovité věže. Vstupní část byla vybudována na severní straně ohradní zdi v její východní polovině. Východně od centrální věže byla archeologickým výzkumem zjištěna obytná budova a její sklepní prostory.

Po začítění celé plochy se rýsovaly prostory dvou místností, které byly označeny písmeny A a B. Místnost A měla rozlohy 7 x 6 m. Její podlaha spočívala na kamenném podloží. Při jižní stěně poblíž jihozápadního rohu byla ve skalnatém podloží vyhloubena studna. Měla průměr 1 m a hloubku 1,5 m (obr. 18; Nekuda, V. 1985, 43).

Prostory tvrze, označené jako A a B, byly součástí budovy, kterou možno považovat za obytné stavení. Stálo východně od centrální věže a lze se domnívat, že horní podlaží obou budov byly spojené (obr. 19; Nekuda, V. 1985, 37; 2007, 162).

Mlýn

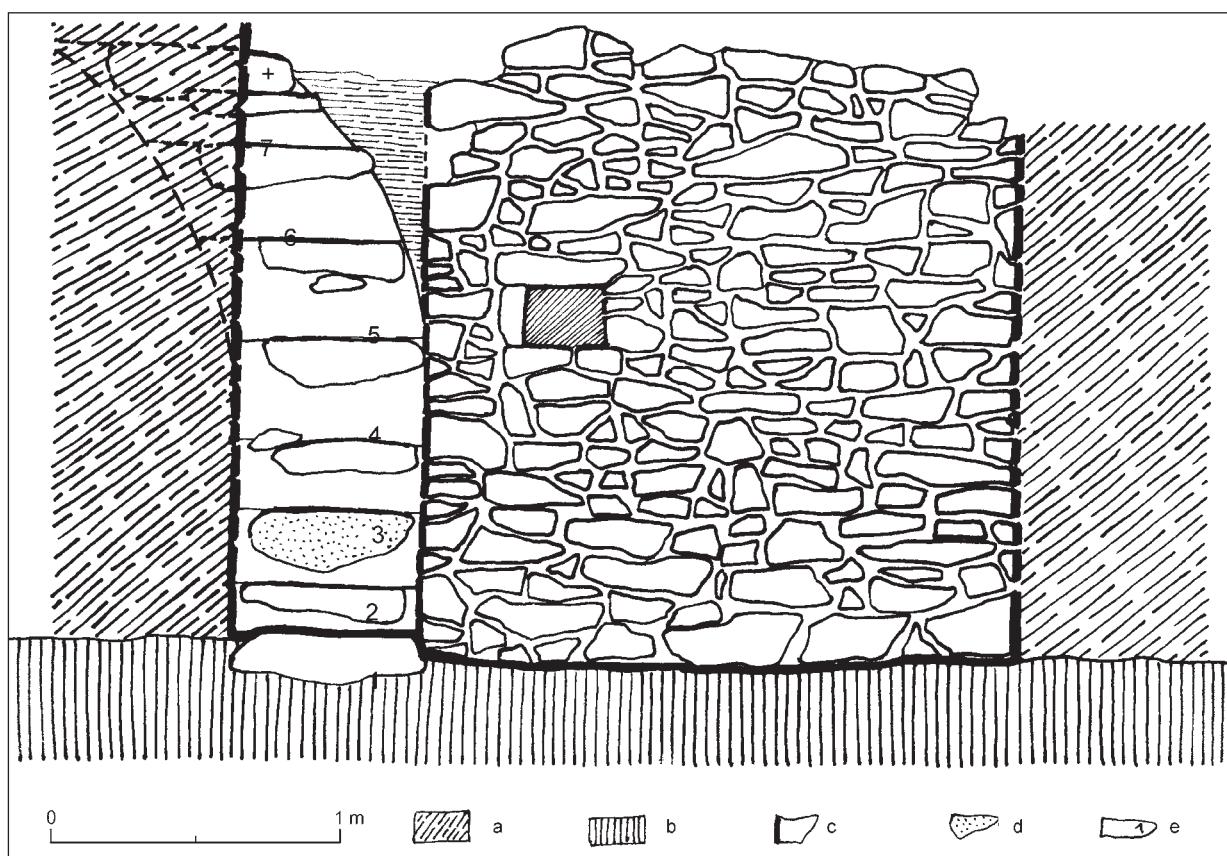
V písemných pramenech jsou doloženi mlynáři již od 11. století. V Anglii „Domesday Buck“ uvádí, že v roce 1086 v asi 3000 vesnicích bylo 5624 mlýnů.

Mlýny byly dvojího druhu - vodní a větrné. Mlýn patřil k nejdůležitějším hospodářským, ale hlavně výrobním zařízením středověké vesnice. Míval obvykle jedno, ale i více kol. Jednokolový mlýn uvádějí moravské Půhony v roce 1420 v Bohdalově, mlýn o šesti kolech byl v Hodonicích (P II, str. 280, č. 1175, z roku 1413).

Na statcích olomouckého biskupství už v roce 1256 je předpis, že jeden mlýn má být pro 50 lánů. Někdy bylo poddaným bráněno jezdit do jiného mlýna. Například Albrecht Gurvia z Lísova bráníl na svobodných cestách, aby lidé jezdili do mlýnů Mikuláše Gerusara v Uničově (P II, str. 408, 409, č. 201, roku 1413). Roku 1407 Herart z Kunštátu svedl vodu, která byla vedena na mlýn, a roztrhal ploty na klášterních pozemcích. O tři roky později, roku 1410, dokonce lidé Herartův mlýn zbořili, roztrhali stav a rozbili žernovy.

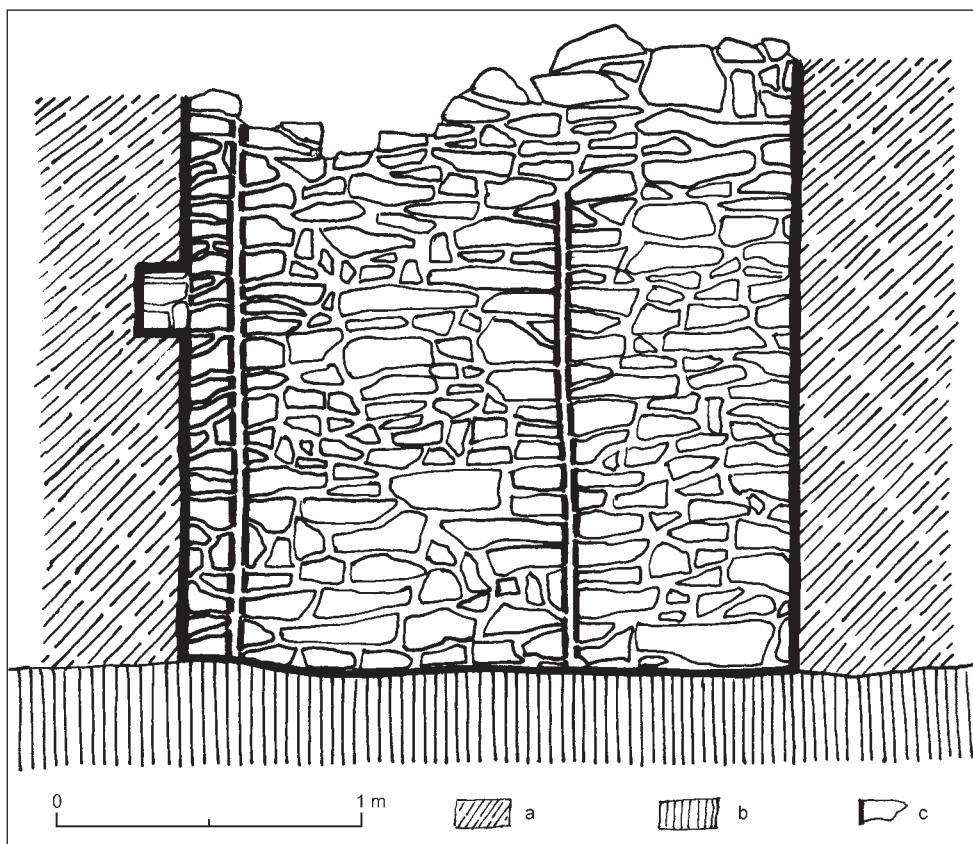
Existence mlýna je doložena písemnými zprávami v Zemských deskách brněnských (dále jen ZDB)² z roku 1407, kde se nachází informace, že Vok ml. z Holštejna a jeho manželka Kateřina ze Mstěnic prodali „munitionem cum villa et curia, ac molendino“ Mstěnice Přibíkovi z Radkova a jeho potomkům (ZDB IX, č. 152, str. 261). Další zmínka o mlýně je z roku 1409 (ZDB X, č. 14, str. 282). Přibík z Radkova prodal tvrz ve Mstěnicích se vsí a mlýnem Jírovi ze Šebkovic. Poslední záznam o mlýně ve Mstěnicích je z roku 1466, kdy bratři Jan, David a Alexander ze Mstěnic prodali ves Mstěnice s tvrzí, dvorem o dvou poplužích a mlýnem Vaňkovi z Ríčan (ZDB XIV, č. 20, str. 412).

O existenci mlýna svědčí i název potoka Mlýnský. Reálný je tedy předpoklad, že mlýn uvedený v Zemských deskách se musel nacházet na potoku nesoucím jeho název. Důležitým činitelem pro provoz

Obr. 21. Mstěnice. Patrová sýpka (špýchar). Vstupní schodiště s výklenkem. Legenda: a - řez kamenným zdivem; b - rostlý terén; c - lícované kamenné zdivo; d - fragment žernovu; e - značení schodových stupňů. Kresba: P. Dočkal.

² ZDB - Zemské desky brněnské: 35 svazků Brněnské cídy z let 1348-1642 (Moravský zemský archiv v Brně, ev. č. 120-154).

Obr. 22. Mstěnice. Patrová sýpka (špýchar). Pohled na východní stěnu s vyznačením výklenku a výrazných spár ve zdivu. Legenda: a - řez kamenným zdivem; b - rostlý terén; c - lícované kamenné zdivo. Kresba: P. Dočkal.

mlýna byl rybník vybudovaný na Mlýnském potoku, jehož hráz je ve vzdálenosti 100 m od mlýna. Jednalo se tedy o mlýn podhrázský. Je proto velmi pravděpodobné, že vybudování rybníka přímo souviselo s výstavbou mlýna. Jeho budovatelem byl se vší pravděpodobností mstěnický vladyka Milota, který seděl na mstěnické tvrzi až do 90. let 14. století. Vzhledem k tomu, že po jeho smrti se vystřídala ve Mstěnicích celá řada zemských rodů a mlýn byl zapsán v zemských deskách roku 1407, muselo dojít k jeho výstavbě ještě před smrtí Milotovou, tj. ve čtvrtém čtvrtletí 14. století, což potvrzuje i nález pražského groše Václava IV.

Představu středověkého vodního mlýna poskytl archeologický výzkum ve Mstěnicích. Mlýn stál na západním konci vesnice. Z dosavadního výzkumu vyplývá, že budovy mlýna zaujímaly plochu čtverce o straně cca 20 m. Na východní straně se nacházelo obydlí (jizba), jehož základy byly velmi rozrušené. Jednalo se velmi pravděpodobně o dvoudílný dům (11 x 6 m) o jizbě vybavené pecí a komoře. Obě místnosti byly přístupné ze dvora. Kromě toho měla jizba ještě jeden vchod na jižní straně k mlýnici a hlavně ke kontrole vodního kola a přívodu vody. Ve vstupu byla nalezena část kamenného ostění. Na západní straně se nacházela mlýnice o dvou místnostech (5 x 1,5 m a 4 x 2 m), které byly patrové. Jejich zahľoubení bylo 2,2 m. Za zmínku stojí zásyp druhé místnosti, který představoval téměř 1 m vysokou vrstvu mazanice a spáleného dřeva. Po vybrání tohoto zásypu došlo k překvapení, neboť zhruba uprostřed místnosti v hloubi 1,1 m se objevilo lícované zdivo s krátkou příčkou zhruba uprostřed, směřující k mlýnici.

Toto zdivo je rovnoběžné s vnitřním zdivem uvnitř mlýnice. Z uvedené situace vyplývá, že se jedná o původní mlýnici, která byla přestavěna v další fázi na dvě budovy. Je velmi pravděpodobné, že v době existence jednoprostorové mlýnice byl také opodál stojící špýchar přístupný vchodem na východní straně. V konečné fázi se mlýnice skládala ze dvou místností a ze špýcharu. Uzká místnost nasvědčuje tomu, že v ní s velkou pravděpodobností bylo umístěno palečkové kolo napojené na vnější kolo mlýnské (obr. 20; Nekuda, R. 2004, 117).

Na západní straně se nacházel ještě patrový špýchar spojený s mlýnicí ohradní zdí. Zachovala se jeho suterénní část s kamenným zdivem do výše 2,2 m. Obdélníkovitý půdorys měl vnější rozměry 3,7 x 3,1 m a vnitřní 2,5 x 2 m. Špýchar ve mlýně měl schodovitě upravený vstup dlouhý 2,6 m v severozápadním

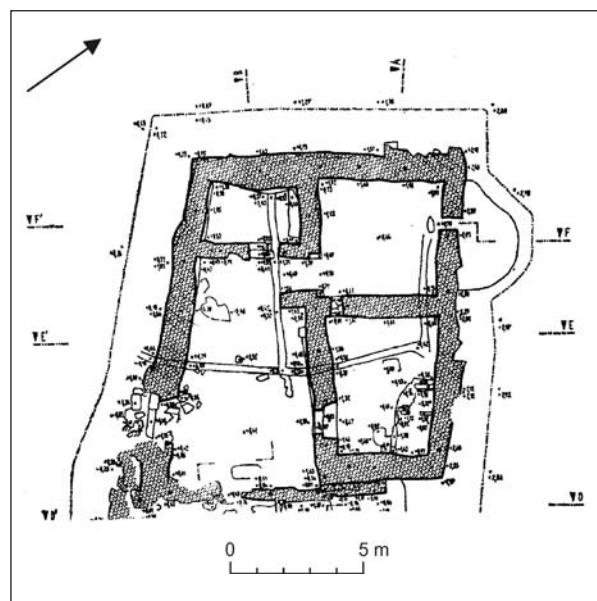
rohu (obr. 21; Nekuda, R. 2001, 142). Při jeho výzkumu bylo nápadné, že východní stěna vykazovala dvě výrazně svislé spáry ve zdivu. Archeologickým výzkumem byla tato stěna rozebrána a bylo prokázáno, že se jednalo o zazděný vstup (obr. 22). Vstup byl 1,7 m vysoký a 1,1 m široký. Opatřen byl třemi kamennými schody, z nichž jen jeden byl zachován, zatímco dva zbyvající byly již zborcené. O existenci druhého vstupu, v severozápadním rohu, nelze z nálezové situace rozeznat, zda existoval již od samého počátku, nebo byl vybudován až po zazdění vstupu v rohu východní stěny. V zásypu tohoto vstupu byl nalezen železný váleček (válečkový projektil). Válečkové projektily se našly rovněž na tvrzi a svými rozdíly se od nálezu v mlýně příliš nelišíly. Je velice pravděpodobné, že tento nález svědčí o přepadení mlýna (Nekuda/Ustohal 2003, 223-228; Nekuda, R. 2007). Mlýnské kameny a železné součástky byly pro provoz mlýna důležité, proto se stávaly předmětem zničení nebo krádeže, jak o tom svědčí mlýn v Kvačicích, který rytíř z Moravan roku 1407 přepadl a odvezl do Hluku kamení a železo.

Terčem útoků se stávaly nejen mlýny, ale i mlynáři. Roku 1408 přepadl Albrecht z Cimburka a z Točova se svými panoši a sedláky mlýn v Bolelouci, mlynáře násilím vyvezl za vesnici a mlýn zapálil.

Z nálezů z prostředí mstěnického mlýna jsou důležité především zlomky mlýnských kamenů a brusného kola, které jsou pro provoz mlýna nepostradatelné (Nekuda/Přichystal 2003). A. Přichystal zpracoval řadu mlýnských kamenů, které dosvědčují dlouhodobý provoz mstěnického mlýna. Mlýnské kameny (žernovy) byly druhotně osekány a použity do základového zdiva středověkého vodního mlýna.

V areálu mlýna musely být ještě další hospodářské stavby, neboť z písemných pramenů víme, že mlýny měly své vlastní hospodářství. Nemohly tedy ve mstěnickém mlýně chybět chlévy a kolny.

Mezi zajímavými nálezy krom žernovů, brusných kamenů a keramiky se nacházejí železné předměty, které vypovídají o dovednosti mstěnického kováře. Z pracovního nářadí máme doloženy kladiva a dláta. Pro práci mlynáře byla důležitá kladiva, která sloužila k roztloukání mlýnských kamenů (Nekuda/Doležal/Veselý 2006, 117-127).

V zaniklém Pfaffenschlagu byly v síni domu VII nalezeny žernovy a tři brusné kameny, proto byl tento dům označen jako žernovový mlýn. Vzhledem k tomu, že v žádné jiné usedlosti žernovy ani brusné kameny nebyly nalezeny, plnila tato usedlost pravděpodobně funkci mlýna, patrně na ruční pohon (obr. 23; Nekuda, V. 1975, 61-65). Nálezy brusných kamenů v Pfaffenschlagu a Mstěnicích svědčí o tom, že mlýny plnily funkci brusů. Nálezy brusných kamenů tuto funkci jen potvrzují (Nekuda, R. 2001; Přichystal 2001).

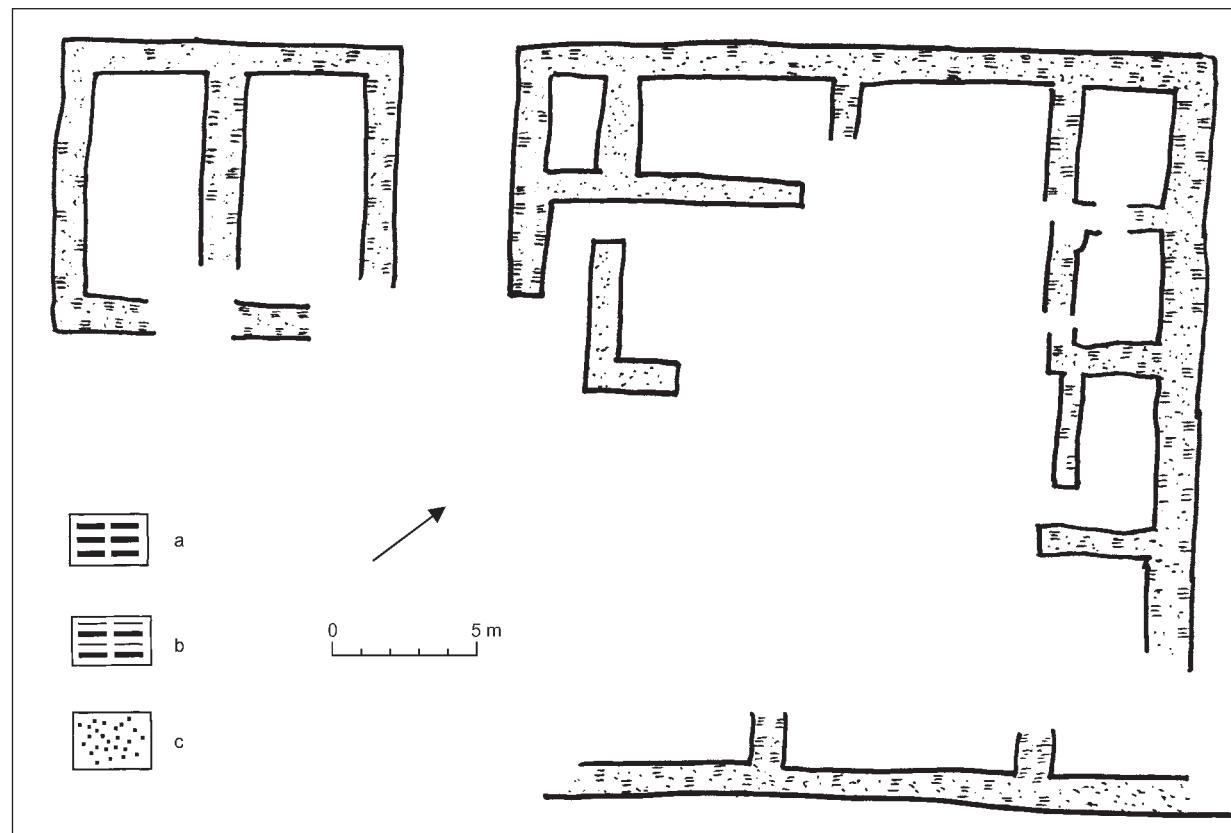
Existenci větrného mlýna předpokládala D. Šaurová v zaniklých Konůvkách.

KAMENNÉ SUROVINY POUŽITÉ PŘI STAVBĚ OBYTNÝCH A HOSPODÁŘSKÝCH STAVEB VE MSTĚNICÍCH

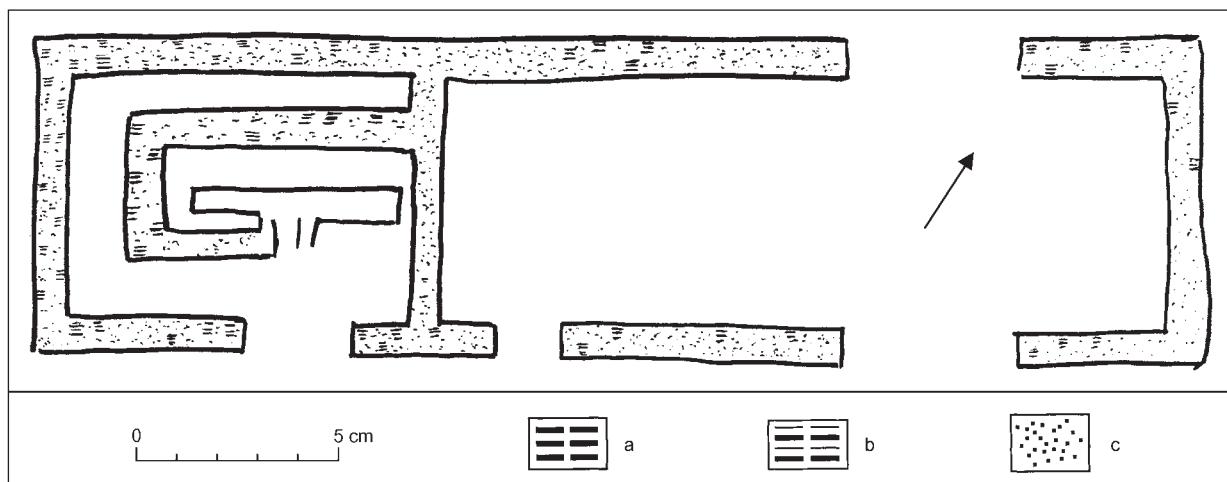
Středověká vesnice Mstěnice se nacházela v nadmořské výšce 350 m na soutoku dvou potoků - Mocly a Mlýnského potoka. Po jejím soutoku má potok jméno Rouchovanka (obr. 24; Nekuda, R. 2001, 135). Geologickým podkladem lokality i jeho okolí jsou migmatizované biotitické ruly. Ves sama ležela na dně údolí zahloubeného asi 40 m pod úroveň okolního terénu. Území je silně ovlivněno hadcovým podkladem, který místy vystupuje na povrch jako hadcová skaliska. Na jednom z nich byla postavena v druhé polovině 13. století ve Mstěnicích tvrz. Nedaleko středověkého vodního mlýna se rovněž nacházela hadcová skaliska. Hadce bylo též použito z větší části při stavbě mlýna.

Středověká vesnice se vyznačovala značnou kamennou destrukcí, která pocházela z obytných a hospodářských staveb. Pod kamennou destrukcí bylo velmi dobře zachované základové zdivo, které bylo tvořeno hrubě opracovaným kamenným materiélem.

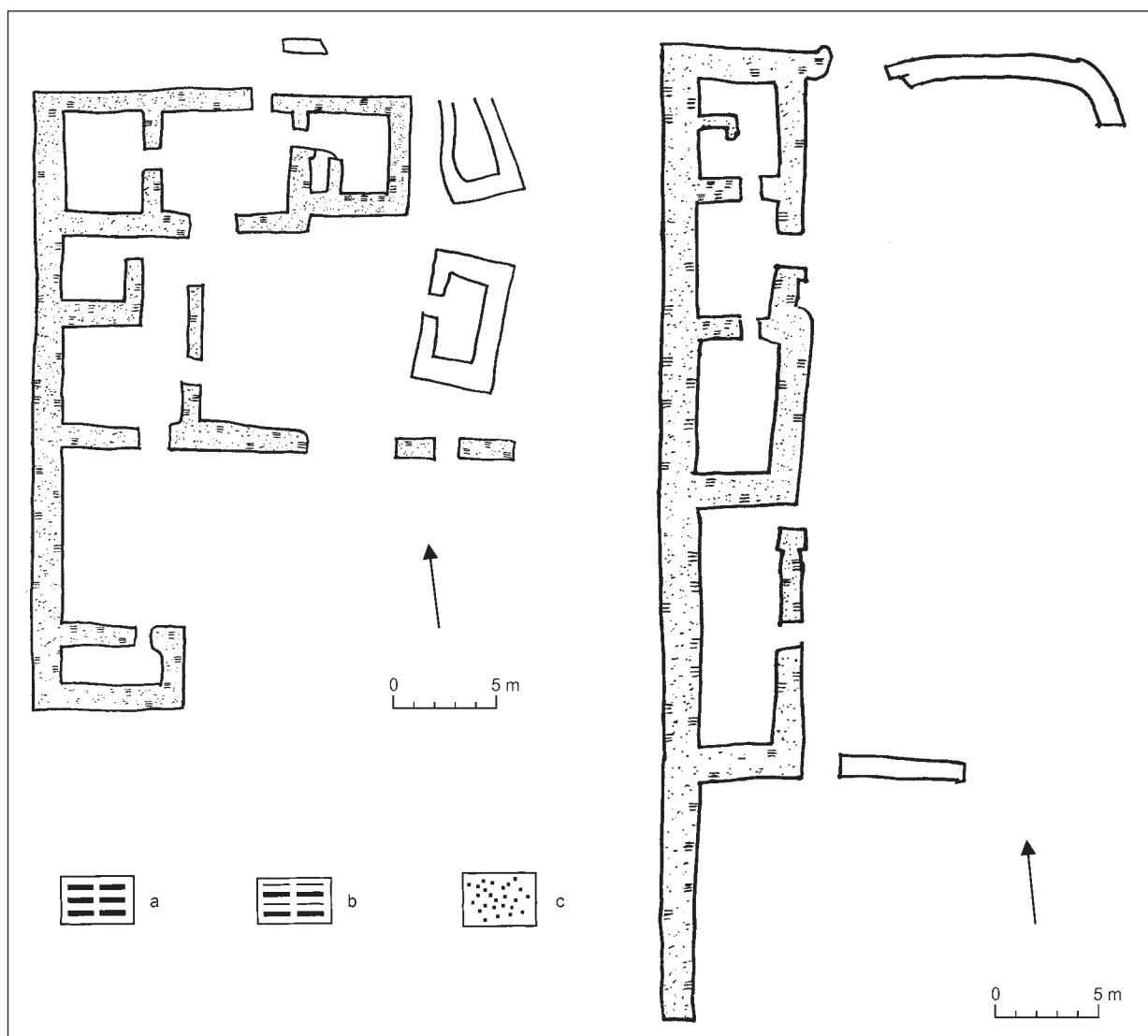
Vzhledem k tomu, že výzkum této lokality poskytl velké množství kamenného materiálu, který se barevně lišil, bylo přistoupeno ke spolupráci s Ústavem geologických věd Přírodovědecké fakulty Masarykovy university v Brně.

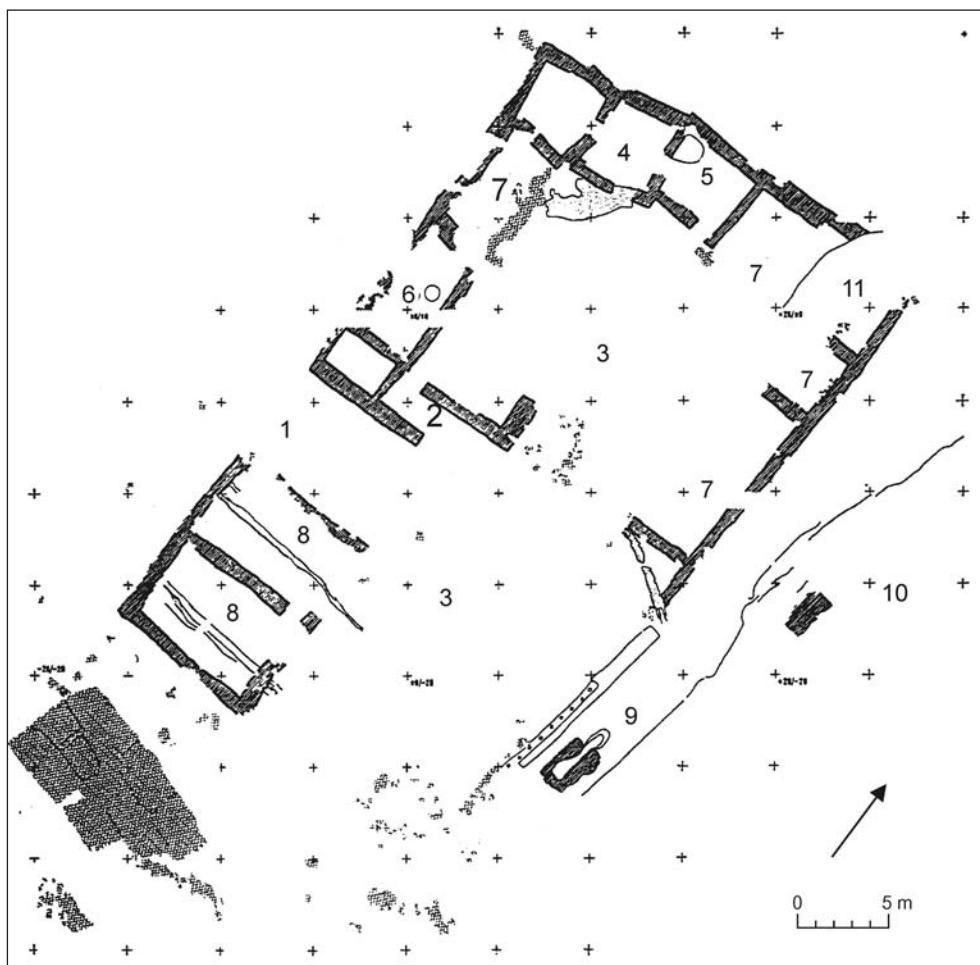
Obr. 25. Mstěnice. Kamenné suroviny použité při stavbě panského dvora. Legenda: a - granátický hadec; b - hadec; c - rula. Kresba: M. Krajíčková.

Obr. 26. Mstěnice. Kamenné suroviny použité při stavbě sušárny se stodolou. Legenda: a - granátický hadec; b - hadec; c - rula. Kresba: M. Krajíčková.

Obr. 27. Mstěnice. Kamenné suroviny použité při stavbě usedlostí XIV a XV. Legenda: a - granátický hadec; b - hadec; c - rula. Kresba: M. Krajíčková.

Obr. 28. Mstěnice. Půdorys panského dvora. 1 - vjezd do dvora; 2 - vstup do severní části dvora; 3 - nádvíří; 4 - obytná budova; 5 - pec; 6 - ohniště; 7 - hospodářské budovy; 8 - chlévy; 9 - kovárna; 10 - příkop tvrze. Kresba: Z. Špičák.

Na stavbu tvrze byl použit materiál získaný z odtěžení hadcové skály. Tento materiál byl použit i na okolní stavby, nejvíce na panský dvůr, který stojí přímo u tvrze, ale i na sušárnou se stodolou. Zde je granátický hadec zastoupen více, i když rula ještě v menší míře převažuje. U panského dvora granátický hadec převažuje nad rulou (biotitickou pararulou až migmatem). Byl použit, i když v malé míře, též na stavbu usedlostí. Dominívám se, že při stavbě tvrze byl použit zbytkový materiál (granátický hadec, hadec) z této stavby na přestavbu vesnice (obr. 25 a 26).

Vlastní výstavbu, zejména tvrze, sušárny obilí a panského dvora, prováděli speciální řemeslníci. Je možno uvažovat i o množství kamene, který bylo nutno vytěžit například jen pro postavení tvrze. Především bylo třeba kámen nalámat. Tuto práci mohli vykonávat poddaní. Nalámaný kámen museli navozit na místo stavby. Kromě dovodu kamene bylo nutno navozit písek, vypálit vápno a obstarat stavební dřevo. Množství kamene potřebného k výstavbě tvrze vypočítal Z. Špičák.

Usedlosti

Přímo ve středověké vesnici byly geoarcheologicky zkoumány usedlosti XIV, XV, XVI, XVII a část ohradní zdi vesnice.

Usedlost XIV se nacházela na jižní straně návsi. Vnitřní dvůr měl téměř čtvercový půdorys o ploše 550 m² a vnější prostor dvora 275 m². Podobné členění měl panský dvůr na západní straně tvrze. Čelní stranu dvora zaujímaly trojdílný dům orientovaný do návsi, vjezdová brána a špýchar. Zvláště u zahľoubených staveb špýcharů bylo základové zdivo pečlivěji stavěno a řada kamenů nesla stopy opracování. Kamenné základové zbytky usedlosti XIV tvořila převážně rula a v menší míře pak hadec (obr. 27).

Usedlost XV navazoval na východní straně na usedlost XIV. Největší část půdorysu usedlosti XV zaújímal trojdílný dům. Na trojdílný dům navazoval v podélné ose další prostor, který nepochyběně sloužil jako chlév. Rovněž stavební materiál usedlosti XV tvořila rula a částečně granátický hadec. Stejná situace byla u usedlostí XVI a XVII (*Nekuda/Krajíčková 2004, 119-124*).

Mlýn

Ve Mstěnicích se hadcová skaliska nacházela též nedaleko mlýna. Základové zdivo mlýna/mlýnice je z kvalitního lámaného hadce, o kterém se lze oprávněně domnívat, že byl získán v lomu ze skály pod předsunutým opevněním chránícím tvrz (150 m jižně od tvrze). Svědčí o tom vysoké hodnoty magneticke susceptibility, pohybující se mezi $5,5-14,5 \times 10^{-3}$ SI jednotek, které naopak nekorespondují s výchozem pod tvrzí, kde se zjistili hodnoty výrazně nižší ($0,5-2,7 \times 10^{-3}$ SI jednotek) a navíc je zde už makroskopicky pozorovatelný granát. Hornina z lomu pod předsunutým opevněním je však zřetelně zbřidličnatělá, což umožňovalo její lámání do úhledných kvádríků (*Nekuda/Přichystal 2005, 197-202*).

Je opravdu vidět, že hadec byl záměrně lámán a opracován. Rula je v této stavbě také zastoupena, ale v menší míře. V nejbližším okolí se rula vyskytuje v podobě velkých bloků, které bylo možné sbírat buď okolo potoka, nebo 250 m od tvrze, kde je velké „kamenné moře“ tvořené ortorulou.

Mlýn byl důležitou stavbou, která byla stavěna později než samotná tvrz a vesnice, proto ji také byla věnována velká pozornost.

První větší soubory zajímavých kamenných předmětů z prostředí středověkého vodního mlýna ve Mstěnicích zpracovali A. Přichystal (2001), R. Nekuda a A. Přichystal (2003).

Mlýnské a brusné kameny byly zprvu roztroušené po celé ploše archeologického výzkumu nebo byly nalézány druhotně - použité jako součást kamenné budovy špýcharu a mlýnice. Do suterénní části špýcharu vedly kamenné schody, k jejichž stupňovité úpravě bylo použito starých mlýnských kamenů. Rovněž přímo při vstupu do suterénní části špýcharu byl použit mlýnský kámen (*Nekuda/Přichystal 2003*), který byl druhotně osekán a zazděn.

Dalším větším souborem, tentokrát z výzkumné sezóny 2003, je kolekce mlýnských kamenů, kamenného brusu, ostění a velké kamenné desky z hadce.

V samotné mlýnici (budova „a“) se již mlýnské kameny nenacházely ve zdivu, ale byly zjištěny v druhotné pozici jako součást zásypu. K velmi zajímavým nálezům výzkumné sezóny 2003 patří kamenné ostění, které svědčí o výstavnosti mlýna. Vyšší části mlýnice jsou již obvykle stavěny z balvanů migmatitizovaných rul, případně se dalo pozorovat střídání těchto balvanů s nalámanými bloky hadce, ojedinělými kusy křemene či výjimečně přítomnými úlomky durbachitů. Balvany rul byly sbírány v bezprostředním okolí vesnice, durbachit určitě představuje zbytky po rozpadlém mlýnském kamenu nebo odpad po jeho zpracování.

V roce 2004 archeologický výzkum středověkého vodního mlýna pokračoval dořešením situace v místnosti „b“ v mlýnici. V zásypu byla nalezena další torza mlýnských kamenů.

Během výzkumných sezón 2003-2004 byla získána rozsáhlá kolekce 14 mlýnských kamenů (*Nekuda/Přichystal 2005, 197-202*).

Výzkumná sezóna 2006 přinesla další početnou skupinu mlýnských kamenů. Mlýnské kameny byly druhotně použity do základového zdiva obydlí (jizby) středověkého vodního mlýna ve Mstěnicích.

Na základě petrografického rozboru můžeme konstatovat, že mstěničtí mlynáři měli bohatou zásobu mlýnských kamenů, které získávali ve vzdálenějším okolí Mstěnic. Durbachitové kameny na Třebíčsku nebo Velkomeziříčsku, mlýnské kameny z křemenných slepenců z ještě větší vzdálenosti. Nejbližší výchozy těchto hornin leží v třebíčsko-meziříčském masívu a jsou vzdáleny vzdálenou čarou asi 15 km. Nejbližší lomy v kvalitní pevné a nezvětralé hornině byly u Pozďatína nebo u Vladislavi.

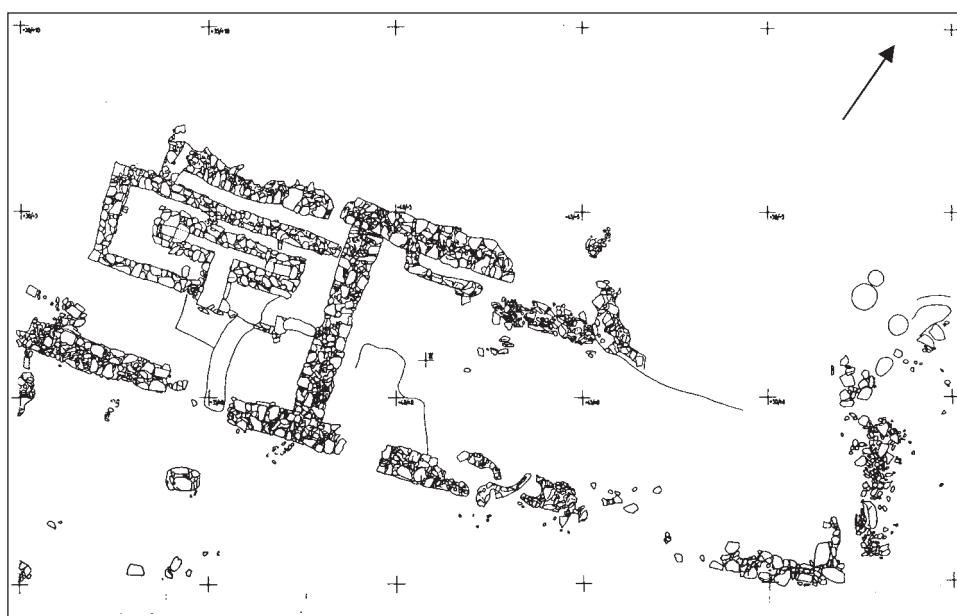
Ani jedna hornina není místního původu, je tedy zřejmé, že na výrobu mlýnských kamenů se používaly vybrané typy hornin a mezi nimi byly ceněny především křemenné slepence bazálních devonských klastik. K jejich využívání vedla nejspíš ta vlastnost, že se vyznačovaly, ve srovnání s jinými moravskými horninami, vyšší odolností vůči obrusu. Na druhé straně se domníváme, že se poměrně obtížně kamenicky opracovávaly, což souviselo jak s tvrdostí křemenných valounů, tak i s jejich hrubozrnností.

K jejich provenienci se již dříve orientačně vyjádřil A. Přichystal (2001), když hledal jejich zdroj bud' v okolí Žernůvky na Tříšnovsku, nebo na Kraví hoře u Tasovic (Znojemsko). Tyto slepence vystupují i přímo v prostoru Brna (Červený kopec) a severně od města na morfologicky nápadném hřbetu Babí lom (*Nekuda/Přichystal 2005, 198-200*).

PANSKÉ DVORY VE STŘEDOVĚKÉ VESNICI

Ve struktuře středověké vesnice zaujímaly zvláštní postavení panské dvory - jak po stránce stavební, tak po stránce dispoziční. Kromě toho hrály důležitou roli také v ekonomice středověké společnosti.

V historické i archeologické literatuře se setkáváme s termíny dvůr a dvorec. L. Niederle (1913, 779, 798) termínem dvorec označuje sídlo knížecí a termínem dvůr komplex, v němž kromě obydlí jsou budovy hospodářské - chlévy, stodoly, sýpky seníky a suširna. My užíváme termínu dvůr, který je také uváděn ve staročeských písemných pramenech, například v Zemských deskách moravských nebo v Knihách půhonných a nálezových. Toto označení znamenalo vždy panské sídlo vybavené obytnými a hospodářskými budovami.

Obr. 29. Mstěnice. Půdorys sušárny obilí a stodoly panského dvora. Kresba: Z. Špičák.

Panský dvůr z období před polovinou 13. století byl archeologickým výzkumem doložený v zaniklých Záblacanech (Snášil 1977, 254).

Od 13. století se stávají panské dvory již běžnou součástí celé řady venkovských sídlišť. Podobu panského dvora z období vrcholného středověku přinesl výzkum zaniklé středověké vesnice ve Mstěnicích, kde byl prozkoumán celý areál včetně tvrze. Mstěnický dvůr se rozkládal na západní straně od tvrze, od níž ho dělil vodní příkop. Plocha dvora představovala obdélník o rozměrech 40 x 25 m. Tento obdélníkový půdorys se dělil na dvě části - na část severní, téměř čtvercovitého půdorysu (25 x 23 m) a na část jižní (25 x 17 m). Severní část dvora představovala uzavřený čtyřboký dvůr obestavěný na severní straně trojdílným domem komorového typu se síní uprostřed a jizbou a komorou po stranách. Vstup ze dvora byl do síně, z níž vedly vstupy jak do jizby, tak do komory. Tento dům můžeme označit jako obydlí šafáře. Na severní straně se nacházely ještě dva hospodářské prostory pod společnou střechou s trojdílným domem. Na západní straně navazovala v pravém úhlu zástavba (16 x 4,5 m), kde byla patrně kolna otevřena do dvora a dům o dvou větších místnostech. V jedné z nich se nacházelo otopné zařízení a tuto část je možné označit jako obydlí čeledi. Jižní strana byla uzavřena patrně kolnou otevřenou do dvora a štírově orientovanou hospodářskou budovou, která spolu s dalšími stavbami uzavírala východní stranu dvora. Mezi kolnou a hospodářskou budovou byla vjezdová brána dovnitř do dvora. V jižní části dvora byla na západní straně hlavní vjezdová brána. Na ni navazovaly chlévy pro koně a hovězí dobytek (obr. 28; Nekuda, R. 2002, 122, 123; Nekuda, V. 1985, 51).

Ve východní části dvorové zástavby u vodního příkopu mezi dvorem a tvrzí stála kovářská dílna. Kovářská dílna s výhní ve Mstěnicích byla součástí panského dvora. Výheň se nacházela v prostoru 7 x 4 m. Stěny kovářské dílny měly konstrukci roštovanou, omazanou hlínou. Na severní straně stěna chy-

běla, takže kovárna byla z této strany otevřena do dvora, aby kovář mohl kovat koně. Na severní straně se nacházela jáma, kde byl umístěn špalek s kovadlinou. Po celé délce výhně se podél této stěny tállo další zahloubení, ve kterém bylo umístěno dřevěné koryto k zakalení železných výrobků (*Nekuda, R. 2002, 123; Nekuda, V. 1985, 60; 2007, 187, 188*).

Jako kovářskou dílnu interpretoval *L. Belcredi* (2003, 58-66) v zaniklé Bystřeci usedlost IX. Ze zaniklých vesnic by svědčila o přítomnosti více kovářů ves Koválov. Její archeologický výzkum přinesl doklady o panském sídle a kostele, z kovářské produkce byla nalezena jen kovářská struska.

Práce kováře byla v středověkých vesnicích velice potřebná, neboť vyráběl železné části pro dřevěné náradí, prováděl opravy hospodářského náradí a koval koně.

Na severovýchodní roh dvora navazovala kamenná budova 20 m dlouhá a 5 m široká. Vnitřně byla rozdělena na dvě části. V menší části (7 x 5 m), na západní straně, byl otopný kanál v podobě písmene T, což svědčí o existenci sušárny obilí. Ve větší části, na východní straně, byl prostor průjezdné stodoly (obr. 29; *Nekuda, R. 2002, 123, 124; Nekuda, V. 1985, 60-63*).

Kromě Mstěnic bylo panské sídlo archeologicky zkoumáno v zaniklé vsi Konůvky na Slavkovsku (*Měchurová 1997, 31-39*). Na základě kvalifikace *P. Chotěbora* a *Z. Smetánky* 1985, 48) se jedná o typický příklad rezidenčního panského dvora s bezprostředním zázemím v sídle vlastníka.

Na základě pramenů písemných, archeologických i ikonografických jsme získali představu o panských dvorech, ať už byly na půdě šlechty nebo církevní. Pokud byly na majetcích drobné šlechty, stávaly zpravidla v bezprostřední blízkosti tvrze.

P. Chotěbor a *Z. Smetánka* rozlišují panské dvory rezidenční a podnikatelské. Panský dvůr rezidenční je současně sídlem vlastníka nebo tvoří k rezidenci, zpravidla tvrzi, bezprostřední hospodářské zázemí.

Dvory podnikatelské nejsou vázány na sídlo vlastníka, ale stojí na jeho půdě. Těmito vlastníky byla většinou vyšší šlechta nebo instituce církevní (*Chotěbor/Smetánka 1985, 48*).

Příkladem rezidenčního dvora byl panský dvůr ve Mstěnicích, který byl zázemím tvrze. Dvůr sloužil mstěnickým zemanům k výrobě základních produktů, tj. obilí, masa, mléka a vajec. Chov ovci poskytoval i vlnu.

ZÁVĚR

Problematika středověké usedlosti, kterou se tato studie zabývala, byla řešena na základě archeologických pramenů získaných výzkumem zaniklých středověkých vesnic. Tyto výzkumy prokázaly, že největší změna jak ve struktuře osídlení, tak i ve vývoji jednotlivých vesnic se odehrávala v průběhu 13. století.

Velikost vesnice, počet a uspořádání jednotlivých usedlostí včetně nálezů hmotné kultury, zvláště pak zemědělského náradí, patří k základním pramenům, které archeologie přináší k dějinám středověké vesnice.

Těžiště této práce spočívalo v řešení otázky začlenění jak obytných, tak hospodářských objektů v rámci zemědělské usedlosti.

Archeologické výzkumy ukázaly, že trojdílný dům může mít i různé varianty, a to v základním členění, jak bylo zjištěno při archeologickém výzkumu zaniklých středověkých vesnic Bystřce a Konůvek.

Zvláště výzkum v Bystřici přinesl různé varianty půdorysných typů včetně existence domů jednoprostorových a dvouprostorových. Z dosavadních výzkumů vyplývá důležité poučení, že typy domů, zjištěné na jedné lokalitě, nelze zevšeobecňovat. Naopak, výzkumy potvrzily, že existovaly regionální zvláštnosti. V případě Moravy je rozdíl mezi jihozápadní a střední Moravou. Důležitou roli hrály nepochybně změny v zemědělském systému.

Zemědělská výroba a chov dobytka vyžadovaly novou organizaci zemědělské usedlosti a výstavbu hospodářských budov v rámci dvora. Tak se v obvodové zástavbě dvora objevují chlévy, špýchar, stodoly, seníky a kolny. Uvedenými stavbami byly nejlépe vybaveny usedlosti ve Mstěnicích. Ve většině usedlostí byly chlévy, a to jak pro koně, tak i pro hovězí dobytek. Kromě toho existovaly menší přístřešky pro ovce. Zvýšená produkce obilí vedla k tomu, že bylo zapotřebí staveb pro jeho skladování. Tuto funkci plnily stodoly, neboť mlácení přicházelo na řadu až v zimních měsících.

Ke skladování vymláceného obilí sloužily komory a špýchar (sýpky). Z hospodářských středověkých staveb zaslouží zvláštní pozornost právě špýchar, které patří k nejstarším dokladům na našem území. Zemědělské náradí a vozy vyžadovaly rovněž ochranu před nepřízní počasí, proto v rámci dvora vznikaly různé kolny. Nová organizace zemědělské usedlosti tak byla důsledkem změn v celkovém

rozvoji zemědělské výroby a chovu dobytka. Z rozboru situace na archeologicky zkoumaných lokalitách vyplynulo, že v průběhu vrcholného středověku vznikly všechny typy zemědělských usedlostí, jak je postihuje etnografie v posledních dvou stoletích.

Sociální skladba středověké vesnice nebyla jednotná. Kromě mstěnických vladyků, kteří byli příslušníky nižší šlechty, dokládá i obraz středověké vesnice různou velikost poddanských usedlostí. Několik usedlostí se svou vybaveností a uspořádáním hospodářských budov podobalo panskému dvoru. Mezi držiteli těchto dvorů byli rychtář a krčmář. Nepochybě k nim patřil i mstěnický mlynář.

Archeologické výzkumy na Moravě potvrzují, že jak celkový půdorys vesnice, tak i uspořádání jednotlivých usedlostí odrážejí hospodářský a sociální vývoj středověké vesnice.

LITERATURA

- Belcredi 1986* L. Belcredi: Přínos archeologie k poznání stavební podoby středověkého venkovského domu na střední Moravě. Arch. Hist. 11, 1986, 423-440.
- Belcredi 1997a* L. Belcredi: Zaniklá ves Bystřec - usedlost X. In: Z pravěku do středověku. Sborník k 70. narozeninám Vladimíra Nekudy. Brno 1997, 108-122.
- Belcredi 1997b* L. Belcredi: ZSO Bystřec, usedlost V. Příspěvek k poznání členění stavebního půdorysu a podoby středověké usedlosti. In: Život v archeologii středověku. Sborník příspěvků věnovaný Miroslavu Richterovi a Zdeňku Smetánkovi. Praha 1997, 14-24.
- Belcredi 2003* L. Belcredi: Zaniklá osada Bystřec, usedlosti XVIII a XIX - kovářská dílna a její obytná a hospodářské zázemí. In: Ve službách archeologie IV. Brno 2003, 48-62.
- Belcredi 2006* L. Belcredi: Bystřec. O založení, životě a zániku středověké vsi. Archeologický výzkum zaniklé vsi Bystřec 1997-2005. Brno 2006.
- Frolec 1974* V. Frolec: Lidová architektura na Moravě a ve Slezsku. Brno 1974.
- Chotěbor/Smetánka 1985* P. Chotěbor/Z. Smetánka: Panské dvory na české středověké vesnici. Arch. Hist. 10, 1985, 47-56.
- Měchurová 1997* Z. Měchurová: Konůvky - zaniklá středověká ves ve Ždánickém lese. Stud. Arch. Ústavu AV ČR Brno XVII/1. Brno 1997.
- Mencl 1980* V. Mencl: Lidová architektura v Československu. Praha 1980.
- Nekuda, R. 2001* R. Nekuda: Středověký vodní mlýn ve Mstěnicích. In: Ve službách archeologie II. Brno 2001, 135-148.
- Nekuda, R. 2002* R. Nekuda: Zemědělská usedlost ve středověké vesnici na Moravě. Brno 2002.
- Nekuda, R. 2003* R. Nekuda: K stavebnímu vývoji špýcharů ve Mstěnicích. In: Ve službách archeologie IV. Brno 2003, 147-149.
- Nekuda, R. 2004* R. Nekuda: Výzkum středověkého mlýna ve Mstěnicích v sezóně 2002-2003. In: Ve službách archeologie V. Brno 2004, 115-118.
- Nekuda, R. 2006a* R. Nekuda: The Agricultural Homestead in Moravian Mediaeval Villages. BAR. Internat. Ser. 1582. Oxford 2006.
- Nekuda, R. 2006b* R. Nekuda: Archaeological Survey of a Medieval Watermill in Mstěnice: 1998-2005. In: Ve službách archeologie VII. Brno 2006, 128-141.
- Nekuda, R. 2007* R. Nekuda: Stavební vývoj špýcharů ve Mstěnicích. Čas. Moravského Mus. Brno. Vědy Spol. 92, 2007, 117-127.
- Nekuda, V. 1975* V. Nekuda: Pfaffenschlag. Zaniklá středověká ves u Slavonic. Brno 1975.
- Nekuda, V. 1985* V. Nekuda: Mstěnice 1. Hrádek, tvrz, dvůr, předsunutá opevnění. Brno 1985.
- Nekuda, V. 1997* V. Nekuda: Morava ve středověku. Brno 1997.
- Nekuda, V. 2007* V. Nekuda: Středověká vesnice na Moravě. Brno 2007.
- Nekuda/Doležal/Veselý 2006* R. Nekuda/P. Doležal/P. Veselý: Zdobený hrot střely do kuše ze Mstěnic. Ve Službách Arch. 2/2007, 117-127.
- Nekuda/Krajíčková 2004* R. Nekuda/M. Krajíčková: Kamenné suroviny ve stavbách objektů zaniklé středověké vsi Mstěnice. In: Ve službách archeologie V. Brno 2004, 119-124.
- Nekuda/Nekuda 1997* R. Nekuda/V. Nekuda: Mstěnice 2. Zaniklá středověká ves. Dům a dvůr ve středověké vesnici. Brno 1997.
- Nekuda/Přichystal 2003* R. Nekuda/A. Přichystal: Dva mlýnské kameny z výzkumné sezóny 2001 z prostoru středověkého mlýna ve Mstěnicích. In: Ve službách archeologie IV. Brno 2003, 150, 151.
- Nekuda/Přichystal 2005* R. Nekuda/A. Přichystal: Petroarcheologická charakteristika mlýnských kamenů a stavebního materiálu mlýna ze Mstěnic z výzkumných sezón 2003-2004. In: Ve službách archeologie VI. Brno 2005, 197-202.

- Nekuda/Ustohal 2003* R. Nekuda/V. Ustohal: Militária ze Mstěnic. In: Ve službách archeologie IV. Brno 2003, 223-228.
- Niederle 1913* L. Niederle: Život starých Slovanů. Základy kulturních starožitností slovanských. 1/2. Praha 1913.
- Přichystal 2001* A. Přichystal: Suroviny vybraných kamenných předmětů z prostoru středověkého mlýna ze zaniklé vesnice Mstěnice u Hrotovic. In: Ve službách archeologie II. Brno 2001, 161-166.
- Smetánka 1988* Z. Smetánka: Život středověké vesnice. Zaniklá Svídná. Praha 1988.
- Snášil 1977* R. Snášil: Nová zjištění ze zaniklých Záblacan. In: Středověká archeologie a studium počátků měst. Praha 1977, 247-257.
- Šaurová 1977* D. Šaurová: Vilémov - Zaniklá středověká ves na úpatí Drahanské vrchoviny. In: Středověká archeologie a studium počátků měst. Praha 1977, 264-271.

Development of Farm Constructions in the Moravian Medieval Village

Rostislav Nekuda

SUMMARY

The threshed grain was then stored in storage rooms and granaries. We would like to lay stress on the importance of granaries which belong to the oldest finds of such constructions on the territory of modern-day Czech Republic. Farm equipment and wagons could not be left outside in the cold and rain either, thus a number of sheds became yet another part of the yard. A new layout of the homestead was thus the outcome of changes in the overall development of agricultural and livestock production. An analysis of the situation on excavated sites revealed that all of the types of agricultural homesteads as delimited by the ethnography of the past two centuries date back to the High Middle Ages.

The social structure of the medieval village was not uniform. Besides the vladyskas of Mstěnice - members of lower gentry - the picture of the medieval village shows differences in the size of peasant homesteads. Several homesteads due to their equipment and the layout of auxiliary buildings can be considered manors. The manors were owned by the reeve and the innkeeper and without doubt also by the miller of Mstěnice.

The archaeological surveys in Moravia prove that both the overall layout of the village and the layout of the individual homesteads reflect the economic and social development of the medieval village.

Fig. 1. Mstěnice. Homestead V. Ground plan of the three-part house with an auxiliary structure (cellar). Illustration by: Z. Špičák.

Fig. 2. Pfaffenschlag. Ground plan of the cellar along the house in Homestead II. Illustration by: Z. Špičák.

Fig. 3. Mstěnice. House in homestead XII. Cellar profile. Survey documentation by: Z. Špičák. Illustration by: V. Nekuda.

Fig. 4. Pfaffenschlag. Ground plan of the underground passageway of the house in homestead IX. Illustration by: Z. Špičák.

Fig. 5. Bystřec. Homestead III. Organization of residential and auxiliary constructions in the courtyard. A - gateway; B - exit towards the stream; C - residential structure; D - heating device; E - auxiliary structure; F - barn; G - shed; H - cow stall; I - manure pit; J - delimitation of the homestead area. According to: Belcredi 2006. Illustration by: Z. Špičák.

Fig. 6. Mstěnice. Ground plan of the reconstruction of Homestead XV. Junction of the three-part house and the cowshed under a common roof. Illustration by: Z. Špičák.

Fig. 7. Mstěnice. Ground plan of the granary in homestead I. D - granary bottom; K - post holes; R - sloping passageway; S - niche; V - entrance. Legend: a - masonry facing; b - masonry in unmade terrain; c - entrance wall; d - rubble; e - level change of the horizontal profile. Illustration by: Z. Špičák.

Fig. 8. Mstěnice. Homestead IV. Isolated granary in the area of the courtyard. Illustration by: M. Říčný.

Fig. 9. Mstěnice. Ground plan of Homestead XII. Layout of the development of the courtyard. Illustration by: M. Říčný.

Fig. 10. Mstěnice. Ground plan and reconstruction of homestead XIV. A - inner yard; B - garden; a, b - view from the central common; c, d - view of the back of the yard; e, f - view from the yard. Illustration by: Z. Špičák.

Fig. 11. Mstěnice. Residential and auxiliary constructions in Homestead VIII. A - chamber; B - hall; C - storage room; D - granary; H - cowshed; K - sheds; S - passable barn; V - rent charge dwelling. Illustration by: Z. Špičák.

Fig. 12. Mstěnice. Ground plan of homesteads II and III. a - barn; b - chamber; c - hall; d - granary; e, f - auxiliary buildings; g - roofed yard entrance. Illustration by: M. Říčný.

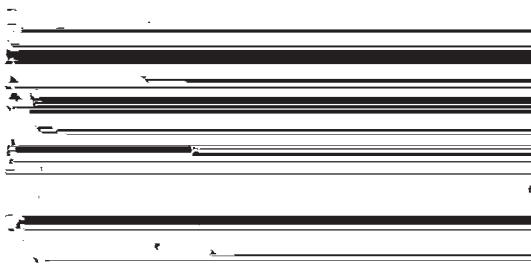
- Fig. 13. Mstěnice. Homestead IX. Ground plan. 1 - chamber; 2 - hall; 3 - storage room; 4, 5 - cowsheds; 6 - granary; 7 - auxiliary construction; 8 - barn. Illustration by: Z. Špičák.
- Fig. 14. Mstěnice. Ground plan and reconstruction of Homestead XI. A - chamber; B - hall; C - storage room; D - granary; E - hayloft; F - rent charge dwelling; G - auxiliary constructions; cowsheds; S - barn. Illustration by: Z. Špičák.
- Fig. 15. Mstěnice. Ground plan and reconstruction of Homestead XI. Storey granary located at the far end of the courtyard with an adjacent hayloft. View for the courtyard. Illustration by: Z. Špičák.
- Fig. 16. Bystřec. Homestead X. A, B - chamber with an annex; C - granary; D, E, F - auxiliary constructions; H - well. Illustration by: Z. Špičák.
- Fig. 17. Bystřec. Well in the courtyard of Homestead X. Photograph by: L. Belcredi.
- Fig. 18. Mstěnice. Fortress. Well in area B. Photograph by: V. Nekuda.
- Fig. 19. Mstěnice. Ground plan of the fortress with a well (Marked by circlet).
- Fig. 20. Mstěnice. Ground plan of the medieval watermill. Illustration by: P. Dočkal.
- Fig. 21. Mstěnice. Storey granary. Entrance stairway with a recess. Legend: a - Stonework cross section; b - ground; c - stonework facing; d - millstone fragment; e - stair marking. Illustration by: P. Dočkal.
- Fig. 22. Mstěnice. Storey granary. View of the eastern wall showing a recess and distinct cracks in the masonry. Legend: a - Stonework cross section; b - ground; c - stonework facing. Illustration by: P. Dočkal.
- Fig. 23. Pfaffenschlag. Ground plan of the house in Homestead VII. Illustration by: Z. Špičák.
- Fig. 24. Mstěnice. Layout of the surveyed location. Illustration by: P. Dočkal.
- Fig. 25. Mstěnice. Building stone used for the construction of the manor. Legend: gernetiferous serpentine; b - serpentine; c - gneiss. Illustration by: M. Krajíčková.
- Fig. 26. Mstěnice. Building stone used for the construction of the oast house with a barn. Legend: gernetiferous serpentine; b - serpentine; c - gneiss. Illustration by: M. Krajíčková.
- Fig. 27. Mstěnice. Building stone used for the construction of Homesteads XIV and XV. Legend: gernetiferous serpentine; b - serpentine; c - gneiss. Illustration by: M. Krajíčková.
- Fig. 28. Mstěnice. Ground plan of the manor. 1 - yard entrance; 2 - entrance to the northern part of the yard; 3 - quadrangle; 4 - three-part house; 5 - oven; 6 - fire pit; 7 - auxiliary buildings; 8 - cowshed; 9 - smithy; 10 - moat. Illustration by: Z. Špičák.
- Fig. 29. Mstěnice. Deserted medieval village. Ground plans of the oast house and the barn on the manor. Illustration by: Z. Špičák.

PhDr. Rostislav Nekuda
Moravské zemské muzeum
Zelený trh 6
CZ-659 37 Brno
rnekuda@mzm.cz
rnekuda@seznam.cz

KACHLICE Z HRADU V TOPOĽČIANKACH

Matej Ruttkay

Práca vznikla v rámci grantového projektu VEGA 2/6121/26

Slovensko, Topoľčianky, stredovek, raný novovek, hrad, kachlica, vyhrievanie priestoru, ikonografia

Slovakia, Topoľčianky, Middle Ages, Early Modern Era, castle, tile, room heating, iconography.

Tiles from the Topoľčianky castle

In 1990 salvage excavations were led at a renaissance and classicistic castle quadrangle in Topoľčianky. Almost a half of the courtyard area was explored there.

Building features and settlement layers containing pottery of the Prague type proved settlement of the 6th-8th cent. and the Great Moravian period as well. The next settlement phase occurred during the second half of the 12th and the first half of the 13th cent. In the mid-13th cent. a first fire extinction layer emerged. Somewhere in the second half of the 13th cent. a first stone tower-shaped construction was built there and the area between the tower and the inner moat was built up gradually during the 14th cent. The newly constructed tower is of slightly irregular shape and respecting geomorphological features of the space. Its dimensions were 19,5 x 22,5 m.

A huge fire layer from the first half of the 16th cent. is probably corresponding with a report from 1535, according to which the castle had been burned down and plundered and slowly decaying. A new castle started to be built on the filled-up moats in the second half of the 16th cent. In the 17th cent. a waste room was bricked up here, in which numerous artefacts dated mostly to the first half of the 17th cent. were found.

Among thousands of finds from different historical periods tiles and their fragments are a significant group. No one of them were remains of a tiled heater *in situ* as absolute majority of them come from fillings and ground-levelling layers. Original heaters were probably situated in the castle interior in the 15th-17th cent. Great variability of tiles indicates that more castle rooms were heated up by tiled heaters mainly in the 17th cent. The fragments found are remains of at least 489 tiles that can be divided into two main groups - box tiles (absolutely predominating) and bowl tiles. Box tiles decorations have two main motifs: religious - St. Margaret (so-called the Banská Bystrica tiles), St. Ladislaus, The Last Judgement, Twelve maidens, The Crucifixion, The Holy Ghost, The Annunciation, Moses, St. George fighting the Dragoon, and other motifs of unidentified saints; secular - knight, burgher, fighter/hunter, halberdier; heraldic - escutcheonboy with Hungarian emblem, lion; architectonic - the most frequently used combined with other motifs (mostly various portals, columns, crenellation, etc.); vegetal and geometric motifs – the most frequent group mainly in the 17th cent. (large scale of tendrils, leaves, stalks, full-blown branchlets, etc.); tiles with fragments of inscriptions (gothic minuscule) were sporadic. As far as the tiles dating or stratigraphy is concerned, they can be divided into two bigger groups: 1. Tiles found in ground-levelling layers of the old castle (second half of the 15th - 16th cent.). These tiles can be classified into the older (second half of the 15th - beginning of the 16th cent.; Table 1) and younger (second and third third of the 16th cent.; Table 2) horizons. 2. Tiles discovered in a waste pit in ground-levelling layers of the pulled down castle (the 17th cent.; Table 3).

Obec Topoľčianky leží v severnej časti horného Požitavia v údolí Žitavy, na rozhraní pohorí Tribeč a Považský Inovec (obr. 1). V obci sa nachádza národná kultúrna pamiatka - topoľčiansky zámok. Donedávna sa predpokladalo, že počiatky hradu v obci siahajú do 14. storočia. Záchranný archeologický výskum, ktorý sa tu uskutočnil v roku 1990, priniesol však pozoruhodné výsledky, v mnohých ohľadoch pozmeňujúce dovtedajšie názory na vývoj topoľčianskeho šlachtického sídla. Novým objavom bolo v prvom rade zistenie staršieho objektu - hradu na nádvorí dnešného zámku (Ruttkay 1991).

Prvá písomná zmienka o obci je údajne z roku 1293 - Topolchen Parvum. V roku 1307 získal majiteľ tohto územia Július Rúfus pre seba a svojich bratancov právo ryžovať zlato v potoku Leveš (Zlatníanka, Topoľnica), ktorý tiekol pri pevnosti. Majitelia nedalekého hradu Hrušov v roku 1321 Topoľčianky vyplienili. Kráľ Karol Róbert v roku 1330 povýšil majiteľov hradu Mikuláša a jeho brata Gregora do šľachtického stavu nobilitanus de Kistopulchan (*Hromadová 1959*).

Nasledujúce desaťročia či storočia sú poznačené súperením majiteľov Topoľčianok a Hrušova. V polovici 14. storočia. Mikuláš prestavuje pevnosť a v jej blízkosti stavia kostol (r. 1351). Kráľ Matej Korvín, ako sa uvádzajú v správe z roku 1458, vydal nariadenie na zbúranie vodného hradu. Podľa výsledkov výskumu sa to však nezrealizovalo. O vyrabovanie a podpálenie pevnosti sa však v roku 1535 postarali majitelia nepriateľského rodu (Ján Záblatský) z Hrušova. Konvent ich za to pozbavil majetku, ktorého vlastníctvo prešlo do rúk pánom z Topoľčianok. O niekoľko rokov neskôr (r. 1559) nariadił krajinský snem zbúranie hradu, pretože bol nedbalo strážený a nedostatočne opevnený. V roku 1561 sa Topoľčianky stávajú župným sídlom Tekovskej stolice. Majiteľ hradu Ján Topoľčiansky, ktorý bol od roku 1567 hlavným slúžnym stolice, dal starú pevnosť odstrániť a miesto nej dal postaviť novú, s centrálnym nádvorím. V roku 1578 bol hrad zaradený do obranného systému hraničných pevností. V roku 1598 zo miera Ján Topoľčiansky a následne jeho synom Pavlom vymiera mužská vetva rodu de Kistopulchan.

Novým majiteľom Topoľčianok sa v roku 1616 stáva bohatý barón Ladislav Petheö. Keď sa jeho dcéra Anna vydala za Pavla Rákoczyho, vlastníkmi Topoľčianok sa stali príbuzní vtedajšej šľachty. Ich syn Juraj Rákoczy na rozkaz kráľa dal objekt opevniť palisádami a ohradiť priekopou. O jeho obnovu a ďalšie úpravy sa postaral nasledujúci majiteľ Topoľčianok, ktorým sa v roku 1660 stal Ladislav Rákoczy s manželkou Alžbetou. Staré neskorogotické základy využil na vybudovanie nového veľkolepého šľachtického sídla s viac ako sto obytnými miestnosťami, nádvorie dostalo nové renesančné arkády a loggie, severná bašta bola prestavaná na zámockú kaplnku. Prestavba, ako to dokladá nápis na erbe nad vchodom do kaštieľa, bola ukončená roku 1662. O dva roky neskôr Ladislav umiera a v správe z roku 1666 sa znova konštatuje zlý stav hradu. V závere 17. a v priebehu 18. storočia bol objekt viackrát prestavovaný. Zásadná prestavba sa uskutočnila v rokoch 1825-1830, kedy dali jeho noví majitelia - Keglevichovci pristaviť impozantné klasicistické krídlo a celý areál neustále zveľaďovali. Od roku 1890 kaštieľ vlastnil arciknieža Ludvig von Habsburg. Habsburgovcom potom patril až do konca prvej svetovej vojny - do rozpadu monarchie.

V roku 1990 sa na nádvorí renesančného a klasicistického kaštieľa v Topoľčiankach uskutočnil záchranný archeologický výskum (obr. 2; 3). Žiaľ, už v čase príchodu archeológov bola časť terénnych situácií nenávratne zničená. Okrem toho bolo nádvorie doslova prešpikované mnohými staršími kanalizačnými, vodovodnými a inými sieťami, takže bolo možné sledovať relatívne málo intaktných situácií. Výskum trval necelých 6 mesiacov. Počas nich sa odkryla zhruba polovica plochy nádvoria. Sondy sa skúmali spravidla po reálnych vrstvách.

Výskum tu doložil osídlenie už počas 6.-8. storočia (objekty a sídlisková vrstva s keramikou pražského typu) a v dobe veľkomoravskej. Ďalšia fáza osídlenia je z druhej polovice 12. a prvej polovice 13. storočia. Prvá zániková požiarová vrstva je doložená z polovice 13. storočia. Približne v druhej polovici 13. storočia tu bola vybudovaná prvá kamenná stavba vežovitého typu a v priebehu 14. storočia bolo postupne zastavované voľné priestranstvo medzi vežou a vnútorným okrajom priekop. Novovzniknutý objekt má mierne nepravidelný pôdorys a rešpektuje geomorfologické danosti terénu. Jeho rozmery sú 19,5 x 22,5 m. V 15. storočí patrila k pevnosti studňa medzi severným múrom a priekopou. Jej vnútorný priemer dosahoval 120 cm. Žiaľ, nebolo možné ju doskúmať, preto sa nedá vylúčiť ani jej staršie datovanie.

Na začiatku 16. storočia bola k východnému múru pristavaná v pôdoryse mierne lichobežníková veža (4,2 x 3,3 m, šírka múrov 65-70 cm) so stredovým kamenným pilierom. Mohutná požiarová vrstva z prvej polovice 16. storočia pravdepodobne korešponduje so správou z roku 1535, podľa ktorej bol hrad vypálený a vyplieniý a ostal chátrať. V druhej polovici 16. storočia boli priekopy a sčasti aj vlastný hrad postupne zasypané. Na takto vytvorennej plošine sa začal budovať úplne nový hrad, a to dookola chátrajúcej pevnosti, na zasypaných priekopách. V prvej fáze sa postavilo severné opevnenie s dvoma baštami (severná časť dnešného kaštieľa a azda aj časť východného krídla). Dookola bola vyhlíbená nová mohutná priekopa obklopujúca oveľa väčší priestor. Jej pozostatky sú podnes viditeľné v teréne. Práve toto je stavba, ktorá sa spomína v roku 1578 v zozname protitureckých pevností.

Chátrajúce ruiny „starého“ hradu sa začali využívať ako zdroj stavebného materiálu a zároveň slúžili ako odpadový priestor. V 17. storočí ostala stáť už iba juhovýchodná časť hradu, akási veža uprostred nádvoria. Okrem výskumu to dokladá aj nákres z roku 1671 (*Šulcová 1982*).

V 17. storočí bol na tomto mieste okrem iného vymurovaný aj odpadový priestor V, z ktorého sa získaло množstvo zaujímavých nálezov najmä z prvej polovice 17. storočia. Bola to hlavne keramika (misy, hrnce, panvice, kachlice), ale aj bronzový svietnik, nože s kosteným obložením rukoväte, mažiar a ďalšie (Ruttkay 2004).

Medzi tisícami nálezov z rôznych období tvoria významnú skupinu kachlice (resp. ich zlomky). Absolútnej väčšine pochádza z rôznych zásypových a vyrovnávacích vrstiev, teda ani v jednom prípade nejde o *in situ* nájdené zvyšky kachľovej pece. Je nanajvýš pravdepodobné, že pôvodné pece stáli v interiéri hradu v priebehu 15.-17. storočia. Veľká variabilita naznačuje, že v tom období a najmä v 17. storočí museli byť kachľovými pecami vyhrievané viaceré hradné miestnosti.

Cieľom tohto príspievku nie je komplexné vyhodnotenie nálezového inventára (technológia výroby, keramické triedy, glazúry, rekonštrukcie kachľových pecí, ich užívanie a ich funkčná doba, metrické analýzy a pod.), ale základné predstavenie nájdených kachlíc formou katalógu. Tak ako výrobu kachlíc ovplyvňoval vývoj techniky, tak sa v nej odrážali aj zmeny technologických, ale i módnych trendov. Tento proces sa prejavoval v prvom rade v šľachtickom prostredí. Najskôr vyššia, ale neskôr aj stredná a nižšia šľachta a postupne i bohatší mešťania chceli mať svoj príbytok nielen kvalitne vyhrievaný, ale aj patrične ozdobený. Už len od veku vlastníka záviselo, či sa použil motív svetský, cirkevný, architektonický, rastlinný alebo ich kombinácia.

Po predbežnom vyhodnotení nálezov treba konštatovať, že nájdené fragmenty pochádzajú najmenej zo 489 kachlíc, ktoré možno rozdeliť do dvoch hlavných skupín: A - kachlice nádobkové, B - kachlice komorové (tie sú v absolútnej prevahe).

A. Nádobkové (miskové) kachlice

Miskové kachlice tvoria iba minimálny podiel v súbore. Majú spravidla štvoruholníkové ústie s priemerom 20-22 cm. Ich hĺbka sa pohybuje v rozmedzí 8-11 cm a priemer dna je 10-12 cm. Takmer výlučne ide o oxidačne vypálené do tehlovočervena sfarbené exempláre.

B. Reliéfne komorové a vrcholové kachlice

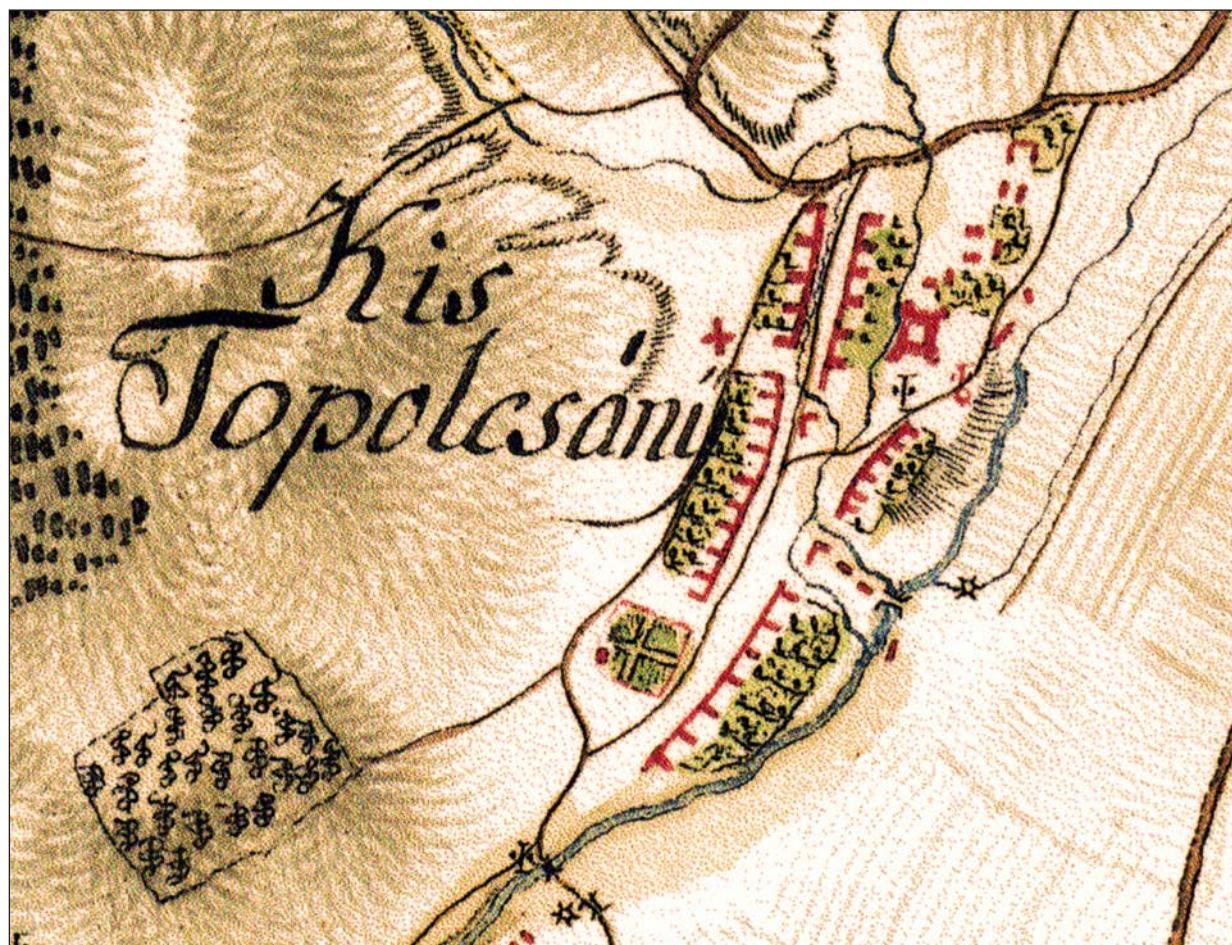
Tvoria najväčšiu skupinu. Kužeľová komora je ukončená oválnym alebo štvoruholníkovým vyhrievacím otvorm. Na vonkajšej strane komory je najčastejšie rytá závitnica. Bežne sa objavujú aj záhytné bočné otvory (pre drôt). Čelná vykurovacia stena je najčastejšie štvorcová (rozmery spravidla medzi 20-25 cm), zriedkavo obdlžníková (šírka 20-25 cm, výška 29-35 cm). Steny komory sú vytáčané na kruhu. Na zadnej strane čelnej steny komory sú často zachované stopy po zatláčaní hliny do formy - prsty, drevo alebo hrubá tkanina.

Výzdobné motívy týchto kachlíc možno rozdeliť na niekoľko základných skupín.

Náboženské motívy

Vo všetkých prípadoch ide o kachlice datované od záveru 15. po 16. storočie. Patria sem kachlice, ktorých výzdobu tvoria sakrálné motívy - biblické postavy a výjavy: sv. Margaréta - ide o tzv. banskobystrický typ kachlice, sv. Ladislav, Posledný súd, Dvanásť panien, prípadne Posledná večera, Ukrižovanie Pána (Hazlbauer 1998, 114); Svätý Duch, Zvestovanie, Mojžiš?, sv. Juraj v boji s drakom a ďalšie motívy zatiaľ bližšie neidentifikovaných svätcov. Paralelne k nim nachádzame na viacerých lokalitách Slovenska (napr. Banská Bystrica, Banská Štiavnica, Bratislava-Devín, Kremnica, Nitra, Šintava - Egyházy-Jurovská/Füryová 1993; Holčík 1974, 177; 1976; 1977; 1978; Pavlík/Vitanovský 2004, 332; Samuel 2000, 254). Dozaista najnápadnejšie sú výrobky poukazujúce na banskobystrickú dielňu (kachlice B7-B9). Tieto kachlice patria pravdepodobne aj k najstarším exemplárom z Topoľčianok.

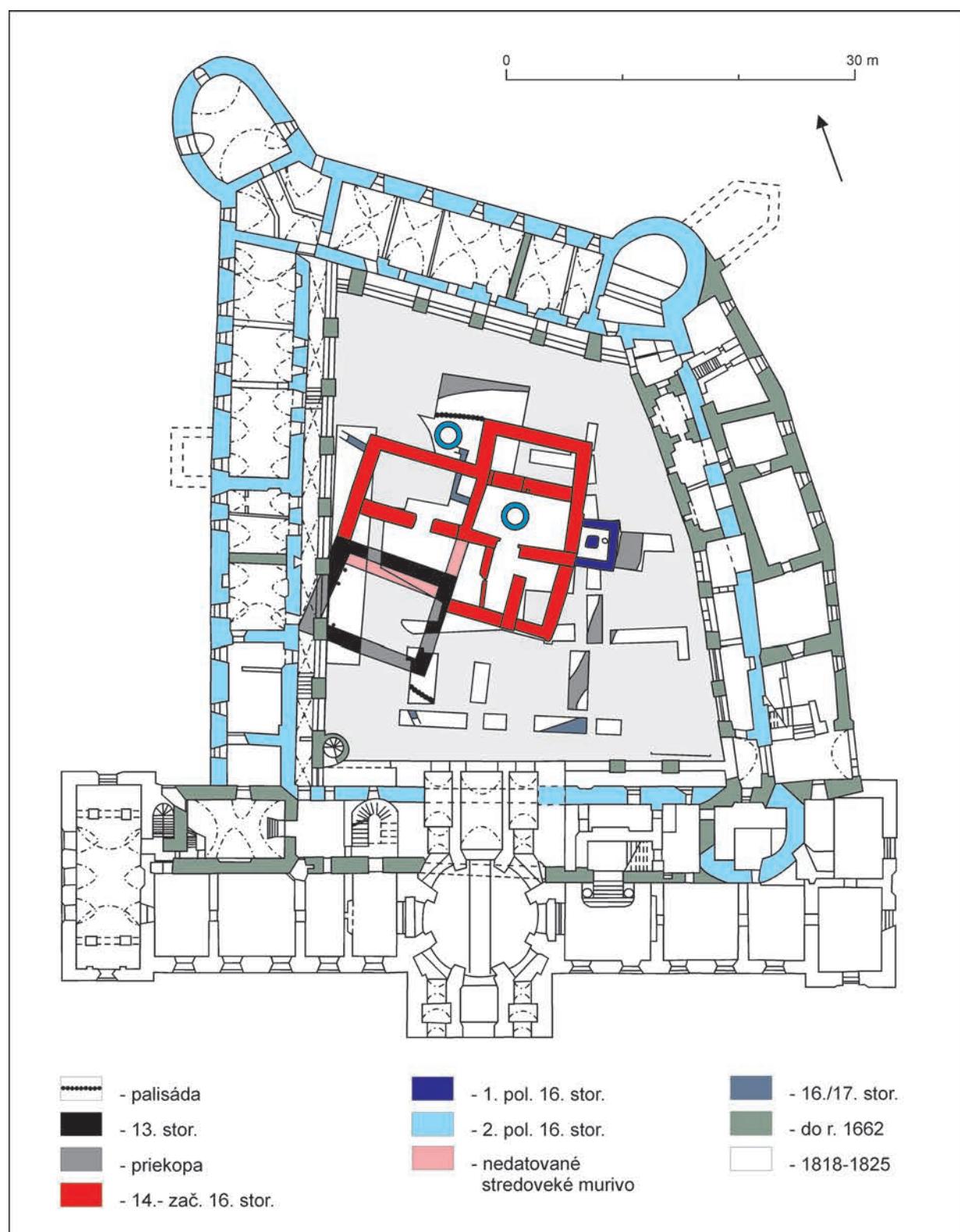
Veľký podiel v súbore tvoria zlomky kachlíc s motívom Ukrižovania. Všetky identifikované exempláre sú takmer totožné (ražné, tehlovočervené, bledoňedé, niekedy pokryté bielou engobou). Registrujeme iba malé odchýlky v detailoch, resp. v kvalite výzdoby. Ide o jeden z najčastejších motívov v stredodunajskom priestore i v stredovekej ikonografii (Dodgson 1909; Hazlbauer 1998, 114). Ojedinelý je motív Posledného súdu - démonická postava zelenkavej farby hádže hriešníkov (nahé telá) do pekelného ohňa. Priama paralela sa v roku 2006 našla pri výskumných práciach na hrade v Slovenskej Ľupči (Mosný 2007). Podobný výjav v rôznych obmenách sa objavuje aj v súdobých výtvarných dielach v celej Európe.

Obr. 1. Topoľčianky. Vyobrazenie hradu na prvom vojenskom mapovaní.

Obr. 2. Topoľčianky. Pohľad na plochu výskumu.

Obr. 3. Topoľčianky. Pôdorys hradu a odkrytej stredovekej a včasnonovekej architektúry (nádvorie podľa: Ruttka 1991, stavebný vývoj stojacej architektúry podľa nepublikovaných podkladov M. Bónu).

Posledný súd stvárnovali takí majstri umenia, ako boli Albrecht Dürer, Stefan Lochener, Hieronymus Bosch, Limbourg Brothers, Fra Angelico či Giorgio Vasari.¹

Polychrómna ozdobná kachlica (B2) s motívom Zvestovania má svoj zrkadlový obraz v kamennej matrici, ktorá pochádza z neznámej lokality a uložená je v Hornonitrianskom múzeu v Prievidzi (*Egyházy-Jurovská/Füryová 1993, obr. 21*). Rozdielne sú iba niektoré detaily, ktoré sa pravdepodobne urobili pri záverečnej povrchovej úprave. Motív na kachlici B186, pripomínajúci Mojžiša s knihou zákonov a šiestym prikázaním „nescudzoložiš“, má paralelu v nálezovom inventári z hradu v Šintave (informácia J. Ižófa; *Egyházy-Jurovská/Füryová 1993, kat. č. 159*). Aj keď v tomto prípade nie je interpretácia jednoznačná. Jedna z kachlíc (B187) je pravdepodobne fragmentom z vyobrazenia Adama a Evy. Veľmi časté vyobrazenie v stredoeurópskom kachliarstve (*Dąbrowska 1987, Hazlbauer 1991*) v tomto prípade skôr naznačuje paralely ku kvalitným exemplárom alpského regiónu (*Tamási 1995*).

Ďalším zaujímavým výzdobným motívom je svätý Juraj na koni, zabíjajúci draka a zachraňujúci princentú v libyjskom meste Silen. Z kachlíc tohto typu sa zachovali iba zlomky - najmä časti s drakom. Ide o jeden z najčastejších motívov v stredoeurópskom kachliarstve (*Ušiak 2002, 632*). Samostatná holubica v centrálnom poli čelnej vykurovacej steny dozaista predstavuje motív Ducha Svätého, vyskytujúci sa v rôznych obmenách v stredovekom kresťanskom umení (*Dodgson 1909*).

Viaceré motívy zatiaľ nie sú presvedčivo interpretovateľné.

Svetské a heraldické motívy

Ide o kachlice v prevažnej miere z neskorogotického a renesančného prostredia od konca 15. po 16. storočie. V tejto skupine sú kachlice s výtvarným stvárnením svetských motívov - rytiera, mešťana, bojovníka (resp. lovca), ale aj halapartníka. K najčastejším z nich je v neskorostredovekom a ranonovovevekom kachliarstve motív rytiera. Zobrazovaný je v rôznych pozících, najčastejšie na koni.

Do tejto kategórie možno zaradiť aj kachlice s motívom herolda nesúceho štit s uhorským znakom. V súbore sa objavil zeleno glazovaný, ale i neglazovaný exemplár s motívom štítonosiča. Najbližšie paralely možno nájsť vo výrobkoch z banskobystrickej dielne (*Holčík 1978*).

Viaceré zlomky pochádzajú z kachlíc, na ktorých je vyobrazený rytier s halapartňou. Viac-menej zhodný exemplár je z lokality Koš na hornom Ponitri, ktorý je datovaný do 16. storočia (*Holčík 1976, obr. 23*).

K najkrajším kachliciam získaným počas výskumu v Topoľčiankach patrí polychrómna kachlica (B37) s vyobrazením vzpriamene stojaceho rytiera v plnej výzbroji s obojručným mečom. Okrem detailne prepracovaného brnenia je nápadný masívny obojručný meč. Najbližšia a veľmi podobná paralela k topoľčianskemu exempláru je kachlica z hradu Devín (*Egyházy-Jurovská/Füryová 1993, obr. 2*).

V najmladšom horizonte sa objavili aj kachlice, na ktorých sa v poli olemovanom rastlinnými motívmi vyskytuje detail hlavy v „barokovom“ stvárnení. Podobné kachlice sa tešili veľkej obľube v celom stredodunajskom priestore. Na viacerých kachliciach sú postavy vyobrazené iba obrysovo, takže nie je možné určiť, akú osobu predstavujú (tab. XXXIII).

Lev bol obľúbenou heraldickou figúrou nielen v kachliarstve. Predstavoval symbol moci, bol znakom sily a odvahy. Na neglazované kachlici z Topoľčianok je lev reliéfne zobrazený v kráčajúcej póze. Jeho stvárnenie je pomerne jednoduché a bez korunky, hlava je podobnejšia skôr koňovi ako levovi (tab. XVIII).

Rozmanité vyobrazenia civilných alebo vojenských postáv sú prínosom aj pre rekonštrukciu odievania. Žiaľ, vo väčšine prípadov sa nezachoval celý výzdobný motív. Na fragmente kachlice sa napríklad zachovala len vyobrazená hlava s čiapkou - nevedno či ide o vojaka, či o halapartníka (tab. XXXI).

Architektonické motívy

Najčastejšie sú používané v kombinácii s ďalšími motívmi. Ide hlavne o rôzne portály, stĺpy, ale aj cimburie a pod. Pomerne malý počet zlomkov pochádza zo schematicky zobrazených architektúr, najmä rôznych druhov cimburia, časť brány a veže. Ide o veľmi časté prvky v stredovekom a ranonovovevekom kachliarstve (*Bielich/Samuel 2007; Kohoutek/Pavlík 2007*).

¹ A. Dürer - na drevorezbách z r. 1509-1511 (pozri *Dodgson 1909*); S. Lochener - na oltárnom triptychu, maľba z r. 1435; H. Bosch - na triptychu, olejomaľba na drevenom paneli z r. 1480 (Academie für Bildenden Künste, Wien); Limbourg Brothers - v knihe času „Les Très Riches Heures du Duc de Berry“ (Last Judgment, Folio 34), maľby z r. 1416 (Musée Condé, Chantilly); Fra Angelico - temperová maľba na paneli z r. 1425-1430 (múzeum San Marco vo Florencii); G. Vasari - veľká freska na kupole katedrály Santa Maria del Fiore vo Florencii, maľba z r. 1572-1579.

Rastlinné a geometrické motívy

Sú najpočetnejšou skupinou, najmä v horizonte neskororenesančných kachlíc druhej polovice 16. a v 17. storočí. Neglazovaná polrozeta a podobne i šestica dubových listov patria k staršiemu neskorogotickému, resp. renesančnému horizontu záveru 15. a prvej polovice 16. storočia. Široká škála úponiek, rozvilín, listov, stoniek zoradených do okruží, prípadne do tzv. tapetových a retiazkových na seba nadväzujúcich motívov, patrí do mladšej fázy, teda do druhej polovice 16. a do 17. storočia (*Kolektív 1996; Pajer 1982; 1983*).

I. Holl (1993) rímskove kachlice s listami (zelené i polychrómne) zaraďuje už do prvej tretiny 16. storočia. Viaceré rímskove kachlice s akantovým motívom majú svoje paralely nielen na stredodunajských lokalitách (*Pajer 1982; 1983*), ale aj v západnej Európe (napr. v Lübecku z druhej polovice 16. storočia - *Stephan 1993, tab. II: 1*).

Rastlinné motívy usporiadane do tapetových vzorov boli všeobecným stredoeurópskym módnym trendom v závere 16. a v 17. storočí. Pomerne bežne sa objavujú na slovenských, maďarských, ale i českých náleziskách (*Jordánková/Loskotová 2005; Kohoutek/Pavlík 2007, 518-523; Pajer 1983, obr. 65 a 66*). V topoľčianskom materiáli sú na vrúbkovanom pozadí zobrazené v menších či väčších kruhoch rôzne druhy štvorlístkov. Výnimco sa medzi rastlinnými motívmi objavuje motív ovocia, a to hrušky.

Medzi geometrickými kachlicami z objektu 5 je pomerne často zastúpený typ s piatimi miskovými prieħlbinami (*Pajer 1983, 110, 232; Pavlík/Vitanovský 2004, kat. č. 1202*). Do tej istej kategórie patrí aj pozdĺžna kachlica s tromi kruhovými vyplnulinami nad sebou.

Osobitnú pozornosť si zasluhujú nadstavcové kachlice, na ktorých sa využívala či už jednoduchšia palmetová výzdoba, alebo i zložitejšia, dokonale stvárnená rastlinná výzdoba.

Objavujú sa aj ľaliovité nadstavce, ktoré sú bežné v celom stredodunajskom priestore (*Wolf 1985, obr. 14: 1*).

Náписy

Ojedinele sa podarilo nájsť aj kachlice so zlomkami nápisov (gotická minuskula). Podobné náписy sú súčasťou rôznych druhov stredovekých kachlíc (*Bodnár 1988, obr. 2: 1; Hazlbauer 1988, obr. 2: 1; Holčík 1978, obr. 56; Mácelová 1999, obr. 5: 1; Pajer 1983, obr. 40*). Doložená je aj časť nápisu latinkou. Ide o pís-meno B.

Z hľadiska datovania, resp. stratigrafie možno kachlice rozčleniť na dve väčšie skupiny:

1. Kachlice nájdené v zásypových vrstvách zbúraného hradu (záver 15. až 16. stor.). Medzi nimi je možné vyčleniť horizont starší (záver 15. až začiatok 16. stor.) a mladší (druhá a tretia tretina 16. stor.).
2. Kachlice pochádzajúce z odpadovej jamy zapustenej do zásypových vrstiev zbúraného hradu (priestor V), resp. z najvrchnejších zásypov priekopy (záver 16. až 17. stor.).

Stratigrafická situácia naznačuje, že kachlice s motívmi Ukrižovania a dubových listov, ale aj časť miskových exemplárov pochádzajú z jednej pece. Ide o neglazované kachlice, ktorých čelná vyhrievacia stena bola „natretá“ bielou farbou. Ako laikovi v technológiu výroby kachlíc mi prišla na um reflexia, či nejde o akúsi nedokonalú, resp. chybne urobenú glazúru. Nie je však ani vylúčené, že išlo o jednoduchý náter pece na bielo.

Komorové reliéfne kachlice pochádzajú pravdepodobne zo spodnej časti a miskové z hornej časti pece.

Na komorových kachliciach je badateľný celý rad technologických detailov - odtlačok hrubej tkaniny, drievka alebo prstov na zadnej strane čelnej vykurovacej steny, vytáčanie komory na kruhu a pod.

Z hľadiska povrchovej úpravy sa kachlice delia na tri veľké skupiny:

- neglazované, resp. so spomenutým bielym náterom (napr. Ukrižovanie, lev, dubové listy sv. Ladislav);
- zeleno glazované (napr. sv. Margaréta, Mojžiš);
- žltozeleno glazované a polychrómne glazované - žltá, biela, modrá, hnedá, sivá (napr. Zvestovanie, Duch Svätý, Posledný súd, rytier, luneta).

V 15. až na začiatku 16. storočia sa v Topoľčiankach používali najmä neglazované (sivé a tehlovočervené) a zeleno glazované kachlice. V priebehu 16. storočia začínajú postupne prevažovať polychrómne glazované exempláre. V horizonte 17. storočia majú absolútну prevahu zeleno glazované kachlice.

KACHLICE - KATALÓG

Katalóg obsahuje opis 279 nálezov kachlíc, resp. ich fragmentov, získaných z jednotlivých priestorov skúmanej plochy areálu topoľčianskeho kaštieľa. V katalógu aj v obrazových tabuľkách sú tieto nálezy zhodne označené písmenom B a príslušným poradovým číslom (B1 až B279). Informácie o jednotlivých kachliciach alebo ich zlomkoch sú uvádzané skrátenou formou opakujúcich sa položiek číslami 1-9 (1 - typ kachlice; 2 - stav zachovania; 3 - ikonografia, výzdoba; 4 - úprava čelnej steny; 5 - zadná plocha; 6 - komora alebo rám, pri nadstavcoch oporné rebro, pri nádobkových detaily na vonkajšej strane; 7 - rozmer; 8 - farba črepu na lome; 9 - inventárne číslo). V prípade, keď nebolo možné niektorú informáciu kvôli zlej zachovanosti alebo prílišnej fragmentárnosti nálezu zistiť, uvádza sa za danou položkou otáznik (?). Pri tvorbe opisného systému sme boli inšpirovaní prácou J. Richterovej (1982).

Nálezy sú uložené v Archeologickom ústave SAV v Nitre.

Priestor I

B1

- 1 - komorová, riadková;
- 2 - takmer celá;
- 3 - Zvestovanie Panny Márie, renesančný portál, gotické okno;
- 4 - glazúra, žlté pozadie, ostatné hnedo-modro-zelené;
- 5 - odtlačok tkaniny, miestami zelená glazúra;
- 6 - kužeľová komora, štvoruholníkový vykurovací otvor (zaoblené rohy), okraj vykurovacieho otvoru tvorí plastická lišta;
- 7 - š. 21,5 cm, v. 23,5 cm, hĺ. 10,5 cm;
- 8 - béžová;
- 9 - inv. č. K-1-1-1 (tab. I).

B2

- 1 - komorová, riadková(?);
- 2 - fragment čelnej vyhrievacej steny;
- 3 - štítonosič s kučeravými vlasmi a slávnostným odevom - rytier držiaci uhorský znak;
- 4 - zelená glazúra;
- 5 - odtlačok tkaniny a prstov;
- 6 - (?);
- 7 - š. 14,5 cm, v. 24,2 cm;
- 8 - tehlovočervená;
- 9 - inv. č. K-1-19-2 (tab. II; L).

B3

- 1 - komorová, riadková(?);
- 2 - fragment čelnej vyhrievacej steny;
- 3 - štítonosič - hlava s kučeravými vlasmi a poprsie rytiera;
- 4 - zelená glazúra;
- 5 - odtlačok tkaniny;
- 6 - (?);
- 7 - š. 13 cm, v. 8,4 cm;
- 8 - tehlovočervená;
- 9 - inv. č. K-1-19-3 (tab. V; L).

B4

- 1 - komorová, riadková;
- 2 - celá;
- 3 - polrozeta v štvorcovom poli;
- 4 - ražná, šedá;
- 5 - hladká, zadymená, stopy po drievku;
- 6 - kužeľová komora, vykurovací otvor štvoruholníkový (zaoblené rohy), okraj vykurovacieho otvoru tvorí plastická lišta;

7 - š. 20,7 cm, v. 20,7 cm, hĺ. 9,9 cm;

8 - šedá;

9 - inv. č. K-1-30-4 (tab. III).

B5

1 - komorová, riadková(?);

2 - fragment čelnej vyhrievacej steny;

3 - časť sedemlístkovej polrozety v štvorcovom poli (ako B4);

4 - ražná, šedá;

5 - odtlačok tkaniny;

6 - (?);

7 - š. 16,5 cm, v. 12,3 cm;

8 - šedá;

9 - inv. č. K-1-39-5.

B6

1 - komorová, riadková(?);

2 - fragmenty (2 ks) čelnej vyhrievacej steny;

3 - časť polrozety a geometrická výzdoba (ako B4);

4 - ražná, šedá;

5 - odtlačok tkaniny;

6 - (?);

7 - š. 9,6 cm, v. 6,7 cm (1); š. 9,7 cm, v. 6,2 cm (2);

8 - šedá;

9 - inv. č. K-1-19-6/1, 2 (tab. XLVII).

B7

1 - komorová, riadková;

2 - takmer celá čelná vyhrievacia stena;

3 - sv. Margaréta (trojštvrťová postava), v pravej ruke drží draka, nad hlavou má rebrá gotickej klenby, naznačený výklenok je po stranách lemovaný stípmi s fiálovými nadstavcami;

4 - zelená glazúra;

5 - pretláčaná, odtlačok tkaniny;

6 - pravdepodobne kužeľová;

7 - š. 22,3 cm, v. 29,5 cm, hĺ. 7 cm;

8 - tehlovočervená;

9 - inv. č. K-1-28-7 (tab. IV).

B8

1 - komorová, riadková;

2 - fragment čelnej vyhrievacej steny;

3 - hlava svätej (sv. Margaréta?) so svätožiarou je v naznačenom výklenku (po stranách náznak rebier gotickej klenby, stíp s fiálovým nadstavcom);

4 - zelená glazúra;

5 - pretláčaná, odtlačok tkaniny;

6 - len fragment (pravdepodobne kužeľová);

7 - zach. š. 16,7 cm, v. 17,4 cm, hĺ. 7 cm;

8 - tehlovočervená;

9 - inv. č. K-1-28-8 (tab. XLIX).

B9

1 - komorová, pravdepodobne riadková;

2 - fragment čelnej vyhrievacej steny;

3 - hlava svätej so svätožiarou, časti naznačenej gotickej klenby;

4 - zelená glazúra;

5 - odtlačok tkaniny;

6 - (?);

7 - š. 12,5 cm, v. 8,6 cm;

8 - tehlovočervená;

9 - inv. č. K-1-29-9 (tab. XLIX).

B10

- 1 - komorová(?);
- 2 - fragmenty čelnej vyhrievacej steny (10 ks);
- 3 - časti kachlíc podobného typu ako B8 a B9;
- 4 - zelená glazúra;
- 5 - odtlačok tkaniny;
- 6 - (?);
- 7 - š. 10 cm, v. 11,3 cm (1), š. 3,2 cm, v. 4,3 cm (2), š. 5,6 cm, v. 5,6 cm (3), š. 4,2 cm, v. 7,1 cm (4), š. 9,6 cm, v. 10,3 cm (5), š. 8 cm, v. 6,3 cm (6), š. 9,7 cm, v. 8,5 cm (7), š. 5,7 cm, v. 7,7 cm (8), š. 4,2 cm, v. 10 cm (9), š. 5,5 cm, v. 9,3 cm (10);
- 8 - tehlovočervená;
- 9 - inv. č. K-1-29-10/1-10 (tab. XLIX).

B11

- 1 - neurčitý typ kachlice, pravdepodobne komorová;
- 2 - fragment čelnej vyhrievacej steny;
- 3 - rastlinný motív: dvojitá rozeta so 6 lístkami, na pozadí s listami a s päticou žaluďov medzi rozetami;
- 4 - ražná, hnedá, lesklý slúdovitý povrch;
- 5 - pretláčaná, odtlačky prstov;
- 6 - (?);
- 7 - š. 15,7 cm, v. 14,5 cm;
- 8 - tehlovočervená až hnedá;
- 9 - inv. č. K-1-39-11 (tab. XLVII).

B12

- 1 - neurčitý typ kachlice, pravdepodobne komorová;
- 2 - fragment čelnej vyhrievacej steny;
- 3 - rastlinný motív: dvojitá rozeta na listovitom pozadí;
- 4 - ražná;
- 5 - pretláčaná, odtlačky prstov;
- 6 - (?);
- 7 - š. 13,5 cm, v. 16 cm;
- 8 - tehlovočervená;
- 9 - inv. č. K-1-38-12 (tab. XLVII).

B13

- 1 - neurčitý typ kachlice, pravdepodobne komorová;
- 2 - fragment čelnej vyhrievacej steny;
- 3 - holubica s rozprestretými krídlami - Duch Svätý;
- 4 - glazúra, pozadie žlté, holubica zeleno-hnedo-žltá;
- 5 - zadymená, nevýrazný odtlačok tkaniny;
- 6 - (?);
- 7 - š. 11,5 cm, v. 11,7 cm, hĺ. 7,3 cm;
- 8 - béžová;
- 9 - inv. č. K-1-43-13 (tab. VI).

B14

- 1 - komorová, riadková;
- 2 - štvrtina kachlice;
- 3 - Ukrižovanie (renesančný portál);
- 4 - ražná, tehlovočervená, stopy bieleho farbiva;
- 5 - odtlačok tkaniny;
- 6 - kónická komora, zaoblený roh;
- 7 - š 12 cm, v. 15,5 cm, hĺ. 7,4 cm;
- 8 - tehlovočervená;
- 9 - inv. č. K-1-38-14.

B15

- 1 - komorová, rohová;
- 2 - fragmenty (4 ks);

- 3 - rastlinný motív (1);
 4 - zelená glazúra;
 5 - stopy po drievku;
 6 - (?);
 7 - š. 34,5 cm, v. 12,5 cm, zach. hľ. 6,4 cm (1), š. 7,4 cm, v. 13,5 cm (2), š. 10,5 cm, v. 5,7 cm (3), š. 7,5 cm, v. 7,6 cm (4);
 8 - tehlovočervená;
 9 - inv. č. K-1-39-15/1-4.

B16

- 1 - nádobková, misková;
 2 - fragmenty (2 ks) najmenej dvoch kachlíc;
 3 - (?);
 4 - ražná, tehlovočervená;
 5 - ?;
 6 - štvoruholníkové ústie, vonkajšia strana rytá, záchytná závitnica;
 7 - š. 13,8 cm, v. 11 cm (1), š. 11,7 cm, v. 6,9 cm (2);
 8 - tehlovočervená;
 9 - inv. č. K-1-29-16/1, 2.

B17

- 1 - komorová, riadková(?);
 2 - fragmenty (3 ks);
 3 - renesančný stĺp ovinutý úponkou, časť oblúka;
 4 - glazúra žltzo-hnedo-zeleno-modrá;
 5 - zadymená, odtlačok tkaniny;
 6 - kónická komora, okrajová lišta prežliabnutá, hľ. 8,5 cm;
 7 - (?);
 8 - béžová;
 9 - inv. č. K-1-30-17/1-3.

B18

- 1 - komorová, rohová;
 2 - väčšia časť jednej steny (1), z druhej len zlomok (2), druhotné prepálenie;
 3 - rastlinný motív: kvety so 6 okvetnými lístkami (1), hrana spájajúca steny (1, 2): hnedé trojuholníky na žltom cik-cak pozadí;
 4 - glazúra;
 5 - zadymená, stopy po drievku;
 6 - hranolová;
 7 - zach. v. 19 cm, š. 10,9 cm (1), š. 5 cm - fragment (2);
 8 - béžová;
 9 - inv. č. K-1-38-18/1, 2 (tab. V).

B19

- 1 - neurčitý typ kachlice, komorová(?), rímsová(?);
 2 - fragmenty (3 ks);
 3 - rastlinný motív: lístky;
 4 - glazúra zeleno-hnedo-žltá;
 5 - zadymená, odtlačok tkaniny;
 6, 7 - (?);
 8 - béžová;
 9 - inv. č. K-1-30-19/1-3.

B20

- 1 - neurčitý typ kachlice, komorová(?);
 2 - fragment čelnej vyhrievacej steny;
 3 - zachované len nohy postavy (rytiera?);
 4 - glazúra, žlté pozadie, zelenomodrý vzor;
 5 - odtlačok tkaniny;
 6 - (?);

7 - š. 8,3 cm, v. 5,2 cm;

8 - béžová;

9 - inv. č. K-1-29-20.

B21

1 - neurčitý typ kachlice, komorová(?);

2 - fragment čelnej vyhrievacej steny;

3 - časť uhorského znaku - dvojkriž;

4 - zelená glazúra;

5 - zadymená, odtlačok tkaniny;

6 - (?);

7 - š. 5,3 cm, v. 9,5 cm;

8 - tehlovočervená;

9 - inv. č. K-1-29-21 (tab. V).

B22

1 - neurčitý typ kachlice, komorová(?), riadková(?);

2 - fragmenty (8 ks) čelnej vyhrievacej steny viacerých kachlíc;

3 - časť oblúka, rebrá gotickej klenby a tordované stĺpy;

4 - zelená glazúra;

5 - zadymená, odtlačok tkaniny;

6, 7 - (?);

8 - tehlovočervená;

9 - inv. č. K-1-30-22/1-8.

B23

1 - komorová, rímsová;

2 - fragment okraja;

3 - v prehnutej stredovej ploche listovec;

4 - zelená glazúra;

5 - zadymená, odtlačok tkaniny;

6 - mierne kónická komora;

7 - š. 4,5 cm, v. 9,5 cm;

8 - tehlovočervená;

9 - K-1-29-23.

B24

1 - komorová, riadková(?);

2 - časť pravého horného rohu;

3 - v hlavnom výzdobnom poli zachytená hlava s čiapkou;

4 - zelená glazúra;

5 - odtlačok tkaniny;

6 - kónická komora, hľ. fragmentu 5 cm;

7 - š. 17 cm, v. 16,5 cm;

8 - tehlovočervená;

9 - inv. č. K-1-29-24 (tab. V).

B25

1 - komorová, riadková;

2 - fragmenty (2 ks) čelnej vyhrievacej steny a komory;

3 - časť renesančného stĺpa ukončeného rastlinným motívom (roh kachlice), v hornej časti výzdobného poľa hlava, ostatné - bližšie neidentifikovateľné;

4 - zelená glazúra;

5 - hladká;

6 - kónická komora, štvoruholníkový vykurovací otvor, okraj vykurovacieho otvoru tvorí lišta, max. hľ. 7,5 cm;

7 - zach. š. 15 cm, v. 25 cm (1, 2);

8 - tehlovočervená;

9 - inv. č. K-1-29-25/1, 2 (tab. VI).

B26

- 1 - komorová;
- 2 - fragmenty okrajov (4 ks);
- 3 - (?);
- 4 - zelená glazúra;
- 5 - zadymená;
- 6, 7 - (?);
- 8 - tehlovočervená;
- 9 - inv. č. K-1-38(43)-26/1-4.

B27

- 1 - neurčitý typ kachlice;
- 2 - fragmenty (4 ks) čelnej vyhrievacej steny najmenej z dvoch kachlíc;
- 3 - rastlinný motív: lístky;
- 4 - zelená glazúra;
- 5 - zadymená, odtlačok tkaniny;
- 6 - (?);
- 7 - š. 8,4 cm, v. 6,5 cm;
- 8 - tehlovočervená;
- 9 - inv. č. K-1-29-27/1-4 (tab. VI).

B28

- 1 - neurčitý typ kachlice, pravdepodobne rímsová, nadstavcová;
- 2 - fragment rohu;
- 3 - luneta s polpalmetou;
- 4 - zelená glazúra;
- 5 - hladká;
- 6, 7 - (?);
- 8 - tehlovočervená;
- 9 - inv. č. K-1-28-28.

B29

- 1 - komorová;
- 2 - fragmenty (37 ks) komôr z kachlíc;
- 3-5 - (?);
- 6 - kónická komora;
- 7 - (?);
- 8 - béžová;
- 9 - inv. č. K-1/b-38(43)(72)-29/1-37.

B30

- 1 - neurčitý typ kachlice;
- 2 - fragment;
- 3 - časť zadnej steny kachlice neznámeho tvaru;
- 4-7 - (?);
- 8 - šedá;
- 9 - inv. č. K- 1-73-30.

Priestor III**B31**

- 1 - nádobková, s pravouhlým ústím;
- 2 - fragment;
- 3 - vnútorná lišta;
- 4 - ražná, biely náter;
- 5 - (?);
- 6 - na dne stopy po zrezaní;
- 7 - pr. dna 11,6 cm, zach. hl. 8,2 cm;

- 8 - šedá a tehlovočervená;
 9 - inv. č. K-3-10-1.

B32

- 1 - komorová, pravdepodobne riadková;
 2 - fragment čelnej vyhrievacej steny;
 3 - sv. Ladislav - celá postava v kráľovskom rúchu a so svätožiarou, v ľavej ruke drží ríšske jablko;
 4 - ražná;
 5 - zadymená, pretlačená, odtlačky tkaniny a zvyšky mazanice;
 6 - (?)
 7 - š. 19 cm, v. 23 cm;
 8 - hnedá;
 9 - inv. č. K-3-45-2 (tab. VII; L).

B33

- 1 - neurčitý typ kachlice, pravdepodobne komorová;
 2 - fragmenty čelnej vyhrievacej steny (6 ks);
 3 - v renesančnom obľúku ide pravdepodobne o motív 10 panien s lampami pripravenými na svadobnú hostinu, prípadne o motív Poslednej večere;
 4 - zelená glazúra;
 5 - mierne pretlačená, stopy po drievku;
 6 - (?)
 7 - š. 14,5 cm, v. 13,5 cm (1), š. 4,8 cm, v. 5,2 cm (2), š. 3,7 cm, v. 4,2 cm (3), š. 6,5 cm, v. 7,2 cm (4), š. 3,3 cm, v. 2,7 cm (5), š. 2,8 cm, v. 4,2 cm (6);
 8 - (?)
 9 - inv. č. K-3-44-3/1-6 (tab. VIII; L).

B34

- 1 - neurčitý typ kachlice, pravdepodobne komorová;
 2 - fragment čelnej vyhrievacej steny;
 3 - časť dvojitej rozety na pozadí s listami;
 4 - ražná, spálená, šedočierna;
 5 - zadymená; odtlačky prstov a drievka;
 6 - (?)
 7 - š. 13,7 cm, v. 11,3 cm;
 8 - tehlovočervená;
 9 - inv. č. K-3-46-4. (tab. XLVII).

B35

- 1 - neurčitý typ kachlice, pravdepodobne komorová;
 2 - fragment čelnej vyhrievacej steny;
 3 - herold - rytier s uhorským znakom, trojštvrťová postava - hlava chýba;
 4 - šedočierna, sľudovitý lesk (prepálená glazúra?);
 5 - zadymená, odtlačky prstov a drievka;
 6 - (?)
 7 - š. 13,8 cm, v. 18,6 cm;
 8 - (?)
 9 - inv. č. K-3-44-05 (tab. IX; L).

B36

- 1 - neurčitý typ kachlice, pravdepodobne komorová;
 2 - fragmenty (3 ks) čelnej vyhrievacej steny;
 3 - časť trojštvrťovej postavy herolda s uhorským znakom, naznačené rebrá gotickej klenby a tordované bočné stĺpy;
 4 - tmavozelená glazúra, výrazne druhotne prepálená do šeda;
 5 - odtlačok tkaniny;
 6 - (?)
 7 - š. 12,5 cm, v. 11,7 cm (1), š. 9,1 cm, v. 11,9 cm (2), š. 3,8 cm, v. 3,9 cm (3);
 8 - tehlovočervená;
 9 - inv. č. K-3-44-6/1-3.

B37

- 1 - komorová, riadková;
- 2 - takmer celá;
- 3 - postava rytiera s obojručným mečom, umiestnená v renesančnom oblúku, časť postavy s nohami od kolien dolu chýba;
- 4 - glazúra, žlté pozadie, plastický vzor v odtieňoch hnedej, zelenej a modrej, vykurovací otvor so zaoblenými rohmi;
- 5, 6 - (?);
- 7 - š. 21,1 cm, v. 35,4 cm, hĺ. 8,5 cm;
- 8 - béžová;
- 9 - inv. č. K-3-47-7 (tab. X).

B38

- 1 - komorová, pravdepodobne riadková;
- 2 - fragmenty (2 ks);
- 3 - štylizovaný rastlinný ornament (úponka);
- 4 - ražná, tehlovočervená;
- 5 - stopy po opracovaní drievok;
- 6 - kónická;
- 7 - š. 12 cm, v. 7,3 cm (1), š. 6 cm, v. 5,2 cm (2);
- 8 - tehlovočervená;
- 9 - inv. č. K-3-51-8/1, 2.

B39

- 1 - komorová, pravdepodobne riadková;
- 2 - fragment čelnej vyhrievacej steny a komory;
- 3 - jazdec na koni: predná časť koňa a psa a časť nohy jazdca (v poli vyčlenenom perlovcom);
- 4 - prepálená glazúra, lesklý šedočierny sludovitý povrch;
- 5 - pretláčaná prstami;
- 6 - kónická (len fragment);
- 7 - š. 10,5 cm, v. 15,8 cm, zach. hĺ. 8,3 cm;
- 8 - tehlovočervená;
- 9 - inv. č. K-3-55-9 (tab. XI).

B40

- 1 - neurčitý typ kachlice, pravdepodobne komorová;
- 2 - fragment čelnej vyhrievacej steny;
- 3 - jazdec na koni: zadná časť koňa a psa, časť čižmy s ostrohou;
- 4 - ražná, stopy bielej hlinky;
- 5 - pretláčaná prstami;
- 6 - (?);
- 7 - š. 11,2 cm, v. 10,3 cm;
- 8 - tehlovočervená;
- 9 - inv. č. K-3-74-10 (tab. XI).

B41

- 1 - neurčitý typ kachlice, pravdepodobne komorová;
- 2 - fragment čelnej vyhrievacej steny;
- 3 - jazdec na koni: časť koňa a psa, časť čižmy s ostrohou;
- 4 - béžová;
- 5 - pretláčaná prstami, zadymená;
- 6 - (?);
- 7 - š. 7 cm, v. 11,6 cm;
- 8 - tehlovočervená;
- 9 - inv. č. K-3-74-11.

B42

- 1 - neurčitý typ kachlice, pravdepodobne komorová;
- 2 - fragment čelnej vyhrievacej steny;
- 3 - jazdec na koni - časť koňa;

- 4 - ražná, šedá;
- 5 - pretláčaná prstami;
- 6 - (?);
- 7 - š. 6,5 cm, v. 7,2 cm;
- 8 - šedá;
- 9 - inv. č. K-3-74-12.

B43

- 1 - neurčitý typ kachlice, pravdepodobne komorová;
- 2 - fragmenty (2 ks) čelnej vyhrievacej steny;
- 3 - halapartník: horná časť (1), zadná časť koňa (2);
- 4 - ražná, tehlovočervená;
- 5 - pretláčaná;
- 6 - (?);
- 7 - š. 13 cm, v. 12,4 cm (1), š. 8,5 cm, v. 10,9 cm (2);
- 8 - tehlovočervená;
- 9 - inv. č. K-3-74-13/1, 2 (tab. VIII; XI).

B44

- 1 - neurčitý typ kachlice, pravdepodobne komorová;
- 2 - fragment čelnej vyhrievacej steny;
- 3 - zoomorfny motív (kôň?/jeleň?);
- 4 - ražná, tehlovočervená;
- 5 - pretláčaná;
- 6 - (?);
- 7 - š. 7,3 cm, v. 6,2 cm;
- 8 - tehlovočervená;
- 9 - inv. č. K-3-76-14.

B45

- 1 - neurčitý typ kachlice, pravdepodobne komorová;
- 2 - fragment čelnej vyhrievacej steny;
- 3 - drak zo scény, kde sv. Juraj zabíja draka;
- 4 - ražná, bledohnedá;
- 5 - zadymená, pretláčaná;
- 6 - (?);
- 7 - š. 9,5 cm, v. 6,1 cm;
- 8 - bledohnedá;
- 9 - inv. č. K-3-76-15 (tab. VIII; XI).

B46

- 1 - komorová;
- 2 - fragmenty (14 ks) čelnej vyhrievacej steny a komory;
- 3 - ako kachlice B40-B42, resp. B43;
- 4 - ražná, tehlovočervená, na niektorých sú zvyšky bieleho farbiva;
- 5 - pretláčaná, odtlačky drievka;
- 6 - kónická plytká, nezachytila sa celá;
- 7 - (?)
- 8 - tehlovočervená a šedá;
- 9 - inv. č. K-3-74-16/1-14 (tab. XLVIII; XLIX).

B47

- 1 - neurčitý typ kachlice, pravdepodobne komorová, rímsová;
- 2 - fragment čelnej vyhrievacej steny;
- 3 - časť nápisu v gotickej minuskule;
- 4 - ražná, tehlovočervená;
- 5 - zadymená, pretláčaná;
- 6 - (?);
- 7 - š. 4,3 cm, v. 6,7 cm;

- 8 - tehlovočervená a šedá;
 9 - inv. č. K-3-74-17 (tab. XII).

B48

- 1 - komorová, pravdepodobne riadková;
 2 - fragmenty (4 ks) čelnej vyhrievacej steny a komory;
 3 - pravdepodobne halapartník alebo jazdec na koni;
 4 - ražná, stopy bieleho farbiva;
 5 - pretláčaná, stopy po drievku;
 6 - kónická (fragment);
 7 - š. 6 cm, v. 8,5 cm (1), š. 3,2 cm, v. 6 cm (2), š. 13,2 cm, v. 8,5 cm (3), š. 7 cm, v. 4 cm (4);
 8 - tehlovočervená;
 9 - inv. č. K-3-14-18/1-4.

B49

- 1 - neurčitý typ kachlice, pravdepodobne komorová;
 2 - fragment čelnej vyhrievacej steny;
 3 - postava ženy s korunou na hlave;
 4 - ražná, tehlovočervená;
 5 - stopy po drievku;
 6 - (?);
 7 - š. 6,5 cm, v. 7 cm;
 8 - tehlovočervená;
 9 - inv. č. K-3-12-19 (tab. XLIX).

B50

- 1 - neurčitý typ kachlice, pravdepodobne komorová;
 2 - fragment čelnej vyhrievacej steny;
 3 - rastlinný motív: hruška;
 4 - ražná, běžová;
 5-8- (?);
 9 - inv. č. K-3-12-20 (tab. XVI).

B51

- 1 - rímsová, nadstavcová;
 2 - päť celých kachlíc a zlomky ďalších šiestich;
 3 - geometrický motív - architektúra(?);
 4 - ražná, biely náter;
 5 - hladká, polmesiacovitý výčnelok, hĺ. 2,4 cm;
 6 - (?);
 7 - š. 9 cm, v. 3,5 cm;
 8 - tehlovočervená, šedá;
 9 - inv. č. K-3-55-21/1-11 (tab. XII).

B52

- 1 - rímsová, nadstavcová;
 2 - fragment;
 3 - (?);
 4 - ražná, biely náter;
 5 - hladká;
 6 - (?);
 7 - š. 5,5 cm, v. 4,5 cm;
 8 - tehlovočervená;
 9 - inv. č. K-3-55-22.

B53

- 1 - rímsová, nadstavcová;
 2 - fragmenty (4 ks);
 3 - ľaliovitá ozdoba;

- 4 - ražná, tehlovočervená, stopy bieleho farbiva;
 5 - pretláčaná prstami;
 6 - (?);
 7 - š. 9,5 cm, v. 7,2 cm (1), š. 4,5 cm, v. 2,5 cm (2), š. 4 cm, v. 6,2 cm (3), š. 6,5 cm, v. 6,7 cm (4);
 8 - tehlovočervená;
 9 - inv. č. K-3-55-23/1-4 (tab. XII).

B54

- 1 - rímsková, nadstavcová;
 2 - fragmenty (2 ks);
 3 - (?);
 4 - ražná, biely náter;
 5 - odtlačok drievka;
 6 - (?);
 7 - š. 3,8 cm, v. 6,2 cm (1), š. 3,7 cm, v. 6,2 cm (2);
 8 - tehlovočervená;
 9 - inv. č. K-3-76-24/1, 2.

B55

- 1 - rímsková, nadstavcová;
 2 - fragmenty (2 ks);
 3 - trojuholníkový geometrický motív (ako B51);
 4 - ražná, tehlovočervená;
 5 - odtlačok drievka a polmesiacovitý výčnelok na uchytenie;
 6 - (?);
 7 - š. 5,5 cm, v. 5 cm (1), š. 5 cm, v. 3,7 cm (2);
 8 - tehlovočervená;
 9 - inv. č. K-3-76-25/1, 2 (tab. XII; XLIX).

B56

- 1 - rímsková, nadstavcová;
 2 - fragment;
 3 - ľaliovitý motív;
 4 - ražná, tehlovočervená;
 5 - polmesiacovitý výbežok na uchytenie;
 6 - (?);
 7 - š. 9,4 cm, v. 4,8 cm;
 8 - tehlovočervená;
 9 - inv. č. K-3-76-26 (tab. XII; XLIX).

B57

- 1 - komorová, riadková;
 2 - takmer polovica;
 3 - hviezdicovito usporiadane vypuklé listy okolo stredovej vypnuliny, umiestnené v štvorcovom poli vymedzenom šrafováním (ako B157);
 4 - ražná, tehlovočervená, biely náter;
 5 - zadymená, pretláčaná;
 6 - kónická komora, masívna okrajová lišta, štvoruholníkový vykurovací otvor, hĺ. 6 cm;
 7 - š. 22,3 cm, v. 11,4 cm;
 8 - tehlovočervená;
 9 - inv. č. K-3-55-27 (tab. XLVII).

B58

- 1 - nádobková, misková;
 2 - fragment;
 3 - vnútorná lišta;
 4 - ražná, tehlovočervená;
 5 - (?);
 6 - na dne stopy po zrezaní, na vonkajšej strane žliabky;

- 7 - pr. dna 11,7 cm;
 8 - tehlovočervená;
 9 - inv. č. K-3-76-28.

B59

- 1 - nádobková, misková;
 2 - fragmenty (3 ks) najmenej troch kachlíc;
 3 - vnútorná lišta;
 4 - ražná, tehlovočervená;
 5 - (?);
 6 - pravouhlé ústie, na vonkajšej strane žliabky;
 7 - (?);
 8 - tehlovočervená, šedá;
 9 - inv. č. K-3-76-29/1-3.

B60

- 1 - rímsová, nadstavcová;
 2 - fragment;
 3 - geometrický a ľaliovitý motív;
 4 - ražná, tehlovočervená, miestami sfarbená do čierna, stopy bielej farby;
 5 - pretláčaná prstami;
 6 - (?);
 7 - š. 10 cm, v. 8,3 cm;
 8 - tehlovočervená;
 9 - inv. č. K-3-55-30.

B61

- 1 - komorová, rímsová(?);
 2 - fragment čelnej vyhrievacej steny;
 3 - v prehnutom poli listovec;
 4 - ražná, béžová;
 5 - zadymená;
 6 - (?);
 7 - š. 9,7 cm, v. 8,5 cm;
 8 - tehlovočervená;
 9 - inv. č. K-3-55-31.

B62

- 1 - neurčitý typ kachlice, komorová(?);
 2 - fragmenty (2 ks) čelnej vyhrievacej steny;
 3 - rastlinný motív: rozeta na listovom pozadí (ako B207);
 4 - ražná, tehlovočervená;
 5 - odtlačok tkaniny;
 6, 7 - (?);
 8 - tehlovočervená;
 9 - inv. č. K-3-76-32/1, 2.

B63

- 1 - komorová, rímsová;
 2 - fragmenty (3 ks) najmenej dvoch kachlíc;
 3 - čelná vyhrievacia stena esovito poprehýbaná, v hornom poli rad polguľovitých výčnelkov, v dolnom poli neplastickej výzdoby: trojuholníkové plôšky odlišené farbou glazúry;
 4 - glazúra, pozadie žlté, výzdoba hnedá až hnedozelená;
 5 - poprehýbaná;
 6 - kónická;
 7 - š. 14,8 cm, v. 10 cm (1), š. 10,5 cm, v. 7,8 cm (2), š. 6 cm, v. 5,6 cm (3);
 8 - béžová;
 9 - inv. č. K-3-44-33/1-3 (tab. XII).

B64

- 1 - neurčitý typ kachlice, pravdepodobne komorová;
 2 - fragment čelnej vyhrievacej steny;
 3 - stĺp ovinutý úponkou a kľačiacaca postava (z motívu Ukrižovanie?);
 4 - glazúra, žlté pozadie, ostatné hnedé a zelenomodré;
 5 - zadymená, stopy po drievku;
 6 - (?);
 7 - š. 10,5 cm, v. 12 cm;
 8 - béžová;
 9 - inv. č. K-3-44-34 (tab. XIII).

B65

- 1 - neurčitý typ kachlice, komorová(?);
 2 - fragment čelnej vyhrievacej steny;
 3 - svätec, žehnajúca postava;
 4 - glazúra, žlté pozadie, vzor hnedo-zelený;
 5 - odtlačok tkaniny;
 6 - (?);
 7 - š. 5,5 cm, v. 7,4 cm;
 8 - béžová;
 9 - inv. č. K-3-13-35 (tab. XIII).

B66

- 1 - komorová, riadková(?);
 2 - fragment čelnej vyhrievacej steny a komory;
 3 - renesančný portál a stĺp ovinutý úponkou (ako B64);
 4 - glazúra, pozadie žlté, plastický vzor hnedo-zeleno-modrý;
 5 - zadymená, takmer hladká;
 6 - kónická, zach. do hĺ. 8,5 cm;
 7 - š. 8,5 cm, v. 15 cm;
 8 - béžová;
 9 - inv. č. K-3-9-36 (tab. XIII).

B67

- 1 - komorová, riadková;
 2 - fragment čelnej vyhrievacej steny a komory;
 3 - renesančný portál ovinutý úponkou;
 4 - glazúra žlto-zeleno-hnedo-modrá;
 5 - zadymená, odtlačky prstov;
 6 - kónická komora, štvoruholníkový vykurovací otvor, prežliabnutá okrajová lišta, hĺ. 8 cm;
 7 - š. 8,5 cm, v. 18,5 cm;
 8 - béžová;
 9 - inv. č. K-3-9-37 (tab. XIII).

B68

- 1 - komorová, riadková;
 2 - fragmenty (9 ks) čelnej vyhrievacej steny a komory, najmenej z piatich kachlíc;
 3 - renesančný portál ovinutý úponkou;
 4 - glazúra žlto-hnedo-modro-zelená;
 5 - zadymená, stopy po drievku;
 6 - kónická;
 7 - (?);
 8 - béžová, tehlovočervená;
 9 - inv. č. K-3-7-38/1-9.

B69

- 1 - komorová, riadková;
 2 - fragmenty okrajov (4 ks);
 3 - (?);
 4 - zelená, žltá, hnedá glazúra;
 5-7 - (?);

- 8 - béžová;
 9 - inv. č. K-3-13-39/1-4.

B70

- 1 - neurčitý typ kachlice, komorová(?);
 2 - fragment čelnej vyhrievacej steny;
 3 - časť vyobrazenia ľudskej nohy(?);
 4 - glazúra, žlté pozadie, vzor hnedy;
 5 - stopy po drievku;
 6 - (?);
 7 - š. 7,5 cm, v. 4,5 cm;
 8 - béžová;
 9 - inv. č. K-3-13-40.

B71

- 1 - neurčitý typ kachlice, komorová(?);
 2 - fragment čelnej vyhrievacej steny;
 3 - hlava;
 4 - zelená glazúra;
 5 - zadymená, odtlačok tkaniny;
 6 - (?);
 7 - š. 10 cm, v. 8,8 cm;
 8 - béžová;
 9 - inv. č. K-3-12-41 (tab. XIII).

B72

- 1 - komorová;
 2 - fragmenty (39 ks) okrajov a komôr z bližšie neurčiteľných kachlíc;
 3-7 - (?);
 8 - tehlovočervená;
 9 - inv. č. K-3-0-42/1-39.

B73

- 1 - komorová, rímsová;
 2 - fragment okraja;
 3 - plytko vystupujúci ornament - schematicky zobrazená postava;
 4 - zelená glazúra;
 5 - hladká, béžová;
 6 - (?);
 7 - š. 4 cm, v. 8,3 cm;
 8 - béžová;
 9 - inv. č. K-3-13-43.

B74

- 1 - neurčitý typ kachlice, pravdepodobne nadstavcová(?);
 2 - fragment;
 3 - (?);
 4 - glazúra žlto-zelená;
 5 - béžová;
 6 - (?);
 7 - š. 1,3 cm, v. 4,7 cm;
 8 - béžová;
 9 - inv. č. K-3-13-44.

Priestor IV**B75**

- 1 - rímsová, korunná, nadstavcová;
 2 - fragment;
 3 - luneta vyplnená polrozetou, obvod tvorí schematizovaná popínavá rastlina;

- 4 - glazúra, pozadie žlté, vzor vo farbách od bledohnedej cez zelenkavú po modrú, okraj do červena;
 5 - rovná, po okraji tenká lišta;
 6 - (?);
 7 - š. 22 cm, v. 24,5 cm, rekonštruovaný polomer 28,5 cm;
 8 - béžová;
 9 - inv. č. K-4-21-1.

B76

- 1 - rímsková, korunná, nadstavcová;
 2 - fragment;
 3 - luneta vyplnená polrozetou (ako B75);
 4 - glazúra, pozadie žlté, vzor vo farbách od bledohnedej cez zelenkavú po modrú;
 5 - rovná, po okraji žliabok a lišta;
 6 - (?);
 7 - š. 30,5 cm, v. 17 cm;
 8 - béžová;
 9 - inv. č. K-4-21-2 (tab. XIV).

B77

- 1 - rímsková, korunná, nadstavcová;
 2 - fragment;
 3 - luneta vyplnená polrozetou (ako B75);
 4 - glazúra, pozadie žlté, vzor v odtieňoch od bledohnedej cez zelenú do modra;
 5 - rovná, okraj prežliabnutý a nízka lišta;
 6 - (?);
 7 - š. 21 cm, v. 14,5 cm;
 8 - béžová;
 9 - inv. č. K-4-21-3.

B78

- 1 - rímsková, korunná, nadstavcová;
 2 - fragmenty (29 ks) z kachlíc (ako B75-B77);
 3-8 - (?);
 9 - inv. č. K-4-21-4/1-29.

B79

- 1 - rímsková, korunná, nadstavcová;
 2 - fragmenty (2 ks);
 3 - luneta vyplnená polrozetou;
 4 - zelená glazúra;
 5 - ploché stopy po formovaní drievkom, pri oblúku okrajová lišta;
 6 - (?);
 7 - š. 12,5 cm, v. 6,5 cm (1), š. 32,5 cm, v. 18,5 cm (2), polomer oblúka 28,5 cm;
 8 - tehlovočervená, béžová;
 9 - inv. č. K-4-21-5/1, 2 (tab. XIV).

B80

- 1 - rímsková, komorová (korunná?);
 2 - fragmenty (5 ks) čelnej vyhrievacej steny a komory;
 3 - v stredovom poli listovec;
 4 - mierne zadymená, dvojité vrstvy po pretláčaní;
 5 - (?);
 6 - kónická, zachovaná do dĺ. 9 cm;
 7 - š. 14,8 cm, dĺ. 26,5 cm (1);
 8 - tehlovočervená;
 9 - inv. č. K-4-21-6/1-5 (tab. XV).

B81

- 1 - rímsková, komorová;
 2 - fragmenty (2 ks) čelnej vyhrievacej steny;

- 3 - stredné pole s listovcom a na jeho okraji jemný perlovec (podobný ako B80);
 4 - glazúra zelená, miestami skorodovaná do biela;
 5 - zadymená, odtlačok tkaniny;
 6 - (?);
 7 - š. 11,2 cm, v. 7,3 cm (1), š. 9,8 cm, v. 6,5 cm (2);
 8 - béžová;
 9 - inv. č. K-4-21-7/1, 2.

B82

- 1 - rímsová, komorová;
 2 - fragmenty (4 ks) čelnej vyhrievacej steny a komory;
 3 - listovitý rastlinný motív v strednom esovito prehnutom páse;
 4 - glazúra, žlté pozadie, vzor bledohnedo-zeleno-modrý;
 5 - poprehýbaná, odtlačok tkaniny;
 6 - kónická, pomerne hlboká, zach. hĺ. 12 cm;
 7 - š. 15,5 cm, v. 17,5 cm (1);
 8 - béžová;
 9 - inv. č. K-4-21-8/1-4 (tab. XV).

B83

- 1 - neurčitý typ kachlice, komorová(?);
 2 - fragment čelnej vyhrievacej steny;
 3 - architektonický motív: gotický portál(?);
 4 - ražná, bledošedá;
 5 - zadymená, hladká;
 6 - (?);
 7 - š. 4,5 cm, v. 10,3 cm;
 8 - šedá;
 9 - inv. č. K-4-21-9 (tab. XVI).

B84

- 1 - komorová, riadková(?);
 2 - fragment rohu;
 3 - zackytená časť postavy so zohnutými rukami, na hlave náznak korunky;
 4 - ražná, tehlovočervená;
 5 - stopy po drievku;
 6 - kónická (fragment);
 7 - š. 7,4 cm, v. 7 cm, hĺ. 6 cm;
 8 - tehlovočervená;
 9 - inv. č. K-4-21-10 (tab. XVI; XLVIII).

B85

- 1 - komorová, riadková;
 2 - fragment rohu;
 3 - časť portálu z motívu Ukrižovanie;
 4 - ražná, hneda;
 5 - stopy po drievku;
 6 - kónická komora, štvoruholníkový vykurovací otvor, hĺ. 6,5 cm;
 7 - š. 5,5 cm, v. 13,2 cm;
 8 - šedá;
 9 - inv. č. K-4-21-11.

B86

- 1 - komorová, riadková(?);
 2 - fragmenty (5 ks) najmenej dvoch kachlíc;
 3 - renesančný stĺp a oblúk s úponkou;
 4 - glazúra žlt-hnedo-zeleno-modrá;
 5 - zadymená, stopy po prstoch;
 6 - polvalcová komora, štvoruholníkový až oválny vykurovací otvor, hĺ. 8,5 cm;
 7 - (?);

- 8 - béžová;
 9 - inv. č. K-4-21-12/1-5 (tab. XVI).

B87

- 1 - komorová, riadková(?);
 2 - fragmenty okrajov (5 ks) najmenej z troch kachlíc;
 3 - renesančný stlp;
 4 - zelená glazúra;
 5 - zadymená, odtlačok tkaniny;
 6 - kónická;
 7 - (?);
 8 - béžová;
 9 - inv. č. K-4-21-13/1-5.

B88

- 1 - neurčitý typ kachlice;
 2 - fragment čelnej vyhrievacej steny;
 3 - kľačiaca postava (rytier?);
 4 - zelená glazúra;
 5 - zadymená, odtlačok tkaniny;
 6 - (?);
 7 - š. 4,3 cm, v. 4,8 cm;
 8 - béžová;
 9 - inv. č. K-4-21-14 (tab. XVI).

B89

- 1 - neurčitý typ kachlice;
 2 - fragment čelnej vyhrievacej steny;
 3 - horná časť postavy;
 4 - zelená glazúra;
 5 - odtlačok tkaniny;
 6 - (?);
 7 - š. 5 cm, v. 6,6 cm;
 8 - tehlovočervená;
 9 - inv. č. K-4-21-15 (tab. XVI).

Priestor V**B90**

- 1 - rímsová, riadková, komorová;
 2 - celá;
 3 - geometrický motív (strecha domu?);
 4 - ražná, béžová;
 5 - zadymená;
 6 - mierne kužeľová, s plastickým vzorom, s oválnym vykurovacím otvorom;
 7 - max. š. 15,8 cm, max. v. 14,9 cm;
 8 - béžová;
 9 - inv. č. K-5-1-1 (tab. XVII).

B-91

- 1 - rímsová, komorová;
 2 - celá;
 3 - dvojica akantových rozvilín, nesúca uprostred kalichovitú kvetinu (so znakom?);
 4 - žltozelená glazúra;
 5 - pretlačená prstami;
 6 - dole oporné pretlačené rebro;
 7 - max. š. 23,5 cm, max. v. 17,5 cm, hĺ. 3,2 cm;
 8 - tehlovočervená;
 9 - inv. č. K-5-2-2.

B92

- 1 - komorová, riadková;
- 2 - takmer celá;
- 3 - plasticky zobrazený lev(?)
- 4 - ražná, hnedá;
- 5 - mierne pretlačená;
- 6 - kužeľová, štvoruholníková;
- 7 - max. š. 22,1 cm, max. v. 21,5 cm, hĺ. 6,5 cm;
- 8 - béžová, hnedá;
- 9 - inv. č. K-5-5-3 (tab. XVIII).

B93

- 1 - neurčitý typ kachlice, pravdepodobne komorová;
- 2 - fragment čelnej vyhrievacej steny;
- 3 - časť hlavy a šije heraldického leva;
- 4 - ražná, hnedá;
- 5 - odtlačok tkaniny;
- 6 - (?)
- 7 - š. 6,6 cm, v. 9,4 cm;
- 8 - hnedá;
- 9 - inv. č. K-5-5-4.

B94

- 1 - komorová, riadková;
- 2 - fragment dolnej časti;
- 3 - Ukrižovanie;
- 4 - ražná, šedá (druhotne prepálená), so zvyškami bieleho farbiva;
- 5 - odtlačky tkaniny;
- 6 - kónická komora, hĺ. 6,3 cm, vykurovací otvor štvoruholníkový so zaoblenými rohmi,
okraj vykurovacieho otvoru tvorí plastická lišta;
- 7 - max. š. 20,5 cm, zach. v. 10,1 cm;
- 8 - šedá;
- 9 - inv. č. K-5-16-5.

B95

- 1 - rohová, misková;
- 2 - fragment;
- 3 - (?);
- 4 - prepálená bordovo-zelená glazúra;
- 5 - hladká;
- 6 - (?);
- 7 - š. 9,2 cm, v. 10,1 cm, hĺ. 4 cm;
- 8 - šedočierna;
- 9 - inv. č. K-5-31-6.

B96

- 1 - základná, riadková, komorová;
- 2 - fragmenty (4 ks) dvoch kachlíc;
- 3 - Ukrižovanie;
- 4 - ražná, šedá, stopy po bielej a bledohnedej hlinke;
- 5 - odtlačok tkaniny;
- 6 - kónická komora, štvoruholníkový vykurovací otvor;
- 7 - š. 8,4 cm, v. 10,9 cm (1), š. 7,9 cm, v. 10,5 cm (2), š. 6,3 cm, v. 7,2 cm (3), š. 3,8 cm, v. 5,7 cm (4);
- 8 - tehlovočervená;
- 9 - inv. č. K-5-41-7/1-4.

B97

- 1 - rímsová, nadstavcová;
- 2 - takmer celá;
- 3 - rastlinný motív;

- 4 - glazúra béžová, hnedá, zelená;
- 5 - zadymená;
- 6 - v dolnej časti vzadu jazykovitý výbežok na uchytenie;
- 7 - š. 17,5 cm, v. 14 cm;
- 8 - tehlovočervená;
- 9 - inv. č. K-5-56-8 (tab. XIX).

B98

- 1 - základná, riadková, komorová;
- 2 - fragmenty (55 ks) deviatich kachlíc;
- 3 - rastlinný motív, schematizovaný;
- 4 - zelená glazúra;
- 5 - zadymená;
- 6 - mierne kónická, štvoruholníková hranaté rohy, okrajová lišta;
- 7 - š. 9 cm, v. 13 cm, hľ. 5 cm (1), š. 11,5 cm, v. 10,5 cm (2);
- 8 - tehlovočervená;
- 9 - inv. č. K-5-56-9/1-55 (tab. XXXIV).

B99

- 1 - komorová, riadková;
- 2 - fragmenty (16 ks) najmenej z 30 kachlíc, jedna rekonštruovaná;
- 3 - na zvislo žliabkovanom pozadí sú vymedzené retiazkovité, takmer kruhové plochy, v ktorých sa nachádza štvorlístok;
- 4 - zelená glazúra;
- 5 - zadymená, mierne poprehýbaná;
- 6 - mierne kónická komora, vykurovací otvor štvoruholníkový so zaoblenými rohmi, š. 17,1 cm, v. 17,5 cm, hľ. 6 cm, okraj vykurovacieho otvoru mierne prehnutý - náznak okrajovej lišty;
- 7 - š. 19,5 cm, v. 20,5 cm;
- 8 - tehlovočervená, béžová;
- 9 - inv. č. K-5-1-10/1-16 (tab. XX).

B100

- 1 - komorová, riadková;
- 2 - fragmenty (6 ks) najmenej dvoch kachlíc, polovica jednej rekonštruovaná;
- 3 - na zvislo žliabkovanom pozadí sú širokými lištami retiazkovito vyčlenené takmer kruhové plochy a v nich sú umiestnené motívy väčšieho kvetu, medzi nimi motívy menšieho kvetu;
- 4 - béžová engoba;
- 5 - zadymená, stopy po úprave drievkom;
- 6 - mierne kónická komora, vykurovací otvor štvoruholníkový 12 x 19,5 cm, okraj vykurovacieho otvoru tvorí okrajová lišta;
- 7 - š. 13,5 cm, v. 21,5 cm;
- 8 - tehlovočervená;
- 9 - inv. č. K-5-2-11/1-6 (tab. XXI).

B101

- 1 - komorová, rímsová, nadstavcová;
- 2 - zachovaná väčšia časť;
- 3 - esovite prehnutá čelná vyhrievacia stena, v hornej časti šupinovitý motív, pod ním „perlovec“, ostávajúca časť bez výzdoby;
- 4 - ražná, tehlovočervená;
- 5 - hladká;
- 6 - mierne kónická komora, výrazne prežliabnutá okrajová lišta, vykurovací otvor - zachovaný len jeden zaoblený roh, hľ. 7,5 cm;
- 7 - š. 17,5 cm, v. 14,5 cm;
- 8 - tehlovočervená;
- 9 - inv. č. K-5-1-12 (tab. XXII).

B102

- 1 - komorová, riadková;
- 2 - takmer celá, dorekonštruovaná;

- 3 - v štvorcovom poli päť polguľových priehlbín (jedna v strede a po jednej v rohoch);
 4 - žltá glazúra so zelenými škvŕnami;
 5 - zadymená, odtlačok tkaniny;
 6 - mierne kónická komora, okraj vykurovacieho otvoru rovný, dvojnásobne prežliabnutá široká okrajová lišta, vykurovací otvor štvoruholníkový $22,5 \times 21,5$ cm, hĺ. 8 cm;
 7 - š. 23,7 cm, v. 23,5 cm;
 8 - béžová;
 9 - inv. č. K-5-5-13 (tab. XXIII).

B103

- 1 - komorová, riadková, nadstavcová(?);
 2 - fragmenty (20 ks) dvoch kachlíc;
 3 - v obdĺžnikovom poli vymedzenom širokými kónickými okrajovými pásmi sú umiestené v rade tri vypnuliny tvaru zrezanej gule;
 4 - zelená, glazovaná;
 5 - zadymená, odtlačky tkaniny;
 6 - kónická, okraj sa nezachoval;
 7 - š. 20 cm, v. 34,5 cm;
 8 - tehlovočervená;
 9 - inv. č. K-5-71-14/1-20 (tab. XXIV).

B104

- 1 - komorová, riadková;
 2 - fragmenty (28 ks) najmenej dvoch kachlíc;
 3 - v štvorcovom poli päť polguľových priehlbín;
 4 - béžovo-žltá s flakmi zelenej a hnedej farby;
 5 - zadymená, odtlačok tkaniny;
 6 - kónická komora, okrajová lišta prežliabnutá, vykurovací otvor štvoruholníkový, hĺ. 7,5 cm;
 7 - š. 20,5 cm, v. 20,5 cm;
 8 - tehlovočervená;
 9 - inv. č. K-5-71-15/1-28 (tab. XXV).

B105

- 1 - komorová, riadková;
 2 - zlomky (3 ks) troch kachlíc takmer zhodného typu;
 3 - rastlinný srdcovitý motív, v dvoch prípadoch (1, 2) je čelná vyhrievacia stena mierne vypuklá;
 4 - (?);
 5 - hladká, zadymená;
 6 - kónická komora, vykurovací otvor štvoruholníkový, okraj vykurovacieho otvoru tvorí prežliabnutá okrajová lišta, hĺ. 5,5 cm;
 7 - š. 18,5 cm, v. 16 cm (1), š. 19,3 cm, v. 10,5 cm (2), š. 6 cm, v. 20 cm (3);
 8 - (?);
 9 - inv. č. K-5-31-16/1-3 (tab. XIX).

B106

- 1 - komorová, riadková(?);
 2 - fragment;
 3 - schematický rastlinný;
 4 - zelená, glazovaná;
 5 - hladká, zadymená;
 6 - kónická, len čiastočne zachovaná;
 7 - š. 5,8 cm, v. 7,9 cm;
 8 - tehlovočervená;
 9 - inv. č. K-5-41-17 (tab. XXVI).

B107

- 1 - komorová, riadková(?);
 2 - fragment;
 3 - schematický rastlinný;

- 4 - bledozelená glazúra (okraj tmavozelený);
- 5 - hladká;
- 6 - kónická (len fragment);
- 7 - š. 6,4 cm, v. 9,6 cm;
- 8 - béžová;
- 9 - inv. č. K-5-41-18 (tab. XXVI).

B108

- 1 - rímsková, nadstavcová;
- 2 - fragment;
- 3 - schematický rastlinný;
- 4 - zelená glazúra;
- 5 - hladká;
- 6 - v dolnej časti polmesiacovitá úchytka;
- 7 - š. 10 cm, v. 9,8 cm;
- 8 - béžová;
- 9 - inv. č. K-5-41-19 (tab. XXVI).

B109

- 1 - základná, riadková, komorová;
- 2 - fragmenty (73 ks) deviatich kachlíc;
- 3 - rastlinný motív umiestený v plastických polkruhoch, pozadie: negatívne puncovanie;
- 4 - glazúra zelená (bledá aj tmavá);
- 5 - zadymená, stopy po prstoch;
- 6 - komora mierne kónická, štvoruholníková, zaoblené rohy, okrajová lišta;
- 7 - š. 21 cm, v. 21 cm, hĺ. 7,5-8 cm;
- 8 - tehlovočervená;
- 9 - K-5-56-20/1-73 (tab. XXVII).

B110

- 1 - komorová, riadková;
- 2 - takmer celá a fragmenty (15 ks);
- 3 - na zvislo žliabkovanom pozadí plastický retiazkovitý motív, v strede oválnych plôch je štvorlupienkový kvet;
- 4 - zelená glazúra;
- 5 - zadymená, odtlačky tkaniny;
- 6 - komora kónická, len čiastočne zachovaná, okraj vykurovacieho otvoru mierne vyhnutý;
- 7 - š. 19,8 cm, v. 28,5 cm;
- 8 - tehlovočervená;
- 9 - inv. č. K-5-41-21/1-16 (tab. XXVIII).

B111

- 1 - komorová, riadková;
- 2 - fragmenty (22 ks);
- 3 - podobná ako B110, ale plochá, takmer kruhové retiazky a širšia plastická lišta;
- 4 - zelená glazúra;
- 5 - zadymená, odtlačky tkaniny;
- 6 - kónická komora, okrajová lišta prežliabnutá;
- 7 - (?);
- 8 - tehlovočervená;
- 9 - inv. č. K-5-41-22/1-22 (tab. XXIX).

B112

- 1 - komorová, riadková;
- 2 - fragmenty (6 ks);
- 3 - v štvorcovom poli päť v pôdoryse kruhových priehlbín (jedna v strede, ostatné pri okrajji);
- 4 - zelená glazúra;
- 5 - zadymená, odtlačok tkaniny;
- 6 - kónická (fragment);
- 7 - (?);

- 8 - tehlovočervená;
 9 - inv. č. K-5-71-23/1-6 (tab. XXVI).

B113

- 1 - komorová, riadková;
 2 - fragmenty (5 ks);
 3 - ako B112;
 4 - zeleno-čierna;
 5 - zadymená, odtlačok tkaniny;
 6, 7 - (?);
 8 - tehlovočervená;
 9 - inv. č. K-5-71-24/1-5.

B114

- 1 - komorová, riadková;
 2 - fragment;
 3 - schematický rastlinný motív, v strede pravdepodobne štvorcípa hviezdica;
 4 - zelená glazúra;
 5 - hladká, mierne poprehýbaná;
 6 - kónická komora, vykurovací otvor štvoruholníkový, okraj vykurovacieho otvoru tvorí prežliabnutá okrajová lišta, hĺ. 6,5 cm;
 7 - š. 22,5 cm, v. 12,5 cm;
 8 - tehlovočervená;
 9 - inv. č. K-5-56-25 (tab. XVII).

B115

- 1 - komorová, rímsová, nadstavcová;
 2 - takmer celá;
 3 - na esovito prehnutej čelnej vyhrievacej stene je v hornej časti šupinovitý motív, pod ním perlovec a zostávajúca časť je zdobená vodorovnými rebrami;
 4 - zelená glazúra;
 5 - steny potlačené prstami a formované drievkom;
 6 - mierne kónická komora, vykurovací otvor štvoruholníkový 16 x 17 cm, hĺ. 7,5 cm, okraj vykurovacieho otvoru tvorí prežliabnutá okrajová lišta;
 7 - š. 9 cm, v. 18,5 cm;
 8 - béžová;
 9 - inv. č. K-5-56-26 (tab. XVIII).

B116

- 1 - komorová, riadková;
 2 - rohový fragment;
 3 - systém vzájomne sa prekrývajúcich kruhov, v každom je rastlinný motív;
 4 - bledozielena glazúra;
 5 - zadymená, hladká;
 6 - kónická komora, okraj vykurovacieho otvoru tvorí prežliabnutá okrajová lišta, hĺ. 6 cm;
 7 - š. 8,5 cm, v. 15,5 cm;
 8 - béžová;
 9 - inv. č. K-5-71-27 (tab. XXX).

B117

- 1 - komorová, riadková;
 2 - fragment rohu;
 3 - pôvodne systém vzájomne sa prekrývajúcich kruhov, v ich výseku štylizovaný list;
 4 - zelená glazúra;
 5 - hladká;
 6 - kónická komora, okraj strmo vyhnutý von;
 7 - š. 11 cm, v. 11 cm;
 8 - tehlovočervená;
 9 - inv. č. K-5-71-28 (tab. XXVI).

B118

- 1 - komorová, rímsková, nadstavcová(?);
- 2 - väčšia obdlžniková časť;
- 3 - esovito profilovaná čelná vyhrievacia stena, obdlžniková výzdobná plocha členená na štvorce, v ktorých sú mierne vypnuliny;
- 4 - zelená glazúra;
- 5 - hladká, zadymená, odtlačky prstov;
- 6 - mierne kónická komora, okrajová lišta mierne prežliabnutá, hĺ. 6,5 cm;
- 7 - š. 15 cm, v. 14,5 cm;
- 8 - tehlovočervená;
- 9 - inv. č. K-5-71-29 (tab. XXII).

B119

- 1 - komorová, riadková;
- 2 - fragment rohu;
- 3 - pôvodne systém vzájomne sa prekrývajúcich kruhov, vo výseku rastlinné motívy;
- 4 - zelená glazúra;
- 5 - zadymená, hladká;
- 6 - kónická komora (fragment), okraj vyhnutý;
- 7 - š. 9 cm, v. 13,5 cm;
- 8 - béžová;
- 9 - inv. č. K-5-71-30 (tab. XXVI).

B120

- 1 - neurčitý typ kachlice;
- 2 - fragment čelnej vyhrievacej steny;
- 3 - štylizované strechy(?);
- 4 - zelená glazúra;
- 5 - zadymená, odtlačok tkaniny;
- 6 - (?);
- 7 - š. 5,5 cm, v. 5,5 cm;
- 8 - tehlovočervená;
- 9 - inv. č. K-5-71-31 (tab. XXX).

B121

- 1 - komorová, riadková;
- 2 - fragmenty (59 ks) najmenej zo šiestich kachlíc;
- 3 - štylizovaný rastlinný motív;
- 4 - zelená glazúra (dva odtiene);
- 5 - hladká, stopy po drievku;
- 6 - mierne kónická komora, vykurovací otvor štvoruholníkový, okraj vykurovacieho otvoru tvorí prežliabnutá okrajová lišta, hĺ. 7 cm;
- 7 - š. 21,2 cm, v. 21,2 cm;
- 8 - tehlovočervená;
- 9 - inv. č. K-5-70-32/1-59 (tab. XXXII).

B122

- 1 - komorová, riadková;
- 2 - fragmenty (5 ks) jednej kachlice;
- 3 - zachované len „puncované“ pozadie a obruba stredového výzdobného poľa;
- 4 - zelená glazúra;
- 5 - zadymená, hladká, odtlačok tkaniny;
- 6 - kónická komora, okraj vykurovacieho otvoru štvoruholníkový, okrajová lišta je tenká, prežliabnutá, hĺ. 8 cm;
- 7 - š. 9 cm, v. 15,5 cm;
- 8 - béžová;
- 9 - inv. č. K-5-70-33/1-5.

B123

- 1 - neurčitý typ kachlice;
- 2 - fragment čelnej vyhrievacej steny;

- 3 - rastlinný motív(?);
- 4 - zadymená glazúra;
- 5 - zadymená, odtlačok tkaniny;
- 6 - (?);
- 7 - š. 8,4 cm, v. 6,3 cm;
- 8 - tehlovočervená;
- 9 - inv. č. K-5-70-34 (tab. XXX).

B124

- 1 - komorová, riadková;
- 2 - fragmenty (2 ks);
- 3 - ako B122, v strede výzdobného poľa rastlinný motív;
- 4 - žltozelená glazúra druhotne prepálená;
- 5 - hladká;
- 6 - mierne kónická komora, tenká okrajová lišta, hĺ. 6,5 cm;
- 7 - š. 7,5 cm, v. 10,5 cm;
- 8 - béžová;
- 9 - inv. č. K-5-70-35/1, 2.

B125

- 1 - komorová, rímsková(?);
- 2 - fragment čelnej vyhrievacej steny;
- 3 - rastlinný motív: palmeta;
- 4 - zelená glazúra, miestami odlúpená;
- 5 - hladká;
- 6 - kónická (fragment);
- 7 - š. 16,5 cm, v. 10 cm;
- 8 - tehlovočervená;
- 9 - inv. č. K-5-70-36 (tab. XXX).

B126

- 1 - komorová, rímsková(?);
- 2 - fragment čelnej vyhrievacej steny a komory;
- 3 - na mierne vyklenutej čelnej vyhrievacej stene sú v erbovitych poliach rastlinné(?) vzory;
- 4 - zelená glazúra;
- 5 - hladká, odtlačok tkaniny;
- 6 - kónická (fragment);
- 7 - š. 76 cm, v. 9 cm;
- 8 - tehlovočervená;
- 9 - inv. č. K-5-70-37 (tab. XXXI).

B127

- 1 - komorová, riadková;
- 2 - fragmenty (28 ks) čelnej vyhrievacej steny a komory najmenej z troch kachlíc;
- 3 - ľudská hlava v poli vymedzenom rámom a v rohoch rastlinné motívy;
- 4 - žltozelená glazúra so škvŕnami tmavšej zelenej, niektoré časti druhotne prepálené;
- 5 - odtlačok tkaniny;
- 6 - kónická komora (fragment), okrajová lišta dvojnásobne prežliabnutá, hĺ. 7,8 cm;
- 7 - š. 21 cm, v. 21,5 cm (rekonštrukcia);
- 8 - tehlovočervená;
- 9 - inv. č. K-5-31-38/1-28 (tab. XXXIII).

B128

- 1 - neurčitý typ kachlice;
- 2 - fragmenty (3 ks) čelnej vyhrievacej steny;
- 3 - ako B127;
- 4 - tmavozelená glazúra;
- 5 - zadymená, odtlačok tkaniny;
- 6, 7 - (?);
- 8 - tehlovočervená;
- 9 - inv. č. K-5-31-39/1-3.

B129

- 1 - neurčitý typ kachlice;
 2 - fragment čelnej vyhrievacej steny;
 3 - hlava rytiera;
 4 - ražná, tehlovočervená;
 5 - zadymená, odtlačok tkaniny;
 6 - (?);
 7 - š. 3,4 cm, v. 4,4 cm;
 8 - béžová;
 9 - inv. č. K-5-31-40 (tab. XXXI).

B130

- 1 - neurčitý typ kachlice;
 2 - fragment čelnej vyhrievacej steny;
 3 - rastlinný motív;
 4 - zelená glazúra;
 5 - zadymená, hladká;
 6 - (?);
 7 - š. 6,4 cm, v. 5,2 cm;
 8 - béžová;
 9 - inv. č. K-5-56-41.

B131

- 1 - neurčitý typ kachlice;
 2 - fragment čelnej vyhrievacej steny;
 3 - rastlinný motív: kvet;
 4 - polychrómna: pozadie žlté, výzdoba hnedá, zelená a modrá (pastelové odtiene);
 5 - zadymená, hladká;
 6 - (?);
 7 - š. 3,8 cm, v. 7,4 cm;
 8 - béžová;
 9 - inv. č. K-5-31-42 (tab. XXX).

B132

- 1 - komorová, rímsková;
 2 - fragmenty (4 ks) čelnej vyhrievacej steny;
 3 - mierne esovito profilovaná čelná vyhrievacia stena s plastickým vodorovným rebrom v dolnej časti;
 4 - polychrómna: běžovo-hnedo-zelená;
 5 - zadymená, odtlačok tkaniny;
 6, 7 - (?);
 8 - tehlovočervená;
 9 - inv. č. K-5-56-43/1-4.

B133

- 1 - komorová, rímsková, nadstavcová, rohová;
 2 - fragment rohu;
 3 - v malom zlomku zachované vodorovné plastické rebro;
 4 - zelená glazúra;
 5 - hladká;
 6 - (?);
 7 - š. 6,5 cm, v. 8,5 cm;
 8 - tehlovočervená;
 9 - inv. č. K-5-56-44.

B134

- 1 - rímsková, nadstavcová;
 2 - fragment čelnej vyhrievacej steny;
 3 - rastlinný motív: kruhovito stočené rastliny;
 4 - žlozelená;
 5 - hladká;

- 6, 7 - (?);
 8 - tehlovočervená;
 9 - inv. č. K-5-71-45 (tab. XXXI).

B135

- 1 - nadstavcová;
 2 - fragment;
 3 - mriežkovaná výzdoba;
 4 - zelená glazúra;
 5 - hladká;
 6 - (?);
 7 - š. 6,3 cm, v. 1,9 cm;
 8 - tehlovočervená;
 9 - inv. č. K-5-71-46 (tab. XXXI).

B136

- 1 - nadstavcová;
 2 - fragment;
 3 - tyčinka zdobená rastlinným motívom;
 4 - zelená glazúra;
 5, 6 - (?);
 7 - š. 1,1 cm, v. 3,6 cm;
 8 - béžová;
 9 - inv. č. K-5-71-47 (tab. XXXI).

B137

- 1 - komorová, rímsová;
 2 - fragment čelnej vyhrievacej steny a komory;
 3 - esovito prehnutá čelná vyhrievacia stena, bez výzdoby;
 4 - zelená glazúra;
 5 - hladká;
 6 - kónická komora (fragment), okrajová lišta prežliabnutá, hĺ. 8 cm;
 7 - š. 16 cm, v. 10,5 cm;
 8 - tehlovočervená;
 9 - inv. č. K-5-71-48 (tab. XXXI).

B138

- 1 - komorová, rímsová;
 2 - fragment čelnej vyhrievacej steny a komory;
 3 - schematická rastlinná výzdoba v dvoch pásoch oddelených tenkými rebrami;
 4 - zelená glazúra;
 5 - hladká, stopy po prstoch;
 6 - kónická (fragment);
 7 - š. 15 cm, v. 9,5 cm;
 8 - tehlovočervená;
 9 - inv. č. K-5-71-49 (tab. XXX).

B139

- 1 - komorová, rímsová;
 2 - fragment čelnej vyhrievacej steny a komory;
 3 - esovito prehnutá čelná vyhrievacia stena, bez výzdoby;
 4 - zelená glazúra;
 5 - zadymená, hladká;
 6 - kónická (fragment);
 7 - š. 14 cm, v. 8 cm;
 8 - tehlovočervená;
 9 - inv. č. K-5-71-50 (tab. XXXI).

B140

- 1 - komorová, rímsová;
 2 - fragment čelnej vyhrievacej steny a komory;

- 3 - mierne esovito prehnutá čelná vyhrievacia stena, v dolnej časti vodorovné rebro;
- 4 - žltohnedá glazúra;
- 5 - hladká;
- 6 - (?);
- 7 - š. 15,5 cm, v. 8,7 cm;
- 8 - tehlovočervená;
- 9 - inv. č. K-5-71-51.

B141

Bližšie neurčiteľné fragmenty (139 ks) komorových, rímsových kachlíc; 9 - inv. č. K-5-71-52/1-139.

B142

- 1 - nádobková, misková, s pravouhlým ústím;
- 2 - fragment;
- 3 - bez vnútornej lišty;
- 4 - ražná, hnedo-tehlovočervená;
- 5 - (?);
- 6 - bez záhytnej závitnice, na dne stopy po zrezaní z kruhu;
- 7 - hl. 11,5 cm;
- 8 - tehlovočervená;
- 9 - inv. č. K-5-36-53.

B143

Fragmenty (14 ks) najmenej z 20 nádobkových, miskových ražných kachlíc, niektoré na vnútornej strane s bielym náterom; 9 - inv. č. K-5-71-54/1-14.

B143/A

- 1 - komorová, riadková;
- 2 - takmer celá vyhrievacia stena a komora;
- 3 - v strede kosoštvorec so štvorlístkom a v rohoch rastlinné motívy;
- 4 - žltozelená glazúra so škvŕnami tmavšej zelenej, niektoré časti druhotne prepálené;
- 5 - odtlačok tkaniny;
- 6 - kónická komora (fragment), okrajová lišta dvojnásobne prežliabnutá, hl. 7,8 cm;
- 7 - š. 21 cm, v. 21,5 cm (rekonštrukcia);
- 8 - tehlovočervená;
- 9 - inv. č. K-5-31-55 (tab. XXXV).

Priestor VI**B144**

- 1 - komorová, riadková;
- 2 - zhruba polovica;
- 3 - Ukrižovanie (v renesančnom portáli);
- 4 - ražná, tehlovočervená, stopy bieleho farbiva;
- 5 - pretláčaná, odtlačky tkaniny;
- 6 - kónická komora, štvoruholníkový vykurovací otvor, zaoblené rohy;
- 7 - š. 13,3 cm, v. 21,5 cm (dorekonštruovaná);
- 8 - tehlovočervená;
- 9 - inv. č. K-6-4-1 (tab. XXXVI).

B145

- 1 - komorová, riadková;
- 2 - zachovaná väčšia časť;
- 3 - Ukrižovanie;
- 4 - ražná, tehlovočervená, na povrchu stopy po tvárení prstami;
- 5 - odtlačok tkaniny a drievka;
- 6 - kónická komora, vykurovací otvor štvoruholníkový, zaoblené rohy;
- 7 - š. 17,8 cm, v. 18,2 cm, hl. 6,9 cm;
- 8 - tehlovočervená, šedá;
- 9 - inv. č. K-6-4-2.

B146

- 1 - komorová, riadková;
- 2 - ľavý dolný roh;
- 3 - Ukrižovanie;
- 4 - ražná, tehlovočervená;
- 5 - odtlačky tkaniny;
- 6 - kónická;
- 7 - š. 10,8 cm, v. 17,6 cm, hĺ. 6,6 cm;
- 8 - tehlovočervená;
- 9 - inv. č. K-6-6-3.

B147

- 1 - komorová, riadková;
- 2 - takmer polovica;
- 3 - Ukrižovanie;
- 4 - ražná, tehlovočervená, na povrchu stopy bieleho farbiva;
- 5 - pretláčaná, zadymená, stopy po drievku;
- 6 - kónická komora, vykurovací otvor štvoruholníkový, roh zaoblený;
- 7 - š. 11 cm, v. 19,4 cm, hĺ. 7,2 cm;
- 8 - béžová;
- 9 - inv. č. K-6-6-4.

B148

- 1 - komorová, riadková;
- 2 - fragment;
- 3 - Ukrižovanie;
- 4 - ražná, tehlovočervená, stopy bielej farby;
- 5 - pretláčaná, stopy po drievku;
- 6 - kónická komora, štvoruholníkový vykurovací otvor;
- 7 - š. 10,5 cm, v. 18,3 cm, hĺ. 6,8 cm;
- 8 - tehlovočervená;
- 9 - inv. č. K-6-17-5.

B149

- 1 - komorová, riadková;
- 2 - fragment;
- 3 - Ukrižovanie;
- 4 - ražná, tehlovočervená;
- 5 - pretláčaná, odtlačok tkaniny;
- 6 - (?)
- 7 - š. 10,4 cm, v. 15,3 cm;
- 8 - tehlovočervená;
- 9 - inv. č. K-6-17-6 (tab. XXXVII).

B150

- 1 - komorová, riadková;
- 2 - fragment čelnej vyhrievacej steny;
- 3 - Ukrižovanie;
- 4 - ražná, tehlovočervená;
- 5 - odtlačok tkaniny;
- 6 - (?)
- 7 - š. 11 cm, v. 10,5 cm;
- 8 - tehlovočervená;
- 9 - inv. č. K-6-18-7.

B151

- 1 - komorová, riadková;
- 2 - fragmenty čelnej vyhrievacej steny a komory (64 ks) najmenej z 21 kachlíc;
- 3 - Ukrižovanie;
- 4 - ražná, tehlovočervená;

- 5 - odtlačok tkaniny;
- 6 - kónická komora so štvoruholníkovým vykurovacím otvorom;
- 7 - (?)
- 8 - tehlovočervená;
- 9 - inv. č. K-6-18-8/1-64.

B152

- 1 - komorová, riadková;
- 2 - fragmenty (22 ks) najmenej zo 14 kachlíc;
- 3 - Ukrižovanie;
- 4 - ražná, tehlovočervená až hnedá;
- 5 - odtlačok tkaniny;
- 6 - kónická komora, štvoruholníkový vykurovací otvor;
- 7 - (?)
- 8 - tehlovočervená, běžová;
- 9 - inv. č. K-6-24/25-9/1-22.

B153

- 1 - komorová(?), riadková;
- 2 - fragment (2 ks) čelnej vyhrievacej steny;
- 3 - vojak(?), resp. muž s prilbou/čiapkou;
- 4 - ražná, sivá až hnedá;
- 5 - odtlačok tkaniny;
- 6 - kónická komora, štvoruholníkový vykurovací otvor;
- 7 - (?)
- 8 - tehlovočervená, běžová;
- 9 - inv. č. K-6-25-10/1-2 (tab. XXXVIII).

B154

- 1 - komorová, rímsová;
- 2 - fragment čelnej vyhrievacej steny a komory;
- 3 - geometrický motív a časť nápisu - písmeno B(?);
- 4 - ražná, šedohnedá;
- 5 - stopy po drievku;
- 6 - kónická (fragment);
- 7 - š. 8,8 cm, v. 12,3 cm;
- 8 - hnedá;
- 9 - inv. č. K-6-26-11 (tab. XXXVIII).

B155

- 1 - neurčitý typ kachlice, pravdepodobne komorová;
- 2 - fragment čelnej vyhrievacej steny;
- 3 - nejasný motív - postava v renesančnom oblúku;
- 4 - ražná, biely náter;
- 5 - pretláčaná, odtlačok tkaniny;
- 6 - (?);
- 7 - š. 14,2 cm, v. 5,8 cm;
- 8 - tehlovočervená;
- 9 - inv. č. K-6-25-12 (tab. XXXVIII).

B156

- 1 - komorová, riadková;
- 2 - fragmenty (3 ks) čelnej vyhrievacej steny a komory;
- 3 - šikmo Šrafovaná obruba, hlavný motív: 8 hviezdicovito umiestnených listov;
- 4 - ražná, tehlovočervená;
- 5 - pretláčaná;
- 6 - kónická komora, štvoruholníkový vykurovací otvor, pretláčaná okrajová lišta, hĺ. 6,3 cm;
- 7 - š. 10,5 cm, v. 10,4 cm (1), š. 9,2 cm, v. 5,7 cm (2), š. 3,9 cm, v. 10,5 cm (3);
- 8 - tehlovočervená;
- 9 - inv. č. K-6-4-13/1-3.

B157

- 1 - komorová, riadková;
- 2 - fragmenty (2 ks) dvoch kachlíc;
- 3 - hviezdicový motív, pôvodne z 8 vypuklých lístkov a stredovej vypnuliny, umiestnený v poli orámovanom šíkmým šrafováním;
- 4 - ražná, stopy bieleho náteru;
- 5 - zadymená, pretláčaná, odtlačok tkaniny;
- 6 - mierne kónická komora, štvoruholníkový vykurovací otvor, široká okrajová lišta, hľ. 5,7 cm;
- 7 - š. 11,4 cm, v. 21,5 cm (1), š. 5,5 cm, v. 13,5 cm (2);
- 8 - tehlovočervená;
- 9 - inv. č. K-6-17-14/1, 2 (tab. XXXIX).

B158

- 1 - komorová, riadková;
- 2 - fragmenty (7 ks) najmenej troch kachlíc;
- 3 - ako B157;
- 4 - ražná, stopy bieleho farbiva;
- 5 - zadymená, pretláčaná, odtlačok tkaniny;
- 6 - kónická komora, široká okrajová lišta, štvoruholníkový vykurovací otvor, hľ. komory 5,8 cm;
- 7 - š. 11,8 cm, v. 22,1 cm (1);
- 8 - tehlovočervená;
- 9 - inv. č. K-6-18-15/1-7.

B159

- 1 - komorová, riadková;
- 2 - fragmenty (3 ks);
- 3 - ako B157;
- 4 - ražná, tehlovočervená, stopy bieleho farbiva;
- 5 - pretláčaná, odtlačok tkaniny;
- 6 - (?);
- 7 - ? (len zlomky);
- 8 - tehlovočervená;
- 9 - inv. č. K-6-26-16/1-3.

B160

- 1 - komorová, riadková;
- 2 - fragmenty (53 ks) najmenej zo siedmich kachlíc;
- 3 - ako B157;
- 4 - ražná, tehlovočervená, stopy bieleho náteru;
- 5 - zadymená, pretláčaná, odtlačok tkaniny;
- 6 - kónická komora, okrajová lišta masívna, niekedy prežliabnutá, štvoruholníkový vykurovací otvor, hľ. 6,3 až 8,3 cm;
- 7 - max. dĺ. 21,7 až 22,7 cm;
- 8 - tehlovočervená;
- 9 - inv. č. K-6-77-17/1-53.

B161

- 1 - komorová, riadková;
- 2 - fragment čelnej vyhrievacej steny a komory;
- 3 - v štvorcovom poli kruhová medailónová preliačina ohraničená tenkou plastickou lištou;
- 4 - ražná, tehlovočervená, stopy bieleho farbiva;
- 5 - zadymená, odtlačok tkaniny;
- 6 - kónická komora, prežliabnutá okrajová lišta, štvoruholníkový vykurovací otvor, hľ. 6,2 cm;
- 7 - š. 20,4 cm, v. 10 cm;
- 8 - tehlovočervená;
- 9 - inv. č. K-6-4-18 (tab. XL).

B162

- 1 - nádobková, misková;
- 2 - fragment rohu;

- 3 - vnútorná lišta;
- 4 - ražná, tehlovočervená;
- 5 - (?);
- 6 - dno, stopy po zrezaní, štvoruholníkové ústie, plytká záchytná závitnica;
- 7 - pr. dna 11 cm, hĺ. 11 cm;
- 8 - tehlovočervená;
- 9 - inv. č. K-6-35-19.

B163

- 1 - nádobková, misková;
- 2 - fragment rohu;
- 3 - vnútorná lišta;
- 4 - ražná, tehlovočervená;
- 5 - (?);
- 6 - dno, stopy po zrezaní, štvoruholníkové ústie, plytká záchytná závitnica;
- 7 - pr. dna 10,5 cm, hĺ. 10,5 cm;
- 8 - tehlovočervená;
- 9 - inv. č. K-6-35-20.

B164

- 1 - nádobková, misková;
- 2 - fragment rohu;
- 3 - vnútorná lišta;
- 4 - ražná, tehlovočervená;
- 5 - (?);
- 6 - dno, stopy po zrezaní, štvoruholníkové ústie, okraj vyhnutý;
- 7 - pr. dna 10,5 cm, hĺ. 7,5 cm;
- 8 - tehlovočervená;
- 9 - inv. č. K-6-4-21.

B165

- 1 - nádobková, misková;
- 2 - fragment rohu;
- 4 - ražná, tehlovočervená;
- 5 - (?);
- 6 - štvoruholníkový vykurovací otvor, plytká záchytná závitnica;
- 7 - š. 8,6 cm, v. 9,6 cm;
- 8 - tehlovočervená;
- 9 - inv. č. K-6-4-22.

B166

- 1 - nádobková, misková;
- 2 - fragmenty (2 ks) dvoch kachlíc;
- 3 - vnútorná lišta;
- 4 - ražná, tehlovočervená;
- 6 - štvoruholníkový vykurovací otvor, plytká záchytná závitnica;
- 7 - š. 10,4 cm, v. 6 cm (1), š. 10,5 cm, v. 5,5 cm (2);
- 8 - tehlovočervená;
- 9 - inv. č. K-6-6-23/1, 2.

B167

- 1 - nádobková, misková;
- 2 - fragmenty (4 ks) štyroch kachlíc;
- 3 - vnútorná lišta;
- 4 - ražná, tehlovočervená;
- 5 - (?);
- 6 - štvoruholníkové ústie, záchytná závitnica;
- 7 - (?)
- 8 - tehlovočervená;
- 9 - inv. č. K-6-25-24/1-4.

B168

- 1 - nádobková, misková;
- 2 - fragmenty (5 ks) štyroch kachlíc;
- 3 - vnútorná lišta;
- 4 - ražná, tehlovočervená, stopy bieleho farbiva;
- 5 - (?);
- 6 - štvoruholníkové ústie, záhytná závitnica;
- 7 - max. dĺ. ústia 22,2 cm;
- 8 - tehlovočervená;
- 9 - inv. č. K-6-77-25/1-5.

B169

- 1 - nádobková, misková;
- 2 - fragment rohu a jednej steny;
- 3 - vnútorná lišta;
- 4 - ražná, tehlovočervená;
- 5 - (?);
- 6 - štvoruholníkové ústie, plytká záhytná závitnica;
- 7 - dĺ. steny 21,5 cm, zach. hľ. 8,2 cm;
- 8 - tehlovočervená;
- 9 - inv. č. K-6-53-26 (tab. XXXVIII).

B170

- 1 - neurčitý typ kachlice, komorová(?);
- 2 - fragment čelnej vyhrievacej steny;
- 3 - nejasný motív;
- 4 - ražná, tehlovočervená;
- 5 - hladká, zadymená;
- 6 - (?);
- 7 - š. 7 cm, v. 4,3 cm;
- 8 - tehlovočervená;
- 9 - inv. č. K-6-18-27 (tab. XXXVIII; XLIX).

B171

- 1 - komorová, riadková;
- 2 - fragmenty (8 ks) čelnej vyhrievacej steny a komory najmenej dvoch kachlíc;
- 3 - sedemlistková polrozeta v geometrickom poli (ako B4);
- 4 - ražná, šedá;
- 5 - zadymená, odtlačky tkaniny;
- 6 - kónická;
- 7 - (?);
- 8 - šedá;
- 9 - inv. č. K-6-4-28/1-8.

B172

- 1 - komorová, rímsová(?);
- 2 - fragment rohu;
- 3 - listovec(?);
- 4 - ražná, tehlovočervená, stopy bielej farby;
- 5 - zadymená, hladká;
- 6 - výrazne šikmo kónická;
- 7 - š. 8 cm, v. 8,5 cm;
- 8 - tehlovočervená;
- 9 - inv. č. K-6-4-29 (tab. XXXVIII).

B173

- 1 - komorová, rímsová;
- 2 - fragment rohu(?);
- 3 - v esovito prehnutom poli listovec;
- 4 - glazúra žlto-hnedo-zelená;

- 5 - pretláčaná;
 6 - kónická (fragment), hĺ. 4,8 cm;
 7 - š. 7,6 cm, v. 9,3 cm;
 8 - béžová;
 9 - inv. č. K-6-4-30 (tab. XXXVIII).

B174

- 1 - komorová, rímsová, riadková(?);
 2 - fragment rohu;
 3 - renesančný stĺp;
 4 - glazúra zelená, hnedá, žltá, modrá;
 5 - zadymená, odtlačok tkaniny;
 6 - polvalcová komora, oválny vykurovací otvor, hĺ. 7,5 cm;
 7 - š. 5,3 cm, v. 13,5 cm;
 8 - béžová;
 9 - inv. č. K-6-4-31.

B175

- 1 - rímsová, komorová;
 2 - fragment čelnej vyhrievacej steny;
 3 - esovito prehnute stredové pole zvýraznené trojuholníkovými plochami (ako B176);
 4 - glazúra žltá, hnedá, bledomodrá, zelená;
 5 - zadymená, odtlačok tkaniny;
 6 - (?)
 7 - š. 7,5 cm, v. 4,9 cm;
 8 - béžová;
 9 - inv. č. K-6-6-32.

B176

- 1 - komorová, riadková(?);
 2 - fragmenty (3 ks) komory a čelnej vyhrievacej steny;
 3 - renesančný stĺp;
 4 - glazúra žltá, hnedá, zelená;
 5 - zadymená;
 6 - kónická;
 7, 8 - (?);
 9 - inv. č. K-6-35-33/1-3.

B177

- 1 - neurčitý typ kachlice;
 2 - fragment čelnej vyhrievacej steny;
 3 - plocha rozdelená jemnou lištoou na rôznofarebné trojuholníkové plôšky;
 4 - glazúra žltá, zelená, hnedá;
 5 - hladká, odtlačky prstov;
 6 - (?);
 7 - š. 8,5 cm, v. 6,3 cm;
 8 - béžová;
 9 - inv. č. K-6-4-34.

B178

- 1 - komorová;
 2 - fragmenty (10 ks) okrajov a komôr;
 3 - (?);
 4 - glazúra zelená, žltá;
 5 - zadymená, odtlačok tkaniny;
 6 - kónická;
 7 - (?);
 8 - béžová;
 9 - inv. č. K-6-4-35/1-10.

B179

- 1 - komorová(?), riadková(?);
- 2 - fragmenty (2 ks) čelnej vyhrievacej steny;
- 3 - diabol a horná časť dračej (pekelnej) tlamy so zubami;
- 4 - glazúra, žlté pozadie, diabol zelený, oheň/strom(?) hnedý a zelený;
- 5 - zadymená, odtlačok tkaniny;
- 6 - (?);
- 7 - š. 7,1 cm, v. 6,4 cm (1), š. 8,2 cm, v. 4 cm (2);
- 8 - béžová;
- 9 - inv. č. K-6-24-36/1, 2 (tab. XLI).

B180

- 1 - komorová(?), riadková(?);
- 2 - fragment čelnej vyhrievacej steny;
- 3 - diabol hádžuci nahú osobu do plameňov šľahajúcich z dračej tlamy (ako B179);
- 4 - glazúra, diabol zelený, oheň/strom(?) hnedý a zelený, žlté pozadie;
- 5 - zadymená, odtlačok tkaniny;
- 6 - (?);
- 7 - š. 7,9 cm, v. 10,2 cm;
- 8 - béžová;
- 9 - inv. č. K-6-24-37 (tab. XLI).

B181

- 1 - komorová(?), riadková(?);
- 2 - fragmenty (23 ks) čelnej vyhrievacej steny;
- 3 - muž s bradou;
- 4 - glazúra hnedo-zeleno-žltá;
- 5 - zadymená, odtlačok tkaniny;
- 6 - (?);
- 7 - š. 4 cm, v. 5,3 cm;
- 8 - béžová;
- 9 - inv. č. K-6-25-38.

B182

- 1 - neurčitý typ kachlice;
- 2 - fragment čelnej vyhrievacej steny;
- 3 - dve nahé postavy: muž a žena, pravdepodobne z výjavu Posledného súdu;
- 4 - glazúra, žlté pozadie, postavy svetlomodré, vlasy zelené;
- 5 - zadymená, odtlačok tkaniny;
- 6 - (?);
- 7 - š. 6,7 cm, v. 7,3 cm;
- 8 - béžová;
- 9 - inv. č. K-6-25-39 (tab. XLI).

B183

- 1 - neurčitý typ kachlice, komorová(?);
- 2 - fragmenty (7 ks) čelnej vyhrievacej steny;
- 3 - geometrický motív: zelené kruhy spojené hnedými prvkami, v strede kruhu zelenožltý kvet;
- 4 - glazúra, žlté pozadie;
- 5 - rovná, stopy po drievku;
- 6, 7 - (?);
- 8 - béžová;
- 9 - inv. č. K-6-25-40/1-7 (tab. XXXVIII).

B184

- 1 - neurčitý typ kachlice, komorová(?);
- 2 - fragment čelnej vyhrievacej steny;
- 3 - v rohu pola hlava;
- 4 - glazúra, rám hnedý, pozadie žlté, hlava v odtieňoch zelenej;

- 5 - zadymená, odtlačok tkaniny;
 6 - (?);
 7 - š. 3,7 cm, v. 7,6 cm;
 8 - béžová;
 9 - inv. č. K-6-6-41.

B185

- 1 - komorová, riadková(?);
 2 - okraj;
 3 - časť renesančného portálu (Ukrižovanie?);
 4 - zelená glazúra;
 5 - hladká;
 6 - kónická;
 7 - š. 5 cm, v. 11 cm;
 8 - tehlovočervená;
 9 - inv. č. K-6-4-42.

B186

- 1 - neurčitý typ kachlice, komorová(?);
 2 - fragment čelnej vyhrievacej steny;
 3 - časť renesančného stĺpa a postava s rohmi; môže ísť o schematizované stvárnenie Mojžiša,
 ale aj o inú postavu;
 4 - zelená glazúra;
 5 - zadymená, odtlačok tkaniny;
 6 - (?);
 7 - š. 6,6 cm, v. 10,3 cm;
 8 - tehlovočervená;
 9 - inv. č. K-6B-4-43 (tab. XLI).

B187

- 1 - komorová, riadková(?);
 2 - fragment čelnej vyhrievacej steny;
 3 - časť postavy ženy (z motívu Adam a Eva?);
 4 - zelená glazúra;
 5 - zadymená, odtlačok tkaniny;
 6 - (?);
 7 - š. 13 cm, v. 8,9 cm;
 8 - tehlovočervená;
 9 - inv. č. K-6-4-44 (tab. XLI).

B188

- 1 - neurčitý typ kachlice;
 2 - fragmenty (30 ks) z rôznych kachlíc;
 3 - (?);
 4 - zelená glazúra;
 5-7 - (?);
 8 - tehlovočervená;
 9 - inv. č. K-6-25-45/1-30.

B189

- 1 - komorová, riadková(?);
 2 - fragment okraja;
 3 - (?);
 4 - žltozelená glazúra;
 5 - zadymená;
 6, 7 - (?);
 8 - béžová;
 9 - inv. č. K-6-25-46.

B190

- 1 - komorová, riadková(?);
 2 - fragmenty (5 ks) čelnej vyhrievacej steny najmenej z 2 kachlíc;
 3 - Ukrižovanie;
 4 - zelená glazúra;
 5 - zadymená, odtlačok tkaniny;
 6, 7 - (?);
 8 - tehlovočervená;
 9 - inv. č. K-6-25-47/1-5.

B191

- 1 - neurčitý typ kachlice, komorová(?);
 2 - fragmenty (2 ks) čelnej vyhrievacej steny;
 3 - Ukrižovanie - Mária Magdaléna;
 4 - ražná, tehlovočervená;
 5 - zadymená, odtlačok tkaniny;
 6, 7 - (?);
 8 - tehlovočervená;
 9 - inv. č. K-6-24-48/1, 2.

Priestor VII**B192**

- 1 - neurčitý typ kachlice;
 2 - fragment čelnej vyhrievacej steny;
 3 - časť nápisu: písmeno M (gotická minuskula);
 4 - ražná, tehlovočervená;
 5 - zadymená, pretačená;
 6 - (?);
 7 - š. 9,6 cm, v. 7,1 cm;
 8 - tehlovočervená, čierna;
 9 - inv. č. K-7-27-1 (tab. XLII; XLIX).

B193

- 1 - neurčitý typ kachlice, komorová(?);
 2 - fragment čelnej vyhrievacej steny;
 3 - hlava svätca (gloriola, koruna, vlasy, tvár, brada);
 4 - ražná, stopy bieleho náteru;
 5 - výrazné stopy po vtláčaní prstami;
 6 - (?);
 7 - š. 7,6 cm, v. 8,8 cm;
 8 - tehlovočervená;
 9 - inv. č. K-7A-27-2 (tab. XLII; XLVIII).

B194

- 1 - neurčitý typ kachlice, komorová(?);
 2 - fragment čelnej vyhrievacej steny;
 3 - výrazne schematizovaný rastlinný motív;
 4 - ražná, tehlovočervená;
 5 - hladká, stopy po prstoch;
 7 - š. 8,3 cm, v. 10,2 cm;
 8 - tehlovočervená;
 9 - inv. č. K-7A-23-3 (tab. XLII).

B195

- 1 - neurčitý typ kachlice, komorová(?);
 2 - fragment čelnej vyhrievacej steny;
 3 - tordovaná obruba a písmeno gotickej minuskuly;

- 4 - ražná, tehlovočervená;
 5 - zadymená;
 6 - (?);
 7 - š. 4,2 cm, v. 9,1 cm;
 8 - tehlovočervená;
 9 - inv. č. K-7A-27-4 (tab. XLII).

B196

- 1 - neurčitý typ kachlice, komorová(?);
 2 - fragmenty (2 ks) čelnej vyhrievacej steny;
 3 - rastlinný motív (rozeta?);
 4 - ražná, šedá, tehlovočervená;
 5 - odtlačok tkaniny;
 6 - (?)
 7 - š. 8 cm, v. 6 cm (1), š. 6,8 cm, v. 3,9 cm (2);
 8 - šedá;
 9 - inv. č. K-7A-27-5/1, 2.

B197

- 1 - neurčitý typ kachlice, pravdepodobne komorová;
 2 - fragment čelnej vyhrievacej steny;
 3 - štylizovaný rastlinný ornament - pletenec a srdcovitá rastlina;
 4 - zelená glazúra;
 5 - odtlačok drievka;
 6 - (?)
 7 - š. 6 cm, v. 7,6 cm;
 8 - tehlovočervená, čierna;
 9 - inv. č. K-7A-23-6.

B198

- 1 - komorová, pravdepodobne rímsová;
 2 - fragment čelnej vyhrievacej steny a komory;
 3 - rastlinný motív schematizovaný - štylizovaná ľalia;
 4 - zelená glazúra;
 5 - odtlačky prstov;
 6 - pravdepodobne kónická;
 7 - š. 8,2 cm, v. 7,6 cm;
 8 - tehlovočervená;
 9 - inv. č. K-7A-23-7.

B199

- 1 - neurčitý typ kachlice, komorová(?);
 2 - fragment čelnej vyhrievacej steny;
 3 - rastlinný ľaliovitý motív;
 4 - ražná, béžová;
 5 - hladká, stopy po drievku;
 6 - (?)
 7 - š. 7,2 cm, v. 6,8 cm;
 8 - béžová;
 9 - inv. č. K-7A-27-8.

B200

- 1 - neurčitý typ kachlice, komorová(?);
 2 - fragment čelnej vyhrievacej steny;
 3 - rastlinný motív;
 4 - ražná, biely náter;
 5 - odtlačok tkaniny;
 6 - (?)
 7 - š. 7,2 cm, v. 9 cm;
 8 - tehlovočervená;
 9 - inv. č. K-7-69-9.

B201

- 1 - neurčitý typ kachlice, komorová(?);
 2 - fragmenty čelnej vyhrievacej steny;
 3 - noha - čižma;
 4 - ražná, šedá;
 5 - odtlačky prstov;
 6 - (?);
 7 - š. 6 cm, v. 5,5 cm;
 8 - hnedá, tehlovočervená;
 9 - inv. č. K-7A-27-10 (tab. XLII).

B202

- 1 - neurčitý typ kachlice, komorová;
 2 - fragment čelnej vyhrievacej steny;
 3 - nejasná výzdoba;
 4 - ražná, šedá;
 5 - odtlačky prstov;
 6 - (?);
 7 - š. 6,3 cm, v. 4,6 cm;
 8 - hnedá, tehlovočervená;
 9 - inv. č. K-7A-27-11.

B203

- 1 - komorová, riadková, rohová;
 2 - fragment rohu;
 3 - plocha A: halapartník (hlava a časť ruky s kopijou), plocha B: neurčiteľný rastlinný motív(list?/vinič?);
 4 - ražná, tehlovočervená;
 5 - zadymená, odtlačok tkaniny;
 6 - zachovaná čiastočne, mierne kónická;
 7 - plocha A: š. 12,3 cm, v. 10 cm, plocha B: š. 6 cm, v. 10,3 cm;
 8 - tehlovočervená;
 9 - inv. č. K-7-69-12 (tab. XLII; XLVIII).

B204

- 1 - neurčitý typ kachlice, komorová(?), rímsová(?);
 2 - fragment čelnej vyhrievacej steny;
 3 - ľaliovitý motív;
 4 - ražná, béžovohnedá;
 5 - zadymená;
 6 - (?);
 7 - š. 6,5 cm, v. 5,3 cm;
 8 - hnedá;
 9 - inv. č. K-7A-23-13.

Priestor VIII**B205**

- 1 - komorová;
 2 - fragmenty komory (2 ks);
 3 - (?);
 4 - ražná;
 5 - (?);
 6 - vykurovací otvor kruhový, okraj vyhnutý;
 7 - š. 10,5 cm, v. 6,7 cm, zachteňaná hĺ. 6,7 cm (1), š. 9,3 cm, v. 5,2 cm, zachteňaná hĺ. 5,2 cm (2);
 8 - tehlovočervená;
 9 - inv. č. K-8-278-1/1-2 (tab. XLIII).

B206

- 1 - nádobková, misková;
 2 - fragment;

- 3 - (?);
 4 - ražná, hnedo-tehlovočervená;
 5 - (?);
 6 - torzo komory, pravdepodobne kužeľová, na povrchu ryhy;
 7 - š. 9,6 cm, v. 5,7 cm;
 8 - tehlovočervená;
 9 - inv. č. K-98-278-3 (tab. XLIII).

B207

- 1 - komorová, riadková;
 2 - fragmenty (79 ks) najmenej zo 16 kachlíc, z toho len 3 fragmenty predstavujú väčšie časti;
 3 - v štvorcovom poli stredová rozeta (4 listy) a do rohov smerujúce pravdepodobne dubové listy;
 4 - ražná, tehlovočervená;
 5 - zadymená, odtlačky tkaniny, pretláčaná;
 6 - kónická komora, okraje vykurovacieho otvoru prehnuté, vykurovací otvor kruhový, pr. 14 cm,
 hl. 10,2 cm;
 7 - zachozené rozmery celých strán: 19,8 cm, 19,9 cm, 19,8 cm;
 8 - tehlovočervená;
 9 - inv. č. K-8-66-4/1-79 (tab. XLIV; XLVII).

B208

- 1 - neurčitý typ kachlice, pravdepodobne komorová;
 2 - fragmenty (2 ks) dvoch kachlíc;
 3 - rozeta (B34);
 4 - ražná, tehlovočervená, šedá (prepálená glazúra?);
 5 - pretláčaná;
 6 - (?);
 7 - š. 6,7 cm, v. 7,2 cm (1), š. 5,7 cm, v. 5,9 cm (2);
 8 - tehlovočervená;
 9 - inv. č. K-8-68-5/1, 2.

B209

- 1 - nádobková, misková;
 2 - fragment;
 3 - vnútorná lišta;
 4 - ražná, tehlovočervená;
 5 - (?);
 6 - pomerne hlboká miska, na dne stopy podsýpkы, žliabkovany povrch;
 7 - pr. dna 12,3 cm;
 8 - tehlovočervená;
 9 - inv. č. K-8-68-6 (tab. XLIII).

B210

- 1 - nádobková, misková;
 2 - fragment;
 3 - vnútorná lišta;
 4 - ražná, tehlovočervená;
 5 - (?);
 6 - dno, stopy po zrezaní nožom;
 7 - pr. dna 11,8 cm;
 8 - tehlovočervená;
 9 - inv. č. K-8-68-7 (tab. XLIII).

B211

- 1 - nádobková, misková;
 2 - fragmenty (7 ks) najmenej štyroch kachlíc;
 3 - vnútorná lišta;
 4 - ražná, šedá;
 5 - (?);
 6 - pravouhlé ústie, vonkajšia strana žliabkovaná;

- 7 - (?);
 8 - tehlovočervená;
 9 - inv. č. K-8-68-8/1-7.

Priestor IX

B212

- 1 - neurčitý typ kachlice, komorová(?);
 2 - fragment čelnej vyhrievacej steny;
 3 - rastlinný motív;
 4 - ražná, béžová;
 5 - zadymená, stopy po drevku;
 6 - (?);
 7 - š. 8 cm, v. 6,6 cm;
 8 - béžová;
 9 - inv. č. K-9-67-1.

Priestor XI

B213

- 1 - neurčitý typ kachlice, pravdepodobne komorová;
 2 - fragment čelnej vyhrievacej steny - ľavý spodný roh;
 3 - časť polovičnej postavy muža, zreteľne zachovaná pokrčená ľavá ruka, spodná časť tváre s kabátom a časť brady;
 4 - ražná, zachované stopy bieleho náteru;
 5 - odtlačky tkaniny a prstov;
 6 - (?);
 7 - š. 10,5 cm, v. 11,7 cm;
 8 - tehlovočervená;
 9 - inv. č. K-11-11-1 (tab. XLV; XLVIII).

B214

- 1 - neurčitý typ kachlice, pravdepodobne komorová;
 2 - fragment čelnej vyhrievacej steny - pravý stredný okraj;
 3 - pravé rameno a plece muža s kabátom a kožušinovým golierom (ako B213);
 4 - ražná;
 5 - odtlačky tkaniny;
 6 - (?);
 7 - š. 5,5 cm, v. 7,1 cm;
 8 - tehlovočervená;
 9 - inv. č. K-00-11-2 (tab. XLV; XLVIII).

B215

- 1 - rímsková, korunná, komorová;
 2 - fragment;
 3 - schematicky zobrazený mûr s cimburím;
 4 - ražná;
 5 - odtlačky prstov;
 6 - zvyšky pravdepodobne kužeľovej komory;
 7 - š. 8,7 cm, v. 5,5 cm;
 8 - tehlovočervená, šedá;
 9 - inv. č. K-11-11-3 (tab. XLV).

B216

- 1 - komorová, pravdepodobne riadková;
 2 - fragment - ľavý dolný roh čelnej vyhrievacej steny a časť komory;
 3 - časť uhorského štítu (pôvodne možno štítonosič - herold);
 4 - ražná, okrajový pás nesie stopy červeného farbiva;

- 5 - odtlačky prstov;
 6 - plytká, mierne kužeľová;
 7 - max. š. 11,9 cm, max. v. 13,3 cm, zach. hĺ. 5,3 cm;
 8 - (?)
 9 - inv. č. K-11-11-4 (tab. XLVI; L).

B217

- 1 - neurčitý typ kachlice, pravdepodobne komorová;
 2 - fragment čelnej vyhrievacej steny;
 3 - časť rozety vkomponovanej do výrazne profilovaného „dubového“ listu;
 4 - ražná;
 5 - zadymená;
 6 - (?);
 7 - š. 7,4 cm, v. 4,1 cm;
 8 - tehlovočervená;
 9 - inv. č. K-11-11-5.

B218

- 1 - rímsková, komorová;
 2 - fragment;
 3 - schematicky znázornená hradba s cimburím;
 4 - ražná, šedá;
 5, 6 - (?);
 7 - max. š. 6,7 cm, max. v. 4,6 cm;
 8 - tehlovočervená, šedá;
 9 - inv. č. K-11-11-6.

B219

- 1 - nádobková, pravdepodobne misková, s pravouhlým ústím;
 2 - fragment;
 3 - (?);
 4 - ražná, tehlovočervená;
 5 - (?);
 6 - záhytná závitnica;
 7 - š. 11,3 cm, v. 5,7 cm;
 8 - tehlovočervená;
 9 - inv. č. K-11-11-7.

B220

- 1 - rímsková, korunná;
 2 - celá;
 3 - luneta vyplnená polrozetou;
 4 - hnedozielena glazúra;
 5 - dole oporné rebro;
 6 - (?);
 7 - š. 19,3 cm, v. 14 cm;
 8 - tehlovočervená;
 9 - inv. č. K-11-11-8 (tab. XLVI).

B221

- 1 - neurčitý typ kachlice, komorová(?);
 2 - fragment čelnej vyhrievacej steny;
 3 - časť zobrazujúca jazdca (sv. Juraj?) na koni(?);
 4 - ražná, tehlovočervená;
 5 - hladká;
 6 - (?);
 7 - š. 8,4 cm, v. 6,4 cm;
 8 - tehlovočervená;
 9 - inv. č. K-11-67-9.

B222

- 1 - rímská, nadstavcová;
- 2 - fragment;
- 3 - ľaliovitý motív;
- 4 - ražná, šedá;
- 5 - pretláčaná;
- 6 - (?);
- 7 - š. 8 cm, v. 6,5 cm;
- 8 - šedá;
- 9 - inv. č. K-11-11-10 (tab. XLV).

B223

- 1 - rímská, nadstavcová;
- 2 - fragmenty (2 ks);
- 3 - ľaliovitý motív;
- 4 - ražná, šedá;
- 5 - pretláčaná;
- 6 - (?);
- 7 - š. 4,5 cm, v. 5,3 cm (1), š. 9,5 cm, v. 6 cm (2);
- 8 - šedá;
- 9 - inv. č. K-11-11-11/1, 2 (tab. XLV).

Priestor XVI**B224**

- 1 - komorová;
- 2 - fragment komory bez čelnej vyhrievacej steny;
- 3-5 - (?);
- 6 - kužeľová, s okrajovou lištou;
- 7 - (?);
- 8 - tehlovočervená;
- 9 - inv. č. K-16-56-1.

B225

- 1 - komorová;
- 2 - fragment komory bez čelnej vyhrievacej steny;
- 3-5 - (?);
- 6 - kužeľová so širokou okrajovou lištou;
- 7 - (?);
- 8 - tehlovočervená;
- 9 - inv. č. K-16-56-2.

Priestor XVII**B226**

- 1 - nádobková, misková;
- 2 - fragment;
- 3 - (?);
- 4 - ražná, znútra hnedá hlinka, tehlovočervená, hnedá;
- 5 - obežné ryhy;
- 6 - torzo komory, pravdepodobne kužeľová;
- 7 - š. 13,5 cm, v. 10,2 cm;
- 8 - tehlovočervená;
- 9 - inv. č. K-17A-15-1.

B227

- 1 - komorová;
- 2 - fragmenty (2 ks) čelnej vyhrievacej steny;

- 3 - plastický šachovnicový motív;
- 4 - ražná, sfarbená do šeda;
- 5 - odtlačok tkaniny;
- 6 - (?);
- 7 - š. 6,2 cm, v. 5,7 cm (1), š. 6,6 cm, v. 7,6 cm (2);
- 8 - tehlovočervená, šedá;
- 9 - inv. č. K-17A-20-2/1, 2.

B228

- 1 - nádobková, s pravouhlým ústím;
- 2 - fragment;
- 3 - (?);
- 4 - ražná, šedá;
- 5 - (?);
- 6 - hladká;
- 7 - š. 6,5 cm, v. 8,3 cm, zach. hľ. 6,4 cm;
- 8 - šedá;
- 9 - inv. č. K-17A-15-3.

B229

- 1 - nádobková, s pravouhlým ústím;
- 2 - fragment;
- 3 - vnútorná lišta;
- 4 - ražná, biely náter;
- 5 - (?);
- 6 - hladká, zadymená;
- 7 - š. 7,5 cm, v. 11,3 cm;
- 8 - šedá;
- 9 - inv. č. K-17-36-4.

B230

- 1 - komorová, pravdepodobne riadková;
- 2 - fragmenty (2 ks) komory a okraja čelnej vyhrievacej steny;
- 3 - zachovaný len šikmo šrafovany rám;
- 4 - ražná, tehlovočervená;
- 5 - (?);
- 6 - kužeľová, hľ. 5,8 cm, štvoruholníkový vykurovací otvor, okraj vykurovacieho otvoru tvorí plastická lišta;
- 7 - š. 36,4 cm, v. 8,8 cm (1), š. 2,2 cm, v. 6,4 cm (2);
- 8 - tehlovočervená;
- 9 - inv. č. K-17-41-5/1, 2.

B231

- 1 - komorová, pravdepodobne riadková;
- 2 - fragment;
- 3 - rastlinný motív: strapec viniča;
- 4 - ražná, bledohnedá;
- 5 - hladká;
- 6 - (?);
- 7 - š. 5,0 cm, v. 3,1 cm;
- 8 - tehlovočervená, bledohnedá;
- 9 - inv. č. K-17-22-6.

B232

- 1 - neurčitý typ kachlice, pravdepodobne rímsová;
- 2 - fragment;
- 3 - rastlinný motív: časť listu;
- 4 - ražná, béžová;
- 5 - odtlačok tkaniny;
- 6 - (?);
- 7 - š. 6,5 cm, v. 6,6 cm;

- 8 - hnedá;
 9 - inv. č. K-17-22-7.

B233

- 1 - neurčitý typ kachlice, pravdepodobne komorová;
 2 - fragment čelnej vyhrievacej steny;
 3 - rastlinný motív: dubový(?) list a časť kvetu;
 4 - ražná;
 5 - zadymená;
 6 - (?);
 7 - š. 8 cm, v. 5,1 cm;
 8 - tehlovočervená;
 9 - inv. č. K-17A-22-8.

B234

- 1 - neurčitý typ kachlice, komorová(?);
 2 - fragmenty (2 ks) čelnej vyhrievacej steny;
 3 - rastlinný motív: štylizovaný strom?;
 4 - ražná, běžová;
 5 - odtlačky prstov;
 6 - (?);
 7 - š. 6,2 cm, v. 5,8 cm (1), š. 3,7 cm, v. 8,6 cm (2);
 8 - běžová;
 9 - inv. č. K-17-22-9/1, 2.

B235

- 1 - neurčitý typ kachlice, komorová(?);
 2 - fragment;
 3 - rastlinný laliovitý motív;
 4 - ražná, běžová;
 5, 6 - (?);
 7 - š. 4,2 cm, v. 3,1 cm;
 8 - běžová;
 9 - inv. č. K-17-22-10.

B236

- 1 - komorová, rímsková(?);
 2 - fragment komory a čelnej vyhrievacej steny;
 3 - rám ozdobnej plochy, ohraničený trojítou lištou;
 4 - ražná, tehlovočervená;
 5 - zadymená, odtlačky prstov;
 6 - kónická;
 7 - š. 5,5 cm, v. 10 cm;
 8 - šedá;
 9 - inv. č. K-17A-15-11.

B237

- 1 - neurčitý typ kachlice;
 2 - fragment čelnej vyhrievacej steny;
 3 - rastlinný laliovitý motív;
 4 - ražná, šedočierna;
 5 - zadymená, stopy po drievku;
 6 - (?);
 7 - š. 4,2 cm, v. 4,8 cm;
 8 - tehlovočervená, šedá;
 9 - inv. č. K-17A-15-12.

B238

- 1 - komorová, riadková(?);
 2 - fragment okraja;

- 3 - (?);
- 4 - žltozelená glazúra;
- 5-7 - (?);
- 8 - béžová;
- 9 - inv. č. K-17-54-13.

B239

- 1 - neurčitý typ kachlice;
- 2 - fragment;
- 3 - vnútorná plocha žliabkovaná;
- 4 - zadymená, šedá;
- 5-7 - (?);
- 8 - tehlovočervená, šedá;
- 9 - inv. č. K-17A-15-14.

B240

- 1 - neurčitý typ kachlice, komorová(?);
- 2 - fragment čelnej vyhrievacej steny;
- 3 - časť strapca viniča;
- 4 - béžová;
- 5-8 - (?);
- 9 - inv. č. K-17-15-15.

Priestor XVIII**B241**

- 1 - komorová;
- 2 - fragment rohu s časťou komory;
- 3 - nejasný, plytký, pravdepodobne geometrický motív;
- 4 - ražná;
- 5 - odtlačky prstov;
- 6 - kónická, vykurovací otvor sa nezachoval;
- 7 - š. 6,8 cm, v. 7,7 cm;
- 8 - tehlovočervená;
- 9 - inv. č. K-18-40-1.

B242

- 1 - komorová;
- 2 - fragment komory a okraj čelnej vyhrievacej steny;
- 3 - (?);
- 4 - bez glazúry;
- 5 - (?);
- 6 - kužeľová komora, okrúhly vykurovací otvor s okrajovou lištou;
- 7 - š. 11 cm, v. 5,5 cm, hĺ. komory 9,8 cm;
- 8 - tehlovočervená;
- 9 - inv. č. K-18-37-2.

B243

- 1 - neurčitý typ kachlice, komorová(?);
- 2 - fragment čelnej vyhrievacej steny;
- 3 - štylizovaný rastlinný motív (ťalia?);
- 4 - ražná, béžová;
- 5 - zadymená;
- 6 - (?);
- 7 - š. 8,2 cm, v. 3,6 cm;
- 8 - béžová;
- 9 - inv. č. K-18-33-3.

B244

- 1 - komorová, rímsková(?);
 2 - fragment čelnej vyhrievacej steny;
 3 - geometrický motív a časť nápisu;
 4 - ražná, tehlovočervená;
 5 - zadymená, pretláčaná prstami;
 6 - (?);
 7 - š. 6,2 cm, v. 7,5 cm;
 8 - tehlovočervená;
 9 - inv. č. K-18-32-4.

B245

- 1 - neurčitý typ kachlice, komorová(?);
 2 - fragment čelnej vyhrievacej steny;
 3 - geometrický motív;
 4 - ražná, tehlovočervená;
 5 - zadymená;
 6 - (?);
 7 - š. 5,7 cm, v. 4,8 cm;
 8 - tehlovočervená;
 9 - inv. č. K-18-33-5.

B246

- 1 - komorová, riadková(?);
 2 - fragment čelnej vyhrievacej steny a komory;
 3 - (?);
 4 - ražná, tehlovočervená;
 5 - hladká;
 6 - kónická;
 7 - š. 5,6 cm, v. 7,5 cm;
 8 - tehlovočervená;
 9 - inv. č. K-18-37-6.

B247

- 1 - neurčitý typ kachlice;
 2 - fragment čelnej vyhrievacej steny;
 3 - hlava;
 4 - ražná, tehlovočervená;
 5 - nerovná;
 6 - (?);
 7 - š. 5,7 cm, v. 3 cm;
 8 - tehlovočervená;
 9 - inv. č. K-18-40-7 (tab. XLV).

B248

- 1 - komorová;
 2 - fragment komory;
 3-5 - (?);
 6 - kónická, zachovaná hĺ. 6,5 cm;
 7 - (?);
 8 - tehlovočervená, šedá;
 9 - inv. č. K-18-61-8.

Priestor XIX**B249**

- 1 - neurčitý typ kachlice;
 2 - fragment čelnej vyhrievacej steny;

- 3 - (?);
- 4 - zelená glazúra;
- 5 - hladká;
- 5, 6 - (?);
- 7 - š. 3 cm, v. 4,4 cm;
- 8 - tehlovočervená;
- 9 - inv. č. K-19-77-1.

Priestor XX

B250

- 1 - komorová, pravdepodobne rímsová;
- 2 - zlomok ľavého horného rohu okraja bez čelnej vyhrievacej steny;
- 3 - okrajová lišta;
- 4 - zelená a žltá glazúra;
- 5 - (?)
- 6 - pravdepodobne polvalcovitá;
- 7 - max. š. 3,6 cm, max. v. 7,6 cm, hĺ. 9,4 cm;
- 8 - béžová;
- 9 - inv. č. K-20-59-1.

B251

- 1 - nádobková, misková;
- 2 - fragment;
- 3 - vnútorná lišta;
- 4 - neurčiteľná, stopy po zrezaní z hrnčiarskeho kruhu;
- 5, 6 - (?);
- 7 - pr. dna 13 cm, pr. ústia - (?);
- 8 - tehlovočervená;
- 9 - inv. č. K-20-52-2.

B252

- 1 - komorová, pravdepodobne riadková;
- 2 - fragment okraja;
- 3 - okrajový pás zdobený šikmými plastickými páskami;
- 4 - ražná;
- 5 - neurčiteľná;
- 6 - komora kužeľová, nízka, pravdepodobne obdĺžnikový vykurovací otvor, okraj vykurovacieho otvoru tvorí plastická lišta;
- 7 - max. š. 3 cm, max. v. 6,8 cm, hĺ. 6,2 cm;
- 8 - tehlovočervená;
- 9 - inv. č. K-20-34-3.

B253

- 1 - komorová, pravdepodobne riadková;
- 2 - zlomok rohu;
- 3 - okrajová lišta, v rohu štylizovaný plastický rastlinný motív;
- 4 - ražná, tehlovočervená;
- 5 - očadená;
- 6 - kužeľová nízka komora, okraj vykurovacieho otvoru tvorí dvojitá lišta;
- 7 - max. š. 5,4 cm, max. v. 11,2 cm, hĺ. 6,7 cm;
- 8 - tehlovočervená;
- 9 - inv. č. K-20-59-4.

B254

- 1 - nádobková, misková;
- 2 - fragment;
- 3 - vnútorná lišta;
- 4 - neurčiteľná;

- 5 - (?);
- 6 - stopy po zrezaní z kruhu;
- 7 - pr. dna 14 cm;
- 8 - tehlovočervená;
- 9 - inv. č. K-20-34-5.

B255

- 1 - neurčitý typ kachlice, pravdepodobne komorová;
- 2 - fragment;
- 3 - rastlinný listovitý motív, hlboká výzdoba;
- 4 - ražná, tehlovočervená;
- 5 - zadymená;
- 6 - neurčiteľná;
- 7 - max. š. 3,6 cm, max. v. 6,5 cm;
- 8 - tehlovočervená;
- 9 - inv. č. K-20-59-6.

B256

- 1 - komorová, pravdepodobne riadková;
- 2 - fragmenty (4 ks) čelnej vyhrievacej steny;
- 3 - plastický šachovnicový motív;
- 4 - ražná, tehlovočervená;
- 5 - odtlačky tkaniny;
- 6 - nezachovaná;
- 7 - (?);
- 8 - tehlovočervená;
- 9 - K-20-52-7/1-4.

B257

- 1 - komorová, pravdepodobne riadková;
- 2 - fragment čelnej vyhrievacej steny a komory;
- 3 - schematický rastlinný motív;
- 4 - zelená glazúra;
- 5 - zadymená;
- 6 - kónická komora, vykurovací otvor pravdepodobne štvoruholníkový, okraj vykurovacieho otvoru tvorí plastická prežliabnutá lišta;
- 7 - (?);
- 8 - šedá;
- 9 - inv. č. K-20-52-8.

B258

- 1 - komorová, pravdepodobne riadková;
- 2 - fragment čelnej vyhrievacej steny, druhotne prepálený;
- 3 - výrazný geometrický motív;
- 4 - ražná;
- 5 - stopy po prstoch;
- 6 - (?);
- 7 - š. 8,1 cm, v. 8,4 cm;
- 8 - šedá;
- 9 - inv. č. K-20-52-9.

B259

- 1 - neurčitý typ kachlice;
- 2 - fragment;
- 3 - hlboká geometrická výzdoba;
- 4 - bez glazúry, šedočierna;
- 5, 6 - (?);
- 7 - š. 7 cm, v. 3,8 cm;
- 8 - šedá;
- 9 - inv. č. K-20-243-10.

B260

- 1 - neurčitý typ kachlice, pravdepodobne komorová;
 2 - fragmenty (3 ks) čelnej vyhrievacej steny;
 3 - časť zobrazenia 10 panien, ktoré mali pripravené lampy na svadobnú hostinu;
 4 - ražná, biely náter;
 5 - odtlačok tkaniny;
 6 - (?);
 7 - š. 8,7 cm, v. 7,4 cm (1), š. 4,5 cm, v. 8,2 cm (2), š. 5 cm, v. 6,9 cm (3);
 8 - tehlovočervená;
 9 - inv. č. K-20-64-11/1-3 (tab. L).

B261

- 1 - komorová, riadková;
 2 - fragment čelnej vyhrievacej steny;
 3 - Ukrižovanie - časť renesančného portálu a hlava svätie;
 4 - ražná, tehlovočervená;
 5 - odtlačok tkaniny;
 6 - (?);
 7 - š. 10,6 cm, v. 11 cm;
 8 - tehlovočervená;
 9 - inv. č. K-20-64-12.

B262

- 1 - komorová, riadková;
 2 - fragment komory a čelnej vyhrievacej steny;
 3 - šikmo ſrafováný okrajový pás z motívu ako B157;
 4 - ražná, tehlovočervená;
 5 - zadymená;
 6 - kónická;
 7 - š. 6 cm, v. 11,2 cm;
 8 - tehlovočervená;
 9 - inv. č. K-20-64-13.

B263

- 1 - komorová, riadková(?);
 2 - fragment komory a čelnej vyhrievacej steny;
 3 - renesančný portál ovinutý úponkou;
 4 - glazúra žlto-hnedo-zelenomodrá;
 5 - zadymená, stopy po prstoch;
 6 - kónická, zachovaná do hĺ. 5 cm;
 7 - š. 6,5 cm, v. 12,2 cm;
 8 - béžová;
 9 - inv. č. K-1-64-20.

B264

- 1 - komorová, riadková(?);
 2 - fragment komory;
 3 - (?);
 4 - ražná, tehlovočervená;
 5 - (?);
 6 - kónická, hĺ. 5,8 cm, štvoruholníkový vykurovací otvor, prežliabnutá okrajová lišta;
 8 - tehlovočervená;
 9 - K-20-64-15.

B265

- 1 - komorová, misková;
 2 - fragment rohu;
 3 - (?)
 4 - ražná, tehlovočervená;
 5 - (?);

- 6 - štvoruholníkové ústie;
 7 - (?);
 8 - tehlovočervená;
 9 - inv. č. K-20-64-16.

Priestor XXV

B266

- 1 - nádobková, misková;
 2 - fragmenty (3 ks) jednej kachlice;
 3 - (?);
 4 - takmer čierna glazúra;
 5 - (?);
 6 - štvoruholníkové ústie, dno - stopy po podsýpke, záchytná závitnica;
 7 - pr. dna 12 cm;
 8 - šedá, tehlovočervená;
 9 - inv. č. K-25-50-1/1-3.

B267

- 1 - nádobková, misková;
 2 - fragment rohu;
 3 - vnútorná lišta;
 4 - ražná, tehlovočervená;
 5 - (?);
 6 - štvoruholníkové ústie;
 7 - š. 6,5 cm, v. 7 cm, zach. hĺ. 8 cm;
 8 - tehlovočervená;
 9 - inv. č. K-25-42-2.

B268

- 1 - nádobková, misková;
 2 - fragmenty (4 ks) štyroch kachlíc;
 3 - (?);
 4 - ražná, šedočierna;
 5 - (?);
 6 - štvoruholníkové ústie, záchytná závitnica;
 7 - (?);
 8 - šedá;
 9 - inv. č. K-25-42-3/1-4.

Priestor XXVI

B269

- 1 - nádobková, misková;
 2 - fragment;
 3-7 - (?);
 8 - tehlovočervená;
 9 - inv. č. K-26-203-1.

Priestor XXVIII

B270

- 1 - komorová, riadková;
 2 - fragment dolnej časti čelnej vyhrievacej steny;
 3 - sv. Juraj zabíja draka - zachovaný drak, časti nôh koňa, spodná časť pravej nohy sv. Juraja (čižma s ostrohou)
 a kopija mieriaca do tlamy draka;
 4 - okrovohnedá, zvyšky bieleho náteru;

- 5 - očadená;
 6 - komora kužeľová, nízka, vykurovací otvor sa nezachoval;
 7 - max. š. 19 cm, max. v. 9,8 cm, zach. hĺ. 6,2 cm;
 8 - tehlovočervená, bledohnedá;
 9 - inv. č. K-28A-60-1 (tab. XLI)

B271

- 1 - neurčitý typ kachlice;
 2 - fragment okraja čelnej vyhrievacej steny;
 3 - (?);
 4 - zelená glazúra;
 5, 6 - (?);
 7 - max. š. 3 cm, max. v. 4,7 cm, hĺ. 0,9 cm;
 8 - béžová;
 9 - inv. č. K-28-58-2.

B272

- 1 - neurčitý typ kachlice, pravdepodobne rímsková;
 2 - horná časť čelnej vyhrievacej steny;
 3 - horný pás tvorí geometrický motív: kruhy a čiary, na hlavnej výzdobnej ploche štylizované listy;
 4 - glazúra žltá, hnédá, zelená;
 5, 6 - (?);
 7 - max. š. 4,6 cm, max. v. 5,6 cm;
 8 - béžová;
 9 - inv. č. K-28-58-3.

B273

- 1 - neurčitý typ kachlice;
 2 - fragment čelnej vyhrievacej steny;
 3 - rastlinný(?);
 4 - ražná, béžová;
 5 - hladká;
 6, 7 - (?);
 8 - béžová;
 9 - inv. č. K-28-65-4.

Priestor XXIX**B274**

- 1 - komorová, pravdepodobne rímsková;
 2 - zlomok dolnej časti čelnej vyhrievacej steny;
 3 - plastický rastlinný motív;
 4 - bledohnedá glazúra (druhotne prepálená alebo nevydarená);
 5 - stopy po pretláčaní prstami;
 6 - nezachovaná;
 7 - max. š. 6,7 cm, max. v. 7,2 cm, hĺ. (?);
 8 - tehlovočervená;
 9 - inv. č. K-29B-57-1.

B275

- 1 - komorová, pravdepodobne riadková;
 2 - fragment rohu;
 3 - nejasný rastlinný motív (vinič?) smerujúci do rohov kachlice;
 4 - ražná, šedá;
 5 - (?);
 6 - pravdepodobne kužeľová, znútra zadymená;
 7 - š. 6,3 cm, v. 4,5 cm, zach. hĺ. 6,4 cm;
 8 - tehlovočervená;
 9 - inv. č. K-29B-57-2.

Priestor XXXI**B276**

- 1 - nádobková, misková;
- 2 - fragment;
- 3 - (?);
- 4 - ražná, šedá;
- 5 - (?);
- 6 - štvoruholníkové ústie;
- 7 - š. 4,5 cm, v. 4,8 cm;
- 8 - šedá;
- 9 - inv. č. K-31B-62-1.

Priestor XXXIII**B277**

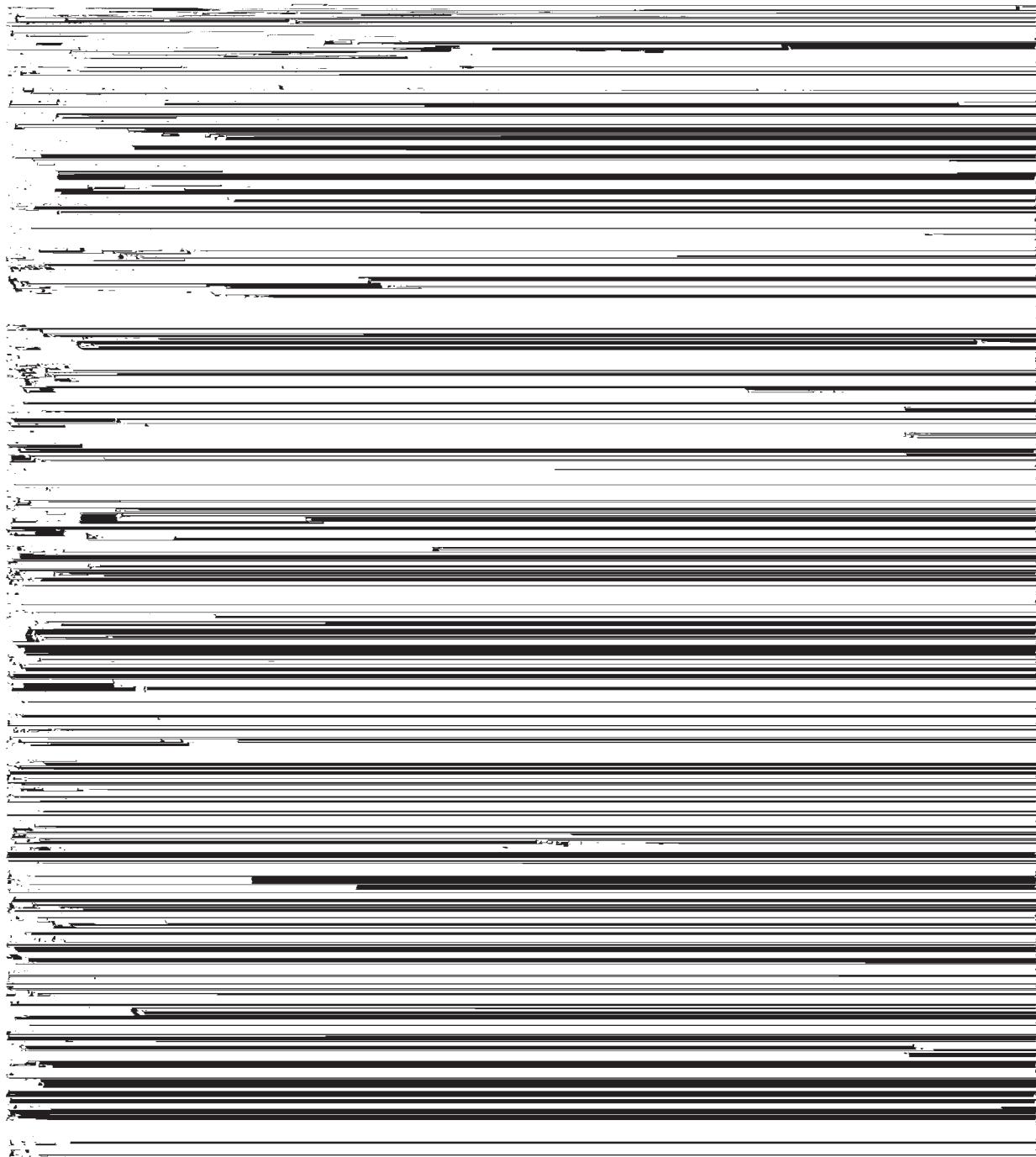
- 1 - neurčitý typ kachlice, pravdepodobne komorová;
- 2 - fragment;
- 3 - (?);
- 4 - ražná, tehlovočervená;
- 5 - zadymená;
- 6 - štvoruholníková;
- 7 - š. 5,4 cm, v. 4,8 cm;
- 8 - tehlovočervená;
- 9 - inv. č. K-33-63-1.

B278

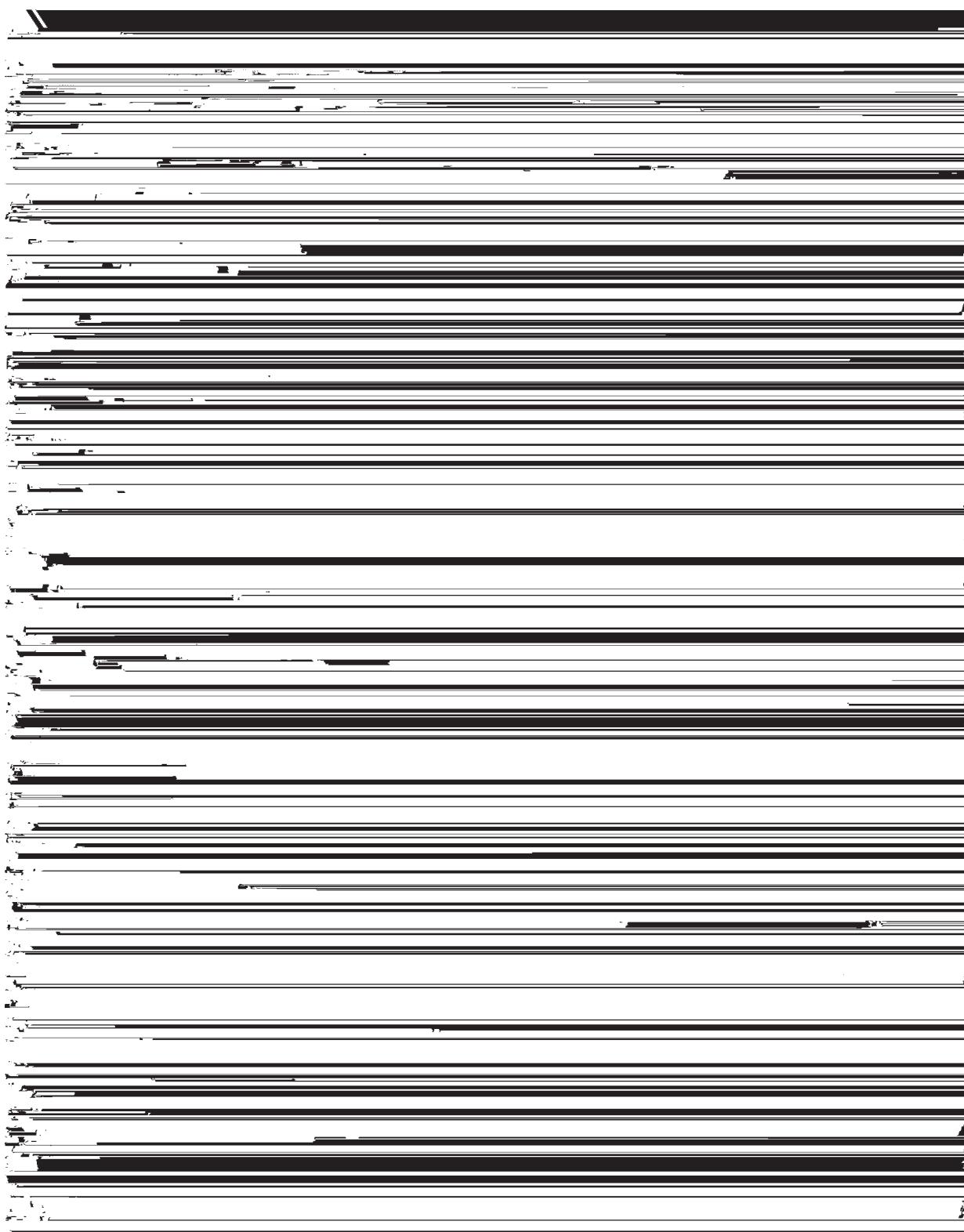
- 1 - neurčitý typ kachlice, pravdepodobne komorová;
- 2 - fragment čelnej vyhrievacej steny;
- 3 - časť tordovaného stĺpového podstavca;
- 4 - ražná, tehlovočervená;
- 5 - zadymená;
- 6 - (?);
- 7 - š. 5,5 cm, v. 4,7 cm;
- 8 - tehlovočervená, čierna;
- 9 - inv. č. K-33-63-2.

B279

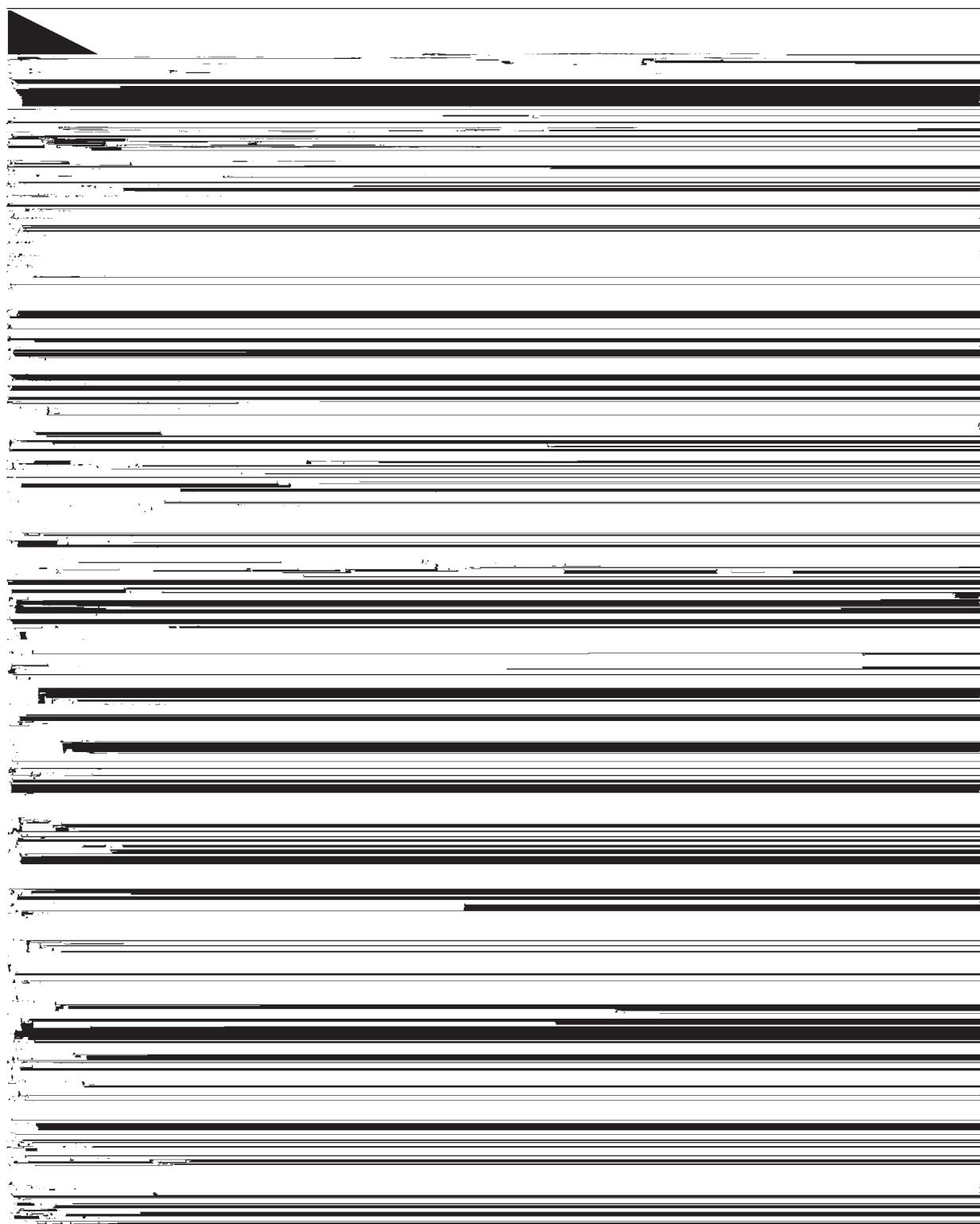
- 1 - neurčitý typ kachlice, pravdepodobne komorová, riadková;
- 2 - fragment rohu;
- 3 - pravdepodobne z motívu Ukrižovanie - časť oblúka;
- 4 - ražná;
- 5 - stopy po drievku;
- 6 - kónická;
- 7 - š. 8,3 cm, v. 8,1 cm, hĺ. 6,4 cm;
- 8 - tehlovočervená;
- 9 - inv. č. K-33-63-3.

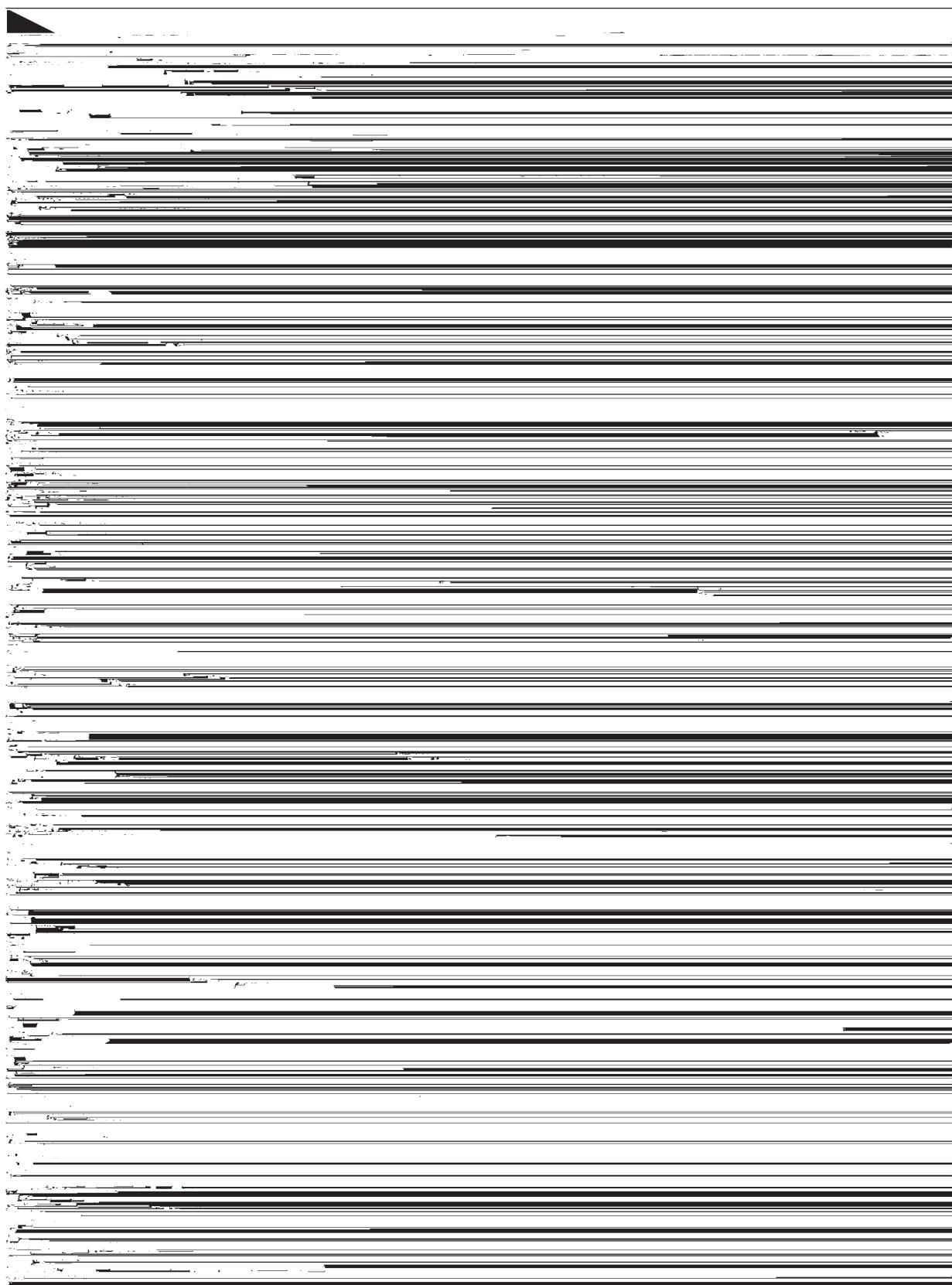
Tab. I. Topoľčianky. Nálezy kachlíc.

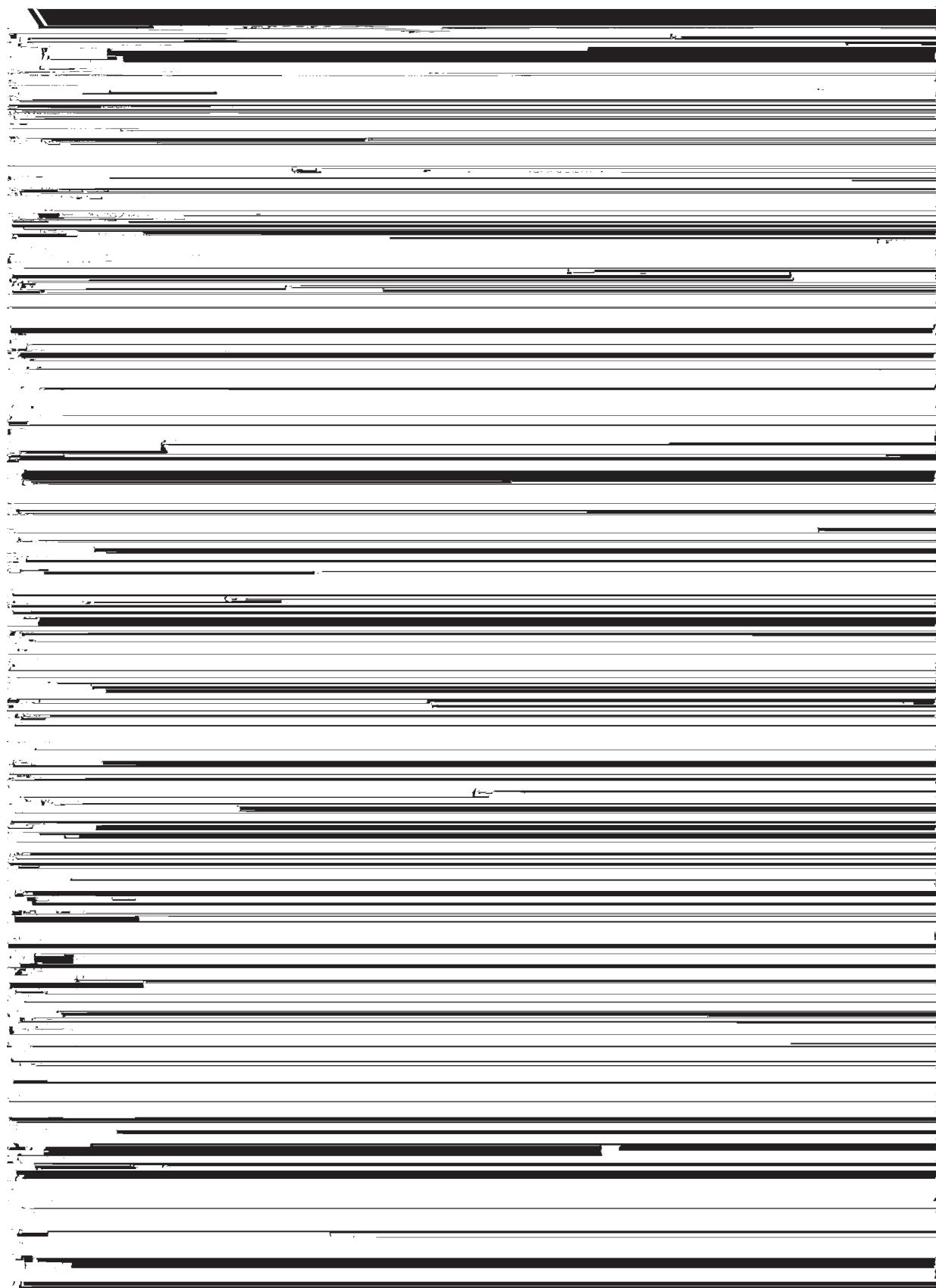
Tab. II. Topoľčianky. Nálezy kachlíc.

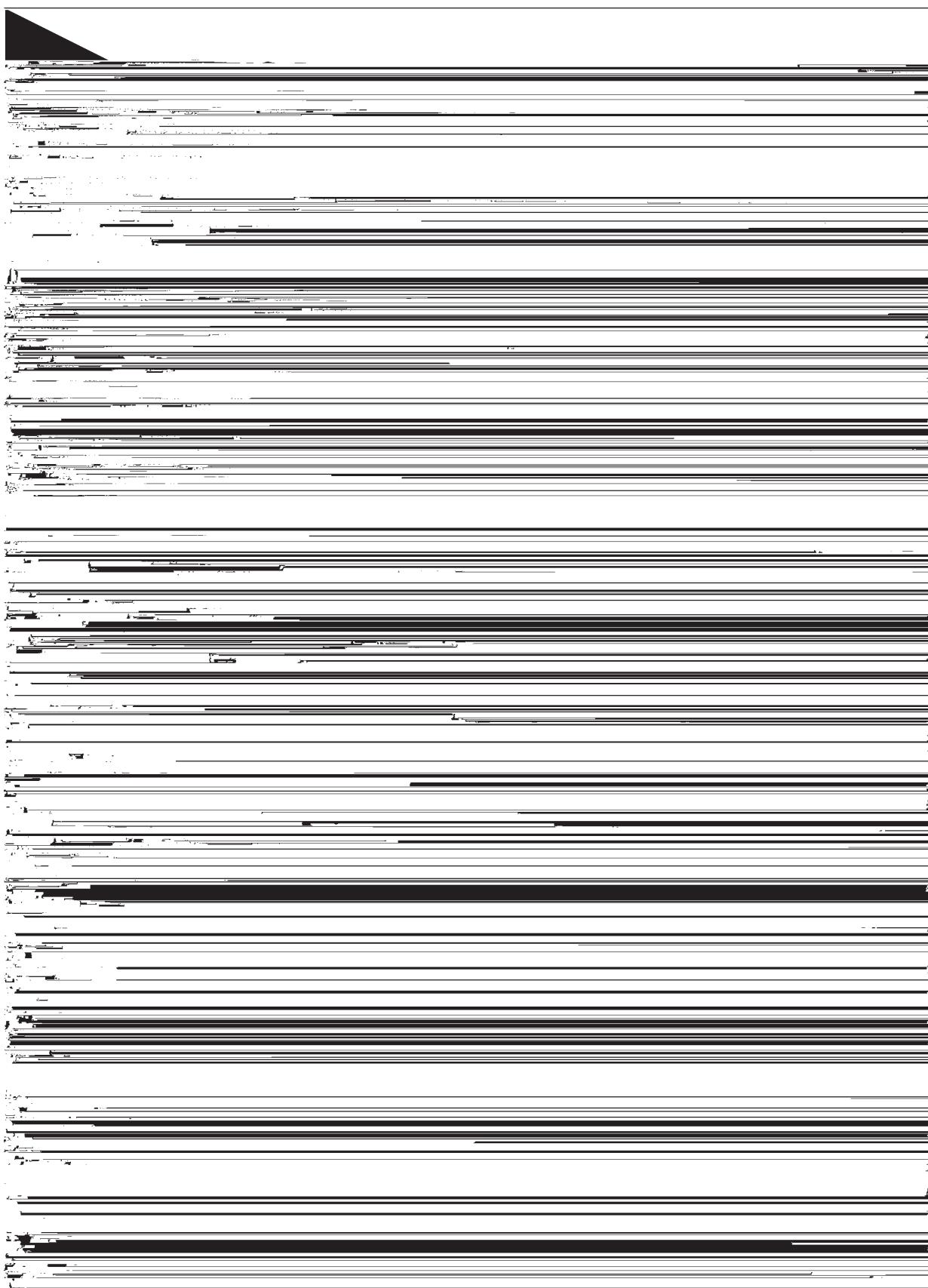
Tab. III. Topoľčianky. Nálezy kachlíc.

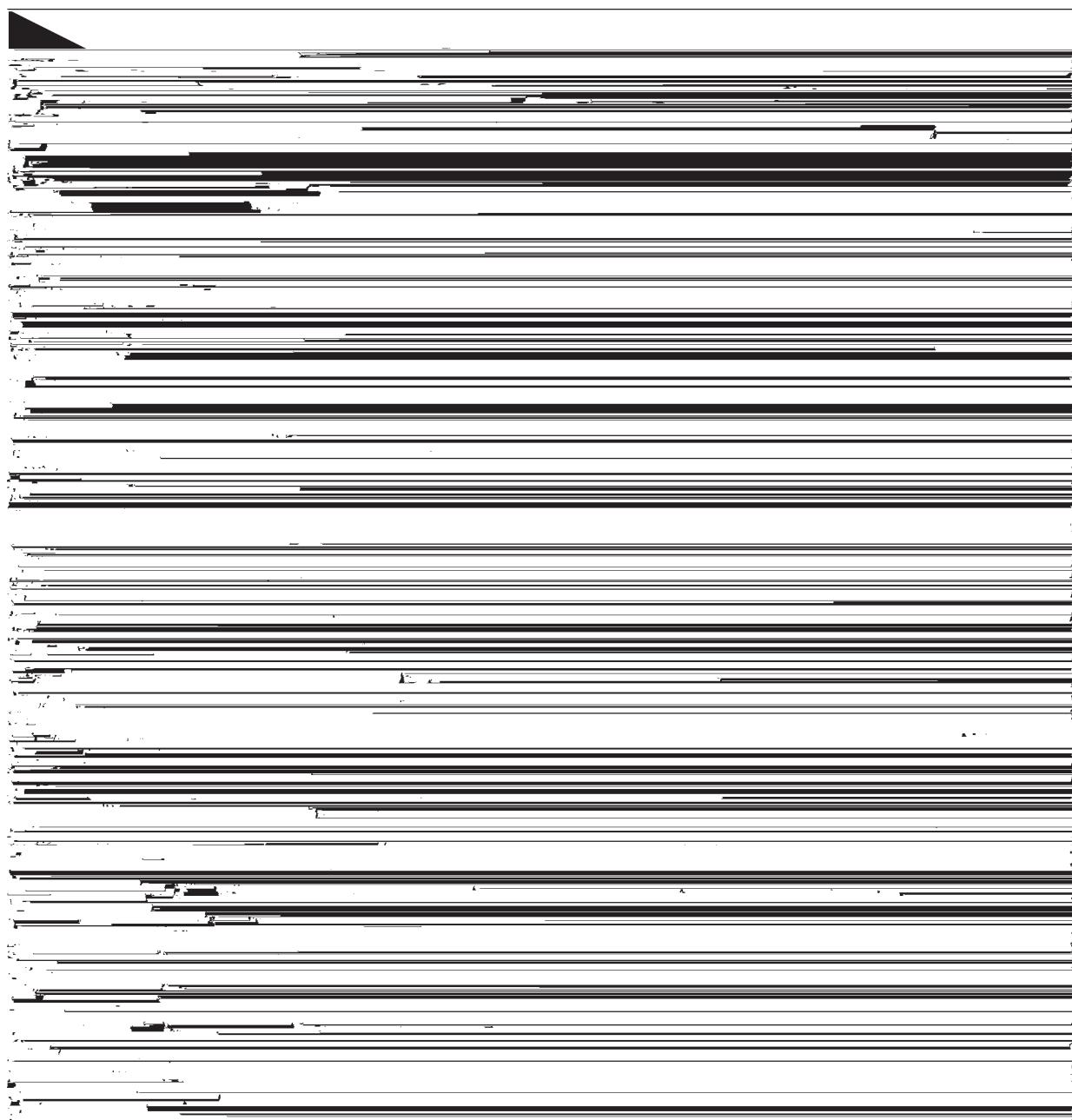
Tab. IV. Topoľčianky. Nálezy kachlíc.

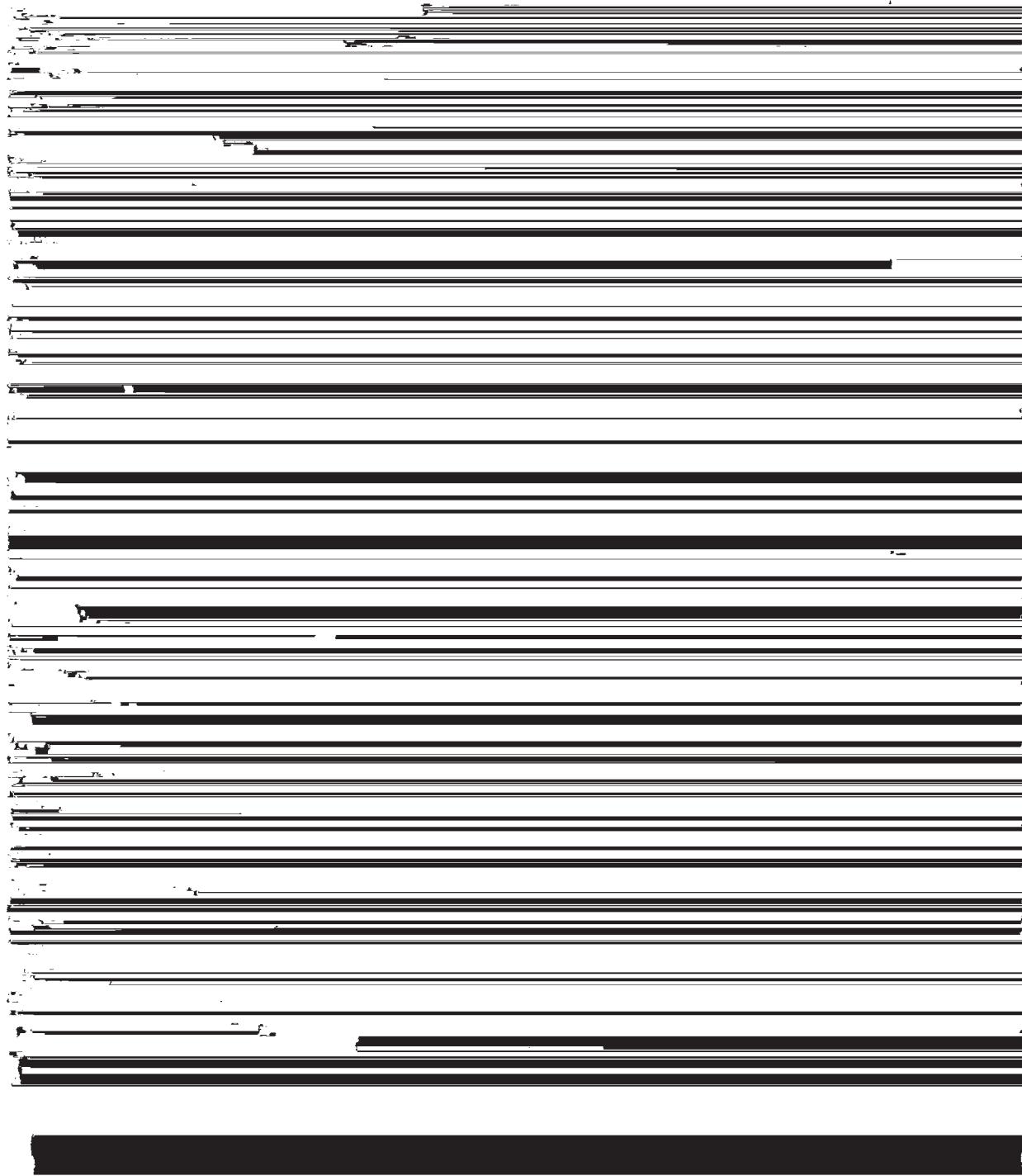
Tab. V. Topoľčianky. Nálezy kachlíc.

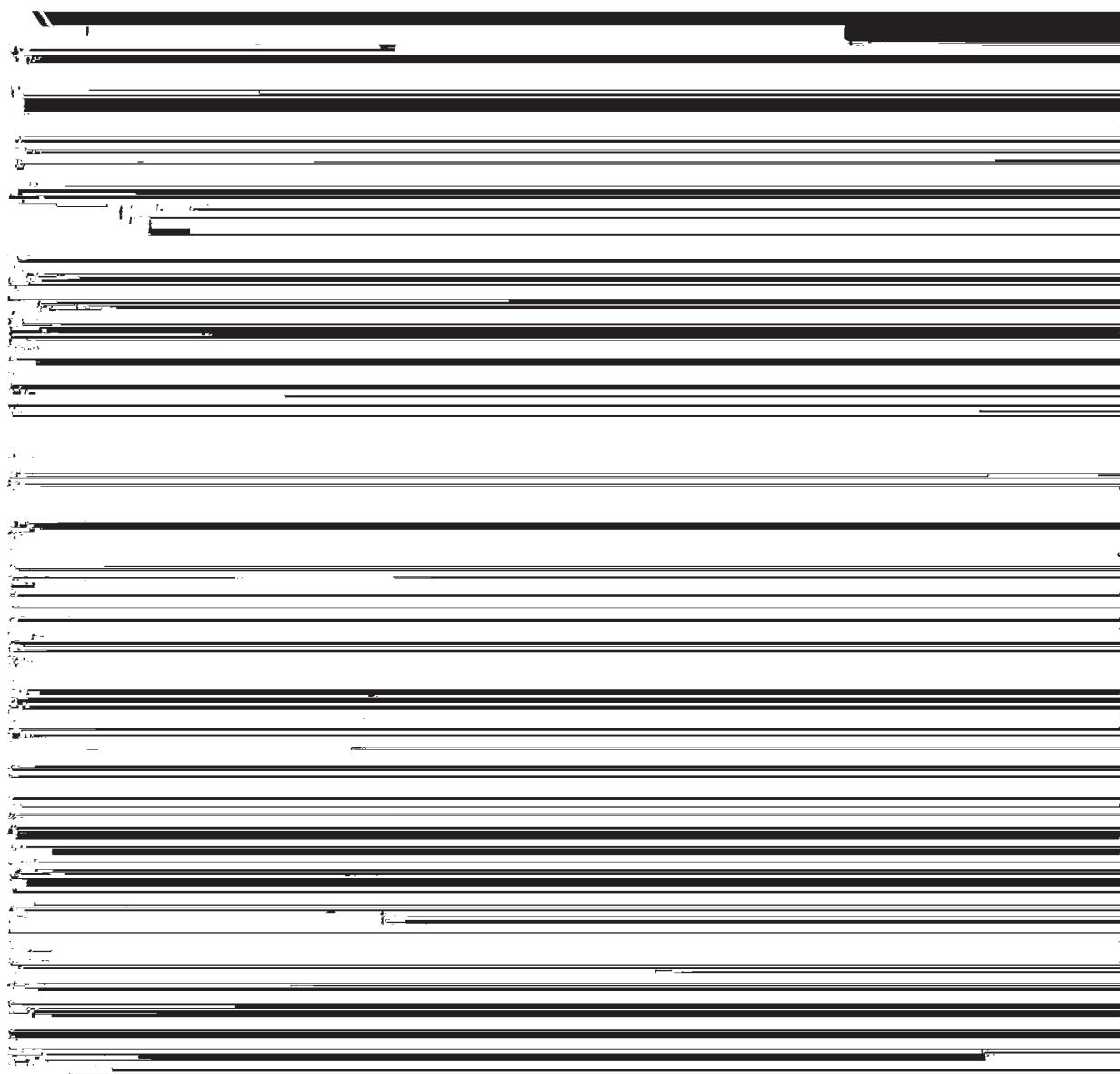
Tab. VI. Topoľčianky. Nálezy kachlíc.

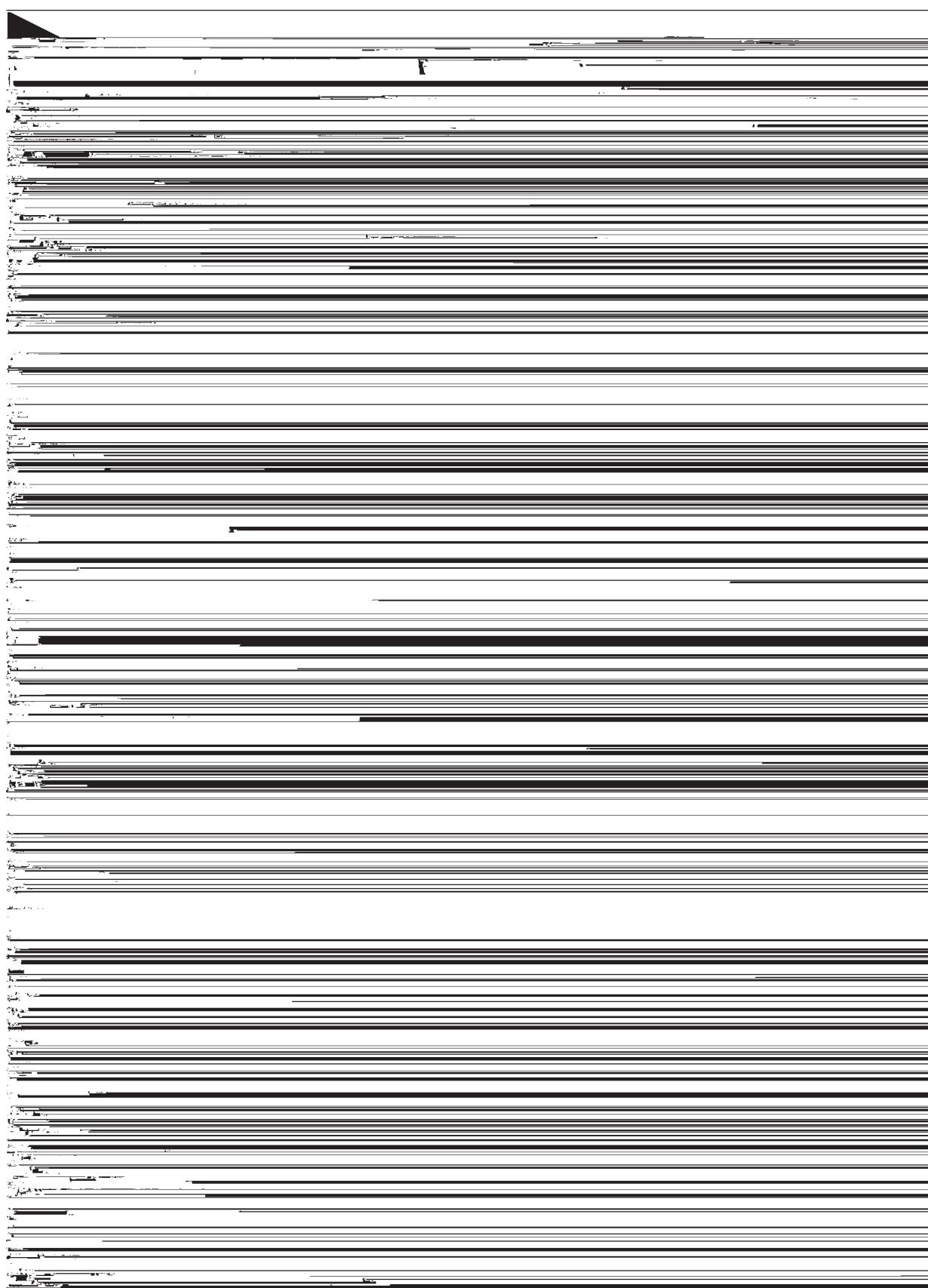
Tab. VII. Topoľčianky. Nálezy kachlíc.

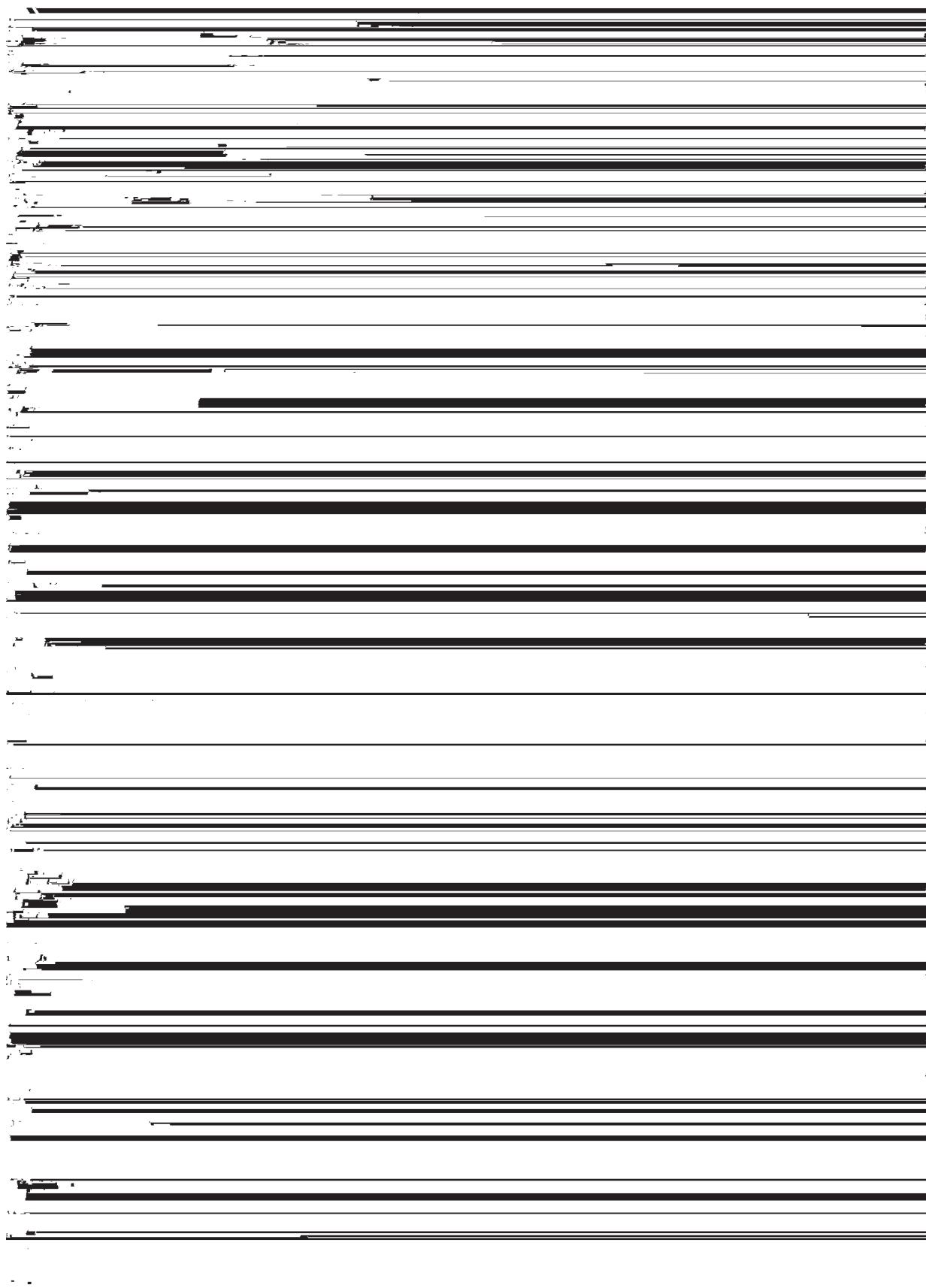
Tab. VIII. Topoľčianky. Nálezy kachlíc.

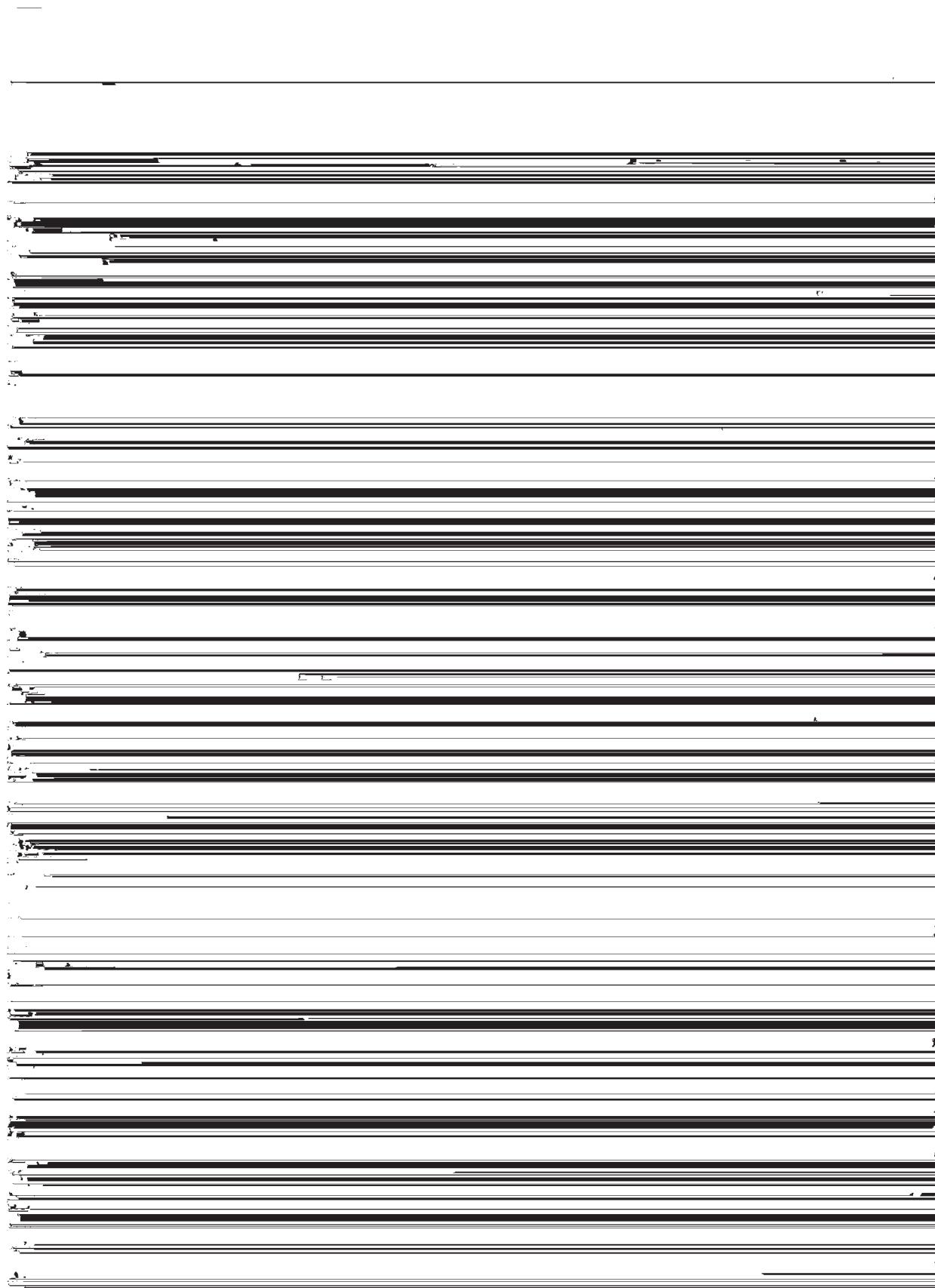
Tab. IX. Topoľčianky. Nálezy kachlíc.

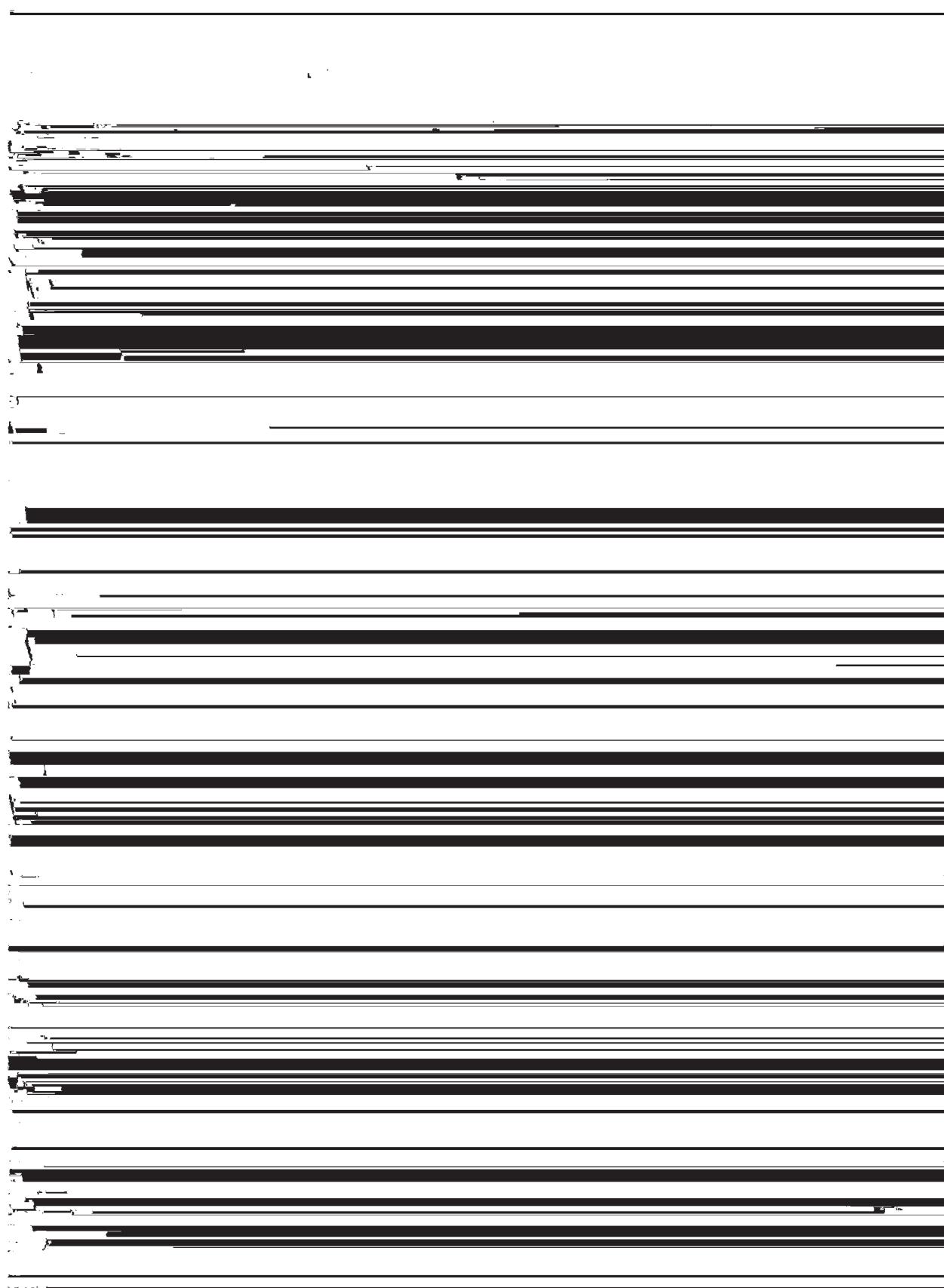
Tab. X. Topoľčianky. Nálezy kachlíc.

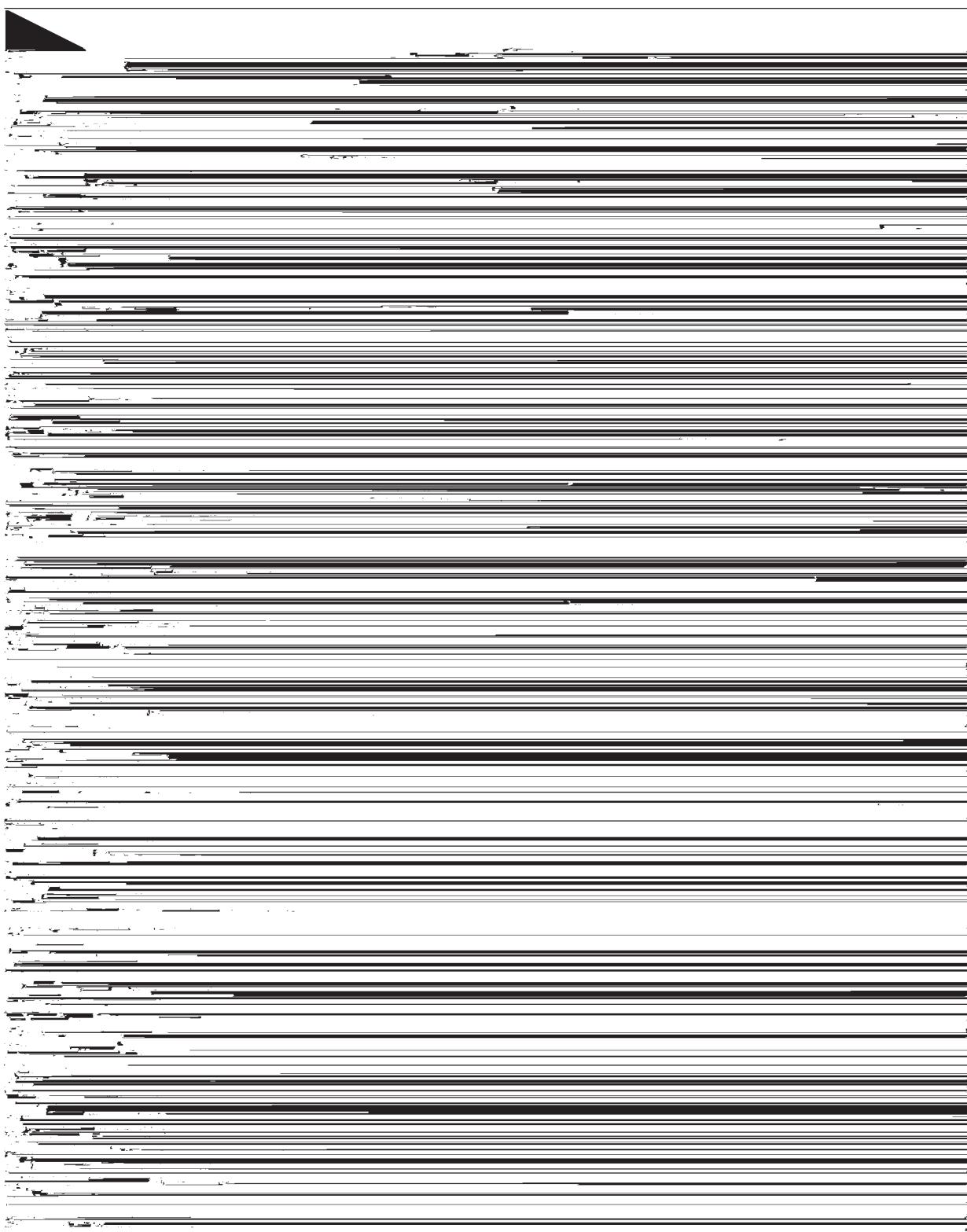
Tab. XI. Topoľčianky. Nálezy kachlíc.

Tab. XII. Topoľčianky. Nálezy kachlíc.

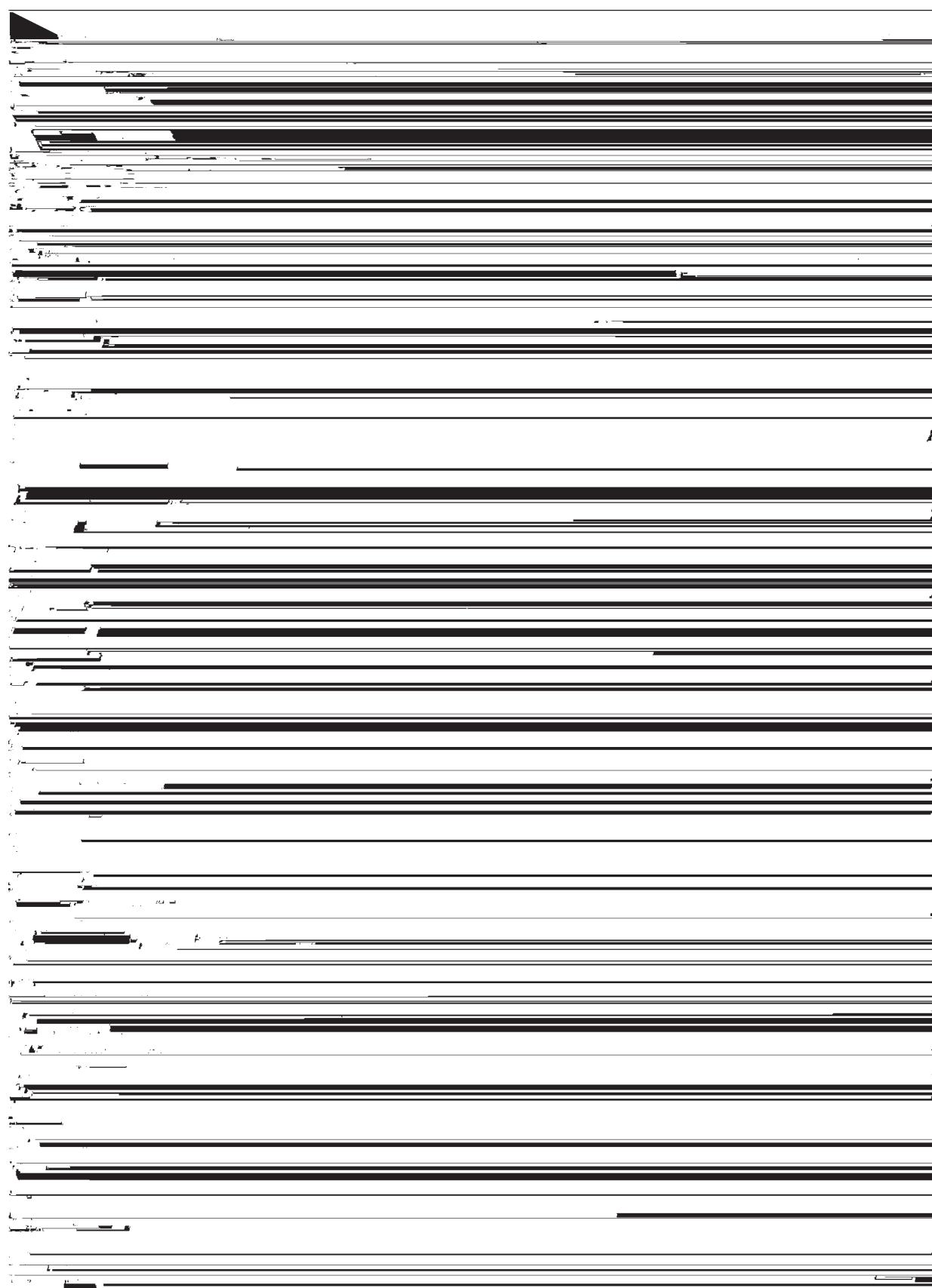
Tab. XIII. Topoľčianky. Nálezy kachlíc.

Tab. XIV. Topoľčianky. Nálezy kachlíc.

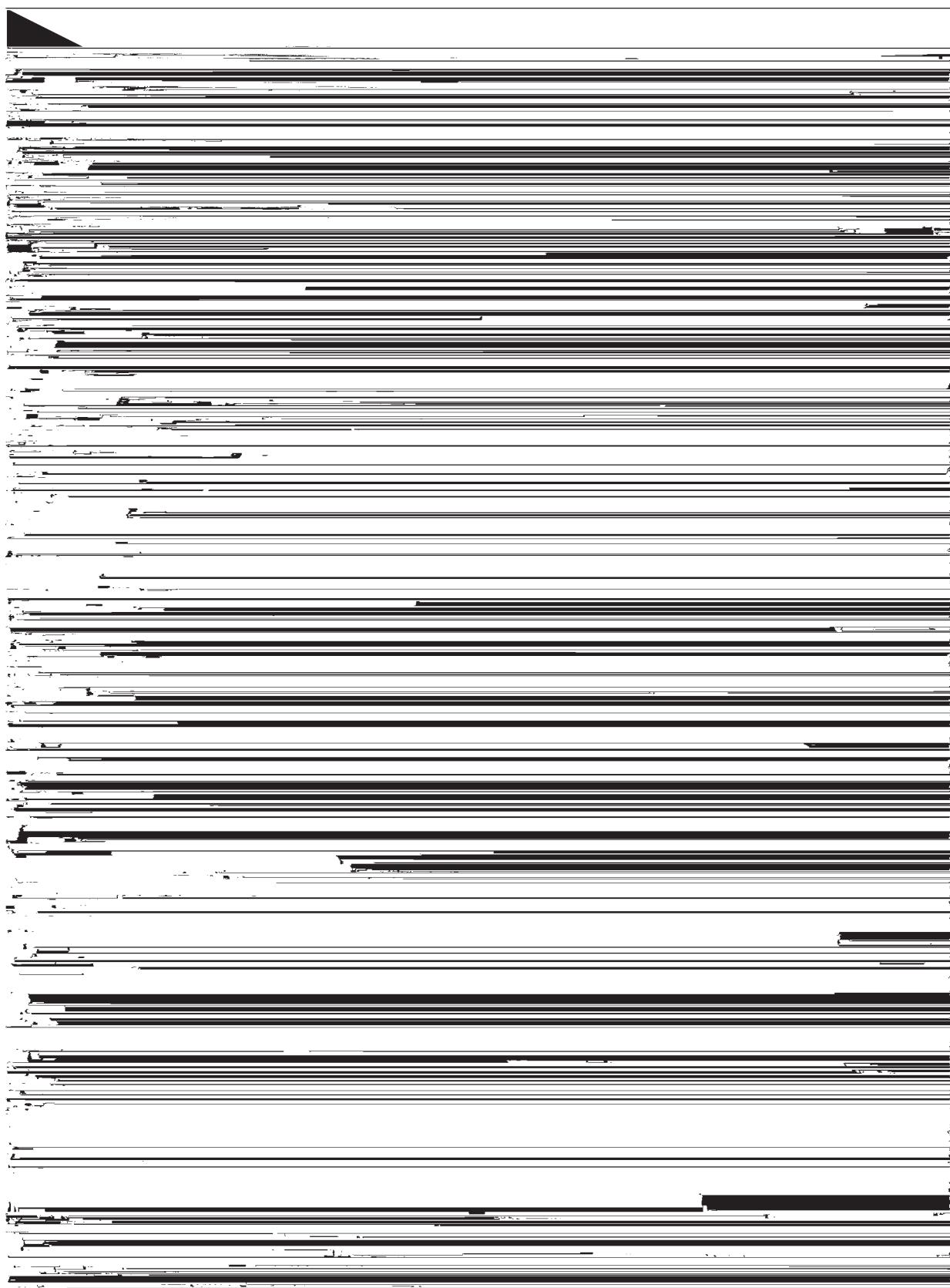
Tab. XV. Topoľčianky. Nálezy kachlíc.

Tab. XVI. Topoľčianky. Nálezy kachlíc.

Tab. XVII. Topoľčianky. Nálezy kachlíc.

Tab. XVIII. Topoľčianky. Nálezy kachlíc.

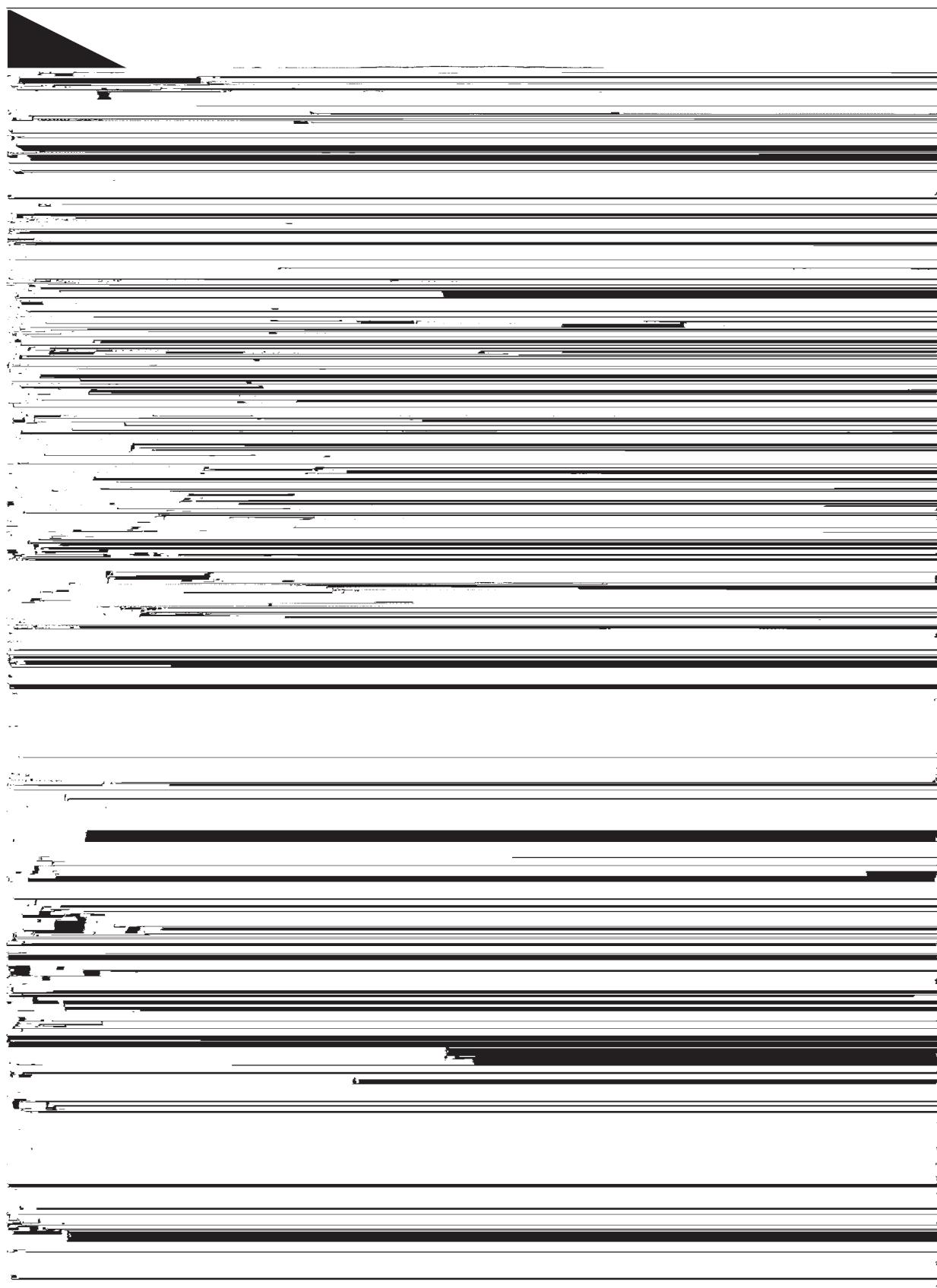
Tab. XIX. Topoľčianky. Nálezy kachlíc.

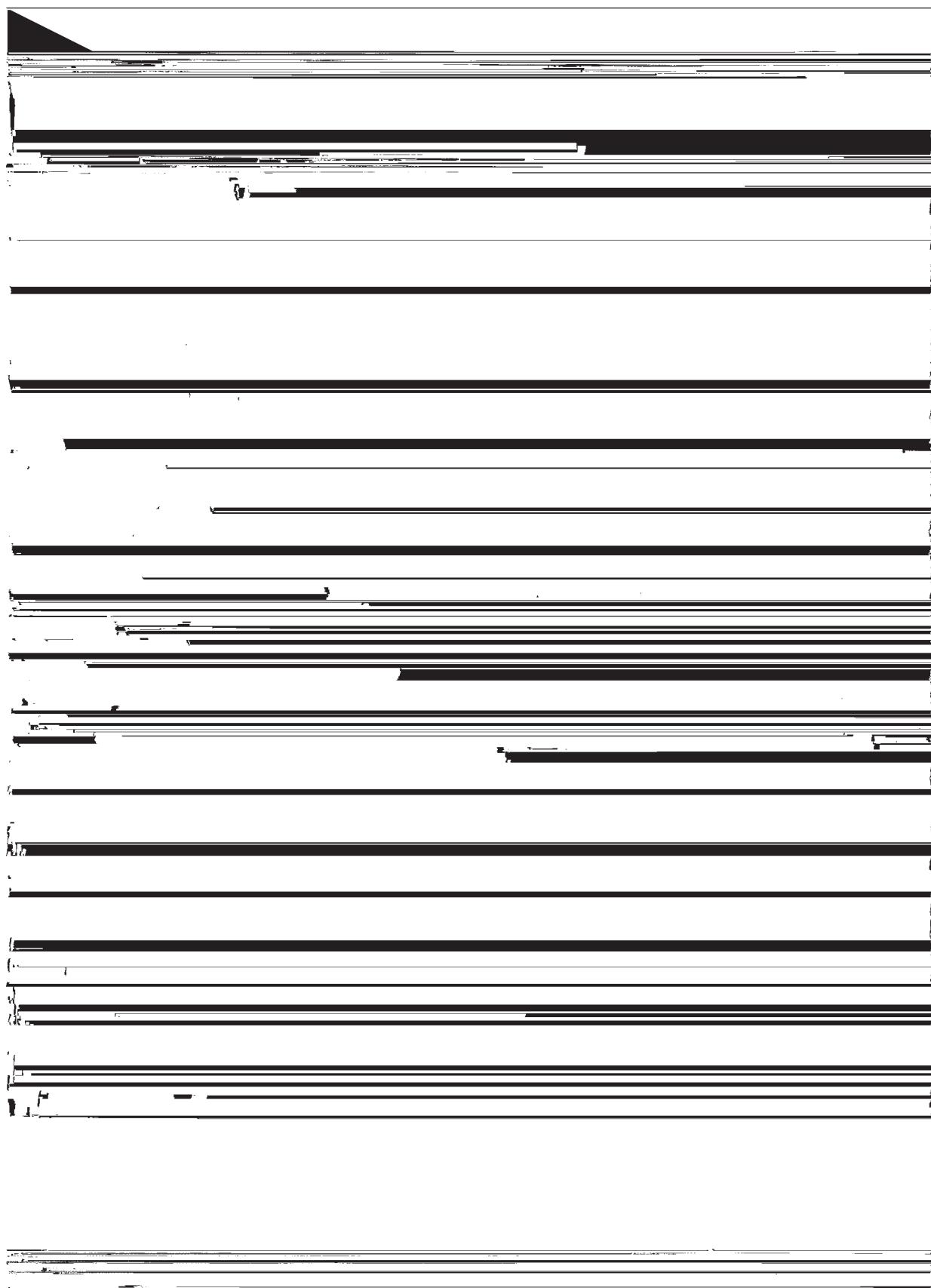
Tab. XX. Topoľčianky. Nálezy kachlíc.

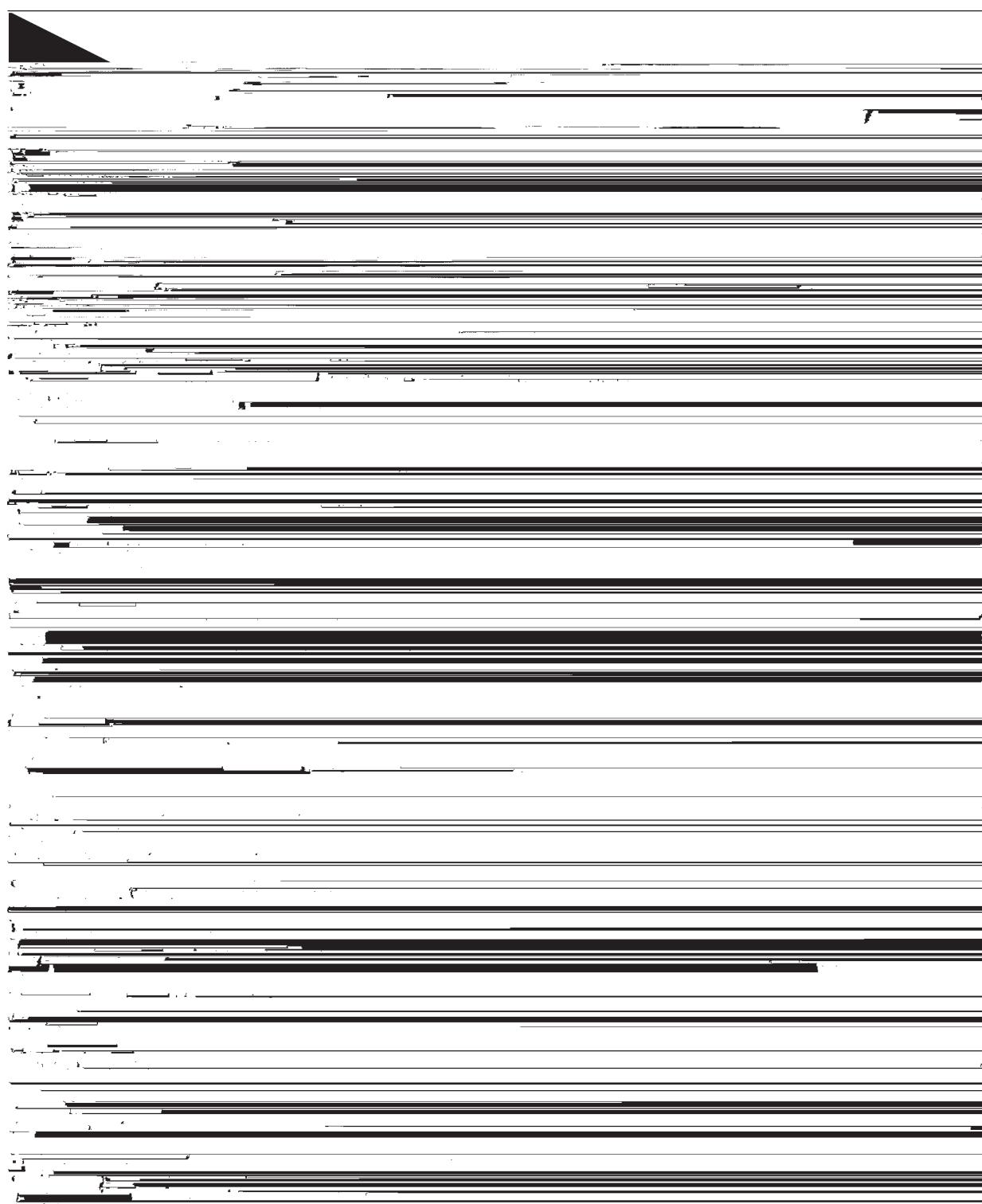
Tab. XXI. Topoľčianky. Nálezy kachlíc.

Tab. XXII. Topoľčianky. Nálezy kachlíc.

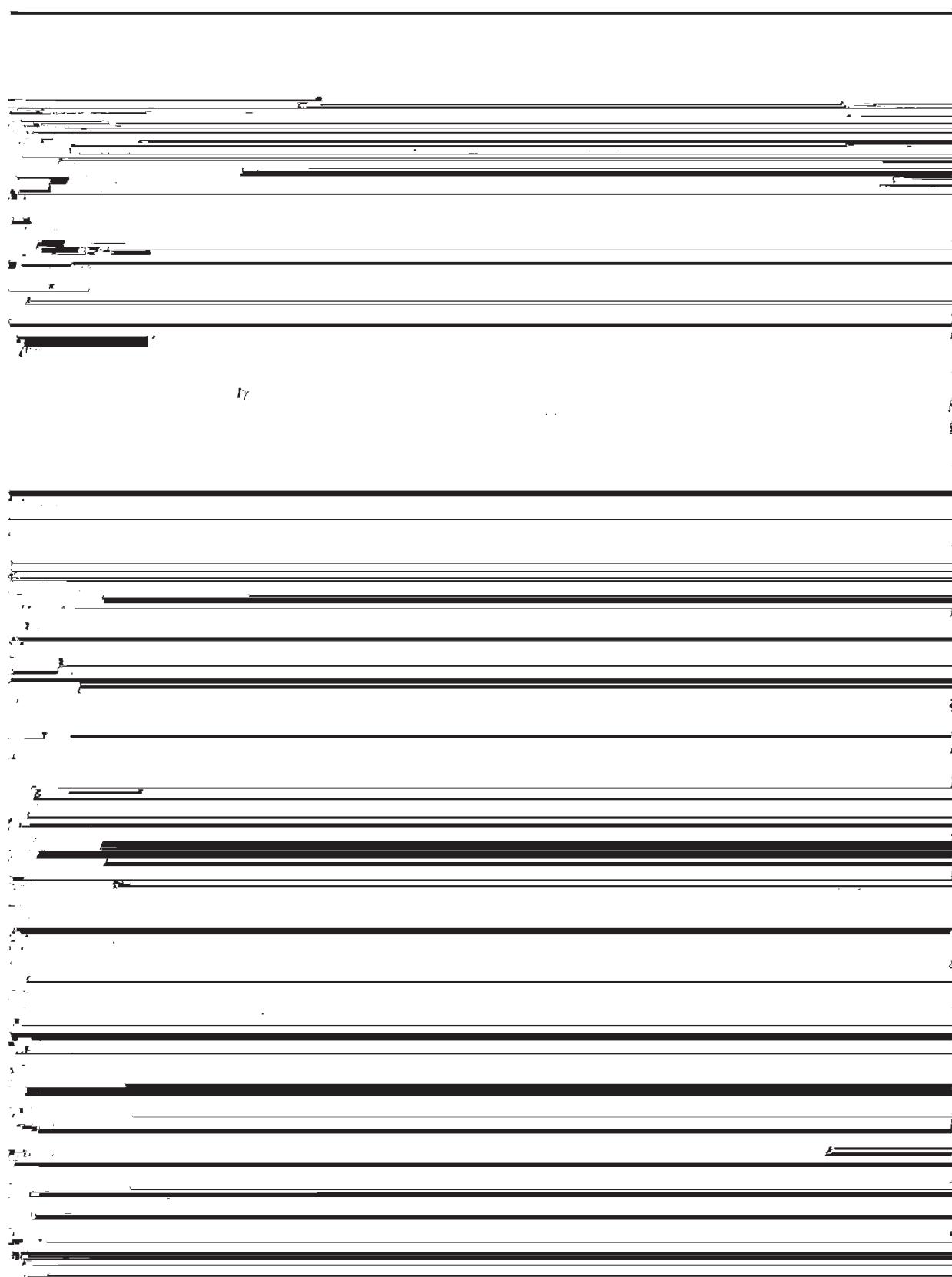
Tab. XXIII. Topoľčianky. Nálezy kachlíc.

Tab. XXIV. Topoľčianky. Nálezy kachlíc.

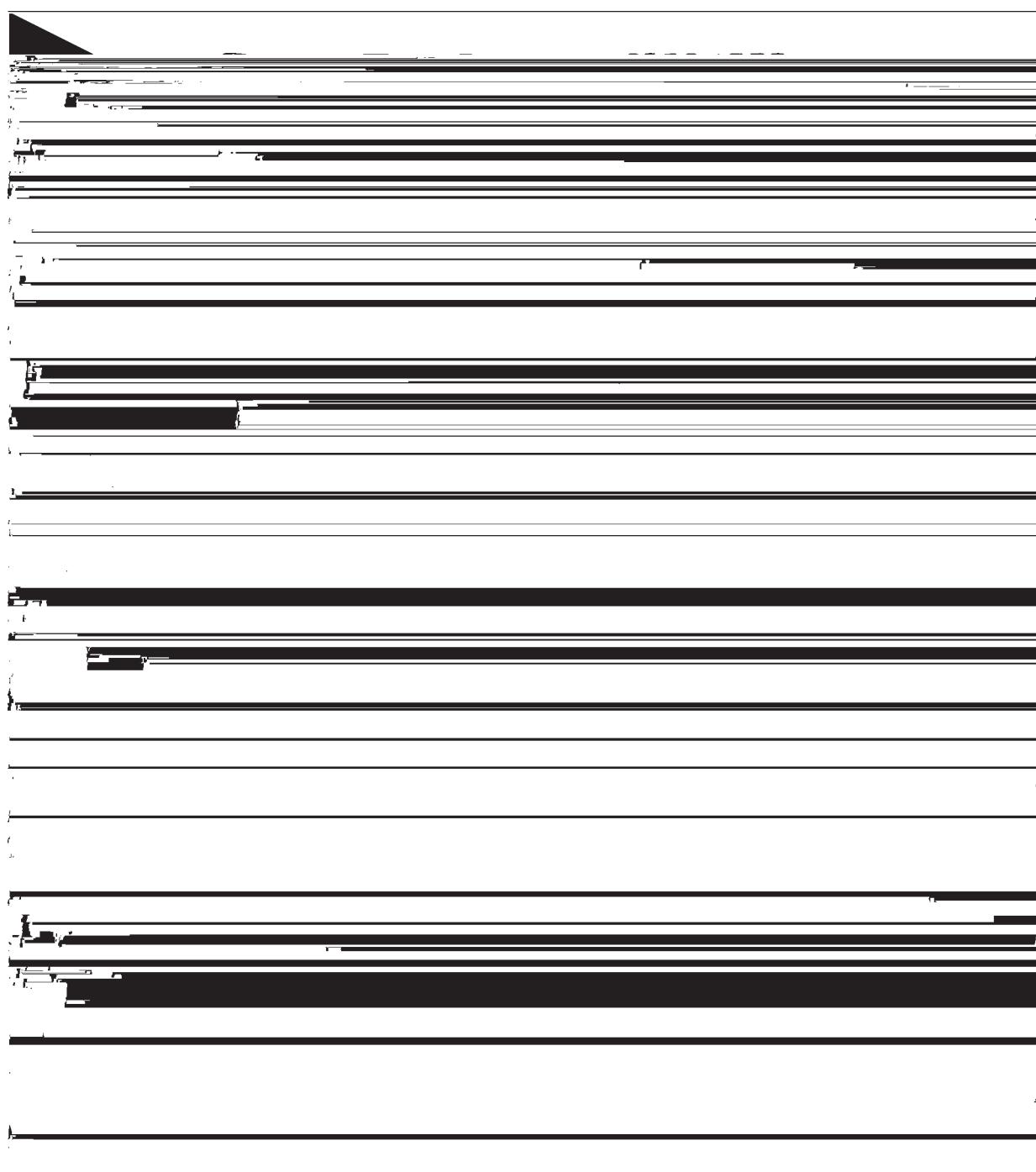
Tab. XXV. Topoľčianky. Nálezy kachlíc.

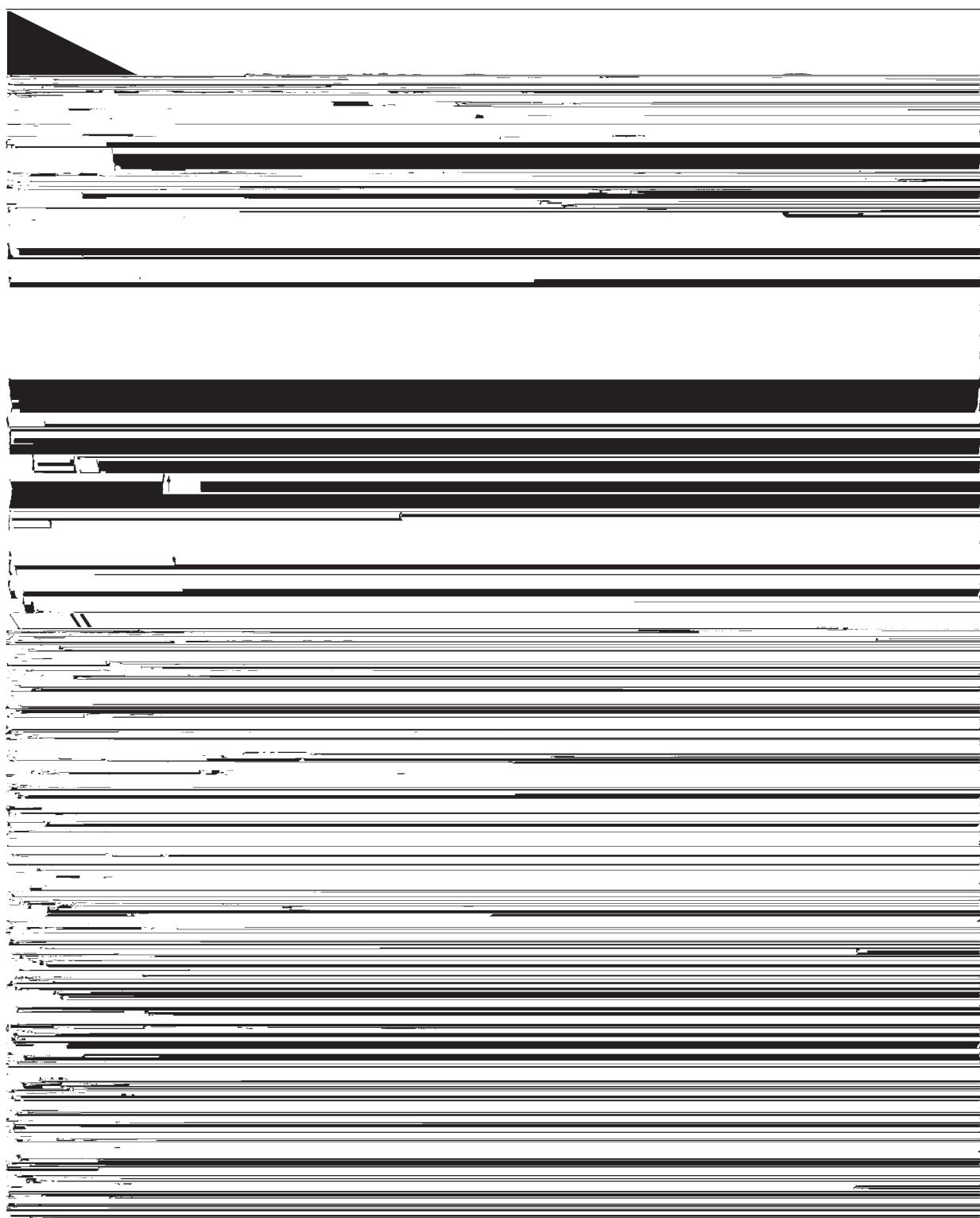
Tab. XXVI. Topoľčianky. Nálezy kachlíc.

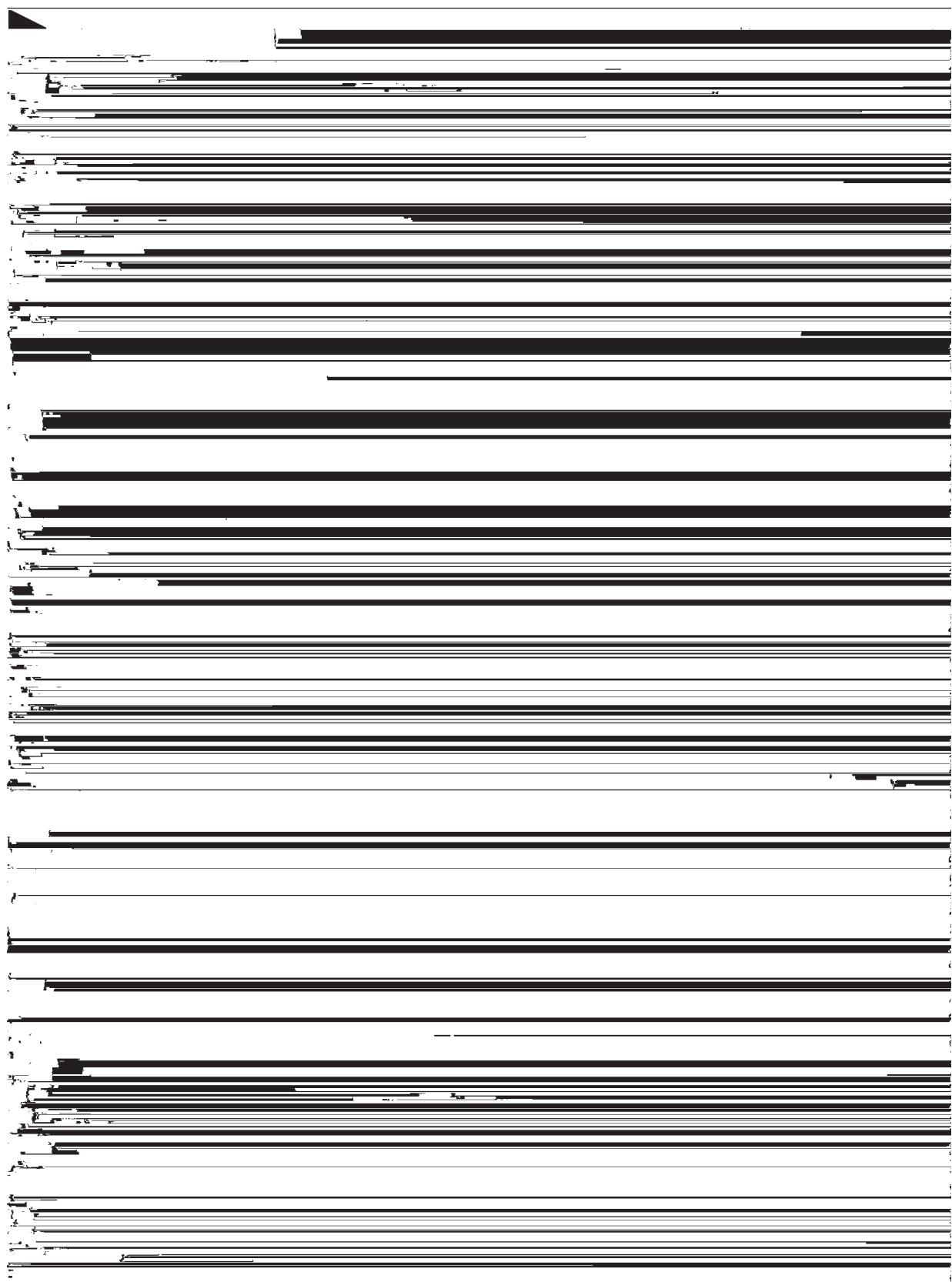
Tab. XXVII. Topoľčianky. Nálezy kachlíc.

Tab. XXVIII. Topoľčianky. Nálezy kachlíc.

Tab. XXIX. Topoľčianky. Nálezy kachlíc.

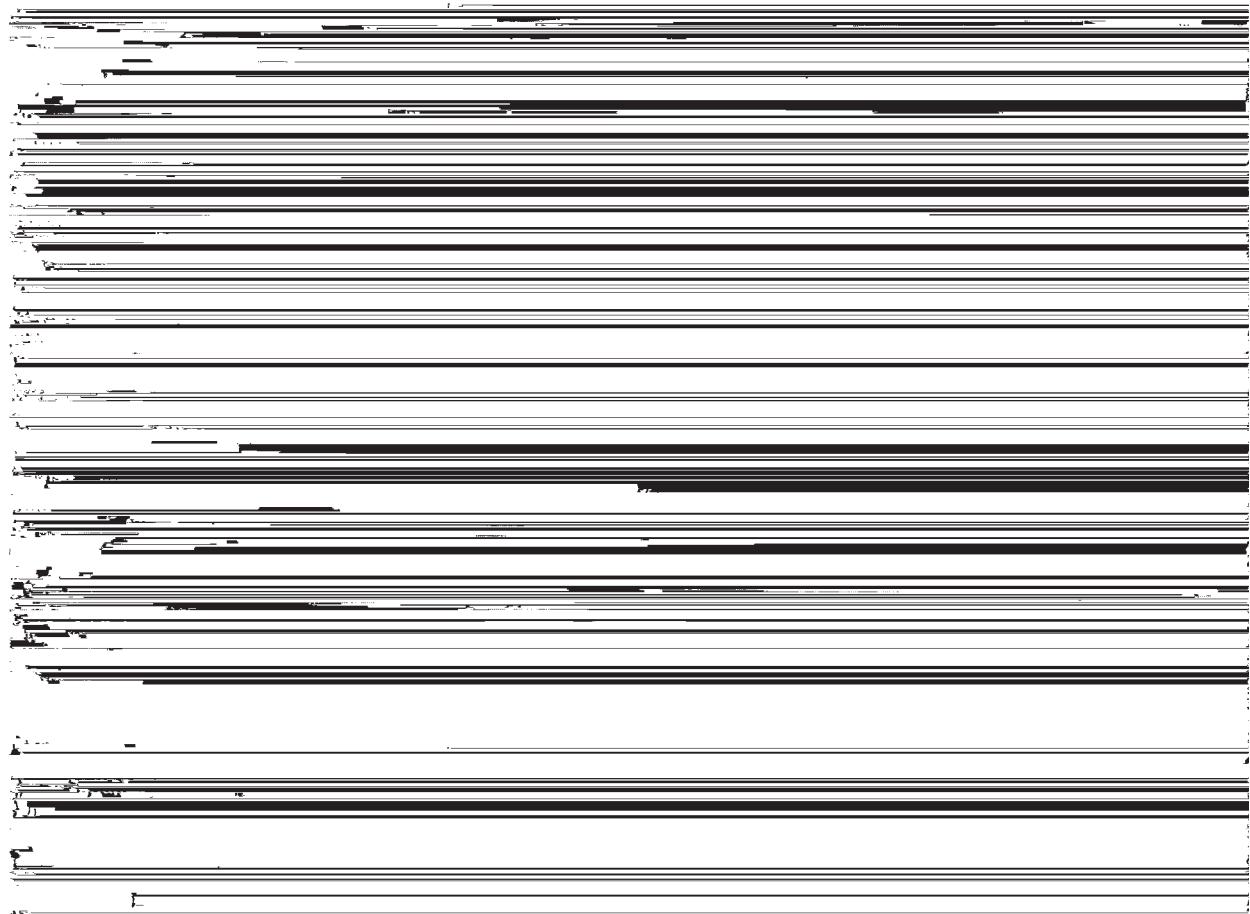
Tab. XXX. Topoľčianky. Nálezy kachlíc.

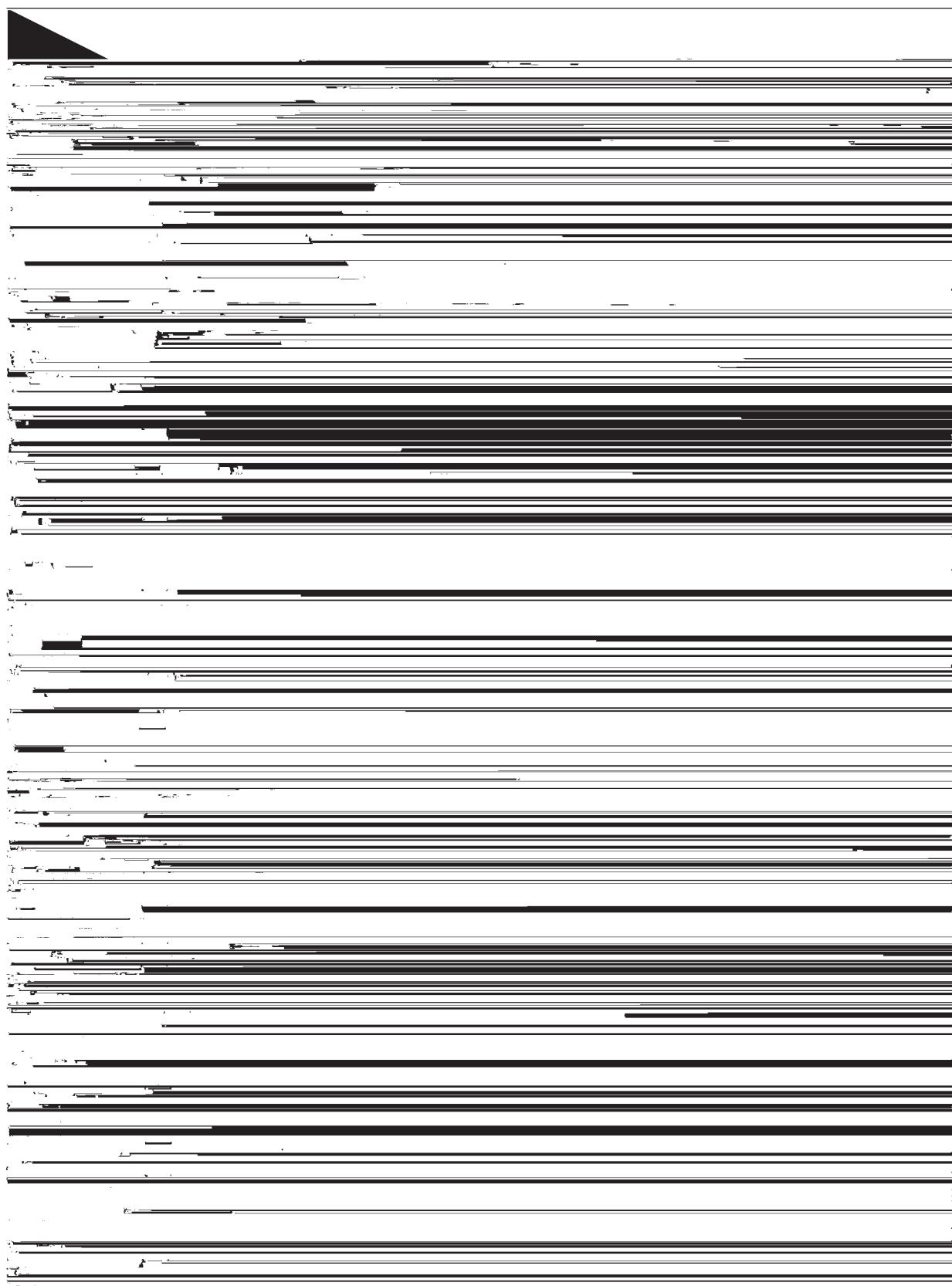
Tab.XXI. Topoľčianky. Nálezy kachlíc.

Tab. XXXII. Topoľčianky. Nálezy kachlíc.

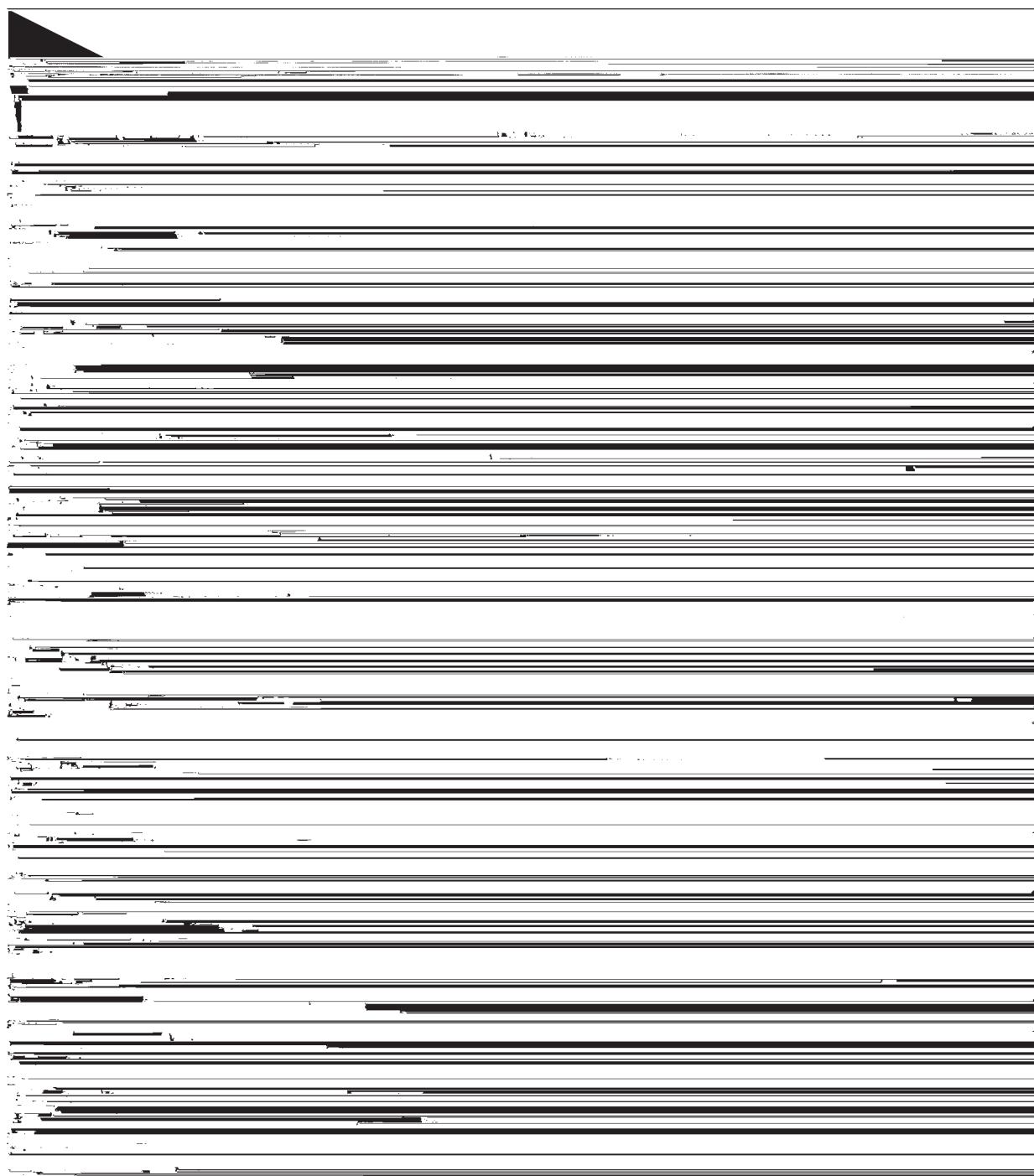
Tab. XXXIII. Topoľčianky. Nálezy kachlíc.

Tab. XXXIV. Topoľčianky. Nálezy kachlíc.

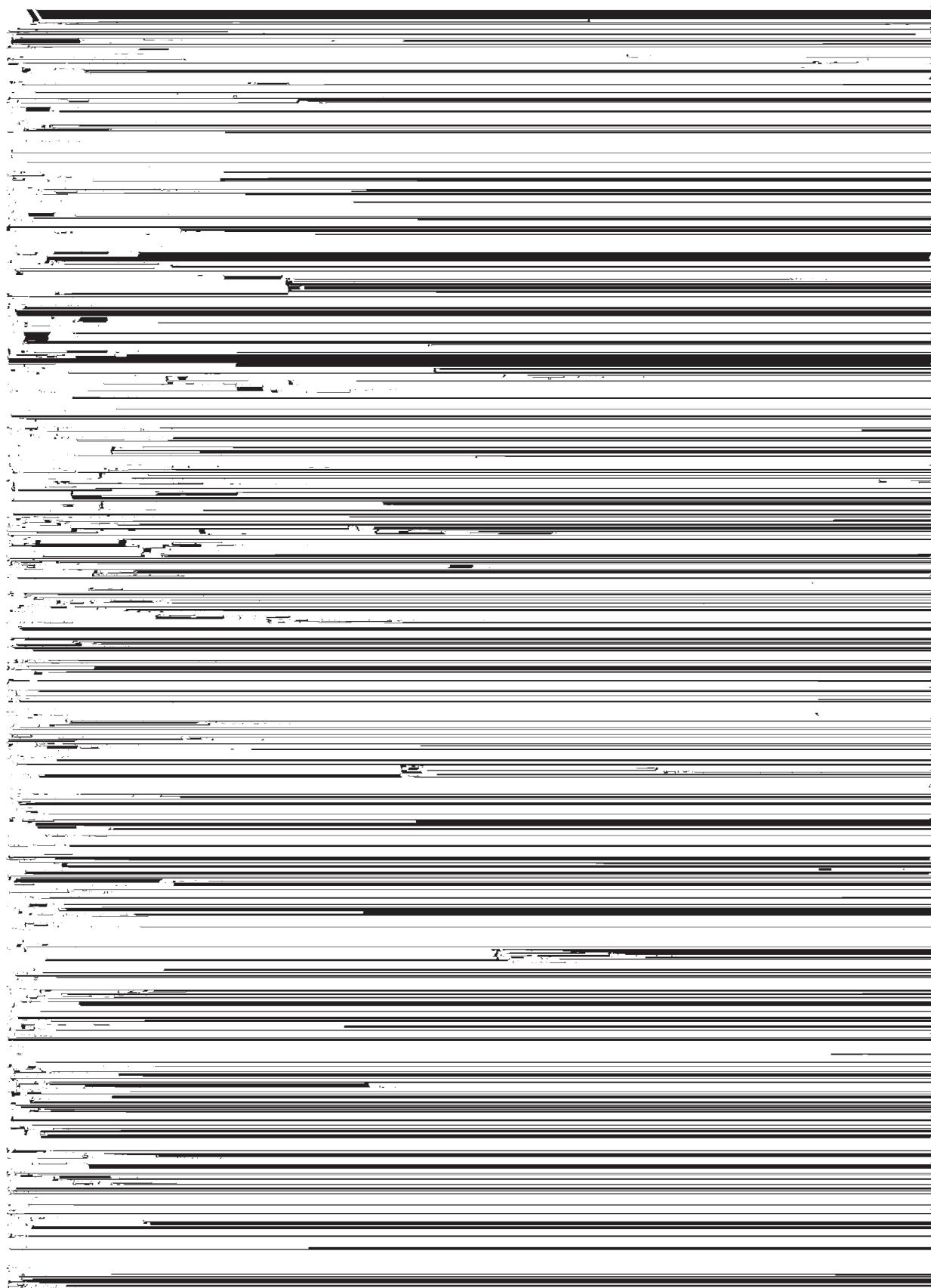
Tab. XXXV. Topoľčianky. Nálezy kachlíc.

Tab. XXXVI. Topoľčianky. Nálezy kachlíc.

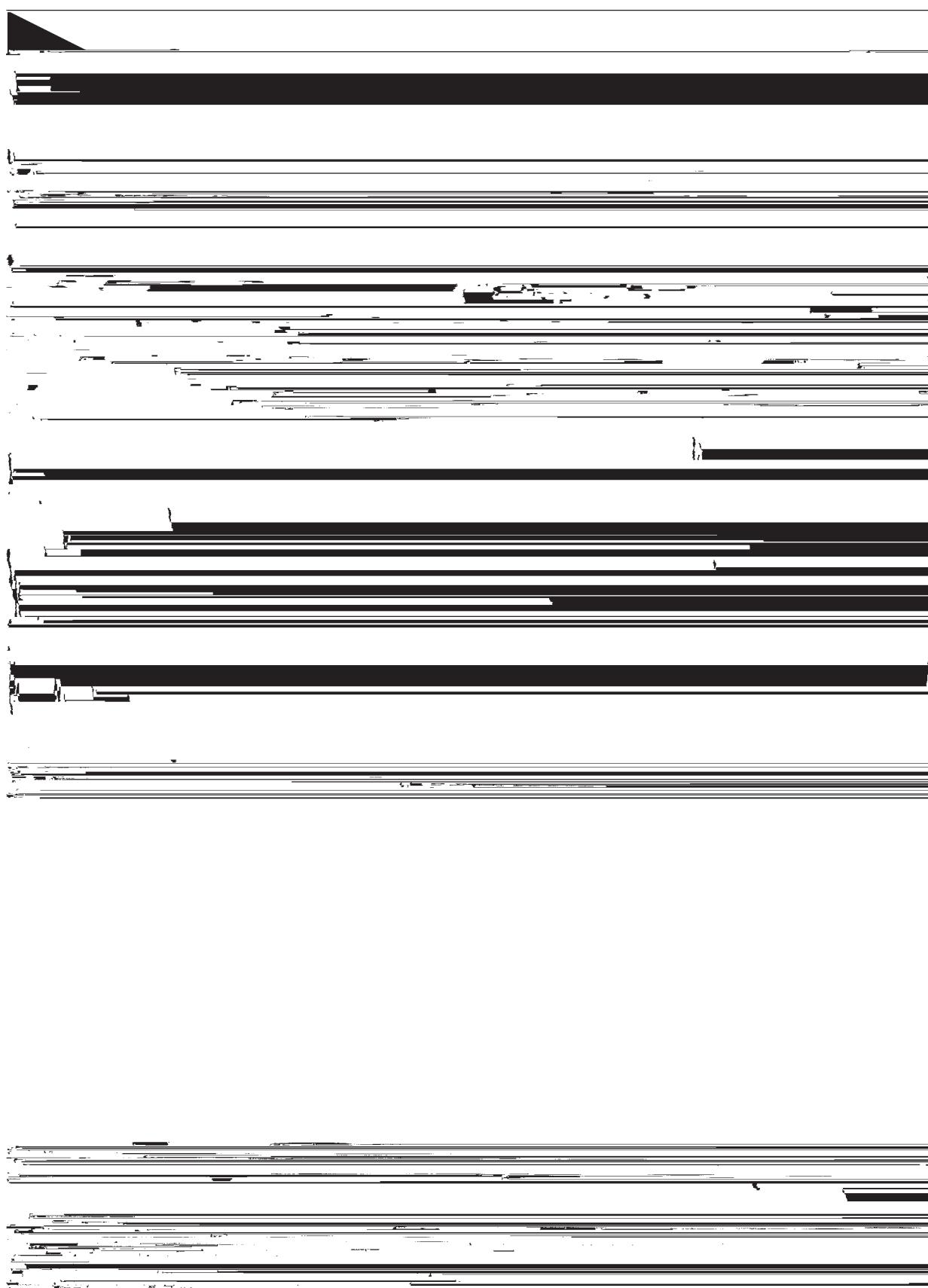
Tab. XXXVII. Topoľčianky. Nálezy kachlíc.

Tab. XXXVIII. Topoľčianky. Nálezy kachlíc.

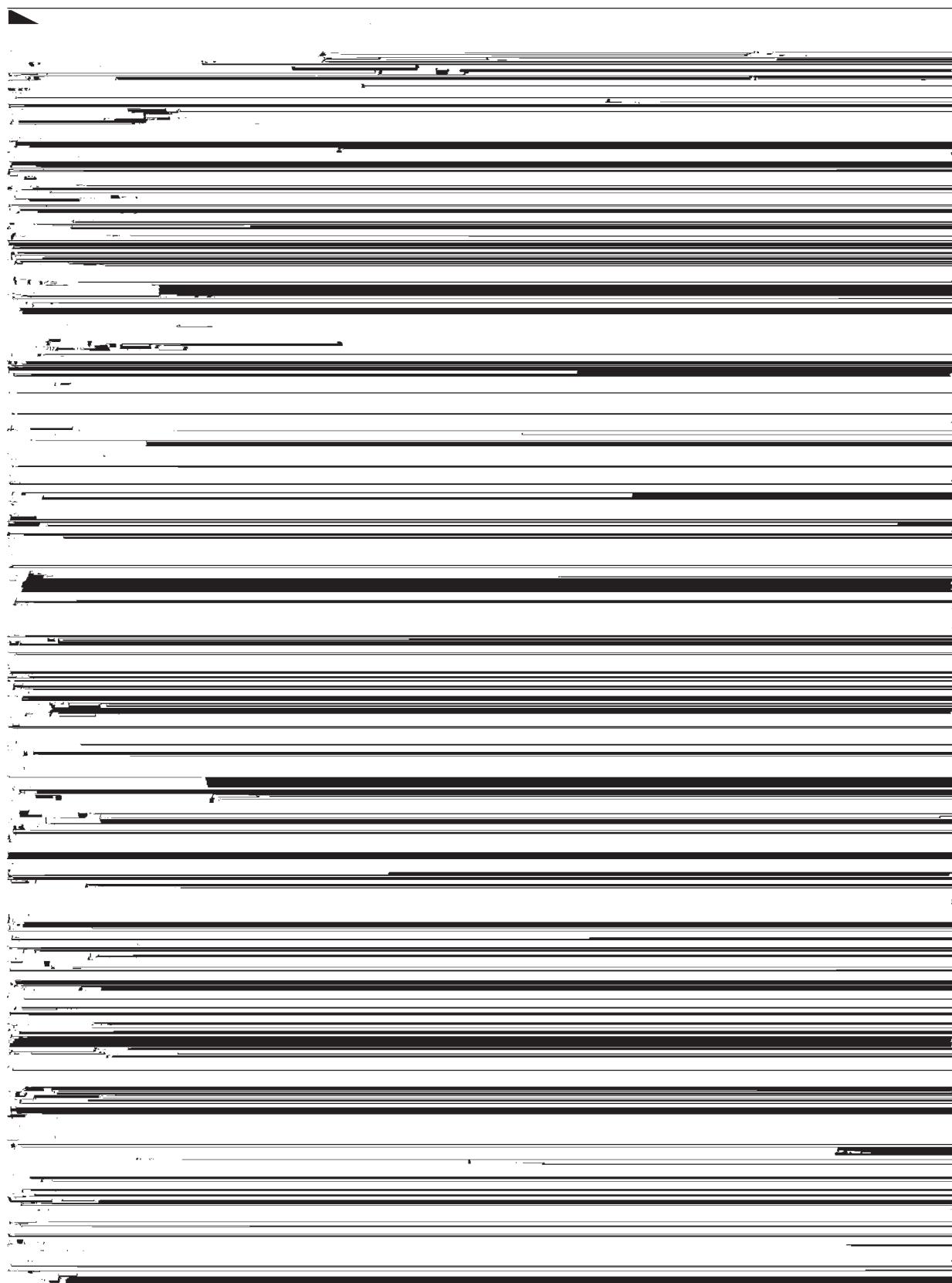
Tab. XXXIX. Topoľčianky. Nálezy kachlíc.

Tab. XL. Topoľčianky. Nálezy kachlíc.

Tab. XLI. Topoľčianky. Nálezy kachlíc.

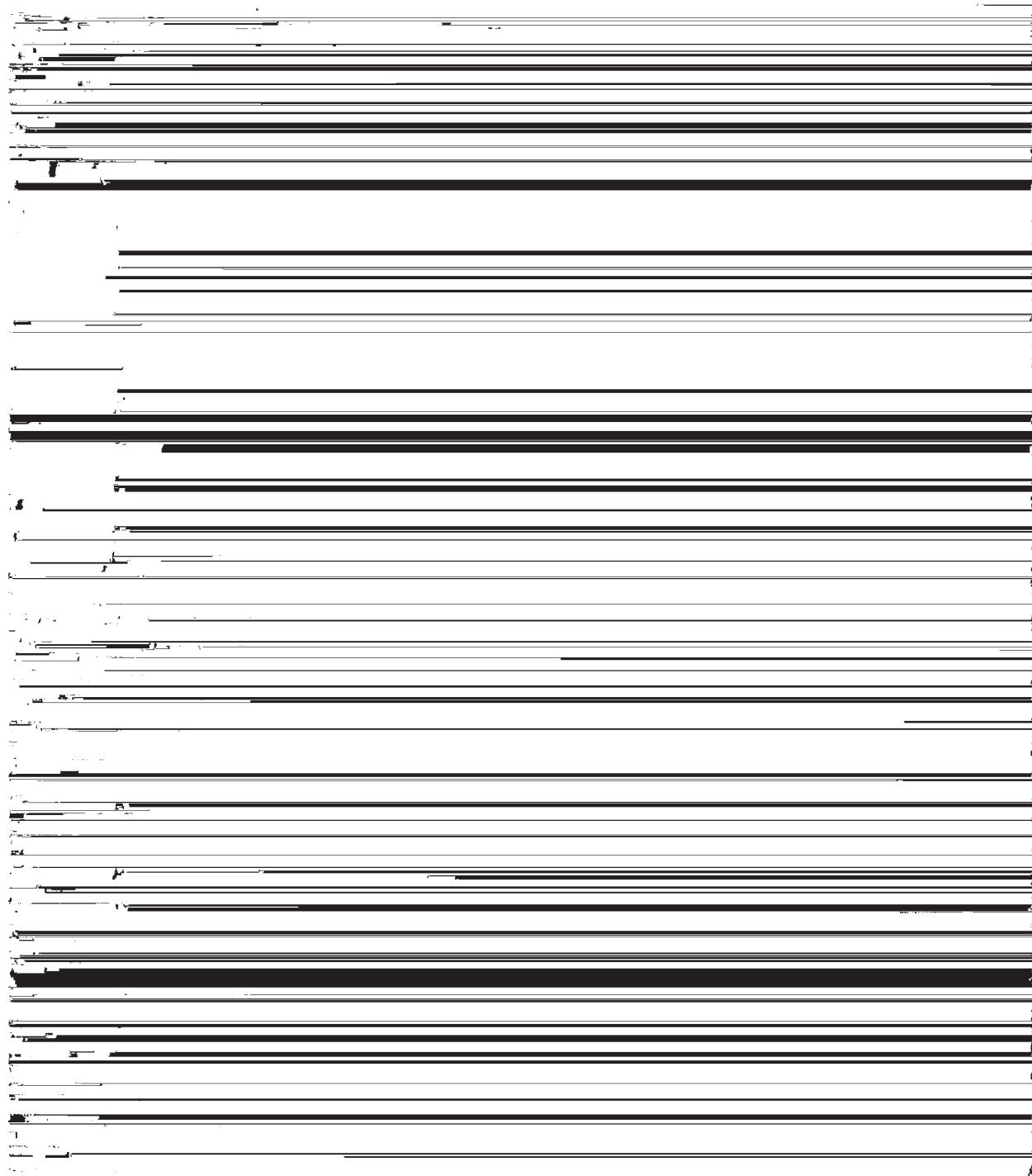
Tab. XLII. Topoľčianky. Nálezy kachlíc.

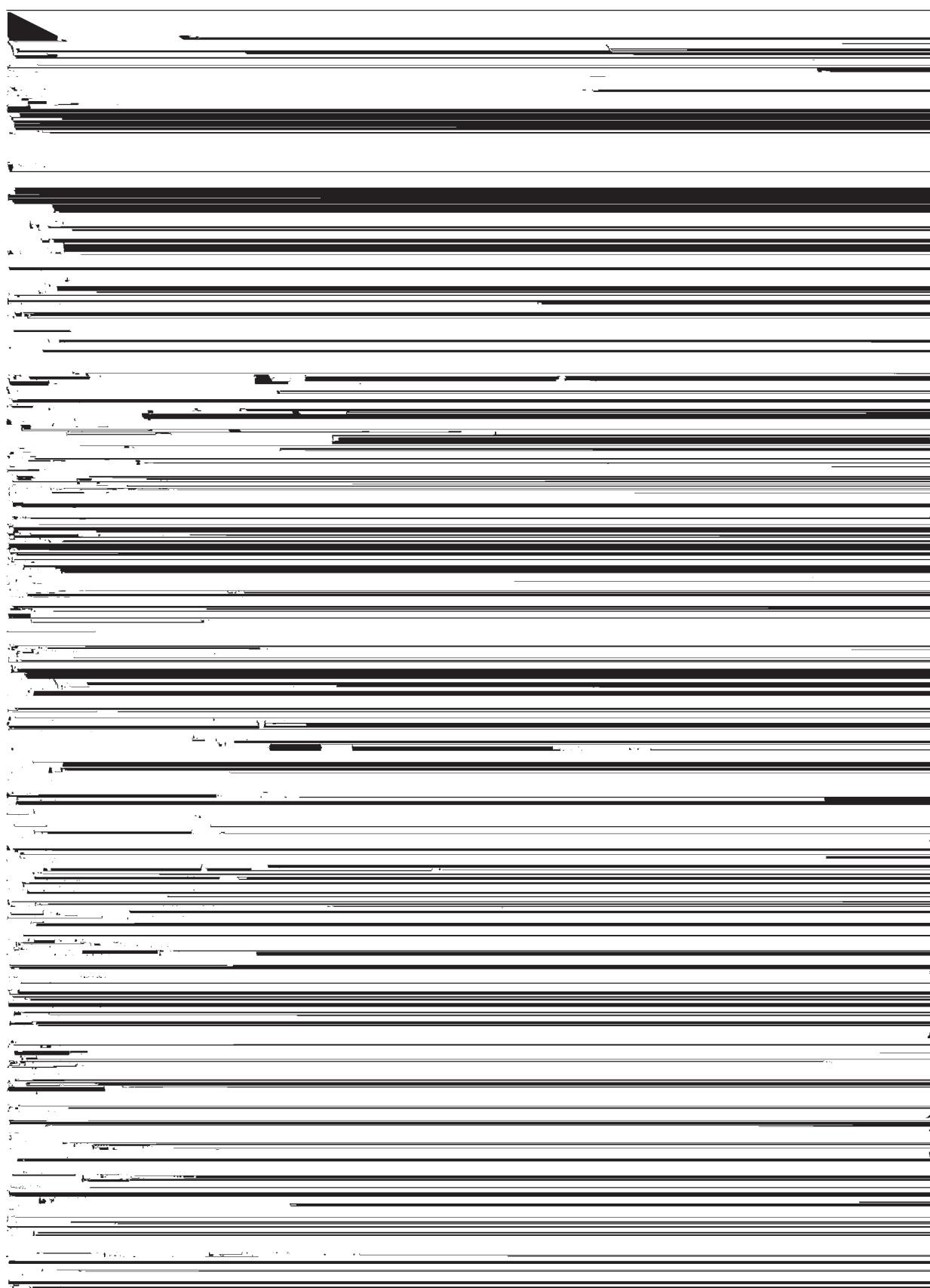
Tab. XLIII. Topoľčianky. Nálezy kachlíc.

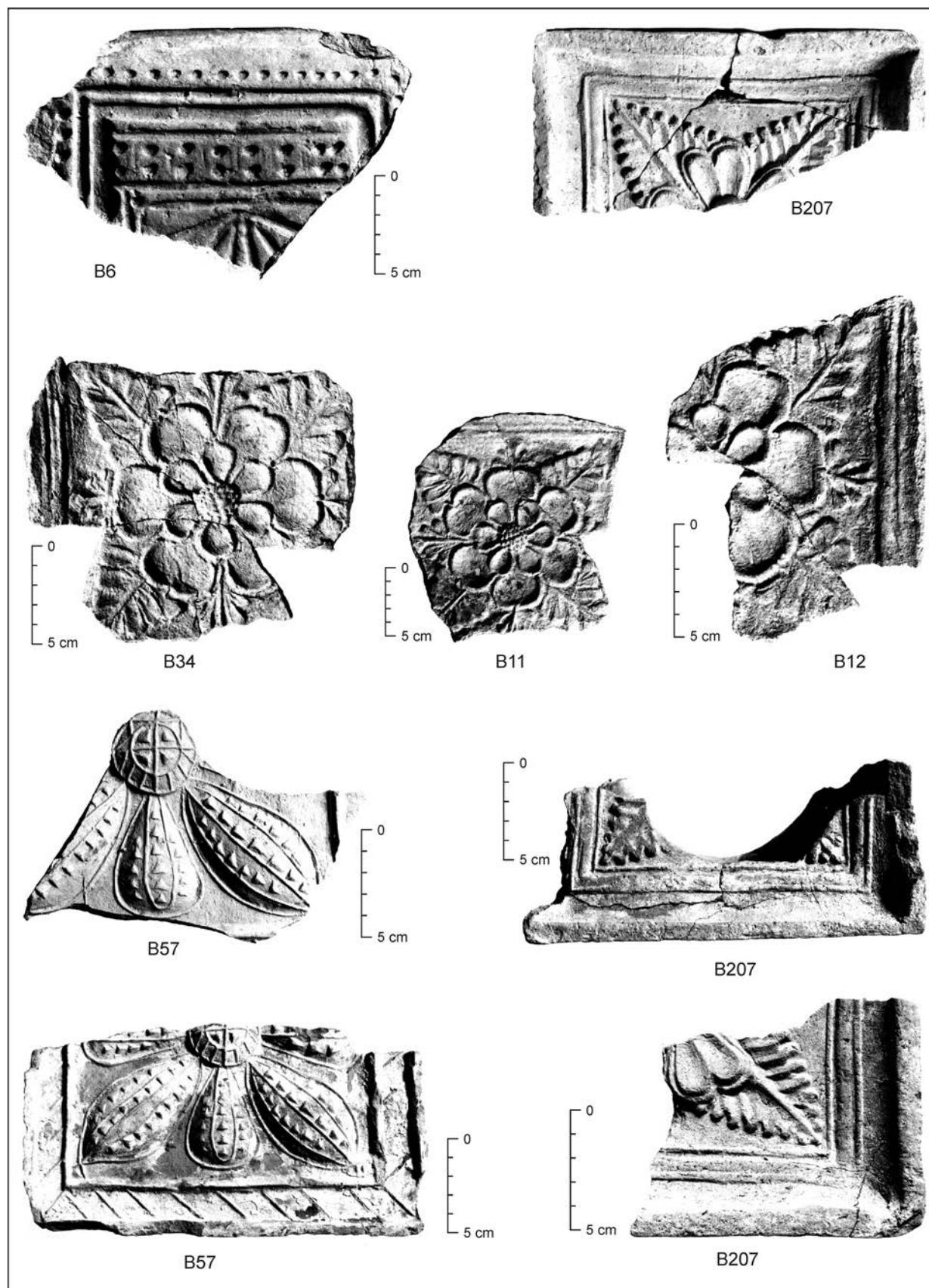
Tab. XLIV. Topoľčianky. Nálezy kachlíc.

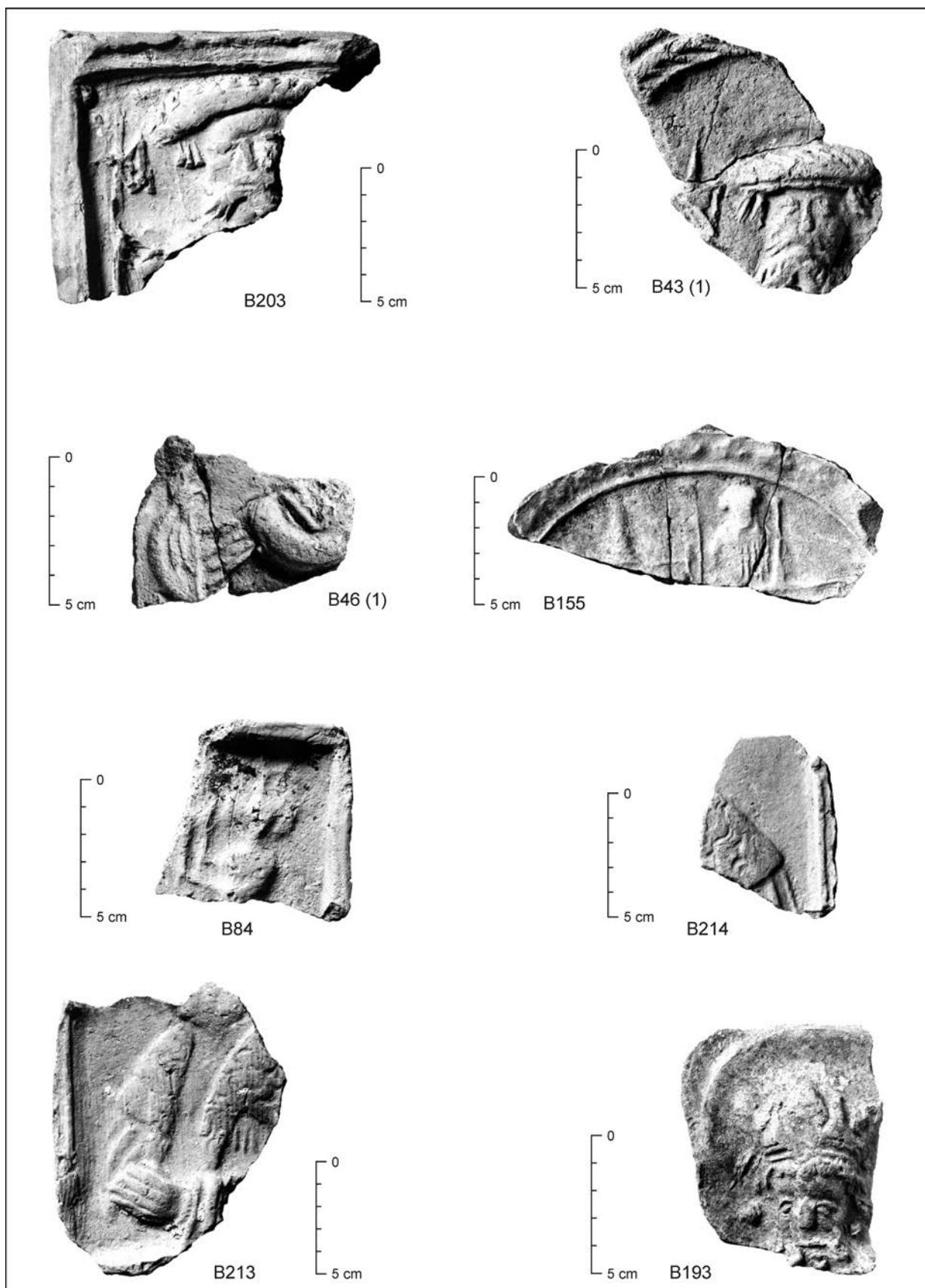
Tab. XLV. Topoľčianky. Nálezy kachlíc.

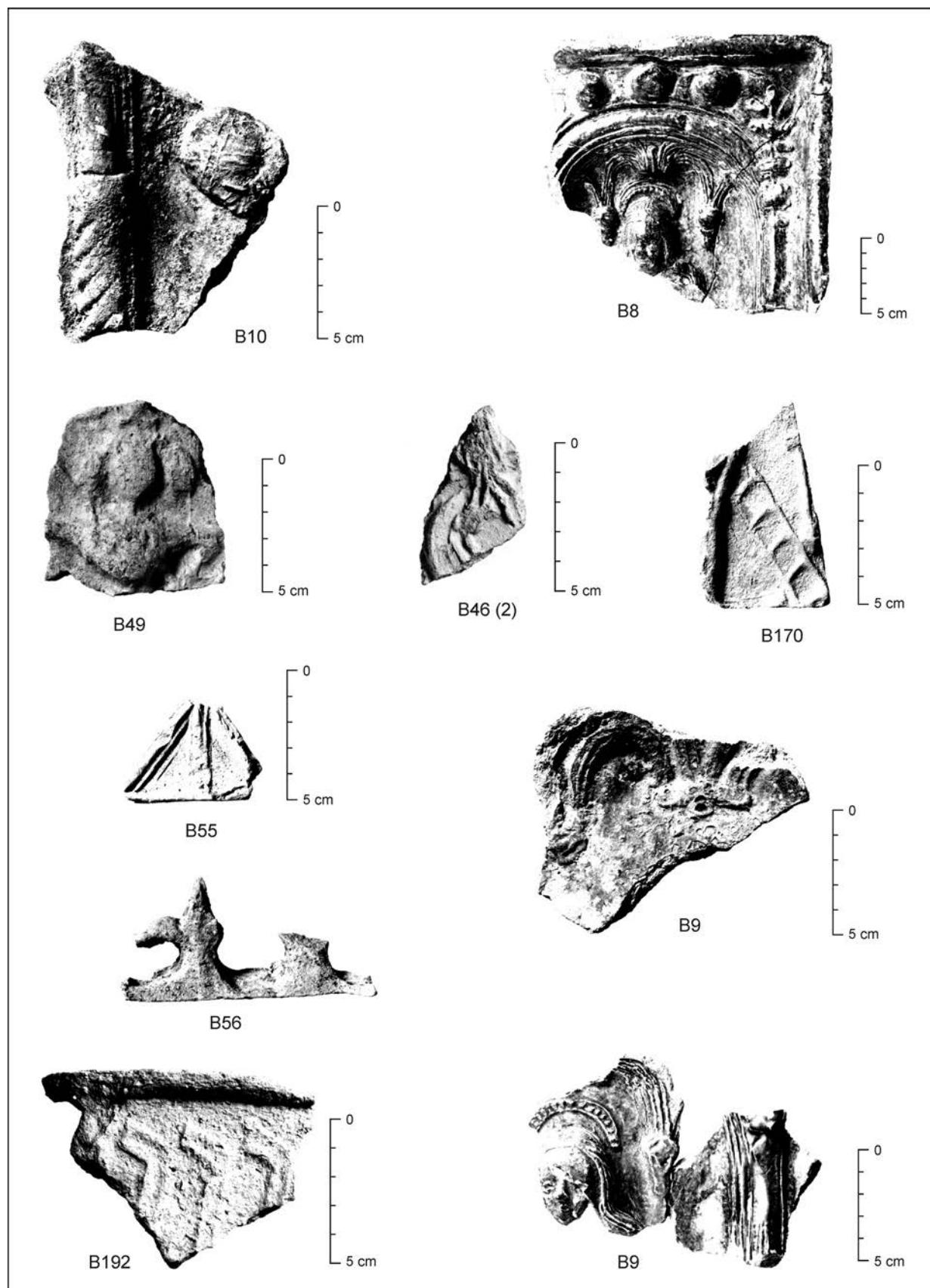
Tab. XLVI. Topoľčianky. Nálezy kachlíc.

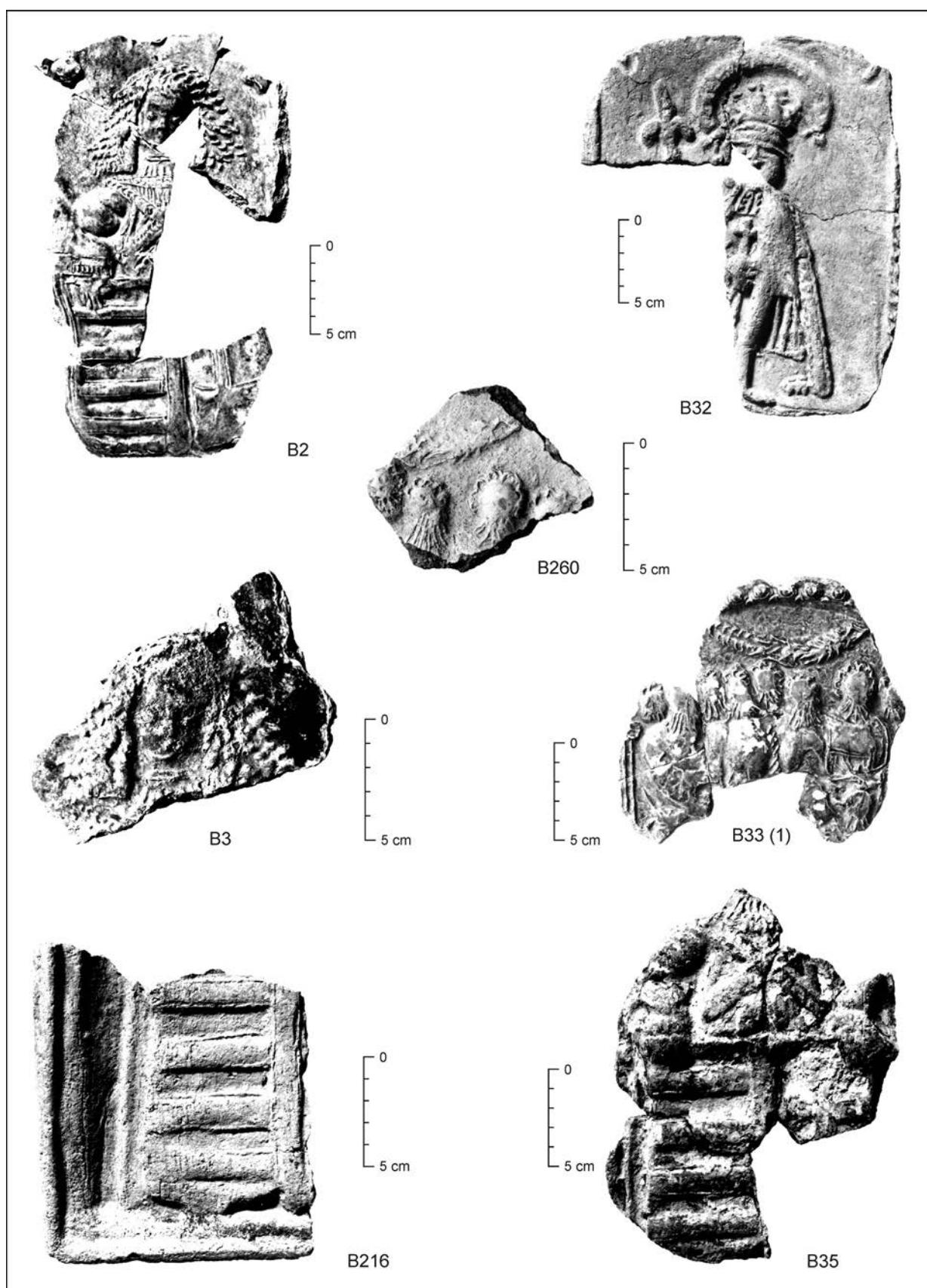
Tab. XLVII. Topočianky. Nálezy kachlíc.

Tab. XLVIII. Topoľčianky. Nálezy kachlíc.

Tab. XLIX. Topoľčianky. Nálezy kachlíc.

Tab. L. Topoľčianky. Nálezy kachlíc.

LITERATÚRA

- Bielich/Samuel 2007*
- Bodnár 1988*
- Dąbrowska 1987*
- Dodgson 1909*
- Egyházy-Jurovská/Füryová 1993*
- Hazlbauer 1988*
- Hazlbauer 1991*
- Hazlbauer 1998*
- Holčík 1974*
- Holčík 1976*
- Holčík 1977*
- Holčík 1978*
- Holl 1993*
- Hromadová 1959*
- Jordánková/Loskotová 2005*
- Kohoutek/Pavlík 2007*
- Kolektív 1996*
- Mácelová 1999*
- Mosný 2007*
- Pajer 1982*
- Pajer 1983*
- Pavlík/Vitanovský 2004*
- Richterová 1982*
- Ruttkay 1991*
- Ruttkay 2004*
- Samuel 2000*
- Stephan 1993*
- Šulcová 1982*
- Tamási 1995*
- Ušiak 2002*
- Wolf 1985*
- M. Bielich/M. Samuel: Kachlice. In: G. Březinová/M. Samuel (Zost.): Tak čo, našli ste niečo? Svedectvo archeológie o minulosti na Mostnej ulici v Nitre. Nitra 2007, 79-90.
- K. Bodnár: Kályhacsémpék Nógrád megyeéból I. Szécsény mezőváros XV.-XVI. Századi kályhacsempéi. Nógrád Megyei Múz. Évk. Arch. 14, 1988, 9-24.
- M. Dąbrowska: Kafle i piece kaflove w Polsce do konca XVIII Wieku. Studia i materiały z historii kultury materialnej. Tom LVIII. Wrocław - Warszawa - Kraków - Gdańsk - Lódź 1987.
- C. Dodgson: Holzschnitte zu zwei Nürnberger Andachtsbücher aus dem Anfange des XVI. Jahrhunderts. Berlin 1909.
- B. Egyházy-Jurovská/K. Füryová: Stredoveké kachlice. Katalóg výstavy. Archeologické múzeum SNM. Bratislava 1993.
- Z. Hazlbauer: Gotické a renesanční kachlice z hradu Točníku. Zprávy Čsl. Spol. Arch. 33. Praha 1988.
- Z. Hazlbauer: Hromadný nález renesančních kachlů na hradě Točníku. Castellologica Bohemica 2. Praha 1991.
- Z. Hazlbauer: Krásá středověkých kamen. Odraz náboženských idejí v českém uměleckém řemesle. Praha 1998.
- Š. Holčík: Stredoveká kachliarska dielňa v Banskej Bystrici. Zbor. SNM 68. Hist. 14, 1974, 175-195.
- Š. Holčík: Stredoveké kachlice na Slovensku. Zbor. SNM 70. Hist. 16, 1976, 91-112.
- Š. Holčík: Ešte raz k nálezom gotických kachlíc v Banskej Bystrici. Zbor. SNM 71. Hist. 17, 1977, 133-138.
- Š. Holčík: Stredoveké kachliarstvo. Bratislava 1978.
- I. Holl: Renaissance-Ofen. Mittelalterliche Ofenkacheln in Ungarn. Acta Arch. Acad. Scien. Hungaricae 45, 1993, 247-299.
- L. Hromadová: Kaštieľ v Topoľčiankach. Bratislava 1959.
- H. Jordánková/I. Loskotová: Kachlová kamna v prostorách minoritského kláštera v Brně. Arch. Hist. 30, 2005, 445-456.č.
- J. Kohoutek/Č. Pavlík: Soubor kachlů z hradu Lukova. Arch. Hist. 33, 2007, 499-527.
- Kolektív autorov: A gótikától a Habánokig - Od gotiky po Habánov. Katalóg výstavy. Sárospatak 1996.
- M. Mácelová: Gotické kachlové pece z banskobystrickej radnice. Arch. Hist. 24, 1999, 409-420.
- P. Mosný: Slovenská Lupča. Nález. správa AÚ SAV 16 215/07. Nitra 2007.
- J. Pajer: Hromadný nález ze začiatku 17. storočia v Strážnici. Strážnice 1982.
- J. Pajer: Počátky novověké keramiky ve Strážnici. Strážnice 1983.
- Č. Pavlík/M. Vitanovský: Encyklopédie kachlů v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. Ikonografický atlas reliéfů na kachlích gotiky a renesance. Praha 2004.
- J. Richterová: Středověké kachle. Praha 1982.
- M. Ruttkay: Výskum hradu v Topoľčiankach. Arch. Hist. 16, 1991, 255-267.
- M. Ruttkay: Kleinadelsitz Topoľčianky. Castrum Bene 7. Nitra 2004, 243-264.
- M. Samuel: Záchranný výskum v areáli Starého mesta v Nitre. AVANS 1998, 2000, 147.
- H.-G. Stephan: Archäologische Ausgrabungen im Handwerkviertel der Hansestadt Lübeck (Hundestrasse 9-17) - ein Vorbericht. In: Lübecker Schriften zur Archäologie und Kulturgeschichte 1. Frankfurt am Main - Bern - Las Vegas 1993, 75-80.
- J. Šulcová: Zámer obnovy pamiatky Kaštieľ v Topoľčiankach. NKP. Bratislava 1982.
- J. Tamási: Verwandte Typen im schweizerischen und ungarischen Kachelfundmaterial in der zweiten Hälfte des 15. Jahrhunderts. Budapest 1995.
- P. Ušiak: Kachlice z barbakanu Mestského hradu v Banskej Bystrici. Arch. Hist. 27, 2002, 621-639.
- M. Wolf: Középkori templom és telepölés Szendrő-Gacsalon. Arch. Ért. 112, 1985, 240-264.

Kacheln aus der Burg in Topolčianky

Matej Ruttka

ZUSAMMENFASSUNG

Auf dem Hof des renaissancezeitlichen und klassizistischen Herrenhauses in Topolčianky wurde im Jahr 1990 eine archäologische Rettungsgrabung durchgeführt. Leider war nach der Ankunft der Archäologen ein Teil von Geländesituationen völlig zerstört. Außerdem befanden sich auf dem Innenhof zahlreiche ältere Kanalisationsnetze, Wasserleitungen und andere Netze, so konnten nur relativ wenige intakte Situationen verfolgt werden. Die Grabung dauerte ungefähr 6 Monate. Im Laufe der Grabung wurde ungefähr die Hälfte des Hofes freigelegt. Die Schnitte wurden in der Regel nach realen Schichten untersucht.

Bei der Grabung wurde die Besiedlung schon im 6.-8. Jh. (Objekte und Siedlungsschicht mit der Keramik des Prager Typs) und in der großmährischen Zeit belegt. Eine weitere Besiedlungsphase stammt aus der zweiten Hälfte des 12. und aus der ersten Hälfte des 13. Jh. In der Mitte des 13. Jh. kann die erste Brandschicht beobachtet werden. Ungefähr in der zweiten Hälfte des 13. Jh. wurde hier das erste steinerne Bauwerk turmförmigen Typs gebaut und im Laufe des 14. h. wurde allmählich der freie Raum zwischen dem Turm und dem inneren Rand der Gräben bebaut. Das neu entstandene Objekt (Turm) ist leicht unregelmäßig und es berücksichtigt geomorphologische Gegebenheiten des Geländes. Es wurden folgende Ausmaße festgestellt: 19,5 x 22,5 m. Im 15. Jh. gehörte zur Festung ein Brunnen (Nr. 2) zwischen der nördlichen Mauer und dem Graben. Er hatte einen Innendurchmesser von 120 cm. Er konnte leider nicht erforscht werden, deswegen kann nicht ausgeschlossen werden, dass der Brunnen auch älter war.

Am Anfang des 16. Jh. wurde an die östliche Mauer ein Turm leicht trapezförmigen Grundrisses (4,2 x 3,3 m, Breite der Mauern 65-70 cm) mit dem mittleren Steinpfeiler angebaut. Die starke Brandschicht aus der ersten Hälfte des 16. Jh. stimmt wahrscheinlich mit dem Bericht aus dem Jahr 1535 überein. In dem Bericht steht nämlich, dass die Burg ausgebrannt ist und ausgeplündert wurde und langsam zugrunde ging. In der zweiten Hälfte des 16. Jh. wurden allmählich alle Gräben und teils auch die eigentliche Burg verschüttet. Auf derart entstandener Fläche begann man eine ganz neue Burg zu bauen, und zwar um die verwüstete Festung herum und auf verschütteten Gräben. In der ersten Phase wurde die nördliche Festung mit zwei Basteien gebaut (nördlicher Teil des heutigen Herrenhauses und vielleicht auch ein Teil des östlichen Flügels). Rund herum entstand ein neuer mächtiger Graben, der einen viel größeren Raum umschloss. Seine Reste sind noch heute im Gelände zu sehen. Und eben das ist das Bauwerk, das im Jahr 1578 in der Liste der antitürkischen Festungen erwähnt wird.

Die verwüsteten Ruinen der „alten“ Burg wurden als Quelle des Baumaterials und gleichzeitig auch als Abfallraum ausgenutzt. Im 17. Jh. blieb nur ihr südöstlicher Teil stehen, es war nur ein Turm in der Mitte des Hofes. Außer durch die Grabung wird dies auch durch eine Zeichnung aus dem Jahr 1671 belegt. Im 17. Jh. wurde in diesem Raum ein Abfallraum ausgemauert, wobei dabei eine ganze Reihe von interessanten Funden besonders aus der ersten Hälfte des 17. Jh. entdeckt wurden (Keramik - Schüsseln, Töpfe, Pfannen, Kacheln, ein bronzer Leuchter, Messer mit knöcherner Griffverkleidung, ein Mörser usw.).

Unter Tausenden von Funden aus verschiedenen Zeitabschnitten bilden eine besondere Gruppe Kacheln bzw. deren Fragmente. Die absolute Mehrheit stammt aus verschiedenen Verschüttungs- und Ausgleichsschichten, das bedeutet, dass in keinem der Fälle es um in situ gefundene Reste eines Kachelofens geht. Es ist sehr wahrscheinlich, dass die ursprünglichen Öfen im Interieur der Burg im Laufe des 15.-17. Jh. standen. Eine große Variabilität deutet darauf hin, dass in der Zeit, besonders im 17. Jh., mit Hilfe von Kachelöfen in mehreren Räumlichkeiten der Burg geheizt wurde.

Nach der vorläufigen Auswertung muss konstatiert werden, dass die gefundenen Fragmente aus mindestens 489 Kacheln stammen, die in zwei Hauptgruppen eingeteilt werden können - Kammerkacheln (absolute Mehrheit) und Gefäßkacheln.

Die Gefäßkacheln (Schüsselkacheln) haben in der Regel eine viereckige Mündung (20-22 cm). Ihre Tiefe schwankt zwischen 8 und 11 cm und sie haben einen Bodendurchmesser von 10-12 cm.

Die Reliefkammerkacheln bilden die größte Gruppe. Die kugelförmige Kammer ist mit einer ovalen oder rechteckigen Heizungsöffnung abgeschlossen. Auf der äußeren Seite der Kammer befindet sich in der Regel eine geritzte Spirale. Ganz geläufig kommen auch seitliche Fangöffnungen (für den Draht) vor. Die vordere Heizwand war am häufigsten quadratisch (Ausmaße in der Regel zwischen 20-25 cm), selten war sie auch rechteckig (Breite 20-25 cm, Höhe 29-35 cm). Ihre Verzierungsmotive können in die folgenden Hauptgruppen eingeteilt werden:

- religiöse Motive: hl. Margareta (die sog. Kachel aus Banská Bystrica), der hl. Ladislau, Jüngstes Gericht, Zwölf Jungfrauen, Kreuzigung des Herrn, Heiliger Geist, Vekündigung, Mose, der heilige Georg im Kampf mit einem Drachen und weitere Motive von bis jetzt nicht identifizierten Heiligen;
- weltliche Motive: Ritter, Bürger, Kämpfer (bzw. Jäger), Hellebardier;
- heraldische Motive: Schildträger mit dem ungarischen Zeichen, Löwe;
- architektonische Motive: am häufigsten wurden sie in Kombination mit weiteren Motiven verwendet (es geht vor allem um verschiedene Portale, Säulen, aber auch um Zinnen u. Ä.);
- pflanzliche und geometrische Motive: sie bilden die am zahlreichsten vertreten Gruppe, besonders im Horizont des 17. Jh. (eine breite Skala von Ranken, Blättern, Stengeln usw.);
- vereinzelt wurden auch Kacheln mit Bruchstücken von Inschriften gefunden (gotische Minuskule).

Aus der Sicht der Datierung bzw. der Stratigraphie können die Kacheln in zwei größere Gruppen eingeteilt werden.

Die erste Gruppe bilden in den Verschüttungsschichten der abgerissenen Burg gefundene Kacheln (Ende des 15. bis 16. Jh.). In dieser Gruppe können noch der ältere Horizont (Ende des 15. bis Anfang des 16. Jh. - Abb. 1) und der jüngere Horizont (zweites und drittes Drittel des 16. Jh. - Abb. 2) ausgetragen werden.

Die zweite Gruppe bilden die Kacheln, die in der Abfallgrube gefunden wurde. Diese Grube war in die Verschüttungsschichten der abgerissenen Burg eingelassen (17. Jh. - Abb. 3).

Die stratigraphische Situation deutet darauf hin, dass die Kacheln mit den Motiven der Kreuzigung und der Eichenblätter und ein Teil der schüsselförmigen Kacheln aus einem Ofen stammen. Es handelt sich um unglasierte Kacheln, deren vordere Heizwand mit weißer Farbe „gestrichen“ wurde. Ein Laie, der sich in der Technologie der Kachelherstellung nicht auskennt, könnte vielleicht denken, dass es sich um eine unvollkommene bzw. falsch aufgetragene Glasur handelt. Es ist jedoch nicht ausgeschlossen, dass es um einen einfachen weißen Anstrich des Ofens ging. Die Kammerreliefkacheln stammen wahrscheinlich aus dem unteren Teil des Ofens und Schüsselkacheln aus dem oberen Teil des Ofens.

Bei den Kammerkacheln lässt sich eine ganze Reihe von technologischen Details beobachten - Abdruck eines groben Gewebes auf der hinteren Seite der vorderen Heizwand, die Kammer wurde scheibengedreht u. Ä.

Aus der Sicht der Oberflächenbearbeitung können die Kacheln in drei große Gruppen eingeteilt werden:

- unglasierte bzw. mit dem schon erwähnten weißen Anstrich (z. B. Kreuzigung, Löwe, Eichenblätter, hl. Ladislaus);
- grün glasierte (hl. Margareta, Mos u. Ä.);
- gelbgrün glasierte und polychrom glasierte - gelb, weiß, blau, braun, grau (z. B. Verkündigung, heiliger Geist, Jüngstes Gericht, Ritter, Lunette).

Im 15. und am Anfang des 16. Jh. wurden vor allem unglasierte (graue und ziegelrote) und grün glasierte Kacheln verwendet. Im Laufe des 16. Jh. überwiegen mehr polychrom glasierte Exemplare. Im Horizont des 17. Jh. überwiegen absolut grün glasierte Kacheln.

Abb. 1. Topoľčianky. Abbildung der Burg nach der ersten militärischen Kartierung.

Abb. 2. Topoľčianky. Blick auf die Grabungsfläche.

Abb. 3. Topoľčianky. Grundriss des Kastells und der freigelegten mittelalterlichen und frühneuzeitlichen Architektur (Hof nach: *Ruttkay 1991*, Bauentwicklung der existierenden Architektur nach unveröffentlichten Unterlagen von M. Bóna).

Tab. I-L. Topoľčianky. Funde von Kacheln.

Übersetzt von Michal Dvorecký

PhDr. Matej Ruttkay, CSc.
Archeologický ústav SAV
Akademická 2
SK-949 21 Nitra
matej.ruttkay@savba.sk

STUDIJNÉ ZVESTI

ARCHEOLOGICKÉHO ÚSTAVU
SLOVENSKEJ AKADÉMIE VIED

43

Publikácia vznikla v rámci Centra excelentnosti SAV
Výskumné centrum najstarších dejín Podunajska
pri Archeologickom ústave SAV v Nitre
Zmluva III/1/2005

Študijné zvesti Archeologického ústavu SAV
43 - 2008

Recenzovaný časopis / Peer-reviewed journal

Hlavný redaktor / Editor-in-chief
Ivan Kuzma

Redakčná rada / Editorial board
Jozef Bujna, Eva Fottová, Joachim Henning, Ivan Cheben, Alexandra Krenn-Leeb, Ján Rajtár, Jozef Zábojník

Výkonná redaktorka / Executive editor
Daniela Fábiková

Počítačové spracovanie / Computer elaboration
Zuzana Turzová

Grafický návrh a počítačové spracovanie obálky / Graphic layout and computer elaboration of the cover
Ivan Kuzma

Recenzenti / Critics
Prof. PhDr. Alexander Ruttka, DrSc.; doc. PhDr. Pavel Kouřil, CSc.

© Archeologický ústav SAV Nitra 2008
Vychádza dva razy do roka / Issued twice a year

Kontaktná adresa (príspevky, ďalšie informácie) / Contact address (Contributions, Further informations)
Archeologický ústav SAV, Akademická 2, SK-949 21 Nitra, Slovakia
Tel: +421 6410051, Fax: +421 37 7335618, e-mail: ivan.kuzma@savba.sk

Rozširuje, objednávky a predplatné prijíma / Distributing, booking and subscription receives
Archeologický ústav SAV, Akademická 2, SK-949 21 Nitra
e-mail: nrauhalm@savba.sk

Za znenie a obsah príspevkov zodpovedajú autori.
The authors are responsible for their contributions.

Žiadna časť tejto publikácie nesmie byť reprodukovaná alebo rozširovaná v žiadnej forme - elektronicky či mechanicky, vrátane fotokópií, nahrávania alebo iným použitím informačného systému vrátane webových stránok, bez predbežného písomného súhlasu vlastníka vydavateľských práv.

No part of this publication may be reproduced or transmitted in any form - electronic or mechanical, including photocopy, recording, or any information storage and retrieval system, including web pages, without the prior written permission from the copyright owner.

ISSN 0560-2793
ISBN 978-80-89315-08-6

Tlač MICHEL ANGELO Nitra / Printed by MICHEL ANGELO Nitra

OBSAH - INHALT

Vladimír Hašek - Lubomír Maštera - Jiří Šindelář - Zuzana Thomová

Non-destructive research of the church of birth of the virgin in Želiv by Humpolec	5
Nedestruktivní průzkum kostela Narození P. Marie v Želivě u Humpolce	21

Zoja Benkovský-Pivočarová

Zur bronzezeitlichen Siedlung Buhuberg in Waidendorf	23
K súdisku z doby bronzovej na Buhubergu vo Waidendorfe	40

Milan Horňák - Susanne Stegmann-Rajtár

Osídlenie stredného Ponitria v neskorej dobe bronzovej a včasnej dobe železnej: využitie GIS-analýz	43
Besiedlung am Mittellauf der Nitra während der Spätbronze- und Früheisenzeit: Ergebnisse einer GIS-Analyse	52

Branislav Kovář

Neskorá doba laténska v Pohroní a Poiplí so zameraním na etnickú otázku	53
Spätlatènezeit im Grantal und Eipeltal mit dem Schwerpunkt auf die ethnische Problematik	61

Klára Marková - Marián Samuel

Nálezy zo staršej a začiatku strednej doby bronzovej z Ponitrianskej galérie v Nitre	63
Funde aus der älteren und dem Anfang der mittleren Bronzezeit aus der Ponitrianska galéria in Nitra	91

Rostislav Nekuda

Stavební vývoj hospodářských staveb středověké vesnice na Moravě	95
Development of Farm Constructions in the Moravian Medieval Village	120

Matej Ruttkay

Kachlice z hradu v Topoľčiankach	121
Kacheln aus der Burg in Topoľčianky	231

Marián Soják - Ján Obuch - Peter Holec

Osteologický materiál vtákov a cicavcov (Vertebrata - Aves et Mammalia) z archeologického výskumu Lučivnianské jaskyne	233
Osteologisches Material der Vögel und Säugetiere (Vertebrata - Aves et Mammalia) aus der archäologischen Grabung in Lučivnianska jaskyňa	246

Paweł Valde-Nowak - Marián Soják - Vítazoslav Struhář

Prvé doklady epipaleolitickeho osídlenia na území Liptova	249
Erste Belege der epipaläolithischen Ansiedlung auf dem Gebiet der Liptau	255

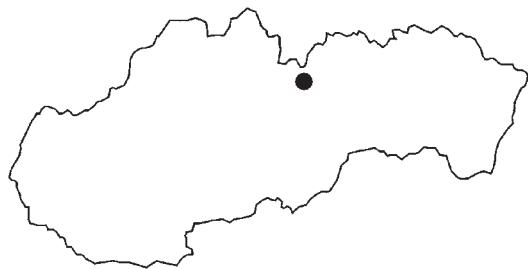
Václav Furmánek

Výročná správa o činnosti Archeologického ústavu SAV v rokoch 2006-2007	257
---	-----

Skratky	281
---------------	-----

OSTEOLOGICKÝ MATERIÁL VTÁKOV A CICAVCOV (VERTEBRATA - AVES ET MAMMALIA) Z ARCHEOLOGICKÉHO VÝSKUMU LUČIVNIANSKEJ JASKYNE *

Marián Soják - Ján Obuch - Peter Holec

Slovensko, horný Spiš, povodie Popradu, jaskynná archeologická lokalita, speleoarcheologický výskum, analýza nálezového inventára, limnosilicít, osteologický materiál, rozbor fauny - cicavce, vtáky, tundra, arktická step, mierna klíma, osídlenie Spiša, paleontológia, epipaleolit

Slovakia, upper Spiš region, Poprad river basin, archaeological cave site, speleoarchaeological excavation, analysis of finds register, silicite, osteological material, study of fauna - mammals, birds, tundra, Arctic steppe, mild climate, settlement of Spiš, paleontology, Epipaleolithic

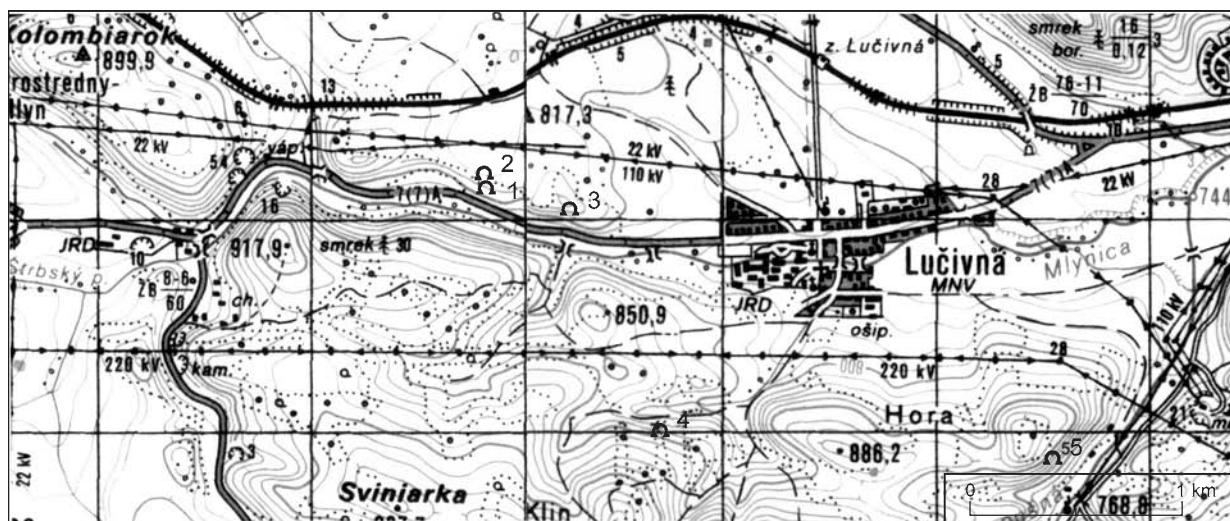
Osteological Bird and Mammal Material (Vertebrata - Aves et Mammalia) from Archaeological Excavation of Lučivnianska Cave

Presented are results from the archaeological excavation of the site Lučivná - Lučivnianska cave 1, Poprad district (2003). Relatively extensive osteological material from ten mammalian species and nine bird species was found. The species represented indicate three types of paleologic environment. The first one is a cold, treeless landscape - tundra or Arctic steppe. It is attested by the presence of reindeer and two ptarmigan species. The second type of paleologic environment is the transfer to a cold forest steppe with sparse grasses. Cave bear, horse and steppe crane may have lived here. The last landscape type is characterised by warmer climate, forests and grasses with water. This type may belong to the beginning of the Holocene, based on the found fauna of mammals and birds. The world climate became considerably warmer and in our conditions forest vegetation started to spread. The presence of forest has been confirmed by finds of both types of grouse, golden eagle and mammals (deer, roe deer and brown bear). The presence of water is confirmed by finds of water birds remains (duck and ruff). The osteological material was accompanied by a silicite blade of Upper Paleolithic character. Along with most of the recorded fauna it belongs probably to the Epipaleolithic, which has also been confirmed on open settlements (Lučivná, Lučivná/Svit, Spišská Teplica, Veľký Slavkov), in caves in the nearby area (Spišská Teplica - cave Suchá diera) and in the wider region of upper Spiš (Haligovce - cave Aksamitka). More specific chronological-cultural classification of Paleolithic finds from Lučivnianska cave 1 remains unclear. Radiocarbon dating C14 of finds from the presented cave is still missing. Some of the animal bones may have been brought to the cave by carnivores and are thus not necessarily related to the presence of Paleolithic hunters. The analysed osteological finds complete considerably our knowledge of Paleolithic conditions in this part of northern Slovakia.

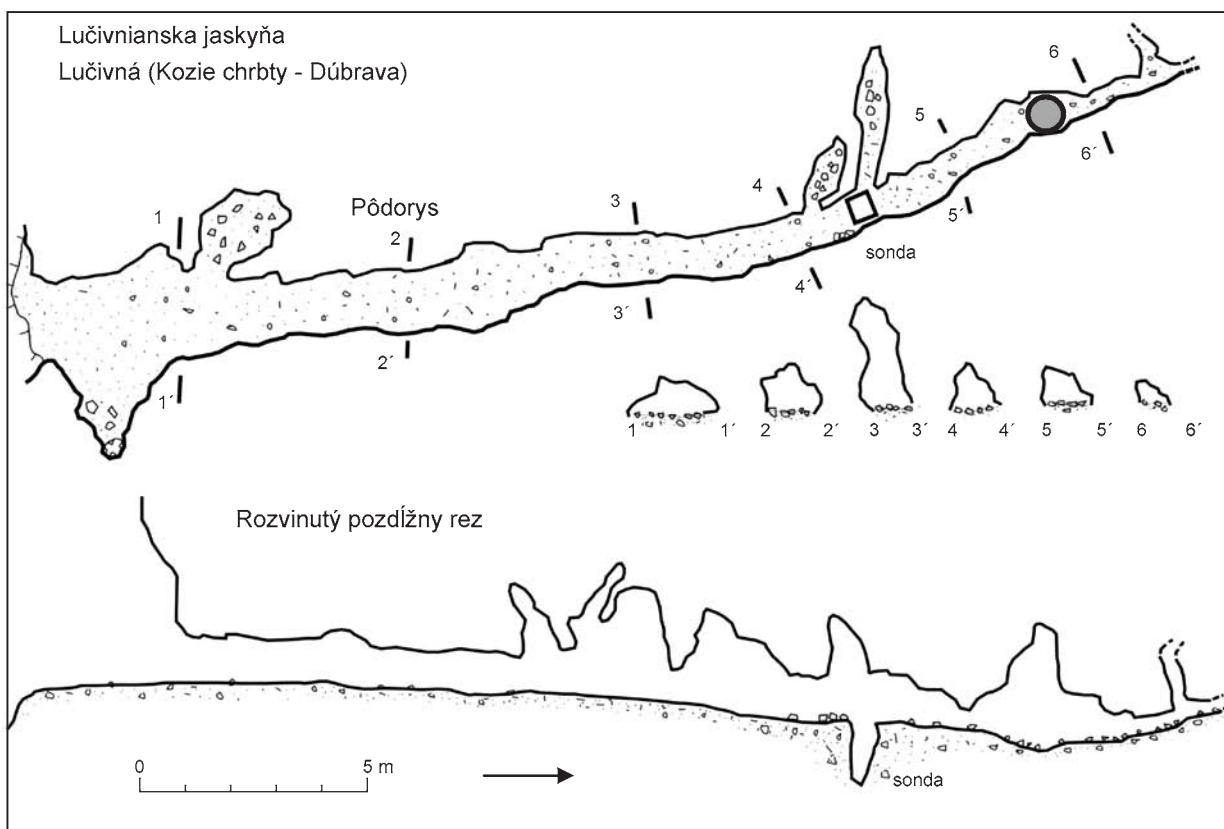
ÚVOD

Slovenské jaskyne obsahujú pomerne veľa zvyškov stavovcov, najmä cicavcov z obdobia pleistocénu. Kosti vtákov sa však objavujú vzácnejšie. Z tohto pohľadu je výnimcočou lokalitou Lučivnianska jaskyňa 1. V tejto jaskyni sa našiel početný osteologický materiál avifauny, ktorý patrí až deviatim druhom vtákov. Zmienené nálezy výraznou mierou doplňujú naše poznatky o paleopodmienkach v tejto časti severného Slovenska. R. Musil (1985) vypracoval podrobne zloženie fauny počas poslednej doby ľadovej (würm) na základe cicavcov. Toto členenie dobre dopĺňa spoločenstvo vtákov na študovanej speleoarcheologickej lokalite. V sprievode paleontologického materiálu sa vyskytol štiepaný kamenný

* Štúdia vznikla v rámci grantového projektu 1/3053/06 agentúry VEGA.

A

B

Tab. I. Lučivniansky kras. A - polohy evidovaných jaskýň v katastri obce Lučivná (1 - Lučivnianska jaskyňa 1; 2 - Zasypaná jaskyňa; 3 - Lučivnianska jaskyňa 2; 4 - Lučivnianska jaskyňa 5; 5 - Lopušná jaskyňa 1); B - Lučivnianska jaskyňa 1. Plán jaskyne podľa Š. Madaráša a J. Madaráša vyhotovil F. Mihál. Poloha výskumu v r. 2003 je vyznačená krúžkom.

artefakt, pravdepodobne z obdobia neskorého paleolitu. Tento príspevok komplexne analyzuje nálezový inventár z Lučivnianskej jaskyne 1, pochádzajúci zo záchranného výskumu v roku 2003. Výsledky do terajších výskumov v jaskyni boli zatiaľ prezentované len informatívne, a to najmä z pohľadu ojedinele doložených osídlení (*Soják 2005, 98-101; Soják/Soják/Suchý 2004, 177*). Podrobnejši rozbor paleontologickej nálezov nebol publikovaný.

OPIS JASKYNE

V katastri obce Lučivná (okr. Poprad) je podľa aktualizovaného zoznamu jaskyň na území Slovenska evidovaných 6 jaskyň, označených ako Lučivnianska jaskyňa 1 až 6 (*Bella/Hlaváčová/Holubek 2007, 34*). Okrem nich sa v roku 2003 podarilo objaviť a v nasledujúcom roku aj sčasti skúmať ďalšiu, v poradí siedmu jaskyňu, označenú ako Zasypaná jaskyňa (*Soják 2007; Soják/Soják/Suchý 2004, 177*). Spomedzi nich patria medzi najvýznamnejšie prvé dve jaskyne, ktoré poskytli najvýraznejší nálezový inventár. Analyzovaný materiál pochádza z Lučivnianskej jaskyne 1, známej tiež pod označením Dlhá diera (*Droppa 1972, 94*). Jaskyňa leží 1,8 km západne od obce Lučivná, nad ľavým brehom Malého Popradu. Situovaná je asi 30 m severne od cesty z Lučivnej do Štrby, v nadmorskej výške 800 m (tab. I: A). Ide o fluviokrasovú jaskyňu vytvorenú v strednotriásowych chočských dolomitoch. Jaskyňa má dĺžku 34 m a tvorí ju jediná, takmer rovná chodba s výškou od 1 do 4 metrov. Dno je vyplnené hrubými hlinito-kamennými sedimentmi, v krátkych odbočkách ho tvorí sutina. Steny sú miestami pokryté zvetranými sintrovými nátekmi s hrúbkou do 5 cm. Jaskyňa v severozápadnom smere končí neprielezou puklinou s malou možnosťou ďalšieho pokračovania (tab. I: B).

HISTÓRIA VÝSKUMOV

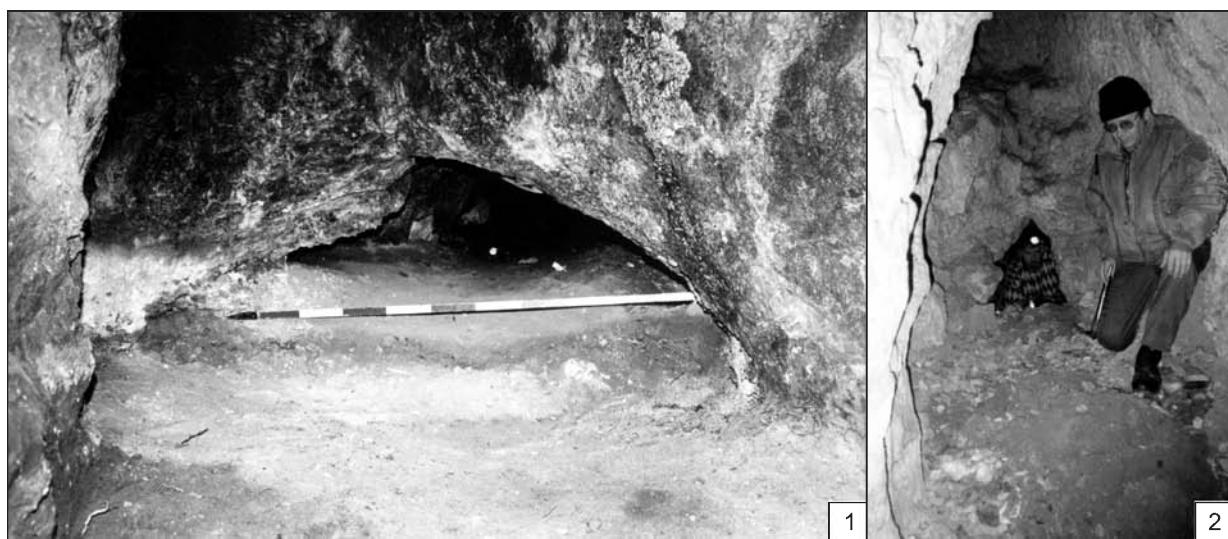
Obidve najvýznamnejšie jaskyne v Lučivnej (Lučivnianska jaskyňa 1 a 2) skúmal už G. Primics a z poverenia Uhorského karpatského spolku v roku 1880 aj S. Roth (1882, 333-335).

V rokoch 1983-1984 realizoval v jaskyni speleologický prieskum I. Kolcún (v rokoch 1985-1991 organizovaný v SSS - Speleoklube Slovenský raj). Objavil viaceré paleontologickej nálezy, ktoré sa prostredníctvom J. Bártu dostali na analýzu O. Fejfarovi do Prahy (ústne informácie I. Kolcúna a J. Bártu). Išlo o kosti jaskynného medveďa a nosorožca, ktoré sú toho času nezvestné. Zo speleologického hľadiska jaskyni venovali pozornosť viacerí jaskyniari (*Ferenc 1994, 8, 9; Madarás 1988, 18*), avšak výsledky ich výskumov neboli publikované. Podrobne jaskyňu zameral a jej plán vyhotobil F. Miháľ (*Soják/Miháľ 2007*). Horolezcam, najmä však turistami permanentne navštievovaná a tým aj devastovaná jaskyňa bola cieľavedomejšie po prvý raz skúmaná až M. Sojákom v roku 1998 (tab. II: 1). Výskum upriamil pozornosť na vchodovú časť jaskyne (*Soják 2000, 150*). Na východnom okraji poškodenej kultúrnej vrstvy sa popri novovekých náleزو (glazúrovaná keramika, 50-halierová minca ČSR) našli tri črepy z 13. stor. Študenti SPŠ v Spišskej Novej Vsi (M. Hockicko, R. Zubaj) pod dohľadom speleológa (F. Pomorský) vyhľabili v roku 2003 pod jaskynným vchodom stratigrafickú sondu. Neskoršou obhliadkou (M. Soják) sa v preskúmaných sedimentoch našli ojedinelé zvieracie kosti, tri novoveké črepy so zelenou glazúrou a šesť fragmentov keramiky z 13. stor. Na svahu pred jaskynou sa našla novoveká minca. Bol to 10-halierník Františka Jozefa I. (1848-1919) z roku 1915 (mincovňa v Kremnici). Rozsiahle amatérské výkopy v zadnej polovici jaskyne si v roku 2003 vynútili realizáciu podrobnejšieho záchranného archeologického výskumu (*Soják 2005, 98-101*), ktorého výsledky prezentujeme v tomto príspevku (tab. II: 2).

OPIS NÁLEZOV A METODIKA VÝSKUMU

Analyzované boli nálezy z dvoch škatúľ. V prvej spočívali tri papierové vrecká (1-3) s množstvom kostí zvierat. Vo vrecku 3 sa nachádzali početné vtáče kosti. V druhej škatuli boli uložené dve papierové vrecká plné kostí, ich ústupov a zubov zvierat. Kosti z oboch škatúľ sú zachované prevažne vo fragmentárnom stave. Stav zachowania kostí si nevyžaduje ich konzerváciu. Mnohé zlomky sa v dôsledku silného poškodenia nepodarilo určiť. Kvôli lepšej orientácii bol osteologický materiál očislovaný.

Výsledky analýzy umožnili spoznať zloženie fauny z tejto speleoarcheologickej lokality z obdobia paleolitu. Živočíšne spoločenstvo tvorili:

Tab. II. Lučivná, Lučivnianska jaskyňa 1. 1 - profil pod vchodom do jaskyne, skúmaný v r. 1998; 2 - miesto paleolitických nálezov počas výskumu v r. 2003. Foto: M. Soják.

- cicavce - *Bos/Bison* (pratur/zubor), *Canis lupus* (vlk), *Capreolus capreolus* (srnec lesný), *Cervus elaphus* (jeleň lesný), *Equus caballus* (kôň), *Lepus europaeus* (zajac poľný), *Rangifer tarandus* (sob arktický), *Ursus arctos* (medveď hnedy), *Ursus spelaeus* (medveď jaskynný), *Vulpes vulpes* (líška obyčajná);
- vtáky - *Anas cf. strepera* (kačica chrapkavá), *Aquila cf. chrysaetos* (orol skalný), cf. *Anthropoides virgo* (žeriav stepný), cf. *Philomachus pugnax* (bojovník bahenný), *Lagopus lagopus* (snehuľa kapcavá), *Lagopus mutus* (snehuľa horská), *Lyrurus tetrix* (tetrov hoľniak), *Pyrrhocorax pyrrhocorax* (čavka červenozobá), *Tetrao urogallus* (tetrov hlucháň).

Osteologický materiál

Škatuľa 1, vrecko 1

Vrecko s početnými fragmentmi kostí pochádzajúcich prevažne z lebečnej časti cicavcov.

1. *Canis lupus*, fragment ľavej sánky so zubami P3, P4, M1.
 2. *Cervus elaphus*, fragment pravej vety sánky s mliečnym chrupom.
 3. *Equus caballus*, ľavý horný mliečny zub P3, P4?
 - 3a. *Equus caballus*, ľavý horný zub, asi molár.
 - 4d, 4s. *Lepus? europaeus*, fragmenty sánok: d = dexter (pravé), s = sinister (ľavé).
 5. *Capreolus capreolus*, fragment pravého parohu.
 6. *Bos/Bison?*, fragment Mc (metakarpálnej) kosti.
 7. *Ursus spelaeus*, fragment pravej strany sánky (*corpus mandibulae*) so zubami P4, M1 (odlomený) a M2 dext.
 - 8d, 8s. *Ursus spelaeus*, fragment čel'usti (*maxilla*) s druhou hornou stoličkou: d = dexter (pravá), s = sinister (ľavá).
 9. *Ursus spelaeus*, fragment asi vrchného špičiaka zuba (*caninus*).
 10. *Ursus spelaeus*, fragment asi vrchného špičiaka zuba (*caninus*).
 11. *Rangifer tarandus?*, fragment parohu.
 12. *Ursus arctos*, fragment ľavého tela sánky (*corpus mandibulae*) so zubami M1 a M2 sin.
 13. Fragment parohu neznámeho jeleňovitého párnokopytníka.
 14. *Vulpes vulpes*, fragmenty tel sánok (*corpus mandibulae*): d = dexter (pravé), s = sinister (ľavé).
 15. *Ursus arctos*, druhý pravý spodný molár - M2 dext.
 16. *Ursus spelaeus*, hryzák (*incisivus*).
 17. *Ursus spelaeus*, hryzák (*incisivus*).
 18. *Vulpes vulpes*, takmer kompletnej pravá veta sánky mláďaťa líšky s mliečnym chrupom.
 19. *Ursus arctos*, pravdepodobne ľavá spodná tretia stolička M3.
 20. *Ursus arctos*, hryzák (*incisivus*).
 21. Neurčené - fragment pravdepodobne pravej lakťovej kosti - proximálna časť.
 22. *Cervus elaphus?*, zvyšok parohu.
- Neočíslované - 8 zubov vypadnutých zo sánok líšok (*Vulpes vulpes*), rezák zo zajaca (*Lepus europaeus*).

Škatuľa 1, vrecko 2

Vrecko je plné fragmentov kostí, z ktorých prevažujú rebrá. Prítomné sú aj zlomky lebiek, dlhých kostí a stavcov. Nemožno určiť druhové určenie zvierat. Je zrejmé, že vo vrecku sú zmiešané staršie (pleistocénne) a mladšie (holocénne) kosti.

Škatuľa 1, vrecko 3

Obsahuje množstvo dlhých kostí, niekoľko stavcov a kosti lebky zajaca a líšky. Pozoruhodné je, že takmer tretina kostí z tohto vrecka patrí vtákom.

C i c a v c e:

1. *Lepus europaeus*, fragmenty lebky, hlavne čeľuste s alveolárnymi otvormi (2 ks).
2. *Lepus europaeus*, pravé telo sánky - *ramus mandibulae* (1 ks).
3. *Vulpes vulpes*, druhý krčný stavec - *axis*.
4. *Vulpes vulpes*, pravá holenná koſť - *tibia dext.*
5. *Vulpes vulpes*, pravá ramenná koſť - *humerus dext.*
6. *Vulpes vulpes*, pravá lakťová koſť - *ulna dext.*
7. *Vulpes vulpes*, ľavá lakťová koſť - *ulna sin.*

V t á k y:

8. *cf. Anthropoides virgo*, distálna časť - *tarsometatarsus sin.*
9. *Tetrao urogallus*, *tarsometatarsus*.
10. *Lyrurus tetrix*, 5 ramenných kostí (z nich jeden fragment distálnej časti) - z toho 4 pravé a 1 ľavá, 1 ľavý tarzometatarzus.
11. *Lagopus lagopus*, 22 ramenných kostí (*humerus*) - z toho 11 pravých a 11 ľavých, 2 tarzometatarzálne kosti - ľavá a pravá.
12. *Lagopus mutus*, 14 ramenných kostí (*humerus*) - z toho 7 ľavých a 7 pravých, 1 pravý tarzometatarzus a pravý tretí metakarpus.
13. *Pyrrhocorax pyrrhocorax*, ramenná koſť (*humerus sin.*).
14. *cf. Philomachus pugnax*, ramenná koſť (*humerus dext.*).
15. *Anas cf. strepera*, ramenná koſť (*humerus dext.*).
16. *Aquila cf. chrysaetos*, ramenná koſť (*humerus*) mladého jedinca + os mc. III + os mc. IV. sin., ľavé záprstné kosti III a IV.

Škatuľa 2, vrecko 4

Vrecko obsahuje fragmenty dlhých kostí, lebiek a stavcov najmä jaskynných medveďov, pričom prítomných je tiež niekoľko azda mladších kostí (svetlejšie, nepokryté sintrom), patriacich inému zvieraju.

C i c a v c e:

1. *Ursus spelaeus*, ľavá päťová koſť (*calcaneus sin.*).
2. *Ursus spelaeus*, atlas - nosič, prvý krčný stavec.
3. *Ursus spelaeus*, distálny fragment stehnovej kosti.
4. *Ursus spelaeus*, fragment prednej časti tela sánky s alveolárnym otvorom po C.
5. Neznámy kopytník, fragment ramennej kosti (veľkosti srnca).

Škatuľa 2, vrecko 5

Obsahuje zmes fragmentov kostí veľkých zvierat, najmä lebky, stavce a dlhé kosti.

C i c a v c e:

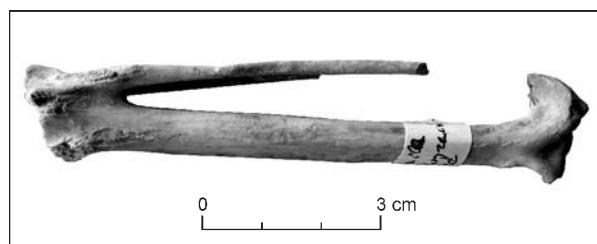
1. *Ursus spelaeus*, fragment pravej čelovej kosti s postorbitálnym výbežkom.
2. *Ursus spelaeus*, fragment intermaxily s alveolami po rezákových zuboch.
3. *Ursus spelaeus*, fragment proximálnej časti lopatky, doložené sú aj viaceré zlomky kostí lebky jaskynného medveďa, zlomok ramennej kosti, fragment zadnej časti vetvy sánky, zlomky stavcov, niekoľko zvyškov mladých jedincov - pravá tibia (holenná koſť).
Prítomná je tiež malá päťová koſť kopytníka (*Capreolus?* - srnec?).

Systematická časť

Analyzované kostrové zvyšky živočíchov - stavovcov (*vertebrata*) - sú zastúpené triedou vtákov (*aves*) a triedou cicavcov (*mammalia*). Pri vtákoch sme použili systém triedenia podľa *W. Makatscha* (1966), pri cicavcoch triedenie podľa *Z. Špinara* a *Z. Buriana* (1984).

Obr. 1. Ukážka zvieracích kostí. 1 - *Anas cf. strepera* (kačica chrapkavá), pravá ramenná košť; 2 - *Tetrao urogallus* (tetrov hlucháň), tarzometatarzus. Foto: P. Holec.

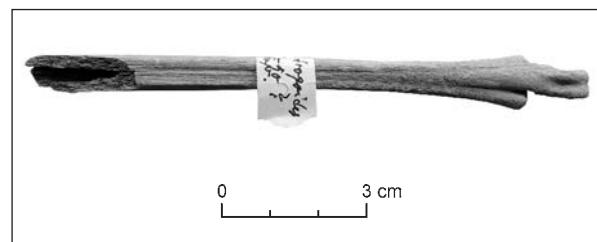
Obr. 2. Fragment zvieracej kosti. *Aquila cf. chrysaetos* (orol skalný), karpometakarpus. Foto: P. Holec.

Obr. 4. Ukážka zvieracích kostí. *Lyrurus tetrix* (tetrov holniak), ľavá (1) a pravá (2) ramenná košť. Foto: P. Holec.

Obr. 3. Ukážka zvieracích kostí. *Lagopus mutus* (snehuľa horská), pravé ramenné kosti. Foto: P. Holec.

Obr. 5. Fragment zvieracej kosti. *Anthropoides virgo* (žeriav stepný), tarzometatarzus. Foto: P. Holec.

V t á k y

Kmeň: *Vertebrata*

Trieda: *Aves*

Podtrieda: *Ornithurae*

Infratrieda: *Carinatae*

- Rad: *Anseriformes*

Čeľad: *Anatidae*

Rod: *Anas*

Druh: *Anas cf. strepera* - kačica chrapkavá (obr. 1: 1). Podľa O. Ferianca (1977) je rozšírená v Európe, Ázii a v Severnej Amerike. Vyhľadáva močiare a väčšie vodné plochy s ostrovmi s bohatým rastlinným porastom. Na malých vodných plochách sa zastavujú len pri prelete a žijú hlavne v nížinách.

- Rad: *Falconiformes*

Čeľad: *Accipitridae*

Rod: *Aquila*

Druh: *Aquila cf. chrysaetos* - orol skalný (obr. 2; 6: 3). Žije v holarktickej oblasti. O. Ferianc (1977) uviedol, že obýva juhoeurópske a stredoeurópske vrchy a na severe okrem škótskych a škandinávskych vrchov aj roviny. U nás obýva najmä vysoké vrchy a boralá vo vrchnej časti montánneho a subalpínskeho pásma, ale aj hory, nie však kompaktné, ale s čistinami a lúkami, alebo okrajové partie s poliami a pasienkami.

- Rad: *Galliformes*

Čeľad: *Tetraonidae*

Rod: *Lagopus*

Druh: *Lagopus lagopus* - snehuľa kapcová. Dnes žije v severnej Európe, na Sibíri a v Severnej Amerike. Obýva veľmi chladné až tundrové biotopy.

Druh: *Lagopus mutus* - snehuľa horská (obr. 3). Žije v Škótsku, na severe Škandinávskeho polostrova, na Islande, Špicbergoch a Grónsku, na severe Ázie a Severnej Ameriky. Ako glaciálny relikt je rozšírená aj v Alpách a Pyrenejách (Makatsch 1966).

Rod: *Lyrurus*

Druh: *Lyrurus tetrix* - tetrov hoľniak (obr. 4). Je rozšírený v severnejšej časti Európy a Ázie (Ferianc 1977).

Obýva najmä zmiešané a listnaté lesy, ale aj rašeliniská a vlhké lúky. Podľa W. Makatscha (1966) na severe Európy môže žiť aj v lesostepiach a tajge.

Rod: *Tetrao*

Druh: *Tetrao urogalus* - tetrov hlucháň (obr. 1: 2). Je rozšírený v Európe a Sibíri. Vyhľadáva staršie redšie hory, zmiešané porasty, menej ihličnany. Dôležitá je prítomnosť bobuľnatých krovín, ako sú čučoriedky, brusnice, maliny a pod., ale aj prítomnosť trávnatých pasienkov a rúbaní (Ferianc 1977).

- Rad: *Gruiformes*

Čeľad: *Gruidae*

Druh: *Anthropoides virgo* - žeriav stepný (obr. 5). Obýva otvorené priestranstvá, bezlesné nížiny a hory do výšky 3000 m n. m., ale nebýva ďalej od vody ako 1500 m. Je rozšírený vo východnej a centrálnej Ázii, menšie populácie sú pri Čiernom mori a v Turecku.

- Rad: *Charadriiformes*

Čeľad: *Scolopacidae*

Rod: *cf. Philomachos*

Druh: *cf. Philomachos pugnax* - bojovník bahenný (obr. 6: 1). Obýva severnú časť Európy a Sibíri. Južná hranica jeho rozšírenia ide po južnom rozhraní tundry, prípadne lesotundry. Vyhľadáva plytké bahnité brehy riek alebo stojatých vôd, inundačné lúky a podobne (Ferianc 1977).

- Rad: *Passeriformes*

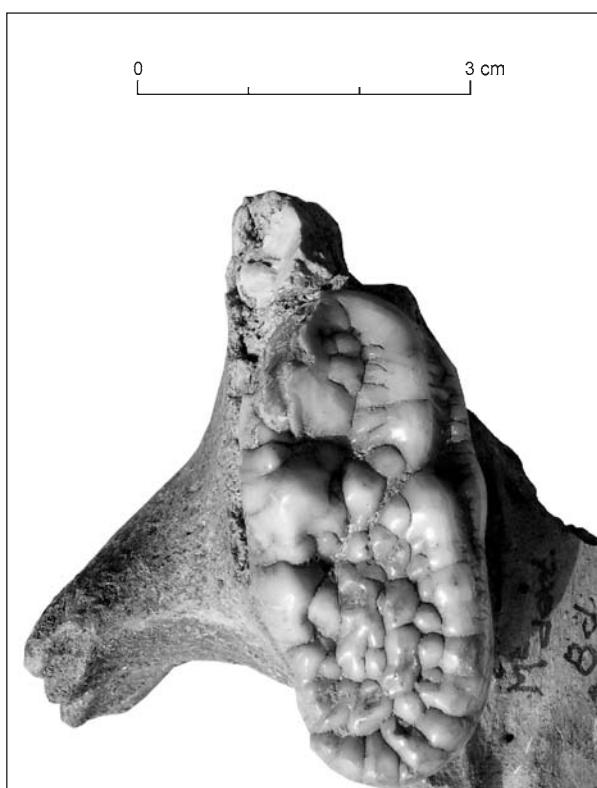
Čeľad: *Corvidae*

Rod: *Pyrrhocorax*

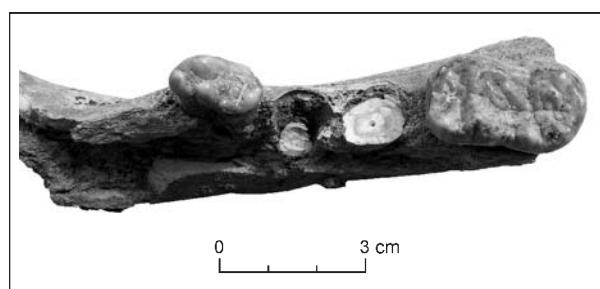
Druh: *Pyrrhocorax pyrrhocorax* - čavka červenozobá (obr. 6: 2). Podľa W. Makatsha (1966) sa vyskytuje v alpínskej zóne vysokých hôr.

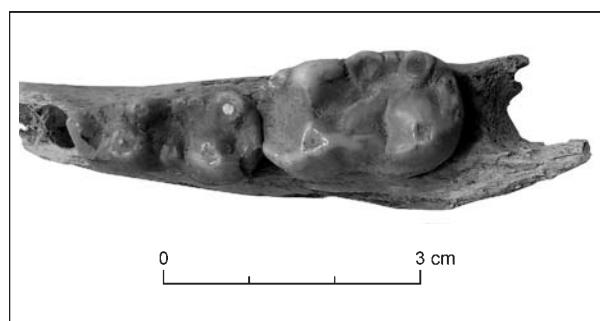
Obr. 6. Ukážka zvieracích kostí. 1 - *cf. Philomachos pugnax* (bojovník bahenný), ramenná kost; 2 - *Pyrrhocorax pyrrhocorax* (čavka červenozobá), ramenná kost; 3 - *Aquila cf. chrysaetos* (orol skalný), juvenilná ramenná kost. Foto: P. Holec.

Obr. 7. Fragment zvieracej kosti. *Ursus spelaeus* (medved jaskynný), druhá pravá horná stolička M2. Foto: P. Holec.

Obr. 8. Fragment zvieracej kosti. *Ursus spelaeus* (medved jaskynný), fragment sánky so zubami P4 a M2. Foto: P. Holec.

Obr. 9. Fragment zvieracej kosti. *Ursus arctos* (medved hnedý), fragment ľavého tela sánky (*corpus mandibulae*) so zubami M1 a M2 sin. Foto: P. Holec.

C i c a v c e

Kmeň: *Vertebrata*
Trieda: *Mammalia*
Infratrieda: *Eutheria*

- Rad: *Carnivora*
Nadčeľad: *Arctoidea*
Čeľad: *Ursidae*
Rod: *Ursus*

Druh: *Ursus spelaeus* - medveď jaskynný (obr. 7; 8). Podľa R. Musila (1985) je typický pre všetky krasové oblasti. Mal široké rozpäťie tolerancie k prostrediu. Jeho geografická a individuálna variabilita bola extrémne veľká. V poslednom glaciáli (vo würme = vislane) bol veľmi rozšírený a južná hranica išla cez Španielsko, Taliansko, bývalú Juhosláviu a Kaukaz. Od začiatku würmu sa jeho početnosť zvyšuje, ku koncu ľadovej doby sa opäť znižuje a ku koncu glaciálu sa vyskytujú len izolované nálezy v oblasti Kaukazu.

Druh: *Ursus arctos* - medveď hnédý (obr. 9). Je typickým obyvateľom lesa, ale na severe môže prechádzať aj do tundry. Podľa Z. Feriancovej-Masárovej a V. Hanáka (1965) biotop hnedého medveda tvoria prirodzené ihličnaté a zmiešané porasty vrchovitých oblastí, kde sú tiché, ľahko prístupné alebo neprehľadné úkryty s bralami, vývratmi starých stromov a podobne. Hnedé medveðe obľubujú prítomnosť vody a blízkosť rúbaní s hojnosťou lesných plodín.

Nadčeľad: *Cynofeloidea*
Čeľad: *Canidae*
Rod: *Canis*

Druh: *Canis lupus* - vlk (obr. 10). Trhák má dĺžku práve na rozhraní veľkého psa a menšieho vlka. Podľa J. Sládka a A. Mošanského (1985) má vlk dolný trhák dlhý 26,7-30,2 mm a pes iba 19,5-27,6 mm. Nález z Lučivnianskej jaskyne 1 má dĺžku 26,8 mm, ktorá spadá tak do rozmerov vlka, ako aj psa. Ide však nepochybne o menšieho vlka. Vlci môžu žiť v lesnom aj bezlesnom prostredí.

Rod: *Vulpes*

Druh: *Vulpes vulpes* - líška obyčajná (obr. 11). Podľa Z. Feriancovej-Masárovej a V. Hanáka (1965) má holarkticke rozšírenie, obýva celú Európu, Áziu, s výnimkou najsevernejšej oblasti Sibíri, Malú Áziu, Irak, Irán, Afganistan, Indiu, Indočínu, Mongolsko, Japonsko, Kóreu, Alžír, Maroko, Líbyu, Egypt, a Severnú Ameriku. Obýva najmä zalesnené územie s vhodnými úkrytmi, ako sú skalné diery a priopovrchové jaskynky, neprehľadné húštiny, no môžu žiť aj na otvorených priestoroch - poliach, napríklad na Západoslovenskej nížine.

- Rad: *Perissodactyla*
Podrad: *Hippomorpha*
Nadčeľad: *Equitoidea*
Rod: *Equus*

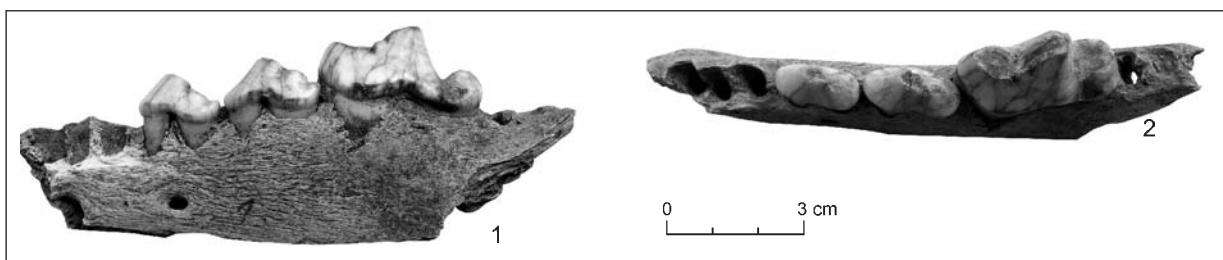
Druh: *Equus caballus germanicus* - kôň (obr. 12). Je typické stepné zviera, čiastočne tiež lesostepné, v izolovaných prípadoch môže žiť aj v polopúštiach. Podľa R. Musila (1985) v poslednom glaciáli žili rôzne druhy koní s takmer rovnakými ekologickými požiadavkami.

- Rad: *Artiodactyla*
Podrad: *Ruminantia*
Nadčeľad: *Cervoidea*
Čeľad: *Cervidae*
Rod: *Cervus*

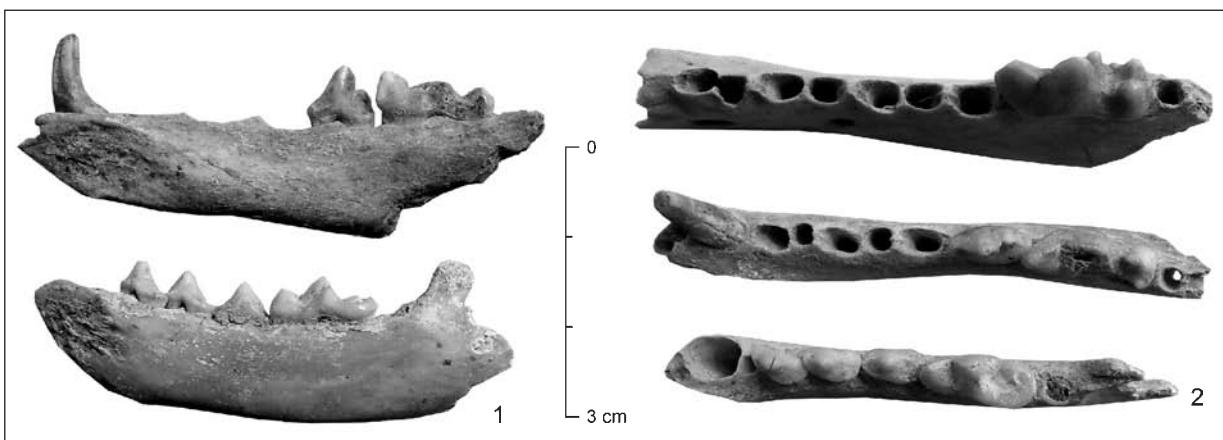
Druh: *Cervus elaphus* - jeleň lesný. Má holarktické rozšírenie. Biotop jeleňa lesného tvoria hory rozličného typu v stredných a vyšších polohách. Na južnom Slovensku obýva aj lužné lesy (Feriancová-Masárová/Hanák 1965).

Rod: *Capreolus*

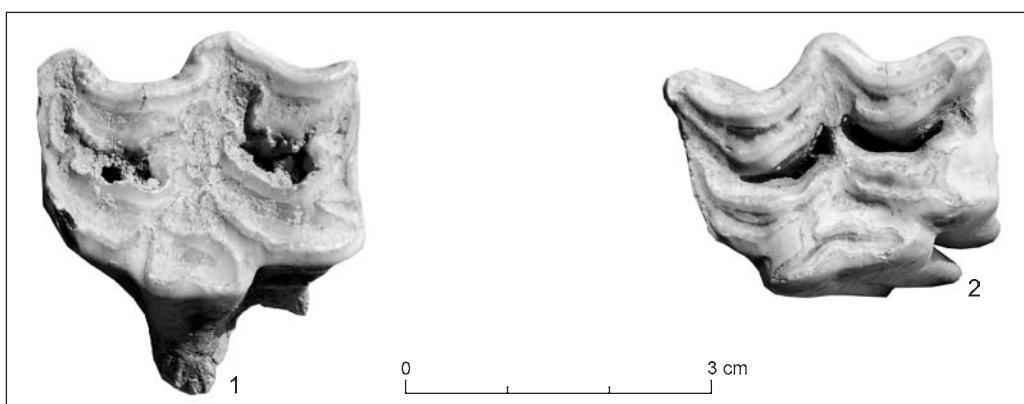
Druh: *Capreolus capreolus* - srnec lesný (obr. 13). Je rozšírený v Európe a Ázii. Obýva hory, prípadne hôrky rozličného typu, od lužných lesov cez zmiešané až po ihličnaté s enklávami lúčok. Jedna populácia na Západoslovenskej nížine žije po veľkú časť roka v otvorených priestoroch, najmä v rôznych kultúrach veľkých plôch (Feriancová-Masárová/Hanák 1965).

Obr. 10. Neúplná zvieracia kost. *Canis lupus* (vlk). 1 - fragment ľavej sánky so zubami P3, P4, M1; 2 - pohľad na žuvaciu plochu. Foto: P. Holec.

Obr. 11. Ukážka zvieracích kostí. *Vulpes vulpes* (líska obyčajná). 1 - fragmenty sánok; 2 - pohľad na žuvaciu plochu. Foto: P. Holec.

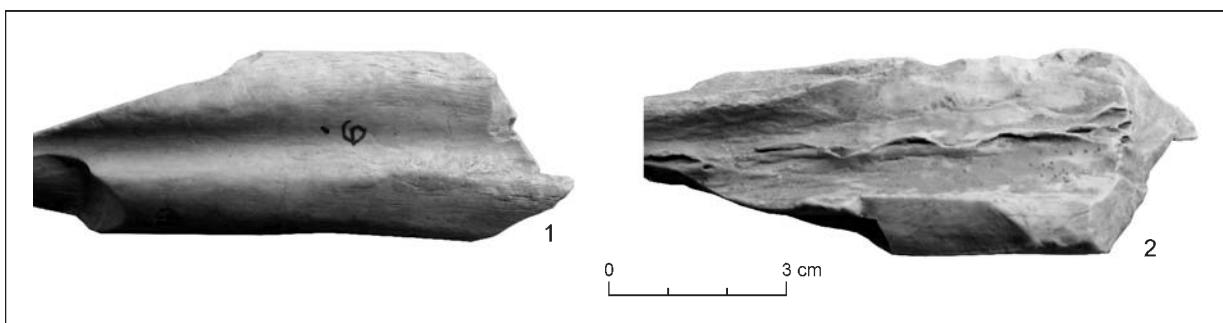
Obr. 12. Ukážka zvieracích zubov. *Equus caballus germanicus* (kôň). 1 - pohľad na žuvaciu plochu horného mliečneho zuba; 2 - pohľad na žuvaciu plochu horného trvalého zuba. Foto: P. Holec.

Obr. 13. Detail zvieracej kosti. *Capreolus capreolus* (srnec lesný), pravá päťová kost. Foto: P. Holec.

Obr. 14. Fragment parohu. *Rangifer tarandus* (sob arktický). Foto: P. Holec.

Obr. 15. Fragment metakarpálnej zvieracej kosti so stopami po hryzení hyen. *Bos?/Bison?* 1 - pohľad na dorzálnu plochu; 2 - pohľad z opačnej strany. Foto: P. Holec.

Rod: *Rangifer*

Druh: *Rangifer tarandus* - sob arktický (obr. 14). Obýva tundry, lesotundry a tajgy. Je dobre adaptovaný na život v rovinách, ale aj v horách. Neobýva uzavreté lesné porasty, len ich okrajové časti (Musil 1985). Známe sú ich až 500 km migrácie.

Nadčeľad: *Bovoidea*

Čeľad: *Bovidae*

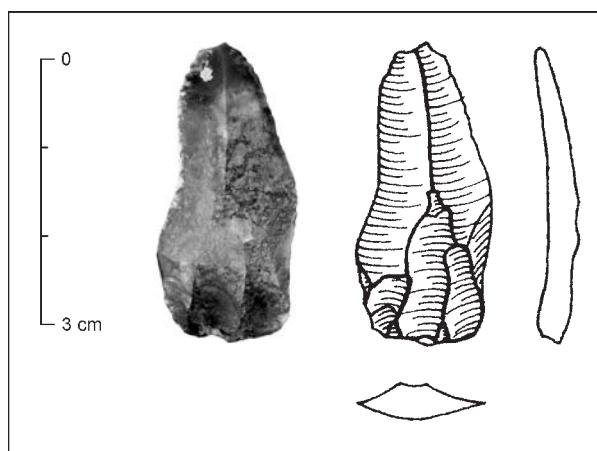
Podčeľad: *Bovinae*

Rod: *Bos?/Bison?*

Druh nebol identifikovaný (pratur?/zubor?). Môže to byť druh *Bos primigenius*, žijúci v stepi alebo lesostepi, prípadne v riedkych presvetlených lesoch. Vystupoval až do výšky alpínskej zóny. V strednej Európe bol rozšírený najmä v teplom výkyve W1/2. Z obdobia končiaceho sa würmu sú jeho zvyšky časté najmä z južného Francúzska a Kaukazu (Musil 1985). Ďalším je druh - *Bison priscus*, ktorý preferoval lesostep, step, čiastočne tiež les. Voči teplote je indiferentný, môže žiť tak v arktických, ako aj v teplých podmienkach. Bol veľmi rozšírený počas celého obdobia würmu až po jeho koniec, samozrejme len v niektorých oblastiach (Musil 1985). Na fragmente metakarpálnej kosti sú stopy po ohryzovaní hyenami (obr. 15). Zvyšky hyen nie sú v kvartérnych jaskynných sedimentoch veľmi početné. K nepriamym dôkazom ich existencie patria nález fragmentov ohryzencích tel dlhých kostí najmä väčších kopytníkov, často nachádzaných v jaskynných sedimentoch (Diedrich 2006; Diedrich/Žák 2006).

Archeologické artefakty

Na rozdiel od osteologickejho materiálu sú archeologicke nálezy z jaskyne ojedinelé. Odhliadnuc od stredovekých (13. stor.) a novovekých keramických či numizmatických nálezoov možno do paleolitu zaradiť jeden štiepaný kamenný artefakt objavený v sprievode paleontologickejho materiálu (jaskynný medved, sob arktický) v hĺbke 50 cm od úrovne povrchu jaskynného dna. Typologicky ide o čepel zhotovenú z dvojpodstavového jadra, s najväčšou pravdepodobnosťou z limnosilicitu (obr. 16). Typológia artefaktu a nálezové okolnosti (v sprievode vyššie uvedenej pleistocénnej fauny) indikujú jej paleolitický vek. Bez rádiokarbónovej analýzy paleontologickej pamiatok sa nemožno bližšie vyjadriť o chronologicko-kultúrnej klasifikácii nájdeného štiepaného kamenného artefaktu v rámci paleolitu. Možno predpokladať, že súvisí s epipaleolitickým osídlením, ktoré zaznamenávame v nedalekej Spišskej Teplici v jaskyni Suchá diera (Soják/Hunka 2003), kde sa datovanie opiera aj o výsledky rádiokarbónového datovania sprievodného paleontologickejho inventára (interštadiál alleröd, $11\,620 \pm 390$ BP).

Obr. 16. Lučivná, Lučivnianska jaskyňa 1. Limnosilicito-vá(?) čepeľ z epipaleolitu. Foto a kresba: M. Soják.

a $11\ 230 \pm 280$ BP). Okrem jaskynných lokalít sa neďaleko Lučivnianskej jaskyne 1 evidujú viaceré otvorené táborská, dosiaľ skúmané len formou prieskumov. Najbližšie od prezentovanej lokality ležia archeologické lokality v chotári Lučivnej, prípadne susedného Svitu v časti Pod Skalkou a v Spišskej Teplici. Hoci väčšinu z nich nemožno bližšie chronologicko-kultúrne zaradiť, časť lokalít možno spoľahlivo začleniť do náplne šwideriánskej kultúry, a to najmä vďaka typologicky signifikantným nálezom hrotov so stopkou (poľsky lišciak). Dosiaľ ich zo Spiša poznáme z Veľkého Slavkova, zo Svitu z časti Pod Skalkou a zo Spišskej Teplice (Bárta 1980; Soják 2002). Nové nálezy zo severného Spiša naznačujú možnú prítomnosť aj ďalších loveckých skupín. Príkladom je lokalita Pod Štokom II v Starej Ľubovni, kde sa okrem listovitého hrotu (so stopkou) šwideriánskej kultúry a gravettienských foriem artefaktov doložila prevládajúca magdalénienska kultúra (Soják/Valde-Nowak 2007; Valde-Nowak/Soják/Wąs 2007). Dosiaľ sa na stopy tejto paleolitickej kultúry prišlo na Spiši (a všeobecne na Slovensku) v Toporci v polohe Dlhý hon 1 a spomedzi jaskynných lokalít sa predpokladá v Aksamitke v Haligovciach (Bárta 1981, 38; 1987, 216). Zdá sa, že s dokladmi intenzívnejších zásahov magdalénienskych lovcov sobov budeme musieť na severnom Slovensku do budúcnosti počítať. Náleziská tu ležia neďaleko štátnych hraníc s územím dnešného Poľska, kde je lokalizovaných niekoľko významných paleolitickej lokalít. Väčšina z nich sa zistila až v sedemdesiatych rokoch 20. storočia v súvislosti s objasnením úlohy miestnej rádiolaritovej suroviny v živote spoločenstiev doby kamennej až bronzovej (Nowa Biała 2 - jaskyňa v Obłazowej, Nowa Biała 1, Sromowce Niżne, Sromowce Wyżne-Kąty, Falsztyn a ďalšie; Valde-Nowak/Nadachowski/Madeyska 2003). Vyššie uvedené paleolitické lokality na hornom Spiši poukazujú na zastúpenie viacerých epipaleolitickej kultúr, a tým aj na potrebu realizácie rádiokarbónovej analýzy osteologickejho materiálu z Lučivnianskej jaskyne 1.

VYHODNOTENIE VÝSLEDKOV, DISKUSIA A ZÁVER

V podtatranskom kraji sa náleziská, ktoré prisudzujeme zväčša moustérienskej kultúre, viažu najmä na výskyt teplých minerálnych prameňov (Žehra-Sobotisko, Gánovce-Hrádok, Hôrka-Ondrej-Smrečányho skala, Hranovnica-Hincava), ktoré vábili zver a možno človeka aj pre ich rozpoznané liečivé účinky. Najstaršie osídlenie stredoeurópskych jaskyň sa spravidla viaže na záverečnú fázu stredného paleolitu a na mladý paleolit (Fridrich/Sklenář 1976; Matoušek/Dufková 1998, 49; Sklenář/Matoušek 1994; Svoboda 2002). Doložili to aj výskumy na Slovensku (Bárta 1982, 212). Tie poukázali na to, že staršie výplne osídlených jaskyň sa nezachovali. V priebehu interglaciálov sa počas zvýšenej zrážkovej činnosti oživila činnosť krasových vôd, a tým boli výplne mnohých jaskyň vyčistené spolu s archeologickými artefaktmi. Podľa údajov z literatúry a vlastných pozorovaní výplň jaskyň tvoria prevažne sedimenty poslednej doby ľadovej - würmskej. Menej časte sú staršie sedimenty z medziľadovej doby R/W (ém), hoci mnohokrát neposkytli doklady osídlenia (Holec 1985). Tak je to aj v prípade Lučivnianskej jaskyne 1, v ktorej sa sice doložili, ale len ojedinelé stopy paleolitickejho osídlenia. Treba si však uvedomiť, že jaskyňu nesystematicky, no opakovane skúmali viacerí bádatelia. Tým sa mohlo objaviť už v minulosti, teda prinajmenšom od konca 19. storočia, viacero archeologických artefaktov, ktoré sú dnes stratené. Väčšina sedimentov sa tým aj poškodila či zničila, k čomu prispelo tiež osídlenie v 13. storočí a v novoveku. Zachovalo sa aspoň množstvo paleontologického nálezového inventára, čo nepriamo naznačuje pôvodne azda bohaté paleoliticke osídlenie. Časť kostí zvierat mohla do jaskyne zavliecť aj dravá zver a nemusia tak všetky súvisieť s prítomnosťou paleolitickej lovcov. Spektrum nájdených druhov zvierat poukazuje na tri typy paleoprostredia. Prvý predstavuje studená bezlesná krajina - tundra až arktická step. Dokladá to výskyt sôba a oboch druhov snehúľ. Kozie chrby a Vysoké Tatry mohli veľmi dobre využívať snehuli horskej aj čavke červenozobej a údolie Popradu mohlo slúžiť ako migračná cesta sobom. Práve nositelia magdalénienskej (16 000-12 400/11 500 pred Kr.) a neskôr šwideriánskej kultúry sa pokladajú za typických reprezentantov v závere pleistocénu, liovacích prevažne tento druh zveri. Druhý typ paleoprostredia je prechod do chladnej lesostepi s riedkym trávnym porastom. Mohol sa tu vyskytovať jaskynný medved', kôň, aj žeriav stepný. Posledný typ krajiny má oveľa teplejší charakter. Ide o lesy a trávnaté porasty s vodou. Tento typ krajiny by už mohol patriť do začiatku holocénu. Vyplýva to z najdenej fauny cicavcov i vtákov. Vtedy sa svetové podnebie výrazne otepnilo a v našich podmienkach sa začala šíriť lesná vegetácia. O prítomnosti lesa svedčia nálezy oboch druhov tetrovov aj orla skalného a samozrejme tiež cicavcov, ako sú jeleň, srnec a medved' hnedý. Prítomnosť vody dosvedčujú nálezy zvyškov vodných vtákov, ako sú kačice a bojovník bahenný. Aj tieto druhy faunistického spoločenstva mohli vhodne doplniť praveký jedálny lístok paleolitickej i neskorších lovcov a zberačov v podtatranskej oblasti. Z hľadiska zaujímavých nálezov z Lučivnianskej jaskyne 1 sa ukazuje nielen potreba rádiokarbónového datovania zvieracích kostí, ale aj systematického archeologického výskumu obidvoch susedných jaskyň - Zasypanej jaskyne (s nálezom fragmentu rádiolaritovej čepele) a Lučivnianskej jaskyne 2 s priestrannou sálou vhodnou aj na trvalejšie osídlenie (Soják 2007; Soják/Mihál' 2007).

LITERATÚRA

- Bárta 1980 J. Bárta: Wielki Sławków - pierwsza osada kultury świderskiej na Słowacji. *Acta Arch. Carpathica* 20, 1980, 5-17.
- Bárta 1981 J. Bárta: Najstaršie osídlenia slovenských jaskýň. *Krásy Slov.* 58, 1981, 38, 39.
- Bárta 1982 J. Bárta: Speleoarcheológia. In: J. Jakál a kol.: Praktická speleológia. Martin 1982, 191-221.
- Bárta 1987 J. Bárta: Nový prínos poznatkov slovenskej archeológie ku stratigrafii pleistocénu a starého holocénu. *Anthropozoikum* 18, 1987, 203-228.
- Bella/Hlaváčová/Holubek 2007 P. Bella/I. Hlaváčová/P. Holubek (Zost.): Zoznam jaskýň Slovenskej republiky (stav k 30. 6. 2007). Liptovský Mikuláš 2007.
- Diedrich 2006 C. Diedrich: Ice age Spotted hyenas? Hunting or only scavenging the Cave Bear *Ursus spelaeus* Rosenmüller at the Ice age spotted hyena open air den and prey deposit site Bad Wildungen - Biedensteg (Hessia, Germany). *Scientific Annals School of Geology Aristotle University of Thessaloniki (AUTCH)*. Special volume 98. Thessaloniki 2006, 193-199.
- Diedrich/Žák 2006 C. Diedrich/K. Žák: Prey deposits and den sites of the Upper Pleistocene hyaena *Crocuta crocuta spelaea* (Goldfuss, 1823) in horizontal and vertical caves of the bohemian Karst (Czech Republic). *Bull. Geosciens.* 81/4, 2006, 237-276.
- Droppa 1972 A. Droppa: Krasové javy v okolí Lučivnej. *Čsl. Kras* 22, 1972, 91-97.
- Ferenc 1994 Š. Ferenc: Krasové javy lučiviansko-važeckého krasu. *Svit* 1994. Nepublikované.
- Ferianc 1977 O. Ferianc: Vtáky Slovenska. I. Bratislava 1977.
- Feriancová-Masárová/Hanák 1965 Z. Feriancová-Masárová/V. Hanák: Stavovce Slovenska. IV. Cicavce. Bratislava 1965.
- Fridrich/Sklenář 1976 J. Fridrich/K. Sklenář: Die paläolithische und mesolithische Höhlenbesiedlung des Böhmisches Karstes. Praha 1976.
- Holec 1985 P. Holec: Vertebraten des Quartärs in der Slowakei. *Geologica* 39, 1985, 115-129.
- Madarás 1988 J. Madarás: Krasové javy v Lučivnianskom karbonátovom komplexe. Bratislava 1988. Nepublikované.
- Makatsch 1966 W. Makatsch: Wier bestimmen die Vögel Europas. Neumann Verlag. Bratislava 1966.
- Matoušek/Dufková 1998 V. Matoušek/M. Dufková: Jeskyně a lidé. Praha 1998.
- Musil 1985 R. Musil: Paleobiogeography of terrestrial communities in Europe during last Glacial. *Sbor. Národ. Muz. Praha* 41/1-2, 1985, 1-84.
- Roth 1882 S. Roth: Die Höhlen der Hohen Tatra und Umgebung. *Jahrb. Ungar. Karpatenver.* 9. Késmárk 1882, 333-356.
- Sklenář/Matoušek 1994 K. Sklenář/V. Matoušek: Die Höhlenbesiedlung des Böhmisches Karstes vom Neolithikum bis zum Mittelalter. Praha 1994.
- Sládek/Mošanský 1985 J. Sládek/A. Mošanský: Cicavce okolo nás. Martin 1985.
- Soják 2000 M. Soják: Prieskum horného a dolného Spiša. AVANS 1998, 2000, 149-160.
- Soják 2002 M. Soják: Osídlenie horného Spiša na sklonku staršej doby kamennej. In: J. Gancarski (Red.): Starsza i środkowa epoka kamienia w Karpatach polskich. Krośno 2002, 255-278.
- Soják 2005 M. Soják: Pozoruhodné historicko-archeologické nálezy z niektorých jaskýň na Spiši. *Slov. Kras* 43, 2005, 97-114.
- Soják 2007 M. Soják: Osídlenie spišských jaskýň od praveku po novovek. Nitra 2007.
- Soják/Hunka 2003 M. Soják/J. Hunka: Paleolitické sídlisko a neskorostredoveká peňazokazecká dielňa v Spišskej Teplici v jaskyni Suchá diera. *Slov. Arch.* 51, 2003, 341-365.
- Soják/Soják/Suchý 2004 M. Soják/O. Soják/A. Suchý: Záchranné výskumy na Spiši. AVANS 2003, 2004, 177-182.
- Soják/Mihál' 2007 M. Soják/F. Mihál': Interdisciplinárna spolupráca pri výskume speleoarcheologicých lokalít na Slovensku (so zameraním na východné Slovensko). *Ve Službách Arch.* 1, 2007, 231-240.
- Soják/Valde-Nowak 2007 M. Soják/P. Valde-Nowak: Medzinárodný výskum v Staré Lubovni. AVANS 2005, 2007, 185-187.
- Svoboda 2002 J. Svoboda (Ed.): Prehistorické jeskyně. Katalogy, dokumenty, studie. Brno 2002.
- Špinar/Burian 1984 Z. Špinar/Z. Burian: Paleontologie obratlovců. Praha 1984.
- Valde-Nowak/Nadachowski/Madeyska 2003 P. Valde-Nowak/A. Nadachowski/T. Madeyska (Ed.): Obłazowa Cave, human activity, stratigraphy and palaeoenvironment. Kraków 2003.
- Valde-Nowak/Soják/Wąs 2007 P. Valde-Nowak/M. Soják/M. Wąs: On the problems of late paleolithic settlement in northern Slovakia (Example of Stará Lubovňa site). *Slov. Arch.* 55, 2007, 1-22.

Osteologisches Material der Vögel und Säugetiere (Vertebrata - Aves et Mammalia) aus der archäologischen Grabung in Lučivnianska jaskyňa

Marián Soják - Ján Obuch - Peter Holec

ZUSAMMENFASSUNG

Der Beitrag analysiert das Fundmaterial aus der archäologischen Grabung (J. 2003) in Lučivnianska jaskyňa 1 (Höhle), bekannt auch unter dem Namen Dlhá diera. Die Höhle liegt 1,8 km westlich der Gemeinde Lučivná, über dem linken Ufer von Malý Poprad (800 m ü. M.). Es geht um eine Fluviokarsthöhle, die in den Mitteltrias-Dolomiten des Choč-Gebirges gebildet wurde. Sie ist 34 m lang und entsteht aus einem fast geraden Gang mit Höhe von 1 bis 4 Meter (Taf. I: A, B). Die Geschichte der Forschung zeigte, dass die Höhle schon am Ende des 19. Jhs S. Roth untersuchte. Die Höhle hat in 1983-1984 I. Kolcún speläologisch prospektiert, der hier paläontologisches Material (Knochen von einem Nashorn und Höhlenbär) fand. Im 1998 erforschte das Höhlenportal M. Soják, der in dieser Höhle Ansiedlung aus dem 13. Jh. und aus der Neuzeit belegte (Taf. II: 1). Mehr systematisch hat man die Lučivnianska jaskyňa 1 im Jahr 2003 untersucht, wann aus dem Hinterteil der Höhle ein vereinzelter Spaltsteinartefakt begleitet von zahlreichem osteologischem Material (Taf. II: 2), überwiegend aus dem Pleistozän, weniger aus Holozän, gewonnen wurde. Der Spaltsteinartefakt stellt typologisch eine Klinge aus Doppelbasis-Kern, wahrscheinlich aus Limnosilizid hergestellt, dar (Abb. 16). Sie kann ungefähr in das Epipaläolithikum, mit dem die meisten offenen Siedlungen (Lučivná, Lučivná/Svit, Spišská Teplica, Veľký Slavkov) und Höhlenfundstellen in der nahen Umgebung wie auch weiterer Region der Oberen Zips zusammenhängen, eingegliedert werden. Mit der Radiokarbonmethode C14 ist es dennoch gelungen nur die epipaläolithische Ansiedlung in der Höhle Suchá diera in Spišská Teplica zeitlich zu bestimmen. Solche Datierung der Funde aus der präsentierten Höhle fehlt bisher. Außergewöhnlich aus dieser Höhle ist vor allem das zahlreiche osteologische Material der Avifauna, das bis zu neun Vogelarten gehört. Spektrum der gefundenen Tierarten weist auf drei Paläobereichstypen hin (Abb. 1-15). Den ersten stellt die kalte waldfreie Landschaft - Tundra bis arktische Steppe - dar. Das belegt das Vorkommen von einem Rentier und zwei Arten vom Alpenschneehuhn. Kozie chrby wie auch Hohe Tatra konnten sehr gut für Alpenschneehuhn und Alpenkrähe geeignet gewesen sein, das Tal von Poprad konnte als Migrationsweg den Rentiere gedient haben. Der zweite Paläobereichstyp ist der Übergang zu der kalten Waldsteppe mit spärlicher Grasbewachsung. Hier konnte der Höhlenbär, das Pferd wie auch Steppenkran vorgekommen sein. Der letzte Landschaftstyp hat einen viel wärmeren Charakter. Vertreten sind dort meistens die Wälder und Grasbewachsungen mit dem Wasser. Dieser Landschaftstyp könnte schon in den Anfang von Holozän gehören. Das ergibt sich von der gefundenen Fauna: Säugetiere wie auch Vögel. Das Weltklima hat sich in der Zeit stark erwärmt und auf unserem Gebiet hat sich die Waldvegetation angefangen zu verbreiten. Von der Anwesenheit des Waldes zeugen die Funde von zwei Arten von Auerhähnen und des Steinadlers, aber auch der Säugetiere wie Hirsch, Reh und Braunbär. Die Anwesenheit von Wasser belegen die Funde von Überresten der Wasservögel wie Enten und Kampfläufer. Auch diese Arten der Tiergemeinschaft konnten die vorgeschichtliche Speisekarte von paläolithischen wie auch späteren Jägern und Sammlern in der Region unter Tatra entsprechend ergänzt werden. Ein Teil der Knochen konnten in die Höhle auch die Raubtiere verschleppen und sie müssen so nicht unbedingt alle mit der Anwesenheit der paläolithischen Jäger zusammenhängen. In dieser Verbindung zeigt sich die Notwendigkeit der Radiokarbon- Datierung des entdeckten paläontologischen Materials aus der Höhle. Die erwähnten Funde ergänzen in starken Maßen unsere bisherigen Erkenntnisse über die Paläo-Bedingungen in diesem Teil der Nordslowakei.

- Taf. I. Lučivniansky kras (Karst). A - Lagen der evidierten Höhlen im Gemeindegebiet von Lučivná (1 - Lučivnianska jaskyňa 1; 2 - Zasypaná jaskyňa; 3 - Lučivnianska jaskyňa 2; 4 - Lučivnianska jaskyňa 5; 5 - Lopušná jaskyňa 1); B - Lučivnianska jaskyňa 1. Plan der Höhle nach Š. Madarás und J. Madarás erstellt von F. Mihál. Lage der Grabung im J. 2003 ist mit einem Ring markiert.
- Taf. II. Lučivná, Lučivnianska jaskyňa 1. 1 - Profil unter dem Höhleneingang, untersucht im J. 1998; 2 - Stelle der paläolithischen Funde während der Grabung im J 2003. Foto: M. Soják.
- Abb. 1. Beispiele der Tierknochen. 1 - *Anas cf. strepera* (Schnatterente), rechtes Oberbein; 2 - *Tetrao urogalus* (Auerhahn), tarzometatarzus. Foto: P. Holec.
- Abb. 2. Tierknochenfragment. *Aquila cf. chrysaetos* (Steinadler), karpometakarpus. Foto: P. Holec.
- Abb. 3. Beispiele der Tierknochen. *Lagopus mutus* (Alpenschneehuhn), rechte Oberbeine. Foto: P. Holec.
- Abb. 4. Beispiele der Tierknochen. *Lyrurus tetrix* (Birkhuhn), linkes (1) und rechtes (2) Oberbein. Foto: P. Holec.
- Abb. 5. Tierknochenfragment. *Anthropoides virgo* (Steppenkran), tarzometatarzus. Foto: P. Holec.
- Abb. 6. Beispiele der Tierknochen. 1 - cf. *Philomachos pugnax* (Kampfläufer), Oberbein; 2 - *Pyrrhocorax pyrrhocorax* (Alpenkrähe), Oberbein; 3 - *Aquila cf. chrysaetos* (Steinadler), juveniles Oberbein. Foto: P. Holec.
- Abb. 7. Tierknochenfragment. *Ursus spelaeus* (Höhlenbär), zweiter rechter obere Kauzahn M2. Foto: P. Holec.
- Abb. 8. Tierknochenfragment. *Ursus spelaeus* (Höhlenbär), Unterkieferfragment mit Zähnen P4 und M2. Foto: P. Holec.
- Abb. 9. Tierknochenfragment. *Ursus arctos* (Braunbär), linkes Unterkieferfragment (*corpus mandibulae*) mit Zähnen M1 und M2 sin. Foto: P. Holec.

- Abb. 10. Unvollständiges Tierbein. *Canis lupus* (Wolf). 1 - linkes Unterkieferfragment P3, P4, M1; 2 - Blick auf die Kaufläche. Foto: P. Holec.
- Abb. 11. Beispiele der Tierknochen. *Vulpes vulpes* (Rotfuchs). 1 - Unterkieferfragmente; 2 - Blick auf die Kaufläche. Foto: P. Holec.
- Abb. 12. Beispiele der Tierzähne. *Equus caballus germanicus* (Pferd). 1 - Blick auf die Kaufläche des oberen Milchzahns; 2 - Blick auf die Kaufläche des oberen Dauerzahns. Foto: P. Holec.
- Abb. 13. Beispiele des Tierknochens. *Capreolus capreolus* (Waldreh), rechtes Fersenbein. Foto: P. Holec.
- Abb. 14. Geweihfragment. *Rangifer tarandus* (Rentier). Foto: P. Holec.
- Abb. 15. Metakarpales Tierknochenfragment mit Spuren von Hyäne-Bissen. *Bos?/Bison?* 1 - Blick auf dorsale Fläche; 2 - Blick von der anderen Seite. Foto: P. Holec.
- Abb. 16. Lučivná, Lučivnianska jaskyňa 1. Limnosilizid-(?) Klinge aus dem Epipaläolit. Foto und Zeichnung: M. Soják.

Übersetzt von Eva Pietová

PhDr. Marián Soják, PhD.
Archeologický ústav SAV
pracovisko Spišská Nová Ves
Mlynská 6
SK-052 01 Spišská Nová Ves
sojak@ta3.sk

Ing. Ján Obuch
Botanická záhrada UK
pracovisko Blatnica
SK-038 15 Blatnica
obuch@rec.uniba.sk

Prof. RNDr. Peter Holec, CSc.
Príroovedecká fakulta UK
Mlynská dolina
SK-842 15 Bratislava
holec@nic.fns.uniba.sk

SKRATKY

Skratky časopisov, periodík a edícií sú uvádzané podľa pravidiel skracovania v slovenskom jazyku a v zmysle Pokynov na úpravu rukopisov (Archeologický ústav SAV. Nitra 1999), resp. podľa Abkürzungsverzeichnis für Zeitschriften. Ausgabe 1993 (Ber. RGK 73, 1992, 477-540).

- Acta Arch. (København) = Acta Archaeologica. København
 Acta Arch. Acad. Scien. Hungaricae = Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae. Budapest
 Acta Arch. Carpathica = Acta Archaeologica Carpathica. Kraków
 Acta Arch. Opaviensia = Acta Archaeologica Opaviensia, Opava
 Acta Geol. et Geogr. = Acta Geologica et Geographica Universitatis Comenianae. Bratislava
 Acta Mus. Napocensis = Acta Musei Napocensis. Cluj
 Acta Nitriensiae = Acta Nitriensiae. Zborník Filozofickej fakulty UKF v Nitre. Nitra
 Antaeus = Antaeus. Mitteilungen des Archäologischen Instituts der Ungarischen Akademie der Wissenschaften.
 Budapest
 Anthropologie (Brno) = Anthropologie. Brno
 Anthroponoikum = Anthroponoikum. Sborník geologických věd. Praha
 Antiquity = Antiquity. A Quarterly Review of Archaeology. London
 Arch. Austriaca = Archaeologia Austriaca. Wien
 Arch. Ért. = Archaeologiai Értesítő. A Magyar Régészeti és Művészettörténeti Társulat Tudományos Folyóirata.
 Budapest
 Arch. Hist. = Archaeologia Historica. Brno
 Arch. Korrbł. = Archäologisches Korrespondenzblatt. Urgeschichte, Römerzeit, Frühmittelalter. Mainz am Rhein
 Arch. Prospektion = Archaeological Prospection. Chichester, England
 Arch. Rozhledy = Archeologické rozhledy. Praha
 Arch. Střední Čechy = Archeologie ve středních Čechách. Praha
 Arch. Výzkumy Jižní Čechy. Suppl. = Archeologické výzkumy v jižních Čechách. Supplementum. České Budějovice
 AVANS = AVANS. Archeologické výskumy a nálezy na Slovensku v roku. Nitra
 Balneol. Sprav. = Balneologickej spravodajca. Balneological bulletine. Balneohistorica Slovaca. Piešťany
 Baltic-Pontic Stud. = Baltic-Pontic Studies. Poznań
 BAR. Internat. Ser. Oxford = British Archaeological Reports. International Series. Oxford
 Beitr. Mittelalterarch. Österreich = Beiträge zur Mittelalterarchäologie in Österreich. Wien
 Ber. RGK = Bericht der Römisch-Germanischen Kommission. Frankfurt am Main
 Bull. Geoscienc. = Bulletin of Geosciences. Odborný geovědní recenzovaný časopis. Praha
 Čas. Moravského Mus. Brno. Vědy Spol. = Časopis Moravského musea v Brně. Vědy společenské. Brno
 Český Lid = Český lid. Národopisný časopis. Praha
 Čsl. Čas. Hist. = Československý časopis historický. Praha
 Čsl. Kras = Československý kras. Brno
 Dacia = Dacia. Revue d'Archéologie et d'Histoire Ancienne. Bucureşti
 Diss. Pannonicae. Budapest = Dissertationes Pannonicae ex Instituto numismatico et archeologico Universitatis de Petro Pázmány nominatae budapestiensis provenientes. Budapest
 Fontes Arch. Moraviae = Fontes Archaeologiae Moraviae. Brno
 Forsch. Stillfried = Forschungen in Stillfried. Wien
 Fundber. Österreich = Fundberichte aus Österreich. Wien
 Geologica = Geologica. Acta Geologica et Geographica Universitatis Comenianae. Bratislava
 Internat. Arch. Espelkamp = Internationale Archäologie. Espelkamp
 Inventaria Praehist. Hungariae = Inventaria Praehistorica Hungariae. Budapest
 Jahrb. Ungar. Karpatenver. Késmárk = Jahrbuch des ungarischen Karpatenvereines. Késmárk
 Jahresh. Österr. Arch. Inst. = Jahreshefte des Österreichischen Archäologischen Institutes in Wien. Wien
 Krásy Slov. = Krásy Slovenska. Obrázkový časopis venovaný prírodným krásam a zaujímavostiam Slovenska, turistike, cestovnému ruchu, horolezectvu, jaskyniarstvu, ochrane prírody a národopisu. Bratislava
 Mediaev. Arch. Bohemica = Mediaevalia Archaeologica Bohemica. Praha
 Mitt. Prähist. Komm. Österr. Akad. = Mitteilungen der Prähistorischen Kommission der Österreichischen Akademie der Wissenschaften in Wien. Wien
 Monogr. RGZM = Monographien des Römisch-Germanischen Zentralmuseums. Mainz
 Muz. a Vlastivéd. Práce = Muzejní a vlastivědná práce. Časopis Společnosti přátel starožitností. Praha
 Nógrád Megyei Múz. Évk. Arch. = A Nógrád megyei múzeumok Évkönyve Archeologie. Salgótarján
 Nové Obzory = Nové obzory. Spoločenskovedný zborník východného Slovenska. Košice

- Obzor Prehist. = Obzor prehistorický. Orgán Společnosti československých prehistoriků. Praha
- Pam. Arch. = Památky archeologické. Praha
- Pam. Arch. a Místopis. = Památky archaeologické a místopisné. Praha
- PBF = Prähistorische Bronzefunde. München - Stuttgart
- Praehist. Varia Arch. = Praehistorica. Varia Archaeologica. Praha
- Praehistorica = Praehistorica. Acta Instituti Praehistorici Universitatis Carolinae Pragensis. Praha
- Pravěk (N. Ř.) = Pravěk. Nová Řada. Sborník příspěvků moravských a slezských archeologů. Brno
- Prähist. Arch. Südosteuropa = Prähistorische Archäologie in Südosteuropa. München - Berlin - Kiel - Rahden/Westf.
- Prähist. Zeitschr. = Prähistorische Zeitschrift. Leipzig - Berlin
- Průzkumy Pam. = Průzkumy památek. Praha
- Przegląd Arch. = Przegląd Archeologiczny. Poznań - Wrocław - Warszawa - Kraków - Gdańsk
- Přehled Výzkumů = Přehled výzkumů Archeologického ústavu ČSAV v Brně. Brno
- Regiom = RegioM. Kulturně-vlastivědná revue okresu Břeclav. Břeclav
- Rozpravy ČSAV = Rozpravy ČSAV. Řada společenských věd. Praha
- Ruralia. Pam. Arch. - Suppl. = Ruralia. Památky archeologické. Supplementum. Praha
- Sbor. Čsl. Spol. Antr. = Sborník Československé společnosti antropologické při ČSAV. Praha - Brno
- Sbor. Čsl. Spol. Zeměpis. = Sborník Československé společnosti zeměpisné. Praha
- Sbor. MSS = Sborník Muzeálnej slovenskej spoločnosti. Martin
- Sbor. Národ. Muz. Praha = Sborník Národního muzea v Praze. Praha
- Sbor. Prací Fil. Fak. Brno = Sborník prací Filosofické fakulty Brněnské university. Brno
- Silesia Ant. = Silesia Antiqua. Wrocław
- Slov. Arch. = Slovenská archeológia. Časopis Archeologického ústavu Slovenskej akadémie vied v Nitre. Nitra
- Slov. Kras = Slovenský kras. Zborník Slovenského múzea ochrany prírody a jaskyniarstva v Liptovskom Mikuláši. Liptovský Mikuláš
- Specimina Nova = Specimina Nova. Dissertationum ex Instituto Historico Universitatis Quinqueecclesiensis de lano Pannonio Nominatae. Pécs
- Spisy Arch. Ústavu AV ČR Brno = Spisy Archeologického ústavu Akademie věd ČR v Brně. Brno
- Spoločník = Spoločník. Regionálny dvojtýždenník. Ružomberok
- Stud. Arch. Ústavu AV ČR Brno = Studie Archeologického ústavu Akademie věd ČR v Brně. Brno
- Stud. Arch. Ústavu ČSAV Brno = Studie Archeologického ústavu Československé akademie věd v Brně. Brno - Praha
- Stud. Hist. Nitriensis. Nitra = Studia Historica Nitriensis. Zborník odborných štúdií z oblasti archeológie, histórie a geografie. Nitra
- Stud. u. Forsch Niederösterr. Inst. Landeskde. Wien = Studien und Forschungen aus dem Niederösterreichischen Institut für Landeskunde. Wien
- Światowit = Światowit. Rocznik Katedry Archeologii Pradziejowej i Wczesnośredniowiecznej Uniwersytetu Warszawskiego. Warszawa
- Századok = Századok. A Magyar történelmi társulat folyóirata. Budapest
- Štud. Zvesti AÚ SAV = Študijné zvesti Archeologického ústavu Slovenskej Akadémie vied. Nitra
- Universitätsforsch. Prähist. Arch. = Universitätsforschungen zur prähistorischen Archäologie. Bonn
- Ve Službách Arch. = Ve službách archeologie. Brno
- Veröff. Mus. Ur- u. Frühgesch. Stillfried = Veröffentlichungen des Museums für Ur- und Frühgeschichte Stillfried.
- Vlastivěd. Věst. Moravský = Vlastivědný věstník moravský. Brno
- Vsl. Pravek = Východoslovenský pravek. Nitra - Košice
- Zbor. SNM. Arch. = Zborník Slovenského národného múzea. Archeológia. Bratislava
- Zbor. SNM. Hist. = Zborník Slovenského národného múzea. História. Bratislava
- Zprávy Čsl. Spol. Arch. = Zprávy Československé společnosti archeologické při ČSAV. Praha
- Zprávy Pam. Péče = Zprávy památkové péče. Časopis Národního památkového ústavu v Praze. Praha

EDÍCIE VYDÁVANÉ ARCHEOLOGICKÝM ÚSTAVOM SAV V NITRE

ARCHAEOLOGICA SLOVACA MONOGRAPHIAE

FONTES

I.	Benadík, B. - Vlček, E. - Ambros, C.: Keltské pohrebiská na juhozápadnom Slovensku. Bratislava 1957.	-----
II.	Budinský-Krička, V.: Slovanské mohyly v Skalici. Bratislava 1959.	-----
III.	Chropovský, B. - Dušek, M. - Polla, B.: Pohrebiská zo staršej doby bronzovej na Slovensku. Bratislava 1960.	-----
IV.	Polla, B.: Stredoveká zaniknutá osada na Spiši (Zalužany). Bratislava 1962.	-----
V.	Točík, A.: Opevnená osada z doby bronzovej vo Veselom. Bratislava 1964.	€ 4.-
VI.	Dušek, M.: Thrakisches Gräberfeld der Hallsattzeit in Chotín. Bratislava 1966.	€ 5.-
VII.	Čilinská, Z.: Slawisch-awarisches Gräberfeld in Nové Zámky. Bratislava 1966.	€ 5.-
VIII.	Bánesz, L.: Barca bei Košice - paläolithische Fundstelle. Bratislava 1968.	-----
IX.	Novotná, M.: Die Bronzehortfunde in der Slowakei (Spätbronzezeit). Bratislava 1970.	-----
X.	Polla, B.: Kežmarok (Ergebnisse der historisch-archäologischen Forschung). Bratislava 1971.	-----
XI.	Svoboda, B.: Neuerworbene römische Metallgefässe aus Stráže bei Piešťany. Bratislava 1972.	-----
XII.	Vladár, J.: Pohrebiská zo staršej doby bronzovej v Branči. Bratislava 1974.	-----
XIII.	Ambros, C. - Müller, H.-H.: Frühgeschichtliche Pferdeskelettfunde aus dem Gebiet der Tschechoslowakei. Bratislava 1980.	€ 3.-
XIV.	Kolník, T.: Römerzeitliche Gräberfelder in der Slowakei. Bratislava 1980.	-----
XV.	Rejholcová, M.: Pohrebisko v Čakajovciach (9.-12. storočie). Nitra 1995. Analyse. ISBN 80-88709-23-7	€ 10.-
	Rejholcová, M.: Pohrebisko v Čakajovciach (9.-12. storočie). Nitra 1995. Analýza. ISBN 80-88709-13-X	€ 8.-
	Rejholcová, M.: Pohrebisko v Čakajovciach (9.-12. storočie). Nitra 1995. Katalóg. ISBN 80-88709-22-9	€ 15.-
XVI.	Kuzmová, K.: Terra sigillata im Vorfeld des nordpannonischen Limes (Südwestslowakei). Nitra 1997. ISBN 80-88709-32-6	€ 23.-
XVII.	Kaminská, Ľ.: Hôrka-Ondrej. Nitra 2000. ISBN 80-88709-47-4	€ 23.-

CATALOGI

I.	Točík, A.: Slawisch-awarisches Gräberfeld in Holiare. Bratislava 1968.	€ 6.-
II.	Točík, A.: Slawisch-awarisches Gräberfeld in Štúrovo. Bratislava 1968.	€ 4.-
III.	Točík, A.: Altmagyarische Gräberfelder in Südwestslowakei. Bratislava 1968.	€ 4.-
IV.	Dušek, M.: Bronzezeitliche Gräberfelder in der Südwestslowakei. Bratislava 1969.	€ 5.-
V.	Čilinská, Z.: Frühmittelalterliches Gräberfeld in Želovce. Bratislava 1973.	-----
VI.	Veliačik, L. - Romsauer, P.: Vývoj a vzťah osídlenia lužických a stredodunajských popolnicových polí na západnom Slovensku I. Katalóg. Nitra 1994. ISBN 80-88709-15-6	€ 18.-
VII.	Bujna, J.: Malé Kosihy. Latènezeitliches Gräberfeld. Katalog. Nitra 1995. ISBN 80-88709-18-0	€ 20.-
VIII.	Březinová, G.: Nitra-Šindolka. Siedlung aus der Latènezeit. Katalog. Bratislava 2000. ISBN 80-224-0649-X	€ 25.-
IX.	Březinová, G. a kol.: Nitra-Chrenová. Archeologické výskumy na plochách staveník Shell a Baumax. Katalóg. Nitra 2003. ISBN 80-88709-62-2	€ 20.-
X.	Kolník, T. - Varsík, V. - Vladár, J.: Branč Germánska osada z 2. až 4. storočia. ISBN 978-80-88709-98-5	€ 45.-

STUDIA

I.	Pieta, K.: Die Púchov-Kultur. Nitra 1982.	-----
II.	Veliečik, L.: Die Lausitzer Kultur in der Slowakei. Nitra 1983.	-----
III.	Fusek, G.: Slovensko vo včasnoslovenskom období. Nitra 1994. ISBN 80-88709-17-2	-----
IV.	Pavúk, J.: Štúrovo. Ein Siedlungsplatz der Kultur mit Linearkeramik und der Želiezovce-Gruppe. Nitra 1994. ISBN 80-88709-19-9	€ 18.-
V.	Pavúk, J. - Bátorá, J.: Siedlung und Gräberfeld der Ludanice-Gruppe in Jelšovce. Nitra 1995. ISBN 80-88709-24-5	-----
VI.	Šalkovský, P.: Häuser in der frühmittelalterlichen slawischen Welt. Nitra 2001. ISBN 80-88709-52-0	€ 17.-
VII.	Ruttkay, A. - Ruttkay, M. - Šalkovský, P. (Ed.): Slovensko vo včasnom stredoveku. Nitra 2002. ISBN 80-88709-60-1	€ 20.-
VIII.	Hanuliak, M.: Veľkomoravské pohrebiská. Pochovávanie v 9.-10. storočí na území Slovenska. Nitra 2004. ISBN 80-88709-72-5	€ 32.-
IX.	Pieta, K. - Ruttkay, A. - Ruttkay, M. (Ed.): Bojná. Hospodárske a politické centrum Nitrianskeho kniežatstva. Nitra 2006. ISBN 978-80-88709-91	€ 40.-
X.	Soják, M.: Osídlenie spišských jaskýň od praveku po novovek. ISBN 978-80-89315-01-7	€ 28.-
XI.	Pieta, K.: Keltské osídlenie Slovenska. Mladšia doba laténska. Nitra 2008. ISBN 978-80-89315-05-5; ISBN 978-80-224-1027-4	€ 36.-

COMMUNICATIONES

I.	Bátora, J. - Peška, J. (Hrsg.): Aktuelle Probleme der Erforschung der Frühbronzezeit in Böhmen und Mähren und in der Slowakei. Nitra 1999. ISBN 80-88709-40-7	€ 28.-
II.	Kuzma, I. (Ed.): Otázky neolitu a eneolitu našich krajín - 1998. Nitra 1999. ISBN 80-88709-41-5	€ 25.-
III.	Friesinger, H. - Pieta, K. - Rajtár, J. (Hrsg.): Metallgewinnung und- Verarbeitung in der Antike. Nitra 2000. ISBN 80-88709-48-2	€ 28.-
IV.	Cheben, I. - Kuzma, I. (Ed.): Otázky neolitu a eneolitu našich krajín - 2001. Nitra 2002. ISBN 80-88709-57-1	€ 45.-
V.	Kuzmová, K. - Pieta, K. - Rajtár, J. (Hrsg.): Zwischen Rom und dem Barbaricum. Festschrift für Titus Kolník zum 70. Geburtstag. Nitra 2002. ISBN 80-88709-61-X	€ 55.-
VI.	Bátora, J. - Furmánek, V. - Veliačik, L. (Hrsg.): Einflüsse und Kontakte alteuropäischer Kulturen. Festschrift für Jozef Vladár zum 70. Geburtstag. Nitra 2004. ISBN 80-88709-70-9	€ 35.-
VII.	Fusek, G. (Ed.): Zborník na počesť Dariny Bialekovej. Nitra 2004. ISBN 80-88709-71-7	€ 60.-
VIII.	Cheben, I. - Kuzma, I. (Ed.): Otázky neolitu a eneolitu našich krajín - 2004. Nitra 2005. ISBN 80-88709-83-0	€ 60.-

ARCHEOLOGICKÉ PAMÄTNÍKY SLOVENSKA

I.	Furmánek, V.: Radzovce - osada ľudu popolnicových polí. Bratislava 1990. ISBN 80-224-0094-7	€ 3.-
II.	Lamiová, M.: Zemlín - obec s bohatou minulosťou. Košice 1993. ISBN 80-900444-2-5	€ 7.-
III.	Čilinská, Z.: Slovania a avarský kaganát. Bratislava 1993. ISBN 80-7127-059-8	-----
IV.	Šiška, S.: Dokument o spoločnosti mladšej doby kamennnej. Bratislava 1995. ISBN 80-224-0198-6	-----
V.	Pieta, K.: Liptovská Mara. Bratislava 1996. ISBN 80-967366-7-1	€ 13.-
VI.	Hromada, J.: Moravany nad Váhom. Bratislava 2000. ISBN 80-88709-45-8	€ 13.-
VII.	Olexa, L.: Nižná Myšľa. Osada a pohrebisko z doby bronzovej. Košice 2003. ISBN 80-88709-66-0	€ 15.-
VIII.	Kaminská, L.: Hôrka-Ondrej. Osídlenie spišských travertínov v staršej dobe kamennnej. Košice 2005. ISBN 80-88-709-74-1	€ 15.-

ACTA INTERDISCIPLINARIA ARCHAEOLOGICA

Aktuálne otázky výskumu slovanských populácií na území Československa v 6.-13. storočí. Nitra 1979.	-----
Furmánek, V. - Stloukal, M.: Antropologický rozbor žárových hrobů piliňské a kyjatické kultury. Nitra 1982.	-----
Acta Interdisciplinaria Archaeologica. Tom. III. Nitra 1984.	€ 9.-
Acta Interdisciplinaria Archaeologica. Tom. IV. Nitra 1986.	€ 9.-
Archeológia-Geofyzika-Archeometria. Nitra 1987.	€ 7.-
Súčasné poznatky z archeobotaniky na Slovensku. Nitra 1989.	€ 6.-
Palaeoethnobotany and Archaeology, International Work-Group for Paleoethnobotany.	
8 th Symposium Nitra - Nové Vozokany 1989. Nitra 1991.	€ 16.-
Hajnalová, E.: Obilie v archeobotanických nálezoch na Slovensku. Nitra 1993. ISBN 80-88709-02-4	€ 9.-
Vondráková, M.: Malé Kosihy II. Nitra 1994. ISBN 80-88709-14-8	€ 13.-
Hajnalová, E.: Ovocie a ovocinárstvo v archeobotanických nálezoch na Slovensku. Nitra 2001. ISBN 80-88-709-38-5	€ 13.-

MATERIALIA ARCHAEOLOGICA SLOVACA (edícia ukončená)

I.	Točík, A.: Výčapy-Opatovce a ďalšie pohrebiská zo staršej doby bronzovej na juhozápadnom Slovensku. Nitra 1980.	-----
II.	Budinský-Krička, V.: Královský Chlmec. Nitra 1980.	-----
III.	Točík, A.: Nitriansky Hrádok-Zámček. I., II. Tabuľky. Nitra 1981.	-----
IV.	Točík, A.: Malé Kosihy - osada zo staršej doby bronzovej. Nitra 1981.	-----
V.	Benadik, B.: Maňa. Keltisches Gräberfeld - Fundkatalog. Nitra 1983.	€ 8.-
VI.	Dušek, M. - Dušeková, S.: Smolenice-Molpír I. Befestigter Fürstensitz der Hallstattzeit. Nitra 1985.	-----
VII.	Wiederman, E.: Archeologické pamiatky topoľčianskeho okresu. Nitra 1985.	-----
VIII.	Budinský-Krička, V. - Veliačik, L.: Krásna Ves. Gräberfeld der Lausitzer Kultur. Nitra 1986.	-----
IX.	Kuzmová, K. - Roth, P.: Terra sigillata v Barbariku. Nitra 1988.	-----
X.	Hanuliak, M. - Kuzma, I. - Šalkovský, P.: Mužla-Čenkov I. Osídlenie z 9.-12. storočia. Nitra 1993. ISBN 80-88709-07-5	€ 20.-
XI.	Šalkovský, P.: Hradisko v Detve. Nitra 1994. ISBN 80-88709-10-5	€ 10.-
XII.	Hanuliak, M.: Malé Kosihy I. Nitra 1994. ISBN 80-88709-12-1	€ 13.-
XIII.	Dušek, M. - Dušeková, S.: Smolenice - Molpír II. Nitra 1995. ISBN 80-88709-20-2	€ 15.-

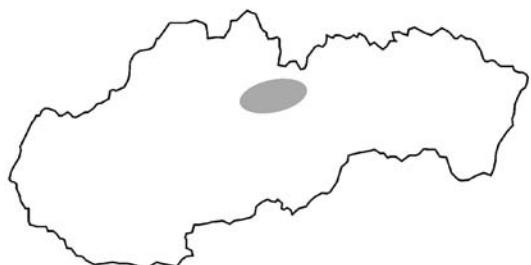
ZOZNAM PUBLIKÁCIÍ ZARADENÝCH VO VÝMENNOM FONDE ARCHEOLOGICKÉHO ÚSTAVU SAV

Actes du XII Congrès U. I. S. P. P. 1. zv.	€ 20.-	Bibliografia slovenskej archeológie za rok 1997 a 1998.	
Actes du XII Congrès U. I. S. P. P. 2. zv.	€ 20.-	Jasečková, M.	€ 4.-
Actes du XII Congrès U. I. S. P. P. 3. zv.	€ 18.-	Colloque International l'Aurignacien et le	
Actes du XII Congrès U. I. S. P. P. 4. zv.	€ 15.-	Gravettien (perigordien) dans leur	
Archaeologia Historica 10/1985.	€ 8.-	Cadre Ecologique.	€ 13.-
Archaeologia Historica 13/1988.	€ 9.-	Complex of upper palaeolithic sites near	
Archaeologia Historica 22/1997.	€ 25.-	Moravany. Vol. II.	€ 13.-
Archaeologia Historica 24/1999.	€ 28.-	Complex of upper palaeolithic sites near	
Archeológia a ropa. Záchranné archeologické		Moravany. Vol. III.	€ 15.-
výskumy na trase výstavby preložky ropovodu.		Der sonderbare Baron. Dvořák, P.	€ 13.-
Archeológia - História - Geografia (Archeológia).	€ 11.-	Die Ergebnisse der arch. Ausgrab. beim Aufbau	
Archeológia - História - Geografia (Geografia).	€ 3.-	des Kraftwerksystems Gabčíkovo-Nagymaros.	€ 7.-
Archeológia - História - Geografia (História).	€ 3.-	Die Slowakei in der jüngeren Steinzeit. Novotný, B.	€ 1.-
Archeologická topografia Bratislavы.	€ 3.-	Európa okolo roku 1000.	€ 25.-
Archeologická topografia Košíc.	€ 13.-	Europas mitte 1000.	€ 67.-
Archeologicke nálezy v zbierkach Mestského múzea		Frühmittelalterlicher Burgenbau in Mittel-	
v Zlatých Moravciach. Ruttkayová, J. - Ruttkay, M.		und Osteuropa.	€ 65.-
Archeologicke pamiatky a súčasnosť.	€ 6.-	Gerulata I.	€ 20.-
Archeologičeskie vesti.	€ 3.-	Graphische Auswertung osteometrischer Werte in der	
AVANS v roku 1975.	€ 6.-	historischen Osteologie. Sep. ŠZ 12/1964. Rajtová, V.	€ 3.-
AVANS v roku 1976.	€ 4.-	Hallstatt a Býčí skála. Průvodce výstavou.	€ 2.-
AVANS roku 1977.	€ 5.-	História skla 2001. Zborník referátov.	€ 10.-
AVANS v roku 1978.	€ 5.-	Importants Sites Slaves en Slovaquie.	€ 3.-
AVANS v roku 1979.	€ 3.-	IX. meždunarodnyj sjezd slavistov. Kijev 7. 9.-13. 9. 1983.	€ 1.-
AVANS v roku 1988.	€ 13.-	Kelemantia Brigetio. (ang.).	€ 10.-
AVANS v roku 1989.	€ 13.-	Kelemantia Brigetio. (nem.).	€ 10.-
AVANS v roku 1990.	€ 6.-	Liptovská Mara. Ein frühgeschichtliches Zentrum	
AVANS v roku 1991.	€ 3.-	der Nordslowakei. Pieta, K.	€ 13.-
AVANS v roku 1992.	€ 6.-	Liptovská Mara. Včasnohistorické centrum severného	
AVANS v roku 1993.	€ 4.-	Slovenska. Pieta, K.	€ 13.-
AVANS v roku 1994.	€ 5.-	Najstaršie roľnícke osady na Slovensku. Novotný, B.	€ 1.-
AVANS v roku 1995.	€ 5.-	Numizmatika v Československu.	€ 3.-
AVANS roku 1996.	€ 3.-	Pohrebisko v Čakajovciach (9.-12. storočie).	
AVANS v roku 1997.	€ 3.-	Vyhodnotenie. Hanuliak, M.-Rejholtová, M.	
AVANS v roku 1998.	€ 10.-	Pramene k dejinám osídlenia Slovenska z konca	
AVANS v roku 1999.	€ 10.-	5. až 13. stor. II. časť. Stredoslovenský kraj.	€ 23.-
AVANS v roku 2000.	€ 10.-	Rapports du III ^e Congrès International	
AVANS v roku 2001.	€ 13.-	d'Archeologie Slave 1. sept. 1975.	€ 8.-
AVANS v roku 2002.	€ 12.-	Rapports du III ^e Congrès International	
AVANS v roku 2003.	€ 13.-	d'Archeologie Slave 2. sept. 1975.	€ 3.-
AVANS - register za roky 1984-1993.	€ 15.-	Referaty o pracovných výsledkoch čs. archeologie	
AVANS v roku 2004.	€ 15.-	za rok 1958, časť II.	€ 1.-
AVANS v roku 2005.	€ 20.-	Slovacchia. Crocevia delle civilta' Europee 2005.	€ 25.-
Bajč-Vlkano. Sep. ŠZ 12/1964. Točík, A.	€ 1.-	Slovacchia. Katalóg výstavy.	€ 25.-
Bibliografia slovenskej archeológie za rok 1980.	€ 2.-	Slovenská archeológia 1962/1.	€ 7.-
Melicher, J.	€ 2.-	Slovenská archeológia 1962/2.	€ 7.-
Bibliografia slovenskej archeológie za rok 1981.	€ 2.-	Slovenská archeológia 1968/2.	€ 7.-
Melicher, J.	€ 2.-	Slovenská archeológia 1972/1.	€ 9.-
Bibliografia slovenskej archeológie za rok 1986.	€ 2.-	Slovenská archeológia 1984/1.	€ 9.-
Melicher, J.	€ 2.-	Slovenská archeológia 1984/2.	€ 9.-
Bibliografia slovenskej archeológie za rok 1987.	€ 1.-	Slovenská archeológia 1985/2.	€ 9.-
Melicher, J.	€ 1.-	Slovenská archeológia 1986/1.	€ 9.-
Bibliografia slovenskej archeológie za rok 1988.	€ 2.-	Slovenská archeológia 1986/2.	€ 9.-
Melicher, J. - Mačalová, H.	€ 2.-	Slovenská archeológia 1987/1.	€ 9.-
Bibliografia slovenskej archeológie za rok 1989 a 1990.	€ 3.-	Slovenská archeológia 1987/2.	€ 9.-
Mačalová, H.	€ 3.-	Slovenská archeológia 1988/1.	€ 10.-
Bibliografia slovenskej archeológie za rok 1991 a 1992.	€ 4.-	Slovenská archeológia 1988/2.	€ 10.-
Jasečková, M.	€ 4.-	Slovenská archeológia 1989/1.	€ 10.-
Bibliografia slovenskej archeológie za rok 1993 a 1994.	€ 4.-	Slovenská archeológia 1989/2.	€ 10.-
Jasečková, M.	€ 4.-	Slovenská archeológia 1990/1.	€ 10.-
Bibliografia slovenskej archeológie za rok 1995 a 1996	€ 4.-	Slovenská archeológia 1990/2.	€ 10.-
Jasečková, M.	€ 4.-	Slovenská archeológia 1992/1.	€ 15.-

Slovenská archeológia 1992/2.	€ 15.-	Študijné zvesti 10/1962.	€ 3.-
Slovenská archeológia 1993/1.	€ 15.-	Študijné zvesti 12/1964.	€ 3.-
Slovenská archeológia 1993/2.	€ 15.-	Študijné zvesti 13/1964.	€ 2.-
Slovenská archeológia 1994/1.	€ 15.-	Študijné zvesti 14/1964.	€ 2.-
Slovenská archeológia 1994/2.	€ 15.-	Študijné zvesti 15/1965.	€ 3.-
Slovenská archeológia 1995/1.	€ 16.-	Študijné zvesti 16/1968.	€ 5.-
Slovenská archeológia 1995/2.	€ 16.-	Študijné zvesti 17/1969.	€ 5.-
Slovenská archeológia 1996/1.	€ 17.-	Študijné zvesti 18/1970.	€ 9.-
Slovenská archeológia 1996/2.	€ 17.-	Študijné zvesti 19/1981.	€ 7.-
Slovenská archeológia 1996/2 (nezviazaná).	€ 12.-	Študijné zvesti 21/1985.	€ 8.-
Slovenská archeológia 1997/1.	€ 18.-	Študijné zvesti 23/1987.	€ 9.-
Slovenská archeológia 1997/2.	€ 18.-	Študijné zvesti 24/1988.	€ 6.-
Slovenská archeológia 1998/1.	€ 20.-	Študijné zvesti 25/1988.	€ 5.-
Slovenská archeológia 1998/2.	€ 20.-	Študijné zvesti 26/1990.	€ 18.-
Slovenská archeológia 1999/1.	€ 20.-	Študijné zvesti 27/1991.	€ 15.-
Slovenská archeológia 1999/2.	€ 20.-	Študijné zvesti 28/1992.	€ 20.-
Slovenská archeológia 2000/1.	€ 22.-	Študijné zvesti 29/1993.	€ 18.-
Slovenská archeológia 2000/2.	€ 22.-	Študijné zvesti 30/1994.	€ 15.-
Slovenská archeológia 2001/1-2.	€ 44.-	Študijné zvesti 31/1995.	€ 20.-
Slovenská archeológia 2002/1.	€ 22.-	Študijné zvesti 32/1996.	€ 21.-
Slovenská archeológia 2002/2.	€ 22.-	Študijné zvesti 33/1999.	€ 20.-
Slovenská archeológia 2003/1.	€ 22.-	Študijné zvesti 34/2002.	€ 23.-
Slovenská archeológia 2003/2.	€ 22.-	Študijné zvesti 35/2002.	€ 25.-
Slovenská archeológia 2004/1.	€ 22.-	Študijné zvesti 36/2004.	€ 30.-
Slovenská archeológia 2004/2.	€ 22.-	Študijné zvesti 37/2005.	€ 20.-
Slovenská archeológia 2005/1.	€ 22.-	Študijné zvesti 38/2005.	€ 20.-
Slovenská archeológia 2005/2.	€ 22.-	Študijné zvesti 39/2006.	€ 20.-
Slovenská archeológia 2006/1.	€ 22.-	Študijné zvesti 40/2006.	€ 35.-
Slovenská archeológia 2006/2.	€ 22.-	Študijné zvesti 41/2007.	€ 40.-
Slovenská archeológia 2007/1.	€ 22.-	Študijné zvesti 42/2007.	€ 35.-
Slovenská archeológia 2007/2.	€ 22.-	Terra sigillata in Mähren. Droberjar, E.	€ 13.-
Slovenská numizmatika VII.	€ 3.-	Točík Anton 1918-1994. Biografia, bibliografia.	€ 5.-
Slovenská numizmatika VIII.	€ 3.-	Urzeitliche und frühhistorische Besiedlung der Ost-	
Slovenská numizmatika X.	€ 3.-	slowakei in Bezug zu den Nachbargebieten.	€ 10.-
Slovenská numizmatika XI.	€ 5.-	Ve službách archeologie IV.	€ 25.-
Slovenská numizmatika XV.	€ 8.-	Ve službách archeologie V.	€ 25.-
Slovenská numizmatika XVI.	€ 8.-	Velikaja Moravia. Sokrovišča prošloga	
Slovenská numizmatika XVII.	€ 8.-	Čechov i Slovakov. Katalog - Kiev.	€ 1.-
Slovenská numizmatika XVIII.	€ 8.-	Východoslovenský pravek - Special Issue.	€ 28.-
Stredné Slovensko 2. Šoka, M.	€ 2.-	Východoslovenský pravek I.	€ 7.-
Studia Archaeologica Slovaca Mediaevalia III-IV.	€ 18.-	Východoslovenský pravek II.	€ 7.-
Studia Historica Slovaca XVI.	€ 3.-	Východoslovenský pravek IV.	€ 12.-
Studia Historica Slovaca XVII.	€ 4.-	Východoslovenský pravek V.	€ 13.-
Studie muzea Kromeřížka 88.	€ 5.-	Východoslovenský pravek VI.	€ 20.-
Šebastovce I. Gräberfeld aus der Zeit des awarischen	€ 13.-	Východoslovenský pravek VII.	€ 20.-
Reiches. Katalog. Budinský-Krička, V. - Točík, A.	€ 3.-	Východoslovenský pravek VIII.	€ 20.-
Študijné zvesti 7/1961.	€ 3.-	Zlatý vek v Karpatoch. Keramika a kov doby bronzovej	
Študijné zvesti 8/1962.		na Slovensku (2300-800). Furmanek, V.	€ 19.-

PRVÉ DOKLADY EPIPALEOLITICKÉHO OSÍDLENIA NA ÚZEMÍ LIPTOVA

Paweł Valde-Nowak - Marián Soják - Vítazoslav Struhár

Slovensko, Liptov, nové archeologické lokality, epipaleolit, analýza štiepanej kamennej industrie, lovecké táboriská, ojedinelé nálezy, orientácia na termálne pramene, komunikácia s okolitými územiami

Slovakia, Liptov, new archaeological sites, Epipalaeolithic, chipped stone industry analysis, hunter's camp site, sporadic finds, orientation on thermal springs, communication with neighbouring regions

First evidence of Epipalaeolithic settlement in Liptov

Long tradition of archaeological research in Liptov is in contrast with excavated Palaeolithic sites. Rescue excavation at the position of Kaštieľ sv. Žofie in northeast Ružomberok at the confluence of rivers Revúca and Váh in 2002 brought sporadic finds of chipped stone industry. Typology of raw materials dated them to the Epipalaeolithic. In the raw materials used, the Klippen Belt radiolarite (5 pieces) prevails over east Slovak obsidian and Polish patineted silicates – the most probably Jurassic Cracowian flint (2 pieces) and central Slovak (Žiarska kotlina?) limnosilicate (1 piece). Typology of the artefacts is not distinctive. Apart from flakes (4 pieces), blades and their fragments (6 pieces) occur. Cultural classification of the artefacts is problematic; Swiderian or Magdalenian (recently proved at Stará Lubovňa in Spiš) cultures are possible. Majority of finds from Ružomberok are obviously of Epipalaeolithic age, but with no further cultural classification. Camps situated in the vicinity of thermal springs are more numerous. Neanderthal men sought for hot springs as soon as in the middle Palaeolithic (Bešeňová). The finds of chipped stone industry from Ružomberok are first evidence of Epipalaeolithic settlement in Liptov. Very probably it was a short-term hunter's camp with advantageous position over the confluence of two rivers providing ideal conditions for tracking and hunting of migrating game. The new sporadic Epipalaeolithic finds are known from other sites in Liptov (Východná and Liptovská Teplá-Kalameny) as well. Liptov was connected with Slovak territories situated eastward by natural lines of the rivers Váh and Poprad basins at upper Spiš. The camps in Liptov were connected with Polish ones through the region of Orava, where several Epipalaeolithic sites with occurrence of radiolarite and flint chipped stone industry were found. An isolated artefact on the line to Orava was found at the site of Oravice. For studying of this problem sites situated in the cadastre of Lipnica Wielka over Čierna Orava river are relevant. Existing absence of Palaeolithic finds has been caused by insufficient field activities and detailed prospection and does not reflect real cultural conditions of prehistoric Liptov.

ÚVOD

Prieskum a archeologický výskum na Liptove má pomerne bohatú tradíciu a jeho počiatky siahajú miestami až do druhej polovice 19. stor. (Polla 1996; Struhár 2000). Frekvencia výskumných aktivít sa zvýšila najmä od 60. rokov 20. stor. v súvislosti s výstavbou vodného diela Liptovská Mara. Aj vďaka tomu možno dnes konštatovať, že Liptov patrí medzi regióny s relatívne dobre rozpoznateľnými kultúrnymi vzťahmi a situáciami, predovšetkým v protohistorickom a historickom období. V menšej miere už poznáme sídliskové aktivity pravekých populácií, pre ktoré bolo horské prostredie, ako sa zdá, menej atraktívne, na rozdiel od bonitných území juhozápadného a východného Slovenska. Len v posledných rokoch sa podarilo identifikovať doklady osídlenia napríklad v staršom eneolite (Struhár 2001) či v staršej dobe bronzovej (nepublikované nálezy z Liskovskej jaskyne). K významným objavom došlo aj pri výskume ohrozenej kultúrnej pamiatky - Kaštieľa sv. Žofie v Ružomberku.

Archeologický výskum na lokalite vyvolala asanácia západnej časti stavby pôvodne stredovekého kaštieľa a rekonštrukcia jej zostávajúcej časti v súvislosti s výstavbou hypermarketu Hypernova. Stavebné práce sa začali v máji 2002. Na priamy podnet Archeologického ústavu SAV v Nitre, ktorý poukázal na zničenie značného rozsahu predpokladaných archeologických nálezov v dôsledku zrealizovaných stavebných prác a apeloval na nevyhnutnosť záchranného archeologického výskumu, Krajský pamiatkový úrad v Žiline nariadił investorovi zabezpečiť vykonanie výskumu. Podľa nariadenia KPÚ sa výskum mal zamerať na priestory vonkajšej strany východného, severného a severovýchodného krídla kaštieľa metódou zisťo-

Obr. 1. Letecký pohľad na Kaštieľ sv. Žofie v Ružomberku. Foto: D. Chudjak.

vacích sond a na ploche nádvoria celoplošným odkryvom. Výskumom bol poverený jeden zo spoluautorov tohto príspevku - V. Struhár, vtedy odborný pracovník Liptovského múzea v Ružomberku.

Ružomberok leží v dolnej časti Liptovskej kotliny, ktorej severné ohraničenie predstavujú Západné Tatry a Chočské pohorie, na severovýchode čiastočne aj Vysoké Tatry. Južnú hranicu tvoria vrcholy Nízkych Tatier, na západe vytvára Veľká Fatra uzáver liptovského údolia. Východným smerom je Liptovská kotlina pomerne otvorená a nevýrazným terénnym chrbotom prechádza do Popradskej kotliny, s ktorou vytvára rozsiahlejší geomorfologický celok - Podtatranskú kotlinu. Praveké osídlenie je reprezentované okrem ojedinelých dokladov osídlenia zo stredného paleolitu a nositeľov kultúry s mladšou lineárной (notovou) keramikou tiež eneolitickou ludanickou skupinou (epilengyel) a badenskou kultúrou (Struhár 2001), neskôr najmä lužickou a púchovskou kultúrou.

Kaštieľ sv. Žofie sa nachádza v severovýchodnej časti Ružomberka, na sútoku riek Revúca a Váh (obr. 1). Pôvodnú zachovanú stavbu zo západu ohraničovala mestská komunikácia a s ňou paralelný tok Revúcej. Z východu a juhu bol objekt nepriamo napojený na mestskú zástavbu (vojenské kasárne a detská nemocnica). Zo severnej strany lokalitu ohraničuje diaľková komunikácia Žilina - Poprad a s ňou súbežný tok rieky Váh. Objekt kaštieľa postavili na prirodzenej terénnej vyvýšenine, tvorennej skalným ostrohom pri sútoku Váhu a Revúcej. Podložie tu tvorí vápencový masív, na ktorom spočívali rendzinové pôdy. Keďže vyvýšenina leží v inundačnom území spomínaných riek, v jej okolí sa nachádzajú vrstvy štrkových naplavenín. V priebehu mnohých prestavieb bol skalný ostroh zo všetkých strán zastavaný obytnými prístavbami, čím vyvýšenina stratila svoju pôvodnú dominantnú dispozíciu. Vrcholovú plošinu ostrohu včlenili potom stavitelia do kompozície stavby ako nezastavané nádvorie. Nadmorská výška v mieste nádvoria dosahuje 483 m. V čase realizácie výskumu bola už celá západná časť stavby kaštieľa asanovaná a na jej mieste bol postavený hypermarket Hypernova. Výsledky výskumu priniesli významné poznatky o stredovekom osídlení dolného Liptova, ako aj samotného mesta Ružomberok. Odkryli sa zvyšky starších stredovekých architektúr a 39 hrobov radového cintorína (podľa predbežného datovania z 13.-16. stor.), ktoré jednoznačne dokladujú existenciu staršej cirkevnej stavby (Struhár 2003; 2007a; 2007b).

Pre poznanie pravekého osídlenia majú veľký význam nálezy nepočetnej štiepanej kamennej industrie objavenej na rôznych miestach kláštorného nádvoria. Zachránil sa súbor 10 ks štiepaných artefaktov, ktoré v niekoľkých prípadoch vykazovali silnú bielosivú patinu. Štiepané nástroje ležali predovšetkým v kavernách skalného podložia v rôznych úrovniach. Najplytkejšie, v hĺbke 20 cm, ležal artefakt 13, pretože v severnej časti nádvoria skalné podložie vystupovalo tesne pod humusovitý povrch. Prevažná väčšina štiepanej kamennej industrie sa však našla v najspodnejších niveletách v hĺbke cca 110-120 cm, čo zá-

roveň predstavovalo najčastejšiu úroveň zapustenia stredovekých hrobov. Pôvodne kompaktné skalnaté podložie tu bolo v dôsledku rôznych geologických procesov výraznejšie rozdrobené.

OPIS A ANALÝZA ARTEFAKTOV

(získané artefakty sú zahrnuté v uvedenej tabelle)

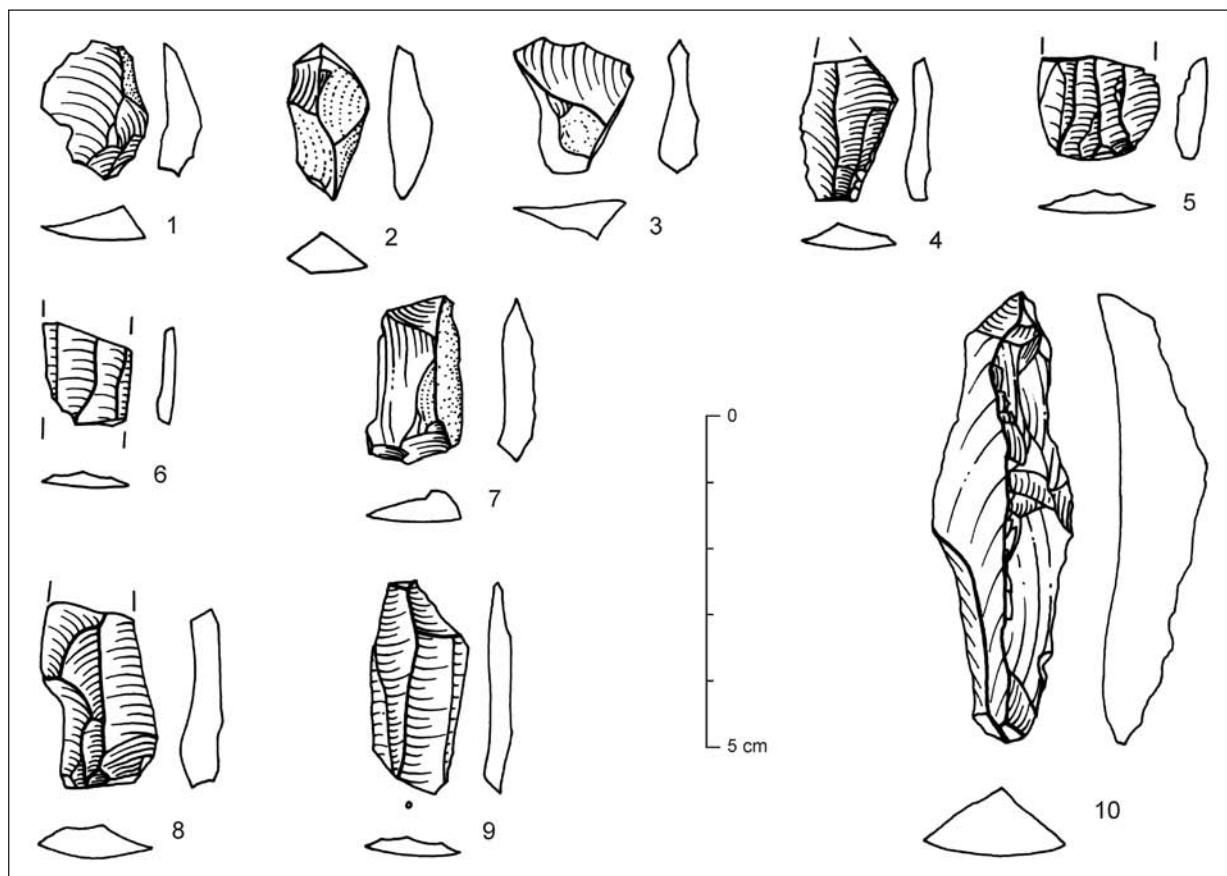
Tabela 1. Ružomberok, Kaštieľ sv. Žofie. Opis a nálezové okolnosti štiepanej kamennej industrie.

Č. vrecka	Nálezové okolnosti	Opis	Pozn.; obr.
13	Nádvorie - severná časť, hĺ. 20 cm	Čepeľ - so zlomenou terminálnou časťou, bielo patinovaný silicít	16. 08. 2002; obr. 2: 8
48	Nádvorie - G/H/I - 7, hĺ. 60 cm	Čepeľ - z hrany jadra so stopami primárneho opracovania, bielo patinovaný limnosilicít	02. 10. 2002; obr. 2: 10
52	Nádvorie - za studňou, pri kostre 34, hĺ. 140 cm	Úštep - z kraja jadra, obsidián	obr. 2: 1
54	Nádvorie - južné rozšírenie II, čistenie podložia, hĺ. 60-70 cm	Čepeľka - s retušou pravej hrany a zlomenou terminálnou časťou, v tvare masívneho trojuholníka, obsidián	26. 08. 2002; obr. 2: 4
63	Nádvorie - severná sonda pri mure, hĺ. 50 cm	Úštep - fragment, krémovo hnedý rádiolarit	28. 08. 2002; obr. 2: 2
64	Nádvorie - za studňou, pri kostre 3, hĺ. 110 cm	Úštep - slabo prepálený sivozelený rádiolarit	14. 10. 2002; obr. 2: 3
65	Nádvorie - zber na povrchu haldy	Čepeľ - bez bázy, z dvojpodstavového jadra, červenohnedý rádiolarit	14. 10. 2002; obr. 2: 9
66	Nádvorie - za studňou, pri kostre 28, hĺ. 110 cm	Čepeľka - stredná časť, patinovaný silicít	14. 10. 2002; obr. 2: 6
67	Nádvorie - za studňou, pri kostre 33, hĺ. 120 cm	Čepeľ - zlomená bazálna časť, červenohnedý rádiolarit	14. 10. 2002; obr. 2: 5
68	Nádvorie - za studňou, pri hlave kostry 30, hĺ. 120 cm	Úštep - čepeľový, z kraja jadra, krémovo hnedý rádiolarit	15. 10. 2002; obr. 2: 7
Spolu	10 ks		

Hoci ide o malú kolekciu štiepanej kamennej industrie (10 ks), nálezové okolnosti väčšiny artefaktov a najmä ich surovinovo-typologický rozbor prezrádzajú, že sú paleolitického veku. Z použitej suroviny prevláda rádiolarit z bradlového pásma (5 ks) na úkor východoslovenského obsidiánu a poľských patinovaných silicítov - najskôr jurského podkrakovského pazúrika (po 2 ks) a stredoslovenského? (Žiarska kotlina?) limnosilicitu (1 ks). Používané tak boli suroviny blízkej (rádiolarit, limnosilicít) i vzdialenejšej provenience (pazúrik, obsidián). Typologická stránka analyzovanej kolekcie artefaktov nie je preukazná. Popri úštepoch (4 ks) sa objavujú čepele a ich fragmenty (6 ks). Jedna z čepelí je limnosilicítová, pokrytá jemnou bielou patinou a odštiepená z hrany jadra so stopami primárneho opracovania (poľsky „podtepiec“; obr. 2: 10). Typologicky výraznejšie sú dve symetrické útle čepele (obr. 2: 6; 9), z ktorých väčšia je zhotovená z dvojpodstavového jadra (obr. 2: 9). Použitý materiál (patinovaný silicít - jurský podkrakovský pazúrik? a rádiolarit) a typológia obidvoch exemplárov indikujú ich epipaleolitický vek, kultúrne patriaci azda do náplne šwideriánskej kultúry. Spomedzi nástrojov možno spomenúť obsidiánovú čepeľku s retušou na pravej hrane a so zlomenou terminálnou časťou, ktorá má v pôdoryse tvar trojuholníka (obr. 2: 4). Typologicky podobné nástroje sa objavujú napríklad v náplni magdaléniánskej kultúry na lokalite Sromowce Wyżne-Kąty (Valde-Nowak 1991, 598, Fig. 7: 1). Ostatné nálezy sú nepochybne epipaleolitického veku, avšak bez možnosti bližšej kultúrnej klasifikácie (obr. 5).

DISKUSIA

Skromné nálezy štiepanej kamennej industrie z Ružomberka predstavujú prvé doklady epipaleolitického osídlenia na území Liptova. Lokalita reprezentuje zrejme krátkodobé lovecké stanovisko s výhodnou polohou nad sútokom dvoch riek, ktoré poskytovalo ideálne podmienky na sledovanie a lov migrujúcej zveriny. Pre jeho umiestnenie mohla byť determinujúca aj blízkosť minerálnych, resp. termálnych prameňov, ktoré na náprotivnom brehu Revúcej vytvorili rozsiahle travertínové návršie (terajší ru-

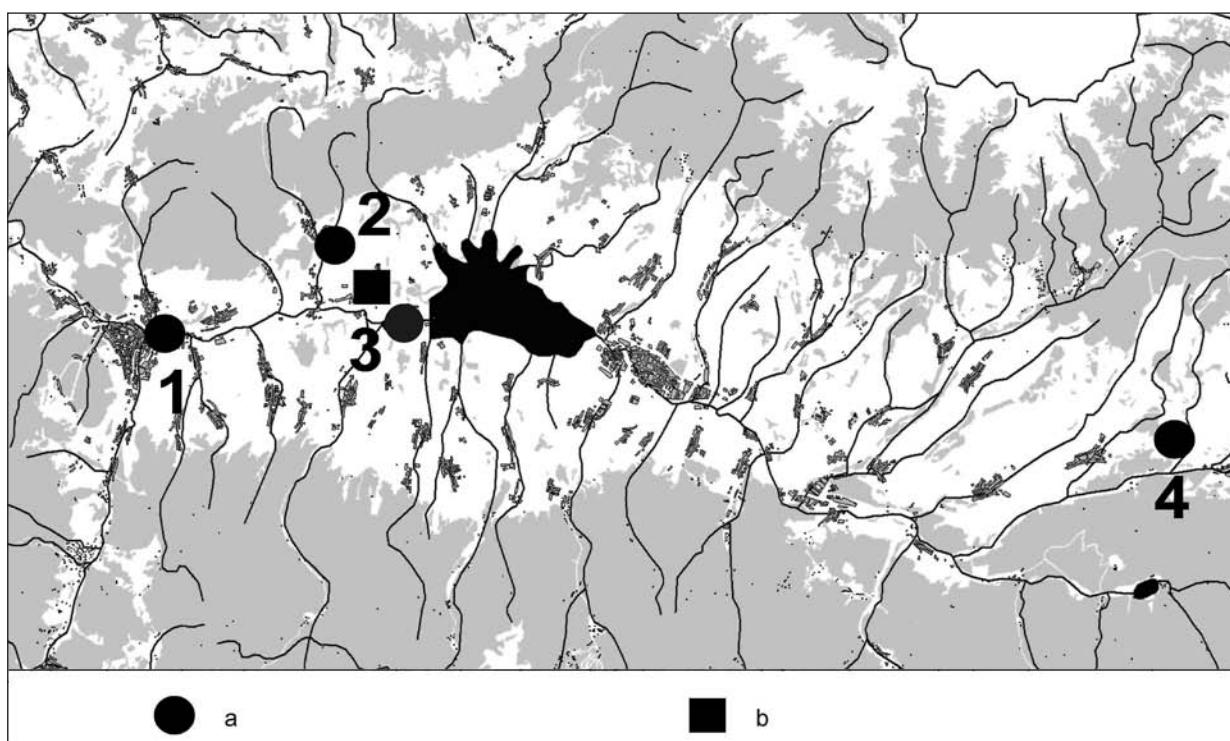

Obr. 2. Ružomberok, Kaštieľ sv. Žofie. Kolekcia epipaleolitickej štiepanej kamennej industrie. 1, 4 - obsidián; 2, 3, 5, 7, 9 - rádiolarit; 6, 8 - patinovaný silicit (jurský podkrakovský pazúrik?); 10 - limnosilicit. Kresba: M. Soják.

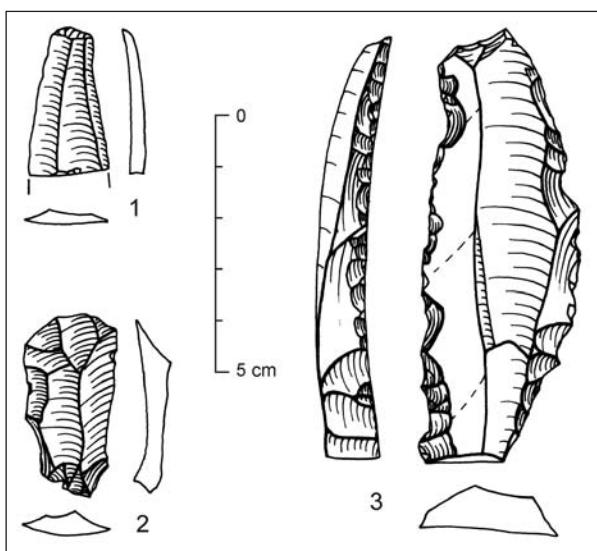
žomberský rínek s Námestím A. Hlinku). Prítomnosť pleistocénnej fauny tu indikuje nález zlomku zuba mastodonta, ktorý sa našiel v hĺbke 4 m v roku 1933 pri stavbe tamnejšej školy (Kürti 1933, 66). Za zmienku stojí tiež nález zuba slona druhu *Palaeolotodon antiquus*, ktorý bol objavený v koryte potoka Revúca, týchto pod vyššie spomenutým terasovitým návrším (zbierky Liptovského múzea v Ružomberku).

Na travertínovej polohy s blízkosťou termálnych prameňov je napokon viazaných mnoho ďalších paleolitickej lokalít na Slovensku. Konkrétnie v Liptove ide predovšetkým o sídlisko v Bešeňovej, kde sa pri tunajších prameňoch zdržiavali už neandertálci v strednom paleolite. Nálezy štiepanej kamennej industrie sa zaraďujú do riss-würmského interglaciálu (eem), pôvodne do náplne kultúry moustérien či tzv. karpatskej fácie moustérienu (Bárta 1965, 28, 110; 1974, 155 nn.), novšie do kultúry taubachien, ktorá je charakteristická drobnotvarou industriou z kremeňa domáceho pôvodu (Kaminská 2005, 37).

Signifikantnejšie nálezy štiepanej kamennej industrie mlado- až epipaleolitického veku poznáme najnovšie aj z iných liptovských nálezísk, ktoré sa dosiaľ nepublikovali, resp. sa im neprisudzoval paleolitickej vek (obr. 3). Tri pochádzajú z polohy Belansko vo Východnej (deponované sú v zbierkach Liptovského múzea v Ružomberku). Ide o limnosilicitovú čepieľku z hrany jadra s výrazným bulbusom, o masívny limnosilicitový odštep s úzitkovou retušou a na dorzálnnej strane so zachovanou pôvodnou kôrou, ako aj o úštep z kraja pravdepodobne dvojpodstavového jadra z obsidiánu (Pieta/Giertlová 1999, 134; Pieta/Uličný 1998, 132). Medzi ďalšie rovnako datované lokality, bez možnosti bližšieho chronologicko-kultúrneho zaradenia v rámci neskorého paleolitu, patria aj najnovšie nálezy z Liptovskej Teplej, časti Kalameny - zo záhrady domu č. 105. Lokalita sa nachádza nedaleko vývieraania prírodného termálneho prameňa. Nález predstavuje čepel so zlomenou bazálnou časťou a koncovou retušou (poľsky „półtylczak“) z krémového rádiolaritu so zelenými žilkami (obr. 4: 1; 6: 2) a čepelový úštep z jurského podkrakovského pazúrika (obr. 4: 2; 6: 1). Pravdepodobne do epipaleolititu možno začleniť masívnu čepel s retušovanými hranami zo sivozeleného rádiolaritu, objavenú v katastri obce Oravice (okr. Trstená) v regióne Oravy (obr. 4: 3; 7). Zmienený nález pochádza z chotára obce, ktorá sa vyznačuje - podobne ako územie Liptova - početným výskytom termálnych prameňov.

Obr. 3. Paleolitické lokality na území Liptova. 1 - Ružomberok; 2 - Liptovská Teplá-Kalameny; 3 - Bešeňová; 4 - Východná.
Legenda: a - neskôr paleolit; b - stredný paleolit.

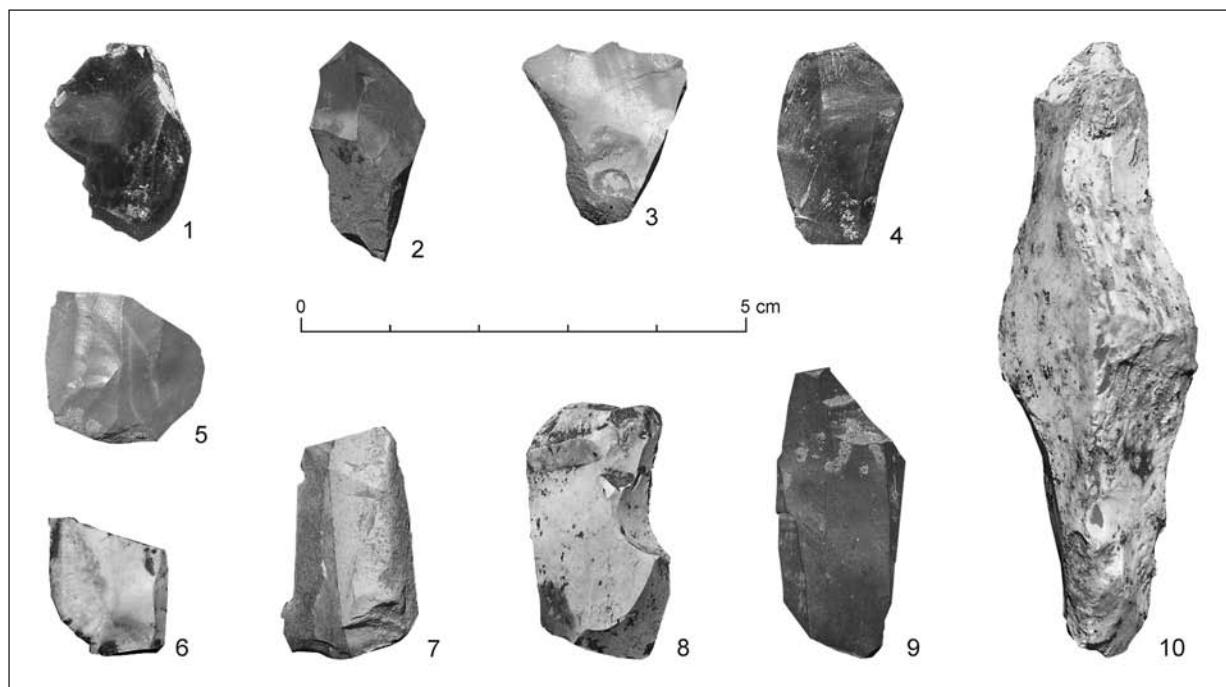
Obr. 4. Liptovská Teplá-Kalameny (1, 2) a Oravice (3). Epipaleolitické štiepané kamenné artefakty. 1, 3 - rádiolarit; 2 - jurský podkrakovský pazúrik. Kresba: M. Soják.

vanej tejto problematiky sú zvlášť dôležité lokality situované v katastri obce Lipnica Wielka nad Čiernou Oravou (Valde-Nowak 2006, 144).

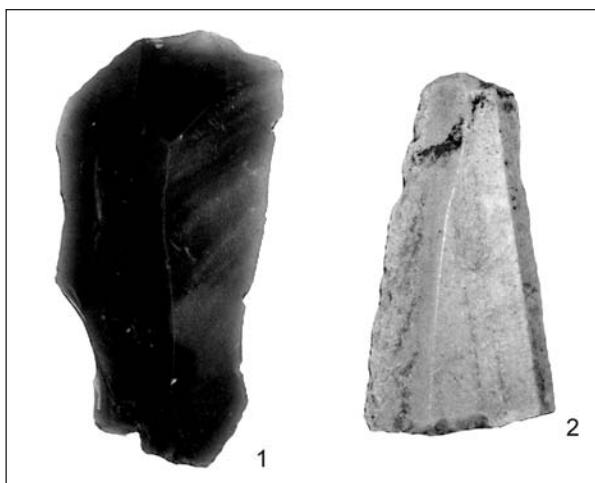
ZÁVER

Analyzované nálezy štiepanej industrie z viacerých nálezisk poskytujú nové indície riešenia pravekého vývoja územia Liptova pred nástupom prvých neolitických spoločenstiev. Ukazuje sa, že doterajšia

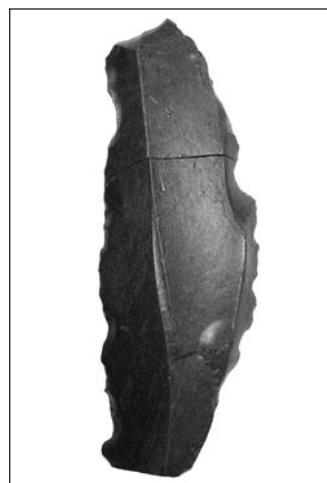
Uvedené nálezy paleolitických artefaktov poukazujú na dôležité postavenie Liptova v starších úsekoch pravekého vývoja. Tento región sprístupnili už lovci v strednom paleolite a na sklonku pleistocénu intenzita osídlenia ešte zosilnila. Epipaleolitické spoločenstvá udržiaval kontakty s východne ležiacimi územiami Slovenska, odkiaľ si zadovážili aj obsidiánovú surovinu na produciu nástrojov, a tiež s územím severne od hrebeňa Karpát - s dnešným Poľskom a tamoxími výskytmi pazúrikovej suroviny. Prirodzenou spojnicou Liptova s prvou oblasťou bolo Považie a povodie Popradu na hornom Spiši, kde je podstatne hustejšia sieť epipaleolitických i mezolitických lokalít (Soják 2002). Okrem bezpečne zistenej Šwideriánskej kultúry sa tu najnovšie zistili prvé doklady prítomnosti predstaviteľov magdalénienskej kultúry na Slovensku (Valde-Nowak/Soják/Wqs 2007). S poľskými táboriskami ich spájal región Oravy, kde sa nášlo niekoľko epipaleolitických lokalít s výskytom rádiolaritovej a pazúrikovej štiepanej kamennej industrie (Bárta 1984; Čaplovič 1987, 20-24). Pre sledovanie tejto problematiky sú zvlášť dôležité lokality situované v katastri obce Lipnica Wielka nad Čiernou Oravou (Valde-Nowak 2006, 144).

Obr. 5. Ružomberok, Kaštieľ sv. Žofie. Kolekcia epipaleolitickej štiepanej kamennej industrie. 1, 4 - obsidián; 2, 3, 5, 7, 9 - rádiolarit; 6, 8 - patinovaný silicít (jurský podkrakovský pazúrik?); 10 - limnosilicít. Foto: M. Soják.

Obr. 6. Liptovská Teplá-Kalameny. Epipaleolitické štiepané kamenné artefakty. 1 - jurský podkrakovský pazúrik; 2 - rádiolarit. Foto: M. Soják.

Obr. 7. Oravice. Masívna retušovaná čepeľ z rádiolaritu (epipaleolit). Foto: M. Soják.

absencia pamiatok z paleolitu (ale napr. tiež zo staršej doby bronzovej) je predovšetkým výsledkom nedostatočnej terénnej aktivity a detailnejšej prospekcie, teda neodráža skutočné kultúrne pomery na území Liptovskej kotliny v praveku. V súvislosti s týmito objavmi sa naskytá aktuálna otázka existencie ďalších potenciálnych paleolitických lokalít, aj jaskynných, ako i lokalít viazaných hlavne na početné enklávy travertínov, na ktoré je táto oblasť obzvlášť bohatá. Do úvahy pripadajú napríklad lokality Potok a Lúčky, kde boli v 60. rokoch 20. stor. objavené v spodných vrstvách sedimentov kultúrne vrstvy s uhlíkmi, žiaľ, bez sprievodných nálezov (Bárta 1974, 142, 143). Za pozornosť stoja aj mnohovrstvové travertínové kopy v Liptovskej Štiavnici a susednej Ludrovej, kde sa v polohe Čerená nedávno lomom rozrušilo rozsiahle travertínové návršie s hrúbkou sedimentov až 12 m (Novodomec 2006). Aktuálne by však bolo potrebné revidovať aj staršie nálezy štiepanej kamennej industrie, v hojnom počte nachádzané najmä v Bešeňovej,

ktoré sa často bez precíznejšej analýzy datovali do neolitu až eneolitu. Ak totiž zoberieme do úvahy, že Liptovská a Popradská kotlina tvoria prakticky jeden kontinuálny geografický celok - Podtatranskú kotlinu, možno rovnaké kultúrne procesy, aké prebiehali na Spiši, očakávať s veľkou pravdepodobnosťou aj na území Liptova.

LITERATÚRA

- Bárta 1965 J. Bárta: Slovensko v staršej a strednej dobe kamennej. Bratislava 1965.
- Bárta 1974 J. Bárta: Sídliská pračloveka na slovenských travertínoch. Nové Obzory 16, 1974, 133-175.
- Bárta 1984 J. Bárta: Prvé nálezy zo starej doby kamennej na Orave. Krásy Slov. 61/11, 1984, 10-15.
- Čaplovič 1987 P. Čaplovič: Orava v praveku, vo včasnej dobe dejinnej a na začiatku stredoveku. Martin 1987.
- Kaminská 2005 L. Kaminská: Hôrka-Ondrej. Osídlenie spišských travertínov v staršej dobe kamennej. Košice 2005.
- Kürti 1933 J. Kürti: Zpráva Liptovského múzea v Ružomberku za rok 1933. In: Zprávy Liptovského múzea 3. Ružomberok 1933, 66.
- Novodomec 2006 R. Novodomec: Krasové javy v travertínoch dolného Liptova. In: P. Bella (Ed.): Výskum, využívanie a ochrana jaskyň 5. Liptovský Mikuláš 2006, 74-79.
- Pieta/Giertlová 1999 K. Pieta/M. Giertlová: Zaniknutá dedina Belansko a stredoveké hrádky pri Východnej. AVANS 1997, 1999, 134-136.
- Pieta/Uličný 1998 K. Pieta/M. Uličný: Stredoveké osídlenie vo Východnej. AVANS 1996, 1998, 131, 132.
- Polla 1996 B. Polla: Archeológia na Slovensku v minulosti. Martin 1996.
- Soják 2002 M. Soják: Osídlenie horného Spiša na sklonku staršej doby kamennej. In: J. Gancarski (Ed.): Starsza i średkowa epoka kamienia w Karpatach polskich. Krosno 2002, 255-278.
- Struhár 2000 V. Struhár: Predstaviteľia archeologického bádania na Liptove od druhej polovice 19. do konca 20. storočia. In: Prínos osobnosti Liptova pre históriu a súčasnosť. Bratislava 2000, 119-132.
- Struhár 2001 V. Struhár: Eneolitické osídlenie Liptova. Súčasný stav poznatkov. In: J. Gancarski (Ed.): Neolit i poczatki epoki brązu w Karpatach Polskich. Krosno 2001, 69-87.
- Struhár 2003 V. Struhár: Záchranný výskum v kaštieli sv. Žofie v Ružomberku. AVANS 2002, 2003, 147, 148.
- Struhár 2007a V. Struhár: Prekvapivé objavy pod kaštieľom sv. Žofie. Spoločník 6/22, 2007, 16.
- Struhár 2007b V. Struhár: Prekvapivé objavy pod kaštieľom sv. Žofie. Spoločník 6/23, 2007, 8.
- Valde-Nowak 1991 P. Valde-Nowak: Studies in Pleistocene settlement in the Polish Carpathians. Antiquity 65/248, 1991, 593-606.
- Valde-Nowak 2006 P. Valde-Nowak: Z badań paleolitu w Polskich Karpatach. In: K. Szymczak/M. Przeździecki (Ed.): In Memoriam Valdemari Chmielewski. Światowit - Supplement Series P: Prehistory and Middle Ages 11. Warszawa 2006, 139-154.
- Valde-Nowak/Soják/Wąs 2007 P. Valde-Nowak/M. Soják/M. Wąs: On the problems of late Paleolithic settlement in northern Slovakia. Example of Stará Ľubovňa site. Slov. Arch. 55, 2007, 1-22.

Erste Belege der epipaläolithischen Ansiedlung auf dem Gebiet der Liptau

Paweł Valde-Nowak - Marián Soják - Vítazoslav Struhár

ZUSAMMENFASSUNG

Archäologische Grabung in Ružomberok (Hl. Sophie-Kastell) wurde durch das Abreißen des Westteils des ursprünglich mittelalterlichen Kastells und Rekonstruktion seines restlichen Teiles im Zusammenhang mit dem Aufbau des Hypermarktes Hypernova verursacht. Die Bauarbeiten haben im J. 2002 begonnen. Die Grabungen sind von dem Liptauer Museum (Liptovské múzeum) unter der Leitung von V. Struhár durchgeführt worden.

Ružomberok liegt im niederen Teil des Liptau-Kessels, der zusammen mit dem Poprad-Kessel einen geomorphologischen Komplex - den Tatra-Land-Kessel (Podtatranská kotlina) bildet. Das Hl. Sophie-Kastell befindet sich in dem nordöstlichen Stadtteil (483 m ü. M.), am Zusammenlauf der Flüsse Revúca und Waag (Abb. 1).

Während der Grabungen war der Westteil vom Kastell abgerissen und auf seiner Stelle ist ein Hypermarket-Gebäude aufgewachsen. Die Forschungsergebnisse brachten bedeutende Erkenntnisse über die mittelalterliche Ansiedlung der Niederer Liptau, wie auch der Stadt Ružomberok selbst. Freigelegt wurden Reste von älteren mittelalterlichen Architekturen und 39 Gräbern eines Reihenfriedhofs aus dem 13.-16. Jh.

Für die Erkenntnis der vorgeschichtlichen Besiedlung ist die nicht sehr zahlreiche Spaltindustrie, die auf verschiedenen Stellen des Kastellhofes entdeckt wurde, von großer Bedeutung. Gerettet hat man einen Komplex von 10 Spaltartefakten, die sich vor allem in den Kavernen des Steinliegenden in verschiedenen Schichten befanden. Mehrheit der Spaltindustrie ist in den untersten Niveaus in einer Tiefe von etwa 110-120 cm gefunden worden, was gleichzeitig die unterste Ebene der mittelalterlichen Gräber darstellte. In dem vorliegenden Beitrag beschreiben und analysieren die Autoren ausführlich die gefundenen Artefakte (Taf. I). Die Fundumstände der meisten Artefakten und vor allem ihre Rohstoff-typologische Analyse verraten, dass sie aus dem Paläolithikum stammen. Von den verwendeten Rohstoffen überwiegt Radiolarit aus der Klippenzone (5 Stück) aufs Konto des ostslowakischen Obsidians und der polnischen patinierten Quarziten - am wahrscheinlichsten jurazeitlicher Krakauer Feuerstein (je 2 Stück) und mittelslowakische? (Žiar-Kessel?) Limnoquarzit (1 Stück). Bei den Abschlägen (4 Stück) kommen Klingen und ihre Fragmente vor (6 Stück). Ein von ihnen ist aus Limnoquarzit, bedeckt mit feiner weißer Patina und abgespalten von der Kernkante mit Spuren von primärer Bearbeitung (Abb. 2: 10). Typologisch markanter sind zwei symmetrische zarte Klingen (Abb. 2: 6; 9), eine von ihnen ist aus zweibasigem Kern hergestellt (Abb. 2: 9). Das verwendete Material (patinierter Quarzit - jurazeitlicher Krakauer Feuerstein? und Radiolarit) und Typologie der beiden Exemplare weisen auf ihre epipaläolithische Herkunft, kulturell vielleicht auf die Swiderien-Kultur, hin. Von den Werkzeugen kann die Obsidian-Klinge mit Retusche auf der rechten Kante und gebrochenem Terminalteil, der am Querschnitt dreieckförmig ist, erwähnt werden (Abb. 2: 4). Typologisch ähnliche Werkzeuge kommen zum Beispiel in der Magdalenién-Kultur auf der Fundstelle Sromowce Wyżne-Kąty vor. Die restlichen Funde sind ohne Zweifel epipaläolithisch, allerdings ohne Möglichkeit näherer kultureller Klassifizierung (Abb. 5).

Die Funde der Spaltindustrie aus Ružomberok stellen die ersten Belege der epipaläolithischen Ansiedlung auf dem Gebiet der Liptau dar. Die Fundstelle repräsentiert wahrscheinlich eine kurzfristige Jagdstelle mit einer günstigen Lage über dem Zusammenfluss von zwei Flüssen, die ideale Bedingungen für die Beobachtung und Jagd der migrierenden Tiere bot. Seine Platzierung konnte auch die Nähe der Mineral- bzw. Thermalquellen verursacht haben. Mehr bemerkenswerte Funde der jung- und epipaläolithischen Spaltindustrie kennen wir am neustens auch aus anderen Liptauer Fundstellen, die bis her nicht veröffentlicht worden sind, bzw. die bisher nicht für paläolithisch gehalten wurden (Abb. 3). Die natürliche Verbindung der Liptau mit östlich liegenden slowakischen Gebieten war das Waagtal auf der oberen Zips, wo die epipaläolithischen und mesolithischen Fundstellen deutlich häufiger vorkommen. Die Liptauer Lagerstellen waren mit den polnischen durch die Orava-Region, wo einige epipaläolithische Fundstellen mit Spaltindustrie aus Radiolarit und Feuerstein gefunden wurden, verbunden. Es stellt sich dar, dass die bisherige Absenz der paläolithischen Denkmäler (aber z. B. auch aus der älteren Bronzezeit) vor allem ein Ergebnis der mangelhaften Terrainaktivität und ausführlicher Prospektion ist und spiegelt nicht die wirkliche kulturelle Verhältnisse im Liptau-Kessel in der Vorgeschichte wider.

Tabela 1. Ružomberok, Hl. Sophie-Kastell. Beschreibung und Fundumstände der Spaltindustrie.

- Abb. 1. Luftansicht auf das Hl. Sophie-Kastell in Ružomberok. Foto: D. Chudjak.
- Abb. 2. Ružomberok, Hl. Sophie-Kastell. Kollektion der epipaläolithischen Spaltindustrie. 1, 4 - Obsidian; 2, 3, 5, 7, 9 - Radiolarit; 6, 8 - patinierter Quarzit (jurazeitlicher Krakauer Feuerstein?); 10 - Limnoquarzit. Zeichnung: M. Soják.
- Abb. 3. Paläolithische Fundstellen auf dem Gebiet der Liptau. 1 - Ružomberok; 2 - Liptovská Teplá-Kalameny; 3 - Bešeňová; 4 - Východná.
- Abb. 4. Liptovská Teplá-Kalameny (1, 2) und Oravice (3). Epipaläolithische Spaltartefakte. 1, 3 - Radiolarit; 2 - jurazeitlicher Krakauer Feuerstein. Zeichnung: M. Soják.
- Abb. 5. Ružomberok, Hl. Sophie-Kastell. Kollektion der epipaläolithischen Spaltindustrie. 1, 4 - Obsidian; 2, 3, 5, 7, 9 - Radiolarit; 6, 8 - patinierter Quarzit (jurazeitlicher Krakauer Feuerstein?); 10 - Limnoquarzit. Zeichnung: M. Soják.
- Abb. 6. Liptovská Teplá-Kalameny. Epipaläolithische Spaltartefakte. 1 - jurazeitlicher Krakauer Feuerstein; 2 - Radiolarit. Foto: M. Soják.
- Abb. 7. Oravice. Massive retuschierte Klinge aus Radiolarit, Epipaläolithikum. Foto: M. Soják.

VÝROČNÁ SPRÁVA O ČINNOSTI ARCHEOLOGICKÉHO ÚSTAVU SAV V ROKOCH 2006-2007

Václav Furmanek

SPRÁVA O ČINNOSTI V ROKU 2006

Charakteristika činnosti ústavu

Archeologický ústav SAV v Nitre je vedecky a odborne najvýznamnejším vedeckovýskumným pracoviskom pre prehistorickú, protohistorickú a historickú archeológiu v Slovenskej republike. Vedeckými metódami vykonáva prospeku a evidenciu archeologických nálezísk, robí ich výskum a teoretické vyhodnotenie a následne publikuje získané výsledky v európskych kultúrnohistorických súvislostiach.

Ústav sa zameriava predovšetkým na objasňovanie dominantných vedeckých problémov, ako sú paleolitické kultúry na Slovensku a ich miesto v európskom kontexte, pôvod a rozvoj roľníckych civilizácií v strednej Európe v praveku a včasnej dobe dejinnej, antický svet a Slovensko, súvislosti medzi etnicitou a hmotnou kultúrou, vznik a vývoj metalurgie, etnogenéza Slovanov a počiatky slovenských národných dejín, vznik a rozvoj Veľkej Moravy, sociálne determinácie a kultúrnohistorické súvislosti v materiálnej kultúre včasného a vrcholného stredoveku, vzťah fenoménu príroda - spoločnosť - človek, vývoj osídlenia a formovanie kultúrnej krajiny.

Vedecký program ústavu je organizovaný v rámci štyroch oddelení v Nitre. Tri z nich - oddelenie praveké, oddelenie protohistorické a oddelenie včasného a vrcholného stredoveku - zodpovedajú trom hlavným časovým a civilizačným etapám historického vývoja. Štvrtým, organizačne prierezovým útvaram, je oddelenie terénneho výskumu so špecifickým poslaním a náročnými úlohami najmä pri predstihových výskumoch realizovaných od roku 2006 v rámci podnikateľskej činnosti na investičných stavbách. Piatym vedeckým oddelením je Výskumné pracovné stredisko ústavu v Košiciach s detašovaným pracoviskom v Spišskej Novej Vsi, ktorého vedeckovýskumné úlohy sa týkajú predovšetkým problematiky východného Slovenska. Ústav má vo svojej správe aj kaštieľ v Malých Vozokanoch. Z ekonomických dôvodov však bolo nevyhnutné dať tento objekt už dávnejšie do prenájmu. Ústav si tam ponechal iba vedecké depozitáre a odstavnú parkovaciu plochu.

Na riešení vedeckých problémov sa okrem archeológov podieľajú v rámci interdisciplinárnej spolupráce interní a externí odborníci z oblasti spoločenských, prírodných a technických vied. V ústave je zastúpená numizmatika, archeobotanika, archeozoológia, antropológia a geofyzika. S riešením vedeckých úloh súvisí vedecká knižnica, dokumentačné oddelenie, redakčný útvar, vedecké depozitáre, konzervačné laboratóriá, kresliareň, geodetický útvar a letecká prospekcia. Archeologický ústav predstavuje subjekt s náročným finančným, materiálovým a rozpočtovým hospodárením. Na pracovisku preto pôsobí samostatný hospodársko-správny útvar.

Ústav vykonával popri vlastnom vedeckovýskumnom programe aj celý rad povinností v oblasti záchrany a ochrany archeologického dedičstva, ako aj v oblasti realizácie predstihových a záchranných výskumov. Mimoriadne vzrástla terénna výskumná aktivita v zahraničí (Kuvajt, Maďarsko, Poľsko, Rakúsko) a opačne, na území Slovenska pôsobili pod vedením pracovníkov Archeologického ústavu SAV aj zahraničné inštitúcie. V dôsledku postupných legislatívnych zmien markantne vzrástol objem interných úloh. Táto situácia sa odzrkadlila v pracovnej náplni ústavu, v koncepcii jeho činnosti a takisto v pragmatických zmenách v organizačnej štruktúre. Mimoriadne úspešne pracovalo oddelenie pre terénny výskum. Organizačná štruktúra zodpovedala reálnej situácii a potrebám archeologického bázania na Slovensku, neznamenala však zmeny vo vedeckom programe tímov a jednotlivých tvorivých pracovníkov, resp. vo vedeckom programe ústavu.

Základné údaje o pracovisku

Kmeňový stav zamestnancov ku dňu 31. 12. 2006 bol 117, fyzický stav 114, priemerný prepočítaný stav 113,3. Z uvedeného prepočítaného stavu bolo 31,5 vedeckých, 25,5 odborných s VŠ, 44,3 odborných technickejch a 12 ostatných zamestnancov. V dennej forme doktoranského štúdia bolo školených 8 doktorandov.

Riaditeľ: *prof. PhDr. Alexander Ruttay, DrSc.*

Štatutárny zástupca a námestník riaditeľa pre vedecký program: *prof. PhDr. Václav Furmánek, DrSc.*

Námestník riaditeľa pre medzinárodnú spoluprácu: *PhDr. Karol Pieta, DrSc.*

Námestník riaditeľa pre terénny výskum: *PhDr. Matej Ruttay, CSc.*

Námestník riaditeľa pre ekonomicke záležitosti: *Margita Križanová*

Vedúci detašovaného pracoviska Košice: *PhDr. Július Béreš, CSc.*

Organizačný tajomník: *Eva Špotáková*

Predsedza vedeckej rady: *PhDr. Ján Rajtár, CSc.*

Vedeckovýskumná činnosť

Grantové projekty financované agentúrou VEGA

1. Kostrové pohrebiská a sídliská ako základné pramene pre poznanie sociálno-ekonomickejch štruktúr spoločnosti staršej doby bronzovej v severnej časti Karpatskej kotliny (Inhumation burial grounds and sites as a basic source for learning about social and economic structures of the Early Bronze Age society in northern part the Carpathian basin). Vedúci projektu: prof. PhDr. Jozef Bátor, DrSc. Doba riešenia: 01/2004-12/2006; GP VEGA 2/4010/24.
2. Synkretické procesy v kontaktnej zóne stredodunajského a lužického kultúrneho okruhu v staršej dobe železnej na juhovýchodnom Slovensku (Syncretic processes in the contact zone of mid-Danubian and Lusatian cultural circle in the Early Iron Age in Southwestern Slovakia). Vedúci projektu: PhDr. Zuzana Rajtárová, CSc. Doba riešenia: 01/2004-12/2006; GP VEGA 2/4016/24.
3. Znaková analýza neolitickej a eneolitickej keramiky (Analysis of characteristics of the Neolithic and Aeneolithic pottery). Vedúci projektu: PhDr. Gabriel Nevizánsky, CSc. Doba riešenia: 01/2004-12/2006; GP VEGA 2/4017/24.
4. Fyzický habitus obyvateľstva v staršej dobe bronzovej na Slovensku (Physical habitus of the Early Bronze Age population in Slovakia). Vedúci projektu: RNDr. Július Jakab, CSc. Doba riešenia: 01/2004-12/2006; GP VEGA 2/4060/24.
5. Kostol a cintorín vo včasnom a vrcholnom stredoveku na území Slovenska (Church and cemetery in the Early and Top Middle Ages). Vedúci projektu: prof. PhDr. Alexander Ruttay, DrSc. Doba riešenia: 01/2005-12/2007; GP VEGA 2/5057/5.
6. Archeologické pramene k dejinám Nitry v 9.-16. storočí (Archaeological sources to the history of Nitra in the 9th-16th centuries). Vedúci projektu: PhDr. Peter Bednár, CSc. Doba riešenia: 01/2005-12/2007; GP VEGA 2/5058/5.
7. Spoločné a rozdielne vlastnosti predmetov materiálnej kultúry zo stredovekých sídlisk a pohrebisk (Common and different properties of objects of material culture from medieval settlements and burial place). Vedúci projektu: PhDr. Milan Hanuliak, CSc. Doba riešenia: 01/2005-12/2007; GP VEGA 2/5059/5.
8. Historické sklo na Slovensku - stopy technických operácií a technológia včasnostredovekých skiel z pohľadu vypovedacích možností v archeológii (Historical glass in Slovakia - traces of technological operations and technology of Early Medieval glasses from the point of view of information value in archaeology). Vedúci projektu: PhDr. Danica Staššíková-Štukovská. Doba riešenia: 01/2005-12/2007; GP VEGA 2/5060/5.

9. Významné archeologické náleziská na Slovensku ako súčasť európskeho kultúrneho dedičstva (Archaeological site, cultural heritage, protection, presentation, propagation). Vedúci projektu: PhDr. Ladislav Veliačik, DrSc. Doba riešenia: 01/2005-12/2009; GP VEGA 2/5061/5.
10. Štruktúra osídlenia mikroregiónu Trenčín v strednom a mladom paleolite (Structure of the Trenčín micro-region settlement in the Middle and Upper Palaeolithic). Vedúci projektu: PhDr. Ľubomíra Káminská, CSc. Doba riešenia: 01/2005-12/2007; GP VEGA 2/5062/5.
11. Dedina a každodenný život na vidieku v stredoveku (Village and everyday life at medieval country-side). Vedúci projektu: PhDr. Matej Ruttkay, CSc. Doba riešenia: 01/2006-12/2008; GP VEGA 2/6121/6.
12. Archeologický výskum stredovekej architektúry na Slovensku nedeštruktívnymi metódami (Archaeological Excavation with Implementing of Non-destructive Methods of Medieval Architecture on the Territory of Slovakia). Vedúci projektu: RNDr. Ján Tirpák, CSc. Doba riešenia: 01/2006-12/2008; GP VEGA 2/6122/6.
13. Chorologické a chronologické korelácie stredovekých sídlisk a pohrebísk (Chorological and chronological correlations of medieval settlement sites and cemeteries). Vedúci projektu: PhDr. Gabriel Fusek, CSc. Doba riešenia: 01/2006-12/2008; GP VEGA 2/6123/6.
14. Včasnostredoveké spoločenské elity a reflexie ich formovania v archeologických prameňoch (Early medieval social elites and their reflections in archaeological sources). Vedúci projektu: PhDr. Peter Šalkovský, DrSc. Doba riešenia: 01/2006-12/2008; GP VEGA 2/6124/6.
15. Postavenie Východoslovenskej nížiny v kontexte historického vývoja severného Potisia (Position of Eastern Slovakia lowland in the context of historical development of the northern river Tisa basin). Vedúci projektu: PhDr. Elena Miroššayová, CSc. Doba riešenia: 01/2006-12/2008; GP VEGA 2/6125/6.
16. Keltské a germánske osídlenie v severnej časti Karpatskej kotliny (Celtic and Germanic settlement in the northern part of Carpathian Basin). Vedúci projektu: PhDr. Karol Pieta, DrSc. Doba riešenia: 01/2006-12/2008; GP VEGA 2/6126/6.
17. Praveká spoločnosť v strednom Podunajskej v dobe bronzovej a staršej dobe železnej na základe analýzy žiarových pohrebísk (Prehistoric society in the central Danubian basin in the Bronze and Early Iron Age based on analysis of cremation burial grounds). Vedúci projektu: prof. PhDr. Václav Furmánek, DrSc. Doba riešenia: 01/2006-12/2008; GP VEGA 2/6127/6.
18. Slovenský historiografický slovník (Slovakian historiographical dictionary). Zástupca vedúceho projektu: doc. PhDr. Dušan Čaplovič, DrSc. Doba riešenia: 01/2006-12/2008; GP VEGA 1/3740/6.
19. Rimania a Germáni na severopanónskych hraniciach a v ich predpolí: archeologické pramene z juhozápadného Slovenska. Zástupca vedúceho projektu: PhDr. Ján Rajtár, CSc. Doba riešenia: 01/2006-12/2008; GP VEGA 1/3749/6.

Iné projekty

1. Centrum excelentnosti. Výskumné centrum najstarších dejín stredného Podunajska - CE SAV NADESPOD (Research Centre for the oldest history of the Danube region). Vedúci projektu: prof. PhDr. Alexander Ruttkay, DrSc. Doba riešenia: 01/2005-12/2008.
2. Projekt centrálnej evidencie archeologických nálezísk na Slovensku v zmysle zákona 49/2002 - 1. etapa, realizovaný v spolupráci so Slovenskou archeologickou spoločnosťou pri SAV. Vedúci projektu: Ing. Elena Blažová, PhDr. Ivan Cheben, CSc., PhDr. Matej Ruttkay, CSc. Začiatok riešenia: 01/2006.
3. Pramene k dejinám osídlenia Slovenska z konca 5. až z 13. storočia. Vedúci projektu: PhDr. Július Béreš, CSc. Doba riešenia: 01/2001-12/2003, predĺžená do 2006.

4. Mince z 11. až začiatku 16. storočia v kontexte stredovekého vývoja Slovenska. Zodpovedný riešiteľ: PhDr. Ján Hunka, CSc. Doba riešenia: 01/2006-12/2009.
5. Pracovná skupina pre aplikáciu osteoantropologických disciplín. Zodpovedný riešiteľ: RNDr. Július Jakab, CSc. Doba riešenia: 01/2002-12/2005, predĺžená do 2006.
6. Cífer-Páč, rezidencia elity z neskorej doby rímskej v predpolí panónskeho limitu. Zodpovedný riešiteľ: PhDr. Vladimír Varsik, CSc. Doba riešenia: 01/2005-12/2007.
7. Rímske mince na Slovensku. Zodpovedný riešiteľ: PhDr. Eva Kolníková, DrSc. Doba riešenia: 01/2002-12/2005, predĺžená do 2006.
8. Opevnené osady v severnej časti Karpatskej kotliny. Zodpovedný riešiteľ: prof. PhDr. Jozef Vladár, DrSc. Doba riešenia: 01/2002-12/2005, predĺžená do 2006.
9. Neoliticke tellové sídlisko v Galabniku, západné Bulharsko. Zodpovedný riešiteľ: doc. PhDr. Juraj Pavúk, DrSc. Doba riešenia: 01/2005-12/2006.
10. Primárne náleziská rádiolaritu v oblasti Vŕšatské Podhradie - povodie Vláry. Zodpovedný riešiteľ: PhDr. Ivan Cheben, CSc. Doba riešenia: 01/2006-12/2008.
11. Sídliská z obdobia avarského kaganátu na území Slovenska. Zodpovedný riešiteľ: PhDr. Jozef Zábojník, CSc. Doba riešenia: 01/2006-12/2008.
12. Geofyzikálna prospekcia na Slovensku. Zodpovedný riešiteľ: RNDr. Ján Tirpák, CSc. Doba riešenia: 01/2002-12/2006.

Najvýznamnejšie výsledky vedeckej práce v oblasti základného výskumu

Kniežacia hrobka z doby sfahovania národov, objavená v Poprade. Na realizácii výskumu a konzerváciu kniežacej drevenej hrobky sa spolupodieľali: Archeologický ústav SAV v Nitre, Podtatranské múzeum v Poprade, Stiftung Schleswig-Holsteinische Landesmuseen (Schleswig, SRN), Slovenská technická univerzita v Bratislave a odborníci z ďalších inštitúcií. Počas štvormesačného terénneho výskumu sa podarilo zachrániť a detailne zdokumentovať kompletné zachovanú hrobovú architektúru z rozhrania 4. a 5. storočia, ktorá je stavebným unikátom v európskom meradle, ako aj mimoriadne vzácne časti hrobového inventára (drevený nábytok, časti telesných pozostatkov, zvyšky odevu a milodarov zomrelého) a okrem toho získať množstvo enviromentálnych informácií. Počas záchranných prác sa zišli dve medzinárodné komisie, uskutočnila sa výstava a odborný seminár. Objav dosiahol mimoriadny medzinárodný ohlas.

Najvýznamnejšie výsledky aplikované v spoločenskej praxi

Archeologický ústav dosiahol niekoľko pozoruhodných výsledkov v oblasti aplikovaného výskumu. K tým najdôležitejším patria: Bojná. Hospodárske a politické centrum Nitrianskeho kniežatstva; archeologická výstava „Slovensko. Križovatka európskych civilizácií“; archeologický výskum na stavenisku automobilky KIA v Nededzi, okres Žilina.

Výskum v Bojnej bol prezentovaný tak expozične, ako aj publikačne. Výsledok dvojročného výskumu novoobjaveného mocenského centra predveľkomoravského obdobia zo začiatku 9. storočia v Bojnej, prospekcie ďalších slovanských centier (Bratislava, Pobedim, Majcichov) a konzervácie vzácných ranokresťanských umeleckých artefaktov v spolupráci s Prähistorische Kommission ÖAW, Universität Wien a J. W. Goethe-Universität Frankfurt am Main bol prezentovaný v knižnej publikácii, na odbornej konferencii, formou komplexnej výstavy v Ponitrianskom múzeu v Nitre, celým radom mediálnych vystúpení a slávnostnou celospoločenskou inauguráciou súboru unikátnych pozlátených plakiet z Bojnej najvyššími štátnymi a cirkevnými predstaviteľmi. Ide o objav najstaršieho mocenského centra a prvej kresťanskej misie na našom území v rámci národných dejín (*Pieta/Ruttkay/Ruttkay 2006*).

Archeologická výstava „Slovensko. Križovatka európskych civilizácií“ bola inštalovaná vo viacerých talianskych mestách. Najskôr vo Florencii (Museo Archeologico Nazionale), kde trvala od 24. 9. 2005 do konca januára 2006, potom v Ríme (Museo Preistorico Etnografico „Luigi Pigorini“) od 24. 3. 2006 do konca júna 2006, vo Forli (Palazzo Albertini) od 30. 9. 2006 do konca októbra 2006 a napokon v rámci celoštátneho zjazdu talianskych archeológov na Sicílii v San Cipirello od 17. 11. 2006 do prvých mesiacov roku 2007. Výstava zachytáva v klúčových bodoch proces osídlenia Slovenska od prvých dokladov o prítomnosti človeka až po prejavy vyvinutej spoločnosti staršej doby železnej. Ambíciou výstavy bolo zdôrazniť previazanosť domáceho vývoja s vývojom rozhodujúcich civilizačných kultúrnych centier pravekej Európy. Na realizácii výstav sa dôležitou mierou podieľalo Ministerstvo zahraničných vecí SR prostredníctvom Slovenského inštitútu v Ríme, Ministerstvo kultúry SR prostredníctvom Fondu Pro Slovakia a Slovenská akadémia vied prostredníctvom Archeologického ústavu. Na výstave boli použité exponáty Archeologického ústavu v Nitre, Slovenského národného múzea v Bratislave, Martine a Betliari a ďalších sedemnástich múzeí Slovenska. V Ríme bol súčasťou vernisáže aj blok odborných prednášok prednesených najmä pracovníkmi Archeologického ústavu SAV. Ku každej z výstav bola vydaná knižná publikácia, ktorá podáva najnovšie výsledky archeológie na Slovensku (*Furmánek/Kujovský 2005; 2006a; 2006b*).

Na stavenisku automobilky KIA v Nededzi (okr. Žilina) sa realizoval záchranný archeologický výskum, v rámci ktorého:

- bola preskúmaná časť cesty z mladšej doby železnej, resp. z doby rímskej - jedna z najstarších skúmaných ciest na území Slovenska;
- bola odkrytá zaniknutá stredoveká dedina z konca 12. až začiatku 14. storočia - preskúmaný areál je svojím rozsahom jedným z najväčších v strednej Európe a najväčší v horských oblastiach Slovenska;
- boli prvýkrát získané poznatky pôdorysných premien stredovekej dediny z počiatku vrcholného stredoveku v horských oblastiach Slovenska;
- bola preskúmaná stredoveká obchodná cesta a dokumentovaný bol vývoj cesty od stredoveku do 20. storočia;
- boli získané poznatky o ekosystéme v okolí stredovekej dediny;
- boli aplikované nové výskumné techniky a metódy;
- bola zabezpečovaná odborná výchova - na výskume absolvovalo prax vyše 50 študentov archeológie zo slovenských i zahraničných univerzít (Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre, Trnavská univerzita v Trnave, Filozofická fakulta Univerzity Komenského v Bratislave, Masarykova univerzita v Brne a J. W. Goethe-Universität Frankfurt am Main).

Najvýznamnejšie výsledky v oblasti medzinárodných vedeckých projektov a medzinárodná vedecká spolupráca

1. „Moravia Magna“. Medzinárodný multilaterálny výskumný projekt. Archeologický ústav SAV vydal aj v rámci tohto projektu vedeckú monografiu „Bojná. Hospodárske a politické centrum Nitrianskeho kniežatstva“ (*Pieta/Ruttkay/Ruttkay 2006*), vychádzajúcu z výsledkov výskumu v Bojnej. Do tlače bola v rámci projektu odovzданá heuristická monografia „Osídlenie Slovenska v 5.-13. storočí. Východné Slovensko“.
2. „Datierung und Struktur frühmittelalterlicher Burgwälle in der Slowakei/Mitteldonauraum“. Dohoda o geofyzikálnej a archeologickej prospekcii archeologických nálezísk na Slovensku na roky 2004-2007 Garanti: J. Henning (Seminar für Vor- und Frühgeschichte Johann Wolfgang Goethe-Universität Frankfurt am Main) a M. Ruttkay (Archeologický ústav SAV Nitra). V rámci projektu sa na Slovensku realizuje pre nemeckých študentov výuka predmetu Archeologická terénna teória a prax. V roku 2006 sa v rámci tohto projektu realizovali výskumy: Majcichov - včasnostredoveké hradisko a praveké sídlisko (6. 8.-10. 12. 2006); Bíňa - včasnostredoveké hradisko (6. 8.-15. 11. 2006); Pobedim - geofyzikálne merania - doposiaľ jedna z najväčších geofyzikálne preskúmaných plôch (25 ha) v strednej Európe (6. 8.-25. 8. 2006).
3. „Výskum obdobia avarského kaganátu“. Koordinovala sa vedeckovýskumná činnosť v oblasti témy projektu a jej spoločnými výstupmi boli prednášky a publikácie (J. Zábojník, D. Staššíková-Štukovská).
4. „Limes Romanus - rímske pamiatky na Slovensku“. Nominačný projekt na zápis do Zoznamu svetového kultúrneho dedičstva UNESCO. Účasť na príprave nominačného projektu za Archeologický ústav SAV - Rímsky vojenský tábor Iža (J. Rajtár). Spracovanie podkladov pre nové zameranie a vymedzenie chráneného areálu a ochranného pásma pamiatky.

5. „Transformácia. Vznik spoločnej kultúry v severných provinciách Rímskej ríše od Británie po Čierne more“. Hlavný koordinátor projektu: Museum für Antike Schiffahrt, Mainz am Rhein, BRD. Koordinátor projektu za SR: J. Rajtár (Archeologický ústav SAV Nitra). Ciele projektu: Predstaviť širokej verejnosti proces, ako pod vplyvom rímskej kultúry a civilizácie vznikla prvýkrát v európskej histórii jednotná kultúrna oblasť od Britských ostrovov až po Čierne more. Týmto procesom, napriek regionálnym osobitostiam, vznikla spoločná civilizačná a kultúrna identita, ktorej stopy sa v Európe zachovali dodnes a sú spoločným kultúrnym dedičstvom.
6. „Hranice Rímskeho impéria. Zabezpečenie a skvalitnenie ochrany archeologických pamiatok medzi Atlantickým oceánom a Čiernym morom“. Hlavný koordinátor projektu: Historic Scotland, Edinburgh, UK. Koordinátor projektu za SR: J. Rajtár (Archeologický ústav SAV Nitra). Ciele projektu: Zdokonalenie dokumentácie a prezentácia pamiatok na hraniciach Rímskej ríše ako súčasti svetového kultúrneho dedičstva, s prepojením na relevantné archeologické databázy a vypracovanie zásad a odporúčaní pre zachovanie, spravovanie, prezentáciu a interpretáciu rímskych limitných pamiatok.
7. „European Landscapes: Past, Present and Future“. V rámci leteckej prospekcie Slovenska sa uskutočnilo niekoľko tematických letových prieskumov a fotodokumentácií (I. Kuzma).
8. „Stredoveké hrady vo včasnom a vrcholnom stredoveku na Porýní a v Podunajsku“ - katalóg (A. Ruttkay, M. Ruttkay, P. Bednár, E. Fottová). Multilaterálny projekt EÚ s účasťou holandských, nemeckých, rakúskych, slovenských a maďarských riešiteľov. Koordinátorom je Institut für Burgenforschung, SRN (R. Friedrich). Roku 2006 sa uskutočnila 1. koordinačná porada riešiteľov v rámci medzinárodnej konferencie o problematike šlachtických sídiel typu Motte (vežovité hrádky) v rakúskom Hollenegu, kde odznel aj referát k danej problematike za Slovensko. Slovenskí riešitelia projektu publikovali roku 2006 k danej problematike 6 štúdií (najmä v ročenke Castrum Bene 8 a 9) a rozpracovali postup prác pri spracovaní katalógu lokalít.
9. Kuvajtsko-slovenská archeologická misia. Druhá etapa projektu výskumu na ostrove Failaka v Perzskom zálive (L. Benediková, K. Pieta). Výskum prístavnej osady Al-Khidr, civilizácie Dilmun z doby bronzovej, ako aj misijnnej starokresťanskej osady Al-Qusur.
9. „Textile and Costume from Bronze and Early Iron Age in Danish Collections“. Danish National Foundation's Centre for Textile Research, The SAXO Institute, University of Copenhagen, Dánsko (participácia: T. Belanová - Archeologický ústav SAV Nitra).
10. „Kelemantia - Summer school of Archaeology“ (Letná škola archeológie). Medzinárodný projekt zameraný na poznávanie, ochranu a prezentáciu rímskych pamiatok na Dunaji formou účasti študentov archeológie a história na výskume a úprave areálu rímskeho kastela v Iži. Partnerské inštitúcie: Instytut archeologii Uniwersytetu Jagiellońskiego (Kraków), Katholieke Universiteit Leuven (Leuven), Háskoli Íslands (Reykjavík), Ústav archeologie a muzeologie Filozofické fakulty Masarykovy univerzity (Brno), Ústav pro klasickou archeologii Univerzity Karlovky (Praha), Katedra klasickej archeológie Trnavskej univerzity (Trnava), Katedra archeológie Filozofickej fakulty Univerzity Konštantína Filozofa (Nitra).
11. „Populationen der frühen Bronzezeit im nördlichen Donaugebiet“. Na tomto projekte sa spolupodieľajú: Archeologický ústav SAV Nitra (J. Bátor) a Zentrum Anatomie Georg-August Universität Göttingen, SRN (M. Schultz, K. Koel). V rámci projektu bola vyhotovená paleopatologická analýza kostrového materiálu zo 118 hrobov únestickej kultúry z pohrebsika v Jelšovciach. Bola uskutočnená paleopatologická analýza kostry únestickej kultúry z hrobu 554 v Mýtnej Novej Vsi, ktorá ukázala, že pod medenou čelenkou sa zachovali zvyšky mäkkého tkaniva, čo možno považovať za unikátny nález.
12. „Die Siedlungsstruktur und Umwelt in Äneolithikum und in der Bronzezeit im Gebiet sog. Slowakischen Tor und unteren Grantal“. Spolušiteľmi tohto medzinárodného projektu sú: Archeologický ústav SAV Nitra (J. Bátor) a Römisch-Germanische Kommission Deutsches Archäologisches Institut Frankfurt am Main, SRN (K. Rassmann). V rámci projektu sa uskutočnili v roku 2006 ďalšie terénne výskumy na dvoch osadách zo staršej doby bronzovej, a to v Rybníku a v Santovke, okr. Levice. Predbežné výsledky výskumov boli zverejnené vo viacerých štúdiách a referátoch (Bátor/Rassmann 2006a; 2006b; 2007).

13. „Opevnené výšinné sídliská neskorej doby bronzovej a staršej doby železnej na juhozápadnom Slovensku v kontaktnej zóne stredodunajského, lužického a jazdecko-nomádskeho kultúrneho okruhu (fažisko: Štitáre-Žíbrica)“. Archeologický ústav SAV Nitra (S. Stegmann-Rajtár), Univerzita Konštántina Filozofa v Nitre (P. Romsauer) a Friedrich Schiller-Universität Jena, SRN (P. Ettel) spolupracujú na projekte, v rámci ktorého sa zorganizoval a realizoval medzinárodný archeologický výskum na hradišku Štitáre-Žíbrica a uskutočnila sa geofyzikálna prospekcia následne skúmaných plôch. Výsledky boli prezentované na medzinárodnej konferencii v Krakove a v spolupráci so Správou Chránenej krajinnej oblasti Ponitrie boli popularizované v sprievodcovi „Náučný chodník Zoborské vrchy“.
14. „Transkarpatkské tovarovo-peňažné vzťahy v druhej polovici 1. tisícročia po Kr.“ Bilaterálny projekt Archeologického ústavu SAV Nitra (E. Kolníková, J. Beljak, J. Hunka, K. Pieta, J. Zábojník) a Instytutu archeologii i etnologii PAN, Warszawa na roky 2006-2008. Vypracovaný bol koncept a časový harmonogram pracovných úloh pre jednotlivých spoluriešiteľov za Archeologický ústav SAV.
15. Počítačová podpora pri vyhotovení databázy archeologických predmetov z obdobia včasného stredoveku. Medzinárodný projekt medzi Slovenskou republikou (J. Zábojník) a Slovinskom.
16. „Praveký a včasnohistorický vývoj osídlenia v karpatskom geografickom priestore“. V rámci dohody o medzinárodnej spolupráci sa tejto problematike venovali: Archeologický ústav SAV a Institut de Arheologie și Istoria Artei, Academia Română, Cluj Napoca (Rumunsko). Riešili sa otázky štruktúry v hraničných regiónoch Rímskej ríše a vývoja v karpatskom geografickom priestore vo včasnom a v rucholnom stredoveku.
17. Slovensko-maďarská dohoda o archeologickom výskume v krasovej oblasti Domica-Aggtelek. Archeologický ústav SAV Nitra (V. Furmanek) a Magyar Nemzeti Múzeum, Budapest (G. Rezi-Kató) pokračovali v systematickom výskume jaskyne Julcsa, obec Szögliget. Pripravovala sa tiež publikácia o zlatých nálezoch, ktorá bude vydaná v Nemecku.
18. „Pôvod skla, sklených systémov a sklených výrobkov v období od 1. storočia do polovice 13. storočia na území strednej Európy, s hlavným zameraním na Poľsko a Slovensko“. Tvorba slovensko-poľských mutácií, prípravné práce na realizácii kresových ilustrácií ideálnych objektov ku schémam popisov sklárskych pecí, redakčné práce na pripravovanej monografii, preklady do anglického jazyka.
19. „Mince z laténskeho výrobného a obchodného centra Němčice nad Hanou/Víceměřice“. Bilaterálny medzinárodný projekt na vyhodnotenie numizmatického materiálu z keltského výrobného centra Němčice nad Hanou/Víceměřice (ČR). Projekt Archeologického ústavu SAV Nitra (E. Kolníková) a Ústavu archeologickej pamätkové péče Brno na roky 2005-2006.
20. „Mikró Vouní: Subsistence and environment“. Projekt podporuje Institute of Aegean Prehistory Philadelphia a Archaeological Museum of Komotini, 19 Ephorate of Prehistoric and Classical Antiquities. Za Archeologický ústav SAV v oblasti archeozoológie participuje Z. Miklíková pobytom v teréne a analýzami.
21. „Stráže - bohaté hroby z doby rímskej“. Medzinárodný projekt pod vedením D. Quasta (Römisch-Germanisches Zentralmuseum Mainz) a M. Ruttkaya (Archeologický ústav SAV Nitra). Uskutočnená bola rekonzervácia a nová dokumentácia nálezov z kniežacích hrobov a príprava monografického spracovania.

Organizácia a spoluorganizácia medzinárodných vedeckých podujatí

1. Siedma konferencia „Doba laténska v Čechách, na Morave a na Slovensku“. Kunín, 25.-28. 4. 2006. Na konferencii, organizovanej Archeologickým ústavom SAV Nitra spolu s partnerskými ústavmi z Brna a Prahy, sa zúčastnilo 45 bádateľov zo Slovenska a z ďalších štyroch krajín (Česká republika, Maďarsko, Poľsko, Rakúsko). Za Archeologický ústav SAV odznelo 5 referátov.
2. „Prírodovedecké metódy v službách archeológie“. Stará Lesná, 29.-31. 5. 2006. Interdisciplinárna konferencia venovaná spolupráci archeológie s viacerými prírodovednými disciplínami; 62 účastníkov.

3. Vedecký seminár „Severné Potosie v dobe halštatskej“. Michalovce, 21.-22. 6. 2006. Organizátormi podujatia boli: Archeologický ústav SAV - pobočka v Košiciach a Zemplínske múzeum v Michalovciach. Na seminári bolo zastúpených 10 domácich a 5 zahraničných (Maďarsko, Rumunsko, Ukrajina) účastníkov. Išlo o prvé pracovné stretnutie odborníkov riešiacich problematiku doby halštatskej v Potosí a kontaktov tunajších populácií s východohalštatským kultúrnym prostredím. Prínosom bola možnosť oboznámiť sa s novými, doposiaľ nepublikovanými výsledkami terénneho a teoretického výskumu. Referáty a abstrakty budú publikované v zborníku Východoslovenský pravek.
4. Piaty Workshop, projekt „Transformation“. Program EU Culture 2000. Bratislava, 14.-16. 7. 2006. Na podujatí sa zhodnotili doterajšie práce na príprave webového portálu a spracované témy. Určili sa okruhy, vypracovanie tém a termíny na spoločnú výstavu, ktorá sa bude prezentovať od 1. 6. 2007 vo všetkých zúčastnených krajinách. Podujatia sa zúčastnilo 21 odborníkov z 11 európskych krajín.
5. Medzinárodná letná archeologická škola (v rámci Kuwaiti-Slovak archaeological Mission) v termíne: 1.-31. 8. 2006, s účasťou piatich odborníkov z Kuvajtu. Školenie archeológov a geodetov štátu Kuvajt na výskumnej základni v Liptovskej Mare.
6. Medzinárodná letná archeologická škola (v rámci spolupráce s J. W. Goethe-Universität, Frankfurt am Main) v termíne: 7.-31. 8. 2006. Medzinárodný workshop za účasti študentov a mladých odborných pracovníkov z Nemecka, Bulharska, Poľska, USA, ČR a Slovenska, venovaný archeologickej prospekcii.
7. Medzinárodná letná škola archeológie - projekt Kelemantia. Školenie študentov archeológie a história k problematike výskumu, dokumentácie a prezentácie antických pamiatok v Iži v termíne: 3.7.-23. 8. 2006. Podujatie absolvovalo 64 účastníkov z Poľska, Belgicka, Holandska, Islandu, USA, ČR a Slovenska.
8. Dvadsiate piate pracovné stretnutie „Otázky neolitu a eneolitu našich zemí“. Hradec Králové (Česká republika), 30. 10.-2. 11. 2006. Spoluorganizácia každoročného stretnutia odborníkov na mladšiu dobu kamennú ČR a SR.
9. Štvrtý Workshop, projekt „Frontiers of the Roman Empire“. Program Culture 2000. Bratislava, 13.-15. 11. 2006. Nositeľom projektu je Mestské múzeum Bratislava. Archeologický ústav SAV bol spoluorganizátorom podujatia, ktoré bolo venované hlavne vypracovaniu zásad a odporúčaní pre zachovanie, konzerváciu, správu a prezentáciu rímskych limitných pamiatok; zúčastnilo sa ho 20 odborníkov zo 7 európskych krajín.
10. Kolokvium „Antropologie smrti: Pohreb/nepohreb dítěte v archeologických a jiných pramenech“. Brno (Česká republika), 23.-24. 11. 2006. Podujatie bolo organizované Ústavom antropologie PřF MU Brno (J. Unger), Ústavom archeologie a muzeologie FF MU Brno (Z. Měrinský), Archeologickým ústavom AV ČR Brno (P. Kouřil), Moravským zemským muzeom Brno (L. Galuška) a Archeologickým ústavom SAV Nitra (J. Zábojník). Zúčastnilo sa ho takmer 80 pracovníkov z vedeckých, muzeálnych, pamiatkarských a univerzitných inštitúcií z Čech, Slovenska a Poľska. Na podujatí odznelo vyše 40 referátov, v odbornej diskusii vystúpilo takmer 60 účastníkov.
11. Piate kolokvium „História skla na Slovensku“ (History of Glass in Slovakia). Nitra - Lednické Rovne, 29.-30. 11. 2006. Kolokvium sa uskutočnilo v priestoroch Archeologického ústavu SAV v Nitre (29. 11. 2006) a v priestoroch spoločnosti RONA, a. s., v Lednických Rovniach (30. 11. 2006). Prezentovalo sa 66 účastníkov z 31 inštitúcií, z toho bolo 12 účastníkov z jedenástich inštitúcií z Českej republiky. Odznelo 12 prednášok a 24 diskusných príspevkov formou posterov alebo priamej prezentácie historických predmetov zo skla, resp. tém súvisiacich s historickým sklom.
12. 19. Internationales Symposium Grundprobleme der frühgeschichtlichen Entwicklung im mittleren Donauraum pod názvom „Stredná Európa v čase Marobuda“. Roztoky u Křivoklátu, 5.-9. 12. 2006. Archeologický ústav SAV mal organizačnú spoluúčasť. Pracovníci ústavu predniesli 4 referáty.
13. „Humboldt Stiftung“ - prezentačné dni v SR (seminár v Nitre a exkurzia - I. Cheben, M. Ruttkay). Stretnutie členov Humboldtovho klubu a vedenia Nadácie Alexandra von Humboldta v SR, venované doterajšej činnosti. Vedenie Archeologického ústavu SAV pri tejto príležitosti prerokovalo možnosti ďalšej spolupráce s prezidentom tejto nadácie.
14. Zorganizovanie dvoch medzinárodných odborných komisií na výskume hrobky v Poprade, s účasťou odborníkov z Českej republiky, Poľska a Nemecka.

Členstvo v medzinárodných organizáciach a zahraničných redakčných radách

Pracovníci ústavu sú členmi mnohých medzinárodných vedeckých spoločností a únií, kde zastávajú početné významné funkcie: Komitét Initiative Krems 2001; pracovná skupina pre leteckú archeológiu Českej a Slovenskej republiky; Komisia pre slovanskú archeológiu pri Medzinárodnom komitéte slavistov (Warszawa, Poľsko); Arbeitskreis für genetische Siedlungsforschung in Mitteleuropa (Univerzita Bonn, SRN); Medieval Settlement Research Group (Durham University of Leicester, Anglicko); International Social Science Council (ISSC) pri UNESCO (Paris, Francúzsko); Permanent Committee Ruralia - Tervuren; Ruralia Committee (Belgicko); Deutsches Archäologisches Institut (Berlin, SRN), International Workgroup for Palaeoethnobotany; Paleopathology Association; Union Internationale des Sciences Préhistoriques et Protohistoriques, Commission VIII: Paléolithique; Conseil Permanent UISPP pri UNESCO; Österreichisches Archäologisches Institut (Wien, Rakúsko); Rei Cretariae Romanae Fautores; Die Numismatische Kommission der Österreichischen Akademie der Wissenschaften (Wien, Rakúsko); Aerial Archaeology Research Group (Edinburgh, Veľká Británia); Polska akademia Umiejętności (Kraków, Poľsko); Vedecká rada Archeologického ústavu AV ČR (Brno); North European Symposium of Archaeological Textiles (NESAT); Comité pour la siderurgie ancienne (pri UNESCO); Národný komitét ICOMOS (International Council on Monuments and Sites - Medzinárodná rada pre pamiatky a sídla); Komitét medzinárodnej organizácie CASTRUM BENE; Comité d'experts pour le Patrimoine archeologique (v komisií pri Rade Európy podľa tzv. Maltskej konvencie); zmiešaná slovensko-maďarská Komisia historikov pri vládach SR a MR; Komisia pre slovanskú archeológiu pri Medzinárodné únii slavistov; Academia Scientiarum et Artium Europaea (Európska akadémia vied a umení, Salzburg, Rakúsko); Slavistický komitét SR pri Medzinárodné únii slavistov; Arbeitskreis für genetische Siedlungsforschung in Mitteleuropa (Bonn, SRN); Nordwestdeutscher Verband für Altertumskunde; Mittel- und Ostdeutscher Verband für Altertumsforschung; Deutsche Gesselschaft für Archäologie des Mittelalters und der Neuzeit; Intern. Etudes Indo-Européens et Thracés.

Pracovníci ústavu sú tiež aktívne zastúpení v redakčných radách vedeckých časopisov v zahraničí: Geochronometria. Journal on Methods and Applications of Absolute Chronology (Gliwice, Poľsko); Das Altertum (Berlin, SRN); Památky archeologické (Praha, ČR), Aerial archaeology Research Group (Edinburgh, UK); Préhistoire Européenne (Liège, Belgicko); Acta Archaeologica Carpathica (Kraków, Poľsko); Rekonstrukce a experiment v archeologii (Hradec Králové, ČR); Prehistoria (oficiálne periodikum UISPP pri UNESCO, Brusel, Belgicko); Prilozi Instituta za arheologiju u Zagreba (Chorvátsky); Opuscula Archaeologica (Zagreb, Chorvátsky); Archaeologica Historica (Brno, ČR); Ve službách archeologie (Brno, ČR); Studien zur Archäologie Europas (Bonn, SRN).

Edičné a publikáčné aktivity ústavu a jeho pracovníkov

Periodiká

- Slovenská archeológia LIV-1, 2006. ISSN 1335-0102, rozsah 190 strán;
- Slovenská archeológia LIV-2, 2006. ISSN 1335-0102, rozsah 208 strán;
- Archeologické výskumy a nálezy na Slovensku v roku 2004. Nitra 2006. ISBN 80-88709-92-X, rozsah 336 strán;
- Študijné zvesti Archeologického ústavu SAV 39, 2006. ISBN 80-88709-95-4, rozsah 212 strán;
- Študijné zvesti Archeologického ústavu SAV 40, 2006. ISBN 80-88709-96-2, rozsah 216 strán;
- Informátor Slovenskej archeologickej spoločnosti pri SAV. Roč. 17, č. 1-2, rozsah 38 strán.

Monografie a zborníky

- K. Pieta - A. Ruttkay - M. Ruttkay (ed.): Bojná. Hospodárske a politické centrum Nitrianskeho kniežatstva. Archaeologica Slovaca Monographiae. Studia 9. Nitra 2006. ISBN 80-88709-90-3, rozsah 296 strán.
- V. Furmanek - R. Kujovský: Slovacchia. Crocevia delle civilta Europee. Nitra - Roma 2006. ISBN 80-88709-88-1, rozsah 128 strán.
- Ve službách archeologie VII (zost.: V. Hašek - R. Nekuda - M. Ruttkay). Sborník věnovaný 85. narozeninám doc. PhDr. Karla Valocha, DrSc. Brno 2006. ISBN 80-7275-066-6, rozsah 379 strán (vydané v spolupráci: Archeologický ústav SAV v Nitre a Musejná a vlastivědná společnost v Brně).

- Bohuslav Chropovský - život a dielo (zost.: I. Vlkolinská). Nitra 2006. ISBN 80-88709-93-8, rozsah 124 strán.

Pracovníci ústavu zverejnili v domácich i zahraničných monografiách, časopisoch a zborníkoch, ako aj na internete 334 príspevkov. Predchádzajúca publikáčna činnosť sa odzrkadlila v 1089 citáciach za rok 2005.

Najdôležitejšie terénnne výskumy a prieskumy

Pracovníci ústavu realizovali 228 archeologických výskumov a prieskumov. Archeologický ústav okrem toho koordinoval prevažnú časť archeologických výskumov na Slovensku, realizovaných inými inštitúciami (múzeá, univerzity, pamiatkové inštitúcie). K najvýznamnejším terénnym akciám patrili:

- Bojná, okr. Topoľčany - sídlisko, hradisko, obdobie sťahovania národov, včasný stredovek;
- Brzotín, okr. Rožňava - kalvínsky kostol, výskum interiéru a exteriéru;
- Hurbanovo, okr. Komárno - sídlisko, neolit;
- Iža, okr. Komárno - komplex stavieb, doba rímska;
- Košice - historické jadro mesta;
- Majcichov, okr. Galanta - včasnostredoveké hradisko;
- Nededza, okr. Žilina - skúmaná cesta z mladšej doby železnej, resp. doby rímskej; zaniknutá stredoveká dedina;
- Nitra, Mostná ul. - polykultúrne sídlisko;
- Nitra, priemyselný park Sever - polykultúrne sídlisko;
- Nižná Myšľa, okr. Košice-okolie - sídlisko a pohrebisko, otomanská kultúra;
- Poprad-Matejovce, okr. Poprad - kniežacia hrobka z prelomu doby rímskej a obdobia sťahovania národov;
- Rybník, okr. Levice - opevnená osada, staršia doba bronzová;
- Stránska, okr. Rimavská Sobota - polykultúrne sídlisko;
- Svinia, okr. Prešov - polykultúrne sídlisko;
- Varín, okr. Žilina - žiarové pohrebisko, lužická kultúra;
- Ždaňa, okr. Košice-okolie - žiarové pohrebisko, doba halštatská.

Členstvo v redakčných radách domácich časopisov a zborníkov

Pracovníci Archeologického ústavu SAV boli v roku 2006 členmi redakčných rád týchto domácich časopisov a publikácií: Anodos; Archeologické výskumy a nálezy na Slovensku (AVANS); Historica Carpathica; Historický zborník MS; Informátor SAS; Kultúrno-spoločenský mesačník Nitra; Literárny týždenník; Medea; Pamiatky a múzeá; Pramene k dejinám Slovenska a Slovákov; Slovenská archeológia; Slovenská numizmatika; Slovenský kras; Studia Archaeologica Slovaca Mediaevalia; Študijné zvesti AÚ SAV; Všeobecná encyklopédia Slovenska - Beliana; Východoslovenský pravek; Zborník Gemer-Malohont; Zborník SNM - Archeológia.

Vedecká výchova a pedagogická činnosť

Archeologický ústav SAV je školiacim pracoviskom doktorandov v odbore archeológia. Vychováva tak interných, ako aj externých vedeckých pracovníkov. V dennej forme študovalo osem doktorandov a v externej štrnásť. Jeden doktorand ukončil doktorandské štúdium úspešnou obhajobou.

Pracovníci Archeologického ústavu sa aktívne zapájali do vyučovacieho procesu na domácich a zahraničných vysokých školách, oponovali diplomové práce a podieľali sa na školení študentov počas archeologických výskumov. Výučbu pre študentov na slovenských vysokých školách, resp. univerzitách, zabezpečovali pracovníci ústavu prostredníctvom prednášok (550 hodín) a seminárov (306 hodín); pre študentov vysokých škôl (univerzít) v zahraničí prednáškami (52 hodín). Vyučovali na týchto univerzitách: Univerzita Komenského v Bratislave, Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre, Katolícka univerzita v Ružomberku, Trnavská univerzita a Univerzita sv. Cyrila a Metoda v Trnave (Slovensko) a Masarykova univerzita v Brne (Česká republika).

Významným fenoménom spolupráce medzi ústavom a vysokými školami je existencia spoločného pracoviska medzi Archeologickým ústavom SAV, Katedrou archeológie a Katedrou história Filozofickej fakulty

Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre. Pracovníci zainteresovaných inštitúcií sa vo vzájomnej prepojenosti podielali na vedeckovýskumnej, metodickej, organizačnej aj pedagogickej činnosti. Študenti využívajú knižnicu ústavu a jeho dokumentačné bázy. Činnosť spoločného pracoviska sa dostala do novej polohy na základe zväčšenia objemu spoločných pedagogických a vedeckovýskumných programov v odbore archeológia a staršie dejiny a spoluprácou v edičnej oblasti. Ako nôvum treba vyzdvihnuť kooperáciu pri výbere tém diplomových prác so zameraním na spracovanie starších významných pramenných fondov.

Spolupráca s inými domácimi výskumnými inštitúciami a s hospodárskou sférou pri riešení výskumných úloh pre potreby praxe

Spoločenská prospešnosť ústavu a jeho renomé v rámci slovenskej i svetovej vedy sa odráža v nespočetnom množstve materiálov, expertíz, posudkov a stanovísk, ktoré boli z pracoviska vyžiadane. Archeologický ústav SAV úzko spolupracuje s orgánmi štátnej správy a s miestnou samosprávou. V roku 2006 vypracovali pracovníci ústavu 1037 expertíz pre projektové inžinierske organizácie, komunálne inštitúcie a orgány štátnej správy v rámci procesu územného a stavebného konania. Dôležitou súčasťou spolupráce je realizácia celého radu záchranných výskumov pre väčších i menších investorov.

Vedecko-popularizačná činnosť

Vedecká popularizácia je integrálnou súčasťou činnosti Archeologického ústavu SAV. Výsledky teoretných výskumov, ale aj teoretického bádania sú pravidelne prezentované verejnosti prostredníctvom veľkého počtu prednášok, populárnych článkov v tlači, rozhovorov v rozhlase, vystúpeniach v televízii, respektíve účinkovanie vo vedecko-populárnych dokumentárnych filmoch.

Významný je aj podiel Archeologického ústavu na budovaní a prevádzkovaní ojedinelých a unikátnych archeologicko-historických expozícií vo voľnej prírode, spravidla spojených aj s experimentálnou archeológiou (Ducové, Iža-Leányvár, Kyjatice, Liptovská Mara, Nitrianska Blatnica). Dôležitou formou práce ústavu je aj prezentácia jedinečných nálezov na domácich i zahraničných výstavách či expozíciah. Pre širokú verejnosť sa realizovalo 44 prednášok, v tlači bolo zverejnených 52 príspevkov, v rozhlase sa odvysielalo 28 relácií a v televízii sa uskutočnilo 25 vystúpení.

Z najvýznamnejších výstavných podujatí treba spomenúť:

1. Výstava „Slovacchia. Crocevia delle civilta Europee“, prezentovaná v talianskych mestách Rím, Forli a San Cipirelo na Sicílii.
2. Výstava „Cestami minulosti“, Považské múzeum v Žiline.
3. Výstava „Krása a historický význam mincí zo zbierky Podtatranského múzea v Poprade“, Podtatranské múzeum v Poprade.
4. Výstava „Bojná. Hospodárske a politické centrum Nitrianskeho kniežatstva“, Ponitrianske múzeum v Nitre.
5. „Rímsky tábor v Iži-Leányvári. 1906-2006. 100 rokov vykopávok“. Príležitostná výstava k stému výročiu začatia vykopávok v areáli NKP Rímsky vojenský tábor v Iži. Múzeum maďarskej kultúry a Podunajska v Komárne, 25. 8.-26. 11. 2006.
6. „Od veľkomoravského valu k barokovému bastiónu“. Stála expozícia. Nitra-Hrad, otvorenie: 5. júla 2006.

Organizácia a usporiadanie domácich vedeckých podujatí

1. Zjazd slovenských archeológov. Trebišov, apríl 2006.
2. Pracovné stretnutie „Obec Zemplín a Zemplínsky región - zviditeľnenie a propagácia“. Zemplín, 7. 11. 2006.
3. Seminár „Prezentácia archeologických pamiatok na Slovensku“. Nitra, 4. 7. 2006.
4. Kolokvium „História skla“. Nitra, 29. 9. 2006 (Archeologický ústav SAV - spoluorganizátor).
5. Organizácia kolokvia Slovenskej archeologickej spoločnosti „Zohor v dobe rímskej“. Bratislava, 13. 12. 2006. Archeologické múzeum Slovenského národného múzea.

Činnosť dokumentačného a knižnično-informačného útvaru

Dokumentačné oddelenie Archeologického ústavu SAV v Nitre spravuje všetky nálezové fondy získané terénnym výskumom, všetky informatívne dokumenty (výskumné správy, mapové podklady, negatívy predmetov, terénu a diapozitívov), ako aj dva depozitáre - vedecké pomocné sklady v Malých Vozokanoch a jeden príručný sklad v Nitre, ktoré slúžia na uskladnenie niektorých nálezov (keramických zvyškov a nádob, zvieracích a ľudských kostí, drobných predmetov). Z depozitárov bol v roku 2006 zapožičaný materiál na zahraničné a domáce výstavy, pre múzeá a ďalšie inštitúcie, ale aj pre pracovníkov ústavu.

Veľká časť práce v dokumentácii bola venovaná externým záujemcom (výstavy v múzeách, študentské diplomové alebo ročníkové práce, príprava publikácií pri príležitosti vzniku, resp. prvej zmienky o obci).

Do dokumentácie bolo prijatých 523 nových negatívov predmetov, 2471 negatívov terénu a 37 diapozitívov, zaevidovaných bolo 28 kusov CD nosičov. V roku 2006 bol zaznamenaný prírastok 301 výskumných správ. Stav katalógu je 16 177. Súčasť dokumentačného oddelenia tvorí terénná dokumentácia (geodetické zameranie nálezisk a ich následné vyhodnotenie v tvare geodetického plánu či priestorového modelu).

Knižničný fond zaznamenal počas roku 2006 prírastok 9980 monografií a časopisov v hodnote 11.060.337,- Sk. Celkový knižničný fond tvorí 65 083 knižničných jednotiek, 6340 separátov a 99 kusov AVN (audiovizuálne nosiče). Počet dochádzajúcich periodík bol 368 časopisov a zborníkov, z toho 345 zahraničných. Väčšina domáčich i zahraničných publikácií sa získava na báze vzájomnej výmeny.

Iné významné udalosti a aktivity

Záverečnou oponentúrou dňa 10. 7. 2006 bol úspešne ukončený projekt „Ochrana a záchrana historických a archeologických pamiatok na Slovensku ako integrálna súčasť európskeho kultúrneho dedičstva“ (konceptia a realizácia) podprogramu „Realizácia vynikajúcich projektov na podporu profesionálneho rastu mladých zamestnancov a doktorandov výskumu a vývoja“.

Pracovalo sa na Korpuse archeologických, písomných, výtvarných a jazykovedných prameňov (Moria Magna - corpus de sources archéologiques, scriptualles, plastiques et linguistiques), ktorý bol na základe návrhu Archeologického ústavu SAV schválený Medzinárodnou akademickou úniou (Union académique Internationale) so sídlom v Bruseli ako projekt evidovaný a podporovaný touto medzinárodnou organizáciou.

Archeologický ústav SAV sa v zmysle zákona 49/2002 o ochrane pamiatkového fondu zaobrája aj záchrannou a ochranou archeologického kultúrneho dedičstva. V tejto činnosti úzko spolupracuje so štátnej správou (Ministerstvo vnútra SR, krajské a okresné úrady, múzeá, univerzity, Pamiatkový ústav SR). Žiaľ, na túto činnosť nie sú v rozpočte Archeologického ústavu SAV, resp. SAV, vyčlenené žiadne finančné zdroje.

Pracovníci ústavu boli vyznamenaní a ocenení rôznymi cenami:

- *G. Březinová*: Pamätná plaketa za prácu v oblasti kultúry a školstva, od obce Veľké Ripňany pri príležitosti 850. výročia prvej písomnej zmienky o obci;
- *V. Furmánek*:
 - Prémia Literárneho fondu za vedecký ohlas v kategórii spoločenské vedy;
 - Čestné občianstvo obce Radzovce, okres Lučenec;
- *A. Ruttkay*: Štátne vyznamenanie Pribinov kríž I. triedy;
- *M. Soják* - člen kolektívu, ktorý získal: Prémium za vedeckú a odbornú literatúru za rok 2005 v kategórii prírodné a technické vedy za dielo Jaskyne svetového dedičstva na Slovensku;
- *J. Vladár*: Cena rektora UKF Nitra za publikačné aktivity roku 2005 v kategórii celoživotné dielo.

Na pracovisku pôsobí Spoločnosť Antona Točíka na podporu zverejňovania výsledkov archeologickej, historického a numizmatického výskumu.

SPRÁVA O ČINNOSTI V ROKU 2007

Charakteristika činnosti ústavu

Archeologický ústav SAV v Nitre je vedecky a odborne najvýznamnejším vedeckovýskumným pracoviskom pre prehistorickú, protohistorickú a historickú archeológiu v Slovenskej republike. Vedeckými metódami vykonáva prospeku a evidenciu archeologických nálezísk, robí ich výskum a teoretické vyhodnotenie a následne publikuje získané výsledky v európskych kultúrnohistorických súvislostiach.

Ústav sa zameriava predovšetkým na objasňovanie dominantných vedeckých problémov, ako sú paleolitické kultúry na Slovensku a ich miesto v európskom kontexte, pôvod a rozvoj roľníckych civilizácií v strednej Európe v praveku a včasnej dobe dejinnej, antický svet a Slovensko, súvislosti medzi etnicitou a hmotnou kultúrou, vznik a vývoj metalurgie, etnogenéza Slovanov a počiatky slovenských národných dejín, vznik a rozvoj Veľkej Moravy, sociálne determinácie a kultúrnohistorické súvislosti v materiálnej kultúre včasného a vrcholného stredoveku, vzťah fenoménu príroda - spoločnosť - človek, vývoj osídlenia a formovanie kultúrnej krajiny.

Vedecký program ústavu je organizovaný v rámci štyroch oddelení v Nitre. Tri z nich - oddelenie praveké, oddelenie protohistorické a oddelenie včasného a vrcholného stredoveku - zodpovedajú trom hlavným časovým a civilizačným etapám historického vývoja. Štvrtým, organizačne prierezovým útvaram, je oddelenie terénneho výskumu so špecifickým poslaním a náročnými úlohami najmä pri predstihových výskumoch realizovaných od roku 2006 v rámci podnikateľskej činnosti na investičných stavbách. Piatym vedeckým oddelením je Výskumné pracovné stredisko ústavu v Košiciach s detašovaným pracoviskom v Spišskej Novej Vsi, ktorého vedeckovýskumné úlohy sa týkajú predovšetkým problematiky východného Slovenska. Ústav má vo svojej správe aj kaštieľ v Malých Vozokanoch. Z ekonomických dôvodov však bolo nevyhnutné dať tento objekt už dávnejšie do prenájmu. Ústav si tam ponechal iba vedecké depozitáre a odstavnú parkovaciu plochu.

Na riešení vedeckých problémov sa okrem archeológov podieľajú v rámci interdisciplinárnej spolupráce interní a externí odborníci z oblasti spoločenských, prírodných a technických vied. V ústave je zastúpená numizmatika, archeobotanika, archeozoológia, antropológia a geofyzika. S riešením vedeckých úloh súvisí vedecká knižnica, dokumentačné oddelenie, redakčný útvar, vedecké depozitáre, konzervačné laboratóriá, kresliareň, geodetický útvar a letecká prospekcia. Archeologický ústav predstavuje subjekt s náročným finančným, materiálovým a rozpočtovým hospodárením. Na pracovisku preto pôsobí samostatný hospodársko-správny útvar.

Ústav vykonával popri vlastnom vedeckovýskumnom programe aj celý rad povinností v oblasti záchrany a ochrany archeologickej dedičstva, ako aj v oblasti realizácie predstihových a záchranných výskumov. Mimoriadne vzrástla terénna výskumná aktivita v zahraničí (Kuvajt, Maďarsko, Poľsko, Rakúsko) a opačne, na území Slovenska pôsobili pod vedením pracovníkov Archeologického ústavu SAV aj zahraničné inštitúcie. V dôsledku postupných legislatívnych zmien markantne vzrástol objem interných úloh. Táto situácia sa odzrkadlila v pracovnej náplni ústavu, v koncepcii jeho činnosti a takisto v pragmatických zmenách v organizačnej štruktúre. Mimoriadne úspešne pracovalo oddelenie pre terénny výskum. Organizačná štruktúra zodpovedala reálnej situácii a potrebám archeologickeho bádania na Slovensku, neznamenala však zmeny vo vedeckom programe tímov a jednotlivých tvorivých pracovníkov, resp. vo vedeckom programe ústavu.

Základné údaje o pracovisku

Kmeňový stav zamestnancov ku dňu 31. 12. 2007 bol 128, fyzický 124, priemerný prepočítaný stav 117. Z uvedeného prepočítaného stavu bolo 30,4 vedeckých, 34,3 odborných s VŠ, 41,9 odborných technických a 10,4 ostatných pracovníkov. V dennej forme doktoranského štúdia bolo školených 5 doktorandov.

Riaditeľ: prof. PhDr. Alexander Ruttkay, DrSc.

Štatutárny zástupca a náimestník riaditeľa pre vedecký program: prof. PhDr. Václav Furmánek, DrSc.

Náimestník riaditeľa pre medzinárodnú spoluprácu: PhDr. Karol Pieta, DrSc.

Náimestník riaditeľa pre terénny výskum: PhDr. Matej Ruttkay, CSc.

Náimestník riaditeľa pre ekonomicke záležitosti: Margita Križanová

Vedúci detašovaného pracoviska Košice: PhDr. Július Béreš, CSc.

Organizačný tajomník: *Eva Špotáková*
Predseda vedeckej rady: *PhDr. Ján Rajtár, CSc.*

Vedeckovýskumná činnosť

Grantové projekty financované agentúrou VEGA

1. Kostol a cintorín vo včasnom a vrcholnom stredoveku na území Slovenska (Church and cemetery in the Early and Top Middle Ages). Vedúci projektu: prof. PhDr. Alexander Ruttay, DrSc. Doba riešenia: 01/2005-12/2007; GP VEGA 2/5057/5.
2. Archeologické pramene k dejinám Nitry v 9.-16. storočí (Archaeological sources to the history of Nitra in the 9th-16th centuries). Vedúci projektu: PhDr. Peter Bednár, CSc. Doba riešenia: 01/2005-12/2007; GP VEGA 2/5058/5.
3. Spoločné a rozdielne vlastnosti predmetov materiálnej kultúry zo stredovekých sídlisk a pohrebísk (Common and different properties of objects of material culture from medieval settlements and burial place). Vedúci projektu: PhDr. Milan Hanuliak, CSc. Doba riešenia: 01/2005-12/2007; GP VEGA 2/5059/25.
4. Historické sklo na Slovensku - stopy technických operácií a technológia včasnostredovekých skiel z pohľadu vypovedacích možností v archeológii (Historical glass in Slovakia - traces of technological operations and technology of Early Medieval glasses from the point of view of information value in archaeology). Vedúci projektu: PhDr. Danica Stašíková-Štukovská. Doba riešenia: 01/2005-12/2007; GP VEGA 2/5060/5.
5. Významné archeologické náleziská na Slovensku ako súčasť európskeho kultúrneho dedičstva (Archaeological site, cultural heritage, protection, presentation, propagation). Vedúci projektu: PhDr. Ladislav Veliačik, DrSc. Doba riešenia: 01/2005-12/2009; GP VEGA 2/5061/5.
6. Štruktúra osídlenia mikroregiónu Trenčín v strednom a mladom paleolite (Structure of the Trenčín micro-region settlement in the Middle and Upper Palaeolithic). Vedúci projektu: PhDr. Ľubomíra Káminská, CSc. Doba riešenia: 01/2005-12/2007; GP VEGA 2/5062/5.
7. Dedina a každodenný život na vidieku v stredoveku (Village and everyday life at medieval countryside). Vedúci projektu: PhDr. Matej Ruttay, CSc. Doba riešenia: 01/2006-12/2008; GP VEGA 2/5121/6.
8. Archeologický výskum stredovekej architektúry na Slovensku nedeštruktívnymi metódami (Archaeological Excavation with Implementing of Non-destructive Methods of Medieval Architecture on the Territory of Slovakia). Vedúci projektu: RNDr. Ján Tirpák, CSc. Doba riešenia: 01/2006-12/2008; GP VEGA 2/6122/6.
9. Chorologické a chronologické korelácie stredovekých sídlisk a pohrebísk (Chorological and chronological correlations of medieval settlement sites and cemeteries). Vedúci projektu: PhDr. Gabriel Fusek, CSc. Doba riešenia: 01/2006-12/2008; GP VEGA 2/6123/26.
10. Včasnostredoveké spoločenské elity a reflexie ich formovania v archeologických prameňoch (Early medieval social elites and their reflections in archaeological sources). Vedúci projektu: PhDr. Peter Šalkovský, DrSc. Doba riešenia: 01/2006-12/2008; GP VEGA 2/6124/26
11. Postavenie Východoslovenskej nížiny v kontexte historického vývoja severného Potisia (Position of Eastern Slovakia lowland in the context of historical development of the northern river Tisa basin). Vedúci projektu: PhDr. Elena Miroššayová, CSc. Doba riešenia: 01/2006-12/2008; GP VEGA 2/6125/6.
12. Keltské a germánske osídlenie v severnej časti Karpatskej kotliny (Celtic and Germanic settlement in the northern part of Carpathian Basin). Vedúci projektu: PhDr. Karol Pieta, DrSc. Doba riešenia: 01/2006-12/2008; GP VEGA 2/6126/27.

13. Praveká spoločnosť v strednom Podunajskej v dobe bronzovej a staršej dobe železnej na základe analýzy žiarových pohrebísk (Prehistoric society in the central Danubian basin in the Bronze and Early Iron Ages based on analysis of cremation burial grounds). Vedúci projektu: prof. PhDr. Václav Furmánek, DrSc. Doba riešenia: 01/2006-12/2008; GP VEGA 2/6127/27.
14. Slovenský historiografický slovník (Slovakian historiographical dictionary). Zástupca vedúceho projektu: doc. PhDr. Dušan Caplovič, DrSc. Doba riešenia: 01/2006-12/2008; GP VEGA 1/3740/6.
15. Rimania a Germáni na severopanónskych hraniciach a v ich predpolí: archeologické pramene z juhozápadného Slovenska (Romans and Germans on the North-Pannonian frontier and behind it: archaeological sources from South-West-Slovakia). Zástupca vedúceho projektu: PhDr. Ján Rajtár, CSc. Doba riešenia: 01/2006-12/2008; GP VEGA 1/3749/06/07.
16. Metódy nedeštruktívneho archeologického výskumu a ich aplikácia pri rekonštrukcii historickej (pravekej až novovekej) kultúrnej krajiny (Methods of non-destructive archaeology and their application in reconstruction of historical [prehistoric up to Modern-Age] cultural landscape). Vedúci projektu: PhDr. Ivan Kuzma. Doba riešenia: 01/2007-12/2009; GP VEGA 2/7015/7.
17. Spoločensko-hospodárske pomery v staršej dobe bronzovej v oblasti stredného Dunaja - sídliská a pohrebiská (Social-economic relations in the Early Bronze Age in middle Danube Region - settlements and cemeteries). Vedúci projektu: prof. PhDr. Jozef Bátor, DrSc. Doba riešenia: 01/2007-12/2009; GP VEGA 2/7016/7.
18. Sídlisková štruktúra ľudu badenskej kultúry v severnej časti Karpatskej kotliny (Settlement structure of the Baden culture people in northern part of the Carpathian basin). Vedúci projektu: PhDr. Gabriel Nevizánsky, CSc. Doba riešenia: 01/2007-12/2009; GP VEGA 2/7017/7.
19. Formovanie spoločensko-hospodárskych centier doby železnej na juhozápadnom Slovensku. Dynamika a stabilita sídelnej makroštruktúry (The forming of the iron age social-economic centers in south-west Slovakia. The dynamics and stability of the settlement macrostructure). Vedúci projektu: PhDr. Gertrúda Březinová, CSc. Doba riešenia: 01/2007-12/2009; GP VEGA 2/7018/27.
20. Inovácia a tradícia v neskorej dobe kamennej a bronzovej na Slovensku (Inovation and tradition in late neolithic and bronze age in Slovakia). Zástupca vedúceho projektu: PhDr. Marián Soják, PhD. (vedúca projektu: prof. PhDr. Mária Novotná, DrSc., Filozofická fakulta TU v Trnave). Doba riešenia: 01/2007-12/2009; GP VEGA 1/4335/07.
21. Sídlisko - významný archeologický prameň poznania vývoja osídlenia v období stredoveku na Slovensku (Settlement - an important archaeological source for knowledge about the development during the Middle Ages in Slovakia). Zástupca vedúceho projektu: PhDr. Jozef Zábojník, CSc. (vedúci projektu doc. PhDr. Jozef Hoššo, FF UK Bratislava). Doba riešenia: 01/2007-12/2009; GP VEGA 1/4555/07.

Iné projekty

1. Centrum excelentnosti. Výskumné centrum najstarších dejín stredného Podunajska - CE SAV NADESPOD (Research Centre for the oldest history of the Danube region). Vedúci projektu: prof. PhDr. Alexander Ruttkay, DrSc. Doba riešenia: 01/2005-12/2008.
2. Mince z 11. až začiatku 16. storočia v kontexte stredovekého vývoja Slovenska. Zodpovedný riešiteľ: PhDr. Ján Hunka, CSc. Doba riešenia: 01/2006-12/2009.
3. Cífer-Pác, rezidencia elity z neskorej doby rímskej v predpolí panónskeho limitu. Zodpovedný riešiteľ: PhDr. Vladimír Varsik, CSc. Doba riešenia: 01/2005-12/2007.
4. Primárne náleziská rádiolaritu v oblasti Vŕšatské Podhradie - povodie Vláry. Zodpovedný riešiteľ: PhDr. Ivan Cheben, CSc. Doba riešenia: 01/2006-12/2008.

5. Sídliská z obdobia avarského kaganátu na území Slovenska. Zodpovedný riešiteľ: PhDr. Jozef Zábojník, CSc. Doba riešenia: 01/2006-12/2008.

Najvýznamnejšie výsledky vedeckej práce v oblasti základného výskumu

V rámci projektu VEGA 2/5057/5 „Kostol a cintorín vo včasnom a vrcholnom stredoveku na území Slovenska“ sa spracoval a štatisticky vyhodnotil demografický obraz prikostolných cintorínov v Ducovom, Nitrianskej Blatnici a Nitre-Dražovciach. K tejto problematike bolo publikovaných niekoľko súhrnných štúdií v odborných časopisoch a zborníkoch. Spracovala sa databáza všetkých stredovekých patrocíní kostolov na Slovensku. Ďalším spracovaným súborom sú kanonické vizitácie zo 16.-18. stor. o kostoloch vo vybraných regiónoch. Riešená bola problematika a dokumentácia šlachtických náhrobkov z 13.-16. stor. na Slovensku a ich vypovedacej schopnosti z hľadiska pohrebných zvyklosťí, história a militárií.

Z aspektu európskeho významu bol dôležitý objav rozsiahlej a unikátnej sídliskovej aglomerácie zo staršej doby bronzovej vo Vrábľoch. Geomagnetickými a geoelektrickými meraniami na ploche 12 ha bolo zistených vyše 100 pôdorysov domov, prevažne usporiadaných do pravidelných radov. Domy boli situované radiálne vo viacerých radoch a kopírovali priebeh oboch kruhových opevnení. Usporiadane sídliskové objekty sa zistili aj mimo opevnených areálov. Obydlia v opevnenom areáli majú kamenné podmurovky zachované miestami až do výšky 50 cm. Radiálny spôsob usporiadania domov možno považovať za tzv. anatólsky model zástavby. Okrem samotnej Anatolie (dnešného územia Turecka) sa s ním stretávame aj v Eurázijskej oblasti, v južnom Zauralí (Sintašta, Arkaim a ī.). Mimo opevneného areálu sa zistilo i rozsiahle hospodárske zázemie (spolu s opevneným areálom má plochu 15-20 ha, takže patrí k najväčším z obdobia staršej doby bronzovej v Európe). Povrchovým zberom materiálu, uskutočnenom tzv. sieťou metódou, sa podarilo zdokumentovať existenciu metalurgických dielní až na troch miestach.

„Keltské mince v strednom Podunajsku a v prihraničných oblastiach“. Analyzovali a vyhodnotili sa dva súbory keltských mincí. Prvý nálezový súbor 887 mincí pochádza z keltského výrobno-obchodného centra Němčice nad Hanou. Ide o unikátny súbor platiel zo staro- až stredolaténskeho obdobia v severnej stredodunajskej oblasti, ktorý obsahoval keltské domáce i cudzie mince, grécke mince z hele-nistického obdobia a rímske republikánske mince. Druhý nálezový súbor predstavuje 72 mincí z neskorolaténskeho hradiska Malaja Kopanja (Zakarpatská Ukrajina). Je to dosiaľ jediný zverejnený komplex z horného Potisia z neskorolaténskeho obdobia. Tento poklad obsahoval keltské mince, mince keltsko-dácke, rímske republikánske mince a razby Dyrrhachia a Apollonie.

V roku 2007 sa podarilo ukončiť ďalší etapu výskumu žiarového pohrebiska lužickej kultúry v Trenčíne (preskúmaných bolo 810 hrobových celkov). Vymedzil sa celkový areál pohrebiska, na ktorom sa v priebehu štyroch výskumných sezón odkrylo 1672 žiarových a kostrových hrobov. Ide o doposiaľ najväčšie pohrebisko svojho druhu na Slovensku a jedno z najväčších v Európe.

Najvýznamnejšie výsledky aplikované v spoločenskej praxi

Ústav systematicky spolupracoval s regionálnymi kultúrnymi a samosprávnymi organizáciami pri údržbe a kultúrno-spoločenskom využití NKP v Ducovom a historicky významného areálu s Kostolom sv. Juraja pri Nitrianskej Blatnici (pokračovanie v budovaní náučného chodníka, ďalšia zastávka s tabuľami a rekonštrukciou obydlia, prieskumy v okolí s dôrazom na stopy dávnej banskej ťažby a na plužiny v zalesnenej oblasti pod Marhátom). Vyvíjala sa úzka spolupráca s iniciatívnymi občianskymi združeniami (Moravianska Venuša a Jurko), resp. so starostami 14 obcí, ktoré sa združili s cieľom vybudovať náučné chodníky s historickým a prírodovedným obsahom v oblasti pohoria Považský Inovec. Vykonávala sa tiež aktívna gestorská činnosť na výskume v Slovenskej Ľupči, kde pokračovalo financovanie výskumu zo strany miestnej samosprávy a Podbrezovských železiarní, pričom sa tiež prevádzkoval archeologický park a realizovali sa úpravy hradu.

Základný výskum sídliskovej aglomerácie v Bojnej bol úzko prepojený s popularizáciou výsledkov výskumu regiónu. Počas prvej výskumnej sezóny, podporennej vládou Slovenskej republiky, sa potvrdila teória o existencii významného centra Nitrianskeho kniežatstva a zistili sa nové poznatky o dobe trvania a zániku hradiska. Objavili sa nové súčasti opevnenia tejto sídliskovej aglomerácie a tiež významné doklady remeselnej činnosti, vojenskej organizácie, ako aj doklady o christianizačných aktivitách tohto strediska.

Pri príležitosti „Dní Nitranov“ bola 4. júla 2007 slávnostne otvorená výstava „Najnovšie archeologické nálezy v Nitre“. Táto výstava na veľkej ploche pútavou formou (panely, vitríny s originálmi a rekonštrukciami) sprístupňuje najvýznamnejšie archeologické objavy z Nitry, získané intenzívou výskumnou činnosťou Archeologickeho ústavu SAV a Ponitrianskeho múzea. Záujemcovia si tak môžu prezrieť nálezy z početných sídlisk i pohrebísk od mladšej doby kamennej až po počiatok novoveku. Najväčšej pozornosti návštevníkov sa tešia nálezy z doby bronzovej z novopreskúmaného náleziska pod závodom SONY a šperky z pohrebiska z 10.-12. stor. na Školskej ulici v Nitre.

V súvislosti s budovaním rýchlosnej komunikácie pri obci Figa na juhu stredného Slovenska vykonal Archeologickej ústav rozsiahly záchranný výskum na polykultúrnej lokalite. Okrem sídliska z obdobia popolnicových polí sa preskúmala väčšia časť zanikutej stredovekej a ranonovovekej dediny z 15.-17. stor., vrátane panského opevneného sídla.

Najvýznamnejšie výsledky v oblasti medzinárodných vedeckých projektov a medzinárodná vedecká spolupráca

1. Multilaterálny projekt EU z programu Leonardo da Vinci: Discovering the Archaeologists of Europe. Cieľom projektu je získať relevantné štatistické údaje o archeologickej komunite vo vybraných členských krajinách Európskej únie. Zúčastňuje sa 12 krajín, doba riešenia 01/2007-12/2008.
2. Medzinárodný multilaterálny výskumný projekt „Moravia Magna“. Archeologickej ústav SAV je koordináčnym pracoviskom projektu. Roku 2007 sa v Bruseli uskutočnila evalvácia výsledkov za roky 2002 až 2006 s priaznivým hodnotením. Doba riešenia do 12/2007.
3. V rámci programu EU „Culture 2000“ sa riešili štyri projekty:
 „Transformácia. Vznik spoločnej kultúry v severných provinciách Rímskej ríše od Británie po Čierne more“;
 „Hranice Rímskeho impéria. Zabezpečenie a skvalitnenie ochrany archeologickej pamiatok medzi Atlantickým oceánom a Čiernym morom“;
 „European Landscapes: Past, Present and Future“;
 „Stredoveké hrady vo včasnom a vrcholnom stredoveku na Porýní a v Podunajskej“.
4. „The Slavs - Part of the Cultural Mosaic of the Early Mediaeval Europe. Comparative Studies and Regional Research“. Bilaterálny slovensko-poľský projekt (Archeologickej ústav SAV Nitra - Instytut Archeologii i Etnologii PAN Warszawa).
5. „Pôvod skla, sklených systémov a sklených výrobkov v období od 1. storočia do polovice 13. storočia na území strednej Európy s hlavným zameraním na Poľsko a Slovensko“. Bilaterálny slovensko-poľský projekt (Archeologickej ústav SAV Nitra - Instytut Archeologii i Etnologii PAN Warszawa).
6. Počítačová podpora pri vyhotovení databázy archeologickej predmetov z obdobia včasného stredoveku. Medzinárodný projekt medzi Slovenskou republikou a Slovinskou.
7. „Transkarpatské tovarovo-peňažné vzťahy v druhej polovici 1. tisícročia po Kr.“ (Transkarpatische Guts- und Geldbeziehungen in der 2. Hälfte d. 1. Jahrtausends nach Chr.) Bilaterálny slovensko-poľský projekt (Archeologickej ústav SAV Nitra a Instytut Archeologii i Etnologii PAN Warszawa).
8. Dohoda o vedeckej a pedagogickej spolupráci medzi Archeologickej ústavom SAV Nitra a Instytutom Archeologii Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków. V roku 2007 sa uskutočnili vzájomné výmenné pobytov odborníkov a študentov z Krakova sa zúčastnili Letnej školy archeológie (pozri Projekt Kelemantia).
9. Medzinárodná bilaterálna dohoda o spolupráci medzi Archeologickej ústavom SAV Nitra a Université de Reims Ardenne Champagne (Reims, Francúzsko). V auguste sa uskutočnila terénna prax 8 študentov archeológie a jedného pedagóga na výskumoch v Bojnej a v Nižnej Myšli.
10. „Kelemantia - Summer school of Archaeology“ (Letná škola archeológie). Medzinárodný projekt zameraný na poznávanie, ochranu a prezentáciu rímskych pamiatok na Dunaji formou účasti študentov archeológie a história na výskume a úprave areálu rímskeho kastela v Iži. Partnerské inštitúcie:

Instytut archeologii Uniwersytetu Jagiellońskiego (Kraków), Instytut archeologii Uniwersytetu Warszawskiego (Warszawa), Katholieke Universiteit Leuven (Leuven), Ústav pro klasickou archeologii Univerzity Karlovy (Praha), Katedra klasickej archeológie, Trnavská Univerzita (Trnava).

11. „Textile and Costume from Bronze and Early Iron Age in Danish Collections“. Projekt pod vedením Danish National Foundation's Centre for Textile Research, The SAXO Institute, University of Copenhagen, Dánsko.
12. Kuvajtsko-slovenská archeologická misia. Tretia sezóna spoločného výskumného projektu.
13. „Mikró Vouní: Environment, subsistence and technology“, sponzoruje: The Institute for Aegean Prehistory (INSTAP), Philadelphia, USA; director: D. Matsas, Archaeological Museum Komotini, Greece. Analýza archeofaunálnych zvyškov (Archaeological Museum, Paliapoli, Samothrace) a vypracovanie 3. výskumnej správy pre INSTAP.
14. „Populationen der frühen Bronzezeit im nördlichen Donaugebiet.“ Na projekte participujú: Archeologický ústav SAV Nitra a Zentrum Anatomie Georg-August-Universität Göttingen (SRN). Uskutočnili sa paleopatologické analýzy a analýzy zdravotného stavu detí a dospelej populácie na kostrovom materiáli z pohrebiska v Jelšovciach. Ide o významnú a reprezentatívnu vzorku predstaviteľov troch za sebou nasledujúcich kultúr staršej doby bronzovej: nitrianska, únětická a maďarovská.
15. „Die Siedlungsstruktur und Umwelt in Äneolithikum und in der Bronzezeit im Gebiet sog. Slowakisches Tor und unteren Grantal“. Medzinárodný projekt Archeologického ústavu SAV Nitra a Römischi-Germanische Kommission, Deutsches Archäologisches Institut Frankfurt am Main (SRN). Vo Vrábľoch sa objavila rozsiahla unikátna sídlisková aglomerácie zo staršej doby bronzovej.
16. „Vyhodnotenie nálezového materiálu a sídliskovej štruktúry na hradisku halštatskej kultúry Smolenice-Molpír“ (Auswertung des Fundmaterials und der Siedlungsstrukturen auf der befestigten Höhensiedlung Smolenice-Molpír). Slovensko-nemecký výskumný projekt, na ktorom sa spolupodieľajú: Archeologický ústav SAV Nitra a Abteilung die Vor- und Frühgeschichtliche Archäologie des Instituts für Kunstgeschichte und Archäologie der Rheinischen Friedrich-Wilhelms-Universität Bonn (Oddelelnie pre pravekú a včasnohistorickú archeológiu Rýnskej Univerzity Friedricha Wilhelma v Bone).
17. „The Trenčín area: Complex analysis of a Middle and Upper Paleolithic microregion in the Váh valley, Slovakia“ (Oblasť Trenčína. Komplexná analýza stredného a mladého paleolitu v mikroregióne údolia Váhu, Slovensko). Nositel' projektu: Archeologický ústav SAV Nitra. Partneri: Instytut Archeologii Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków (Poľsko); Archeologický ústav AV ČR Brno (Česká republika); University of Miskolc, Department of Prehistory and Ancient History, Miskolc (Maďarsko). V auguste 2007 sa realizoval archeologický výskum v Trenčianskej Turnej, Trenčianskych Stankovciach a v Mníchovej Lehote. Vyhodnotenie stratigrafickej situácie na lokalitách prinieslo poznatky o sídliskovej stratégii a lokálnej rôznorodosti gravettienskej kultúry v regióne Trenčína.
18. „Etnokultúrne procesy v Hornom Potisí v 1. tisícročí pred n. l. a v 1. tisícročí n. l.“ Dohoda o prihraničnej vedeckej spolupráci medzi Archeologickým ústavom SAV Nitra a Ústavom výskumu Karpát Užhorodskej národnej univerzity v rokoch 2007-2010.
19. „The Formation of Europe: prehistoric population dynamics and the roots of socio-cultural diversity (FEPRE). Our main aim is to analyze the neolithization process (and Mesolithic/Neolithic interface) in Central European transect from Greece to SE Poland“. Spolupráca medzi Archeologickým ústavom SAV Nitra a Uniwersytetem Jagiellońskiego Kraków. Realizoval sa archeologický výskum na dvoch mezolitických lokalitách v Spišskej Belej.
20. „Datierung und Struktur frühmittelalterlicher Burgwälle in der Slowakei/Mitteldonauraum“. Archeologický ústav SAV Nitra a Seminar für Vor- und Frühgeschichte Johann Wolfgang Goethe-Universität Frankfurt am Main uzatvorili dohodu o geofyzikálnej a archeologickej prospekcii archeologických nálezísk na Slovensku na r. 2004-2007. V rámci projektu sa na Slovensku realizuje aj výuka predmetu Archeologická terénná teória a prax pre nemeckých študentov. V roku 2007 sa uskutočnil výskum v rámci projektu: Pobedim - včasnostredoveké hradisko a praveké sídlisko.

21. „Stráže - bohaté hroby z doby rímskej“. Medzinárodný projekt, ktorého spoluriešiteľmi sú Archeologický ústav SAV Nitra a Römisch-Germanisches Zentralmuseum Mainz. Úskutočnená bola rekonzervácia a nová dokumentácia nálezov z kniežacích hrobov a pripravuje sa monografické spracovanie.
22. „Holz-Haus und Holz-Hausbau aus archäologischer und bauhistorischer Sicht“. Medzinárodný projekt koordinuje Das Niedersächsische Institut für Küstenforschung, Wilhelmshaven, SRN. Mnohojazyčný slovník k danej problematike.
23. „Staromaďarský hrob zo Zemplína“. Medzinárodný projekt na nové spracovanie staršieho unikátneho nálezu v strednom Podunajskej v 10. stor. Projekt medzi Archeologickým ústavom SAV Nitra a pracoviskami v Maďarsku, Rakúsku a SRN.
24. „Bíňa - včasnostredoveké hradisko, príahlé sídliská a pohrebiská“. Medzinárodný projekt medzi Archeologickým ústavom SAV Nitra a partnerskými inštitúciami v SRN.
25. The Snellegem Project (West Flanders). New light on the age of Charlemagne (Belgicko). Spoločný projekt, na ktorom participovali: Archeologický ústav SAV Nitra, J. W. Goethe-Universität Frankfurt am Main (SRN), Harward University (USA), Tell Aviv University (Israel); Vrije Universiteit Brussel (Belgicko). Zamieraný bol na nájdenie významného sídla Karola Veľkého. Uskutočnili sa prírodrovedné pozorovania a merania s cieľom identifikovať včasnostredovekú zástavbu. Zachytila sa pevnosť, kostol a ďalšie, zatiaľ bližšie neidentifikovateľné objekty. V rámci projektu sa uskutočnila aj trojdňová videokonferencia.

Organizácia a spoluorganizácia medzinárodných vedeckých podujatí

1. Medzinárodná videokonferencia „The Snellegem Project (West Flanders). New light on the age of Charlemagne -Strategies of integrative archaeology“. 23.-25. januára 2007. Hlavným organizátorom bola J. W. Goethe-Universität Frankfurt am Main. Konferencie sa zúčastnili renomovaní bádateľia (University of Nottingham; Harvard University - Dept. of History; Weizmann Institute Rehovot-Tel Aviv; University College London; Technische Universität Darmstadt; Römisch-Germanische Kommission Frankfurt am Main; Archeologický ústav SAV Nitra).
2. Vedecká konferencia „Byzantine Coins in Central Europe between the 5th and 10th Century“ (Monety bizantyńskie w Europie Środkowej między V a X wiekiem). Kraków (Poľsko), 23.-26. 4. 2007.
3. „Deviata konferencia Doba laténska v Čechách, na Morave a na Slovensku“. Polanica-Zdrój (Poľsko), 25.-28. 4. 2007. Spoločne organizovaná konferencia Archeologických ústavov v Nitre, v Brne a v Prahe.
4. Konferencia „Prírodrovedecké metódy v službách archeologie“. Znojmo, 4.-8. 6. 2007. Moravské zemské Museum Brno, Masarykova univerzita Brno a Archeologický ústav SAV Nitra.
5. „Die Burgen am Rhein und Donau“ kolloquium. Nitra, 25.-26. 7. 2007.
6. „International Conference on Archaeological Prospection 2007“. Nitra, 11.-15. 9. 2007.
7. Dvadsaťta šiesta konferencia „Otázky neolitu a eneolitu našich krajín“. Michalovce, 24.-27. 9. 2007. Hlavný organizátor: Archeologický ústav SAV Nitra; spoluorganizátor: Zemplínske múzeum Michalovce.
8. XXXIX. medzinárodná konferencia archeológie stredoveku. „Sídliská v stredovekom rúrálnom prostredí“. Teplý Vrch, 24.-28. 9. 2007. Podujatie sa zúčastnilo 103 bádateľov rôznych inštitúcií z Česka, Poľska, Slovenska a Slovinska. Počas odborného rokovania odznelo 52 referátov, 10 titulov bolo prezentovaných v rámci panelovej diskusie. Príspevky z konferencie budú publikované v 33. zväzku zborníka Archeologia historica.
9. Organizácia 20. Internationales Symposium Grundprobleme der frühgeschichtlichen Entwicklung im mittleren Donauraum: „Die Zeiten der Wandel. Kultur- und Sozialveränderungen zu Ende der Frühgeschichte und am Anfang des Mittelalters“. Stará Lesná, 12.-16. 11. 2007; 32 účastníkov z 5 krajín.

Členstvo v medzinárodných organizáciach a zahraničných redakčných radách

Pracovníci ústavu sú členmi početných medzinárodných vedeckých spoločností a únií, kde zastávajú mnohé významné funkcie: Komitét Initiative Krems 2001; pracovná skupina pre leteckú archeológiu Českej a Slovenskej republiky; Arbeitskreis für genetische Siedlungsforschung in Mitteleuropa (Universita Bonn, SRN); Medieval Settlement Research Group (Durham/University of Leicester, Anglicko); International Social Science Council (ISSC) pri UNESCO (Paris, Francúzsko); Permanent Committee Ruralia - Tervuren; Ruralia Committee (Belgicko); American Academy in Rome - Society of fellows; EAC - Europae Archaeologiae Consilium so sídlom v Bruseli DAI; Paleopathology Association; Union Internationale des Sciences Préhistoriques et Protohistoriques, Commission VIII: Paléolithique; Conseil Permanent UISPP pri UNESCO; Österreichisches Archäologisches Institut; Aerial Archaeology Research Group - Edinburgh; Poľska akadémia vied a umenia; Rada pracoviska ArÚ AV ČR Brno; Rada pracoviska Ústavu archeologickej památkovej péče Brno; North European Symposium of Archaeological Textiles (NESAT); Comité pour la siderurgie ancienne pri UNESCO; Národný komitét ICOMOS; Komitét medzinárodnej organizácie CASTRUM BENE; Comité d'experts pour le Patrimoine archeologique v komisii pri Rade Európy podľa tzv. Maltskej konvencie; zmiešaná slovensko-maďarská Komisia historikov pri vládach SR a MR; Komisia pre slovanskú archeológiu pri Medzinárodnej únii slavistov; Academia Scientiarum et Artium Europaea (Európska akadémia vied a umení, Salzburg, Rakúsko); Slavistický komitét SR pri Medzinárodnej únii slavistov; Spoločnosť pre archeológiu a vedy o umení MAV Budapešť; Oponentská rada pre posudzovanie archeologickej projektov v Chorvátsku; Špeciálna komisia Štátnej grantovej agentúry (OTKA) v Budapešti pre posudzovanie vysoko financovaných projektov v spoločenských vedách v Maďarsku; Arbeitskreis für genetische Siedlungsforschung in Mitteleuropa, Bonn, SRN; Nordwestdeutscher Verband für Altertumskunde; Mittel- und Ostdeutscher Verband für Altertumsforschung; Deutsche Gesellschaft für Archäologie des Mittelalters und der Neuzeit; Intern. Etudes Indo-Européens et Thraces; Deutschen Burgenvereinigung e.V.; International Society for Archaeological Prospection (ISAP) - Bradford, UK; Committee on the Study of Amber pri UISPP; European Association for the advancement of archaeology by experiment; Arbeitsgemeinschaft AG EISENZEIT.

Pracovníci ústavu sú tiež aktívne zastúpení v redakčných radách vedeckých časopisov v zahraničí: Geochronometria. Journal on Methods and Applications of Absolute Chronology (Gliwice, Poľsko); Das Altertum (Berlin, SRN); Praehistoria (Miskolc, Maďarsko); Préhistoire Européenne (Liège, Belgicko); Acta Archaeologica Carpathica (Kraków, Poľsko); Rekonstrukce a experiment v archeologii (Hradec Králové, ČR); Prehistoria (periodikum UISPP pri UNESCO, Brusel, Belgicko); Prilozi Instituta za arheologiju u Zagreba (Chorvátsko); Archaeologica Historica (Brno, ČR); Ve službách archeologie (Brno, ČR); Památky archeologicke (Praha, ČR); Přehled výzkumů (Brno, ČR); Opuscula Archaeologica (Zagreb, Chorvátsko); Studien zur Archäologie Europas (Bonn, SRN).

Edičné a publikáčné aktivity ústavu a jeho pracovníkov

Periodiká

- Slovenská archeológia LV-1, 2007. ISSN 1335-0102; rozsah 202 strán.
- Slovenská archeológia LV-2, 2007. ISSN 1335-0102; rozsah 222 strán.
- Študijné zvesti AÚ SAV 41, 2007. ISSN 0560-2793; rozsah 263 strán.
- Študijné zvesti AÚ SAV 42, 2007. ISSN 0560-2793; rozsah 284 strán.
- Ve službách archeologie 1/2007. ISSN 1802-5463; rozsah 258 strán.
- Ve službách archeologie 2/2007. ISSN 1802-5463; rozsah 222 strán.
- Slovenská numizmatika 18 (2007). ISBN 978-80-88709-97-8; rozsah 310 strán.

Monografie a zborníky

- G. Březinová - M. Samuel (Ed.): Tak čo, našli ste niečo? Svedectvo archeológie o minulosti Mostnej ulice v Nitre. Nitra 2007. ISBN 80-88709-94-6; rozsah 167 strán;
- T. Kolník - V. Varsík - J. Vladár: Branč, Germánska osada z 2. až 4. storočia. ASM - Catalogi, Tomus X. Nitra 2007. ISBN 978-80-88709-98-5; rozsah 372 strán;

- K. Pieta - A. Ruttkay - M. Ruttkay (Ed.): Bojná. Hospodárske a politické centrum Nitrianskeho kniežatstva. ASM - Studia, Tomus IX. Nitra 2007. ISBN 978-80-88709-91-6; rozsah 294 strán;
- M. Soják: Osídlenie spišských jaskýň od praveku po novovek. ASM - Studia, Tomus X. Nitra 2007. ISBN 978-80-89315-01-7; rozsah 184 strán;
- K. Pieta: Bojná. Nové nálezy k počiatkom slovenských dejín. Bojná 2007. ISBN 978-80-969741-0-8; rozsah 48 strán;
- Archeologické výskumy a nálezy na Slovensku v roku 2005. Nitra 2007. ISBN 978-80-88709-99-2; rozsah 292 strán;
- Východoslovenský pravek VIII. Nitra 2007. (ISBN 978-80-89315-04-8); 216 strán.

Pracovníci ústavu zverejnili v domácich i zahraničných monografiách, časopisoch a zborníkoch, ako aj na internete 238 štúdií. Predchádzajúca publikáčna činnosť sa odzrkadlila v 1106 citáciach za rok 2006.

Najdôležitejšie terénne výskumy a prieskumy

Archeologický ústav realizovali 148 archeologických výskumov a prieskumov. Okrem toho koordinoval prevažnú časť archeologických výskumov na Slovensku, realizovaných inými inštitúciami (múzeá, univerzity, pamiatkové inštitúcie). K najvýznamnejším terénnym akciám patrili:

- Bojná, okr. Topoľčany - sídlisko, hradisko, obdobie sťahovania národov, včasný stredovek;
- Figa, okr. Rimavská Sobota - polykultúrne sídlisko;
- Iža, okr. Komárno - komplex stavieb, doba rímska;
- Košice, okr. Košice-mesto - historické jadro mesta;
- Nitra-Mostná ul. - polykultúrne sídlisko;
- Nitra-Priemyselný park Sever polykultúrne sídlisko;
- Nižná Myšľa, okr. Košice-okolie - sídlisko a pohrebisko, otomanská kultúra;
- Nové Zámky - sídlisko, včasný stredovek;
- Rajec, okr. Žilina - polykultúrne sídlisko;
- Pobedim, okr. Nové Mesto nad Váhom - hradisko, včasný stredovek;
- Svinia, okr. Prešov - sídlisko, neolit, doba bronzová, stredovek;
- Trenčianska Turná, okr. Trenčín - sídlisko, paleolit;
- Trenčín - pohrebisko, lužická kultúra;
- Varín, okr. Žilina - polykultúrne sídlisko;
- Ždaňa, okr. Košice-okolie - žiarové pohrebisko, doba halštatská;
- Žilina - Budatínsky hrad.

Členstvo v redakčných radách domácich časopisov a zborníkov

Pracovníci Archeologického ústavu SAV boli v roku 2007 členmi redakčných rád týchto domácich časopisov a zborníkov: Archaeologica Slovaca Monographiae - Catalogi, Communicationes, Studia; Archeologické výskumy a nálezy na Slovensku (AVANS); Historický zborník MS, Informátor SAS; Kultúrno-spoločenský mesačník Nitra; MEDEA; Pamiatky a múzeá; Slovenská archeológia; Slovenská numizmatika; Slovenský kras; Studia Archaeologica Slovaca Mediaevalia; Študijné zvesti AÚ SAV; Všeobecná encyklopédia Slovenska - Beliana; Východoslovenský pravek; Z minulosti Spiša; Zborník Gemer-Malohont, Zborník SNM - Archeológia.

Vedecká výchova a pedagogická činnosť

Archeologický ústav SAV je školiacim pracoviskom doktorandov v odbore archeológia podľa predchádzajúceho zákona. Vychováva tak interných, ako aj externých vedeckých pracovníkov. V dennej forme študovalo päť doktorandov a v externej deväť. Jeden externý doktorand úspešne obhájil svoju doktorandskú prácu.

Pracovníci Archeologického ústavu sa aktívne zapájali do vyučovacieho procesu na domácich a zahraničných vysokých školách, podieľali sa na oponovaní diplomových prác a na školení študentov počas archeologických výskumov. Pracovníci ústavu mali na slovenských vysokých školách, resp. univerzitách, celkom 591 hodín prednášok a 841 hodín seminárov, na zahraničných univerzitách to bolo 28 ho-

dín prednášok. Vyučovalo sa na jednotlivých fakultách a katedrách týchto vysokých škôl a univerzít na Slovensku: Univerzita Komenského v Bratislave, Vysoká škola výtvarných umení v Bratislave, Technická univerzita v Košiciach, Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre, Trnavská univerzita a Univerzita sv. Cyrila a Metoda v Trnave; v zahraničí: Masarykova univerzita v Brne.

Významným fenoménom spolupráce medzi ústavom a vysokými školami bola existencia spoločného pracoviska utvoreného Archeologickým ústavom SAV, Katedrou archeológie a Katedrou história Filozofickej fakulty Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre. Pracovníci spomenutých inštitúcií spolupracovali vo vzájomnej vedeckovýskumnej, metodickej a organizačnej prepojenosti a v rámci pedagogickej činnosti. Študenti využívajú knižnicu Archeologického ústavu SAV a jeho dokumentačné bázy. Dôležitou pedagogickou aktivitou organizovanou pre poslucháčov archeológie zo Slovenska a zo zahraničia je ich účasť na terénnych výskumov Archeologického ústavu. Študenti mali prax na výskumoch v Iži, Majcichove, Nižnej Myšli, Pobedime, Varíne, Žiline.

Spolupráca s inými domácimi výskumnými inštitúciami a s hospodárskou sférou pri riešení výskumných úloh pre potreby praxe

Spoločenská prospešnosť ústavu a jeho renomé v rámci slovenskej i svetovej vedy sa odráža v nespočetnom množstve materiálov, expertíz, posudkov a stanovísk vyžiadaných z Archeologického ústavu. Dôležitú expertíznu úlohu plní komisia pre prípravu nového zákona o kultúrnych pamiatkach (spolupráca s Ministerstvom kultúry SR a Pamiatkovým úradom SR). Archeologický ústav SAV úzko spolupracuje so štátou správou a miestnou samosprávou.

Vedeckovýskumné zameranie pracoviska si vyžaduje neustálu spoluprácu s mnohými inštitúciami. V roku 2007 vypracovali pracovníci ústavu 1813 expertíz pre proces projektovej prípravy a stavebného konania pre orgány štátnej správy a samosprávy a pre Pamiatkový úrad SR, resp. pre Krajské pamiatkové úrady - vyjadrenia pre účely stanoviska PU SR, KPÚ Banská Bystrica a KPÚ Žilina, v zmysle § 127 a § 138 zákona č. 50/1976 Zb. o územnom plánovaní a stavebnom poriadku. Dôležitou súčasťou spolupráce je realizácia celého radu záchranných výskumov pre väčších i menších investorov. Okrem toho sa robili expertízy pre kultúrne inštitúcie, občianske združenia a Národnú diaľničnú spoločnosť.

Vedecko-popularizačná činnosť

Vedecká popularizácia je neoddeliteľnou súčasťou činnosti Archeologického ústavu. Výsledky terénnych výskumov, ale aj teoretického bádania sú pravidelne prezentované verejnosti prostredníctvom veľkého počtu prednášok, populárnych článkov v tlači, rozhovorov v rozhlase, vystúpení v televízii a vo vedecko-populárnych a dokumentárnych filmoch.

Významný je aj podiel Archeologického ústavu SAV na budovaní a prevádzkovaní ojedinelych, unikátnych archeologicko-historických expozícií vo voľnej prírode, spravidla spojených aj s experimentálnou archeológiou (Ducové, Iža-Leányvár, Kyjatice, Liptovská Mara, Nitra-Hrad, Nitrianska Blatnica, Radzovce, Slovenská Ľupča). Dôležitou formou práce ústavu je aj prezentácia unikátnych nálezov na domácich i zahraničných výstavách a expozíciách.

Pre širokú verejnosť sa realizovalo 55 prednášok, v tlači bolo zverejnených 85 príspevkov, v rozhlase bolo odvysielaných 19 relácií a v televízii sa uskutočnilo 43 vystúpení.

Z najvýznamnejších výstavných podujatí treba spomenúť:

1. Kuvajtsko-slovenská archeologická misia 2004-2007. Seminár a posterová výstava.
2. Inštalovanie krátkodobej tematickej výstavy z nálezov v Nižnej Myšli v rámci akcie: TOUR 2007. Dom techniky v Košiciach, 8.-12. 1. 2007.
3. „Storočia tehá“. Výstava o dejinách tehliarstva. Mestské kultúrne stredisko v Šuranoch, 21. 3.-30. 5. 2007.
4. Spolupráca pri vypracovaní archeologickej časti scenára výstavy „Poľovníctvo“. Múzeum Spiša v Spišskej Novej Vsi, vernisáž: 31. 5. 2007. Výstava približuje história lovu, poľovníctva a ochrany lesov na území Slovenska (predĺženie do konca roka 2007).
5. Oficiálna účasť vedenia pracoviska a príhovor pri príležitosti odhalenia pamätnej tabule mjr. Teplému v Košiciach-Barci, 24. 5. 2007.

6. Výstava „Slovensko. Križovatka európskych civilizácií“. Východoslovenské múzeum v Košiciach, máj-september 2007. Slovenská reštaurácia úspešnej archeologickej výstavy, ktorá bola v rokoch 2005-2007 prezentovaná v Taliansku (Florence, Rím, Forlì a San Cipirello).
7. „Nálezy mincí z regiónu Hlohovecka“. Príprava scenára, exponátov a inštalácia. Vlastivedné múzeum v Hlohovci, 27. 6.-31. 8. 2007.
8. „Najnovšie výsledky archeologických výskumov v Nitre a okolí“. Ponitrianske múzeum v Nitre, otvorenie výstavy: 4. 7. 2007.
9. Výstava „Vznik spoločnej kultúry v severných provinciách Rímskej ríše od Británie až po Čierne more“. Archeologické múzeum SNM v Bratislave, od 7. 6. 2007.
10. Príprava exponátov a scenára pre stálu expozíciu v Diecéznom múzeu. Diecézne múzeum v Nitre, otvorenie: 5. 7. 2007.
11. Výstava „Veľká cesta za zlatým rúnom“. Slovenské národné múzeum v Bratislave, júl-september 2007. Výstava prezentujúca hypotetické putovanie Argonautov z Kolchidy do vlasti.
12. „Sondy do hlbín nitrianskeho dávnoveku“. Výstava archeologických výskumov za posledných 15 rokov. Ponitrianske múzeum v Nitre, júl-december 2007.
13. Výstava „Nové objavy centra Nitrianskeho kniežatstva“. Bojná, vernisáž: 16. 8. 2007.
14. Výstava „Šarovce vo vrstvách vekov“. Obecné múzeum v Šarovciach.
15. Archeologická časť stálej výstavy Mestského kultúrneho strediska v priestoroch synagógy v Šurnoch, vernisáž: 21. 9. 2007.
16. Výstava „Pravé až včasnostredoveké osídlenie Medzibodrožia“. Mestské osvetové stredisko v Kráľovskom Chlmci, vernisáž: 15. 10. 2007.
17. Spolupráca pri výstave „Slovensko v numizmatike“. Prehľad vývoja platidiel od čias Keltov a Rimánov po menový systém ČSR a SR po dnešok. Podtatranské múzeum v Poprade, 21. 9.-4. 11. 2007.
18. Výstava „Slovacchia. Crocevia delle civilta Europee. San Cipirello (Sicília, Taliansko), vernisáž: 17. 11. 2006, ukončenie: január 2007. Výstava prezentuje spoločensko-historický vývoj územia Slovenska v praveku (paleolit až staršia doba železná). Vernisáž sa uskutočnila pri príležitosti výročného zasadnutia talianskych prehistorikov.
19. Výstava pre Deň otvorených dverí SAV. Budova Slovenskej akadémie vied v Nitre, november 2007.

Organizácia a usporiadanie domácich vedeckých podujatí

1. Konferencia „Najnovšie výsledky archeologických výskumov v Nitre a okolí“. Nitra, 4. 7. 2007.
2. Zjazd SAS. Nitra, apríl 2007.
3. Dni vedy a techniky. Nitra, 14. 11. 2007.
4. Kolokvium SAS „Nálezové súbory z germánskych sídlisk, sprevádzané terrou sigillatou“. Archeologické múzeum SNM v Bratislave, 6. 12. 2007.

Činnosť dokumentačného a knižnično-informačného útvaru

Dokumentačné oddelenie Archeologického ústavu SAV v Nitre spravuje všetky nálezové fondy získané terénnym výskumom, ako aj všetky dokumentačné informácie (výskumné správy a mapové podklady, negatívy predmetov a terénu, diapositívy), spravuje dva depozitáre - vedecké pomocné sklady v Malých Vozokanoch a jeden príručný sklad v Nitre - slúžiace na uskladnenie keramických zvyškov a nádob, zvieracích a ľudských kostí a drobných predmetov. Z depozitárov Archeologického ústavu SAV bol v roku 2007 zapožičiavaný materiál pre pracovníkov a pracoviská ústavu, pre múzeá a pre ďalšie inštitúcie.

Veľká časť práce v dokumentácii bola venovaná externým záujemcom (výstavy v múzeách, študentské diplomové alebo ročníkové práce, príprava publikácií pri príležitosti vzniku obce, resp. prvej zmienky o obci).

Do dokumentácie bolo prijatých 4160 negatívov terénu, 745 negatívov predmetov, 305 diapositívov a 16 CD nosičov. Prírastok výskumných správ v roku 2007 činil 212 jednotiek. Stav katalógu je 16 330. Súčasťou dokumentačného oddelenia je aj terénna dokumentácia - geodetické zameranie nálezísk a ich následné vyhodnotenie v podobe geodetického plánu či priestorového modelu.

Knižničný fond zaznamenal počas roku 2007 prírastok 1129 monografií a časopisov v hodnote 1.193 919,- Sk. Celkový knižničný fond tvorí 66 212 titulov a separáty v počte 6530 kusov. Počet dochádzajúcich periodík predstavuje 370 časopisov a zborníkov, z toho 345 zahraničných. Väčšina publikácií aj zo zahraničia sa získava na báze vzájomnej výmeny.

Iné významné udalosti a aktivity

V súlade s Nariadením vlády Slovenskej republiky z 19. marca 2003 o Akreditačnej komisii sa Slovenská akadémia vied stala jedným zo subjektov, ktorý musí zo zákona realizovať akreditácie svojich vedeckých organizácií. Príprava akreditácie sa začala už v závere roka 2005, koncepčne bola pripravovaná v roku 2006 a napokon v roku 2007 sa realizovala v komplexnej podobe.

Archeologický ústav v tejto akreditácii uspel vynikajúco. Jeho činnosť formou posudkov vysoko kladne hodnotili traja erudovaní, nezávislí posudzovatelia. Ich hodnotenie akceptovala Akreditačná komisia 3. oddelenia vied na prezenčnom hodnotení ústavu, ktoré sa uskutočnilo 5. júna 2007. S týmto hodnotením sa stotožnila Akreditačná komisia SAV a napokon ho potvrdilo aj Predsedníctvo SAV. V silnej konkurencii dvadsiatich spoločenskovedných ústavov skončil Archeologický ústav na treťom mieste v 3. oddelení vied. Iba štyri pracoviská boli v tejto, v histórii SAV najnáročnejšej akreditácii hodnotené ako vynikajúce (A*).

Pracovníci ústavu boli vyznamenaní a ocenení rôznymi cenami:

- *Václav Furmánek*:
 - Pamätný list predsedu Nitrianskeho samosprávneho kraja Milana Belicu pri príležitosti významného životného jubilea - 65 rokov, za celoživotný prínos k rozvoju slovenskej archeológie a za reprezentáciu slovenskej vedy vo svete;
 - Ďakovný list Zemplínskeho múzea v Michalovciach pri príležitosti 50. výročia vzniku, za spoluprácu v oblasti prezentácie archeologickej zbierok múzea v zahraničí;
 - Prémia Literárneho fondu za vedeckú a odbornú literatúru za monografiu Die Sicheln in der Slowakei.
- *Eva Kolníková*: Prémia Literárneho fondu za prínos k rozvoju slovenskej vedy doma i v zahraničí.
- *Juraj Pavúk*: Výročná cena revue Pamiatky a múzea za rok 2007.
- *Karol Pieta*:
 - Cena časopisu Pamiatky a múzeá za objav roka;
 - Cenu časopisu Pamiatky a múzeá za výstavu roka;
 - Vyznamenanie Zlatou medailou SAV.

Na pracovisku pôsobí Spoločnosť Antona Točka na podporu zverejňovania výsledkov archeologickejho, historického a numizmatického výskumu.

LITERATÚRA

<i>Bátora/Rassmann 2006a</i>	J. Bátora/K. Rassmann: Zisťovací výskum na sídlisku zo staršej doby bronzovej v Rybníku. AVANS 2004, 2006, 31, 32.
<i>Bátora/Rassmann 2006b</i>	J. Bátora/K. Rassmann: The early bronze age settlement of Rybník near Levice (South-west Slovakia). In: 12 th Annual Meeting. Cracow Poland 19-24. September 2006. Abstracts Book. Kraków 2006, 239.
<i>Bátora/Rassmann 2007</i>	J. Bátora/K. Rassmann: Nález železného nožíka v objekte z neskorej doby bronzovej v Rybníku. In: Doba popelnicových polí a doba halštatská. Příspěvky z IX. konference, Bučovice 3.-6. 10. 2006. Brno 2007, 35-51.
<i>Furmánek/Kujovský 2005</i>	V. Furmanek/R. Kujovský: Slovacchia. Crocevia delle civiltà Europee. Nitra - Firenze 2005.
<i>Furmánek/Kujovský 2006a</i>	V. Furmanek/R. Kujovský: Slovacchia. Crocevia delle civiltà Europee. Nitra - Roma 2006.
<i>Furmánek/Kujovský 2006b</i>	V. Furmanek/R. Kujovský: Slovacchia. Crocevia delle civiltà Europee. Forli 2006.
<i>Pieta/Ruttkay/Ruttkay 2006</i>	K. Pieta/A. T. Ruttkay/M. Ruttkay (Ed.): Bojná. Hospodárske a politické centrum Nitrianskeho kniežatstva. Wirtschaftliches und politisches Zentrum Nitraer Fürstentums. Nitra 2006.

Prof. PhDr. Václav Furmánek, DrSc.
zástupca riaditeľa
Archeologický ústav SAV
Akademická 2
SK-949 21 Nitra
nraufurm@savba.sk

SKRATKY

Skratky časopisov, periodík a edícií sú uvádzané podľa pravidiel skracovania v slovenskom jazyku a v zmysle Pokynov na úpravu rukopisov (Archeologický ústav SAV. Nitra 1999), resp. podľa Abkürzungsverzeichnis für Zeitschriften. Ausgabe 1993 (Ber. RGK 73, 1992, 477-540).

- Acta Arch. (København) = Acta Archaeologica. København
 Acta Arch. Acad. Scien. Hungaricae = Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae. Budapest
 Acta Arch. Carpathica = Acta Archaeologica Carpathica. Kraków
 Acta Arch. Opaviensia = Acta Archaeologica Opaviensia, Opava
 Acta Geol. et Geogr. = Acta Geologica et Geographica Universitatis Comenianae. Bratislava
 Acta Mus. Napocensis = Acta Musei Napocensis. Cluj
 Acta Nitriensiae = Acta Nitriensiae. Zborník Filozofickej fakulty UKF v Nitre. Nitra
 Antaeus = Antaeus. Mitteilungen des Archäologischen Instituts der Ungarischen Akademie der Wissenschaften.
 Budapest
 Anthropologie (Brno) = Anthropologie. Brno
 Anthroponoikum = Anthroponoikum. Sborník geologických věd. Praha
 Antiquity = Antiquity. A Quarterly Review of Archaeology. London
 Arch. Austriaca = Archaeologia Austriaca. Wien
 Arch. Ért. = Archaeologiai Értesítő. A Magyar Régészeti és Művészettörténeti Társulat Tudományos Folyóirata.
 Budapest
 Arch. Hist. = Archaeologia Historica. Brno
 Arch. Korrbł. = Archäologisches Korrespondenzblatt. Urgeschichte, Römerzeit, Frühmittelalter. Mainz am Rhein
 Arch. Prospektion = Archaeological Prospection. Chichester, England
 Arch. Rozhledy = Archeologické rozhledy. Praha
 Arch. Střední Čechy = Archeologie ve středních Čechách. Praha
 Arch. Výzkumy Jižní Čechy. Suppl. = Archeologické výzkumy v jižních Čechách. Supplementum. České Budějovice
 AVANS = AVANS. Archeologické výskumy a nálezy na Slovensku v roku. Nitra
 Balneol. Sprav. = Balneologickej spravodajca. Balneological bulletine. Balneohistorica Slovaca. Piešťany
 Baltic-Pontic Stud. = Baltic-Pontic Studies. Poznań
 BAR. Internat. Ser. Oxford = British Archaeological Reports. International Series. Oxford
 Beitr. Mittelalterarch. Österreich = Beiträge zur Mittelalterarchäologie in Österreich. Wien
 Ber. RGK = Bericht der Römisch-Germanischen Kommission. Frankfurt am Main
 Bull. Geoscienc. = Bulletin of Geosciences. Odborný geovědní recenzovaný časopis. Praha
 Čas. Moravského Mus. Brno. Vědy Spol. = Časopis Moravského musea v Brně. Vědy společenské. Brno
 Český Lid = Český lid. Národopisný časopis. Praha
 Čsl. Čas. Hist. = Československý časopis historický. Praha
 Čsl. Kras = Československý kras. Brno
 Dacia = Dacia. Revue d'Archéologie et d'Histoire Ancienne. Bucureşti
 Diss. Pannonicae. Budapest = Dissertationes Pannonicae ex Instituto numismatico et archeologico Universitatis de Petro Pázmány nominatae budapestiensis provenientes. Budapest
 Fontes Arch. Moraviae = Fontes Archaeologiae Moraviae. Brno
 Forsch. Stillfried = Forschungen in Stillfried. Wien
 Fundber. Österreich = Fundberichte aus Österreich. Wien
 Geologica = Geologica. Acta Geologica et Geographica Universitatis Comenianae. Bratislava
 Internat. Arch. Espelkamp = Internationale Archäologie. Espelkamp
 Inventaria Praehist. Hungariae = Inventaria Praehistorica Hungariae. Budapest
 Jahrb. Ungar. Karpatenver. Késmárk = Jahrbuch des ungarischen Karpatenvereines. Késmárk
 Jahresh. Österr. Arch. Inst. = Jahreshefte des Österreichischen Archäologischen Institutes in Wien. Wien
 Krásy Slov. = Krásy Slovenska. Obrázkový časopis venovaný prírodným krásam a zaujímavostiam Slovenska, turistike, cestovnému ruchu, horolezectvu, jaskyniarstvu, ochrane prírody a národopisu. Bratislava
 Mediaev. Arch. Bohemica = Mediaevalia Archaeologica Bohemica. Praha
 Mitt. Prähist. Komm. Österr. Akad. = Mitteilungen der Prähistorischen Kommission der Österreichischen Akademie der Wissenschaften in Wien. Wien
 Monogr. RGZM = Monographien des Römisch-Germanischen Zentralmuseums. Mainz
 Muz. a Vlastivéd. Práce = Muzejní a vlastivědná práce. Časopis Společnosti přátel starožitností. Praha
 Nógrád Megyei Múz. Évk. Arch. = A Nógrád megyei múzeumok Évkönyve Archeologie. Salgótarján
 Nové Obzory = Nové obzory. Spoločenskovedný zborník východného Slovenska. Košice

- Obzor Prehist. = Obzor prehistorický. Orgán Společnosti československých prehistoriků. Praha
- Pam. Arch. = Památky archeologické. Praha
- Pam. Arch. a Místopis. = Památky archaeologické a místopisné. Praha
- PBF = Prähistorische Bronzefunde. München - Stuttgart
- Praehist. Varia Arch. = Praehistorica. Varia Archaeologica. Praha
- Praehistorica = Praehistorica. Acta Instituti Praehistorici Universitatis Carolinae Pragensis. Praha
- Pravěk (N. Ř.) = Pravěk. Nová Řada. Sborník příspěvků moravských a slezských archeologů. Brno
- Prähist. Arch. Südosteuropa = Prähistorische Archäologie in Südosteuropa. München - Berlin - Kiel - Rahden/Westf.
- Prähist. Zeitschr. = Prähistorische Zeitschrift. Leipzig - Berlin
- Průzkumy Pam. = Průzkumy památek. Praha
- Przegląd Arch. = Przegląd Archeologiczny. Poznań - Wrocław - Warszawa - Kraków - Gdańsk
- Přehled Výzkumů = Přehled výzkumů Archeologického ústavu ČSAV v Brně. Brno
- Regiom = RegioM. Kulturně-vlastivědná revue okresu Břeclav. Břeclav
- Rozpravy ČSAV = Rozpravy ČSAV. Řada společenských věd. Praha
- Ruralia. Pam. Arch. - Suppl. = Ruralia. Památky archeologické. Supplementum. Praha
- Sbor. Čsl. Spol. Antr. = Sborník Československé společnosti antropologické při ČSAV. Praha - Brno
- Sbor. Čsl. Spol. Zeměpis. = Sborník Československé společnosti zeměpisné. Praha
- Sbor. MSS = Sborník Muzeálnej slovenskej spoločnosti. Martin
- Sbor. Národ. Muz. Praha = Sborník Národního muzea v Praze. Praha
- Sbor. Prací Fil. Fak. Brno = Sborník prací Filosofické fakulty Brněnské university. Brno
- Silesia Ant. = Silesia Antiqua. Wrocław
- Slov. Arch. = Slovenská archeológia. Časopis Archeologického ústavu Slovenskej akadémie vied v Nitre. Nitra
- Slov. Kras = Slovenský kras. Zborník Slovenského múzea ochrany prírody a jaskyniarstva v Liptovskom Mikuláši. Liptovský Mikuláš
- Specimina Nova = Specimina Nova. Dissertationum ex Instituto Historico Universitatis Quinqueecclesiensis de lano Pannonio Nominatae. Pécs
- Spisy Arch. Ústavu AV ČR Brno = Spisy Archeologického ústavu Akademie věd ČR v Brně. Brno
- Spoločník = Spoločník. Regionálny dvojtýždenník. Ružomberok
- Stud. Arch. Ústavu AV ČR Brno = Studie Archeologického ústavu Akademie věd ČR v Brně. Brno
- Stud. Arch. Ústavu ČSAV Brno = Studie Archeologického ústavu Československé akademie věd v Brně. Brno - Praha
- Stud. Hist. Nitriensis. Nitra = Studia Historica Nitriensis. Zborník odborných štúdií z oblasti archeológie, histórie a geografie. Nitra
- Stud. u. Forsch Niederösterr. Inst. Landeskde. Wien = Studien und Forschungen aus dem Niederösterreichischen Institut für Landeskunde. Wien
- Światowit = Światowit. Rocznik Katedry Archeologii Pradziejowej i Wczesnośredniowiecznej Uniwersytetu Warszawskiego. Warszawa
- Századok = Századok. A Magyar történelmi társulat folyóirata. Budapest
- Štud. Zvesti AÚ SAV = Študijné zvesti Archeologického ústavu Slovenskej Akadémie vied. Nitra
- Universitätsforsch. Prähist. Arch. = Universitätsforschungen zur prähistorischen Archäologie. Bonn
- Ve Službách Arch. = Ve službách archeologie. Brno
- Veröff. Mus. Ur- u. Frühgesch. Stillfried = Veröffentlichungen des Museums für Ur- und Frühgeschichte Stillfried.
- Vlastivěd. Věst. Moravský = Vlastivědný věstník moravský. Brno
- Vsl. Pravek = Východoslovenský pravek. Nitra - Košice
- Zbor. SNM. Arch. = Zborník Slovenského národného múzea. Archeológia. Bratislava
- Zbor. SNM. Hist. = Zborník Slovenského národného múzea. História. Bratislava
- Zprávy Čsl. Spol. Arch. = Zprávy Československé společnosti archeologické při ČSAV. Praha
- Zprávy Pam. Péče = Zprávy památkové péče. Časopis Národního památkového ústavu v Praze. Praha

EDÍCIE VYDÁVANÉ ARCHEOLOGICKÝM ÚSTAVOM SAV V NITRE

ARCHAEOLOGICA SLOVACA MONOGRAPHIAE

FONTES

I.	Benadík, B. - Vlček, E. - Ambros, C.: Keltské pohrebiská na juhozápadnom Slovensku. Bratislava 1957.	-----
II.	Budinský-Krička, V.: Slovanské mohyly v Skalici. Bratislava 1959.	-----
III.	Chropovský, B. - Dušek, M. - Polla, B.: Pohrebiská zo staršej doby bronzovej na Slovensku. Bratislava 1960.	-----
IV.	Polla, B.: Stredoveká zaniknutá osada na Spiši (Zalužany). Bratislava 1962.	-----
V.	Točík, A.: Opevnená osada z doby bronzovej vo Veselom. Bratislava 1964.	€ 4.-
VI.	Dušek, M.: Thrakisches Gräberfeld der Hallsattzeit in Chotín. Bratislava 1966.	€ 5.-
VII.	Čilinská, Z.: Slawisch-awarisches Gräberfeld in Nové Zámky. Bratislava 1966.	€ 5.-
VIII.	Bánesz, L.: Barca bei Košice - paläolithische Fundstelle. Bratislava 1968.	-----
IX.	Novotná, M.: Die Bronzehortfunde in der Slowakei (Spätbronzezeit). Bratislava 1970.	-----
X.	Polla, B.: Kežmarok (Ergebnisse der historisch-archäologischen Forschung). Bratislava 1971.	-----
XI.	Svoboda, B.: Neuerworbene römische Metallgefässe aus Stráže bei Piešťany. Bratislava 1972.	-----
XII.	Vladár, J.: Pohrebiská zo staršej doby bronzovej v Branči. Bratislava 1974.	-----
XIII.	Ambros, C. - Müller, H.-H.: Frühgeschichtliche Pferdeskelettfunde aus dem Gebiet der Tschechoslowakei. Bratislava 1980.	€ 3.-
XIV.	Kolník, T.: Römerzeitliche Gräberfelder in der Slowakei. Bratislava 1980.	-----
XV.	Rejholcová, M.: Pohrebisko v Čakajovciach (9.-12. storočie). Nitra 1995. Analyse. ISBN 80-88709-23-7	€ 10.-
	Rejholcová, M.: Pohrebisko v Čakajovciach (9.-12. storočie). Nitra 1995. Analýza. ISBN 80-88709-13-X	€ 8.-
	Rejholcová, M.: Pohrebisko v Čakajovciach (9.-12. storočie). Nitra 1995. Katalóg. ISBN 80-88709-22-9	€ 15.-
XVI.	Kuzmová, K.: Terra sigillata im Vorfeld des nordpannonischen Limes (Südwestslowakei). Nitra 1997. ISBN 80-88709-32-6	€ 23.-
XVII.	Kaminská, Ľ.: Hôrka-Ondrej. Nitra 2000. ISBN 80-88709-47-4	€ 23.-

CATALOGI

I.	Točík, A.: Slawisch-awarisches Gräberfeld in Holiare. Bratislava 1968.	€ 6.-
II.	Točík, A.: Slawisch-awarisches Gräberfeld in Štúrovo. Bratislava 1968.	€ 4.-
III.	Točík, A.: Altmagyarische Gräberfelder in Südwestslowakei. Bratislava 1968.	€ 4.-
IV.	Dušek, M.: Bronzezeitliche Gräberfelder in der Südwestslowakei. Bratislava 1969.	€ 5.-
V.	Čilinská, Z.: Frühmittelalterliches Gräberfeld in Želovce. Bratislava 1973.	-----
VI.	Veliačik, L. - Romsauer, P.: Vývoj a vzťah osídlenia lužických a stredodunajských popolnicových polí na západnom Slovensku I. Katalóg. Nitra 1994. ISBN 80-88709-15-6	€ 18.-
VII.	Bujna, J.: Malé Kosihy. Latènezeitliches Gräberfeld. Katalog. Nitra 1995. ISBN 80-88709-18-0	€ 20.-
VIII.	Březinová, G.: Nitra-Šindolka. Siedlung aus der Latènezeit. Katalog. Bratislava 2000. ISBN 80-224-0649-X	€ 25.-
IX.	Březinová, G. a kol.: Nitra-Chrenová. Archeologické výskumy na plochách staveník Shell a Baumax. Katalóg. Nitra 2003. ISBN 80-88709-62-2	€ 20.-
X.	Kolník, T. - Varsík, V. - Vladár, J.: Branč Germánska osada z 2. až 4. storočia. ISBN 978-80-88709-98-5	€ 45.-

STUDIA

I.	Pieta, K.: Die Púchov-Kultur. Nitra 1982.	-----
II.	Veliečik, L.: Die Lausitzer Kultur in der Slowakei. Nitra 1983.	-----
III.	Fusek, G.: Slovensko vo včasnoslovenskom období. Nitra 1994. ISBN 80-88709-17-2	-----
IV.	Pavúk, J.: Štúrovo. Ein Siedlungsplatz der Kultur mit Linearkeramik und der Želiezovce-Gruppe. Nitra 1994. ISBN 80-88709-19-9	€ 18.-
V.	Pavúk, J. - Bátorá, J.: Siedlung und Gräberfeld der Ludanice-Gruppe in Jelšovce. Nitra 1995. ISBN 80-88709-24-5	-----
VI.	Šalkovský, P.: Häuser in der frühmittelalterlichen slawischen Welt. Nitra 2001. ISBN 80-88709-52-0	€ 17.-
VII.	Ruttkay, A. - Ruttkay, M. - Šalkovský, P. (Ed.): Slovensko vo včasnom stredoveku. Nitra 2002. ISBN 80-88709-60-1	€ 20.-
VIII.	Hanuliak, M.: Veľkomoravské pohrebiská. Pochovávanie v 9.-10. storočí na území Slovenska. Nitra 2004. ISBN 80-88709-72-5	€ 32.-
IX.	Pieta, K. - Ruttkay, A. - Ruttkay, M. (Ed.): Bojná. Hospodárske a politické centrum Nitrianskeho kniežatstva. Nitra 2006. ISBN 978-80-88709-91	€ 40.-
X.	Soják, M.: Osídlenie spišských jaskýň od praveku po novovek. ISBN 978-80-89315-01-7	€ 28.-
XI.	Pieta, K.: Keltské osídlenie Slovenska. Mladšia doba laténska. Nitra 2008. ISBN 978-80-89315-05-5; ISBN 978-80-224-1027-4	€ 36.-

COMMUNICATIONES

I.	Bátora, J. - Peška, J. (Hrsg.): Aktuelle Probleme der Erforschung der Frühbronzezeit in Böhmen und Mähren und in der Slowakei. Nitra 1999. ISBN 80-88709-40-7	€ 28.-
II.	Kuzma, I. (Ed.): Otázky neolitu a eneolitu našich krajín - 1998. Nitra 1999. ISBN 80-88709-41-5	€ 25.-
III.	Friesinger, H. - Pieta, K. - Rajtár, J. (Hrsg.): Metallgewinnung und- Verarbeitung in der Antike. Nitra 2000. ISBN 80-88709-48-2	€ 28.-
IV.	Cheben, I. - Kuzma, I. (Ed.): Otázky neolitu a eneolitu našich krajín - 2001. Nitra 2002. ISBN 80-88709-57-1	€ 45.-
V.	Kuzmová, K. - Pieta, K. - Rajtár, J. (Hrsg.): Zwischen Rom und dem Barbaricum. Festschrift für Titus Kolník zum 70. Geburtstag. Nitra 2002. ISBN 80-88709-61-X	€ 55.-
VI.	Bátora, J. - Furmánek, V. - Veliačik, L. (Hrsg.): Einflüsse und Kontakte alteuropäischer Kulturen. Festschrift für Jozef Vladár zum 70. Geburtstag. Nitra 2004. ISBN 80-88709-70-9	€ 35.-
VII.	Fusek, G. (Ed.): Zborník na počesť Dariny Bialekovej. Nitra 2004. ISBN 80-88709-71-7	€ 60.-
VIII.	Cheben, I. - Kuzma, I. (Ed.): Otázky neolitu a eneolitu našich krajín - 2004. Nitra 2005. ISBN 80-88709-83-0	€ 60.-

ARCHEOLOGICKÉ PAMÄTNÍKY SLOVENSKA

I.	Furmánek, V.: Radzovce - osada ľudu popolnicových polí. Bratislava 1990. ISBN 80-224-0094-7	€ 3.-
II.	Lamiová, M.: Zemlín - obec s bohatou minulosťou. Košice 1993. ISBN 80-900444-2-5	€ 7.-
III.	Čilinská, Z.: Slovania a avarský kaganát. Bratislava 1993. ISBN 80-7127-059-8	-----
IV.	Šiška, S.: Dokument o spoločnosti mladšej doby kamennnej. Bratislava 1995. ISBN 80-224-0198-6	-----
V.	Pieta, K.: Liptovská Mara. Bratislava 1996. ISBN 80-967366-7-1	€ 13.-
VI.	Hromada, J.: Moravany nad Váhom. Bratislava 2000. ISBN 80-88709-45-8	€ 13.-
VII.	Olexa, L.: Nižná Myšľa. Osada a pohrebisko z doby bronzovej. Košice 2003. ISBN 80-88709-66-0	€ 15.-
VIII.	Kaminská, L.: Hôrka-Ondrej. Osídlenie spišských travertínov v staršej dobe kamennnej. Košice 2005. ISBN 80-88-709-74-1	€ 15.-

ACTA INTERDISCIPLINARIA ARCHAEOLOGICA

Aktuálne otázky výskumu slovanských populácií na území Československa v 6.-13. storočí. Nitra 1979.	-----
Furmánek, V. - Stloukal, M.: Antropologický rozbor žárových hrobů piliňské a kyjatické kultury. Nitra 1982.	-----
Acta Interdisciplinaria Archaeologica. Tom. III. Nitra 1984.	€ 9.-
Acta Interdisciplinaria Archaeologica. Tom. IV. Nitra 1986.	€ 9.-
Archeológia-Geofyzika-Archeometria. Nitra 1987.	€ 7.-
Súčasné poznatky z archeobotaniky na Slovensku. Nitra 1989.	€ 6.-
Palaeoethnobotany and Archaeology, International Work-Group for Paleoethnobotany.	
8 th Symposium Nitra - Nové Vozokany 1989. Nitra 1991.	€ 16.-
Hajnalová, E.: Obilie v archeobotanických nálezoch na Slovensku. Nitra 1993. ISBN 80-88709-02-4	€ 9.-
Vondráková, M.: Malé Kosihy II. Nitra 1994. ISBN 80-88709-14-8	€ 13.-
Hajnalová, E.: Ovocie a ovocinárstvo v archeobotanických nálezoch na Slovensku. Nitra 2001. ISBN 80-88-709-38-5	€ 13.-

MATERIALIA ARCHAEOLOGICA SLOVACA (edícia ukončená)

I.	Točík, A.: Výčapy-Opatovce a ďalšie pohrebiská zo staršej doby bronzovej na juhozápadnom Slovensku. Nitra 1980.	-----
II.	Budinský-Krička, V.: Královský Chlmec. Nitra 1980.	-----
III.	Točík, A.: Nitriansky Hrádok-Zámček. I., II. Tabuľky. Nitra 1981.	-----
IV.	Točík, A.: Malé Kosihy - osada zo staršej doby bronzovej. Nitra 1981.	-----
V.	Benadik, B.: Maňa. Keltisches Gräberfeld - Fundkatalog. Nitra 1983.	€ 8.-
VI.	Dušek, M. - Dušeková, S.: Smolenice-Molpír I. Befestigter Fürstensitz der Hallstattzeit. Nitra 1985.	-----
VII.	Wiederman, E.: Archeologické pamiatky topoľčianskeho okresu. Nitra 1985.	-----
VIII.	Budinský-Krička, V. - Veliačik, L.: Krásna Ves. Gräberfeld der Lausitzer Kultur. Nitra 1986.	-----
IX.	Kuzmová, K. - Roth, P.: Terra sigillata v Barbariku. Nitra 1988.	-----
X.	Hanuliak, M. - Kuzma, I. - Šalkovský, P.: Mužla-Čenkov I. Osídlenie z 9.-12. storočia. Nitra 1993. ISBN 80-88709-07-5	€ 20.-
XI.	Šalkovský, P.: Hradisko v Detve. Nitra 1994. ISBN 80-88709-10-5	€ 10.-
XII.	Hanuliak, M.: Malé Kosihy I. Nitra 1994. ISBN 80-88709-12-1	€ 13.-
XIII.	Dušek, M. - Dušeková, S.: Smolenice - Molpír II. Nitra 1995. ISBN 80-88709-20-2	€ 15.-

ZOZNAM PUBLIKÁCIÍ ZARADENÝCH VO VÝMENNOM FONDE ARCHEOLOGICKÉHO ÚSTAVU SAV

Actes du XII Congrès U. I. S. P. P. 1. zv.	€ 20.-	Bibliografia slovenskej archeológie za rok 1997 a 1998.	
Actes du XII Congrès U. I. S. P. P. 2. zv.	€ 20.-	Jasečková, M.	€ 4.-
Actes du XII Congrès U. I. S. P. P. 3. zv.	€ 18.-	Colloque International l'Aurignacien et le	
Actes du XII Congrès U. I. S. P. P. 4. zv.	€ 15.-	Gravettien (perigordien) dans leur	
Archaeologia Historica 10/1985.	€ 8.-	Cadre Ecologique.	€ 13.-
Archaeologia Historica 13/1988.	€ 9.-	Complex of upper palaeolithic sites near	
Archaeologia Historica 22/1997.	€ 25.-	Moravany. Vol. II.	€ 13.-
Archaeologia Historica 24/1999.	€ 28.-	Complex of upper palaeolithic sites near	
Archeológia a ropa. Záchranné archeologické	€ 11.-	Moravany. Vol. III.	€ 15.-
výskumy na trase výstavby preložky ropovodu.	€ 3.-	Der sonderbare Baron. Dvořák, P.	€ 13.-
Archeológia - História - Geografia (Archeológia).	€ 3.-	Die Ergebnisse der arch. Ausgrab. beim Aufbau	
Archeológia - História - Geografia (Geografia).	€ 3.-	des Kraftwerksystems Gabčíkovo-Nagymaros.	€ 7.-
Archeológia - História - Geografia (História).	€ 3.-	Die Slowakei in der jüngeren Steinzeit. Novotný, B.	€ 1.-
Archeologická topografia Bratislavы.	€ 13.-	Európa okolo roku 1000.	€ 25.-
Archeologická topografia Košíc.	€ 13.-	Europas mitte 1000.	€ 67.-
Archeologicke nálezy v zbierkach Mestského múzea	€ 6.-	Frühmittelalterlicher Burgenbau in Mittel-	
v Zlatých Moravciach. Ruttkayová, J. - Ruttkay, M.	€ 3.-	und Osteuropa.	€ 65.-
Archeologicke pamiatky a súčasnosť.	€ 6.-	Gerulata I.	€ 20.-
Archeologičeskie vesti.	€ 4.-	Graphische Auswertung osteometrischer Werte in der	
AVANS v roku 1975.	€ 5.-	historischen Osteologie. Sep. ŠZ 12/1964. Rajtová, V.	€ 3.-
AVANS v roku 1976.	€ 5.-	Hallstatt a Býčí skála. Průvodce výstavou.	€ 2.-
AVANS roku 1977.	€ 3.-	História skla 2001. Zborník referátov.	€ 10.-
AVANS v roku 1978.	€ 3.-	Importants Sites Slaves en Slovaquie.	€ 3.-
AVANS v roku 1979.	€ 10.-	IX. meždunarodnyj sjezd slavistov. Kijev 7. 9.-13. 9. 1983.	€ 1.-
AVANS v roku 1988.	€ 10.-	Kelemantia Brigetio. (ang.).	€ 10.-
AVANS v roku 1989.	€ 10.-	Kelemantia Brigetio. (nem.).	€ 10.-
AVANS v roku 1990.	€ 13.-	Liptovská Mara. Ein frühgeschichtliches Zentrum	
AVANS v roku 1991.	€ 12.-	der Nordslowakei. Pieta, K.	€ 13.-
AVANS v roku 1992.	€ 13.-	Liptovská Mara. Včasnohistorické centrum severného	
AVANS v roku 1993.	€ 14.-	Slovenska. Pieta, K.	€ 13.-
AVANS v roku 1994.	€ 15.-	Najstaršie roľnícke osady na Slovensku. Novotný, B.	€ 1.-
AVANS v roku 1995.	€ 15.-	Numizmatika v Československu.	€ 3.-
AVANS roku 1996.	€ 18.-	Pohrebisko v Čakajovciach (9.-12. storočie).	
AVANS v roku 1997.	€ 18.-	Vyhodnotenie. Hanuliak, M.-Rejholtová, M.	
AVANS v roku 1998.	€ 19.-	Pramene k dejinám osídlenia Slovenska z konca	
AVANS v roku 1999.	€ 20.-	5. až 13. stor. II. časť. Stredoslovenský kraj.	€ 10.-
AVANS v roku 2000.	€ 32.-	Rapports du III ^e Congrès International	
AVANS v roku 2001.	€ 22.-	d'Archeologie Slave 1. sept. 1975.	€ 8.-
AVANS v roku 2002.	€ 25.-	Rapports du III ^e Congrès International	
AVANS v roku 2003.	€ 25.-	d'Archeologie Slave 2. sept. 1975.	€ 3.-
AVANS - register za roky 1984-1993.	€ 27.-	Referaty o pracovných výsledkoch čs. archeologie	
AVANS v roku 2004.	€ 27.-	za rok 1958, časť II.	€ 1.-
AVANS v roku 2005.	€ 1.-	Slovacchia. Crocevia delle civilta' Europee 2005.	€ 25.-
Bajč-Vlkano. Sep. ŠZ 12/1964. Točík, A.	€ 2.-	Slovacchia. Katalóg výstavy.	€ 25.-
Bibliografia slovenskej archeológie za rok 1980.	€ 2.-	Slovenská archeológia 1962/1.	€ 7.-
Melicher, J.	€ 2.-	Slovenská archeológia 1962/2.	€ 7.-
Bibliografia slovenskej archeológie za rok 1981.	€ 2.-	Slovenská archeológia 1968/2.	€ 7.-
Melicher, J.	€ 2.-	Slovenská archeológia 1972/1.	€ 9.-
Bibliografia slovenskej archeológie za rok 1986.	€ 2.-	Slovenská archeológia 1984/1.	€ 9.-
Melicher, J.	€ 2.-	Slovenská archeológia 1984/2.	€ 9.-
Bibliografia slovenskej archeológie za rok 1987.	€ 1.-	Slovenská archeológia 1985/2.	€ 9.-
Melicher, J.	€ 1.-	Slovenská archeológia 1986/1.	€ 9.-
Bibliografia slovenskej archeológie za rok 1988.	€ 2.-	Slovenská archeológia 1986/2.	€ 9.-
Melicher, J. - Mačalová, H.	€ 2.-	Slovenská archeológia 1987/1.	€ 9.-
Bibliografia slovenskej archeológie za rok 1989 a 1990.	€ 3.-	Slovenská archeológia 1987/2.	€ 9.-
Mačalová, H.	€ 3.-	Slovenská archeológia 1988/1.	€ 10.-
Bibliografia slovenskej archeológie za rok 1991 a 1992.	€ 4.-	Slovenská archeológia 1988/2.	€ 10.-
Jasečková, M.	€ 4.-	Slovenská archeológia 1989/1.	€ 10.-
Bibliografia slovenskej archeológie za rok 1993 a 1994.	€ 4.-	Slovenská archeológia 1989/2.	€ 10.-
Jasečková, M.	€ 4.-	Slovenská archeológia 1990/1.	€ 10.-
Bibliografia slovenskej archeológie za rok 1995 a 1996	€ 4.-	Slovenská archeológia 1990/2.	€ 10.-
Jasečková, M.	€ 15.-	Slovenská archeológia 1992/1.	€ 15.-

Slovenská archeológia 1992/2.	€ 15.-	Študijné zvesti 10/1962.	€ 3.-
Slovenská archeológia 1993/1.	€ 15.-	Študijné zvesti 12/1964.	€ 3.-
Slovenská archeológia 1993/2.	€ 15.-	Študijné zvesti 13/1964.	€ 2.-
Slovenská archeológia 1994/1.	€ 15.-	Študijné zvesti 14/1964.	€ 2.-
Slovenská archeológia 1994/2.	€ 15.-	Študijné zvesti 15/1965.	€ 3.-
Slovenská archeológia 1995/1.	€ 16.-	Študijné zvesti 16/1968.	€ 5.-
Slovenská archeológia 1995/2.	€ 16.-	Študijné zvesti 17/1969.	€ 5.-
Slovenská archeológia 1996/1.	€ 17.-	Študijné zvesti 18/1970.	€ 9.-
Slovenská archeológia 1996/2.	€ 17.-	Študijné zvesti 19/1981.	€ 7.-
Slovenská archeológia 1996/2 (nezviazaná).	€ 12.-	Študijné zvesti 21/1985.	€ 8.-
Slovenská archeológia 1997/1.	€ 18.-	Študijné zvesti 23/1987.	€ 9.-
Slovenská archeológia 1997/2.	€ 18.-	Študijné zvesti 24/1988.	€ 6.-
Slovenská archeológia 1998/1.	€ 20.-	Študijné zvesti 25/1988.	€ 5.-
Slovenská archeológia 1998/2.	€ 20.-	Študijné zvesti 26/1990.	€ 18.-
Slovenská archeológia 1999/1.	€ 20.-	Študijné zvesti 27/1991.	€ 15.-
Slovenská archeológia 1999/2.	€ 20.-	Študijné zvesti 28/1992.	€ 20.-
Slovenská archeológia 2000/1.	€ 22.-	Študijné zvesti 29/1993.	€ 18.-
Slovenská archeológia 2000/2.	€ 22.-	Študijné zvesti 30/1994.	€ 15.-
Slovenská archeológia 2001/1-2.	€ 44.-	Študijné zvesti 31/1995.	€ 20.-
Slovenská archeológia 2002/1.	€ 22.-	Študijné zvesti 32/1996.	€ 21.-
Slovenská archeológia 2002/2.	€ 22.-	Študijné zvesti 33/1999.	€ 20.-
Slovenská archeológia 2003/1.	€ 22.-	Študijné zvesti 34/2002.	€ 23.-
Slovenská archeológia 2003/2.	€ 22.-	Študijné zvesti 35/2002.	€ 25.-
Slovenská archeológia 2004/1.	€ 22.-	Študijné zvesti 36/2004.	€ 30.-
Slovenská archeológia 2004/2.	€ 22.-	Študijné zvesti 37/2005.	€ 20.-
Slovenská archeológia 2005/1.	€ 22.-	Študijné zvesti 38/2005.	€ 20.-
Slovenská archeológia 2005/2.	€ 22.-	Študijné zvesti 39/2006.	€ 20.-
Slovenská archeológia 2006/1.	€ 22.-	Študijné zvesti 40/2006.	€ 35.-
Slovenská archeológia 2006/2.	€ 22.-	Študijné zvesti 41/2007.	€ 40.-
Slovenská archeológia 2007/1.	€ 22.-	Študijné zvesti 42/2007.	€ 35.-
Slovenská archeológia 2007/2.	€ 22.-	Terra sigillata in Mähren. Droberjar, E.	€ 13.-
Slovenská numizmatika VII.	€ 3.-	Točík Anton 1918-1994. Biografia, bibliografia.	€ 5.-
Slovenská numizmatika VIII.	€ 3.-	Urzeitliche und frühhistorische Besiedlung der Ost-	
Slovenská numizmatika X.	€ 3.-	slowakei in Bezug zu den Nachbargebieten.	€ 10.-
Slovenská numizmatika XI.	€ 5.-	Ve službách archeologie IV.	€ 25.-
Slovenská numizmatika XV.	€ 8.-	Ve službách archeologie V.	€ 25.-
Slovenská numizmatika XVI.	€ 8.-	Velikaja Moravia. Sokrovišča prošloga	
Slovenská numizmatika XVII.	€ 8.-	Čechov i Slovakov. Katalog - Kiev.	€ 1.-
Slovenská numizmatika XVIII.	€ 8.-	Východoslovenský pravek - Special Issue.	€ 28.-
Stredné Slovensko 2. Šoka, M.	€ 2.-	Východoslovenský pravek I.	€ 7.-
Studia Archaeologica Slovaca Mediaevalia III-IV.	€ 2.-	Východoslovenský pravek II.	€ 7.-
Studia Historica Slovaca XVI.	€ 18.-	Východoslovenský pravek IV.	€ 12.-
Studia Historica Slovaca XVII.	€ 3.-	Východoslovenský pravek V.	€ 13.-
Studie muzea Kromeřížka 88.	€ 4.-	Východoslovenský pravek VI.	€ 20.-
Šebastovce I. Gräberfeld aus der Zeit des awarischen	€ 5.-	Východoslovenský pravek VII.	€ 20.-
Reiches. Katalog. Budinský-Krička, V. - Točík, A.	€ 13.-	Východoslovenský pravek VIII.	€ 20.-
Študijné zvesti 7/1961.	€ 3.-	Zlatý vek v Karpatoch. Keramika a kov doby bronzovej	
Študijné zvesti 8/1962.	€ 3.-	na Slovensku (2300-800). Furmanek, V.	€ 19.-

Vladimír Hašek - Lubomír Mašterá - Jiří Šindelář - Zuzana Thomová	
Non-destructive research of the church of birth of the virgin in Želiv by Humpolec	5
Nedestruktivní průzkum kostela Narození P. Marie v Želivě u Humpolce	21
Zoja Benkovský-Pivovarová	
Zur bronzezeitlichen Siedlung Buhuberg in Waidendorf.....	23
K sídlisku z doby bronzovej na Buhubergu vo Waidendorfe.....	40
Milan Horňák - Susanne Stegmann-Rajtár	
Osielenie stredného Ponitria v neskorej dobe bronzovej a včasnej dobe železnej: využitie GIS-analýz	43
Besiedlung am Mittellauf der Nitra während der Spätbronze- und Früheisenzeit: Ergebnisse einer GIS-Analyse	52
Branislav Kovář	
Neskorá doba laténska v Pohroní a Poiplii so zameraním na etnickú otázku	53
Spätlatènezeit im Grantal und Eipeltal mit dem Schwerpunkt auf die ethnische Problematik	61
Klára Marková - Marián Samuel	
Nálezy zo staršej a začiatku strednej doby bronzovej z Ponitrianskej galérie v Nitre.....	63
Funde aus der älteren und dem Anfang der mittleren Bronzezeit aus der Ponitrianska galéria in Nitra	91
Rostislav Nekuda	
Stavební vývoj hospodářských staveb středověké vesnice na Moravě	95
Development of Farm Constructions in the Moravian Medieval Village	120
Matej Ruttkay	
Kachlice z hradu v Topoľčiankach.....	123
Kacheln aus der Burg in Topoľčianky	233
Marián Soják - Ján Obuch - Peter Holec	
Osteologický materiál vtákov a cicavcov (Vertebrata - Aves et Mammalia) z archeologického výskumu Lučivnianské jaskyne	235
Osteologisches Material der Vögel und Säugetiere (Vertebrata - Aves et Mammalia) aus der archäologischen Grabung in Lučivnianska jaskyňa	248
Pawel Valde-Nowak - Marián Soják - Vít'azoslav Struhár	
Prvé doklady epipaleolitického osídlenia na území Liptova	251
Erste Belege der epipaläolithischen Ansiedlung auf dem Gebiet der Liptau	257
Václav Furmánek	
Výročná správa o činnosti Archeologického ústavu SAV v rokoch 2006-2007	259
Skratky	283

ISSN 0560-2793

ISBN 978-80-89315-08-6

